

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ
ABAI KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Педагогика және психология

Ғылыми-әдістемелік журнал
2009 жылдың қыркүйек айынан бастап шығады

Педагогика и психология

Научно-методический журнал
Издается с сентября 2009 года

Pedagogy and Psychology

Research journal
Since september 2009

4(41) 2019

БАС РЕДАКТОР

Т. Балықбаев – педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Редакция алқасы

Бас редактордың орынбасары: **Момбек А.А.** – п.ғ.к., қауым.профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); жауапты хатшы: **Исалиева С.Т.** – э.ғ.м. (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Абылкасымова А.Е.** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Беркімбаева Ш.К.** – п.ғ.к., профессор (Педагогикалық шеберлік орталығы, Алматы); **Иманбаева С.Т.** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Кулсариева А.Т.** – ф.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Менлибекова Г.Ж.** – п.ғ.д., профессор (Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ); **Намазбаева Ж.И.** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Стукаленко Н.М.** – п.ғ.д., профессор (Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау МУ); **Таубаева Ш.Т.** – п.ғ.д., профессор (аль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Шайбакова Д.Д.** – ф.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Айтбаева А.Б.** – п.ғ.к., профессор (аль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Искакова А.О.** – п.ғ.к., доцент (Т.Жүргенов атындағы ҰӨА); **Искакова А.Т.** – п.ғ.к., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Касен Г.А.** – п.ғ.к., қауым.профессор (аль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Сагинтаева А.К.** – ф.ғ.к., доцент (Назарбаев Университеті); **Сакенов Д.Ж.** – п.ғ.к., профессор (Павлодар МПУ).

Халықаралық редакция кеңесі

Абдуллин Э.Б. – п.ғ.д., профессор (Мәскеу МПУ, Ресей); **Бейляров Э.** – п.ғ.д., профессор (Әзірбайжан БМ ББИ, Әзірбайжан); **Вежбински Я.** – ф.ғ.д., профессор (Лодзь университеті, Польша); **Гура Т.Е.** – п.ғ.д., профессор (Запорожье ОДК ПББИ, Украина); **Калдыбаева А.Т.** – п.ғ.д., профессор (И.Арабаев атындағы Қырғыз МУ); **Кенжегалиева М.Д.** – ф.ғ.д., профессор (Лейпциг университеті, ФРГ); **Колева И.** – доктор, профессор (Климент Охридский атындағы София университеті, Болгария); **Мардахаев Л.В.** – п.ғ.д., профессор (Ресей мемлекеттік әлеуметтік университеті, Ресей); **Тастанбекова К.** – PhD, қауымдастырылған профессор (Цукуба университеті, Жапония); **Федосенко Е.В.** – PhD, доцент (Балтық гуманитарлық институты, Санкт-Петербург, Ресей); **Юко Момияти** – әдебиет докторы, профессор (Васеда университеті, Жапония).

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Балықбаев Т.О. – доктор педагогических наук, профессор

Редакционный совет

Момбек А.А. – заместитель главного редактора, к.п.н., асс.профессор (КазНПУ имени Абая); **Исалиева С.Т.** – ответственный секретарь, м.с.н. (КазНПУ имени Абая); **Абылкасымова А.Е.** – д.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Беркімбаева Ш.К.** – к.п.н., профессор (Центр педагогического мастерства, Алматы); **Иманбаева С.Т.** – д.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Кулсариева А.Т.** – д.философ.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Менлибекова Г.Ж.** – д.п.н., профессор (ЕНУ имени Л.Н.Гумилева); **Намазбаева Ж.И.** – д.п.с.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Стукаленко Н.М.** – д.п.н., профессор (Кокшетауский ГУ имени Ш.Уалиханова); **Таубаева Ш.Т.** – д.п.н., профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Шайбакова Д.Д.** – д.филолог.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Айтбаева А.Б.** – к.п.н., профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Искакова А.О.** – к.п.н., доцент (КазНАИ имени Т.Жүргенова); **Искакова А.Т.** – к.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Касен Г.А.** – к.п.н., асс.профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Сагинтаева А.К.** – к.филолог.н., доцент (Назарбаев Университеті); **Сакенов Д.Ж.** – к.п.н., профессор (Павлодарский ГПУ).

Международный редакционный совет

Абдуллин Э.Б. – д.п.н., профессор (МГПУ, Москва, Россия); **Бейляров Э.** – д.п.н., профессор (Институт образования МО Азербайджана, Баку); **Вежбински Я.** – д.гуманитар.н., профессор (Лодзинский университет, Польша); **Гура Т.Е.** – д.п.с.н., профессор (Запорожский ОИ ППО, Украина); **Калдыбаева А.Т.** – д.п.н., профессор (Кыргызский ГУ имени И.Арабаева); **Кенжегалиева М.Д.** – д.философ.н., профессор (Лейпцигский университет, ФРГ); **Колева И.** – доктор, профессор (Университет Климент Охридского, София, Болгария); **Мардахаев Л.В.** – д.п.н., профессор (РГСУ, Москва, Россия); **Тастанбекова К.** – PhD, асс.профессор (Университет Цукуба, Япония); **Федосенко Е.В.** – доктор PhD, доцент (Балтийский ГИ, С-Петербург, Россия); **Юко Момияти** – д.литературы, профессор (Университет Васеда, Япония)

CHIEF EDITOR

Balykbayev T.O. – doctor of pedagogical sciences, professor

Editorial council

Mombek A.A. – deputy editor, candidate of pedagogical sciences, associate professor (Abai KazNPU); **Issaliyeva S.T.** – executive secretary, master of social sciences (Abai KazNPU); **Abilkassymova A.E.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Berkimbayeva Sh.K.** – candidate of pedagogical sciences, professor (The Center of Pedagogical Mastery, Almaty); **Imanbayeva S.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Kulsariyeva A.T.** – doctor of philosophical sciences, professor (Abai KazNPU); **Menlibekova G.Zh.** – doctor of pedagogical sciences, professor (L.N.Gumilyov ENU); **Namazbayeva Zh.I.** – doctor of psychological sciences, professor (Abai KazNPU); **Stukalenko N.M.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Sh.Ualikhanov Kokshetau StU); **Taubayeva Sh.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (al-Farabi KazNU); **Shaybakova D.D.** – doctor of philological sciences, professor (Abai KazNPU); **Aytbaeva A.B.** – candidate of pedagogical sciences, professor (al-Farabi KazNU); **Iskakova A.O.** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (N.Zhurgenov KazNAA); **Iskakova A.T.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Kassen G.A.** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (al-Farabi KazNU); **Sagintayeva A.K.** – candidate of philological sciences, associate professor (Nazarbayev University); **Sakenov D.Zh.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Pavlodar SPU).

International Editorial Board

Abdullin E.B. – doctor of pedagogical sciences, professor (Moscow SPU, Russia); **Beilyarov E.** – doctor of psychological sciences, professor (Education Institute of the Ministry of Education of Azerbaijan, Baku); **Vezhbinski Ya.** – doctor of humanitarian sciences (University of Lodz, Poland); **Gura T.E.** – doctor of psychological sciences, professor (Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Ukraine); **Kaldybayeva A.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (I.Arabayev Kyrgyz State University); **Kenzhegaliyeva M.D.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Leipzig University, FRG); **Koleva I.** – doctor, professor (Kliment Ohridski Sofia University, Bulgaria); **Mardakhayev L.V.** – doctor of pedagogical sciences (Russian State Social University, Russia); **Tastanbekova K.** – PhD, associate professor (University of Tsukuba, Japan); **Fedosenko E.V.** – PhD, associate professor (Baltic Humanitarian University, Saint-Petersburg, Russia); **Momyuti Yuko** – doctor of Literature, professor (Waseda University, Japan).

Учредитель: Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации РК

24 июня 2009 г. №10219-Ж

Периодичность 4 раза в год

Адрес редакции:

050010, Алматы, пр. Достық, 13, телефон 291-91-82

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАНДАР!

Редакциялық кеңестің атынан және өз атымнан Сіздерді Жаңа жылмен құттықтаймын!

2020 жылы ұлы ақын, философ-гуманист, композитор, көркем сөз шебері, қоғам қайраткері, қазіргі қазақ жазба әдебиетінің негізін қалаушы Абайдың туғанына 175 жыл толады. Әкесі қойған «Ибраһим» деген есімі, анасының жеңіл қолынан «Абай» деген атпен ауыстырылды, бұл «көреген, ойшыл» деген мағынаны білдіреді. Осы атымен ол әлемдік тарихқа енді.

Абай – бүкіл әлем мойындаған дана ұстаз, ақын және адамзаттың генийі.

Абайдың ұлылығы мен феноменалдығы – адам тұлғасының адамгершілік-рухани негізін, ұлттық рухтың беріктігін, өз жақтастарының санасына білім мен шығармашылық арқылы табандылық пен мақсатқа бағыттылықты енгізе отырып, бұрын-соңды болмаған биіктікке көтере алды. Жаңашыл ақын ретінде Абай бұрын белгісіз әдебиетке жаңа өлең түрлерін енгізді. Ақынның шығармашылығында «Масхұд», «Ескендір», «Әзім туралы ертегі» және т.б. поэмалар ерекше орын алады.

Абайдың «Қара сөздері» көркем проза мен қоғамдық ойдың дамуына қосқан іргелі үлес болды. Бұл өсиеттер жастарды халық даналығының рухани бастауларына баулуда маңызды рөл атқарды. «Қара сөздерінің» ортақ идеясы – гуманистік идеалдардың салтанат құруына, туған халқының шексіз мүмкіндіктеріне сенім.

Абай надандықты жеңе алатын негізгі күш – жігер ғылым мен ағарту ісі деп білді. Бейбітшілік пен өзара түсіністіктің қажеттілігін мойындай отырып, барлық халықтар үшін қоғамның негізгі қозғаушы күштері – ғылым, озық идеялар мен мәдениет деп есептеді.

Абай мерейтойы – бұл халықтың тарихи санасын тереңдетуге және елдің рухани мәдениетін жаһандық форматта жан-жақты ілгерілетуге, оны әлемдік кеңістікке біріктіруге бағытталған Тәуелсіз Қазақстанның жаңа тарихының маңызды оқиғаларының бірі болып табылады. Абай мұрасы – қазақ халқының ұлттық мақтанышы.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті биыл осы мерейтойды лайықты қарсы алуда негізгі орталықтарының бірі болып табылады.

Ақынның 175 жылдығына орай Абай атындағы ҚазҰПУ-да бірқатар іс-шаралар өткізіледі: Әл-Азхар университетінде (Египет) Абай орталығының және Низами атындағы Ташкент мемлекеттік педагогикалық университетінде (Өзбекстан) Абай орталығының ашылуы, «Абай әлемі» фестивалін ұйымдастыру және өткізу, «Мәдениет және өнер диалогы» көрмесі, «Абай үні» қайырымдылық акциясы, конференциялар, дөңгелек үстелдер, кездесулер, олимпиадалар, конкурстар және т.б.

Мерейтойлық шараларды атау – елдің жетістіктерін әлемдік деңгейде насихаттау үшін үлкен маңызға ие. Қазақстанда, сондай-ақ бүкіл әлемде өткізілетін салтанатты іс-шаралардың нәтижесінде әр елдің өкілдері қазақ ғылымы мен мәдениетінің үздік өкілдерінің шығармашылығымен танысады, сондай-ақ жеке байланыстар орнатады.

Баршаңызды шын мәнінде жаһандық салтанатты іс-шараны дайындауға және өткізуге белсенді қатысуға шақырамын.

Құрметпен,
бас редактор

Т.Балықбаев

УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

От имени редакционного совета и от себя лично поздравляю вас с Новым годом!

В 2020 году исполняется 175 лет со дня рождения великого поэта, философа-гуманиста, композитора, мастера художественного слова, общественного деятеля, основоположника современной казахской письменной литературы Абая.

Данное отцом имя «Ибрагим», с легкой руки матери, было заменено ласкательным «Абай», что означает «осмотрительный, вдумчивый». Под этим именем он и вошел в мировую историю.

Абай – признанный всем миром мудрый учитель, поэт и гений человечества. Величие и феноменальность гения Абая в том, что он сумел поднять на небывалую высоту нравственно-духовную основу человеческой личности, стойкость национального духа, воспевая и внедряя в сознание своих соплеменников упорство и целенаправленность, через образование и творчество. Как новатор, Абай ввел новые стихотворные формы ранее неизвестные литературе. Особое место в творчестве поэта занимают поэмы «Масгуд», «Искандер», «Сказание об Азиме» и др.

Значительным вкладом Абая в развитие художественной прозы и общественной мысли явились «Слова назидания». Важную роль эти заветы сыграли в приобщении молодежи к духовным истокам народной мудрости. Центральная идея «Слов назидания» – вера в торжество гуманистических идеалов, в безграничные возможности родного народа.

Основную силу, способную преодолеть невежество Абай видел в науке и просвещении. Признавая необходимость мира и взаимопонимания, для всех народов считал, что только при этих условиях могут развиваться основные движущие силы общества – наука, передовые идеи и культура.

Юбилей Абая – это одно из важнейших событий новейшей истории независимого Казахстана, направленное на углубление исторического сознания народа и всемерное

продвижение духовной культуры страны в глобальном формате, интеграцию его в мировое пространство. Наследие Абая – национальная гордость казахского народа.

Наш Казахский национальный педагогический университет имени Абая в этом году должен стать одним из центров достойной встречи этого юбилея. В честь 175-летия поэта в КазНПУ имени Абая будут проведены ряд мероприятий – открытие Центра Абая в Университете Аль-Азхар (Египет) и Центра Абая в Ташкентском государственном педагогическом университете имени Низами (Узбекистан), организация и проведение фестиваля «Абай әлемі», выставка «Диалог культур и искусства», благотворительная акция «Абай үні», конференции, круглые столы, встречи, олимпиады, конкурсы и др.

Следует отметить, что празднование юбилейных дат имеет большое значение для популяризации достижений страны за рубежом. В результате торжественных мероприятий, проводимых как в Казахстане, так и во всем мире, представители разных стран знакомятся с творчеством лучших представителей казахской науки и культуры, а также устанавливают личные контакты.

Призываю вас всех принять самое активное и живое участие в подготовке и проведении этого поистине глобального торжества.

С уважением,

главный редактор Т.Балыкбаев

МРНТИ 14.01.11

Ж.У.КОБДИКОВА¹, Е.Ж.КАРАЕВ²

¹Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан),

²«MLS-Group» консалтинг компаниясы (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

ЖОО БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНІҢ САПАСЫН МОНИТОРИНГІЛЕУ

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасының міндеттері аталған. Бағдарламада білім берудегі сапа менеджменті жүйесіндегі, педагогикалық мониторингті жетілдіре отырып, «барлық деңгейде білім беру сапасын бағалаудың ұлттық жүйесін енгізу» талабы қойылған. «Білім беру үрдісінің сапасын мониторингтілеу» ұғымының мәні нақтыланған. Білім беру үрдісінің сапасы оқыту үрдісінің сапасына тікелей тәуелді болғандықтан, мақалада «оқыту үрдісінің сапасын мониторингтілеу» мәселелері талданады. ЖОО-да оқыту үрдісінің сапасын мониторингтілеудің негізгі сипаттамаларын көрсететін ұғымдардың мәндері ашылған: оқыту үрдісінің сапасын бағалау ұстанымдары, критерийлері, объектілері және субъектілері; ЖОО-да оқыту үрдісінің сапасын бағалау рәсімдері; Оқыту үрдісінің сапасын мониторингтілеу алгоритмі сипатталған.

Түйін сөздер: білім беру, білім беру үрдісі, сапа, оқыту үрдісінің сапасы, мониторинг, оқыту үрдісінің сапасын мониторингтілеу, бағалау рәсімдері, бақылау, нәтижелерді өңдеу, талдау, ақпараттарды сақтау, жинақтау және тарату, болжамдар жасау және басқару, дамыту.

Оқыту үрдісінің тиімділігі мен сапасының критерийі ретінде оқушылардың білім, білік, дағды және тәрбиелілік деңгейінің қолданыстағы мемлекеттік оқу бағдарламаларының талаптарына сәйкестігін санауға болады.

Әрбір оқушы «қанағаттанарлық» деңгейден төмен емес, өзінің ең жоғары мүмкіндіне қарай, белгілі бір дайындық көлемін меңгеруі тиіс.

Ю.К.Бабанский

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы білім беру жүйесін жаңа әлеуметтік-экономикалық ортаға бейімдеп, білім сапасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру, әлемдік білім беру кеңістігіне ену шарттарына сәйкес білім жүйесін жаңартуды талап етеді [1]. Мемлекеттік бағдарламада мынадай міндеттер қойылған: білім саласын дамытуды ғылыми-әдістемелік және ақпараттық қамтамасыз

ету бойынша бірыңғай жүйе негізін қалау және білім беру ұйымдары мен ондағы оқу үдерістерін тиімді басқару үшін салалық ақпараттық жүйені құру. Бағдарлама, бірінші кезекте, білім берудегі сапа менеджменті жүйесіндегі, педагогикалық мониторингті жетілдіре отырып, «барлық деңгейде білім беру сапасын бағалаудың ұлттық жүйесін енгізу» талабын қояды. Мониторингтік зерттеулер – білім беру ұйымдарының қызметін жүйелі бақылау, нәтижелерін өңдеп, талдау, ақпараттарды сақтау, жинақтау және тарату арқылы білім беру жүйесін дамыту үшін болжамдар жасау және басқару тетіктерін жетілдірумен айналысатын болады. Қазіргі уақытта тек оқытушы ғана емес, оқушы (студент, магистрант) да жоғары балл жинап, күнделікті материалды терең меңгергенде ғана сапалы білім алу мүмкін екендігін жақсы түсінеді. Осыған орай, бағдарламаның «Білім беруді дамытудың мониторинг жүйесі» тарауында «білім беру нәтижелерін басқарудың базасы және даму

жолдарын болжамдау түрінде білім беру мониторингінің бірыңғай жүйесі енгізіледі» деп жазылуы өте орынды.

Мониторингтің мақсаты – негізделген басқару шешімдерін қабылдау үшін мекемеде білім сапасы туралы объективті ақпарат алу, сондай-ақ мекеменің білім беру қызметін тұтынушыларын ақпараттандырудың деңгейін қамтамасыз ету және арттыру.

Мониторингтің міндеттері: мекемеде білім беруді жүзеге асыру және дамыту туралы объективті ақпарат алу; білім сапасы көрсеткіштерінің жағдайы мен динамикасы туралы ақпаратты жинауды, өңдеуді ұйымдастыру және әдістемелік қамтамасыз ету; білім беру қарым-қатынастарының барлық қатысушыларына және жұртшылыққа мекемеде білім беру сапасы туралы шынайы ақпарат беру; мекеменің педагогикалық қызметкерлерінің кәсібилігін арттыру; мекемеде білім беруді оңтайландыру бойынша негізделген және уақытылы басқару шешімдерін қабылдау; мекеменің дамуын болжау.

Негізгі бөлім. Білім беру мониторингінің әдістерін, нысандары мен құралдарын жетілдіру және кері байланыс алу арқылы білім сапасын бағалау жүйесін қалыптастыру мемлекеттік бағдарламаның маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Кәсіптік білім беру сапасы – мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарының бірі ғана емес, білім беру жүйесі тиімділігінің маңызды көрсеткіші болып табылады. Қоғамның және еңбек нарығының қазіргі заманғы маманды сапалы дайындауға деген талаптарын арттыру жоғары оқу орындарын серпінді дамытуға ынталандырып қана қоймай, сонымен қатар оқу процесінің сапасын басқаруды үнемі жетілдіруді талап етеді. Жоғары білім беру сапасын басқару үрдісінің тиімділігін қамтамасыз ету құралдарының арасында жетекші рөл мониторингке бөлінеді. А.Галиахметова мен Ж. Айтуғанованың пікірінше, сапаны басқарудың осы құралын таңдау дәстүрлі бақылау формаларының тиімсіздігіне және жоғары оқу орнының білім беру

бағдарламалары туралы ақпарат алудың төмен жылдамдығына байланысты [2].

Білім беру – әлеуметтік-мәдени тәжірибе саласын және салалық жүйені, арнайы ұйымдастырылған процесті және қызметтің белгілі бір нәтижесін білдіретін көп мәнді ұғым. Білім беру – бұл тұлғаны тәрбиелеу, оқыту және дамыту бойынша мақсатты қызмет. Яғни, білім беруді (образование) – тәрбиелеу, оқыту және дамыту, – деп қысқартып анықтайтын болсақ, онда *білім беру үрдісін – тәрбиелеу үрдісі, оқыту үрдісі және дамыту үрдісінің біріккен жиынтығы* ретінде қарастыруға болады. Соның ішінде оқыту үрдісіне (дидактический процесс) академик В.П.Беспалько мынандай анықтама береді: «*Оқыту үрдісі – оқытушының басқарушылық және білім алушының танымдық қызметтерінің жиынтығы, олардың өзара әрекеттесуі. Ол үшін екі жақтан да қарым-қатынас жасауға қызығушылық танытылу қажет*» [3]. Түсінікті болу үшін бұл анықтаманы мынандай формула түрінде жазуға болады:

Оқыту үрдісі = Қызығушылық + Басқарушылық қызметі + Танымдық қызметі.

Яғни, оқыту үрдісі үш элементтен тұратын ұғым. Негізінде, В.П.Беспалько бойынша оқыту үрдісі Педагогикалық жүйенің құрамдас бөлігі. Ал, педагогикалық жүйе деген не? Педагогикалық жүйе сегіз элементтен тұратын ұғым:

1. *Қызығушылық.* 2. *Басқарушылық қызметтің (оқытушының) әрекеттерін жоғарылау.* 3. *Мақсат-міндеттер;* 4. *Мазмұн;* 5. *Әдіс-тәсіл;* 6. *Формасы (жеке, жұптық);* 7. *Құралдар (соның ішінде АКТ);*

- жүзеге асыру әрекеті;
- бақылау (тексеру, түзету) әрекеттері;
- бағалау (нәтижені өлшеу) әрекеті.

8. *Танымдық қызмет (оқушының әрекеттері жиынтығы).*

Егер, тәрбиелеу үрдісінің де құрылымын оқыту үрдісінің құрылымына сәйкес, – деп қабылдасақ, онда білім беру үрдісіне төмендегідей анықтама беруге болады:

«Білім беру үрдісі дегеніміз – тәрбиелеу және оқыту үрдістерін ұйымдастырып,

жүзеге асыру арқылы тұлғаны дамыту қызметі». Мұнда: білім берудің тәрбиелеу аспектісі оқу мазмұны арқылы жүзеге асырылады, – деп тұжырымдайтын болсақ, онда ендігі жерде біз білім берудің тек оқыту аспектісін қарастырамыз. *Білім беру* үрдісінің сапасы *оқыту* үрдісінің сапасына тікелей тәуелді. Себебі, сапа мониторингін жүзеге асыру үшін үрдіс нәтижелерінің сандық көрсеткіштері болу керек. Мұндай көрсеткіштер тек оқыту үрдісінің нәтижелеріне тән, ал тәрбиелік үрдістің нәтижелері сандық өлшеммен өлшене алмайды [4; 5]. Сондықтан, «*оқыту* үрдісінің сапасын мониторингілеу» ұғымының мағынасын «*білім беру* үрдісінің сапасын мониторингілеу» ұғымының мағынасы, – деп түсінеміз.

«Оқыту үрдісінің сапасы» ұғымын талдамас бұрын «сапа» ұғымына тоқталайық. Сапа – деген не? *Сапа – белгілі бір материалдық және рухани қажеттіліктерді қанағаттандыруға мүмкіндік беретін пайдалы қасиеттердің жиынтығы* [6].

Гегельдің «Сандық өзгерістердің сапалық өзгерістерге көшу» заңы бойынша: САПАНЫҢ «сан» және «өлшем» ұғымдарымен өзара байланысын көрсетеді. Бұл заң бойынша, қандай да болмасын объектінің сапасы мен сандық сипатының арасында терең байланыс бар. Өлшем берілген сапаның өзін сақтай отырып, сандық өзгерістердің шегін білдіреді. Бұл шектен асқанда объект сапалық өзгеріске ұшырайды, ал сапаның өзгеруі, жаңа сапаға өтуі өз кезегінде сандық өзгерістерге жетелейді. Сондықтан Гегель өлшемді «сандық сапа» немесе «сапалық сан», яғни сапа мен санның бірлігі деп анықтаған. «...сандық сипаттамасыз сапа жоқ сияқты, сапалы анықтаудан мүлдем айырылған сан болмайды», – деген. Өлшем – заттың, нәрсенің сапалық және сандық сипаттарының диалектикалық бірлігін көрсететін философиялық категория [7]. Өлшем сапаның белгілі бір сандық мәндерге жататынын көрсетеді (мысалы, баллмен). Өлшем (сапа критерийі) сапаның бағалау нормасы болып табылады.

Сапаның сандық көрсеткіші болады.

Ол қалай есептеледі? Айталық, ЖОО-да практикалық сабақ (үрдіс) сапасына қойылатын жоғары талап (мақсат) 30 баллмен өлшенеді. Ал, алынған нәтиже одан төмен – 15 балл болды. Үрдістің сапасы қандай сандық көрсеткішке тең? Ойланбай-ақ, айтуға болады: 50 пайыз! Оны қалай таптыңыз? Сіз «нәтижені» «мақсатқа» бөліп, 100 пайызға көбейттіңіз. Осыдан сапаның тағы бір анықтамасын тұжырымдауға болады:

Сапа деген – алынған Нәтиже мен қойылған Мақсаттың қатынасы.

$$\text{Сапа} = \frac{\text{Нәтиже}}{\text{Мақсат}} \times 100\% = \frac{15 \text{ балл}}{30 \text{ балл}} \times 100\% = 50\%$$

М.М. Поташниктің пікірінше: *Білім сапасы – бұл оның нәтижелерінде көрсетілген білім беру үрдісінің сапасы* [8]. Оқыту үрдісінің сапасы қалай анықталады? Егер оқыту үрдісі, жоғарыда қарастырғандай, сегіз элементтен тұратын болса, онда оқыту үрдісінің сапасы осы сегіз элементтің сапасынан құрылады. Әр элемент сапасының сандық және өлшемдік мәндері болу керек. Олардың арифметикалық ортасы білім беру үрдісі сапасының *көрсеткіші* болады.

Оқыту үрдісінің сапасы ЖОО-да білікті бакалаврлар мен магистрлерді даярлау шеңберінде қолданылатын халықаралық құрамдармен анықталады. Оқытудың әртүрлі формаларын пайдалану білім беру процесін жан-жақты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Респонденттердің пікірінше, ең нәтижелі формасы – семинарлық сабақтар, лекциялар және курстық жұмыстарды жазу болып табылады. Дәл осы нысандар кәсіби лексиканы, кәсіби қызмет дағдыларын меңгеруге, алған білімдерді практикада қолдануға, ұжымдық жұмыс қабілетін дамытуға, ұйымдастырушылық жұмыс дағдыларын меңгеруге, өзін-өзі дамытуға және жеке мәдени деңгейін арттыруға ықпал етеді. Оқыту үрдісінің сапасын анықтау оны бағалауға, өлшеуге негізделеді. Оқыту үрдісінің сапасын бағалауда оның барлық элементтерінің қасиеттерін ескеру қажет,

өйткені олар тұтас сапаны қалыптастырады. Оқу үдерісі сапасының **критерийлеріне** мыналар жатады: оқу процесін жоспарлау сапасы; оқу процесін ұйымдастыру сапасы; оқу процесінің ақпараттылығы; оқу процесін оқу-әдістемелік қамтамасыз ету сапасы; оқу процесінің коммуникативтік деңгейі; оқу процесінің практикалық бағыттылық деңгейі; оқу процесінің ғылыми-зерттеу бағыты деңгейі; оқу процесінің өзіндік білім беру компонентінің даму деңгейі; оқу процесінің бақылау-бағалау компонентінің деңгейі; студенттердің кәсіби құзыреттілік деңгейі.

Сапа өзгеріп отырады. Егер өзгерістер мақсатты сипатта болса, *сапанының басқарылуы* туралы айтылады. Білім беру сапасын басқарудың оқыту үрдісіндегі негізгі тетіктері: бақылау, талдау, бағалау, бағдарлау және нәтижелердің динамикалық үрдістерін салыстыру болып табылады. Бұл үрдісте оқу-тәрбие сапасына жасалатын жүйелі бағалаудың бірден-бір көзі – мониторинг. **Мониторинг дегеніміз** – латын тілінен аударғанда («*напоминающий*» – «еске түсіруші, қадағалаушы») деген мағынаны білдіреді. Ол белгілі бір нәрсенің жай-күйін бақылау, бағалау, талдау және болжау жүйесі, белгілі параметрлерді анықтаудағы бақылау құралы. Мониторинг – ұзақ уақыт белгілі бір мақсат негізінде жинақталған, сақталған ақпараттарды өңдеу, субъектілерді ақпарат нәтижесімен қамтамасыз ететін кері байланыс [9]. Оқыту үрдісінің сапасын бағалаудың негізгі **принциптері** (ұстанымдары) – жүйелілік, тұрақтылық, жетілдіруге бағытталу. Оқыту сапасын тұрақты бағалау ішкі дамудың стимулы бола алады және негізгі міндетті атқару, яғни білім сапасын арттыру үшін басшылық пен құрылымдық бөлімшелердің бірігуін, бір-біріне деген сенімділік пен бағалау нәтижелерін көпшілік алдында талқылау жағдайында ашықтықтың күшеюін, барлығы түсініп қабылдайтын жаңа мақсаттар мен міндеттерді анықтауын қамтамасыз етеді.

Жүйенің қызмет атқаруы өздігінен түзілу және өздігінен реттелу үдерістерге айналуы және өзгеше ұйымдастыру негізінде бағалаудың белгілі формаларынан тұруы

мүмкін. Оқыту сапасын бағалау тиімділігі бағалау субъектілерінің құзіреттілігіне; бағалау процедурасымен жұмыстың ұйымдастырылуының байланысына тәуелді. ЖОО оқыту сапасын бағалау объектілері: 1) Профессорлық-оқытушы құрамының біліктілігі (базалық білімі, ғылыми дәрежесі мен атағы, инновациялық әдістер мен технологияларды меңгеруі, ғылыми және әдістемелік белсенділігі, біліктілікті арттыру жүйелілігі); 2) Оқытудың ресурстары (оқу жоспарындағы пәннің орны, сабақ түрлері бойынша кредиттердің бөлінуі, ПОӘК-пен, бақылау материалдарымен, оқу-әдістемелік әдебиеттермен қамтылуы);

3) Оқытушының оқу жұмысын ұйымдастыруы (оқу және әдістемелік материалдардың пән бағдарламасына, ғылымның қазіргі замандағы күйіне, білім беру бағдарламасының мақсаттарына сәйкестігі, сабақтарды, бақылау мен бағалауды жүргізу формалары мен технологиялары, білім алушылардың өзіндік жұмысының әдістемелік қамтылуы, оқытушының еңбек тәртібі, білім алушылардың оқу тәртібі, білім алушылардың ағымдық үлгерімі); 4) Ресурстардың тиімді пайдаланылуы (сабақтарда техникалық құралдарды, кітапханалық ресурстарды, оқу-зертханалық жабдықтарды қолдану); 5) Пән бойынша білім алушылардың дайындық деңгейі (пән бойынша оқу жетістіктері, оқу нәтижелеріне білім алушылардың қанағаттанарлығы).

Оқыту үрдісінің сапасына қызығушылық танытатын тараптар – бағалау **субъектілері** болып табылады. Олар бағалау кезеңінде оқыту үрдісінің әртүрлі аспектілері туралы өз ойларын білдіретін сарапшылар ретінде сапаны қамтамасыз ету жүйесіне кіреді. Әртүрлі тараптардың оқыту үрдісінің сапасы туралы пікірі мен бағасы әртүрлі болуы мүмкін, сондықтан сапа туралы қорытынды шығару кезінде барлық тараптардың – студенттер, оқытушылар, жұмыс берушілер, әкімшілік, сыртқы сарапшылардың пікірі ескерілсе, мұндай қорытынды әділ болады. Әртүрлі объектілерді бір немесе бірнеше субъектілер бағалауы мүмкін. Оқыту үрдісінің сапасын бағалау рәсімдері (процедуралары)

статистикалық, **элеуметтік** (студенттерге, жұмыс берушілерге, қызметкерлерге сауалнама жүргізу, оқытушылармен сұхбаттасу және т.б.) және **педагогикалық** (сабақтарға қатысу, педагогикалық құжаттарды, студенттердің жазбаша және шығармашылық жұмыстарын тексеру және т.б.) әдістер арқылы қамтамасыз етіледі.

ЖОО оқыту үрдісінің сапасын бағалау рәсімдері қандай? ЖОО-да оқыту үрдісі сапасының объективті көрсеткіштерін өлшеу үшін келесі бағалау рәсімдерін қолдану ұсынылады:

– «Өтініш берушінің жоғары оқу орнында оқуға дайындық сапасы»;

– «Сессия барысында ағымдағы білім беру сапасының және аралық аттестаттаудың сапасы»;

– «Рубеждік бақылау кезінде оқушылардың оқу жетістіктерінің сапасы»;

«Студенттердің пән бойынша білім сапасы»;

– «Мамандықтың негізгі пәндеріндегі жоғары курс студенттерінің білім сапасы»;

– «Түлектердің қорытынды аттестациясының сапасы»;

– «Жұмыс берушілердің кәсіптік қызметті жүзеге асыруға дайындық деңгейіне қанағаттануы».

Оқыту үрдісінің сапасына Мониторинг белгілі бір **алгоритм** бойынша мониторингтік рәсімдер түрінде жүзеге асырылады:

1) мониторингтік рәсімнің мақсатын қою;

2) мониторинг рәсімін жүргізу әдістерін тандау; 3) мониторинг рәсіміндегі субъектілерді және олардың рөлін анықтау (мониторинг рәсімін іске асыруға қандай мүдделі тұлғалар тартылады және кім ретінде: респонденттер, ұйымдастырушылар, сарапшылар және т. б.);

4) мониторинг рәсімін жүргізу мерзімдерін келісу;

5) мониторинг құралдарын әзірлеу;

6) мониторинг рәсімін іске асыру;

7) мониторинг рәсімін жүргізу нәтижелерін өңдеу және талдау.

Жоғары оқу орнындағы оқыту үрдісінің сапасын анықтаудың мониторингтік процедураларын әзірлеу және іске асыру бойынша ұсынылған қадамдардың бірізділігін пайдалану жаңа алгоритмдік іс-әрекеттердің шығармашылық ізденісін жоққа шығармайды, жоғарыда аталған қадамдардың қандай да бір түрін өзгертуді, толықтыруды, азайтуды немесе қайталауды болжайды, бірақ ЖОО-дағы оқу процесінің сапасын бақылау мен басқарудың жаңа циклінде.

Сонымен, қорыта келе айтарымыз: білім беру үрдісінің сапасын мониторингілеу деген – білім беруді басқаруды ақпараттық қамтамасыз етуге бағытталып, алынған ақпаратты жинақтау мен талдау негізінде білім беру жүйесіндегі процестердің барысын, нәтижелері мен тиімділігін үздіксіз бақылау; білім беру ұйымдарындағы білім беру үрдісін жүзеге асыру жағдайларының, нәтижелерінің өзгеріс серпіні мен жай-күйін жүйелі түрде бақылау, талдау және бағалау, – деп түіндеуге болады. ЖОО-да білім беру үрдісінің нәтижесі туралы ақпарат өте маңызды, себебі ол болашақ маманды дайындау сапасын ЖОО-да оның оқыған әртүрлі кезеңдерінен көруге мүмкіндік береді.

Жоғары оқу орнында оқыту үрдісінің сапасына мониторингті ұйымдастыру және жүзеге асыру жеке тұлғаны кәсіби құзыреттілікті меңгерудің барлық шарттары мен аспектілерін қадағалауға мүмкіндік береді және оқу процесінде проблемалық салаларды еңсеру туралы оңтайлы басқару шешімдерін қабылдауды қамтамасыз етеді және оның сапа деңгейін арттыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2016. – 43 б.

2. Галияхметова А.Т., Айтуганова Ж.И. Эффективное управление качеством образования в вузе на основе интеграции традиционных и дистанционных форм контроля //Вестник Костромского государственного университета имени Н.А. Некрасова. Серия: Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокинетика, 2015. – № 1. – Т. 21 – С. 92– 94.

3. Караев Ж.А., Кобдикова Ж.У. Технология трехмерной методической системы обучения: сущность и применение. – Алматы, 2018. – 480 с., ISBN 978-601-275-750-7
4. Беспалько В.П. Слагаемые педагогические технологии. – М., 1989.
5. Лаврентьев Г.В. Инновационные обучающие технологии в профессиональной подготовке специалистов / Г.В. Лаврентьев, Н.Б. Лаврентьева, Н.А. Неудахина. Ч.2. – Барнаул: Алт. ун-т, 2002. – 232 с.
6. Сапа – Уикипедия <https://kk.wikipedia.org/wiki/Сапа> (дата обращения 28.08.19)
7. Өлшем – Уикипедия – <https://kk.wikipedia.org/wiki/%D3%A8%D0%BB%D1%88%D0%B5%D0%BC> (дата обращения 28.08.19)
8. Кобдикова Ж.У. Үшөлшемді әдістемелік жүйе – білім беру сапасын арттырудың тиімді құралы: мұғалімдерге арналған оқу-әдістемелік құрал. – Астана: «Арман-ПВ», 2013. – 108 бет.
9. Беспалько, В.П. О критериях качества подготовки специалистов / В.П. Беспалько // Вестник высшей школы, 1998. – №1. – С. 3-8.
10. ГОСТ Р ИСО 9000–2001. Системы менеджмента качества. Основные положения и словарь. – М., 2001. – 26 с.
11. ГОСТ Р ИСО 9001–2001. Системы менеджмента качества. Требования. – М., 2001. – 21 с.
12. ГОСТ Р 50779.42-99 (ИСО 8258-91) Статистические методы. Контрольные карты Шухарта. – М., 2000. – 36 с.
13. Овчинникова И.Г., Курзаева Л.В., Полякова И.В. Мониторинг образовательного процесса вуза // Современные наукоемкие технологии. – 2009. – №11. – С.82-85; URL: <http://top-technologies.ru/ru/article/view?id=25965> (дата обращения 28.08.19)
14. Баскакова Д.Ю., Белаш О.Ю., Веремьева О.Е., Ряскова Е.Б., Федоров П.С. Методика оценки удовлетворенности студентов качеством учебного процесса // Планирование и обеспечение подготовки кадров для промышленно-экономического комплекса региона, 2015. – № 1. – С. 242-246.
15. Каргузов А.В. Мониторинг качества учебного процесса в условиях информатизации // Вестник Российского университета кооперации, 2010. – №1(5). – С. 217-221.
16. Калинина А.В. Перспективы электронного обучения для студентов российских вузов // Вузовская наука: теоретико-методологические проблемы подготовки специалистов в области экономики, менеджмента и права материалы Международного научного семинара. М.Л. Белоножко (отв. ред.). – М., 2016. – С. 28-32.
17. Попкова А.А. Опыт социологических исследований в вузе: Монография. – Тюмень: ТИУ, 2016.
18. Таньков Н.Н. Мониторинг удовлетворенности студентов учебным процессом по дисциплине как компонент оценки качества высшего образования // Вестник Томского государственного педагогического университета, 2016. – №6(171). – С.106-111.
19. Третьякова О.В. Междисциплинарные связи в учебном процессе // Традиции и современная ситуация в области художественного образования и культуры: проблемы и инновации 3-я Всероссийская научно-практическая конференция. – Тюмень, 2010. – С.258-260.

References

1. Kazakstan Respublikasynda bilim berudi zhane gylimdy damytudyn 2016-2019 zhyldarga arналган мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2016. – 43 б.
2. Gali Ahmetova A.T., Ajtuganova ZH.I. Effektivnoe upravlenie kachestvom obrazovaniya v vuze na osnove integracii tradicionnyh i distancionnyh form kontrolya // Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universiteta imeni N.A. Nekrasova. Seriya: Pedagogika. Psihologiya. Social'naya rabota. YUvenologiya. Sociokinetika, 2015. – № 1. – Т. 21 – С. 92– 94.
3. Karaev ZH.A., Kobdikova ZH.U. Tekhnologiya trekhmernoj metodicheskoy sistemy obucheniya: sushchnost' i primeneniye. – Almaty, 2018. – 480 str., ISBN 978-601-275-750-7
4. Bespal'ko V.P. Sлагаемые pedagogicheskie tekhnologii. – М., 1989.
5. Lavrent'ev G.V. Innovacionnye obuchayushchie tekhnologii v professional'noj podgotovke specialistov / G.V. Lavrent'ev, N.B. Lavrent'eva, N.A. Neudahina. Ch.2.– Barnaul: Alt. un-t, 2002. – 232 s.

6. Sapa – Uikipediya – <https://kk.wikipedia.org/wiki/Sapa> (data obrashcheniya 28.08.19)
7. Olshem – Uikipediya <https://kk.wikipedia.org/wiki/%D3%A8%D0%BB%D1%88%D0%B5%D0%BC> data obrashcheniya 28.08.19)
8. Kobdikova ZH.U. Usholshemdi adistemelik zhyje – bilim beru sapasyn arttyrudyn tiimdi kuraly: mugalimderge arналған oku-adistemelik kural. – Astana: Arman-PV, 2013. – 108 b.
9. Bepal’ko, V.P. O kriteriyah kachestva podgotovki specialistov /V.P. Bepal’ko //Vestnik vysshej shkoly, 1998. – №1. – S. 3-8.
10. GOST R ISO 9000–2001. Sistemy menedzhmenta kachestva. Osnovnye polozheniya i slovar’. – M., 2001. – 26 s.
11. GOST R ISO 9001–2001. Sistemy menedzhmenta kachestva. Trebovaniya. – M., 2001. – 21 s.
12. GOST R 50779.42-99 (ISO 8258-91) Statisticheskie metody. Kontrol’nye karty SHuharta. – M., 2000. – 36 s.
13. Ovchinnikova I.G., Kurzaeva L.V., Polyakova I.V. Monitoring obrazovatel’nogo processa vuza //Sovremennye naukoemkie tekhnologii. – 2009. – № 11. – S. 82-85; URL: <http://top-technologies.ru/ru/article/view?id=25965> (data obrashcheniya 28.08.19)
14. Baskakova D.Yu., Belash O.Yu., Verem’eva O.E., Ryaskova E.B., Fedorov P.S. Metodika ocenki udovletvorennosti studentov kachestvom uchebnogo processa //Planirovanie i obespechenie podgotovki kadrov dlya promyshlenno-ekonomicheskogo kompleksa regiona, 2015. – № 1. – S. 242-246.
15. Kartuzov A.V. Monitoring kachestva uchebnogo processa v usloviyah informatizacii //Vestnik Rossijskogo universiteta kooperacii, 2010. – №1(5). – S. 217-221.
16. Kalinina A.V. Perspektivy elektronnoho obucheniya dlya studentov rossijskih vuzov //Vuzovskaya nauka: teoretiko-metodologicheskie problemy podgotovki specialistov v oblasti ekonomiki, menedzhmenta i prava materialy Mezhdunarodnogo nauchnogo seminar. M.L. Belonozhko (otv. red.). – M., 2016. – S. 28-32.
17. Popkova A.A. Opyt sociologicheskikh issledovaniy v vuze: Monografiya. – Tyumen’: TIU, 2016.
18. Tan’kov N.N. Monitoring udovletvorennosti studentov uchebnym processom po discipline kak komponent ocenki kachestva vysshego obrazovaniya //Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta, 2016. – №6(171). – S.106-111.
19. Tret’yakova O.V. Mezhpredmetnye svyazi v uchebnom processe //Tradicii i sovremennaya situaciya v oblasti hudozhestvennogo obrazovaniya i kul’tury: problemy i innovacii 3-ya Vserossiyskaya nauchno-prakticheskaya konferenciya. – Tyumen’, 2010. – S.258-260.

Мониторинг качества образовательного процесса в вузе

Ж.У. Кобдикова¹, Е.Ж.Караев²

¹КазГосЖенПУ(Алматы, Казахстан)

²Консалтинговая компания «MLS-Group» (Астана, Казахстан)

Аннотация

В данной статье изложены задачи государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы. В программе поставлено требование о «внедрении национальной системы оценки качества образования на всех уровнях», совершенствуя педагогический мониторинг в системе менеджмента качества образования. Конкретизировано значение понятия «мониторинг качества образовательного процесса». В связи с тем, что качество образовательного процесса напрямую зависит от качества учебного процесса, в статье анализируются вопросы «мониторинга качества учебного процесса». Раскрыты смысл понятий, отражающих основные характеристики мониторинга качества учебного процесса в вузе: принципы, критерии, объекты и субъекты оценки качества учебного процесса; процедуры оценки качества учебного процесса в вузе; алгоритм мониторинга качества учебного процесса.

Ключевые слова: образование; образовательный процесс; качество; качество учебного процесса; мониторинг; мониторинг качества учебного процесса; процедуры оценки; контроль; обработка результатов; анализ; хранение; сбор и распространение информации; прогнозирование и управление; развитие.

Monitoring of quality of educational process in university

Zh.U. Kobdikova¹, E.Zh.Karaev²

¹kazakh state women's pedagogical University(Almaty, Kazakhstan)

²Consult. company «MLS-Group» (Astana, Kazakhstan)

Abstract

This article presents the tasks of the state program of education development of the Republic of Kazakhstan for 2016-2019. The program calls for the «implementation of the national system of education quality assessment at all levels», improving pedagogical monitoring in the system of education quality management. The meaning of the concept «monitoring the quality of the educational process» is concretized. Due to the fact that the quality of the educational process depends on the quality of the learning process, the article analyzes the issues of «monitoring the quality of the learning process.» The meaning of the concepts reflecting the main characteristics of monitoring the quality of the learning process at the University: principles, criteria, objects and subjects of quality assessment of the learning process; procedures for assessing the quality of the learning process at the University; algorithm for monitoring the quality of the learning process.

Keywords: education, educational process, quality, quality of the learning process, monitoring, monitoring of the quality of the learning process, evaluation procedures, control, processing of results, analysis, storage, Collection and dissemination of information, forecasting and management, development.

Редакцияға 14.10.2019 қабылданды

MP НТИ 14.91.00

К.Е. ТАСТАНБЕКОВА

Университет Цукуба (Цукуба, Япония)

**ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА В СФЕРЕ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЯПОНИИ:
ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ЯПОНСКОМУ КАК ВТОРОМУ И АНГЛИЙСКОМУ КАК
ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКАМ**

Аннотация

В данной статье рассматривается языковая политика в сфере школьного образования в Японии с фокусом на проблемах обучения японскому языку как второму и английскому как иностранному языку. В 1980-е годы в японских школах стали появляться дети японцы, вернувшиеся в Японию после продолжительного проживания за границей в отрыве от родной языковой среды в связи с длительными командировками родителей. С начала 1990-х увеличение иностранных граждан, прибывающих в Японию по рабочей визе, привело и к увеличению детей иностранцев в японских школах, не владеющих японским языком. В таких условиях появилась острая необходимость создания и развития системы обучения японскому языку как второму. Однако законодательная база для создания такой системы была утверждена японским правительством только в 2014 году. В свою очередь, не смотря на то, что изучение английского языка присутствовало в школьной программе с момента создания системы школьного образования, т.е. с конца 19-го века, наибольшее внимание развитию системы обучения английскому языку как иностранному, стало уделяться только с начала 2000-х годов в условиях ускоряющихся темпов глобализации и ужесточения конкуренции на международном рынке труда.

Автор на основе анализа законодательных документов, статистических данных и выводов научных работ по данной тематике, показывает влияние глобализации и иммиграционной политики на языковую политику в сфере образования, систематизирует существующие проблемы в области обучения японскому языку как второму и английскому как иностранному и предлагаемые японским правительством меры по их решению.

Ключевые слова: языковая политика, глобализация, иммиграционная политика, конкуренция, японский язык, родной язык, английский язык.

В условиях глобализации и диктата нелиберальной экономики, которая опирается на жёсткую конкуренцию на рынке труда, владение несколькими языками стало большим преимуществом как для индивидуального лица, так и для развития страны. При этом одним из языков обязательно должен быть язык международной коммуникации, миграции, политики и бизнеса – английский. Изучению английского языка отдаётся приоритет на индивидуальном уровне, а создание условий для обучения английскому языку подрастающего поколения стало важной задачей государственной образовательной политики. В то же время многонациональный состав населения и интенсивные миграционные процессы ставят вызовы перед государством в обеспечении изучения населением государственного языка и родных языков этнических меньшинств. Таким образом, в современных условиях языковую политику в сфере образования обуславливают три задачи: 1) обеспечение изучения государственного языка для культивирования государственной идентичности и межнациональной коммуникации; 2) обеспечение изучения языков этнических меньшинств для соблюдения их прав на развитие своей культуры и языка, а также для сохранения языкового многообразия, культивирования межнационального согласия и толерантности; и, наконец, 3) обеспечение изучения английского языка для повышения конкурентоспособности населения. Такие тенденции свойственны языковой политике каждого государства в большей или меньшей степени. Например, в англоязычных странах наиболее остро стоит задача обучения иммигрантов английскому языку для обеспечения их социально-экономической и политической интеграции в общество.

В данной статье автор обращается к примеру языковой политики Японии, которая не смотря на широко распространённое как среди обывателей, так и среди ученых мнение, не является моноэтническим и моно-

язычным государством [1]. А значит, в этой стране также актуален вопрос создания и развития системы обучения иммигрантов государственному языку, создание условий обучения иммигрантов родному языку, а также обучения всех школьников, независимо от гражданства, английскому языку.

Целью статьи является описание основных тенденций языковой политики Японии в сфере обучения иммигрантов японскому языку как второму и всех школьников английскому языку как иностранному, анализ существующих проблем в данных сферах, а также систематизация предпринимаемых японским правительством мер по решению данных проблем. Для достижения поставленной цели автор анализирует законодательные документы, статистические данные и работы других ученых по данной тематике в первоисточнике, то есть на японском и английском языках.

Национально-языковой состав населения и основные принципы языковой политики Японии. Существует широко распространённое мнение, что Япония является моноэтническим и моноязыковым государством. Как указывает ряд авторов [1;2], это мнение культивируется правительством Японии, которое избегает открытого признания, что кроме японцев в стране также проживают другие этно-языковые группы. Единственная этно-языковая группа, признанная официально в 2008 году как коренной народ Японии – это айны, проживающие на острове Хоккайдо. Айнов осталось очень мало, менее 20 тысяч человек, и все они являются гражданами Японии. Представители других этно-языковых групп не являются гражданами Японии, то есть имеют гражданство иностранных государств. По официальным данным на 1 декабря 2018 года общая численность населения Японии составляет 126 529 000 человек, 2 731 093 или 2.1% из которых являются гражданами иностранных государств [3]. Иммиграционное законодательство Японии считается одним

из самых строгих в мире. Все иностранцы проживающие в Японии больше 3-х месяцев имеют специальный статус, определяющий их права и обязанности в зависимости от цели пребывания, вида профессиональной деятельности и платёжеспособности.

Существует 27 видов статусов проживания в Японии. Два вида статуса, которые в отличие от других статусов, предоставляемых иностранцам, является постоянными, т.е. не требуют регулярного обновления и гарантирует широкий спектр прав (кроме избирательного) – *это токубецу эйдзюся и эйдзюся*, что означает «постоянно проживающий в особенно статусе» и «постоянно проживающий» соответственно. Эти статусы предоставляются особой группе иностранных граждан, к которым, в первую очередь, относятся потомки корейцев и китайцев, прибывших на японские острова самостоятельно или по принуждению во время оккупации Японией Корейского полуострова и северо-восточной территории Китая в период с 1910 по 1945 года, и не вернувшихся на историческую родину после капитуляции Японии во Второй мировой войне. Большая часть этих потомков оставила за собой гражданство Корейской Народной Демократической Республики (Северной Кореи), Республики Корея (Южной Кореи) или Китайской Народной Республики (КНР). По официальным статистическим данным на 1 декабря 2018 года, в Японии проживает 479 193 граждан Северной и Южной Кореи, из которых 389 231 человек, т.е. больше 81% имеют особый статус проживания. В свою очередь численность граждан КНР составляет 764 720 человек, 261 835 или 34% из них имеют особый статус проживания. Данную категорию иностранцев в японской научной литературе называют *орудо кама*, что является калькой с английского *old comer*, то есть «ранее прибывший».

Кроме корейцев и китайцев в Японии проживает многочисленные группы бразильцев и граждан других стран Южной Америки (Перу, Боливия, Аргентина, Парагвай), в большинстве своем являющиеся потомками японцев, эмигрировавших из Японии в

Южную Америку в начале 20-го века. Стремительный экономический рост Японии в послевоенные годы вывел ее в статус второй экономики мира уже в 1970-х годах. Снижение роста рождаемости, старение нации и, как следствие, сокращение работоспособного населения привело к поиску источников восполнения нехватки рабочих рук. Поэтому в 1990 году японское правительство внесло изменения в иммиграционное законодательство, которое разрешило въезд в страну и длительное проживание второму и третьему поколению японцев, родившихся и выросших в странах Южной Америки, в основном в Бразилии. Им также предоставлен особый статус пребывания, который называется *тейдзюся*, что означает «проживающий определенное время». Данный статус предоставляется сроком на 5 лет, может продлеваться неограниченное количество раз.

Начиная с 1990 года, численность бразильцев стабильно увеличивалась и достигла максимума в 2007 году, составив 361 967 человек, занимая третье место по численности после корейцев и китайцев. Глобальный экономический кризис 2008 года привел к массовому сокращению сотрудников заводов и фабрик, где в основном и работали бразильцы, и их возвращению на родину [4]. Поэтому их численность значительно сократилась уступив место выходцам из Вьетнама и Филиппин, рост которых наблюдается с начала 2000-х годов. Статус пребывания граждан стран Юго-Восточной Азии в основном дает им право работать в сельскохозяйственной сфере и сфере ухода за пожилыми. Важно также отметить, что эти статусы не являются так называемой «рабочей визой», а самих обладателей такого статуса в Японии не называют «трудовыми мигрантами». Япония официально не принимает трудовых мигрантов. Основной целью предоставления такого статуса является обучение иностранцев – выходцев из развивающихся стран технологиям и опыту экономического развития Японии для того, чтобы они могли применить их по возвращении в свои родные страны. Бразильцев и других иностранцев, проживающих в Японии с начала 1990-х

годов в японской научной литературе называют *ню кама*, от английского *new comer*, то есть «прибывший недавно».

Всего в Японии проживают граждане 195 государств. Представители стран Азии со-

ставляют 84% , представители стран Южной Америки – 10.2%. Статистические показатели наиболее многочисленных иностранных граждан, проживающих в Японии, показаны в таблице 1.

Таблица 1

Самые многочисленные группы иностранцев, проживающих в Японии

№	Страна гражданства	Численность (чел.)	%
1	Китай	764 720	28.0
2	Южная Корея	449 634	16.5
3	Вьетнам	330 835	12.1
4	Филиппины	271 289	9.9
5	Бразилия	201 865	7.4
6	Непал	88 951	3.3
7	Индонезия	56 346	2.1

Источник: Сайт бюро статистики Министерства внутренних дел и коммуникаций Японии http://www.moj.go.jp/nyuukokukanri/kouhou/nyuukokukanri04_00081.html

Перейдем к основным принципам языковой политики Японии. В Японии нет ни одного документа законодательно закрепляющего статус или регулирующего использование японского и других языков. Но по факту японский язык является государственным языком, языком делопроизводства, коммуникации, экономики и культуру, а также языком обучения всех государственных и частных организациях дошкольного, начального и среднего образования. Школы, обучающие на других языках, называют *гайкокудзин гакко* и *миндзоку гакко*, что означает «школа иностранцев» и «этническая школа» соответственно. Таких школ в Японии не много (по самым последним данным на 2008 год – 121 школа) и они не признаны японским законодательством организациями образования. К таким школам относятся, школы при иностранных посольствах, международные школы и этнические школы (например, корейские, китайские, бразильские и др.). В школах при иностранных посольствах реализуются программы, соответствующие

требованиям и на официальных языках государств, чьими дипломатическими представительствами они являются. В международных школах, как правило, обучение проходит на английском языке с реализацией общепризнанных международных программ (например, International Baccalaureate). В этнических школах обучение на языке той или иной этно-языковой группы, а школьная программа соответствует программе государства, являющегося для данной группы исторической родиной, и может включать в себя элементы японской школьной программы. Статья 134 «Закона о школьном образовании» (*Гакко кёику хо*) определяет статус этих школ, как «другие типы школ» (*какую гакко*). Этот статус даёт возможность получать субсидии от местных органов самоуправления на материальные нужды. Но требования и процесс получения статуса очень бюрократизирован, поэтому в Японии функционирует большое количество нелегальных этнических школ [5]. Кроме того, даже школы, имеющие данный статус, не могут обе-

спечить своих выпускников автоматическим правом принимать участие в вступительных экзаменах в университет или средние профессиональные колледжи. Для получения права поступать в университет, выпускники данных школ должны сдать квалификационный тест на японском языке для оценивания уровня знаний по государственному стандарту.

Таким образом, японский язык является единственным языком обучения в школах Японии. Все школы с другим языком обучения не признаны организациями образования. Поэтому дети иностранцев, проживающих в Японии имеют только два варианта обучения: 1) на родном языке в школе, не признанной японским правительством или 2) на японском языке в японской школе, окончание которой дает автоматическое право продолжить учёбу дальше. В обучении в японской школе на японском языке существует ряд проблем, которые будут рассмотрены далее.

Проблемы обучения японскому языку как второму. Как было указано выше, дошкольное (от 3 до 6 лет), начальное (от 6 до 12 лет) и среднее образование (средняя школа от 12 до 15 лет, старшая школа от 15 до 18 лет) в Японии в рамках государственного стандарта предоставляется только на японском языке, т.е. Япония не гарантирует права этноязыковых меньшинств (или другими словами – иностранцев) на получение образования на родном языке. Япония ратифицировала ряд международных конвенций (например, Конвенция о правах ребенка, Международный билль о правах человека), гарантирующих права каждого ребенка, проживающего на территории государства участника, независимо от его гражданства, этнической, языковой, культурной, религиозной принадлежности и социального статуса, на получение образования. Поэтому несёт международную ответственность обеспечения детей иностранцев обязательным школьным образованием. Однако официальная позиция Японии по этому вопросу является следующей. Статья 1 «Основного закона об образовании» (*Кёйку кихон хо*) определя-

ет целью образования «воспитание японской нации». Статья 26 Конституции Японии (*Нихонкоку кенпо*) и статьи 4 и 5 «Основного закона об образовании» гарантируют право на получение образования гражданам Японии, а также обязывают японцев, являющихся родителями несовершеннолетних детей и лицами их заменяющими, дать детям школьного возраста обязательное 9-летнее образование. Следовательно, так как целью образования является воспитание японской нации, а основное законодательство Японии гарантирует и обязывает только граждан Японии, иностранные граждане, проживающие в Японии не обязаны отправлять своих детей в японские школы. Однако всем иностранцам, пожелавшим, чтобы их дети обучались в японской школе, такая возможность гарантируется. Этим детям наравне с японскими детьми гарантируется бесплатное обязательное 9-летнее школьное образование. Таким образом, гарантия возможности получения образования по желанию, а не права на образование, позволяет японскому правительству избегать возможных обвинений в принудительной ассимиляции иностранцев, проживающих в Японии [6]. Для японского правительства возможные обвинения в принудительной ассимиляции иностранцев являются очень щепетильной политической темой, так как этот опыт у Японии уже был во время оккупации Корейского полуострова, северно-восточных территорий Китая и ряда стран Юго-Восточной Азии в период с 1910 по 1945 годы.

Тем не менее, не смотря на то, что в японских школах дети иностранцев могут обучаться только на японском языке, многие иностранцы предпочитают отдавать своих детей именно в японские школы. Есть несколько причин, объясняющих эту тенденцию. *Во-первых*, это бесплатность японского школьного образования в государственных школах по сравнению с обучением на других (родных) языках. *Во-вторых*, как было описано выше, школы, обучающие на других языках не признаны организациями образования, поэтому окончание этих школ не дает автоматического права для поступления

в университет. В-третьих, желание родителей, чтобы дети овладели японским языком для дальнейшей интерграции в японское общество. По данным министерства образования Японии, на 1 декабря 2016 года в Японии проживало 169 512 детей иностранцев в возрасте от 6 до 18 лет. 80 119 или 47.2% из которых обучались в японских школах [7]. Это достаточно большое количество детей, и большая часть из них приходит в школу без знания японского языка, что приводит к проблемам с коммуникацией и адаптацией в школе, а также к плохому усвоению учебного материала и, как следствие, плохой успеваемости, что в свою очередь может повлечь за собой уход из школы и социальную дезинтеграцию. Поэтому задача обучения этих детей японскому как второму языку, который им жизненно необходим, стоит очень остро.

Задача адаптации детей, не владеющих или плохо владеющих японским языком, возникла в 1980-х годах, когда в японских школах стали появляться дети японцы, вернувшиеся в Японию после продолжительного проживания за границей в отрыве от родной языковой среды в связи с длительными командировками родителей. С такими детьми дополнительно занимались учителя и сами родители. Министерство образования, местные органы управления образованием не видели в этом большой проблемы, так как эти дети являются этническими японцами, для которых японский язык – родной. После изменения иммиграционного законодательства 1990 году, в японских школах появились дети иностранцы и их численность увеличивается с каждым годом. Именно с этого времени обучение японскому языку как неродному стало внедряться вне школьной программы, прибегая к помощи пенсионеров-волонтеров. Основной целью обучения было освоение японского языка на коммуникативном уровне. Однако со временем, как учителя, так и в министерстве стали понимать, что только коммуникативного японского для освоения школьной программы не достаточно. Были разработаны специальные программы по обучению японскому языку как второму (Japanese as second language, JSL) по приме-

ру программ обучения английскому как второму (English as second language, ESL) широко применимых в англоязычных странах для обучения детей иммигрантов. Тем не менее, на законодательном уровне система обучения не была создана, а все программы носили рекомендательный характер, инициатива по применению которых целиком и полностью зависела от возможностей самой школы. В то же время, большим шагом стало проведение мониторинга численности детей иностранцев, обучающихся в японских школах и не владеющих японским языком. Начиная с 1991 года, один раз в два года министерство образования проводит мониторинг, который называется «Мониторинг положения детей, которым необходимо обучение японскому языку» (*Нихонго сидо га хицудёна дзитосейто но укеирето ни кансуру тёса*). Самые последние опубликованные данные за 2016 год показывают, что среди 80 119 детей иностранцев, обучающихся в японских школах, 34 335 или 43% детей нуждаются в обучении японскому языку. По родному языку они распределяются следующим образом. Португальский язык – 8 779 детей, китайский – 8 204, филиппинский – 6 283, испанский – 3 600, вьетнамский – 1 515, английский – 982, корейский – 627, другие языки – 4 345 детей. Важно отметить, что в этом мониторинге также отмечают детей, граждан Японии, нуждающихся в обучении японскому языку. Количество таких детей достигает 9 612 детей. В основном это дети, родившиеся в международных браках, где один из родителей является гражданином Японии. Родным (материнским) языком большинства таких детей является филиппинский – 3 042, китайский – 2 065, английский – 1 044 детей. Японский язык является родным для 1 216 детей, другими словами – это дети японцы, вернувшиеся в Японию после продолжительного проживания за границей.

В обучении японскому языку как второму существуют 3 основных проблемы. *Первой проблемой* являлось отсутствие законодательной базы на национальном уровне для разработки программы обучения в рамках школьной программы и ее финансирования.

Вторая проблема заключалась в острой нехватке квалифицированных педагогических кадров, которая упиралась в особенность японской системы лицензирования учителей. Лицензия учителя школы и квалификация преподавателя японского языка входили в разные программы подготовки [9]. Японское правительство начало предпринимать значительные меры по решению данных проблем только с 2014 года. В апреле 2014 года были внесены изменения в «Закон о школьном образовании», которые создали условия для внесения обучения японскому языку как второму в основную школьную программу в качестве особого учебного плана, а также обязали местные органы управления образованием создать условия для финансирования создания учебных планов и обеспечения их необходимым количеством единиц педагогического персонала.

В апреле 2018 года был опубликован обновленный государственный образовательный стандарт *Гакусю сидо ёрё*, который будет введен в действие в 2020 году. Впервые за всю историю функционирования обучения японскому как второму языку в государственном образовательном стандарте, в главе «Начальная школа» была утверждена необходимость внедрения учебных планов в школах, в которых обучаются дети, нуждающиеся в обучении японскому языку. И, наконец, в июне 2019 года был принят «Закон о стимуляции обучения японскому языку» (*Нихонго кёику суйси хо*), который утвердил необходимость совмещения программ подготовки учителей школ и программ подготовки преподавателей японского языка. Возникает вопрос: что способствовало таким стремительным, исторически важным реформам в сфере обучения японскому языку как второму? Ответом является факт непрекращающегося сокращения работоспособного населения Японии на фоне продолжающегося снижения рождаемости и увеличения доли пожилых людей. В таких условиях японское правительство решилось на более открытую иммиграционную политику. В январе 2019 года были внесены изменения в иммиграционное законодательство с целью обновления

некоторых видов статусов пребывания иностранцев в Японии, а также были приняты ряд законодательных актов о принятии 340 000 иностранцев в течение 5 лет, начиная с 2019 года. Один из новых статусов позволит их обладателям, рабочим средней и высокой квалификации, работать и проживать в Японии в течении 5 лет с правом продления этого срока несколько раз. Этот статус также предоставляет им право проживания в Японии с семьёй. Таким образом, в ближайшие 5 лет в японских школах ожидается рост детей иностранцев, не владеющих японским языком. Именно эти реальные прогнозы обусловили реализацию вышеперечисленных реформ для решения проблем, остававшихся без ответа в течении более 20 лет.

Проблемы обучения английскому языку как иностранному. Английский язык является единственным обязательным для изучения иностранным языком в японской школе. Другие иностранные языки, такие как, например, французский, немецкий, китайский, корейский или русский, являются предметами по выбору и преподаются только на в старшей средней школе (10-12 классы). Английский язык был введен в качестве предмета в школьную программу с самого основания системы школьного образования в конце 19-го века. Однако проблемы системы обучения английскому языку остаётся по сей день, актуальной и обостряется в условиях ускоряющейся глобализации и ужесточения конкуренции на рынке труда. И если до 2000-х годов дискуссия о необходимости реформы системы проходила преимущественно в узких кругах, то с начала 21-го века, она расширилась до национальных масштабов. Прежде всего, требование реформировать систему обучения английскому языку стали высказываться от представителей бизнеса, потенциальных работодателей. Уровень владения английским языком японцев очень низок в сравнении с другими странами. Показатели общепризнанного тестирования уровня владения английским языком TOEFL (Test of English as Foreign Language) стоят на 135 месте среди 163 стран в мире, и на 27 месте среди 30 стран в Азии (10). Как отмечают

ученые, японская языковая политика в сфере обучения английскому языку, существуют два дискурса. *Первый* – дискурс провала или бесполезности как-либо мер по улучшению ситуации в силу естественных причин, так специфичность японского произношения, которое затрудняет правильное произношение английских звуков, что делает английскую речь японца непонятной. А также широко распространенное среди японцев, что во владении английским языком внутри Японии нет необходимости, так как Япония является моноэтническим и монологичным государством. Однако, как мы рассмотрели выше, это не соответствует действительности. *Второй* дискурс – дискурс желания, то есть желание улучшить уровень владения английским языком, и уверенность в том, что этого можно достичь. 2003 год стал поворотным в обучении английскому языку как иностранному (English as foreign language, EFL). Основная проблема заключалась в методике преподавания, направленной на изучение грамматики и заучивание новых слов, то есть отсутствовало формирование коммуникативных способностей. Поэтому утвержденный в марте 2003 год «План действий по обучению японцев, владеющих английским языком» (*Эёго га цукаэуру нихондзин икусей но таме но кодо кейкаку*) первоочередной задачей поставил реформу системы обучения с целью развития коммуникативных способностей на английском языке. Это важное политическое решение было принято на основе стратегии национального развития «Видение Японии 21-го века» (*Нидзу иссейки Нихон но косо*), опубликованной в январе 2000 года. Именно в этом документе была поставлена задача воспитать новое поколение японцев, которые будут владеть английским языком с целью познания мира и достойного представления Японии на международном уровне. «План действий» поставил 5 задач:

1) Обновить содержание государственного образовательного стандарта, который будет введен в действие в 2012 году, и сделать английский язык языком преподавания на уроке, то есть учитель должен использовать английский язык для объяснения материала;

2) начать программу углубленного изучения английского языка в 16 старших школах,

3) увеличить число учеников средней школы, выезжающих на языковые стажировки за границу до 10 000 человек в год;

4) увеличить число учителей английского языка с уровнем TOEFL PBT (paper based test) 550 баллов, и уровнем TOEC (Test of English for International Communication) 730 баллов;

5) увеличение учителей иностранцев, для ассистирования основному учителю японцу во время урока. Кроме того, с 2012 с 5-го класса начальной школы был введена «Деятельность на иностранном языке» (*Гайкокуго кацудо*) в объеме одного часа в неделю (35 часов в год).

Это был поворотный момент в истории обучения английскому языку, так как до этого английский начинал изучаться только с 7-го класса (1-й класс средней школы). Данный урок не ставит целью изучение грамматики, правил чтения и письма. Его предназначение только в развитии речи через игровую деятельность с целью повышения мотивации в изучении языка в дальнейшем. Далее были внесены обновления в государственных образовательный стандарт 2020 года, начиная с которого «Деятельность на иностранном языке» будет введена с 3-го класса, а предмет с 5-го класса начальной школы. Именно эта реформа введения обучению английскому языку с начальной школы обсуждалась с начала 2000-х годов и вызвала разделение дискурса на два вышеуказанных мнения. Тем не менее, все реформы уже находятся на стадии реализации и являются объектом детального мониторинга процесса реализации и анализа возникающих проблем.

Таким образом, в данной статье мы рассмотрели основные направления языковой политике в сфере образования в Японии с фокусом на проблемах обучения японскому языку как второму и английскому языку как иностранному. Анализ законодательства, статистических данных и научных работ по данной теме выявил, что интенсификации реформ, направленных на решение

проблем вызваны двумя тенденциями – это иммиграционная политика и глобализация. Мы можем сказать, что неотвратимый факт старения населения, а также риск потери экономической конкурентоспособности населения, вынудили японское правительство фактически признать, что моноэтничность и моноязычие японского населения является мифом.

Стремительный рост численности иностранцев, проживающих в Японии уже меняет языковую палитру общества, а значит и окажет влияние на языковую политику, стимулируя принятие более эффективных мер по решению проблем обучения японскому как второму языку. Кроме того, в ближайшем будущем возможно признание школ, об-

учающих на других языках кроме японского, официальными организациями образования. Япония является популярным направлением для туристов, только за первое полугодие 2019 года Японию посетило 16 633 600 туристов, а в 2020 году, в год проведения 32-х летних олимпийских игр в Токио, ожидается, что Японию посетят 50 миллионов туристов [11]. В таких условиях владение английским языком становится не только преимуществом на рынке труда, но и острой необходимостью. Поэтому обоснованно ожидать, что правительство Японии продолжит предпринимать дальнейшие меры по совершенствованию системы обучения английскому как иностранному.

Список использованной литературы

- [1] Gottlieb, N. Language Policy in Japan: The Challenge of Change. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- [2] Эрикава Х. История обучения иностранному языку в Японии (Нихон но гайкокуго кёйку си). –Токио: Хицзузисёбо, 2018. (на японском языке).
- [3] Сайт Бюро статистики при министерстве внутренних дел и коммуникаций Японии <https://www.stat.go.jp/data/jinsui/pdf/201812.pdf> (дата обращения 25.07.2019)
- [4] Higuchi, N. «Global Economic Crisis and the Fate of Brazilian Workers in Japan», Social Science Research University of Tokushima. – 2014. – Vol.28. – pp. 185-207.
- [5] Симидзу, К., Накадзима, Т., Кадзи, И., Исикава, Т. Школы для иностранцев в Японии: задачи образовательной политики направленные на транснациональность (Нихон но гайкокудзин гакко: транснационарители о мегуру кёйку сейсаку но кадай). –Токио: Акаси сётен, 2014. (на японском языке).
- [6] Liddicoat, A.J. Language-in-education Policies. The Discursive Construction of Intercultural Relations.– Bristol: Multilingual Matters, 2013.
- [7] Сайт Министерства образования, культуры, спорта, науки и технологии Японии (Монбукагакусё) <http://www.mext.go.jp/> (дата обращения 25.07.2019).
- [8] «Мониторинг положения детей, которым необходимо обучение японскому языку» (Нихонго сидо га хицуёона дзито-сейто но укеирето ни кансуру тёса) – Токио, 2017. (на японском языке). http://www.mext.go.jp/b_menu/houdou/29/06/___icsFiles/afieldfile/2017/06/21/1386753.pdf (дата обращения 25.07.2019).
- [9] Симадзу, Т. «Исследования языковой политики и обучение японскому языку» («Генго сейсаку кенкю то нихонго кёйку»), Обучение японскому языку (Нихонго кёйку). – 2011. – №2. – С.56-70 (на японском языке)
- [10] Fukunaga, S. «A study of the development of the Language Planning and Policy (LPP) field and English education policy in Japan», The Joint Journal of the National Universities in Kyushu. Education and Humanities. – 2017. – Vol 5. – No.1. – pp.1-42.
- [11] Сайт Национальной Организации Туризма Японии https://www.jnto.go.jp/jpn/statistics/visitor_trends/ (дата обращения 25.07. 2019).

References

- [1] Gottlieb N. Language Policy in Japan: The Challenge of Change. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- [2] Erikava H. Istoriya obucheniya inostrannomu yazyku v Yaponii (Nihon no gajkokugo kyoiku si). – Tokio: Hicuzisyobo, 2018 (na yaponskom yazyke).
- [3] Sajt Byuro statistiki pri ministerstve vnutrennih del i kommunikacij YAponii <https://www.stat.go.jp/data/jinsui/pdf/201812.pdf>. (data obrashcheniya 25.07.2019)
- [4] Higuchi N. Global Economic Crisis and the Fate of Brazilian Workers in Japan: Social Science Reseach University of Tokushima. – 2014.– Vol.28. – pp.185-207.
- [5] Simidzu K., Nakadzima, T., Kadzi, I., Isikava, T. SHkoly dlya inostrancev v YAponii: zadachi obrazovatel'noj politiki napravlennye na transnacional'nost' (Nihon no gajkokudzin gakko: transnasyonariti o meguru kyoiku sejsaku no kadaj). – Tokio: Akasi syoten, 2014. (na yaponskom yazyke).
- [6] Liddicoat A.J. Language-in-education Policies. The Discursive Construction of Intercultural Relations. – Bristol: Multilingual Matters, 2013.
- [7] Sajt Ministerstva obrazovaniya, kul'tury, sporta, nauki i tekhnologii YAponii (Monbukagakusyo) <http://www.mext.go.jp/> (data obrashcheniya 25.07.2019)
- [8] Monitoring polozheniya detej, kotorym neobhodimo obuchenie yaponskomu yazyku (Nihongo sido ga hicuyoona dzito-sejto no ukeireto ni kansuru tyosa). – Tokio, 2017 (na yaponskom yazyke). http://www.mext.go.jp/b_menu/houdou/29/06/_icsFiles/afiedfile/2017/06/21/1386753.pdf (data obrashcheniya 25.07.2019).
- [9] Simadzu T. Issledovaniya yazykovej politiki i obuchenie yaponskomu yazyku» (Gengo sejsaku kenkyu to nihongo kyoiku): Obuchenie yaponskomu yazyku (Nihongo kyoiku). – 2011.– №2. – S.56-70 (na yaponskom yazyke).
- [10] Fukunaga S. A study of the development of the Language Planning and Policy (LPP) field and English education policy in Japan: The Joint Journal of the National Universities in Kyushu. Education and Humanities. – 2017. – Vol 5. – No.1. – rr.1-42.
- [11] Sajt Nacional'noj Organizacii Turizma YAponii https://www.jnto.go.jp/jpn/statistics/visitor_trends/ (data obrashcheniya 25.07.2019).

Жапонияның білім саласындағы тіл саясаты: жапон тіліне екінші тіл ретінде және ағылшын тіліне шет тіл ретінде оқутудың мәселерері

Қ. Е. Тастанбекова

Цукуба Университеті (Цукуба, Жапония)

Аңдатпа

Мақалада Жапонияның білім саласындағы саясатының жапон тіліне екінші тіл ретінде және ағылшын тіліне шет тіл ретінде оқутудың мәселелері қарастырылған. 1980-ші жылдардан бастап жапон мектептерінде ата-анасының жұмысына орай шетелде, ана тілі ортасынан алыста ұзақ мерзім тұрып келген балалар көбейе бастады. 1990-шы жылдардан бастап жапон мектептерінде Жапонияға жұмыс визасымен келе бастаған жапон тілін мүлде сөйлемейтін шетел азаматтарының балалары көбейе бастады. Осындай жағдайда жапон тіліне екінші тіл ретінде оқытудың жүйесін қалыптастыру және дамыту қажеттілік туындады. Бірақ жапон үкіметі ондай жүйені қалыптастырудың заңдық негізін тек 2014 жылдан бастап қалай бастады. Ал ағылшын тілі болса, ол мектеп білім жүйесі қалыптасқаннан бері, яғни 19-шы ғасырдың аяғынан бастап мектепте оқытатын бағдарламасына пән ретінде енгізілгенімен, оған шет тіл оқуы жүйесі ретінде арнайы мән тек қана 2000-шы жылдардың басынан бастап, жаһанданудың үдеуі және халықаралық еңбек нарығындағы бәсекелестіктің күшею жағдайында бөлінетін болды. Автор Жапонияның заңнамалық құжаттар, статистика және бұл тақырыпқа қатысты ғылыми жұмыстарды сараптап, жаһанданудың және иммиграциялық саясатының білім саласындағы тіл саясатына тігізетін әсерін көрсетіп, жапон тілін екінші тіл ретінде және ағылшын тілін шет тіл ретінде оқутудың мәселеріне көтеріп, жапон үкіметінің сол мәселелеге қатысты қабылдап жатқан шараларын реттейді.

Түйін сөздер: тіл саясаты, жаһандану, иммиграциялық саясат, бәсекелестік, жапон тілі, ана тілі, ағылшын тілі.

Language education policy in Japan: problems of teaching Japanese as second language and English as foreign language

Kuanysh Tastanbekova

University of Tsukuba (Tsukuba, Japan)

Abstract

This paper reviews Japan's language education policy with a focus on the problems of teaching Japanese as a second language and English as a foreign language. In the 1980s, in the Japanese schools started appearing Japanese students who have returned to Japan from overseas, where they were living for a quite long time with their working parents, outside of their mother tongue environment. In the 1990s following the increase in the number of foreign workers in Japan, the number of foreign students studying in Japanese schools with an absolute absence of Japanese language command has been increasing as well. In such circumstances, Japan's government has faced an urgent need for the developing of the Japanese as a foreign language teaching system. However, this task has been left unaddressed until 2014 when the first legislature was adopted. At the same time, although English has been taught as a subject since the establishment of the school education system at the end of 19th century, the teaching of English as a foreign language has started to gain attention only from the beginning of the 2000s when globalization and competition on the international labor market have intensified. In this paper author based on the analysis of the policy documents, statistics and related scholarly works have indicated an influence of the globalization and immigration policies on the language education policies and systematized problems and actions taken by the government in teaching JSL and EFL.

Key words: language policy, globalization, immigration policy, competition, Japanese language, mother tongue, English language.

Поступила в редакцию 31.07. 2019

МРНТИ: 14.43.51

А.К.КУАТОВ¹, А.Б.АБИБУЛАЕВА¹

*¹Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
(Нур-Султан, Казахстан)*

**СОЦИАЛЬНЫЕ И ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ
РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ ОСУЖДЕННЫХ**

Аннотация

В статье проводится всесторонний анализ состояния проблемы ресоциализации осужденных в Казахстане. Описываются различные факторы, в той или иной мере определяющие эффективность ресоциализации лиц отбывающих наказание в исправительных учреждениях. Авторы стоят на позиции необходимости изучения временной перспективы как фактора ресоциализации. Доказывается практическая ценность изучения данного феномена для педагогической и пенитенциарной практики. Представлен теоретический обзор зарубежных теорий и концепций временной перспективы. Временная перспектива рассматривается как способ распределения личного и социального опыта на временные отрезки прошлого, настоящего и будущего. Временная перспектива, а именно, ее сбалансированность позволит осужденным выстраивать оптимальные способы реагирования на текущие события с учетом прошлого опыта и планов на некриминальное будущее.

Ключевые слова: социализация, ресоциализация, временная перспектива, осужденные, пенитенциарная педагогика, социальная педагогика.

Важными направлениями проводимых в этой сфере реформ стали «Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 по 2020 годы», ставящая во главу угла гуманизацию уголовной политики, а также утвержденная Указом Президента Республики Казахстан «Комплексная стратегия социальной реабилитации граждан, освободившихся из мест лишения свободы и находящихся на учете службы пробации, в Республике Казахстан на 2017-2019 годы».

С 2003 года во всех исправительных учреждениях функционирует психологическая служба. По состоянию на 2016 год штат этой службы составлял 265 психологов [3].

Специалистами регулярно проводится социально-педагогическая и психологическая деятельность по изучению особенностей личности осужденных, их адаптационного потенциала, склонности к суициду, а также проводится работа по их ресоциализации.

Несмотря на постоянное воспитательное и социально-психологическое сопровождение осужденных открытым остается вопрос относительно их «будущего» на свободе: поскольку длительное пребывание в исправительных колониях существенно влияет на развитие личности, то после освобождения они зачастую сталкиваются с трудностями трудоустройства, межличностной коммуникации.

Все это вновь может привести к тому, что будет совершено противоправное деяние. Так, к примеру, межведомственным научно-исследовательским институтом Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК было проведено криминологическое исследование убийств за 2012-2016 года, в котором отмечается, что общая статистика преступлений в стране снижается, однако количество рецидивных преступлений за последние годы имеет обратную динамику. В качестве одной из основных причин увеличения рецидивных преступлений был указан недостаток пробационного контроля и профилактического учета.

Таким образом, несмотря на многочисленные исследования личности осужденных, разрабатываемые превентивные меры на сегодняшний день по-прежнему остаются недостаточными.

В этой связи, особую актуальность представляет социальное сопровождение осужденных. А поскольку, одной из основных целей данного сопровождения является социально-психологическая ресоциализация, то крайне резонно встает вопрос ее успешной и эффективной реализации.

Термин «ресоциализация» не является чисто социально-педагогическим, а имеет междисциплинарный статус и используется во многих областях науки – юриспруденция, социология, психология, медицина, культурология и философия.

Понятие ресоциализации является производным от понятия социализации. Если «социализация» подразумевает некую принадлежность к группе, то «ресоциализация» указывает на изменения в членстве в группе [15].

В пенитенциарной педагогике используется категория «перевоспитание осужденных» – «двусторонний педагогический процесс, включающий совместную целенаправленную деятельность субъекта по организации системы внешних воздействий и деятельность объекта по усвоению данных воздействий».

А.В. Пищелко рассматривает проблему ресоциализации как педагогически ориентированную и целесообразную комплексную систему воздействия на осужденного с целью его исправления и включения в социальную жизнь. Ресоциализация направлена на профилактику рецидива преступлений. Нейтрализация отрицательных последствий изоляции осужденных от общества, успешная адаптация освобожденных к условиям жизни вне пределов исправительного учреждения ведут к уменьшению вероятности совершения новых преступлений [2, С.25].

В настоящее время в России Л.В. Мардахаев, исследуя проблему формирования здорового подрастающего поколения Отечества, говорит о ресоциализации как о восстанов-

лении у человека утраченных социальных ценностей, статуса, установок, референтных ориентаций, навыков, опыта общения, поведения и жизнедеятельности.

По существу, ресоциализация – это социализация конкретного воспитанника, обусловленная потребностями новой для него среды жизнедеятельности, воспитания, направленности и активности деятельности, отличной от привычного, а также времени подобного проявления, ведущие к изменению образа жизни и поведения. Результатом ресоциализации воспитанника выступает его ресоциализированность. Она является его качественной характеристикой вследствие ресоциализации и характеризует качественно новое социальное своеобразие воспитанника, сформированное в процессе ресоциализации. Эти изменения находят соответствующие им проявления в сферах:

- сознания – в языке, взглядах, интересах, социальных ценностях, идеалах;
- внутренней культуры – в культуре, правилах, нормах и шаблонах поведения;
- соответствия социальному статусу – в новой социальной роли – навыках общения, образе жизни;
- эмоционального благополучия – в воспитанности чувств, определяющих отношение к миру вещей и явлений;
- опыта повседневного самопроявления – в направленности и устойчивости приобретенного нового опыта социального поведения [7, С.9].

Согласно пенитенциарной практике, ресоциализация как процесс вторичной социализации требует учета различных факторов.

Так, В.И. Загвязинский отмечал, что «социализация осуществляется под влиянием совокупности природных, социально-экономических, психологических, педагогических и иных факторов».

Все факторы, оказывающие влияние на процесс социализации/ресоциализации он объединил в две группы:

1) внутренние – индивидуальные физические и психические характеристики, такие как здоровье, способности, мотивы, направленность личности и др.;

2) к внешним относятся четыре группы факторов социализации:

- мегафакторы (космос, планета, мир в целом);
- макрофакторы (государство, этнос, общество);
- мезофакторы (регион, СМИ, место жительства, субкультура);
- микрофакторы (близкое окружение, сверстники, воспитательные организации образования) [5, С.24].

Другую классификацию факторов предложила Я.С. Васильева, где указывала, что «процесс ресоциализации имеет комплекс взаимосвязанных факторов, включающий социальные условия, психологические особенности и социально-криминологические характеристики, которые в совокупности должны рассматриваться как потенциал ресоциализации личности» [1, С.6]

В качестве социальных факторов можно выделить:

- наличие собственной семьи, значимые межличностные отношения и семейная поддержка;
- среднее-специальное и высшее образование [16];
- наличие профессии и профессиональная занятость [13].

Группу социально-криминологических факторов ресоциализации составляют:

- длительность и характер опыта пребывания в криминальной среде;
- статья и срок условной судимости, возложенные судом обязанности, воздействие со стороны инспекторов уголовно-исполнительных инспекций.

Интегральными психологическими факторами выступают:

- система поддерживающих отношений личности со значимыми другими;
- удовлетворенность значимыми сферами жизни;
- осмысленность жизни (жизненный план, временная перспектива личности).

Таким образом, можно отметить достаточно широкий спектр факторов влияющих на ресоциализацию осужденных.

Однако, целью настоящей статьи является осмысление проблемы временной перспективы как фактора исправления антисоциальной направленности личности.

Следует отметить, что деятельность по социальной реабилитации осужденных направлена на развитие потенциала к планированию жизни после освобождения. В.И. Загвязинский пишет: «Часто планы на будущее у осужденных строятся довольно расплывчато. Это ведет к тому, что благие пожелания под напором обстоятельств или из-за персональной неготовности человека остаются нереализованными. Социальные педагоги и пенитенциарные психологи на этапе формирования просоциального образа жизни на свободе используют технологии целеполагания, с помощью которых осуществляется планирование индивидуальной, социальной и профессиональной успешности» [10, С.367].

В свою очередь, успешная деятельность по реинтеграции личности в общество зависит от сформированности просоциальных ценностных ориентаций, установок, сбалансированной и адекватной временной перспективы у осужденных. Осознание себя и своего будущего, перспектив своей жизни позволит осужденным наметить тенденцию к правильному выбору в сторону правоуправляемого поведения, невзирая на стереотипы и стигматизацию, со стороны общества, на их преступное прошлое.

В советской педагогике и психологии изучением вопроса временной перспективы занимались К.А. Абульханова-Славская, С.Л.Рубинштейн, Е.И. Головаха, А.А. Кроник, Д.И. Фельдштейн и др. [4, С.256].

Наряду с понятием временной перспективы использовались близкие по смыслу термины, как «жизненная перспектива», «локус времени», «психологическая перспектива», «жизненный путь личности», «временные ориентации» и др. [8, С.38].

С 80-х годов 20-го века в пенитенциарной педагогике можно отметить значительное оживление опытно-экспериментальных работ. Комплексное исследование проблемы перевоспитания осужденных также вклю-

чало и изучение их временной перспективы. Результаты обсуждались на научно-методических конференциях, отражались в монографиях и методических пособиях. Временная перспектива изучалась в связи с психологическими особенностями преступников. Однако, следует заметить, что подобные исследования были единичными и в дальнейшем проблеме временной перспективы осужденных не оказывали должного внимания. Более того, проведенные исследования можно считать устаревшими, поскольку они проводились еще во времена существования СССР, после распада которого, страна пребывала длительное время в положении дестабилизации, что в свою очередь отразилось на жизни каждого гражданина, в том числе, и на осужденных и на потенциальных преступниках [10, С.12].

Сам термин «временная перспектива» стал широко использоваться в научной литературе после публикации культурологической и философской статьи Лоуренса Франка по этому вопросу. Автор характеризует временную перспективу как динамическое базовое свойство человеческой жизни, подчеркивающее взаимосвязи и взаимодействия прошлого, настоящего и будущего. По мнению Л. Франка, временная перспектива человека может различаться в разных сферах жизни и зависит от норм и ценностей конкретной культуры [14].

Ученик Л. Франка, автор теории поля, Курт Левин, включает временную перспективу в психологическое жизненное пространство индивида и определяет его как «совокупность взглядов индивида на его психологическое будущее и психологическое прошлое, существующее в данный момент времени» [17, С.138].

Таким образом, временная перспектива выглядит как включение прошлого и будущего, реального и идеального плана жизни в план текущего момента.

Идеи К. Левина в дальнейшем оказали большое влияние на последующие исследования временной перспективы. Так, среди зарубежных исследователей можно отметить Т. Коттла, Ж. Ньютона [9], Ф. Зимбардо [11, С.117] и других.

Жозеф Ньюттен в своих исследованиях сосредоточился на перспективе будущего и рассматривал ее как некое мотивационное образование, определяющее поведение человека в настоящем и зависящее от его познавательных процессов [18].

По аналогии с пространственной перспективой временная перспектива состоит из существующих в настоящее время «ментальных представлений» о событиях, которые в действительности происходят в соответствии с определенной временной последовательностью с более длинными или более короткими интервалами между ними. Отличительная черта временной перспективы заключается в том, что она возникает не в реальных процессах восприятия, а в существующих в настоящее время когнитивных представлениях событий. По словам Ж. Ньюттена, «будущие и прошлые события оказывают влияние на настоящее поведение в той степени, в которой они действительно присутствуют на когнитивном уровне поведенческого функционирования» [17, С.139].

В последние десятилетия широкую популярность в научных кругах получила концепция временной перспективы Ф. Зимбардо. Когнитивные процессы, как считает Ф. Зимбардо, делят человеческий опыт на прошлые, настоящие и будущие временные рамки. Временная перспектива определяется как субъективный, часто бессознательный, способ, которым человек относится ко времени, процессу, посредством которого непрерывный поток личного и социального опыта присваивается каждой временной категории [20].

Ф. Зимбардо выделяет пять типов временной перспективы:

- 1) концентрация на отрицательном прошлом;
- 2) концентрация на позитивном прошлом;
- 3) гедонистическая концентрация на настоящем;
- 4) фаталистическая концентрация на настоящем;
- 5) концентрация на будущем [12].

Люди, которые концентрируются на негативно воспринятом прошлом, часто вспо-

минают грустные моменты из прошлого. Сосредоточение внимания на позитивно оцененных событиях из прошлого связывает с удовольствием думать о прошлом, обращая внимание прежде всего на хорошие вещи, которые произошли, и собирая памятные вещи из прошлого. Гедонистическая концентрация на удовольствии «здесь и сейчас» связана с игнорированием опыта прошлого. Люди с данной временной перспективой часто сосредотачиваются на удовольствии, независимо от последствий своих собственных действий. Фаталистическая временная перспектива выступает пассивной настойчивостью в настоящем, вытекающая из убеждения, что люди не могут влиять на будущее. Люди, которые сосредоточены на будущем, заинтересованы в том, что произойдет, и придают большое значение прежде всего планированию, формулированию и достижению целей [19, С.374].

Таким образом, в зависимости от выраженности того или иного типа временной перспективы индивид будет соответствующим образом объяснять и реагировать на события происходящие с ним сейчас. К примеру, за цикленность осужденного на негативных событиях прошлого может порождать чувство тревоги или вины и потенциально создавать трудности в построении планов на будущее, взаимоотношений с окружающими в настоящем, что может выступать препятствием в процессе ресоциализации.

Однако, Ф.Зимбардо в противовес концентрации на одном типе временной перспективы выделяет «сбалансированную временную перспективу» которая позволяет человеку находить баланс между временными рамками и выстраивать свое поведение в зависимости от актуальной ситуации [6, С.62]. Данная идея, напротив, позволяет выдвинуть предположение об успешной ресоциализации осужденных.

Итак, на основании всего вышесказанного мы полагаем, что вопрос о временной перспективе как факторе ресоциализации осужденных является актуальным и требует дальнейшего изучения, поскольку позволит более корректно разработать программу по воспитательной работе и ресоциализации осужденных.

Список использованных источников

- [1] Васильева Я.С. Социальные и психологические факторы ресоциализации лиц с делинквентным поведением. – Дисс... к.пс.н., 19.00.13. – Санкт-Петербург, 2011. – 185 с.
- [2] Зорина Н. С. Практическая реализация мотивационного программноцелевого обеспечения педагогической системы в женском пенитенциарном учреждении // Мир науки, культуры, образования. – 2013. – № 1. – С. 24-27.
- [3] Комплексная стратегия социальной реабилитации граждан, освободившихся из мест лишения свободы и находящихся на учете службы пробации, в Республике Казахстан на 2017-2019 годы URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1600000655> (дата обращения: 27.05.2019).
- [4] Куликов Л. В. Психология личности в трудах отечественных психологов: Хрестоматия. 2-е изд. – СПб.: Питер, 2009. – 464 с.
- [5] Купченко В.Е., Куатов А.К. Особенности временной перспективы осужденных с разным типом Я-концепции // Вестник Омского университета. Серия «Психология». 2009. – № 1. – С. 10-16.
- [6] Мандрикова Е.Ю. Современные подходы к изучению временной перспективы личности // Психологический журнал. – 2008. – № 4. – С. 54-65.
- [7] Мардахаев Л.В. Социализация и ресоциализация в формировании здорового подрастающего поколения Отечества // Материалы Всероссийской конференции с международным участием XXI социально-педагогические чтения, посвященные 130-летию А.С. Макаренко, 23 марта 2018 года, г. Москва / Под ред. Л.В. Мардахаева. – М.: «Центр защиты прав и интересов детей», 2018. – 272 с.
- [8] Михальский А.В. Психология времени (хронопсихология): Учебное пособие. – Москва: МПГУ, 2016. – 72 с.
- [9] Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / Под ред. Д.А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2004. – 608 с.
- [10] Социальная педагогика: учебник для академического бакалавриата / Под ред. В. И. Загвязинского, О.А. Селивановой. – М.: Юрайт, 2016. – 448 с.
- [11] Gulla B., Tucholska K., Wysocka-Pleczyk M. Indywidualna perspektywa czasowa osob skazanych na kary izolacyjne: implikacje dla oddziaływan resocjalizacyjnych // Polish Journal of Social Rehabilitation. – 2015. – №10. – С. 41-54.
- [12] Kostic A., Chadee D. Time Perspective: Theory and Practice. – Springer, 2017.–397 pp. [Электронный ресурс]: URL: www.researchgate.net/publication/321410261_Time_for_Time_Perspective (дата обращения: 30.07.2019).
- [13] Leone P.E., Wilson M., Krezmien M.P. Understanding and responding to the education needs of special populations in adult corrections // John Jay Reentry Roundtable on Education Conference, 31.03.2008, New York. – 2008. – P. 1-20.
- [14] Lens W. Future Time Perspective: A Cognitive-Motivational Concept // Frontiers of Motivational Psychology. – 1986. – P.173-190.
- [15] McCorkle L., Korn R. Resocialization within Walls // The Annals of the American Academy of Political and Social Science. – 1954. – P.88-98.
- [16] Pastore G. Inclusion and social exclusion issues in university education in prison: considerations based on the Italian and Spanish experiences // International Journal of Inclusive Education. – 2018. – №22:12. – P.1272-1287.
- [17] Senyk O.M. Time perspective and place of residence: an empirical study // Journal of Education Culture and Society. – 2013. – №2. – P.137.
- [18] Shirai T. Time perspective in learning, developmental, and interpersonal contexts // Japanese Psychological Research. – 2012. – №54. – P.225-228.
- [19] Sobol-Kwapinska M. Hedonism, fatalism and «carpe diem»: Profiles of attitudes towards the present time // Time&Society. – 2013. – №22(3). – P.371-390.
- [20] Stolarski M., Fioulaine N., Beek W. Time Perspective Theory: Review, Research and Application. Essays in Honor of Philip G. Zimbardo. – NY.: Springer, 2015. – 551 p.

References

- [1] Vasilyeva Ya.S. Sotsialnyye i psikhologicheskiye faktory resotsializatsii lits s delinkventnym povedeniyem. – Diss... k.ps.n. 19.00.13. – Sankt-Peterburg. 2011. – 185 s.
- [2] Zorina N.S. Prakticheskaya realizatsiya motivatsionnogo programmnotselevogo obespecheniya pedagogicheskoy sistemy v zhenskom penitentsiarnom uchrezhdenii //Mir nauki. kultury. obrazovaniya. – 2013. – №. 1. – S. 24-27.
- [3] Kompleksnaya strategiya sotsialnoy reabilitatsii grazhdan. osvobodivshikhsya iz mest lisheniya svobody i nakhodyashchikhsya na uchete sluzhby probatsii. v Respublike Kazakhstan na 2017-2019 gody URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1600000655> (data obrashcheniya: 27.05.2019).
- [4] Kulikov L. V. Psikhologiya lichnosti v trudakh otechestvennykh psikhologov: Khrestomatiya. 2-e izd. – SPb.: Piter. 2009. – 464 s.
- [5] Kupchenko V.E., Kumatov A.K. Osobennosti vremennoy perspektivy osuzhdennykh s raznym tipom Ya-kontseptsii // Vestnik Omskogo universiteta. Seriya «Psikhologiya».2009. – № 1. – S. 10-16.
- [6] Mandrikova E. Yu. Sovremennyye podkhody k izucheniyu vremennoy perspektivy lichnosti //Psikhologicheskiy zhurnal. – 2008. – № 4. – S. 54-65.
- [7] Mardakhayev L.V. Sotsializatsiya i resotsializatsiya v formirovanii zdorovogo podrastayushchego pokoleniya Otechestva // Materialy Vserossiyskoy konferentsii s mezhdunarodnym uchastiyem XXI sotsialno-pedagogicheskiye chteniya. posvyashchennyye 130-letiyu A.S. Makarenko. 23 marta 2018 goda. g. Moskva /Pod red. L.V. Mardakhayeva. – M.: «Tsentr zashchity prav i interesov detey». 2018. – 272 s.
- [8] Mikhalskiy A.V. Psikhologiya vremeni (khronopsikhologiya): Uchebnoye posobiye. – Moskva:MPGU, 2016. – 72 s.
- [9] Nyutten Zh. Motivatsiya. deystviye i perspektiva budushchego /Pod red. D.A. Leontyeva. – M.: Smysl. 2004. – 608 s.
- [10] Sotsialnaya pedagogika: uchebnik dlya akademicheskogo bakalavriata /Pod red. V. I. Zagvyazinskogo. O.A.Selivanovoy. – M.: Yurayt, 2016. – 448 s.
- [11] Gulla B., Tucholska K., Wysocka-Pleczyk M. Indywidualna perspektywa czasowa osob skazanych na kary izolacyjne: implikacje dla oddziaływan resocjalizacyjnych //Polish Journal of Social Rehabilitation. – 2015. – №10. – C. 41-54.
- [12] Kostic A., Chadee D. Time Perspective: Theory and Practice. Springer, 2017. – 397 pp. [Электронный ресурс]: URL: www.researchgate.net/publication/321410261_Time_for_Time_Perspective (дата обращения: 30.07.2019).
- [13] Leone P.E., Wilson M., Krezmien M.P. Understanding and responding to the education needs of special populations in adult corrections // John Jay Reentry Roundtable on Education Conference, 31.03.2008, New York. – 2008. – P. 1-20.
- [14] Lens W. Future Time Perspective: A Cognitive-Motivational Concept // Frontiers of Motivational Psychology. – 1986. – P.173-190.
- [15] McCorkle L., Korn R. Resocialization within Walls // The Annals of the American Academy of Political and Social Science. – 1954. – P.88-98.
- [16] Pastore G. Inclusion and social exclusion issues in university education in prison: considerations based on the Italian and Spanish experiences // International Journal of Inclusive Education. – 2018. – №22:12. – P.1272-1287.
- [17] Senyk O.M. Time perspective and place of residence: an empirical study // Journal of Education Culture and Society. – 2013. – №2. – P.137.
- [18] Shirai T. Time perspective in learning, developmental, and interpersonal contexts // Japanese Psychological Research. – 2012. – №54. – P.225-228.
- [19] Sobol-Kwapinska M. Hedonism, fatalism and «carpe diem»: Profiles of attitudes towards the present time // Time&Society. – 2013. – №22(3). – P.371-390.
- [20] Stolarski M., Fieulaine N., Beek W. Time Perspective Theory: Review, Research and Application. Essays in Honor of Philip G. Zimbardo. – NY.: Springer, 2015. – 551 p.

Сотталғандарды қайта әлеуметтендіру әлеуметтік және психологиялық-педагогикалық факторлар

А.К.Қуатов¹, А.Б.Абибулаева¹

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада Қазақстандағы сотталғандарды қайта әлеуметтендіру мәселесінің жағдайына жан-жақты талдау жасалды. Түзету мекемелерінде жазасын өтеп жатқан адамдарды қайта әлеуметтендірудің тиімділігін белгілі бір дәрежеде анықтайтын әртүрлі факторлары сипатталған. Авторлар уақыттық болашақты әлеуметтендіру факторы ретінде зерттеу қажеттілігі ұстанымында. Педагогикалық және пенитенттік тәжірибеге арналған осы құбылысты зерттеудің практикалық құндылығы дәлелденген. Шетелдік теориялардың теориялық шолуы және уақыттың болашағы туралы түсініктер ұсынылған. Уақыттық болашақ жеке және әлеуметтік тәжірибені өткен, бүгінгі және келешектегі уақыт кезеңдеріне тарату тәсілі ретінде қарастырылған. Уақыттық болашақ, атап айтқанда, оның теңгерімі сотталғандарға қылмыстық емес болашаққа арналған өткен тәжірибе мен жо-спарларды ескере отырып, ағымдағы оқиғаларға жауап берудің оңтайлы жолдарын құруға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: әлеуметтендіру, қайта әлеуметтендіру, уақыттық перспектива, сотталғандар, пенитенциарлық педагогика, әлеуметтік педагогика.

Social and psychological-pedagogical factors of resocialization of condemned

A.K.Kuatov¹, A.B.Abibulayeva¹

¹L.N.Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan)

Abstract

The article provides a comprehensive analysis of the state of the problem of the re-socialization of convicts in Kazakhstan. Various factors are described that to some extent determine the effectiveness of the re-socialization of persons serving their sentences in correctional institutions. The authors are in the position of the need to study the time perspective as a factor of resocialization. The practical value of studying this phenomenon for pedagogical and penitential practice is proved. A theoretical review of foreign theories and concepts of a time perspective is presented. The time perspective is considered as a way to distribute personal and social experience into time periods of the past, present and future. The time perspective, namely, its balance will allow convicts to build optimal ways to respond to current events, taking into account past experience and plans for a non-criminal future.

Keywords: socialization, resocialization, temporary perspective, convicts, penitentiary pedagogy, social pedagogy.

Поступила в редакцию 31. 07. 2019

FTAXP 14.01.45

Х.Т.МАСИМОВА

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГТАРДЫҢ БАҒАЛАУ ӘРЕКЕТІНІҢ МӘНІ, МАЗМҰНЫ, ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазақстандық білім беру саласындағы ауқымды реформалардың бірі – жаңартылған мазмұндағы білім беруге көшудің негізгі ерекшеліктері айқындалады. Жаңартылған білім беру аясында білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалауды жүзеге асырудағы педагогтың бағалау әрекетінің мәні ашылады. Педагогтардың бағалау әрекетінің мазмұны, принциптері топтастырылып, жаңартылған білім беру мазмұны жағдайында педагогтардың бағалау әрекетінің бағыттары сипатталады. Оқу үдерісінде педагогтың

бағалау әрекетін жүзеге асыру мәселесі талқыланып, шетелдік және отандық ғалымдардың ғылыми көз қарастары талданып, топтастырылады. Жаңартылған білім беру жағдайында педагогтардың бағалау әрекетін қалыптастыруға негіз болатын ғылыми пікірлер аясында автор тарапынан педагогтың бағалау әрекетінің мәні, мазмұны, принципі нақтыланады. Мақалада берілген ғылыми талдаулар заманауи білім берудегі педагогтардың бағалау әрекетін қалыптастыруда ресурс ретінде пайдалануға ұсынылады.

Түйін сөздер: бағалау; критериалды бағалау; қалыптастырушы бағалау; жиынтық бағалау; диагностикалық бағалау; педагогтың бағалау әрекеті; кері байланыс; рефлексия; құзыреттілік; жаңартылған білім.

Қазақстандық білім беру жүйесінде қалыптасқан білім беруден жаңартылған білім беруге көшу мүмкіндіктері тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдары бір неше рет қарастырылды. Алайда, жаңа үлгідегі білім беруге көшу 2016 жылдан бастап, мақсатты түрде кезеңдік тәртіппен жүзеге асырылды.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016 – 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы елімізде адами капиталды дамытуда сапалы білімге қол жетімділікті қамтамасыз ету арқылы қазақстандық білімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыруды міндет етіп қойды [1, Б.11].

Жаңартылған білім беру жағдайында тұлғаның интеллектуалды білімін дамыту мен оны тәжірибеде қолдануын ұштастыра білу маңызды. Сондықтанда, құзыреттілік амалға негізделген білім берудің басты мақсаты жаңа ғасыр адамын қалыптастыру мен бір қатарда, білім беру сапасын арттыру арқылы адами капиталды дамытып, мемлекет және қоғам талаптарын жүзеге асыру болып табылады.

Жаһандану жағдайында әлемдік талаптарға негізделген білім беру жүйесін қуру маңызды. Сапалы білім – мемлекет пен ұлттың болашағын айқындайды. Қазақстанның Білім және Ғылым Министрлігі тарапынан жүзеге асырылып жатқан стратегиялық жоспарларды жүзеге асыру жаңа үлгідегі білім беру бағдарламалары негізінде жүзеге асады. Білім беру бағдарламалары мен қазақстандық білім беруді дамытудың стратегиялық бағыттарында алға қойылған мақсаттарды жүзеге асыру мақсатында, жаңартылған білім беру стандарттары құрастырылды. Заманауи білім беру аясында қазақстанның білім беру жүйесі «білімді

тұлға» түсінігін жаңа формадағы «құзыретті тұлға» ұғымына ауыстырды. Құзыретті тұлғаның компоненттерін біздің пайымдауымызша тұлғаға өзгермелі қоғамда өмір сүру үшін қажетті ойлау, әлеуметтік, белсенді әрекет ету, рефлексивтік, өмір сүру дағдылары құрайды.

Құзыреттілік – ол тұлғаның оқыту мен әлеуметтену процестері барысында меңгерген білім мен тәжірибеге негізделген, оның жалпы қабілеті мен іс-әрекетке даярлығы ретінде айқындалатын, тұлғаның кіріктірілген қасиеті [2, Б. 3]. Құзыретті тұлғаны оқыту мен тәрбиелеуді жүзеге асыруда оқыту үдерісінің ажырамас бөлігі болған педагогтың бағалау әрекеті маңызды роль атқарады.

Заманауи білім беруде адамның өзі өмір сүріп жатқан қоғамда басқалар мен тиімді қарым-қатынас жасай алу, серіктестікте жұмыс жасау қабілеттерін дамыту және әлеуметтік дағдыларын дамыту маңызды бағыттардың бірі.

Әлеуметтік дағды – адамның өз өмір жолында меңгерген қоғамдағы өмірде қолданатын, басқалар мен өзінің тепе – теңдігін орнататын әлеуметтік қарым – қатынастың тәсілдері мен қуралдарының жиынтығы [3, Б.133].

Европалық стандарттар негізінде, ұлттық болмысымызға сәйкестендірілген білім жүйесін құру мақсатында қазақстандық білім берудің негізгі құжаты жаңартылған білім беру стандарттары. Жаңа мазмұндағы білімнің негізі болған бұл құжат білім берудің мақсат, міндеттерін жүзеге асыруда қолданылатын жаңа ұғымдар, анықтамалар мен толықтырылды. Жаңартылған мазмұндағы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында: оқытудан күтілетін нәтижелер, бағалау,

бағалау өлшем шарттары, формативті бағалау, жиынтық бағалау, білім берудегі құндылықтар [4, ББ.5-6] қатарлы ұғымдар енгізілген болса, жаңартылған мазмұндағы бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында білім беру деңгейіне байланысты: сыртқы жиынтық бағалау, ішкі жиынтық бағалау, бағалау критерийлері, білім беру процесін мониторингтеу, формативті бағалау [5, Б.6] ұғымдары қолданысқа енді.

Аталған жаңа түсініктер білім беру сатысы мен білім алушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкестендірілген түрде құрастырылған болып, білім берудің әр бір сатысындағы педагогтың іс-әрекетінің бағыттарын айқындауға мүмкіндік береді.

Жаңартылған мазмұндағы білім беру стандарттарындағы жаңа ұғымдар білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау мен байланысты болып, тұлғаның жетістікке жетуін қамтамасыз ету үшін бағалауда критериялды тәсілді қолдануды мақсат етеді. Демек, жаңартылған мазмұндағы білім берудің жаңа бағыттарының бірі – критериялды бағалау жүйесінің енгізілуі. Қазақстан Республикасында білім мазмұнын жаңарту жағдайында қабылданған жаңа мазмұндағы білім беру стандарттары оқыту үдерісінде критериялды бағалауды қолдану арқылы оқу сапасын жақсартуды көздейді.

Білім беру мазмұнын жаңарту аясында негізгі пәндік білім, білік, дағдыларды қалыптастыру мақсаты білім алушылардың жалпы пәндік құзыреттіліктерін қалыптастыруға көшірілді. Бұл жағдай бағалау жүйесінің өзгертілуіне алып келді.

Заманауи білім беру білім алушыға тек білім беріп қана қоймай, оның жетістікке жетуін қамтамасыз етуі қажет. Білім беруде қолданылып келген қалыптасқан «бағалық» бағалау жүйесінің жаңа критериялды бағалау жүйесі мен салыстырмалы түрде анықталған кемшіліктері:

– «бағалық» бағалау жүйесі мектеп және мұғалім тарапынан білім алушы жетістігін сырттай бақылау функциясын атқарады;

– Білім алушының бағалаудағы

дербестігін қалыптастыруға мүмкіндік бермейді;

– Білім алушылардың жеткен жетістігін бұрынғы нәтиже мен салыстыру арқылы мұғалімге нақты жетістікті анықтап, әр бір білім алушыны жеке–жеке бағалау қиын. Бұл жағдай оқытудағы даралануды қиындатады;

– Өзінің формалдығы және баға критерийлерінің жасырын болуы салдарынан баға білімнің нақты деңгейін анықтауға мүмкіндік бермейді. Білімді дамытудың кейінгі қадамын, нені жақсарту керек, қай бағытта жұмыс жасау қажеттігін анықтау қиын, бұл көп уақытта бала психологиясына зақым келтіреді. Толықтай мұғалімнің қолында болған «бағалаушылық» жүйе бір жағынан балаға, екінші жағынан оның ата – анасына психологиялық қысым көрсетудің құралы болады. Мұғалім мен оқушының кері байланысы оқушы нәтижелерін жақсартуға көмек беру мақсатына емес, әлеуметтік және басқарушылық мақсаттарға қызмет етеді;

– Мұғалімдер арасында оқушы жетістігінің сапасын емес, оның істеген жұмысының көлемі мен формасын бағалау тәжірибесі тараған;

– Білім алушыларды бір – бірімен салыстыру үлгерімі нашар оқушылардың рухын түсірсе, озат оқушылардың толыққанды дамуына кедергі келтіріп, олардың мотивациясы мен белсенділігін әлсіретеді [6, Б.4].

Қазақстандық білім беру жүйесінде қолданылып келген бағалау нормалары заманауи білім беру талаптарын жүзеге асыруға мүмкіндік бермейді. Алайда, бұл осы кезге дейін білім беру жүйесінде қолданыста болған бағалау жүйесі қажетсіз және пайдасыз болған дегенді білдірмейді. Бағалаудың ескі жүйесі қолданыста болған дәуірдің талаптарын жүзеге асыруға мүмкіндік берген, бүгін болса, қоғам көз қарасы, қажеттіліктері өзгерді, сондықтан да, бағалау жүйесінде өзгерту қажеттілігі туындады.

Білім берудегі өзгерістер заманауи қоғамның талаптарына сай келетін оқыту стратегиялары, білім алушылардың жетістіктерін бағалау тәсілдерінің өзгеруін өз ішіне алады. Білім беру стратегияла-

ры, бағалау тәсілдері білім берудегі қарым – қатынас қатысушыларының тұлғалық әлеуетін дамытуға қолайлы жағдайлар жасауға мүмкіндік беруі қажет. Білім сапасын жақсарту мақсатында қолданысқа енген критериалды бағалау жүйесі заманауи білім берудің келесі мүмкіндіктеріне қол жеткізуге ықпал етеді:

– оқу үдерісінің әр бір кезеңінде білім алушылардың дайындық деңгейін анықтауға;

– ағымдағы оқу жылы ғана емес, оқытудың барлық уақыттарында білімді игеру динамикасы бойынша объективті ақпарат алуға;

– білім алушылардың жұмыстың барлық түрлері бойынша (өз алдына жұмыс, ағымдағы, қорытынды бақылау, үй жұмысы, шығармашылық жұмыс т.б.) алған бағаларының мәнін саралауға;

– ағымдағы және қорытынды баға арқылы білім алушының сіңірген еңбегінің мөлшерін анықтауға;

– білімді бағалаудың объективтілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [7, Б.14].

Жаңартылған білім беру аясында қолданысқа енген критериалды бағалау қалыптасқан бағалау жүйесінің кемшіліктерінің орнын толтырып, білім берудің тұлғалық–бағдарлы, құзыреттілік тәсілдеріне негізделеді.

Заманауи білім берудегі тенденциялар негізінде білім берудің принциптері өзгерді. Білім беру жүйесіндегі *интеграциялау, гуманизациялау, дифференциация және дараландыру, демократизациялау* принциптері қазақстандық білім беру жүйесінің мазмұнына ықпал етеді [8, Б.26].

Бұл принциптерді жүзеге асыру барлық білім беру жүйесінің мазмұны мен ұйымдастыру формаларының өзгеруіне түрткі болды.

Қазақстандық білім беруде тұлғаның құндылықтарын, интеллектуалды мүмкіндіктерін, талпыныс бағыттарын айқындайтын критериалды бағалау жүйесі оқу бағдарламаларындағы нәтижелерге жетудің критерийлерге негізделген,

күтілетін нәтижелерге бағдарланған болып, білім сапасының дамуына ықпал етеді. Жаңартылған мазмұндағы білім берудің оқу сапасын жақсартуға бағдарланған критериалды бағалау жүйесі оқу бағдарламаларында келтірілген оқыту мақсаттарына күтілетін нәтижелер арқылы жетуді көздейді. Критериалды бағалау білім беру үдерісінде педагогтардың мүмкіндіктер аясын кеңейтуге бағытталған.

Бағалау – білім алушылар жетістіктері туралы ақпараттарды анықтау, жинақтау және интерпретациялау үдерісі. Бағалау білім алушылардың оқу бағдарламалары бойынша жеткен жетістіктері туралы ақпарат беріп, әр бір бөлім бойынша әр бір білім алушының жеке жетістіктерін анықтауға мүмкіндік береді [9, Б.4].

Бағалау – нысанның өлшемі мен эталонның байланысы, нәтиже шығару.

Бағалаудың мақсаты әр бір педагогтың бағалауды қандай мақсатта және кім үшін, қалай өткізуі керек деген түсініктері негізінде айқындалады. Жаңартылған білім беру аясында бағалаудың басты мақсаттары *оқытудың қиындықтарын анықтау, кері байланыс жүргізу, уәж, болжау және сұрыптау, стандарттарды бақылау және орындау, оқыту бағдарламасының мазмұнын және оқыту стилін бақылау* [10, Б. 5].

Критериалды бағалау – оқытудың мақсат, міндеттеріне жету үшін оқу үдерісінің барлық қатысушыларының өз ара байланысты бақылау – бағалаушылық әрекеттері жүйесін қамтамасыз ететін процессуалды–әрекеттік метатехнология [11, Б.196].

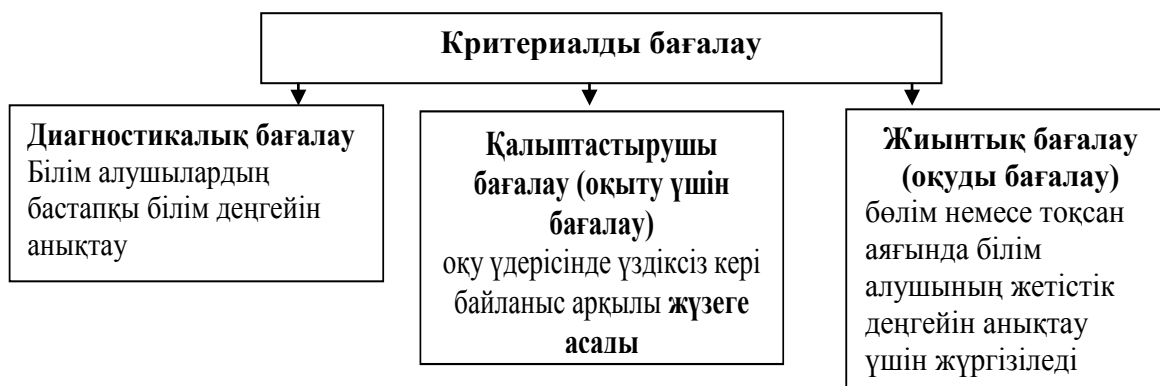
Критериалды бағалау түсінігін 1963 жылы Роберт Юджин Глейзер (Glaser, R., 1963) енгізген болып, алдын – ала анықталған нақты критерийлер көмегімен білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау түсінігін береді. Бағалаудың бұл түрі нормаға негізделген бағалаудан ерекшеленеді. Нормаға негізделген бағалауда білім алушылардың үлгерімі олардың класстарының үлгерімі мен салыстырылып бағаланады. Критериалды бағалау болса, қалыптастырушы және жиынтық

бағалаудан тұрады. Қалыптастырушы жетудегі қиындықтарды айқындап, бағалау оқу үдерісінің ажырамас бөлігі ретінде оқу үдерісінде білім алушылардың білімді игеру деңгейі және дағдылардың қалыптасуын анықтап, оқу бағдарламаларындағы оқыту мақсаттарына

көмектесуге мүмкіндік береді [12, Б.15].

Критериалды бағалаудың құрылымы:

1-сурет. Критериалды бағалаудың құрылымы

Жаңартылған білім беру жағдайында педагогтардың бағалау әрекеті критериалды бағалау жүйесін оқыту үдерісінде қолданудың мақсат, міндеттері, тәсілдері, функциялары мен сәйкес жүзеге асады.

Критериалды бағалау жүйесінің мақсаты бағалау критерийлерінің негізінде білім алушылардың оқу жетістіктері туралы шынайы ақпарат алу және оқу үдерісін жетілдіре түсу үшін оны барлық қатысушыларға ұсыну.

Критериалды бағалау жүйесінің міндеттері:

1. Оқу үдерісінде бағалаудың қызметі мен мүмкіндіктері аясын кеңейту;

2. Жүйелі кері байланыс орнату арқылы білім алушылардың өзін-өзі үнемі жетілдіріп отыруына жағдай жасау;

3. Бірыңғай стандарттарды, сапалы бағалау құралдарын, механизмдерін қалыптастыруға көмектесу;

4. Қолжетімді, нақты, үздіксіз:

– білім алушыларға олардың оқу сапасы туралы;

– мұғалімдерге білім алушылардың ілгерілеуі туралы;

– ата-аналарға оқу нәтижелерінің деңгейлері туралы;

– басқару органдарына ұсынылған білім беру қызметінің сапасы туралы ақпараттар ұсыну. Критериалды бағалау жүйесінің мазмұны стандарттармен, үдерістермен, бағалау құралдарымен, нәтижелерімен анықталады [13, Б. 4].

Заманауи білім беруде педагогтардың бағалау әрекеті критериалды бағалау жүйесін оқыту үдерісінде қолдану арқылы қалыптасады. Педагогтың бағалау әрекеті критериалды бағалаудың мақсат, міндеттері негізінде жүзеге асады.

Жаңартылған білім беруде критериалды бағалау жүйесін қолдану жағдайында педагогтың **бағалау әрекетінің мақсаты** оқу бағдарламаларындағы оқыту мақсаттарын анықтау, оларды оқытудан күтілетін нәтижелер мен сәйкестендіру, сабақтың мақсатын айқындау, бағалау критерийлерін құрастыру, күтілетін нәтижелер негізінде

сараланған тапсырмаларды дайындау, дескрипторлар құрастыру, тиімді кері байланыс жүргізу арқылы білім алушылардың оқу жетістіктері деңгейлерін анықтау болып саналады.

А.Әлімов өзінің «Интербелсенді әдістемені ЖОО- да қолдану» атты еңбегінде профессор Дайана Хесс ұсынған бағалаудың 6 қағидасын атап көрсетеді:

– *Маңыздылық* – бағалау үшін пәннің ең маңызды, бағалауға тұрарлық күтілетін нәтижелерін тандап алу қажет, өйткені бағалауға уақыт, күш және басқада ресурстар шығындалады. Бағалау үшін нәтиже маңызды болуы қажет.

– *Дәлдік (Адекваттық)* – білім алушылардың қажетті білім, білік, дағдылар, құндылықтарды қандай деңгейде меңгергендігін көрсетуге мүмкіндік беретін бағалаудың дәл құралын тандап алу қажет.

– *Объективтік (Дәлелділік)* – көп уақытта бақылау жұмысының нәтижелерін бағалау субъективтік процесс. Объективтікке бағалаудың нақты талаптарын және критерийлерін тандау арқылы жетуге болады.

– *Оқудың ажырамас бөлігі* – бағалау оқытудың ажырамас бір бөлігіне айналуы қажет. Педагог тек өзі үйреткен нәрсені ғана бағалауы керек.

– *Жариялылық* – бағалаудың түрлері мен тәсілдері білім алушыларға алдын-ала жариялануы керек. Баға жария түрінде қойылып, білім алушылар өздерінің қандай білімдері және олардың қалайша бағаланатындығын білуі керек. Бағалау критерийлері мен тәсілдерін белгілеуге білім алушылардың өздерінде қатыстыру керек.

– *Қарапайымдылық* – бағалау үдерісі мен оның формалары қолданыста қарапайым және ыңғайлы болуы керек. Бағалау талаптарын оқыту процесіне біртіндеп, оқушылардың бағалау құралдарын игеру деңгейіне байланысты енгізуге болады.

Заманауи білім беруде педагогтың бағалау әрекетіне болған пікірлердің бір келкі еместігіне қарамай, барлық ғылыми зерттеу жұмыстарында баға және бағалаушылық

әрекет үдерісінің негізгі компоненттері ретінде келесілерді анықтауға болады:

1. Оқыту мақсаттарын айқындау.
2. Масатқа жетуді анықтайтын бақылау тапсырмаларын таңдау.
3. Тексеру нәтижелерінің көрінісі ретінде белгі немесе басқа құралдарды пайдалану.

Бұл компоненттер бір – бірі мен байланысты және кейінгісі алдыңқысы мен байланысты түрде жүзеге асады.

Бағалау әрекетін жүзеге асыруда педагогтың маңызды құралы ол өзіне нұсқау беру болып табылады. Педагогикалық нұсқау – педагогикалық жағдаяттарда мұғалімнің дайындығын анықтайтын әрекеттері. Педагогикалық әрекетті жүзеге асыруға дайындайтын тұлғаның ерекше ахуалы [14, Б.149].

Педагогтың бағалау әрекеті – мұғалімнің кәсіби біліктілігіндегі ең маңызды әрекет. Бағалау әрекетінсіз білім беру үдерісін жүргізу, нәтижеге түзету енгізу, білім алушылардың оқудағы жетістік деңгейлерін анықтау мүмкін емес. Бағалау әрекеті тұлғаның көз қарастары, қоғамның талаптары негізінде толықтырылып, өзіндік тарихи даму кезеңдерін қалыптастырады.

Е.Г. Матвиевская бағалау әрекетінің тарихи даму кезеңдерін *синкретико эмпирикалық кезең, дидактикалық-діни кезең (III-XVII ғ), бағалау теориясының пайда болуы (XVII–XX ғ. бірінші кезеңі), XX ғасырдың 90 жылдардың аяғы XXI ғ басы бағалау теориясы мен өлшем теориясының қалыптасуы* кезеңдері деп топтастырады [15, ББ. 50-56].

Әдебиеттерді талдау барысында сондай-ақ, бағалау түсінігінің мазмұнының бір келкі емес екендігін байқадық, бағалау ақпаратты жинақтау, талдау жасау, оны белгілі бір эталон мен салыстыруды өз ішіне алады. Бағалау түсінігі іс-әрекет, үдеріс ретінде, әрекет ретінде, әлеуметтік біліктер жиынтығы ретінде анықталады.

Бағалау – құндылықтар негізіндегі шешім, пікір, білім алушылардың бағдарлама бойынша білімдерінің деңгейін және сапасын анықтау мақсатында әрекеттің

жүзеге асуы және нәтижесін эталон мен сәйкестендіру үдерісі [16, Б.28].

Н.Ю. Волковинская педагогтың бағалау әрекетін зияткерлік әрекет деп түсіндіріп, бағалау әрекетінің құрылымында жоспарлау, бағалау, баға қатарлы үш компонентті анықтап көрсетеді. Бағалау өлшем нысанын эталон мен бағалау негізі мен сәйкестендіру, нәтиже шығару деп ұйғарады [17, Б. 20].

Педагогтардың ішінде бағалау әрекетінде жеке және әлеуметтік эталондарға сүйенетін педагогтар болады. Әлеуметтік нормативтік бағыт әлеуметтік нормалар, бағалау критерийлері ретінде қабылданған эталондар.

Бағалау салыстыру арқылы (педагог бір оқушының әрекетін және оның нәтижесін негізге алып, басқалардың нәтижесін салыстырады), және нормативтік (баланың жеке нәтижесі жалпы стандарт негізінде эталонға сәйкес) түрде жүзеге асады. Бұл жерде білім алушының тек бар білімі мен біліктері бағаланады. Білім алушының талпынысы, жеке ерекшеліктері назардан тыс қалады, сондай-ақ, оның ішкі көңіл күйі, оқудағы әрекетінің рационалдығы есепке алынбайды.

Жеке нормативтік бағытты ұстанатын педагогтар әр бір білім алушы үшін өзіндік эталондарды қолданады. Білім алушының оқу барысындағы нәтижесі оның бұрынғы нәтижелерімен салыстырылып оның зияткерлік дамуының динамикасы анықталады. Бұл жағдайда педагог қолданатын негізгі критерий: жеке және тұлғалық. Педагог білім алушының алға ұмтылуындағы әр бір қадамын ынталандырып, мадақтап, оған кедергі болып тұрған немесе оның жетістігіне түрткі болған себептерге талдау жасайды. Білім алушының жеке ерекшеліктері мен қабілеттері ескеріледі [18, Б.Б. 440-441].

В.А. Дегальцева педагогтың жеке бағалау жүйесін *гносеологиялық гуманистік, жобалаушылық, нормативтік, рефлексивтік қызмет* атқарады деп тұжырымдайды [19, Б. 42].

Бағалау жүйесі оқу үдерісінің негізін құрайтын оқудағы проблемалар, кері байла-

нысты жүзеге асыруды диагностикалайтын негізгі құрал болып саналады. Жаңартылған білім беру жағдайында критериалды бағалау оқу үдерісінің барлық қатысушыларына оқу нәтижелері мен өлшемді критерийлерді анық көруге мүмкіндік беретін кері байланысты жүзеге асыруға көмектеседі. Бағалау жүйесінің тиімділігі ол білім алушы, педагог, ата – ана арасында білім беру үдерісіндегі жетістіктер туралы ақпарат алуда бақылаушы – диагностикалық байланыс орнатады. Жаңартылған білім беруде қолданысқа енген бағалау жүйесінің бір неше қызметін бөліп көрсетуге болады.

Нормативтік қызмет – бекітілген мемлекеттік стандарт бойынша білім алушылардың жетістіктерін белгілейді, педагог жұмысының сапасын, мектептегі сыныптардың дайындық деңгейін, білім алушылардың үлгерімін қадағалайды;

Ақпаратты – диагностикалық қызмет – оқу үдерісінің барлық қатысушылары арасында мазмұнды байланысты, білім алушылардың мазмұнды және эмоционалды рефлексиясын қамтамасыз етеді.

Жаңартылған білім беру жүйесіндегі бағалау жүйесі әр бір нақты білім алушының жетістіктерін көруге мүмкіндік береді.

Бычик С.А өз зерттеуінде педагогтың бағалау әрекетінің диагностикалық, білім берушілік, дамытушылық, тәрбиелеушілік, әдістемелік қызметтерін атап көрсетеді [20, Б.55]. Ғалым, бағалау әрекетінің бұл қызметтері оқу үдерісін тиімді етеді деп санайды.

Жаңартылғын білім мазмұны жағдайында білім алушылардың оқудағы жетістіктерін бағалауда әр бір тұлғаның жеке мүмкіндіктері мен қабілеттері ескерілуі қажет. Педагогтың бағалау әрекетінде нормативтік және тұлғалық амалдар бірін – бірі толықтырып келгенде ғана педагогтың жетістігі мен оның қателіктері айқындалады. Тұлғаның жетістіктері оқу үдерісінде оның жүзеге асырған әрекеттері негізінде бағаланады. Білім алушы педагогтың оны ынталандыруы барысында өз мүмкіндіктерінің деңгейін анықтап, жетістікке жету жолдарын анықтайды. Педагогтың бағалау әрекеті білім беру үдерісі субъектілерінің

бағалаушылық пікірін қалыптастыруға мүмкіндік беретін әрекет. Білім алушы үшін педагогикалық баға ақпараттандыру құралы ғана емес, ынталандырушы құрал болып саналады.

Педагогтың бағалау әрекетінің негізі оқыту мақсаттарын, жетістікке жету құралдарын анықтау, педагогикалық стратегияларды айқындау. Педагогтың мақсатқа жету үшін қолданған ресурстары білім алушының жетістікке жетуге болған ынтасын оятады.

Педагогтың бағалау әрекеті төмендегі төрт міндетті жүзеге асыруды көздейді:

- Оқыту мақсаттарын құрастыру;
- Оқыту мақсатына жету жолдарын құрастыру;
- Педагогикалық қарым – қатынасты түзету;
- Ақпарат беру және ынталандыру.

Анықталған пікірлер білім беру үдерісінде педагогтың бағалау әрекеті нақты және нормативтік нәтижелерді сәйкестендіру арқылы білім алушының жетістігін бағалауға емес, өзінің жеке педагогикалық әрекеттерін бағалау мен ұштасады.

Білім беру үдерісінде педагогтың бағалау әрекетінің жүзеге асуы оның кәсіби біліктеріне байланысты. Педагогтың кәсіби біліктілігі – білім беру және тәрбиелеуде тиімді кәсіби шешім қабылдауға мүмкіндік беретін педагогтың кәсіби әрекеті мен оның психологиялық дайындығы.

Педагогтың кәсіби дәрижесі педагогикалық іс – әрекеттің түрлерін (оқыту, дамыту, тәрбиелеу, диагностика жүргізу, түзету, өз білімін жетілдіру) жоғары нәтижелілік пен орындау; педагогикалық үдерістің басқа қатысушыларымен серіктестік орнату, адамгершілікке бағытталған қарым – қатынас жасау (білім алушылармен, әріптестермен, мектеп әкімшілігімен); адамгершілікке бағытталған қарым – қатынас және педагогикалық әрекеттің жоғары нәтижелілігі үшін маңызды болған қабілеттерін көрсететін педагогтың тұлғалық жетілуін өз ішіне алады [21, Б. 220].

Г.Ю. Ксензова педагогтың бағалау әрекеті *жоспарлы және жүйелі, объективті, жан – жақты, жеке, үнемді* түрде жүзеге асуы қажет – деп санайды [22, Б. 46]. Педагогтың бағалау әрекетіндегі бұл жүйелі, кезеңдік әрекет білім алушылардың оқу жетістіктерін нақты, объективті бағалауға мүмкіндік береді.

Е.В. Иващенко оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауда ізгілік, критериалды, өзін – өзі бағалауға басымдық беру, бағаны бақылау үдерісінің табиғилығы, қолжетімділік [23, Б.16]. принциптеріне сүйену қажет деп санаса, О.П. Керрер объективтік, жекелік, дәлелділік, ашықтық принциптерін негізгі деп санайды [24, Б. 183].

Бағаның дәлдігі және нақтылығы мақсатқа жетуге деген әрекеттің рационалдығын анықтайды. Баға бағалау нәтижесі ретінде шартты балдар (белгілер), вербальді белгілер (сынақтан өтті, өтпеді), бағалаушылық пікір («жарайсын», «бір аз дайындалуың қажет», «тапсырманы керемет орындадың»), символдық (жұлдыздар, гүлдер, смайликтер) ретінде болуы мүмкін. Волковинская бағалау әрекетінің белгілерін келесідей көрсетеді:

- Бағалау әрекеті құрылымдық байланыста жоспарлау (бағалау әрекетінің пәнін анықтау, бағалау негізін анықтау т.б), бағалау (нақты нәтижені жоспарланған нәтиже мен сәйкестендіру, анықтау), және баға символдық (бағалаушылық пікір формасында бағалау нәтижесін түртіп алу);
- бағалауға білім мен таным негіз болады, анық емес нәрсе бағаланбайды;
- бағалау әрекетінің нысаны – субъекттердің (оқушы, педагог, ата – ана) білім, білік, қабілеттерінде көрініс табатын әрекеті ;
- бағалау әрекетінің пәні нормативтік нәтиже мен сәйкес келетін субъекттің әрекеттерінің нәтижесі;
- бағалау әрекеті қажеттіліктер, бағалаушы субъекттің мотивтерімен, оның тәжірибесімен т.б жағдаяттық факторлар мен ескеріледі;

– Бағалау әрекеті алгоритм емес, және бағалау әрекеті субъектілерінің жеке ерекшеліктеріне, үдеріске тәуелді.

Аталған ғылыми еңбектердегі психологиялық, педагогикалық пікірлер педагогтың бағалау әрекетінің мәні, мазмұны, ұстанымдарын анықтауға мүмкіндік береді.

Жаңартылған білім беру жағдайында педагогтың бағалау әрекеті – оқыту үдерісінде білім алушының жетістікке жетуін қамтамасыз ететін, мақсат, міндет, амалдардың жиынтығы, тұлғаның өзін – өзі тану қабілеттерін, құндылықты – бағдарлары мен қасиеттерін, белсенділігін қалыптастыруға негізделген жүйелі әрекет деп тұжырымдаймыз.

Педагогтың бағалау әрекетінің мақсаты – күтілетін нәтижеге жету үшін оқыту үдерісінде үздіксіз кері байланыс жүргізіп қиындықтар мен кедергілерді, жетістіктерді анықтау, білім алушылардың психологиялық ахуалының тұрақтылығын қамтамасыз ету, білім алушылардың жетістікке жетуіне ықпал ету, білім сапасын арттыру.

Педагогтың бағалау әрекетінің құрылымы мотив (уәж), мақсат, бағалауды жүзеге асыру жолдары, бағалауға ықпал ететін шарттар, нәтиже, рефлексияны өз ішіне алады.

Жаңартылған білім беру жағдайында педагогтың бағалау әрекетінің қызметі, принциптерін анықтауда, аксиологиялық, акмеологиялық, жүйелілік, құзыреттілік тұғырларға сүйене отырып, біз педагогтың бағалау әрекеті ынталандырушы, дамытушы, диагностикалық, кері байланыс қызметі, құндылықты бағдарлы, ұйымдастыру, бақылау, түзетуші, прогностикалық қызметтерін атқаратындығын анықтадық.

Жаңартылған мазмұндағы білім беру стандарттары аясында құрастырылған тұлғаға бағдарланған білім беру бағдарламаларында оқыту мақсаттары оқушы позициясы негізінде құрастырылған. Осыған байланысты, оқушыға бағытталған сабақтың мақсаты мұғалімге білім алушының жетістікке қалай жеткенін анықтауға мүмкіндік берсе, білім алушыға сабақ барысында оның нені үйренуі керектігін айқындап береді.

Жаңартылған білім беру жағдайында

педагогтың бағалау әрекеті оқу үдерісін тиімді жүзеге асыруға ықпал ететін принциптерге негізделеді. Біз өз зерттеу жұмысымызда педагогтың бағалау әрекетін қалыптасыруда төмендегі принциптерді педагогтың бағалау әрекетіндегі негізгі принциптер ретінде анықтадық:

Мақсатқа бағыттылық принципі – оқу үдерісінде педагогтың білім алушылар мен болған қарым-қатынасы білім беру бағдарламаларында анықталған оқу мақсаттары негізінде жүзеге асады. Бағалау үдерісінде педагог оқу бағдарламаларында көрсетілген мақсаттарды жүзеге асыруы қажет.

Объективтілік және әділеттілік принципі – сабақ мақсатына байланысты бағалау критерийлерін нақты құрастыру. Нақты жетістікті ғана бағалау. Бақылау және бағалау мұғалім мен білім алушының бірлікте құрастырған критерийлері негізінде жүргізілуі қажет.

Ізгілендіру принципі – әр бір жеке тұлғаның құндылығы мен бірегейлігін мойындау, оның жас ерекшеліктері, мүмкіндіктеріне сыйластық пен қарау.

Ашықтық – бағалау критерийлерін білім алушыларға тапсырманы орындамас бұрын жария ету. Бағалау критерийлерін білім алушылар мен бірге құрастыру.

Құндылыққа бағдарлану – бағалау әрекетінде жаңартылған мазмұндағы білім беру стандарттарында көрсетілген (қазақстандық патриотизм мен азаматтық жауапкершілік, құрмет, ынтымақтастық, еңбек пен шығармашылық, ашықтық, өмір бойы білім алу) базалық құндылықтарды білім алушылар бойында қалыптастыру.

Интегративтілік – бағалау әрекетін оқыту үдерісінің бір бөлігі ретінде қабылдап жүзеге асыру.

Денсаулықты сақтау – бағалауға тек білім алушылардың жас ерекшеліктеріне сай тапсырмаларды құрастыру. Білім алушыларға тапсырмаларды саралау негізінде олардың мүмкіндіктеріне сәйкес бөліп беру. Бағалаушылық пікір бергенде білім алушылардың психологиялық ахуалына назар аударып, жағымды қарым-қатынас алаңын құру.

Тұлғаға бағдарлану принципі – оқыту

үдерісінде білім алушылардың жетістік деңгейлерін бағалауда әр бір білім алушының жеке мүмкіндіктерін ескеру. Тапсырмаларды саралау тәсілі негізінде құрастыру.

Психологиялық – педагогикалық бағыттағы ғылыми жұмыстар, жаңартылған мазмұндағы білім беру мәселелері бойынша нормативтік құжаттарды зерттей отырып, біз жаңартылған білім беру жағдайында педагогтың бағалау әрекетінің құрылымы, принциптері, қызметтерін нақтылап, педагогтың бағалау әрекетінің мәнін айқындадық.

Жаңартылған білім беру жағдайында педагогтардың бағалау әрекетінің мәні білім

алушыларға әлемдік тәжірибелер негізінде білім беру, өмір сүруге қажетті дағдыларын дамыту, әлеуметтік ортада қоғамның дамуына үлес қосатын құзыретті тұлғаны жетілдіру, қазақстандық білім берудің сапасын арттыру деп тұжырымдаймыз.

Жаңартылған білім беру жағдайында педагогтардың бағалау әрекеті отандық білім берудің сапасын арттырудың негізгі құралы болып, адами капиталдың дамуына ықпал етеді. Оқу үдерісіндегі педагогтың бағалау әрекеті нақты принциптерге негізделіп, жүйелі жүзеге асырылса, құзыреттілікке және тұлғаға бағдарланған оқыту жүйесі тиімді болады.

Қолданылған дереккөздер тізімі:

[1] Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. [Электронный ресурс]: <http://edu.resurs.kz/elegal/programma-2016-2019> (Дата обращения 01.10.2019).

[2] Таубаева Ш.Т., Барсай Б.Т., Оспанова Б.Ә. // Білім әлемінде. 2013. – № 3. – 3-5 б.

[3] Евглевская С. В. Критерии и уровни сформированности социальных навыков обучающихся, методики их диагностирования // Молодой ученый. 2018. – №44. – С. 268-270. – URL <https://moluch.ru/archive/230/53465/> (Дата обращения 01.10.2019).

[4] Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы «13» мамырдағы № 292 қаулысына 7-қосымша Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы № 1080 қаулысымен бекітілген жаңартылған мазмұндағы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана 13 мамыр №292. [Электронный ресурс]: URL: <https://nao.kz/loader/fromorg/2/22?lang=kz> (Дата обращения: 01.10.2019).

[5] Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы «25» сәуірдегі № 327 қаулысына қосымша Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы № 1080 қаулысымен бекітілген Жаңартылған мазмұндағы бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. Астана. 25 сәуір 2015ж. №327. [Электронный ресурс]: URL: <https://nao.kz/loader/fromorg/2/22?lang=kz> (Дата обращения 01.10.2019).

[6] Оценивание учебных достижений учащихся: Методическое руководство /Сост. Р.Х. Шакиров, А.А.Буркитова, О.И. Дудкина. – Б.: Билим, 2012. – 80 с.

[7] Кросноборова А.А. Критериальное оценивание в школе: Учебное пособие /А. А. Кросноборова Перм. гос.пед.университет. – Пермь, 2010. – С.84.

[8] Зимняя И.А. Педагогическая психология [Электронный ресурс] <http://sdo.mgaps.ru/books/KP1/M4/file/2.pdf> – С.222. (Дата обращения 01.10.2019).

[9] Assessment in practice. NSW Education Standards Authority (NESA) for and on behalf of the Crown in right of the State of New South Wales. 2018. – p-21.

[10] Мұғалімге арналған нұсқаулық 3 деңгей. «Назарбаев зияткерлік мектебі» ДББҰ 2012. – 106.б.

[11] Эффективное обучение. Руководство для учителя. ЦПМ АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы». – Астана, 2016.

[12] Руководство для руководителя. Центр педагогического мастерства. АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2016. – С.37.

[13] Бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған критериялды бағалау бойынша нұсқаулық: Оқу-әдіст. құрал /«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ /О.И.Можаева, А.С.Шилибекова, Д.Б.Зиеденованың редакциясымен. – Астана, 2016. – 48 б.

[14] Турткараева Г.Б., Ахметова Б.А. Формирование мотивационно-ценностного отношения к педагогической деятельности в профессиональной подготовке будущих учителей // Педагогика и психология. Научно – методический журнал, 2015. – №4.(25). – С.143-151.

[15] Матвиевская Е.Г. Формирование культуры оценочной деятельности педагога в системе повышения квалификации (теория, методология, практика): Дисс... докт.пед.наук. – Оренбург, 2009. – 429 с.

[16] Шамова Т.И. Современные средства оценивания результатов обучения в школе: Учебное пособие/ Т.И. Шамова, С.Н. Белова, И.В. Ильина – М.: Педагогическое общество России, 2008. – С.192.

[17] Волковинская Н.Ю. Формирование умений оценочной деятельности учителя в системе повышения квалификации: Дисс... кан.пед.наук. – Оренбург, 2008. – 213 с.

[18] Мильченко Л.В. Культура педагогического оценивания Л.В. Мильченко //Взаимодействие личности, общества и образования в современных социокультурных условиях: Межвузовский сборник научных трудов. – СПб: ЛОИРО, 2005. – С.439-442

[19] Дегальцева В.А. Подготовка преподавателей к контрольно-оценочной деятельности в условиях реализации компетентного подхода в образовательном процессе вуза: Дис...кан. пед. наук. – Армавир, 2017. – 157 с.

[20] Бычик С. А. Контрольно-оценочная деятельность педагога колледжа как средство повышения профессиональной компетентности: Дисс... кандидата педагогических наук. – Челябинск, 2013. – 181с.

[21] Кузьмин И.П. Теоретические основы развития профессионализма инженерно – педагогических работников в условиях дополнительного профессионального образования: Дис.. докт пед.наук/И.П. Кузьмин; – СПб, 1997. – 445с.

[22] Ксензова Г.Ю. Оценочная деятельность учителя / Г.Ю. Ксензова. – М: Педагогическое общество России, 1999. – 121с.

[23] Иващенко Е. В. Профессиональная подготовка будущего учителя начальных классов к оценке учебных достижений школьников: Дисс... канд пед. наук. – Белгород, 2009. – 236 с.

[24] Керер О.П. Пути повышения эффективности оценивания подготовки будущих специалистов в учреждениях среднего профессионального образования: Материалы IV Международной науч.-прак. конф. «Профессиональное образование: проблемы, поиски, решения» / О.П. Керер. – Челябинск-Оренбург: ЧелИР-ПО, 2007. – С. 183-186.

References

[1] Kazakstan respublikasynda bilim berudi jane gylymdy damytudyn 2016-2019 jyldarga arналган мемлекеттік бағдарламасы [Elektronnyy resurs]: URL: <http://edu.resurs.kz/elegal/programma-2016-2019>. (Data obrasheniya:01.10.2019).

[2] Taubaeva. SH.T, Barsay B.T, Ospanova B.A`. // Bilim a`leminde. – 2013. – № 3. – 3-5 b.

[3] Evglevskaya C.V. Kriterii i urovni sformirovannosti cosial`nykh navykov obuchayushikhsya, metodiki ikh diagnostirovaniya // Molodoy ucheniy. – 2018. – №44. – с. 268-270. URL <https://moluch.ru/archive/230/53465/>

[4] Kazakstan respublikasy Ukimetinin 2016 jylgy 13 mamyrdayy № 292 Kaylysyna 7- qosymsha Kazakstan respublikasy Ukimetinin 2012 jylgy 23 tamyzdagy №1080 qaulysymen bekitilgen janartylgan mazmundagy jalpy orta bilim berudin memlekettik jalpyga mindetti standarty. Astana 13 mamyr № 292 [Elektronnyy resurs]: URL: <https://nao.kz/loader/fromorg/2/22?lang=kz> (Data obrasheniya:01.10.2019).

[5] Kazakstan respublikasy Ukimetinin 2015 jylgy «25 » sayirdegi № 327 qaulysyna qosymsha Kazakstan respublikasy Ukimetinin 2012 jylgy 23 tamyzdagy №1080 qaulysymen bekitilgen janartylgan mazmundagy bastauysh bilim berudin memlekettik jalpyga mindetti standarty. Astana. 25 sayir 2015j. №327. [Elektronnyy resurs]: URL: <https://nao.kz/loader/fromorg/2/22?lang=kz> (Data obrasheniya 01.10.2019).

[6] Otsenivanie uchebnykh dostijeniy uchasnikhsya. Metodicheskoe rukovodstvo. / Sost. R. Kh. Shakirov, A. A. Burkitova, O. I. Dudkina. – B.: Bilim, 2012 – S. 80.

[7] Krosnaborova A.A. Kriterial`noe osenivanie v shkole: Uchbnoe posobie/ A.A. Krosnaborova. Perm. gos. ped, universitet. Perm` 2010 – S.84.

[8] Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psikhologiya [Elektronnyy resurs]. <http://sdo.mgaps.ru/books/KP1/M4/file/2.pdf> S.222.

[9] Assessment in practice. NSW Education Standards Authority (NESA) for and on behalf of the Crown in right of the State of New South Wales.– 2018. – p-21.

[10] Mugalimge arnalgan nyskaulyk 3 dengey. “Nazarbaev ziyatkerlik mekteby” DBBU 2012. – 106.b

[11] Effektivnoe obuchenie Rukovodstvo dlya uchitelya CPM AOO “Nazarbaev intellektyal’ nye shkoly” – Astana, 2016. – S.37.

[12] Rukovodstvo dlya rukovoditelya. centr pedagogicheskogo masterstva. AOO “Nazarbaev intellektyal’ nye shkoly” – Astana, 2016. – S.37.

[13] Bastauysh synyp mygalimderine arnalgan kriterialdy bagalau boynsha nyskaulyk.: Oky-a`dist.kural. “Nazarbaev ziyatkerlik mekteby” DBBU.O.I Mojaeva, A.S Shilibekova,D.B Ziedenovanyn redaksiyasymen. – Astana,2016. – 48.b

[14] Turtkaraeva G.B., Akhmetova B.A. Formirovanie motivacionno – sennostnogo otnosheniya k pedagogicheskoy deyatel`nosti v professional`noy podgotovke budushikh uchiteley,/Pedagogika i psikhologiya. Nauchno – metodicheskij jurnal. – 2015. – №4.(25). – S.143-151.

[15] Matvievskaya E.G. Formirovanie kul`tury otsenochnoy deyatel`nosti pedagoga v sisteme povysheniya kvalifikatsii (teoriya, metodologiya, praktika). Diss... dokt ped.nauk. – Orenburg, 2009. – S.429

[16] Shamova T.I. Sovremennye sredstva obucheniya v shkole: Uchebnoe posobie / T.I. Shamova, S.N. Belova, I.V. Il`ina – M: Pedagogicheskoe obshestvo Rossii, 2008 . – S.192.

[17] Volkovinskaya N.Yu. Formirovanie umeniy otsenochnoy deyatel`nosti uchitelya v sisteme povysheniya kvalifikatsii. dissertatsiya na sois. uchenoy stepeni kan.ped.nauk. – Orenburg, 2008. – S.213 .

[18] Mil`chenko L.V Kul`tura pedagogicheskogo otsenivaniya / L.V Mil`chenko// Vzaimodeystvie lichnosti, obshestva I obrazovaniya v sovremennykh sotsiokul`turnykh usloviyakh: Mezhvuzovskiy sbornik nauchnykh trudov – SPB: LOIRO 2005. – S.439-442.

[19] Degal`tseva V.A. Podgotovka prepodavateley kontrol`no – otsenochnoy deyatel`nosti v usloviyakh realizatsii kompetentnostnogo podkhoda v obrazovatel`nom protsesse vuza. Diss... kan. ped. nauk. – Armavir, 2017. – S.157.

[20] Bychik S.A. Kontrol`no – otsenochnoya deyatel`nost` pedagoga kolledja kak sredstvo povysheniya professional`noy kompetentnosti. Diss... kan. ped. nauk. – Chelyabinsk, 2013 –S.181.

[21] Kuz`mina I.P. Teoreticheskie osnovy razvitiya professionalizma inzenerno–pedagogicheskikh rabotnikov v usloviyakh dopolnitel`nogo professionalnogo obrazovaniya. Diss... doktore ped.nauk / I.P. Kuz`min ; SPb, 1997. – S.445.

[22] Ksenzova G.Y. Otsenochnoya deyatel`nost` uchitelya / Ksenzova G.Y. – M.; Pedagogicheskoe obshestvo Rossii, 1999. – S.121.

[23] Ivashenko E.V. Professionalnaya podgotovka budushego uchitelya nachal`nykh klassov k otsenke uchebnykh dostizheniy shkol`nikov. Diss... na sois. uchenoy stepeni kan.ped.nauk. – Belgorod, 2009. – S. 236.

[24] Kerer O.P Puti povysheniya effektivnosti otsenivaniya podgotovki budushikh specialistov v uchrejdeniyakh srednego professionalnogo obrazovaniya: Materialy IV Mejdunarodnoy nauchno prakticheskoy konferentsii: ‘Professionalnoe obrazovanie:problemy, poiski,resheniya’ / Kerer O.P- Chelyabinsk – Orenburg: ChelIRPO, 2007. – S 183-186.

Сущность, содержание и структурные особенности оценочной деятельности педагогов в условиях обновленного содержания образования

Х.Т. Масимова

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В данной статье уточняются особенности перехода на обновленное содержание образования как одного из масштабных реформ казахстанской образовательной сферы. Раскрывается суть оценочной деятельности педагогов в оценивании учебных достижений обучающихся в рамках обновленного содержания образования.

Рассматривается сущность и содержание оценочной деятельности педагогов и систематизируются принципы оценочной деятельности педагогов в рамках обновленного содержания образования. Уточняются основные направления оценочной деятельности педагогов. Анализируются и систематизируются научные гипотезы зарубежных и отечественных ученых по проблеме оценочной деятельности педагогов в процессе обучения. Рассматривается авторское определение понятию «оценочная деятельность педагога» и уточняются принципы оценочной деятельности педагогов. Научный анализ по проблеме оценочной деятельности педагогов в условиях обновленного содержания образования рассматриваемый в данной статье может использоваться как ресурс в формировании оценочной деятельности педагогов.

Ключевые слова: оценивание; критериальное оценивание; формативное оценивание; суммативное оценивание; диагностическое оценивание; оценочная деятельность педагога; обратная связь; рефлексия, компетентность; обновленное образование.

The essence, content and structural features of the evaluative activities of teachers in the context of updated education content

Kh. T. Masimova

Abay University (Almaty, Kazakhstan)

Abstrakt

This article clarifies the features of the transition to the updated content of education as one of the large-scale reforms of the Kazakhstani educational sphere. The essence of the evaluative activity of teachers in assessing the educational achievements of students in the framework of the updated educational content is revealed. The essence and content of teachers' evaluating activities are examined and the principles of educators' evaluating activities are systematized within the updated educational content. The main directions of educators' evaluating activities are clarified. The scientific hypotheses of foreign and domestic scientists on the issue of educators' evaluating activities in the educational process are analyzed and systematized. The activity of the teacher and the principles of evaluating the activities of teachers are specified. The scientific analysis of the problem of evaluating the activities of teachers in the context of updated educational content considered in this article can be used as a resource in the formation of evaluative activities of teachers.

Keywords: assessment; criteria-based assessment; formative evaluation; summative assessment; diagnostic assessment; teacher assessment activities; Feedback; reflection, competence; updated education.

Редакцияға 22.08.2019 қабылданды.

МРНТИ 20.01.45

Е.Ы. БИДАЙБЕКОВ¹, Н.И. ПАК², Б.Ф. БОСТАНОВ³, А.Т. ҚОЖАҒҰЛ⁴

^{1,3,4}*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан),*

²*Астафьев атындағы Красноярск мемлекеттік педагогикалық университеті
(Красноярск, Ресей)*

МЕКТЕПКЕ РОБОТОТЕХНИКАДАН МҰҒАЛІМ ДАЙЫНДАУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ОНЫ ОҚЫТУДЫҢ МАЗМҰНЫ

Андатпа

Мақалада қазіргі мектептерде роботты техникадан сабақ беруде білікті мамандардың тапшылығы мен олардың педагогикалық және әдістемелік біліктілігін арттыру қажеттілігі айтылған.

«Білім беру роботты техникасы» курсы бойынша мұғалімді дайындау және оқытудың түрлі әдістемелік тәсілдері, мұғалімдерді дайындауда анықтамалар және оларды қалыптастырудың бірқатар түсініктемелері, түрлі жобалар мен электронды оқытудың қолдану мүмкіндіктері қарастырылған. Танымал философ, педагог-психологтардың білім беру мазмұны концепциялары мен анықтамалары мысалға келтірілген.

Роботты техникалық жобаларда өнімнің ерекшеліктері мен жасалу және құрылу кезеңдері, зерттеу қызметінің мүмкіндіктері айтылған. Кешенді роботты техникалық жобалармен жұмыста электронды оқытуды қолдану мүмкіндіктері және Arduino платформасының роботты техникалық конструкторлардан айырмашылығы қарастырылған.

Мақалада мектептерде электронды оқыту технологияларын енгізу қажеттілігі, роботты техниканы оқытудың бірінғай жүйесін енгізу баланың логикалық, конструкторлық дағдыларының қалыптасуы, командамен жұмыс істеуі, болашаққа нақты мақсат қоюға үйренуі мен болашақ инженерлердің автоматтандырылған құрылғыларды құрастырып, практикада проблемалар оңай шешу үшін сыни ойлап және шығармашылық дағдыларын қолдану мүмкіндігінің артуы зерделеніп көрсетілген.

Түйін сөздер: робототехника, білім беру роботты техникасы, мұғалімді дайындау, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, Arduino, электронды оқыту.

Қазіргі таңда мектептерде және қосымша білім беру жүйелерінде роботты техникадан сабақ беруді, әдетте, тиісті біліктілігі жоқ мамандар орындайды. Роботты техникадан сабақ беретін педагог мамандарға тек инженерлік және техникалық білімдерге ғана емес, балаларды оқытудың педагогикалық және әдістемелік құзыреттеріне де ие болу қажет. Өкінішке орай, педагогикалық жоғары оқу орындарында «Білім беру роботты техникасы» бейіні бойынша болашақ мұғалімдерді даярлауға елеулі назар аударылмайды [1].

Білім алушыларды қамтудың бұқаралығының маңыздылығы, роботты техникалық саладағы ғылыми-техникалық өрлеудің динамизмі оқу үрдісінде ақпараттық технологиялардың, электронды оқыту құралдары мен әдістерінің белсенді

қолданылуына себепкер болып отыр. Қолданбалы, практикаға бағытталған «Білім беру роботты техникасы» курсының өзгешелігі жобалық оқытудың барабар әдістемелерін қолданудың қажеттігін анықтайды.

Осыған байланысты, білім беруді ақпараттандыру жағдайларында мұғалімді білім беру роботты техникасы саласындағы кәсіби қызметке дайындаудың әдістемелік жүйесін жетілдіру мәселесі өзекті бола бастады.

Роботты техникалық оқу жобасы – ортақ мақсаты, келісілген әдістері, іс-әрекет тәсілдері бар, жобаға қатысушылар үшін маңызы бар қандай да болсын мәселені шешу бойынша жалпы нәтижеге жетуге бағытталған роботты техника курсының жекелеген тақырыптарын немесе оқу та-

рауын зерделеуге бағдарлаған жұмыстың ұйымдастырылған түрі.

Мұнда білім беру жүйесі жаңғырту үрдістеріне байланысты өзгерістерге ұшырап отырған қазіргі қоғамның дамуының жағдайларында зерттеу және жобалау секілді қызмет түрлері өзекті бола бастауда [2].

Жасөспірім шақта танымдық даму үрдісі белсенді жүреді. Жасөспірімдер енді қисынды ойлана, шығармашылық жұмыспен айналыса, әртүрлі тақырыптарға пікір айта және талдау жүргізе алады. Бұл жылдары балалардың сана-сезімінің өсуі оның негізгі уәждемелерінің және іс-әрекет түрлерінің: оқуының, қатынас жасауы мен еңбек етуінің өзгеруінен өзінің жарқын көрінісін табады [3]. Төменгі мектеп жасына тән бұрынғы «балалық» уәждемелер өзінің күшінен айырылып, орнына іс-әрекеттің мазмұнын, мақсаттарын және міндеттерін қайта ұғынуға алып келетін жаңа, «ересек» уәждемелер пайда болады. Жетекші рөлдегі орындар келген іс-әрекет түрлері, мысалға, ойын екінші қатарға ысырыла бастайды. Іс-әрекеттің жаңа түрлері пайда болады, психикалық дамудың жаңа сатысы басталады.

Жасөспірім жаста жадыны іргелі қайта құратын негізгі үрдістер жүреді. Логикалық жады дами бастайды және бала басым бөлігінде жадының осы түрін, сондай-ақ еркін және жанама жадыны пайдалануға көшеді [4]. Өмірде логикалық жадыны практикада жиірек пайдалануға жауап ретінде механикалық жадының дамуы баяулайды. Мектепте жаңа оқу пәндерінің пайда болуының нәтижесінде жасөспірім есте сақтауға, оның ішінде механикалық есте сақтап қалуға тиіс ақпараттың мөлшері айтарлықтай артады.

Оқу бала үшін іс-әрекеттің негізгі түрі болып табылады. Жасөспірімді сабақтағы жұмыстың өз бетімен жасалатын түрлері, күрделі оқу материалы, мектептен тысқары жерде өзінің танымдық іс-әрекетін өзі құру мүмкіндігі қызықтырып, өзіне тартады [5]. Алайда, жасөспірім бұл дайындықты жүргізе алмайды, өйткені ол оқу іс-әрекетінің жаңа түрлерін орындау тәсілдерін меңгермеген.

Жасөспірімдердің қызығушылықтарының шеңбері олардың танымдық іс-әрекетінің бағытталғандығы бойынша өзгешеленеді. Білім алушылардың бірін сипаттаушы материалды артық көріп, оларды жекелеген айғақтар, деректер қызықтырса, ал екіншілері басқа білім алушылар зерделеніп отырған құбылыстардың мәнісін түсінуге, оларды теория тұрғысынан түсіндіруге ұмтылады, үшіншілері білімді практикалық қызметінде пайдаланған кезде көбірек белсенділік танытады, басқалары – шығармашылық, зерттеу іс-әрекетіне көп көңіл бөледі.

Өз бетімен оқу іс-әрекетін табысты жүргізу үшін, білім алушыға өзгеше тұлғалық білім – өз бетімен оқу іс-әрекетіне қабілеттілік қажет болады [6].

Оқу іс-әрекетіне дайындық деп индивидті болашақ кәсіпке ынталандыратын таңдамалы болжағыш белсенділік түсініледі. И.Я.Лернердің және М.Н. Скаткиннің білім берудің мазмұны концепциясына сәйкес, білім алушының дайындығының құрылымы өз бетімен оқудың мәнісі мен құрамдас элементтері, іс-әрекет тәжірибесі немесе практикалық біліктіліктер мен дағдыларды меңгеру, шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі, оқытудың үрдісі мен нәтижесіне эмоциялық-құндылық көзқарастардың тәжірибесі туралы арнайы білім жиынтығын білдіреді [7]. Оның құрамына өзара байланысты элементтер: теориялық (білімдік); практикалық, психологиялық (уәждемелік және жүріс-тұрыстық) дайындық элементтері кіреді.

Теориялық дайындық элементі білім берудің арнайы жасалған мазмұнын білдіреді: әдіснама, іздестірудің алгоритмі және іс-әрекеттің кезеңдері туралы мәліметтер; дайындық, эксперименттер мен зерттеу қызметін жүргізу; нәтижелерді өңдеу мен түсіндіру.

Практикалық дайындық элементі екі өзара байланысты бөлімнен тұрады. Бірінші бөлім – жобалық қызметтің сатыларына (Д. Россман) және кешенді жоба жасаудың кезеңдеріне (С.И.Брызгалова) сәйкес жіктеген, ақпарат іздестіру біліктіліктері

мен дағдылары: бағдарлық-ақпараттық біліктіліктер, теориялық біліктіліктер, әдіснамалық біліктіліктер, эмпирикалық біліктіліктер, сөздік (ауызша және жазбаша) біліктіліктер. Бұдан өзге, практикалық элемент өз бетімен оқу іс-әрекетінің жоғары деңгейін дамыту талаптарын қамтиды.

Психологиялық дайындық элементінің негізіне білім алушының өз бетімен оқу іс-әрекетіне көзқарасынан көрініс табатын уәждемелік сипаттамалары алынған.

Философиялық (А.А. Грицанов, М.С. Каган және бас.), психологиялық-педагогикалық (Б.Г. Ананьев, Б.Г. Платонов, С.Л. Рубинштейн, В.А. Рудик, Д.Н. Узнадзе және бас.), социологиялық (В.Н. Лоскутов, В.С. Торохтий, Т.А. Федорова және бас.) әдебиетті талдау «дайындық» түсінігінің көп компонентті сипатқа ие екендігін, оның бірыңғай анықтамасының жоқ екендігін көрсетті. Ол келесі тәсілдемелердің позицияларын ескере отырып қарастырылады: тұлғалық тәсілдемеде дайындық – бұл күрделі тұлғалық құрылым, кәсіби қызметті табысты жүзеге асыруға мүмкіндік беретін қасиеттердің көп жоспарлы және көп деңгейлі құрылымы (М.И. Дьяченко, Л.А.Кандыбович Л.В. Кондрашова, В.А.Сластенин және бас.); функционалдық тәсілдемеде дайындық – белгілі бір функционалдық күй ретінде, таңдамалы белсенділік, психологиялық мақсат ретінде түсініледі (О.А. Абдулина, А.В. Петровский, Л.Ф. Спирин және бас.); әлеуметтік-мәдени тәсілдемеде – тұлғаның мінез-құлқын белгілейтін әлеуметтік бекітілген мақсат (И.Ф. Исаев, Е.С. Кузьмин, Ю.Н. Емельянов және бас.).

Психологиялық-педагогикалық әдебиетте бүгінгі күнге дайындықтың құрылымының бірыңғай түсінігі болмай отыр. М.И. Дьяченко, Л.А.Кандыбович [8] дайындықтың құрылымында келесі компоненттерді бөліп көрсетеді: бағдарлы (кәсіби қызметтің ерекшеліктері және оның тұлғалық сипаттамалары, білімдік компонент); уәждемелік (орнықты уәждеме, кәсіпке қызығушылық және басқалары); еріктік (өз-өзі бақылау, шындықты бағалай білу); операциялық (қажетті білімдерді, дағдыларды,

біліктіліктерді, кәсіби қызметтің амалдары мен тәсілдерін иелену және бас.); бағалау (кәсіби міндеттерді шешудегі өзінің құзыреттілігін өзі бағалау). О.Б. Дмитриева [9] дайындықтың құрылымында келесі компоненттерді анықтады: уәждемелік-құндылық (өзін көрсету ниеті, кәсіби міндеттерді табысты шешуді қажетсіну, өзінің жұмысына оң көзбен және жауапты қарау және т.с.); когнитивтік (талап етілетін білімдер және кәсіби міндеттерді түсіну, оларды шешу тәсілдерін білу, олардың маңыздылығын бағалау, кәсіби қызметтің жағдайларының ықтимал өзгерістері туралы түсінік); операциялық-әрекеттік (кәсіби қызметке талаптарға барабар эмоциялық және ерік үрдістерінің, қабылдаудың, ойлаудың ерекшеліктері) [3].

Іс-әрекеттің қандай да бір түріне дайындық – бұл тұлғаның сенімдерін, көзқарастарын, қатынастарын, уәждемелерін, сезімдерін, ерік және интеллектуалдық қасиеттерін, біліктіліктерін, дағдыларын, белгілі бір жүріс-тұрысқа нұсқамаларын қосатын, тұлғаның мақсатты бағытталған әлпеті. Мұндай дайындыққа моральдық-психологиялық, кәсіби және физикалық тұрғыдан дайындалу барысында қол жеткізіледі, қызметтің ерекшеліктерін, кәсіп қоятын талаптарды ескере отырып, тұлғаның жан-жақты дамуының нәтижесі болып табылады.

Дайындықтың қалыптасуы – кез келген әлеуметтік әсер үшін тұрақты кедергі жасайтын жеке құндылық факторларының әсерімен жеке тұлғаны қалыптастыру үдерісі [10].

Мұғалімді жобалық дайындау әдістемесі. Жобалардың көп түрлілігі мынадай типологиялық белгілер бойынша жіктелуі мүмкін:

- жобада басым болып отырған іс-әрекет бойынша. Мұндай іс-әрекет зерттеу, іздестіру, шығармашылық, рөлдік, қолданбалы және т.с. болуы мүмкін;
- пәндік-мазмұндық сала бойынша: моножоба; пәнаралық жоба;
- жобаны үйлестіру сипаты бойынша: тікелей, жасырын;
- байланыстардың сипаты бойынша;

– жобаға қатысушылардың саны бойынша;

– ұзақтығы бойынша.

Жобалардың жіктемесі өзінің негізгі бөлігінде бұл жобаның қорытынды өнімі бойынша типке келтіріледі [11; 12].

Шығармашылық жобалар. Бұл жобалардың қорытындысы әртүрлі нұсқалардағы шығармашылық өнімнің алынуы болып табылады, мысалға: бейнеролик, экспедиция немесе мейрам ұйымдастыру, сөздіктер немесе жолсілтемелер жасау және т.с. Шығармашылық жобаның басты айырықша белгісі олардың білім алушылар мен педагогтардың жұмысының толық жоспарын талап етпейтіндігі болып табылады, жұмыс тек белгіленеді, ал енді жобаны жүзеге асыру барысындағы іс-әрекетке сәйкес дамиды. Жобалардың бұл түрінде егжей-тегжейлі жоспарлаудың болмайтындығына қарамастан, жобаның түпкілікті өнімі қорытынды өнімнің толық сипатталуын қарастырады.

Рөлдік және ойындық жобалар. Жобалардың бұл түрінің мәнісі жұмыстың қорытындысының жоба аяқталғаннан кейін қарастырылатындығынан, ал жоба мен іс-әрекеттің барысында қатысушылардың өздері ойдан тапқан кейіпкерлердің немесе нақты тарихи кейіпкерлердің рөлдерін ойнайтындығынан тұрады. Бұл жобалардың нәтижесі оны талдау, жиынтықтау және бұқаралық ақпарат құралдарындағы, интернеттегі жарияланымдар, қойылымдар, концерттер және т.б. түрінде көрсету мақсатымен қандай да бір нысан, құбылыс туралы ақпарат жинау болып табылады.

Зерттеу жобалары. Жобалар жаңа оқиғаны немесе құбылысты зерделеу жөніндегі жұмысқа бағытталған. Мұндай жобалар іс-әрекеттің анық құрылымы бар зерттеу жұмысының логикасына сәйкес құрастырылған. Жобалардың бұл түрі зерттеу жұмысының анық құрылымын қамтиды: таңдап алынған тақырыптың өзектілігі; мәселені зерттеудің нысаны мен мәнін анықтау; мақсат пен міндеттерді айқындау; таңдап алынған мәселенің шешімінің болжамы және оны тексеру; зерттеу

әдістерін сипаттау; зерттеудің нәтижелерін, қорытындыларын рәсімдеу; жаңа зерттеу мәселелерін белгілеу; сыртқы бағалау.

Практикаға бағытталған жобалар. Жобалардың бұл түрі қатысушылардың өздерінің әлеуметтік мүдделеріне және қажеттіліктеріне арқа сүйейді, осы жобалармен жұмыстың нәтижесі алға қойылған әлеуметтік маңызды міндеттердің шешілуі болып шығады. Жобамен жұмыс әртүрлі пән салаларында бұрынырақта алынған білімге негізделеді. Мұндай жобалар жұмыстың нәтижелерін толықтай сипаттап, анық жасалған құрылым мен жұмыстың кезеңдерінде жасалады.

Моножобалар. Мұндай жобалар көбінесе мектеп курсының бір пәніне немесе нақты күрделі тақырыпқа негізделеді, алайда, онда шектес басқа пән білімдерін пайдаланылуы мүмкін. Жобалар әдетте сыныптық-сабақтық жүйенің аясында жасалады, бірақ сондай-ақ мектеп пәнінің шеңберінен шығуы да мүмкін.

Пәнаралық жобалар өзінде мектеп курсының бірнеше пәнін біріктіретіндігімен және бірнеше ересек адамның – әртүрлі салалардағы мамандардың тәлімгерлігі кезінде жүзеге асырылады.

Жобаны басқарудың сипаты бойынша жобалардың бірден екі типі: мұнда бүкіл іс-әрекетті тәлімгер немесе жобаға қатысушы бақылап отыратын ашық үйлестірумен және мұның кезінде үйлестіруші команданың толық құқылы мүшесі болып әрекет ететін жасырын үйлестірумен типі бөліп көрсетілуі мүмкін. Анық емес үйлестірумен жобалар көбінесе телекоммуникациялық немесе жұмыстың электронды түрлері пайдаланылатын жобалар болып табылады.

Жобаларды сондай-ақ қатысушылардың саны және жобаны жүзеге асыру аумақтары бойынша бөлуге болады. Аймақаралық және халықаралық жобалар әдетте ақпараттық технологияларды қолдануды қажет етеді.

Қатысушылардың саны бойынша дербес жобаларды (жобаны жасаушы оған жалғыз қатысушы болып табылады) және топтық жобаларды (екі және одан көп қатысушы) бөліп көрсетуге болады.

Орындалуының ұзақтығы бойынша жобалар мынандай болады:

- бір сабаққа сиятын немесе сабақтың үзіндісі болып табылатын шағын жобалар;
- 4-6 сабақта игерілетін қысқа мерзімді жобалар. Бұл кезде сабақтар жобалық топтарды үйлестіру үшін пайдаланылады, дәл сол кезде ақпарат жинау, жобалық өнім жасау және презентация дайындау бойынша негізгі жұмыс сыныптан тыс іс-әрекетте жүзеге асырылады.

Ұзақ мерзімді жобалар – бір ай немесе бірнеше ай ішінде іске асырылатын жобалар.

Осылайша, жобалардың және оларды жүзеге асырудың баламалығы көптеген әлеуметтік және білім беру мәселелерін шешетін біріктірілген жаңа және біртума жобалар жасауға жағдай жасайды.

Роботты техникалық жобаларда нақты өнімнің ерекшелігі мен жасалу және құрылу кезеңдері айқын көрінеді. Роботты техникалық жобалар білім алушыларды кешенді, нақты мәселелерге және мұқият ойластырылған тапсырмаларға негізделетін кең зерттеу қызметінің көмегімен білім және білікті игере алу үрдісіне тартуға мүмкіндік береді [13].

Роботты техникалық жобаны жасаудың негізгі кезеңдері: жобаның тақырыбын белгілеу; ұсынылатын жобаның мақсаты мен міндеттері; болжам; механизм жасау; механизмнің жұмысына арналған бағдарлама құрастыру; үлгіні тестілеу ақаулар мен жарамсыздықтарды жою.

Білім алушы үшін жоба – бұл өзінің шығармашылық әлеуетін барынша ашып көрсету мүмкіндігі. Бұл өзін жеке немесе топта көрсетуге, өзінің күшін байқап көруге, өзінің білімдерін қолдануға, пайда әкелуге, қол жеткізілген нәтижені жұртшылықтың алдында ашық көрсетуге жағдай жасайтын іс-әрекет. Бұл оқушылардың өздері тұжырымдаған мәселені шешуге бағытталған іс-әрекет.

Педагог үшін оқу жобасы – бұл мәселелерді шешу, мақсат қою, іс-әрекетті жоспарлау, рефлексия және өз-өзін талдау, презентация және өз бетімен презентациялау,

сондай-ақ ақпарат іздестіру, академиялық білімдерді практикалық қолдану, өз-өзін оқыту, зерттеу қызметі және шығармашылық қызмет секілді өзгеше жобалау біліктіліктері мен дағдыларын меңгеріп, дамытуға жағдай жасайтын дамытудың, оқытудың және тәрбиелеудің интегративтік дидактикалық құралы.

Жобаларды жасаған және баптаған кезде білім алушылар бір бірімен тәжірибе бөліседі, бұл мектеп оқушыларының танымдық, шығармашылық дағдыларына, сондай-ақ дербестігіне өте тиімді әсер етеді. Осылайша, роботты техникалық жобалардың информатика курсына зерделеген кездегі қосымша құрал болып табылатындығына, оқушылар қоршаған ерекшеліктерді және қосалқы материалдардың бар болуын ескере отырып, осы жағдайға қатысты өз бетімен шешім қабылдауға, маңызды болып отырғандай – өз әрекеттерін айналасындағы адамдармен келісе білуге, яғни, командада жұмыс істеуге жағдай жасайтындығына көз жеткізуге болады.

Сөз жоқ, роботты техникалық жобалар өзінде білімнің әртүрлі салаларын біріктіреді, алайда мұндай жобаларды жасау кешенді тәсілдемені және осылардың есебінен қажетті ақпаратты іздестіру секілді міндеттер шешілуі мүмкін электронды оқыту түрлерін қолдануды қажет етеді.

Бұл мақаланы жазу барысында біз дайындықтың анықтамасын және оның қалыптастырылуының талаптарын сипаттайтын бірқатар түсініктерді анықтадық.

Сонымен бірге жобаның анықтамасы және оның білім алушының тұрғысынан да, педагогтың тұрғысынан да жіктелуі қарастырылды.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану ақпаратты іздестіру және беру үрдісін айтарлықтай шапшаңдатуға, ойлау іс-әрекетінің сипатын түрлендіруге, адам еңбегін автоматтандыруға мүмкіндік береді [14].

Электронды оқыту (e-learning) – бұл жаңа ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың көмегімен білімдер беру және оқыту үрдісін басқару [15; 16].

Білім беру роботты техникасы – бағдарламалау мүмкіндігі бар конструкторларды пайдалануға негізделген жаңа оқыту технологиясы.

Егер Лего компаниясының жинақтарының әдістемелік ұсыныстардан бастап алаңдар мен нұсқауларға дейінгі білім берудің бүкіл спектрін беретіндігін ескеретін болсақ, онда «Амперка» фирмасының Arduino-ға негізделетін күрделірек жинақтары мұндайларға ие болмай отыр. Интернет желісінде орналастырылған ақпарат өзінің негізгі бөлігінде ересек адамға есептелгендіктен, мұнда электронды оқыту жетекші рөл ойнайды. Ал егер бұл конструктормен жұмыстың теориялық негіздерін электронды пішімге шығарса, электронды оқыту құралдарын қолдана отырып оқыту үрдісі ұтқырырақ және өнімдірек бола бастайды.

Arduino конструктор-платалары талассыз қызығушылық тудырады. Arduino – бұл аса қарапайым, бірақ өте жылдам прототиптендіру және техникалық идеяларды іске асыру үшін айтарлықтай функционалды радио-конструктор. Бұл плата микроконтроллерлердің негіздерімен танысуға және көп жағдайда тіптен дәнекерлейтін аспапты қолға алмастан, өзінің темірден жасалған идеяларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді [17].

Осылайша, Arduino негіздерінен сабақ

беруде электронды оқыту элементтерін пайдалану білім алушыларға кешенді роботты техникалық жобаларды жасауға қозғау салады деп шамалауға болады.

Сондай-ақ мақалада кешенді роботты техникалық жобалармен жұмыста электронды оқытуды қолдану мүмкіндіктері және Arduino платформасының қазіргі сәтте танымал болып отырған роботты техникалық конструкторлардан айырмашылығы қарастырылды [18].

Роботты техниканы зерделеудің қосымша артықшылығы команда құру және келешекте роботты техника бойынша қалалық, аймақтық, жалпы Ресейлік және халықаралық олимпиадаларға қатысу болып табылады, бұл білім алушылардың білім алуға уәждемесін айтарлықтай көбейтеді.

Қорытындылай келе, мектепте роботты техниканы оқытудың бірыңғай жүйесін енгізу оқушылардың техникалық дағдылары мен іскерліктерін дамытудың маңызды кезеңі болып табылады. «Роботты техника оқу жобасы» мектепте оқушылардың техникалық шығармашылыққа деген қызығушылығын арттырып, келешекте білікті инженерлер мен технологтар бола алатын оқушылардың дарындарын ашуға мүмкіндік береді. Сондықтан да мектепке білім беру роботты техникасын енгізу-бастапқы инженерлік білім беру мен бастапқы кәсіптік бағдарға үлкен қадам болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

[1] Бидайбеков Е.Ы., Бостанов Б.Г., Жожагул А.Т. О необходимости подготовки будущих учителей информатики к обучению образовательной робототехники /Хабаршы/Вестник КазНПУ им.Абая, серия «Физико-математические науки», 2017. – №4(60). – с. 31.

[2] Қазиев Қ.О., Шалғанбаева Қ.Қ.. Болашақ педагог-психологтардың кәсіби рефлексиясын дамытудың мәні /Педагогика және психология ғылыми-әдістемелік журнал, 2018. – №4 (37). – Б.11-15.

[3] Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. – М.: Просвещение. – 1983. – С.132.

[4] Ситников П. Л. Робототехника в современной школе /Педагогический опыт: теория, методика, практика. – 2014. – №1. – С. 192-194.

[5] Искандарова А.Ш. Психологическое обслуживание в аспекте личных качеств /Педагогика и психология научно-методический журнал, 2018. – 3(36). – С.35-40.

[6] Шмакова А. П. Формирование готовности будущего учителя к педагогическому творчеству средствами информационных технологий [Электронный ресурс]: Монография.– М.: Флинта, 2013.

[7] Гаджиев Г.М. Проектно-учебная деятельность учащихся как средство формирования готовности к преобразованию окружающей действительности: Дис.... д-ра пед. наук. – Москва, 2003.

- [8] Одинокова Н.А. Формирование готовности студентов педагогического вуза к работе с детьми с особыми образовательными потребностями в процессе волонтерской деятельности / Инновационные образовательные технологии. – 2011. – № 4. – С. 59-63.
- [9] Петухова Т., Глотова М. Самостоятельная работа как средство развития информационной компетенции / Высшее образование в России. – 2008. – №12.
- [10] Татаринцев А. И. Электронный учебно-методический комплекс как компонент информационно-образовательной среды педагогического вуза / Теория и практика образования в современном мире: Материалы междунар. заоч. науч. конф. – Санкт-Петербург, 2012. – С. 367-370.
- [11] Хотунцев Ю. Л. Проект концепции технологического образования обучающихся в общеобразовательных учреждениях / Актуальность технологического образования школьников. Режим доступа: http://iro86.ru/images/documents/Obr.Deyat/umo/proekt_konceptsiitekhnolog.pdf © ГЛ Омельченко. – 2015.
- [12] Яковлева Н.Ф. Проектная деятельность в образовательном учреждении [Электронный ресурс]: Учеб. пособие. – 2-е изд., стер. – М.: ФЛИНТА, 2014. – 144 с.
- [13] Софронова Н. В. Робототехника как инновационное направление обучения информатике в школе: Инновационные информационные технологии / Материалы конференции. – М., 2014.
- [14] Мулдабекова К.Т. Болашак мамандардың құзіреттілігін ақпараттық технологиялар негізінде қалыптастыру / Педагогика и психология. Научно-методический журнал, 2018. – № 2(15). – С.172-176.
- [15] Жақыпбекова Г.Т., Какарова Т.Е. «E-Learning» электрондық оқыту жүйесінде мониторинг және талдау ішкі жүйесін ұйымдастыру / Педагогика и психология научно-методический журнал, 2013. – № 4(17). – С.172-177.
- [16] Мошкалов А.К., Искакова М.Т., Авдарсолкызы С. Электрондық оқыту жүйесінің мүмкіндіктері / Педагогика и психология. Научно-методический журнал, 2014. – 3(20). – С.189-192.
- [17] Ситников П.Л. Использование платформы ARDUINO в образовательной деятельности / Образование и наука в современных условиях. – 2015. – №. 1. – С.134-135.
- [18] Омельченко Е.Я. и др. Краткий обзор и перспективы применения микропроцессорной платформы Arduino / Электротехнические системы и комплексы. – 2013. – № 21.

References

- [1] Bidajbekov E.Y., Bostanov B.G., Kozhagul A.T. O neobhodimosti podgotovki budushchih uchitelej informatiki k obucheniyu obrazovatel'noj robototekhniki. / Habarshy/Vestnik KazNPU im.Abaya, seriya «Fiziko-matematicheskie nauki», 2017. – №4(60). – s 31.
- [2] Kaziev K.O., Shalghanbaeva Қ.Қ. Bolashak pedagog-psihologtardy kasibi refleksiya syn damytudyn mani / Pedagogika zhane psihologiya gylymi-әdistemelik zhurnal, 2018. – №4 (37). – B.11-15.
- [3] Markova A.K. Formirovanie motivacii ucheniya v shkol'nom vozraste. – М.: Prosveshchenie, 1983. – s.132.
- [4] Sitnikov P. L. Robototekhnika v sovremennoj shkole / Pedagogicheskij opyt: teoriya, metodika, praktika. – 2014. – №. 1. – S. 192-194.
- [5] Iskandarova A.SH. Psihologicheskoe obsluzhivanie v aspekte lichnyh kachestv / Pedagogika i psihologiya. Nauchno-metodicheskij zhurnal, 2018. – 3(36). – С.35-40.
- [6] SHmakova A. P. Formirovanie gotovnosti budushchego uchitelya k pedagogicheskomu tvorchestvu sredstvami informacionnyh tekhnologij [Elektronnyj resurs]: Monografiya. – М.: Flinta, 2013.
- [7] Gadzhiev G.M. Proektno-uchebnaya deyatel'nost' uchashchihsya kak sredstvo formirovaniya gotovnosti k preobrazovaniyu okruzhayushchej dejstvitel'nosti: Dis... d-ra ped. nauk. – 2003.
- [8] Odiokova N.A. Formirovanie gotovnosti studentov pedagogicheskogo vuza k rabote s det'mi s osobymi obrazovatel'nymi potrebnostyami v processe volonterskoj deyatel'nosti / Innovacionnye obrazovatel'nye tekhnologii. – 2011. – №. 4. – S. 59-63.
- [9] Petuhova T., Glotova M. Samostoyatel'naya rabota kak sredstvo razvitiya informacionnoj kompetencii/ Vyshee obrazovanie v Rossii, 2008. – № 12.
- [10] Tatarincev A. I. Elektronnyj uchebno-metodicheskij kompleks kak komponent informacionno-obrazovatel'noj sredy pedagogicheskogo vuza / Teoriya i praktika obrazovaniya v sovremennom mire: Materialy mezhdunar. zaoch. nach. conf. – Sankt-Peterburg, 2012. – S. 367-370.

[11] Hotuncev Yu. L. Proekt koncepcii tekhnologicheskogo obrazovaniya obuchayushchihsya v obshcheobrazovatel'nyh uchrezhdeniyah / Aktual'nost' tekhnologicheskogo obrazovaniya shkol'nikov. Rezhim dostupa: http://iro86.ru/images/documents/Obr.Deyat/umo/proekt_koncepciitekhnolog.pdf© GL Omel'chenko. – 2015.

[12] Yakovleva N.F. Proektnaya deyatelnost' v obrazovatel'nom uchrezhdenii [Elektronnyj resurs]: ucheb. posobie. – 2-e izd., ster. – M.: FLINTA, 2014. – 144 s.

[13] Sofronova N.V. Robototekhnika kak innovacionnoe napravlenie obucheniya informatike v shkole: Innovacionnye informacionnye tekhnologii /Materialy konferencii. – M., 2014.

[14] Muldabekova K.T. Bolashaq mamandarduq qyziretiligin aqparattyq tekhnologiyalar negizinde qalyptastyru /Pedagogika i psihologiya. Nauchno-metodicheskij zhurnal, 2018. – № 2(15). – С.172-176.

[15] Zhakypbekova G.T., Kakarova T.E. «E-Learning» elektronnyk oqytu zhuyesinde monitoring zhane taldau ishki zhuyesin ujymdastyru /Pedagogika i psihologiya nauchno-metodicheskij zhurnal, 2013. – № 4(17). – С.172-177.

[16] Moshkalov A.K., Iskakova M.T., Avdarsolkyzy S. Elektronnyk oqytu zhuyesinin mymkindikteri /Pedagogika i psihologiya nauchno-metodicheskij zhurnal, 2014. – № 3(20). – С.189-192.

[17] Sitnikov P.L. Ispol'zovanie platformy ARDUINO v obrazovatel'noj deyatelnosti /Obrazovanie i nauka v sovremennyh usloviyah. – 2015. – № 1. – С.134-135.

[18] Omel'chenko E.YA. i dr. Kratkij obzor i perspektivy primeneniya mikroprocessornoj platformy Arduino/ Elektrotekhnicheskie sistemy i komplekсы. – 2013. – № 21.

Значимость подготовки школьного учителя робототехнике и содержание его обучения

Е.Ы. Бидайбеков¹, Н.И. Пак², Б.Г. Бостанов¹, А.Т. Кожгаул¹

¹КазНПУ имениАбая (Алматы, Қазақстан),

²Красноярский ГПУ имени В.П. Астафьева (Красноярск, Россия)

Аннотация

В статье говорится о дефиците квалифицированных специалистов в преподавании робототехники в современных школах и необходимости повышения их педагогической и методической квалификации.

По курсу «образовательная робототехника» предусмотрены различные методические приемы подготовки и обучения учителя, определения и ряд понятий в подготовке учителей, возможность применения различных проектов и электронного обучения. На примере представлены концепции и определения содержания образования известных философов, педагогов-психологов.

В робототехнических проектах представлены особенности и этапы создания и создания продукции, возможности исследовательской деятельности. В работе с комплексными робототехническими проектами предусмотрены возможности использования электронного обучения и отличие платформы Arduino от робототехнических конструкторов.

В статье изучается необходимость внедрения технологий электронного обучения в школах, внедрение единой системы обучения робототехнике, формирование у ребенка логических, конструкторских навыков, работа в команде, умение ставить конкретные цели в будущее и повышение возможности будущих инженеров критически изобретать и применять творческие навыки для решения проблем на практике.

Ключевые слова: робототехника, образовательная робототехника, подготовка учителя, информационно-коммуникационные технологии, Arduino, электронное обучение.

The importance of the preparation of school teacher of robotics and the content of its teaching

Y.Y. Bidaibekov¹, N.I. Pak², B.G. Bostanov¹, A.T. Kozhagul¹

¹ Abai University (Almaty, Kazakhstan)

²Krasnoyarsk State P named after Astafieva (Krasnoyarsk, Russia)

Abstract

The article talks about the shortage of qualified specialists in the teaching of robotics in modern schools and the need to improve their pedagogical and methodological qualifications.

The course «educational robotics» provides for various methodological techniques for teacher preparation and training, definitions and a number of concepts in teacher training, the possibility of using various projects and e-learning. The example presents the concepts and definitions of the content of education of famous philosophers, educational psychologists.

In robotic projects, the features and stages of creating and creating products, the possibility of research activities are presented. In working with integrated robotic projects, the possibilities of using e-learning and the difference of the Arduino platform from robotic designers are provided.

The article examines the need to introduce e-learning technologies in schools, introduce a unified system of robotics education, develop logical and design skills for a child, work in a team, set specific goals for the future and increase the ability of future engineers to critically invent and apply creative skills to solve problems practice.

Keywords: robotics, educational robotics, teacher training, information and communication technologies, Arduino, e-learning.

Редакцияға 20.09.2019 қабылданды.

МРНТИ 14.25.05

А. Ш. ДОСБЕНБЕТОВА

*Южно-Казахстанский государственный педагогический университет
(Шымкент, Казахстан)*

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация

В статье отмечается необходимость перехода от традиционных педагогических технологий к инновационным. На основе теоретических подходов выделены наиболее существенные признаки педагогических технологий. Одним из условий успешности воспитания современной экономической культуры является организация внеклассной работы по формированию экономической культуры школьников на основе инновационных технологий. Инновационная воспитательная технология организации внеклассной работы по формированию экономической культуры учащихся рассматривается автором как система алгоритмов организации коллективного творческого дела школьников, позволяющая педагогам добиться желаемых результатов. Особенностью инновационных технологий в процессе формирования экономической культуры учащихся является включенность их в учебную, внеклассную и производственно-практическую деятельность. Основной идеей данного исследования было формирование экономической культуры школьников с учетом этнорегиональных особенностей Казахстана. В статье приводятся примеры модульной технологии «В мире экономики», технологии коллективного творческого дела и игровые технологии по экономическому воспитанию школьников.

Ключевые слова: экономическая культура; экономическое образование; экономическое воспитание; педагогическая технология; инновационная технология; модульная технология; игровая технология.

Актуальность. В контексте нового Послания Президента нашей страны Н.А. Назарбаева «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни» особое значение приобретают вопросы формирования экономической культуры школьников [1].

Одним из условий успешности воспитания современной экономической культуры

является организация внеклассной работы по формированию экономической культуры школьников на основе инновационных технологий.

Научная значимость исследования состоит в обосновании и экспериментальной проверке педагогических условий эффективности формирования экономической культуры

подростков в процессе внеклассной работы с использованием инновационных технологий.

Внедрение инновационных технологий в учебно-воспитательный процесс общеобразовательных школ Казахстана должно осуществляться с учетом национальных и культурных особенностей и социально-экономического развития республики и ее регионов.

Цель исследования заключается в изучении теоретических основ инновационных технологий, разработке модульной технологии «В мире экономики» экономического воспитания школьников и экспериментальной проверке эффективности использования инновационных технологий в практике учебно-воспитательной работы школы.

Литературный обзор. В педагогическом плане под технологией обучения и воспитания изначально подразумевалось использование в учебно-воспитательном процессе аудиовизуальных средств. Позднее рассматриваемое понятие трансформировалось и расширилось. Педагогическая технология стала трактоваться как «строго научное проектирование и точное воспроизведение в классной комнате гарантирующих успех педагогических процессов» [2, С.453].

Педагогическая технология представляет собой процесс последовательного, пошагового осуществления разработанного на научной основе решения какой-либо педагогической проблемы. Ключевым звеном любой технологии является детальное определение конечного результата и контроль точности его достижения [3, С.36].

Выделим наиболее существенные признаки педагогических технологий, которые полно и подробно изложены в работах В.А.Сластенина [2], В.П.Беспалько [4], В.С.Кукушина [5], С.Д.Полякова [6], Н.Д.Хмель [7], Г.К. Селевки [8] и др. К ним относятся: целеобразование, результативность, экономичность, алгоритмируемость, проектируемость, целостность и системность, управляемость, корректируемость, визуализация.

В связи с этим мы рассматриваем систему

внеклассной воспитательной работы школы как устойчивый организационно-технологический комплекс, обеспечивающий достижение заданной цели формирования экономической культуры школьников. Следует подчеркнуть, что педагогическая система всегда технологична. По этому признаку легко отличить педагогическую систему от произвольного «набора» составленных частей.

Технологичность – внутреннее качество системы, определяющее ее возможности и подчиненное весьма строгой организационной и управленческой логике. Уже стало привычным, что методика возникает в результате обобщения опыта или изобретения нового способа представления знаний или организации воспитательного дела. Технология же проектируется, исходя из конкретных условий и ориентируясь на заданный, а не предполагаемый результат. Следовательно, любая педагогическая задача может быть решена только с помощью адекватной технологии, которая реализуется педагогом-профессионалом.

Особо необходимо остановиться на проблеме инновационных технологий. «Иновации в образовании понимаются в широком смысле как внесение нового (от лат. *novatio* – «обновление, изменение»), как изменение, совершенствование и улучшение существующего [9, С.275]. Категория *новшество* связана с новыми средствами, методами, технологиями, программами». В этой связи, по мнению О.С.Гребенюк «инновационная технология (новшество) должна гарантировать максимальный результат нововведения при минимальной затрате средств в оптимальном режиме реализации» [9, С.276]. Главной особенностью инновационных технологий в средних общеобразовательных школах является включенность учащихся в учебную, внеклассную и производственно-практическую деятельность, основанную на личностно-ориентированном и деятельностном подходах. Современная парадигма образования требует прежде всего решения проблем социализации и адаптации учащихся. Какими будут наши выпускники, зависит от всей системы организации образовательного про-

цесса. Сейчас определен результат обучения ребенка в школе – формирование ключевых компетенций. Сформировать их силами только традиционной методики невозможно и нерационально. Поэтому необходим переход от традиционных технологий к инновационным.

В своем исследовании Е.Е. Жоголева выделяет следующие *признаки инновационных технологий*:

- ориентированность на получение конкретного результата;
- приобретение знаний в процессе деятельности;
- индивидуализация и дифференциация процесса обучения;
- способствует социализации детей в процессе обучения и после окончания школы;
- сочетание нескольких инновационных технологий;
- требует от учителя организации образовательного пространства урока;
- устанавливает качественно новые взаимоотношения учителя и ученика на уроке;
- способствует творческому и интеллектуальному развитию личности ребенка [10, С.32].

Социально-экономическая ситуация, сложившаяся в стране, привела к необходимости трансформации целей работы системы образования в целом, содержания и организации, протекающих в ней процессов и самой структуры, а также технологизации образовательно-воспитательного процесса в общеобразовательных учреждениях.

Одним из реальных путей решения поставленных перед школой задач формирования экономической культуры школьников является использование инновационных технологий в воспитательном процессе, в частности, модульной технологии его организации.

В трудах М.М.Жанпейсовой отмечается, что модульная технология воспитания – универсальная технология, которая интегрирует все прогрессивное, что накоплено

ранее в педагогической науке: комплексный подход к воспитанию целостной культуры личности (включающий интеллектуальную, правовую, экономическую, экологическую, эстетическую культуру и др.); системно-деятельностный и личностно-ориентированный подходы, проблемность, рефлексивность, дифференциацию и индивидуализацию, коллективную творческую деятельность учащихся [11, С.7].

Внеклассная работа в школе должна органично сочетаться с учебной деятельностью и быть интересной для всех учащихся школы. Только непрерывное участие детей в учебной и внеучебной деятельности позволяет, на наш взгляд, сформировать экономическую культуру учащихся.

Задача формирования экономической культуры учащихся в учебно-воспитательном процессе школы может быть решена только с помощью адекватной технологии, реализуемой педагогом-профессионалом. В этой связи отметим, что среди воспитательных инновационных технологий исследователи особо выделяют технологию коллективного творческого воспитания, которая впитала в себя все лучшее из идей гуманистической педагогики [12, С.26].

Следует подчеркнуть, что деятельность в *технологии коллективного творческого дела* (КТД) рассматривается как условие организации воспитательных отношений, которые позитивно влияют на социализацию личности школьников. Применительно к деятельности школьного мини-предприятия технологию КТД можно рассмотреть как ряд последовательно переходящих и взаимосвязанных друг с другом этапов. В нашем исследовании внеклассная работа по формированию экономической культуры школьников осуществлялась в основном по технологии *социально-значимых дел* в процессе организации и проведения коллективных социальных акций «Жасыл ел», «Жылу-жәрдем», «Қамқорлық», «Кәрттар күні», «Мектепке жол», осуществления проекта «Лето в горах» по сбору лекарственных трав, в работе школьного мини-предприятия [13, С.37].

Таким образом, инновационная воспитательная технология организации внекласс-

ной работы по формированию экономической культуры учащихся в нашем понимании – это система алгоритмов организации коллективного творческого дела школьников, позволяющая педагогам добиться желаемых результатов.

Поскольку в качестве основной идеи данного исследования было формирование экономической культуры с учетом этнорегиональных особенностей, то экономическое воспитание школьников в процессе внеклассной работы проводилось по предложенной нами Программе внеклассной работы «В мире экономики» на основе модульной технологии [14, С.145].

Структура спроектированной нами модульной технологии воспитательной работы построена таким образом, что ежемесячно в план воспитательной работы классного руководителя включается экономическое направление, при этом соблюдается цикличность и периодичность включения и других направлений воспитания.

Темы по этим направлениям даются по блокам на каждый месяц. Вводной и заключительной части классного часа отводится – 10 минут, основной (диалоговой) части – 35 минут. В разделе «введение» учащиеся знакомят со структурой модуля, целью, говорится о том, что нужно знать и освоить. При проведении воспитательного мероприятия широко используются различные виды групповой, коллективной и парной работы. В итоговой части модуля ученики в устном или письменном виде дают свои отзывы об уроке, делятся своими впечатлениями, отмечают, что они узнали и освоили, чему научились и что больше всего их заинтересовало.

Выбирая тему классного часа, педагог должен учитывать ее актуальность, возрастные особенности детей, уровень класса, интересы учащихся и их возможности. В разработанной нами программе «В мире экономики» по модульной технологии предлагается примерная тематика классных часов [14, С.158].

В таблице №1 предлагаются модули воспитательной работы для учащихся 5-11 классов на один учебный год.

Бесспорно, предложенная программа экономического воспитания носит «примерный» характер, служа опорой для создания конкретной рабочей программы экономического воспитания (в конкретных обстоятельствах и регионах) с учетом специфики подросткового и юношеского возраста.

При организации воспитательного процесса огромное внимание в экспериментальных классах педагогами уделялось нравственно-экономическому развитию учащихся. В процессе внеклассной деятельности учащиеся должны были усвоить социальный опыт нравственно экономических отношений:

- 1) знание и практическое применение основных экономических понятий и законов;
- 2) идеи нравственно-экономических ценностей в народной педагогике казахов и в трудах великих казахских мыслителей прошлого;
- 3) представлять вектор экономического развития своего города, региона, страны;
- 4) критически оценивать новые и старые направления в экономических системах;
- 5) правильно оценивать наличие у себя экономически значимых качеств;
- 6) прогнозировать свое профессиональное будущее.

В конце учебного года в каждом классе проводятся итоговые воспитательные часы. Анализируются знания и умения, которыми овладели ученики за учебный год, проводится мониторинг.

Большие дидактические и воспитательные возможности по формированию экономической культуры школьников содержатся в *игровых технологиях*. Методологической основой для исследования игровых технологий послужили труды А.В.Прутченкова [15], Т.С.Терюковой [16], К.Ж.Ажибекова [17].

В последнее время деловые (имитационные) игры находят широкое применение в системе экономического образования и воспитания учащихся.

Таблица 1

**Модульная технология внеклассной работы
по формированию экономической культуры школьников**

5-7 класс	8-9 класс	10-11 класс	Время проведения
1	2	3	4
<i>Модуль 1. Экономический фольклор</i>			
Народные пословицы и поговорки, загадки и т.д. с экономическим содержанием	Устные народные задачи с экономическим содержанием	Народные приметы, фенологические наблюдения	Сентябрь
<i>Модуль 2. Труд как источник благосостояния</i>			
Виды трудовой деятельности казахского народа	Народные промыслы, декоративно-прикладное искусство	Традиции, обряды, связанные с хозяйственно-экономической жизнью народа	Октябрь
<i>Модуль 3. Великий Шелковый путь</i>			
Города на Великом Шелковом пути	Развитие торговых отношений в Древнем Казахстане	Развитие торгово-экономических отношений Республики Казахстан с зарубежными странами	Ноябрь
<i>Модуль 4. Из жизни великих людей</i>			
Идеи экономического воспитания в трудах мыслителей прошлого (Аль-Фараби, Баласагуни и др.)	Проблемы нравственно-экономического воспитания в произведениях Ч.Валиханова, А.Кунанбаева, И.Алтынсарина	Вопросы экономических отношений в трудах А.Байтурсынова, Ш.Кудайбердиева, Н.Турекулова и др.	Декабрь
<i>Модуль 5. Экономика нашего города</i>			
Рыночная экономика	Предпринимательство в нашем городе	Развитие туризма	Январь
<i>Модуль 6. Экономика региона</i>			
Природные ресурсы Южно-Казахстанской области.	Хлопок – белое золото Южного Казахстана	Южный Казахстан – зона свободного экономического развития	Февраль
<i>Модуль 7. Экономика Казахстана</i>			
Промышленные города Казахстана	Справедливые налоги	Развитие малого и среднего бизнеса в Казахстане	Март
<i>Модуль 8. Компьютерные игры по экономике</i>			
Бизнес курс	Предприятие	Корпорация	
	Апрель		
<i>Модуль 9. Профессии, которые мы выбираем</i>			
Кем я хочу стать?	Профессии, необходимые в современном мире	Профессиограмма	Май

С педагогической точки зрения, игра – это один из способов и методов познания, выработки умения и навыков. Игра как вид деятельности человека выполняет различные функции: воспитательную, интеллектуальную, творческую, коммуникативную и другие. В любом человеке присутствует потребность в игре, но для ребенка она – хлеб насущный. Детская игра всегда добровольна, свободна и бескорыстна. Именно эти ее признаки в совокупности создают личность развивающуюся и подлинно творческую. Игра – едва ли не единственный вид деятельности, направленный на развитие не отдельных способностей к искусству или экономике, а способности творчества в целом. В этом основная особенность игровой деятельности детей.

В процессе внеклассной работы следует проводить больше таких игр, как «Выиграй миллион», «Дебаты», «Город будущего», «Парламентские дебаты» по экономическим проблемам. Такие игры вырабатывают профессиональные качества: ораторские навыки, умение слушать, аргументировать, отстаивать свою точку зрения, доказывать ее значимыми и неоспоримыми фактами, находить правильное решение в сложных экономических ситуациях.

Особая роль отводится деловым играм, применяемым на уроках экономики, в школах бизнеса, менеджеров, предпринимателей.

Так, деловая игра «Геологическая дилемма» помогает ребятам понять, что мы живем в мире ограниченных ресурсов, подводит к понятию альтернативной стоимости. Игра «Книжная фабрика» имитирует организацию собственного производства, причем выигрывает тот, чье решение приведет к максимальной прибыли. Компьютерная игра моделирует рынок, где каждый участник игры конкурирует с другими, производя и продавая одинаковую продукцию. Чтобы победить в этой игре, необходимо иметь знания в области маркетинга и менеджмента, уметь делать экономические расчеты при опреде-

лении объема производства, инвестиций, отчислений на амортизацию изношенного оборудования.

В связи с развитием новых социально-экономических отношений в учебных заведениях широко используются деловые игры во внеклассных мероприятиях, такие, как «Дни менеджера», «Дни бизнеса», «Деловой брейн-ринг», содержание которых отражает современные тенденции развития малого и среднего бизнеса в Казахстане и, в частности, Туркестанской области.

Кроме получения некоторых умений и навыков коммерческой деятельности, игры дают школьникам большой эмоциональный заряд, объединяют для общего дела педагогов и учащихся. Вместе с тем надо отметить, что средством воспитания игра становится только при условии ясно поставленной цели, соответствующих педагогических инструментов и при четком, точно разработанном сценарии ее проведения.

Подводя итог вышесказанному, можно утверждать, что в деловой игре выясняются взаимоотношения людей, осуществляющих свободный выбор своих действий в определенных правилах, при некоторых условиях, определяемых правилами игры и максимально приближенных к действительным отношениям в условиях рыночной экономики.

На сегодняшний день необходимость внедрения компьютерных технологий в процесс экономического образования и воспитания школьников не вызывает сомнений. В трудах Г.Ю. Ксеновой рассматривается методология проектирования программы по экономике, в том числе с использованием игровых методов [18; 19].

Появление и широкое распространение технологий мультимедиа и Интернета позволяет использовать компьютерные технологии в качестве средства общения, воспитания, интеграции в мировое сообщество. Большое влияние компьютерные технологии оказывают в целом на развитие личности, ее самообразование и самовоспитание, профессиональное самоопределение. В процессе

обучения в школе с помощью компьютерных технологий дети учатся работать с текстом, создавать графические объекты и базы данных, использовать электронные таблицы. Школьники узнают новые способы сбора информации и учатся пользоваться ими, расширяется их кругозор. При использовании компьютерных технологий на занятиях и внеклассных мероприятиях повышается мотивация и стимулируется познавательный интерес учащихся, возрастает эффективность проводимой работы. Компьютер вместе с информационными технологиями открывает принципиально новые возможности образования в учебной деятельности и творчестве учащегося. При использовании компьютерных технологий необходимо стремиться к реализации всех потенциалов личности – познавательного, нравственно-экономического, творческого, коммуникативного и эстетического. Естественно, чтобы эти потенциалы были реализованы на достаточно высоком уровне, необходима компетентность педагога в области компьютерных технологий [20, С.40].

Под *мультимедиа-технологией* понимают совокупность аппаратных и программных средств, которые обеспечивают восприятие человеком информации одновременно несколькими органами чувств. При этом информация предстает в наиболее привычных для современного человека формах: аудиоинформации (звуковой), видеоинформации, анимации (мультипликации, оживления) [5, С.162].

Сочетание комментариев учителя с видеоинформацией значительно активизирует внимание учащихся к содержанию излагаемого материала и повышает интерес к изучаемой теме. Информация становится не только познавательной, но и эмоционально-занимательной, принося эстетическое удовлетворение учащимся. Так, в частности, большим интересом у детей пользовались компьютерные деловые игры серии «Бизнес-курс»: «Предприятие», «Корпорация», «Корпорация-плюс», которые отли-

чались набором управленческих решений и объемом отчетно-аналитической информации. Эти программы последовательно развивали навыки управления, давали конкретные экономические знания, вырабатывали экономический образ мышления. Учащиеся наглядно познают здесь проблему оптимальных пропорций накопления и потребления, имеющую общеэкономическое значение.

Для решения поставленных задач и проверки исходных предположений, нами был использован комплекс **методов исследования**: теоретический анализ научно-методической и специальной литературы по данной проблеме, метод теоретического моделирования, анализ учебных программ и планов воспитательной работы, другой школьной документации, изучение и обобщение педагогического опыта по экономическому образованию и воспитанию учащихся, анкетирование, проведение эксперимента, обработка результатов эксперимента и разработка рекомендаций.

Разработанные нами программа внеклассной работы «В мире экономики» по модульной технологии, а также использованные в работе технологии коллективных социально-значимых дел, игровые и компьютерные технологии прошли успешную апробацию в общеобразовательных школах №№9,10, 25, 65 г.Шымкента, № 4 г.Ленгера Толебийского района, СШ имени Д.Нурпеисовой Сайрамского района Туркестанской области и внедрены в систему внеклассной работы этих школ по формированию экономической культуры учащихся.

Бесспорно, предложенная программа экономического воспитания носит «примерный» характер, служа опорой для создания конкретной рабочей программы экономического воспитания (в конкретных обстоятельствах и с учетом специфики региона).

Организация воспитательной работы на основе модульной технологии основана на внутренней мотивации, на полноценном деятельностном общении со всеми участниками

ми воспитательного процесса, осуществляется через коллективную и самостоятельную творческую деятельность учащихся и гарантирует развитие самореализующейся личности. Особое значение в технологии отводится развитию механизмов самоконтроля,

самооценки, самоуправления. *Результаты.* Сравнительный анализ ценностных ориентаций и мотивов учащихся как контрольной, так и экспериментальных групп представлен в таблице №2.

Таблица 2

Уровни сформированности ценностно-мотивационного компонента экономической культуры школьников (в % к числу опрошенных).

показатели	Ценностно-мотивационный компонент											
	КГ-1 (подростки)			КГ-2 (старшеклассники)			ЭГ-1 (подростки)			ЭГ-2 (старшеклассники)		
	Выс.	средн	низк.	выс.	сред	низк.	Выс.	средн	низк.	Выс.	средн	низ.
1	5	66,67	8,33	25,39	65,34	7,93	30,7	61,54	7,69	36,3	59,5	4,2
2	20,83	50	29,17	21,25	49,67	28,19	23,08	69,23	7,69	24,6	63,2	12,2
3	16,67	50	33,33	16,93	51,94	32,75	19,23	53,85	26,92	21,2	62,4	16,4
4	16,82	41,67	41,51	17,5	43,35	40,13	23,08	38,46	38,46	28,4	39,3	32,3

Сопоставляя их мотивы и ценностные ориентации в начале и в конце эксперимента, мы смогли сделать вывод, что научно обоснованная модель формирования экономической культуры, реализуемая нами в целостном педагогическом процессе общеобразовательных школ Южно-Казахстанского региона, способствовала изменению мотивации учащихся от пассивно-потребительской (4% и 7,69% в ЭГ-1, ЭГ-2), до активной, «познание и деятельность» (30,77% и 36% в ЭГ-1, ЭГ-2) от числа опрошиваемых (горизонтальное сравнение). Это говорит о том, что у школьников значительно повысился интерес к содержательной стороне учебной и внеклассной деятельности на экономическую тематику.

Дискуссия. Реализация модели формирования экономической культуры учащихся в учебно-воспитательном процессе общеобразовательной школы приводит к совершенно новым информационным технологиям, среди которых применительно к нашему исследованию можно выделить следующие:

- компьютерные обучающие програм-

мы, включающие в себя электронные учебники, тренинги, экономические игры и задачи, тестовые задания;

- обучающие системы на базе мультимедиа-технологий, построенные с использованием персональных компьютеров, видеотехники, накопителей на оптических дисках.

Таким образом, проведенное нами исследование позволило нам сделать следующие выводы:

- инновационная воспитательная технология организации внеклассной работы по формированию экономической культуры учащихся в нашем понимании – это система алгоритмов организации коллективного творческого дела школьников, позволяющая педагогам добиться желаемых результатов;
- использование инновационных педагогических технологий в учебно-воспитательном процессе школы по формированию экономической культуры учащихся (модульной технологии организации внеклассной работы «В мире экономики», технологии

коллективных социально-значимых дел, игровых и компьютерных технологий и др.) последовательно и поэтапно оказывает влияние на состояние педагогического процесса и действия его участников от цели до результата.

В итоге теоретического и опытно-экспериментального исследования правомерно сделать следующие рекомендации:

- предлагается внесение этнорегионального компонента в учебную программу по «Основам экономических знаний», широкое внедрение инновационных технологий с учетом этнорегиональных особенностей в процесс экономического образования и воспитания школьников;
- по результатам нашего исследования

рекомендуется введение элективного курса на педагогических специальностях вузов «Методика организации внеклассной работы по экономическому воспитанию школьников с учетом этнорегиональных особенностей Казахстана»;

– с целью теоретико-методической подготовки учителей к реализации задач формирования экономической культуры учащихся необходимо организовать постоянно действующие семинары, на основе разработанных нами спецкурсов «Учет этнорегиональных особенностей Казахстана в экономическом образовании школьников», «Программа внеклассной работы «В мире экономики» по модульной технологии».

Список использованных источников

- [1] Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни» //Казахстанская правда – 5 октября 2018 года
- [2] Сластенин В.А. и др. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2007. – 576 с.
- [3] Литова З. А. Экономическое образование и воспитание в современной школе //Школа. – М., 1999. – С. 36.
- [4] Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989. – 237 с.
- [5] Кукушин В.С. Педагогически технологии: Учеб. пособие для студентов пед. спец – Ростов на-Дону: Март, 2002. – С. 162.
- [6] Поляков, С.Д. Технологии воспитания. – М.: Владос, 2003. – 192 с.
- [7] Хмель Н.Д. Теория и технология реализации педагогического процесса: Учеб. пособие. – Алматы: АГУ им. Абая, 2002. – 90 с.
- [8] Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
- [9] Гребенюк О.С., Гребенюк Т.Б. Теория обучения: Учеб. пособие. – М.: ВЛАДОС-Пресс, 2003. – 384 с.
- [10] Жоголева Е.Е. Инновационные педагогические технологии <http://900igr.net/kartinki/pedagogika/Pedagogicheskie-tekhnologii/Pedagogicheskie-tekhnologii.html> (дата обращения 22.01.2019).
- [11] Жанпеисова М. М. Модульная технология обучения как средство развития ученика /Под ред. Н.М.Байганина. – Алматы, 2001. – 154 с.
- [12] Иванов И.П. Энциклопедия КТД. – М.: Педагогика, 1989. – 208 с.
- [13] Досбенбетова А.Ш. Теория и технология воспитательной работы в школе: Учебное пособие. – Шымкент: Әлем, 2018. – 128 с.
- [14] Досбенбетова А.Ш. Формирование экономической культуры школьников с учетом этнорегиональных особенностей Казахстана: Монография. – Шымкент: Нұрлы бейне, 260 с.
- [15] Прутченков А.С. Теория и практика игровой технологии экономического воспитания школьников: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.06. – Москва, 1997. – 349 с.
- [16] Терюкова Т. С. Экономическая культура педагога: сущность и пути формирования: Монография. – М.: Прометей, 2002. – 181 с.
- [17] Ажибеков К.Ж. Теоретико-методологические основы подготовки будущих учителей к инновационной деятельности в вузе: Автореферат дис... д-ра пед.наук: 13.00.08. Шымкент:ЮКГУ, 2010. – 42 с.

[18] Ксенова Г.Ю. Перспективные школьные технологии. – Москва:РИПК и ПРО, 2000. – 138 с.

[19] Лекции курсов РИПК и ПРО по теме «Методология проектирования программы по элективным и курсам по выбору»/ ред. Г.Ю. Ксенова. – Москва, 2006. – 74 с.

[20] Бакирова К.Ш., Лаханова Ф.Е. Информационно-коммуникативные умения в системе общеучебных умений и их классификации //Білім әлемінде – В мире образования – In the world of education. – 2018. – №3. – С.40

References

[1] Poslaniye Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.Nazarbayeva narodu Kazakhstana «Rost blagosostoyaniya kazakhstantsev: povysheniye dokhodov i kachestva zhizni» [Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev to the people of Kazakhstan «Growth of the welfare of Kazakhstanis: increase of incomes and quality of life»] Kazakhstanskaya pravda – October 5, 2018.

[2] Slastenin V.A. i dr. Pedagogika: Ucheb. posobiye dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedeniy [Pedagogy: Studies. study guide for stud. higher ped. studies. Institutions] – М.: Izdatel'skiy tsentr «Akademiya», 2007. – 576 p.

[3] Litova Z.A. Ekonomicheskoye obrazovaniye i vospitaniye v sovremennoy shkole Shkola. [Economic education and education in the modern school // School] – М., 1999. – 36 p.

[4] Bepal'ko V. P. Slagayemye pedagogicheskoy tekhnologii. [The components of educational technology] – М.: Pedagogika, 1989. – 237 p.

[5] Kukushin V.S. Pedagogicheski tekhnologii: Ucheb. posobiye dlya studentov ped. Spets [Pedagogical technology: studies. student manual ped. Specials] – Rostov-on-Don: March, 2002. – 162 p.

[6] Polyakov, S.D. Tekhnologii vospitaniya. [Education technologies] – М.: Vldos, 2003. –192 p.

[7] Khmel' N. D. Teoriya i tekhnologiya realizatsii pedagogicheskogo protsessa: Ucheb. posobiye.[Theory and technology implementation of the pedagogical process: studies. study guide] – Almaty: AGU im. Abaya, 2002. – 90 p.

[8] Selevko G.K. Sovremennyye obrazovatel'nyye tekhnologii: Uchebnoye posobiye. [Modern educational technology: textbook] – М.: Narodnoye obrazovaniye, 1998. – 256 p.

[9] Grebenyuk O.S., Grebenyuk T.B. Teoriya obucheniya: ucheb. posobiye. [Learning Theory: Studies. study guide] – М.: VLADOS-Press, 2003. – 384 p.

[10] Zhogoleva E.E. Innovatsionnyye pedagogicheskiye tekhnologii [Innovative pedagogical technologies] <http://900igr.net/kartinki/pedagogika/Pedagogicheskie-tekhnologii/Pedagogicheskie-tekhnologii.html>(data abrasheniya 22.01.2019.)

[11] Zhanpeisova, MM.(2001). Modulnaya tekhnologiya obucheniya kak sredstvo razvitiya uchениka. [Modular technology of education as a means of student development]. N.M.Bayganina(Ed). Almaty (p.154) [in Kazakhstan]

[12] Ivanov, I.P.(1989). Entsiklopediya KTD[Encyclopedia of KTD]. – Moscow: Pedagogy(p.208) [in Russia]

[13] Dosbenbetova, A.Sh. (2018).Teoriya i tekhnologiya vospitatelnoy raboty v shkole: uchebnoye posobie [Theory and technology of educational work at school: Textbook]. – Shymkent: Alem (p.128) [inKazakhstan]

[14] Dosbenbetova, A.Sh.(2012). Formirovaniye ekonomicheskoy kultury shkolnikov s uchetom etnoregionalnykh osobennostey Kazakhstana: Monografiya [Formation of the economic culture of schoolchildren taking into account the ethnoregional features of Kazakhstan: Monography] – Shymkent: Nurly beine (p.260) [in Kazakhstan]

[15] Prutchenkov, A.S.(1997).Teoriya i praktika igrovoi tekhnologii ekonomicheskogo vospitaniya shkolnikov [Theory and practice of gaming technology of economic education of schoolchildren]. Doctor's thesis. – Moscow: Sciences(p.349) [in Russia]

[16] Teryukova, T.S.(2002). Ekonomicheskaya kultura pedagoga: sushchnost i puti formirovaniya: Monografiya [Economic culture of a teacher: the nature and ways of formation: a monograph]. – Moscow: Prometei -Prometheus, (p.181) [in Russia]

[17] Azhibekov, K.Zh. (2010).Teoretiko-metodologicheskiye osnovy podgotovki budushchikh uchiteley k innovatsionnoy deyatelnosti vuzov [Theoretical and methodological foundations for the preparation of future teachers for innovative activities at a higher education institution] Extended abstract of Doctor's thesis.– Shymkent: UKGU (p.42) [in Kazakhstan]

[18] Ksenova, G.Yu. (2000). Perspektivnyye shkolnyye tekhnologii [Promising school technology]. – Moscow: KHRIPK i PRO (p.138) [in Russia].

[19] (2006). Lektsii kursov KHRIPK i PRO po teme “ Metodologiya proektirovaniia programmy po elektivnym i kursam po vyboru” [Lectures of HRIPC and PRO courses on the topic “Methodology of developing programs for electrification and elective courses”] G. Yu. Ksenova (Ed). – Moscow. (p.74)

[20] Bakirova, K.Sh.,&Lakhanova, F.E.(2018). Informatsionno-kommunikativnye umeniia v sisteme obshcheuchebnykh umenii i ikh klassifikatsii [Information and communication skills in the system of general educational skills and their classification] – Bilim aleminde [In the world of education]. (pp.3, 40) n.p.

Инновациялық технологиялар негізінде оқушылардың экономикалық мәдениетін қалыптастыру

А. Ш. Досбенбетова

*Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті
(Шымкент, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада дәстүрлі педагогикалық технологиялардан инновациялық технологияға көшу қажеттілігі көрсетіледі. Теориялық тұғырлар негізінде педагогикалық технологиялардың маңызды көрсеткіштерін айқындаған. Заманауи экономикалық мәдениет тәрбиелеудегі жетістік шарттарының бірі инновациялық технологиялар негізінде сыныптан тыс оқушылардың экономикалық мәдениетін қалыптастыру жұмыстарын ұйымдастыру. Оқушылардың экономикалық мәдениетін сыныптан тыс қалыптастыру жұмысын ұйымдастырудың инновациялық тәрбиелеу технологиясын, автор, мұғалімдерге жоспарланған нәтижеге жетуге мүмкіндік беретін оқушылардың ұжымдық-шығармашылық жұмыстарын ұйымдастыру алгоритмдер жүйесі ретінде қарастырады. Оқушылардың бойында экономикалық мәдениетті қалыптастырудағы инновациялық технологияның ерекшелігі оқу әрекетіне, сыныптан тыс жұмыстарға, өндірістік-тәжірибелік әрекетке кіріктіруге болатындығы. Бұл зерттеудің негізгі идеясы Қазақстанның этноаймақтық ерекшеліктерін ескере отырып оқушылардың экономикалық мәдениетін қалыптастыру. Мақалада «Экономика әлемінде» атты модульдік технологияның, ұжымдық шығармашылық жұмыс технологиясының және оқушыларды экономикалық тәрбиелеудегі ойын технологиясының мысалдары келтірілген.

Түйін сөздер: экономикалық мәдениет, экономикалық білім беру, экономикалық тәрбие, педагогикалық технология, инновациялық технология, модульдік технология, ойын технологиясы.

Formation of economic culture of students based on innovative technologies

A. Sh. Dosbenbetova

*South Kazakhstan State Pedagogical University
(Shymkent, Kazakhstan)*

Abstract

The article notes the need to move from traditional educational technologies to innovative ones. On the basis of theoretical approaches, the most essential features of pedagogical technologies are highlighted. One of the conditions for the success of the education of modern economic culture is the organization of out-of-class activities on the forming economic culture of schoolchildren on the basis of innovative technologies. Innovative educational technology of the organization of out-of-class work on the formation of economic culture of students is considered by the author as a system of algorithms for the organization of collective creative work of students, allowing teachers to achieve the desired results. The peculiarity of innovative technologies in the process of forming the economic culture of students is their inclusion in educational, extra-curricular and industrial-practical activities. The main idea of this study was the formation of the economic culture of schoolchildren, taking into consideration the ethnic and regional characteristics of Kazakhstan. The article provides examples of modular technologies «In the world of economics», technologies of collectively creative business and gaming technologies on the economic education of schoolchildren.

Keywords: economic culture, economic education, economic parenting, pedagogical technology, innovative technology, modular technology, game technology.

Поступила в редакцию 15.10.2019

МРНТИ: 14.07.07

А. Ж. ҚАСАБОЛАТ

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

ЖОБАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТИҢ ЖОБАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУ

Аңдатпа

Мақалада жобалау, жобалау іс-әрекеті және жобалау құзыреттілігі білім беру технологиясының инновациялық сапасын, қызметтің шығармашылық стилін көрсету ретінде беріледі. Болашақ мұғалімнің жобалық құзыреттілігі-жобалық білімге, мұғалімнің жобалық іс-әрекетінің жеке тәжірибесіне және құндылық бағдарларына негізделген интегративтік кәсіби-тұлғалық сапа, оның дамуы педагогтің кәсіби құзыреттілігінің инновациялық сипатының көрінісі. Мұғалімнің жобалық құзыреттілігінің құрамдас бөліктері: оқытудың мақсаттары мен мазмұнына сәйкестігін қамтамасыз ететін құрылымдық және функционалдық-іс жүргізу қарастырылады. Жобалық құзыреттіліктің құрылымдық компонентінің құрамы: когнитивті, мәдени, технологиялық, коммуникативтік, рефлексивті, инновациялық талданады. Жобалық құзыреттіліктің функционалдық-іс жүргізу компоненті жеке, мотивациялық, интерактивті, нормативтік және бағалау элементтерімен ұсынылған. Педагогикалық ғылым жобалық қызметті ұйымдастырудың әртүрлі тәсілдері қарастырылған. Мұғалімнің жобалық құзыреттілік деңгейі жобалау іс-әрекетін және жобалаудың сапасын анықтайды. Осы кезеңде қалыптасқан педагогикалық жағдайлар мұғалімнің жобалық құзыреттілігін дамытудың маңыздылығын өзектендіреді. Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің құрылымына жобалық құзыреттілік сияқты кәсіби-маңызды сипаттаманы енгізу қажеттілігін негізгі міндет ретінде қарастырады. Жобалық құзыреттілік нәтижелі кәсіби тәжірибені құруға ықпал етеді, ол жаңа мотивациялар мен құнды бағдарлардың пайда болуына ықпал етеді, жобалық іс-әрекет жобалық құзыреттілікті дамытудың негізі екендігі мақалада қарастырылады.

Түйін сөздер: жобалық құзыреттілік; интеграция; технология; даму; жобалық іс-әрекет; жобалау; құрылым; білім беру процесі; құрылымдық компонент; функционалдық-процессуалдық компонент.

Елімізде білім беру жүйесін жаңғыртуға байланысты қазіргі конструктивтік парадигмаға сәйкес болашақ педагогтердің өз білімдерін, іскерліктерін, мүмкіндіктерін толық пайдалана алуына, тәжірибесін, қарым-қатынасын дамытуға жағдай жасау жобалық құзыреттілігін дамыту өзекті мәселе. Болашақ мұғалімдердің жобалық құзыреттілігі кәсіби білім берудің, экономика мен әлеуметтік-мәдени үрдістің әр түрлі салаларындағы практикалық қызметке болашақ мамандарды даярлаудың, сондай-ақ зерттеу, оқытушылық қызметке даярлаудың міндеті.

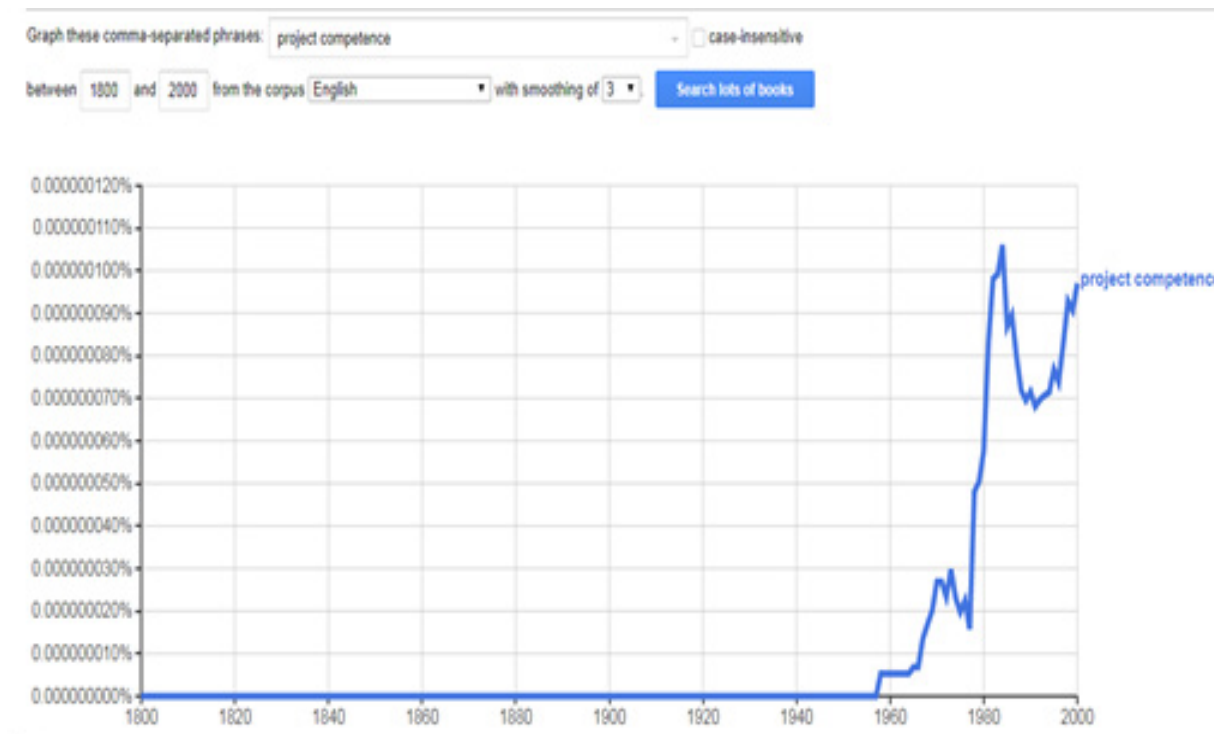
Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік

бағдарламасында «Жобалық іс-әрекетті» жүзеге асыру маңыздылығы жайында қарастырылған [14].

Жалпы әлемдік және қазақстандық ұлттық үдеріске болашақ педагогтердің қоғамның инновациялық дамуына ықпалдасуы үшін білім беруде болашақ педагогтердің жобалық құзыреттілігін дамыту қажеттілігі артуда. Заманауи білім берудің міндеті ретінде болашақ мұғалімдердің жобалау құзыреттілігін дамыту кәсіби міндеттерді шешудің бір тәсілі болып есептеледі. Болашақ мұғалімдердің жобалық құзыреттілігін дамыту оларға оқыту үдерісін жоспарлауға және ұйымдастыруға көмектеседі. Білім беру жүйесінде жобалық құзыреттілікті дамыту ХХ ғасырдың соңында ғана педагогикалық ғылыми-

зерттеу зейінінің нысаны болды, бірақ іс жүзінде XVI ғасырдан бастап жобалық оқыту шеңберінде жүзеге асырылды. Бұл бізді жоба әдісінің пайда болуын, қалыптасуын және дамуын зерттеу материалдарында

жобалық құзыреттілікті дамыту мәселелерін қарастыруда негізгі міндет болды. Шет елдік еңбектерде жобалық құзыреттіліктің зерттелу динамикасын нақтылауда әлемдік ғылыми әдебиеттер базасы (ngram) талданды.

1-сурет. Шет елдік әдебиеттерде жобалық құзыреттіліктің зерттелу динамикасы

1-сурет көрсеткендей ғылыми білім саласында жобалық құзыреттілікті зерттеудің динамикасын байқауға болады. Бұл әдіс тарихи дамудың әрбір кезеңдеріндегі зерттеу шеңберінде маңызды орын алды. Динамика көрсеткендей, зерттеу тақырыбымызда бүгінгі таңда өзекті болып отыр. Шет елдерде жобалық іс-әрекетті дамыту мәселесін Дж. Дьюи, Ф.Карсен, Г. Кершенштейнер, У. Килпатрик, М. Кноль, Э.Коллингс, А.Рейхвейн, О.Хаазе және т.б. қарастырды. Білім берудегі жобалау идеясы Я.А. Коменскийдің, А.С. Макаренко, Г.П.Щедровицкий, П.П. Блонский, С.Т. Шацкий, Г.Б.Голуб, В.В.Сериков, И.С.Фишман, В.А. Болотов, В.А.Сластенин, В.С.Лазарева, Н.В. Матяш, Е.С. Полат және т.б. қарастырса, пәндік білім беруді

жаңғыртудың негізгі бағыттары жобалық іс-әрекетті пайдалана отырып іске асырылуда жобалық оқытудың заманауи тұжырымдамалық модельдерін Т.А. Каплунович, И.А. Колесникова, О.Г.Прикот, Р.М.Шерайзина және т.б. қарастырған. Қазақстанда құзыреттілік тәсілдің негізгі ережелерін қарастырғандар: Г.К. Ахметова, К.С. Құдайбергенова, С.М. Бахисева, А.Е. Әбілқасымова, М.Ж. Джадрин, Б.С. Сәрсекеев, Р.А. Садвақасова, Т.А.Қаражігітова, В.У. Джексембаева және т.б.

Қазіргі заманғы білім беру парадигмасы контекстіндегі «Жобалық құзыреттілік» ұғымы шетелдік және қазақстандық зерттеушілермен атап өтілетін өте күрделі және көпаспективті қарастырғандар:

А.П.Суходимцева, Н.В. Матяш, Ю.А. Володина, аталған ғалымдардың пікірінше әр түрлі салалардағы жобаларды әзірлеу және іске асыру бойынша өзіндік теориялық және практикалық қызметке қабілеттілігі мен дайындығын білдіретін қызмет субъектісінің интегративті сипаттамасы ретінде және өзара байланысты жобаларды әзірлеу, іске асыру біріздігінде табысты кәсіби қызметті жүзеге асыруға дайындығын білдіреді. Сонымен қатар Z. Koukopoulos, D. Koukopoulos, N.R. Disciplines, A. Bavendiek, G. Diestmann, A. Mossalam, E. Colantonio, D. Furiaa, N.Mattoscio, P. Korytkowski, B. Malachowski еңбектері зерттеу жұмысымызда маңызды болды.

Z. Koukopoulos, D. Koukopoulos кіріктірілген білім беру жүйесінде оқу жобалары бойынша зерттеу жүргізген. Мақалада цифрлы білім беру негізінде мұғалімдер өзекті ақпаратты ұсыну, контентті жүктеу, жобаларды құру, студенттерді жеке немесе шағын командаларда оқу міндеттерін орындауға итермелеу және сыныптан тыс сабақтар өткізу үшін платформаны пайдалана алу мүмкіндігін негізге алған. Студенттер платформалардың интерактивті сервистерін қолдана алатындығы, қарапайым немесе бар мәдени мазмұнға және командада бірлескен жұмыстың формаларына өз үлесін қосу үшін сонымен қатар, мұғалімдер мен студенттер тәуелсіз, дайын және метадеректер мәдени мұраның білім мазмұнын байыта алатындығы зерттеу жұмысының мазмұнын ашады. [Z. Koukopoulos, D. Koukopoulos Dept (2019) 19-26].

N.R. Disciplines, A. Bavendiek, G.Diestmann зерттеулерінде практикада жобалау әдістерін қолдану мүмкіндігі, әдістерді қолдану процесінің тиімділігі мен нәтижелілігі тұрғысынан пайдалы және тіпті тиімді болып саналатындығы қарастырылған. Практикада жобалау әдістерін қолдану үшін негізгі кедергілер теориялық сипаттамалар мен әдістердің күрделілігін қарастыра отырып, аталған кедергілерді жену үшін әдістер туралы білім берудің жаңа құралдарына басты назар аударылады. Ұсынылған тәсіл мақсаты мен әдістерін түсіндіру үшін бейне

әдісіне негізделген. [D.N. Reiss, A.Bavendiek, G.Diestmann, D.Inkermann, A.Albers, T.Vietor, (2017) 518-523]

A. Mossalam зерттеуінде жоба жүзеге асудағы қиындықтар мен шешу жолдары, жобаны басқару кезеңіндегі іске асырылу деңгейі қарастырылған. Кадрларды даярлау, заманауи біліммен қаруландыру, стандарттау арқылы дамыту қажеттігін басты назарға қоя отырып, жобаларды іске асыру кезінде мәселелерді шешу үшін стандартты жұмыс процедурасын ұсынады. Жобаның жергілікті және халықаралық әсері мәселелерді басқару жобасы аясында жүзеге асырудың кейбір бағыттарын талқылаған [A. Mossalam (2018) 400-407].

E.Colantonio, D.Furiaa, N.Mattoscio зерттеулерінде адам капиталына инвестициялар сияқты білім беру жобасын бағалау үшін «Төлеуге дайындық» (wtp) тәсілі мен утилитаристік тәсіл салыстырылады. Бірінші бөлімде осы екі тәсіл арасындағы айырмашылықтар бар. Екінші бөлімде білім алу үшін сатылымдағы білім беру жобаларының маңызды рөл атқаратынын тұжырымдаған. Үшінші бөлімде лайықты үлгі ұсынылған және wtp тәсілі білім беру бағдарламасының әлеуметтік құндылығын жүйелі түрде қайта бағалайтын (немесе тиісінше бағаламайтын) жағдайлар арқылы көрсеткен. Алайда барлық қарастырылған жағдайларда білім беру саласындағы жобалар әлеуметтік қамтамасыз етудің лайықты көрсеткіші болып табылатындығын анықтаған. [E.Colantonio, D.Furiaa, N.Mattoscio (2010) 137-144 p.].

P.Korytkowski, B.Malachowski зерттеулерінде жобаны басқару мақсаты кесте бойынша және бюджет аясында жобаны табысты аяқтау болып табылатындығы, жобалау қызметінің ұзақтығын бағалау жоспарлаудың негізгі ерекшелігі екендігі мақалада қарастырылған. Жеке іс-шаралар кесте және олардың ұзақтығын бағалау жобаның кестесін анықтау үшін шешуші мәнге ие. Бұл нәтижелік жоспарлау мәселесі бірнеше дағдылардың ресурстарын шектеумен жобаны жоспарлау сыныбына түседі. Бұл зерттеу жұмысында жобалардағы

қызметтің ұзақтығын бағалаудың жана әдістемесі ұсынылған. Әдістеме дағдының иерархиялық моделін қолданады және жобалық команданың тәжірибесін ескереді, дағдысы бар жоба мүшелері талап етілетіндігі қарастырылған. Жобаны жоспарлауға дағдылардың негізінде модельдеумен негізделген. [P. Korytkowski, B.Malachowski (2019) 708-720].

Құзыреттілікті қалыптастыру бойынша **D.Uerz, M. Volman, M. Kral** зерттеулерінде оқытушылар өз сыныптарында технологияларды ықпалдастыруға дайындауда маңызды рөл атқаратындығын мақалада педагогтардың құзыреттілігі бойынша технологияларды қолдану арқылы студенттерді оқытуға дайындауда ғылыми-зерттеу әдебиеттеріне шолу жасалған. Құзыреттіліктің төрт саласы бойынша: технологиялық құзыреттілік, педагогикалық және білім беру технологияларын пайдалану бойынша құзыреттілік, оқыту мен оқытуда сендіру және кәсіби оқытуда құзыреттілік қарастырылған [D. Uerz, M. Volman, M. Kral (2018) 12-23р.].

Л.В. Иванованың пікірінше мұғалімнің жобалық құзыреттілігі-жобалық білімге, жобалық іс-әрекеттің жеке тәжірибесіне және мұғалімнің құндылық бағдарларына негізделген интегративтік кәсіби-тұлғалық сапа, оны дамыту педагогтың кәсіби құзыреттілігінің инновациялық сипатының көрінісі болып табылады, қызметінің шығармашылық стилін қамтамасыз ету [9, 37 б].

Т.А. Парфенова «Жобалық құзыреттілік-басқарушылық, эмоционалдық-тұлғалық және шығармашылық компоненттерді біріктіруші құзыреттілік ретінде» қарастырған [19, 61-65 б.].

В.В. Сериков және Н.Е. Сауренко, жобалық ойлауды дамытудың негізгі өлшемі ретінде қарастырған [21, 49-55 б.].

С.А. Зайцеваның пікірінше «Жобаларды жоспарлау, әзірлеу, іске асыру, әдістемелік және ұйымдастырушылық сүйемелдеу бойынша өзіндік және шығармашылық қызметке деген ынта, дайындық және қабілеттілік ретінде» қарастырған [4, 40-45 б.].

Н.В. Матяш «Жобалық құзыреттілік

– бұл адамның практиканың әртүрлі салаларындағы жобаларды әзірлеу және іске асыру бойынша өзіндік теориялық және практикалық қызметке қабілеттілігі мен дайындығын білдіретін қызмет субъектісінің интегративті сипаттамасы» [16, 160 б.].

А.П.Суходимцева «Педагогтардың жобалық құзыреттілігін дамытудың негізгі мақсаты: білімді қалыптастыру және педагогикалық жобалаудың табысты тәжірибесін дамыту, табысты кәсіби қызметті әзірлеудің және білім беру практикасы жағдайында өзара байланысты педагогикалық жобаларды іске асыру» [23, 218 б.].

И.А. Колесникова және М.П. Горчакова-Сибирскаялардың пікірінше «Жобалау – тәжірибеде бұрын болмаған білім беру мен педагогикалық әрекет түрлерін жаңадан құрастыру мақсатындағы тәжірибелік бағдарлы әрекет» [11, 288 б.].

Е.С. Заир – Бек «Жобалау – қазіргі білім беру жүйелерін дамыту, жанарту, жетілдіру және ондағы қайшылықтарды болдырмау міндеттерін орындауға бағытталған педагогикадағы және ұйымдастырылатын практикалық әрекеттердегі қолдан-балы ғылыми бағыт» [5, 164 б.].

Н.А. Масюкова жобалауды педагогикалық және ғылыми-зерттеу әрекеттерінің берілуін реттеп отыру құралдары ретінде қарастырған [15, 36 б.].

С.М. Бахишеваның пікірінше «Жобалау қызметінің тиімділігі субъектілерді дамыту тұрғысынан қарастырылады. Өйткені біріншіден, кез-келген субъектінің бойында өзіндік дамытуды жүзеге асыратын барлық қасиеттер бар, екіншіден педагогтердің құзыреттілігін дамыту жалпы білім беру ұйымының жаңа сапаға өтуінің факторы» [1, 173 б.].

Бірқатар ғылыми әдебиеттерді талдай келе жобалық құзыреттілік субъектінің бойында дамытуға бағытталған әлеуетті жоғарылату қажет деп тұжырымдаймыз. Жобалық құзыреттілік – бұл білім беру үдерісі субъектілерінің заманауи технологиялар, біріктірілген жобаларды құру үшін жобалық іскерліктер мен дағдылар, кәсіби өсу және даму міндеттерін шешу

үшін ұйымдастырылған жобалық қызметті пайдалану. Біз зерттеуімізде жобалық құзыреттілікті кең және тар мағынада қарастырамыз.

Жобалық құзыреттілік тар мағынада студенттердің нақты жобалар құра білуін білдіреді, дербес зерттеулер жүргізу, ақпаратты өңдеу және оны жобада сауатты пайдалану. Жобалық құзыреттілік кең мағынада болашақ маманның жобалық ойлау қабілетін, пәндер арасындағы интегративті байланыстарды сезінуді, Жобалық іс-әрекеттің көмегімен өз білімін, кәсіби өсуі мен тұлғалық дамуын жүзеге асыру, өзінің бәсекеге қабілеттілігінің деңгейін арттыру. Жобалық құзыреттілік жобалық қызмет барысында қалыптасады, ол кәсіби-маңызды міндетті шешуге бағытталған, қазіргі заманғы бәсекеге қабілетті маманға қажетті іскерлік пен дағдыны, жеке қасиеттерін игеру және дамыту мақсаты бар бірегей өнімді (жобаны) құру бойынша ұйымдастырылған жұмысты білдіреді.

Педагогтің жобалық құзыреттілігінің мәнін анықтай отырып, педагогикалық ғылым мұғалімнің жобалық қызметке дайындығын сипаттаудың әртүрлі тәсілдерін белгілейді. В.А. Болотов, Г.Б. Голуб және т.б. мұғалімнің жобалық қызметке дайындығын ашатын бірнеше ережелерді бөліп көрсетеді:

- бірінші кезекте-бұл жоғары білім беру жүйесінде оқыту нәтижесі;
- кәсіптік білім беру;
- біліктілікті арттыру жүйесінде тәжірибе алу және тарату;
- өзіндік кәсіби қызмет нәтижелерін пайдалану;
- білім берудегі заманауи тәсілдердің негіздерін жұмыста іске асыру[2; 3].

Мұғалімдердің жобалық іс-әрекетті дамытуға дайындығы кәсіби дайындық құрылымына кіреді. Жобалық іскерліктер, жобалық іс-әрекетке дайындық мүмкіндігін қамтамасыз етеді:

- туындайтын проблемаларды, жағдайларды талдай білу;
- іс-әрекеті жобалау немесе болжау, оны құрастыру;
- өнім.

Тәрбие мен оқыту үдерістерінің өзара әрекеттесуі жеке тұлғаның шығармашылық дамуын жүзеге асыратын жылжымалы жүйе. Қызмет процесіне қатысушылардың барлық мүмкіндіктері, физикалық және жеке, жобалық қызмет жобалар әдісін пайдалану арқылы іске асырылады [23; 24].

Жобалау әдісі – білім беру процесінің серпінділігі анықтаудағы жаңа толықтыруларға әкеледі. Е.С. Полат жобалаудың іргетасы ретінде жобалаудың негізі ретінде қазіргі заманғы проблемалық, зерттеу (іздеу) әдістерін ұсынды [20].

Студент үшін жоба-бүлөзін-өзі жүзеге асыру, шығармашылық әлеуетін ашу, кәсіби өсу мен дамуды жүзеге асыру, өзіндік танымдық іс-әрекет тәжірибесін алу мүмкіндігі.

Оқытушы үшін-бұл теориялық мәліметтерді кәсіби тәжірибеге айналдыруға, студенттерде бәсекеге қабілетті біліктер мен дағдыларды дамытуға, өздігінен білім алуға ұмтылуға мүмкіндік беретін әдіс. Жобалық қызметтегі оқытушының рөлі өте маңызды. Ол қатысушы, кеңесші, әр студентпен жеке жұмыс істейді. Педагог оқушыларға тек қана білім алуға көмектесуге ұмтылады қызықты жобалар, сонымен қатар олардың шығармашылық әлеуетін ашуға тырысады, студенттердің жобалық сауаттылығының деңгейін мақсатты түрде арттырады. Болашақ педагогтердің жобалық құзыреттілікті дамытудың негізгі мақсаты-білім алушыларды болашақ бәсекеге қабілеттіліктің жоғары дәрежесін қамтамасыз ету, бұл бәсекелестік жағдайында еңбек нарығында оның сұранысқа ие болуына әсер етеді.

Заманауи маманның жобалық құзыреттілігінің құрамдас бөлігі ретінде біз:

- жобалық іскерліктер мен дағдылардың болуы;
- жобалық ойлау;
- жобалық қызмет жағдайында өздігінен білім алуға және өзін-өзі дамытуға дайындық;
- жобаның сапасын барабар бағалау қабілеті.

Жобалық құзыреттілік келесі жобалық іскерліктер мен дағдылардың болуын болжайды:

- зерттеу (ақпаратпен жұмыс істей білу-іздеу, іріктеу, міндеттер мен мақсаттар қою,
- жоспар құру, құрылымдау, қорытынды жасау);
- мультимедиялық (жобада ақпаратты қабылдаудың бірнеше арналарын қолдана білу, мультимедиялық құралдармен жұмыс істеу, презентациялар жасау);
- интегративті (пәндер арасындағы интегративті байланыстарды түсіну;
- жобадағы білім);
- когнитивті (өз бетінше танымдық іс-әрекетті ұйымдастыра білу, ақпаратты талдау және синтездеу, аналитикалық ойлаудың болуы, зияткерлік білімділік);
- креативті (креативті ойлаудың болуы, шығармашылық ізденіске ұмтылу, түпнұсқалық).

Жобалық ойлау – болашаққа көзқарас, оны жоспарлау, жобалау, жаңа ойлар, идеялар, оларды құрылымдау және дайын өнімді (жобаға) рәсімдеу, жобалық қызмет арқылы көрінетін нәтижеге қол жеткізу. Жобалық ойлау жобалық іс-әрекеттен біртіндеп қалыптасады. Ол болашақ жобаны, оның негізгі белгілерін ойдан іске асыруға ұсынуды болжайды, түпкілікті нәтижені болжау, жобалық әрекеттердің дұрыс векторын құру, акценттерді қою. Жобалық ойлау бүкіл жаңалықтың түсінігін білдіреді. Оған тән рефлексия, яғни өз жұмысын түсіну және бағалау, оны түзету.

Жобаны құру процесінде өздігінен білім алуға және өзін-өзі дамытуға дайындық дербес қызметтің тәсілдері мен әдістерін білуді, оларды практикада қолдана білуді, талдау тәжірибесінің болуын болжайды және ақпаратты өңдеуді талап етеді. Жобада өзіндік жұмыстың (жеке, жұптық, топтық) айтарлықтай әлеуеті бар. Жоба әдісінің дидактикалық мүмкіндіктерінің арқасында білім алушылар бірнеше пән материалын өз бетінше меңгереді, оны болашақ кәсіби жоба жасай отырып, болашақ педагог өз бетінше пайдалы іскерліктер мен дағдыларды ғана емес, қазіргі қоғамда тұлғалық қасиеттері үшін қажетті жеке қасиеттерді дамытуына да мүмкіндік алады.

Педагогтің жобалық құзыреттілігі білім беру технологиясының инновациялық сапасының, педагог қызметінің шығармашылық стилінің көрінісі. Мұғалімнің жобалық құзыреттілігін ашық, жылжымалы, дамушы жүйе ретінде көрсетуге болады. Педагогтың жеке тұлға мен қызметінің кәсіби маңызды сипаттамасы ретінде, оның жеке өсуіне, нәтижелі кәсіби тәжірибе құруға ықпал етеді. Жобалық құзыреттілікті сипаттау үшін педагогтың жеке қасиеттерінің жиынтығы ерекше рөл атқарады. Бұл: бастамашылық, жауапкершілік, коммуникативтік, төзімділік, инновациялылық, жиналған фактілер мен қарым-қатынастардан мағынасын талдай білу немесе ала білу, Ағымдағы қызметті сыни тұрғыдан пайымдай білу, ішкі тактика, интуиция және т. б. «Маманның жобалық қызметі» ұғымын қарастыру тәсілдеріне жүргізілген талдау «Мұғалімнің жобалық құзыреттілігі» ұғымын анықтауға мүмкіндік берді.

Мұғалімнің жобалық құзыреттілігі интегративті жобалық білімге, жобалық іс-әрекеттің жеке тәжірибесіне және мұғалімнің құндылық бағдарларына негізделген кәсіби-тұлғалық сапа, оның дамуы педагогтың шығармашылық қызмет стилін қамтамасыз ететін кәсіби құзыреттілігінің инновациялық сипатының көрінісі. Жобалық құзыреттілікті дамытуда жоғары оқу оындарында «Білім берудегі жобалау» элективті курсы енгізуді жоспарлаудамыз. Әлемдік және қазақстандық ұлттық үдеріске жастардың қоғамның инновациялық дамуына ықпалдасуы үшін білім беру жағдайларын жасауға қатысумен болашақ педагогтердің жобалық құзыреттілігін дамытуда педагогикалық сүйемелдеудің ғылыми-негізделген практикасын зерттеу және ұйымдастырудың өзектілігі анықталды. Кәсіби міндеттерді шешу тәсілі ретінде жобалау-инновациялық, оқу-жобалау қызметін оқыту заманауи білім берудің басым бағыттарының бірі. Курс әлемдік деңгейде озық білім беру жүйесінде көш бастап тұрған Германия, Жапония, АҚШ, Финляндия білім беру тәжірибесіне

сүйеніп құрастырылды. АҚШ-та кәсіби дайындық жүйесі жобалық қызмет үшін көп сағат бөледі: АҚШ-тың жоғары оқу орындарында дәріс көлемі жылдан жылға қысқарып келеді, жобалық командалық жұмыстарға көп уақыт бөлінеді. Кіріктірілген пәндер негізінде сұранысқа сай жүргізіледі. Бұл курста мұғалімнің жобалық құзыреттілігінің негізгі құрамдас бөлігі ретінде біз келесілерді белгіледік: оқытудың мақсаттары мен мазмұнына сәйкестігін қамтамасыз ететін құрылымдық және функционалдық-іс жүргізу. Курста жобалау оқыту өнімі бола отырып, құзыреттілік одан тікелей емес, индивидтің өзін-өзі дамытуының, оның жеке өсуінің салдары құзыреттілік білімнің, біліктіліктің, білімділіктің тәсілі ретінде тұлғаның өзін - өзі жүзеге асыруына, әлемде өз орнын табуына ықпал етеді, соның салдарынан білім жоғары уәждеделген және шынайы мағынада тұлғалық-бағытталған, жеке әлеуеттің барынша талап етілуін қамтамасыз ететін, жеке тұлғаны қоршаған ортаның тануы және оның өзіндік маңыздылығын сезінуі ретінде көрінеді. Жобалық құзыреттіліктің құрылымдық компонентінің құрамына: когнитивті, мәдени, технологиялық, коммуникативтік, рефлексивті және инновациялық элементтер кіреді.

Когнитивті элемент – келіп түскен ақпаратты талдау және өңдеу процестерін бейнелейді. Ақпаратты іздеу, жинау, талдау, өңдеу оны жобалық міндеттерді шешу барысында тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Жобада басты әдіс негізінде жобалардың түрлері қарастырылады. Жобаны өзектендіру, зерттеудің мақсатын, мәнін, міндеттерін анықтау мәселелеріне көзқарастың әдістемесі ашылады. Когнитивті элемент мазмұны теориялық және әдістемелік сипаттағы білім жиынтығы арқылы ашылады.

Мәдени элемент маңызды құндылықтық бағдарларды анықтайтын жағдайларды тандауға ықпал етеді, жобалық қызмет барысында құндылықтардың адамгершілік жүйесін дамытуға қажеттілікті тудырады, жобалық қызмет мәдениетін

қалыптастырады. В.А. Сластенин мәдениет - бұл барлық қажетті шығармашылық процесс, шығармашылық сипаттамалары ретінде қарастырған [22]. Жобалық білім беру проблемасына мәдениеттанушылық көзқарас кезінде мұғалім оқушының жеке тұлғасын шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі дамытуын және өзін-өзі дамытуын қамтамасыз ететін педагогикалық құндылықтар мен технологияларды игеру және беру бойынша жағдай жасауы қажет.

Технологиялық элемент жобалау процесінің құрылымын түсінуді көрсетеді, жобалық қызметтің нәтижесі немесе презентация ретінде өз өнімін құру зерттеу қорытындысы.

Коммуникативтік элемент түсінуді анықтайтын дағдылар кешенін қамтиды, түрлі формалар мен байланыс тәсілдерін пайдалануға мүмкіндік беретін қарым-қатынас жасай білу, мақсат қоя отырып, қойылған проблеманы шешуде біріктірілген жұмыс тобы.

Рефлексивті элемент өзін-өзі реттеу деңгейін сезінуді анықтайды алған жетістіктерді бағалауға көмектеседі. өзінің субъективті тәжірибесіне сүйене отырып, жобаны орындау. Бұл ойлану, бағытталған өз іс-әрекеттерін түсіну, жобаларды орындау барысында өзін-өзі бағалау.

Инновациялық элемент жаңалықты енгізуді сипаттайды (мысалы, жұмыс нәтижелерін рәсімдеу немесе тәсілдерін зерттеу).

Жобалық құзыреттіліктің функционалдық-іс жүргізу компоненті жеке, мотивациялық, интерактивті, нормативтік және бағалау элементтері:

Мотивациялық элемент жобалау оқу-тәрбие процесіндегі іс-әрекет. Тұлғалық элемент өзін-өзі ұйымдастыру тәжірибесін меңгеруді, жағдайларды іздестіруді көрсетеді өзіндік табысты іске асыру үшін жобалау қызметіне бағытталған өзін-өзі тану өз жұмысының нәтижелерін ұсыну.

Интерактивті элемент жеке тұлғаның дамуы, өзін-өзі жүзеге асыру, шығармашылық жағдайын құруды көздейді. Жобалық құзыреттіліктің басым құрамдас бөлігі

ретінде ол жобалауға қатысушылардың белсенді дербес және шығармашылық жұмысын қалыптастырады. Интерактивті элементтің болуы ынталандыруды, қызмет барысын өзін-өзі бақылауды, процестің тұтастығына бағдарлауды, нұсқаларды болжауды және мақсатқа қол жеткізу ықтималдығын тудырады, нормативтік элементтің болуы жобалау қызметі барысында өзара іс-қимыл нормаларымен сипатталады.

Бағалау элементі жобалық қызметті жүзеге асыру барысында қойылған міндеттерді шешуде педагогикалық процестің дамуын болжай білуді көздейді.

Болашақ маманның моделі қандай позициядан құрылатынына байланысты құзыреттілік түрлері әр түрлі болуы мүмкін. Бірақ құзыреттілік маман қызметінің негізі болғандықтан, жобалаудағы құзыреттілік элементтері қызметтің белгілі бір элементтерінің базасы ретінде қарастырылады. Білім берудің құзыреттілік бағдары жағдайында студенттің қандай да бір құзыреттіліктерді игеруінің негізі біздің пікіріміз бойынша, олардың иегеріне кез келген басқа құзыреттіліктерді меңгеруге мүмкіндік беретін жобалық және танымдық құзыреттілік болады, өйткені олардың негізінде белсенділіктің және өздігінен жаңғыртылатын түрі-ұмтылу жатыр, ал оқу үдерісі қызмет мәртебесіне ие болады. Жобалық және танымдық құзыреттілігі бар іс жүзінде жеке тұлға шексіз таным мен әрекет ету қабілетіне ие болады. Білім берудегі құзыреттілік тәсіл жобалаудың өнімі ретінде жеке тұлғаның жеке тәжірибесін байыту және өзін-өзі дамыту құралы ретінде пайдаланатын жобалық-танымдық құзыреттілігін ұсынуға мүмкіндік береді. Белгілі болғандай, оқу қызметінде студент

кез келген құзыреттілік негізінде жатқан іс-әрекеттің әмбебап тәсілдерін меңгереді, қандай да бір қызметті орындауға ғана емес, сонымен қатар өз қызметінің бағдарлы негізін өз бетінше жасай отырып, оны жобалауға да икемділік пен дайындыққа ие болады.

Мұғалімнің жобалық құзыреттілігінің барлық компоненттері білім беру жүйесінде өзін-өзі жетілдіру үдерістерді талап етеді. Өзін-өзі жетілдіру, жобада білімнің жаңа мағынасын ашу қажет. Бұл білім беру жүйесі мен стратегияларды таңдау жағдайында бағдарлауға мүмкіндік береді. Тұлғаның кәсіби маңызы мен педагогикалық іс-әрекет, жобалық құзыреттілік нәтижелі кәсіби тәжірибе құруға, жаңа мотивациялар мен құндылықтық бағдарлардың пайда болуына ықпал етеді. Демек, болашақ мұғалімнің жобалық құзыреттілігі педагогтердің интегративті білім берудің жеке мәнін түсінуін талап ететін кәсіби іс-әрекетте перспективалы бағдарлау үшін қажет. Болашақ мұғалімдерді жобалауға дайындау барысында педагогтердің белгілі бір жеке қасиеттерін, педагогикалық қызметтің мақсаттары мен міндеттерін қоя білуін, оқу іс-әрекетінің уәждемесін, ақпараттық құзыреттілігін, педагогикалық іс-әрекет бағдарламасын әзірлей білуін және педагогикалық шешімдерді қабылдай білуін, оқу іс-әрекетін ұйымдастырудағы құзыреттілігін дамыту қажет. Осы құзыреттілікке ие болу педагогке оқу процесін ұйымдастырудың ерекше түрін және стандартты емес жағдайларда тиімді шешімдер қабылдау қабілетін іске асыруға мүмкіндік береді. Сондықтан педагогты өзінің педагогикалық қызметін саналы құрастыруға мақсатты дайындауды жүзеге асыру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- [1] Бахишева С.М. Педагогикалық жүйелерді басқарудағы жобалау мен оның ғылыми-теориялық негіздері. – Алматы: Дәуір, 2009. – 173 б.
- [2] Болотов В.А., Исаев Е.И., Слободчиков В.И., Щайденко Н.А. Педагогика. – 2007. – № 4. – 66-72с.
- [3] Голуб Г.Б., Перельгина Е.А., Чуракова О.В. Метод проектов-технология компетентностно-ориентированного образования: метод. пособие для педагогов – руководителей проектов учащихся основной школы / Под ред. Когана Е.Я. – Самара: Федоров, 2006. – 176 с.

- [4] Зайцева С.А., Смирнов П.С. Проектная компетентность современного учителя/ Материалы IX Международной научной конференции. 2016. – 40-45 с.
- [5] Заир-Бек Е.С. Теоретические основы обучения педагогическому проектированию. – СПб. 2005. – 164с.
- [6] Иванова Л.В. Проектная деятельность как основа развития проектной компетентности учителя. Наукоеведение (интернет-журнал) Вып. 2014. – №4. – 37с.
- [7] Koukopoulos Z, Koukopoulos D. Dept. Integrating educational theories into a feasible digital environment Applied Computing and Informatics. – 2019. – №15. – 19-26 p.
- [8] Korytkowski P. Malachowski B. Competence-based estimation of activity duration in IT projects. European Journal of Operational Research 275. – 2019. –708 -720 p.
- [9] Colantonio E., Furia D., Mattoscio N. Educational projects evaluation: willingness to pay vs social utility. Procedia Social and Behavioral Sciences 2. – 2010. – 1437–1446 p.
- [10] Колесникова И.А., Горчакова-Сибирская М.П. Педагогическое проектирование. – М., 2005. – 288 с.
- [11] Каплунович Т.А., Социально-педагогическое проектирование как инновационная деятельность учреждений последилового педагогического образования . Тезисы научно-практической конференции– Новгород: Нов-ГУ, 1996. – 9-11с.
- [12] Корнилова М.В. Формирование информационной культуры учителя в системе повышения квалификации:Дисс...к.п.н. – Кемерово, 2003.
- [13] Қазақстан Республикасының Білім және ғылым саласын дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 1 наурыздағы № 205 жарлығымен бекітілген.
- [14] Масюкова Н.А. Проектирование в образовании. – Минск, 2005. – 36 с.
- [15] Матяш Н.В., Инновационные педагогические технологии. Проектное обучение: Учеб. пособие для студ. учреждений высш. проф. образования. – М.: Академия, 2012. – 160 с.
- [16] Mossalam A. Projects' issue management HBRC Journal. – 2018. – №14. – 400–407p.
- [17] Nicolas Reiss D., Bavendiek A., Diestmann G., Inkermann D., Albers A., Vietor A. Understanding Design Methods - Using Explanatory Videos for Knowledge Transfer in Engineering. – Procedia: CIRP 60, 2017.–518 – 523p.
- [18] Парфенова Т.А. Формирование проектной компетентности будущих педагогов в условиях профессионального образования. Образование и здравоохранение. – 2015. – №1(3). – 61-65 с.
- [19] Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования/ Высшее профессиональное образование – М.: 2001.– 223с.
- [20] Сауренко Н.Е., Сериков В.В. Оценка сформированности проектного мышления у студентов/Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2015. – №7(102). – 49-55 с.
- [21] Слостенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. – М., 2000. – 160 с.
- [22] Суходимцева А.П. Развитие проектной компетентности педагогов в деятельности муниципальной методической службы: Дис. к.пед.н. – М., 2011. – 218 с.
- [23] Тряпщина А.П., Родионов В.Е., Теоретические основы педагогического проектирования. – СПб, 2006. –196 с.
- [24] Uerz D., Volman M., Kral M., Teacher educators competences in fostering student teachers' proficiency in teaching and learning with technology: An overview of relevant research literature Teaching and Teacher Education – 2018. – №70. – 12-23 p.

References

- [1] Bahisheva S.M. Pedagogikalik zhuelerdi baskarudagi zhovalau men onin gilimi-teorialik negizderi.– Almaty: Daur, 2009. –133p.
- [2] Bolotov V.A., Isaev E.I., Slobodchikov V.A., Shchaydenko N.A. Pedagogy. – 2007. – 66-72s.
- [3] Golub G.B., Perelygin E. A., Churakova O. V. Metod proektov-tehnologia kompetentnostno orientirovannogo obrazovania: metod. Posobie dlya pedagogov-rukowoditelei proektow uchashihsya osnovnoi shkoli. – Samara: Educational literature: Fedorov, 2006. – 176 p.

- [4] Zaitseva S.A., Smirnov P.V. Proektnaya kompetentnost sowlremennogo uchitelya. Materiali IX mezhdunarodnoi nauchnoi konferencii. 2016. – 40-45p.
- [5] Zair – Bek E.S. Theoretical foundations of teaching pedagogical design. – SPb.: 2005. – 164p.
- [6] Ivanova L.V. Project activity as a basis of development of project competence of the teacher. Science (online journal) – Issue, 2014. – No 4.
- [7] Koukopoulos Z, Koukopoulos D. Dept. Integrating educational theories into a feasible digital environment Applied Computing and Informatics. – 2019. – №15. – 19-26p.
- [8] Korytkowski P. Malachowski B. Competence-based estimation of activity duration in IT projects. European Journal of Operational Research 275. – 2019. –708-720 p.
- [9] Colantonio E., Furia D., Mattoscio N. Educational projects evaluation: willingness to pay vs social utility. Procedia Social and Behavioral Sciences 2. – 2010. – 1437 - 1446 p.
- [10] Kolesnikova I.A., Gorchakova-Sibirskaya M. P. Pedagogical designing. – Moscow, 2005. –288 p.
- [11] T.A. Kaplunovich Socio-pedagogical design as innovative activity of institutions of postgraduate pedagogical education . Abstracts of scientific and practical conference. – Novgorod: Nov-GU, 1996. – 9-11p.
- [12] Kornilova M.V. Diss...к.п.н. Formation of information culture of teachers in the system of professional development – Kemerovo, 2003.
- [13] Qazaqstan Respublikasynyń Bilim jáne ғылым salasyn damytýdyń 2016-2019 jyldarǵa arnalǵan memlekettik baǵdarlamasy. Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniń 2016 jylǵy 1 naýryzdaǵy № 205 jarlyǵymen bekitilgen.
- [14] Masiykova N.A. Proektirovanie v obrazovanii. – Minsk: 2005-36s.
- [15] Matiash N.V., Innovatsionnye pedagogicheskie tehnologii. Proektnoe obýchenie: ýcheb. posobie dlia stýd. ýchrejdenii vyssh. prof. obrazovanii. – M.: Akademiia, 2012. – 160 s.
- [16] Mossalam A. Projects' issue management HBRC Journal. 2018. – №14. – 400 - 407p.
- [17] Nicolas Reiss D., Bavendiek A., Diestmann I G., Inkermann D., Albers A., Vietor A. Understanding Design Methods - Using Explanatory Videos for Knowledge Transfer in Engineering. – Procedia CIRP 60, 2017.–518 - 523p.
- [18] Parfenova T.A. Formirovanie proektnoi kompetentnosti býdyń pedagogov v ýsloviiah professionalnogo obrazovanii. Obrazovanie i zdavoohranenie. 2015. –№1(3). – 61-65 s.
- [19] Polat E.S. Novye pedagogicheskie i informatsionnye tehnologii v sisteme obrazovanii. Vyshee professionalnoe obrazovanie – M.: 2001. – 223 s.
- [20] Saurenko N.E., Serikov V.V. Otsenka sformirovannosti proektnogo myshleniia ý stýdentov. Izvestiia Volgogradskogo gosýdarstvennogo pedagogicheskogo ýniversiteta. 2015. – №7(102). – 49-55 s.
- [21] Slastenn V.A. Formirovanie lichnosti ýchitelia sovetskoi shkoly v protsesse professionalnoi podgotovki. – M.: 2000. –160 s.
- [22] Sýhodimtseva A.P. Razvitie proektnoi kompetentnosti pedagogov v deiatelnosti mýnitsipalnoi metodicheskoi slýjby: dis. k.ped.n. – M.: 2011. – 218 s.
- [23] Triapysina A.P., Rodionov V.E., Teoreticheskie osnovy pedagogicheskogo proektirovaniia. – SPB, 2006. –196s.
- [24] UerzD., Volman M., Kral M. Teacher educators competences in fostering student teachers' proficiency in teaching and learning with technology: An overview of relevant research literature Teaching and Teacher Education №70-2018-12-23p.

Развитие проектной компетентности будущего педагога как основы проектной деятельности

А. Ж. Қасаболат

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
(Нур-Султан, Казахстан)*

Аннотация

В статье представлено проектирование, проектная деятельность и проектная компетентность как выражение инновационного качества образовательной технологии, творческого стиля деятельности. Проектная компетентность учителя представляет собой интегративное профессионально-личностное качество, основан-

ное на проектных знаниях, личностном опыте проектной деятельности и ценностных ориентациях учителя, развитие которого является выражением инновационного характера профессиональной компетентности педагога, обеспечивающей творческий стиль деятельности. Выделены компоненты проектной компетентности учителя: структурный и функционально-процессуальный, обеспечивающие соответствие целям и содержанию обучения. В состав структурного компонента проектной компетентности входят следующие элементы: когнитивный, культурологический, технологический, коммуникативный, рефлексивный, инновационный. Функционально-процессуальный компонент проектной компетентности представлен личностным, мотивационным, интерактивным, нормативным и оценочным элементами. Педагогическая наука отмечает разные подходы к организации проектной деятельности. Уровень проектной компетентности учителя определяет качество проектной деятельности и проектирования. Сложившиеся на данном этапе педагогические условия актуализируют важность развития проектной компетентности учителя. Они вызывают необходимость введения в структуру профессиональной компетентности учителя такой профессионально-значимой характеристики, как проектная компетентность. Проектная компетентность способствует созданию результативного профессионального опыта, который способствует появлению новых мотивов и ценностных ориентаций, проектная деятельность является основой развития проектной компетентности.

Ключевые слова: проектная компетентность; динамика; интеграция; технология; развитие; проектная деятельность; проектирование; структура; процесс образования; структурный компонент; функционально-процессуальный компонент.

Development of the design competence of a future teacher as the basis of project activities

Kassabolat A. Zh.

*Eurasian national University named after L.N. Gumilyov
(Nur-Sultan, Kazakhstan)*

Abstract

The article presents design, project activity and project competence as an expression of the innovative quality of educational technology, creative style of activity. The project competence of a teacher is an integrative professional and personal quality based on project knowledge, personal experience of project activities and teacher's value orientations, the development of which is an expression of the innovative nature of the teacher's professional competence providing a creative style of activity. Components of the project competence of the teacher are highlighted: structural and functional-procedural, ensuring compliance with the goals and content of training. The structure of the structural component of project competence includes the following elements: cognitive, cultural, technological, communicative, reflective, innovative. The functional and procedural component of project competence is represented by personal, motivational, interactive, normative and evaluative elements. Pedagogical science notes different approaches to the organization of project activities. The level of project competence of the teacher determines the quality of project activities and design. The pedagogical conditions that have developed at this stage actualize the importance of developing the project competence of the teacher. They make it necessary to introduce such a professionally significant characteristic as project competence into the structure of professional competence of a teacher. Project competence contributes to the creation of effective professional experience, which contributes to the emergence of new motives and value orientations, project activity is the basis for the development of project competence.

Key words: project competence; dynamics; integration; technology; development; project activities; design; structure; educational process; structural component; functional and procedural component.

Редакцияға 14.05.2019 қабылданды.

МР НТИ 14.07.09.

R. MASSYROVA ¹, V. SAVELYEVA ¹

¹Eurasian Technological University, (Almaty, Kazakhstan)

PROJECT ACTIVITY AS INNOVATIVE PROCESS IN EDUCATION

Abstract

An article is opened the questions on projecting, project activity and project competency as expression of innovative quality of educational technology, creative style of activity. The project competency of the teacher represents the integrative professional and personal quality based on project knowledge, personal experience of project activity and valuable orientations of the teacher whose development is expression of innovative nature of professional competency of the pedagogue ensuring the creative style of activity. The components of the project competency of the teacher include: the structural, functional and procedural component ensuring compliance with the purposes and content of training. The structure of the structural component of project competency has the following elements: cognitive, culturological, technological, communicative, reflexive, and innovative. The functional and procedural component of the project competency is presented by personal, motivational, interactive, normative and estimated elements. The pedagogical science notes different approaches to the organization of project activity in the process of education. Level of the project competency of teacher determines quality of the project activity and projecting. The pedagogical conditions, which developed at this stage, actualize the importance of development of project competency at the teacher. They cause the necessity to introduce into the structure of professional competency at the teacher of such professional and significant characteristic as project competency.

Keywords: design, design activity, design competence, cognitive element, culturological element, technological element, communicative element, reflexive element, innovative element.

The innovation means the novelty, newness, change and therefore the innovative activity as the process assumes introduction something new. And as a consequence, innovations are characteristic of any professional activity of the person and, therefore, they become the subject of studying, the analysis and introduction and do not arise by themselves, they are the result of scientific researches, the advanced pedagogical experience of certain teachers, students, and collectives. The innovation process cannot be spontaneous, it needs to be managed, which is understood as the process directed to purposeful selection, assessment and application in its activity of experience of colleagues or the new ideas suggested by science, and also the methods to which it is possible to refer the project competency – the creation of productive professional experience which promotes to the emergence of new motives and valuable orientations. It is especially important for forming project activity of the bachelor as the project activity of students is one of the methods

of developing (personal – oriented) training, it is directed to development of independent research abilities (statement of the problem, collection and processing of information, conducting experiments, the analysis of the received results), contributes to the development of creative abilities and logical thinking, unites knowledge which was gained during educational process and associates with specific vital problems. Project activity gives the chance for self-realization, integration of theoretical and practical training, ability to work in the team of adherents for achievement of personally and professionally significant purpose. At the same time, modern educational realities open new opportunities for use in this plan of all resource of modern computer technologies, allowing to intensify as much as possible the process on formation of this training at future experts.

The analysis of domestic and foreign literature on this problem shows that innovative technologies developed together with development of humanity. Rates of

development of innovative technologies sharply increased and intensive introduction of the computer and computer means are testified to that. Therefore, the ability to adapt in this environment is determined by: the ability to manage information processes; understanding of the problems of interaction «the person - the computer»; impact of informatization on human activity of the teacher and student. In this regard, the efficiency of process of the organization of project activity depends both on the teacher, and on the student.

Effectiveness of process of familiarization of the teacher with innovative technologies in the organization of project activity is ensured with the following pedagogical conditions:

- didactic ensuring of the process of formation of the organization of project activity;
- pedagogical support of personal motivation on the organization of project activity;
- involvement of the future teachers in individual and collective project activity.
- the analysis and accounting of personal features of teachers that is necessary for the organization by the teacher of successful work on the project and for coordination of project activity [2].

Along with it, the student should be familiar with:

- themes for future project which correspond to the tasks of formation of future expert;
- personal characteristics of the team members of the project;
- competent formation of the groups in work on the project;
- social direction on the themes of projects and some other;
- integration of competence-based and culturological approaches, orientation of students to self-organization and self-development;
- statement of project and creative tasks of consecutive and parallel structure,
- assessment and a self-assessment of corporate competences;
- creation of conditions for the relations of cooperation between the teacher and the student.

After creation of pedagogical conditions it is necessary to develop model on formation of project activity.

As the example, model on formation of project activity at students by means of innovative technologies – it is a set of elements (the purpose, tasks, the principles, components, criteria and levels of the formed project activity), where the relations between them provide the realization of process of formation of new growths of the personality.

Any model, as it was noted earlier, can have the schematic image in which the main units of the analysis have to be reflected and, whenever possible, the links between them are maximally marked.

Therefore, the purpose of the developed model consists in formation at students of project activity by means of innovative technologies. Taking into consideration all of the above, it is possible to concretize the tasks requiring the solution:

- to train students of the theory and practice of the organization of project activity in educational institution;
- to teach students to use innovative technologies in project activity;
- to stimulate motivation of students to conscious, purposeful formation of experience of project activity as the necessary component of their future profession. And it is not always possible. Therefore for today in the universities of RK, students are involved in the project activities in small measure, and sometimes, practically do not do it. Generally, it was done by the teachers; so, for today, the pedagogical problem on formation of project activity at the bachelor consists in it [3].

For the solution of this problem, we analyzed the available literature and came to the conclusion that it is necessary to systematize the analysis of scientific sources on the problem that will allow to develop the principles as starting positions, the main requirements to the process on formation of experience of project activity at students by means of innovative technologies to which the principle of scientific character and systemacy are belonged, where there are included in process of training not

only traditional scientific knowledge, but also the most fundamental provisions of modern science, and also the issues of perspective development of future specialists [4]. The principle of general and individual availability consists in obligatory accounting of individual opportunities, the interests of students.

Project activity in vocational education, unlike the previous educational programs, is structured in such a way that the purposes of training are most closely connected with situations of applicability (usage) in a professional life, and the personality of the future specialist is given greater opportunities for realization of the potential. Differences in definition of the concept «project activity» are caused by a variety of scientific approaches (personal and activity, system and structural, culturological) in the context of the scientific tasks solved by researchers. It is possible to claim that the essence of the concept «project activity» should be considered in the context of questions of goal-setting, activity orientation and «self-dependence» (self-education, self-initiative, self-actualization and so forth) [5]. Use of project activity at students we understand as ability and readiness of the specialist for effective implementation of their professional activity, and the project competence is the result of training and self-development representing itself as a set of relevant knowledge, the extrapolated abilities and algorithmic skills in the form of ability to carry out effectively their activity.

The special role is played by project competence as it has the basic base the project activity and it is the integral component of innovative process in education. This competence can be considered from positions of mastering the specialist of both common cultural, and professional skills of successful work. Originally, projecting as the activity was associated with technical specialties and technical designing. Since 70th of the XX century, the perception of the concept «project» is changed and the term gains the development in humanitarian disciplines. Considering the universal (which are not belonging to the certain

type of activity) definitions of the project, it is possible to mark out the following:

a) the project is a time-limited, purposeful change of the separate system with established requirements to the quality of results, possible limits of the expenditure of funds and resources, and the specific organization (A.M. Novikov);

b) the complex system of the organization of project knowledge, dialectic unity of form and content which ensures comprehension, creation and use of the artificial object (P.I. Balabanov);

c) manifestation of creative activity of human consciousness through which in culture there is carried out the activity transition from a non-existence to objective reality (K.M. Kantor);

d) the prototype, the ideal image of the proposed or possible object, the state, and in certain cases – it is the plan, intention of any action (A.V. Sazonov).

The analysis of scientific foreign and domestic literature allowed us to mark out the three important signs of projecting as activity:

1) knowledge acquisition by the students in the process of activity implementation;

2) transformation of the reality which is expressed in the solution of the practical task in the conditions of real life;

3) obtaining the concrete product, providing application of the integrated, synthesized knowledge from various fields of sciences for the purpose of achievement of the planned result [6].

S.T. Shatsky, in his works, determines the basic elements of projects as following:

a) the real experience of the child revealed by the teacher;

b) the organized experience (rethinking of the experience of the ward);

c) the accumulated human experience in the form of ready knowledge and exercises giving to student the necessary skills. Speaking about specifics of project activity, it is necessary to consider also the fact that the solution of some tasks and problems stimulates development of new forms of projecting, i.e. the student selects himself necessary information, as in projecting process there is no ready stereotyped

and systematized knowledge for the solution of this or that problem. The analysis shows that the project competence is often connected with research, and projecting is equated to science and creativity. A.V. Sazonova, distinguishing research activity and project, specifies that for the first, it is characteristic the aiming at obtaining essentially new knowledge, and the purpose of projecting – is to be beyond directly of the research. Thus, project activity is more volume, than research, as its termination is the systematized research, summarized in the project. P.I. Balabanov, speaking about difference of project and science from the methodological point of view, points to a difference of epistemological units. In science, epistemological unit is the theory, and in projecting – the theory and the project, at the same time the project acts as the leading element, and the theory – as the subservient (i.e. acts as a form of the organization of knowledge). The analysis of definitions «project activity» and «project competence» allows to mark out the main categories on which these concepts are based: research, creativity, culture, experience. We understand by project competence – the ability and readiness of the personality for effective implementation of project activity, and the project competency will be defined as the integrative quality of the personality based on ability of the research of the problem situation, ability to apply and synthesize the gained knowledge, using personal experience, readiness for planning, goal-setting, activity realization and also its assessment and reflection. Projecting, as an activity form of obtaining and synthesizing of knowledge in the training process, is the integral link of formation of the competent specialist, as the competences will be transformed to the competency only in the process of activity, and projecting forms the quality new growths of the personality, such as: ability to the reflection, the independent goal-formation and readiness for the choice and decision-making in the situation, which is non-standard for the specialist.

The project competency of the pedagogue is expression of innovative quality of educational

technology, creative style of activity of the pedagogue [7]. The project competency of the teacher-pedagogue can be presented as the open, mobile, developing system. As professionally significant characteristic of the personality and activity of the pedagogue, it promotes his individual growth, creation of productive professional experience. The special role is played by a set of personal qualities of the pedagogue for characteristic of the project competency. These are: initiative, responsibility, communicativeness, tolerance, innovation, ability to analyze or elicit the sense from the collected facts and relationships, ability to comprehend critically the current activity, an internal tact and intuition.

Thus, project activity – is activities for development of the intention of the educational task with obligatory representation of the intention in any externally expressed sign form and determination of ways of its use in educational process. The system and activity approach, applied today, assumes formation and development of the corresponding competency, characterizing mastering project activity and ability to its realization. The personality-developing situation, arising in the project activities, is caused by expectation of efficiency of actions of all participants on creation of the project and application in it the innovative approaches. It is the situation of discrepancy of satisfaction with own level of professionalism, the own progress, behavior model; situation of search of new vital guidelines, creations of programs of own personal development, self-improvement, accumulation of professional experience. It allows to all persons, involved in this project, to endure and comprehend the events contributing to the development of their project competency. All this leads to creation of steady necessity for the realization of needs in professional self-improvement according to inquiries of modern education.

Список литературы

- [1] Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана: Послание Президента РК Н.А.Назарбаева народу Казахстана, 2012. – 17 с.
- [2] Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя: Монография /В.А. Адольф. Красноярск: Красноярский ГУ, 2008. – 310 с.
- [3] Абишев Н.А. Взаимодействие педагогических коллективов школ инновационного типа и органов управления образования в реформировании современной школы Казахстана. – Алматы, 2011. – 380 с.
- [4] Байкова Л.А., Гребенкина Л.К. Педагогическое мастерство и педагогические технологии: Учебное пособие – М., 2008. – 248 с.
- [5] Башмаков, М.И. Понятие информационной среды процесса обучения /М.И. Башмаков, Н.А. Резник, С.Н. Поздняков //Школьные технологии. – М., 2000. – №2. – С.23-25.
- [6] Безрукова В.С. Педагогика. Проективная педагогика: Учебное пособие /В.С. Безрукова. – Екатеринбург: Деловая книга, 2006. – 334 с.
- [7] Бордовская Н.В. Современные образовательные технологии: Учебное пособие /Под редакцией Н.В. Бордовской. 2-е изд., стер. – М.: КНОРУС, 2011. – 432 с.
- [8] Бухаркина М.Ю. Разработка учебного проекта. – М., 2003. – 26 с.
- [9] Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании. – М., 2013. – 190 с.
- [10] Концепция развития образования Республики Казахстан до 2015 года. – Астана, 2004. – 10 с.
- [11] Пахомова Н.Ю. Метод учебного проекта в образовательном учреждении. – М., 2009. – 491 с.
- [12] Шарифзянова К.Ш., Штретер Ю.Н. О проектной деятельности педагогов в условиях модульной системы повышения квалификации //Педагогика и психология – 2015. – №1(22). – С.107.
- [13] Садыков Т.С. Теоретико-методологические основы модернизации системы образования в Республике Казахстан. – Алматы, 2008. – 58 с.
- [14] Сералиева А.М., Баймагамбетова З.М. Внедрение интерактивных форм обучения в современном вузе //Хабашы/Вестник КазНПУ им.Абая, Серия пед.науки, 2016. – №1 (49). – С.27-35. ISSN 1728-5496.
- [15] Ramankulov Sh., Vatyrbekova A., Usembayeva I., Dosymov Y. Experimental study of formation of professional competence of future teachers of physics //Хабашы/Вестник КазНПУ им.Абая, Серия пед.науки, 2016. – №2(54). – С.135-151. ISSN 1728-5496.
- [16] Калтаева Г.К., Бекмагамбетов А.Ж. Профессиональная деятельность педагога в условиях инновационного образования //Педагогика и психология, 2017. – №1 (30). – С.129-134. ISSN 2077-6861.

References

- [1] Social'no-ekonomicheskaya modernizaciya – glavnyj vektor razvitiya Kazahstana: Poslanie Prezidenta RK N.A.Nazarbaeva narodu Kazahstana, 2012. – 17 s.
- [2] Adol'f V.A. Professional'naya kompetentnost' sovremennogo uchitelya: Monografiya /V.A. Adol'f. Krasnoyarsk: Krasnoyarskij GU, 2008. – 310 s.
- [3] Abishev N.A. Vzaimodejstvie pedagogicheskikh kollektivov shkol innovacionnogo tipa i organov upravleniya obrazovaniya v reformirovanii sovremennoj shkoly Kazahstana. – Almaty, 2011. – 380 s.
- [4] Bajkova L.A., Grebenkina L.K. Pedagogicheskoe masterstvo i pedagogicheskie tekhnologii: Uchebnoe posobie – M., 2008. – 248 s.
- [5] Bashmakov, M.I. Ponyatie informacionnoj sredy processa obucheniya /M.I. Bashmakov, H.A. Reznik, S.N.Pozdnyakov //Shkol'nye tekhnologii. – M., 2000. – №2. – S.23-25.
- [6] Bezrukova V.C. Pedagogika. Proektivnaya pedagogika: Uchebnoe posobie /V.C. Bezrukova. – Ekaterinburg: Delovaya kniga, 2006. – 334 s.
- [7] Bordovskaya N.V. Sovremennye obrazovatel'nye tekhnologii: Uchebnoe posobie/ Pod redakciej N.V.Bordovskoj. 2-e izd., ster. – M.: KNORUS, 2011. – 432 s.

- [8] Buharkina M.YU. Razrabotka uchebnogo proekta. – M.,2003. – 26 s.
- [9] Zaharova I.G. Informacionnye tekhnologii v obrazovanii. – M., 2013. –190 s.
- [10] Konceptsiya razvitiya obrazovaniya Respubliki Kazahstan do 2015 goda. – Astana, 2004.–10 s.
- [11] Pahomova N.Yu. Metod uchebnogo proekta v obrazovatel’nom uchrezhdenii. – M., 2009. – 491 s.
- [12] Sharifzyanova K.Sh., Shtreter Yu.N. O proektnoj deyatel’nosti pedagogov v usloviyah modul’noj sistemy povysheniya kvalifikacii //Pedagogika i psihologiya, 2015. – №1(22). – Almaty, 2015. – S.107-110. ISSN 2077-6861.
- [13] Sadykov T.S. Teoretiko-metodologicheskie osnovy modernizacii sistemy obrazovaniya v Respublike Kazahstan. – Almaty, 2008. – 58 s.
- [14] Ceralieva A.M., Bajmagambetova Z.M. Vnedrenie interaktivnyh form obucheniya v sovremennom vuze // Habashy/Vestnik KazNPU im.Abaya, Seriya ped.nauki, 2016. – №1 (49). – S.27-35. ISSN 1728-5496.
- [15] Ramankulov Sh., Batyrbekova A., Usembayeva I., Dosymov Y. Experimental study of formation of professional competence of future teachers of physics //Habashy/Vestnik KazNPU im.Abaya, Seriya ped.nauki, 2016. – №2 (54). – S.135-151. ISSN 1728-5496.
- [16] Kaltaeva G.K., Bekmagambetov A.Zh. Professional’naya deyatel’nost’ pedagoga v usloviyah innovacionnogo obrazovaniya //Pedagogika i psihologiya, 2017. – №1 (30). – S.129-134. ISSN 2077-6861.

ЖОБАЛАУ ҚЫЗМЕТІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСС РЕТІНДЕ

Р. Р. Масырова¹, Савельева В.В.¹

¹Еуразиялық Технологиялық университеті(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада жобалау, жобалау қызметі және жобалық біліктілікті білім беру технологиясының инновациялық сапасының көрінісі, қызметтің шығармашылық стилі ретінде ұсынылған. Оқытушының жобалық біліктілігі жобалық білімі, жобалық қызметтегі жеке тәжірибесі және оқытушының құндылық бағдарына негізделген кәсіби-жеке қасиеттерінің ықпалдастығын білдіреді, оның дамуы оқытушы қызметінің шығармашылық стилін қамтамасыз етуші кәсіби біліктілігінің инновациялық сипатының көрінісі. Жобалық біліктіліктің құраушыларына жататындар: құрылымдық, мақсаттарға сәйкестілікті және оқытудың мазмұнын қамтамасыз етуші функционалды-процессуалдық құраушы. Жобалық біліктіліктің құрылымдық құраушысының құрамына келесі элементтер кіреді: когнитивтік, мәдениеттанулық,технологиялық, коммуникативтік, рефлексивті, инновациялық. Жобалық біліктіліктің функционалды-процессуалдық құраушысы жеке, уәждемелік, интерактивтік, нормативтік және бағалау элементтерімен көрсетілген. Педагогикалық ғылым жобалық қызметті ұйымдастырудағы әртүрлі амалдарды көрсетеді. Оқытушының жобалық біліктілігінің дәрежесін жобалық қызметтің және жобалаудың сапасы анықтайды. Аталған кезеңде қалыптасқан педагогикалық жағдай оқытушының жобалық біліктілігі дамуының маңыздылығын өзектілендіреді. Олар оқытушының кәсіби біліктілігі құрылымына жобалық біліктілік сияқты кәсіби.

Кілт сөздер: жобалау қызметі, жобалық құзыреттілік, жобалау, когнитивтік элементті элементті культурологический технологиялық элементі, коммуникативтік элементі, рефлексиялық элемент, инновациялық элемент.

ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ИННОВАЦИОННЫЙ ПРОЦЕСС В ОБРАЗОВАНИИ

Р.Р. Масырова¹, В.В. Савельева¹

Евразийский технологический университет (Алматы, Казахстан)

Аннотация

В статье представлено проектирование, проектная деятельность и проектная компетентность как выражение инновационного качества образовательной технологии, творческого стиля деятельности. Проектная компетентность преподавателя представляет собой интегративное профессионально-личностное качество, основанное на проектных знаниях, личностном опыте проектной деятельности и ценностных ориентациях преподавателя, развитие которого является выражением инновационного характера профессиональной компетентности педагога, обеспечивающей творческий стиль деятельности. К компонентам проектной компетентности преподавателя относятся: структурный, функционально-процессуальный компонент, обеспечивающий соответствие целям и содержанию обучения. В состав структурного компонента проектной компетентности входят следующие элементы: когнитивный, культурологический, технологический, коммуникативный, рефлексивный, инновационный. Функционально-процессуальный компонент проектной компетентности представлен личностным, мотивационным, интерактивным, нормативным и оценочным элементами. Педагогическая наука отмечает разные подходы к организации проектной деятельности в процессе образования. Уровень проектной компетентности преподавателя определяет качество проектной деятельности и проектирования. Сложившиеся на данном этапе педагогические условия актуализируют важность развития проектной компетентности преподавателя. Они вызывают необходимость введения в структуру профессиональной компетентности преподавателя такой профессионально-значимой характеристики, как проектная компетентность.

Ключевые слова: проектирование, проектная деятельность, проектная компетентность, когнитивный элемент, культурологический элемент, технологический элемент, коммуникативный элемент, рефлексивный элемент, инновационный элемент.

Поступила в редакцию 02.08.2019.

ПРОБЛЕМЫ АДАПТАЦИИ И ПУТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ МОЛОДОГО УЧИТЕЛЯ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ СЕЛЬСКОЙ ШКОЛЫ

Аннотация

В статье рассмотрены проблемы успешной адаптации молодого учителя сельской школы в условиях внедрения обновленного содержания образования и показаны некоторые пути их преодоления. Авторами проведен сравнительный анализ статистических данных за последние три года по сведениям о молодых педагогических работниках, на основе чего сделаны выводы по вопросам оттока педагогических кадров и потребности кадров. В работе приведены результаты опроса среди слушателей курсов повышения квалификации, которые позволили выявить основные причины увольнения молодых педагогов сельских школ, недостаточного уровня их профессионального развития, а также представлены условия эффективного вхождения в профессию на первом этапе адаптации. На основе изучения работ по теме исследования определены внешние и внутренние причины низкой адаптации, установлены факторы, способствующие устранению этих проблем, и определены условия профессиональной адаптации. Представляя формы и методы работы с молодыми педагогами сельской школы, авторы останавливаются на посткурсовой деятельности института в рамках исследовательского проекта «Ресурсный центр: актуальные вопросы повышения качества образования».

Ключевые слова: профессиональная адаптация, молодой педагог, обновление содержания образования, сельская школа, виды и методы адаптации.

В условиях обновления содержания образования проблема успешной адаптации молодых педагогов сельской школы приобретает особую актуальность. Это связано, *во-первых*, с тем, что учитель становится ключевой фигурой современных преобразований, и общественность предъявляет к его личностному развитию и профессиональной компетентности новые требования. Очевидно, что от понимания молодым педагогом сельской школы происходящих процессов, от его отношения к ним, от уровня его готовности к инновациям зависит эффективность обновления содержания образования и будущее казахстанской школы.

Во-вторых, в силу географического расположения нашего государства, в котором аграрные площади занимают большую часть, в республике преобладает количество сел, а значит и сельских школ. Согласно статистике Национальной образовательной базы данных (НОБД) в 2018-2019 учебном году из 7014 организаций общего среднего образования республики функционировало 5285 сельских школ (75%), в том числе 2886

(41,1%) малокомплектных. В Акмолинской области из 560 организаций среднего образования осуществляли образовательную деятельность 474 (84,6%) сельские школы, в том числе 379 (67,7%) малокомплектных [1]. Следовательно, от успешной адаптации молодых педагогов зависит качество образования на селе, а так как сельская школа является частью общегосударственной системы образования в целом, то от нее зависит и будущее всей страны.

В-третьих, не секрет, что после окончания педагогических вузов и колледжей не все выпускники идут в школы, а из числа поступивших на работу не все продолжают педагогическую деятельность. Согласно исследованиям последних лет каждому пятому работающему учителю 50 лет и старше; педагогов же со стажем до 3-х лет всего 13% [2]. Особенно это касается сельских школ, отдаленных от областного или районного центров. Столкнувшись с определенными трудностями, почти половина молодых специалистов уходит из системы образования, что свидетельствует о неэффективном про-

цессе адаптации. Школа не смогла создать необходимые условия, оказать поддержку молодым учителям на первом этапе адаптации, которая является этапом становления профессионализма. Вторым этапом считают самоактуализацию, третьим – свободное владение профессией в форме мастерства [3]. Очевидно, что первый этап адаптации является наиболее важным, от которого зависит, будет ли начинающий специалист работать учителем; а если будет, то, как сложится его дальнейшая профессиональная деятельность. Следовательно, вопрос успешной адаптации молодых педагогов сельской школы в условиях модернизации системы среднего образования в республике, в том числе и в Акмолинской области, действительно, является актуальным, требует дальнейшей разработки и нового исследования, целью которого является выявление проблем адаптации молодого учителя сельской школы в условиях обновленного содержания образования и поиска путей их преодоления. Исследование осуществляется на основе опроса, проведенного среди слушателей сельских школ на курсах повышения квалификации, а также посткурсовой деятельности в рамках проекта «Ресурсный центр: актуальные вопросы повышения качества образования».

В широком смысле, адаптация – это (от лат. *adaptare* – приспособлять) приспособление организма к изменяющимся внешним условиям [4]. По отношению к молодому педагогу адаптация означает его способность изменять себя, свое поведение, отношение к новым условиям жизнедеятельности. При этом учитывается психологическая, социальная и профессиональная мобильность. Адаптация в педагогике – это процесс плавного перехода участника образовательного процесса из одного состояния в другое, из одной сферы деятельности в другую [5].

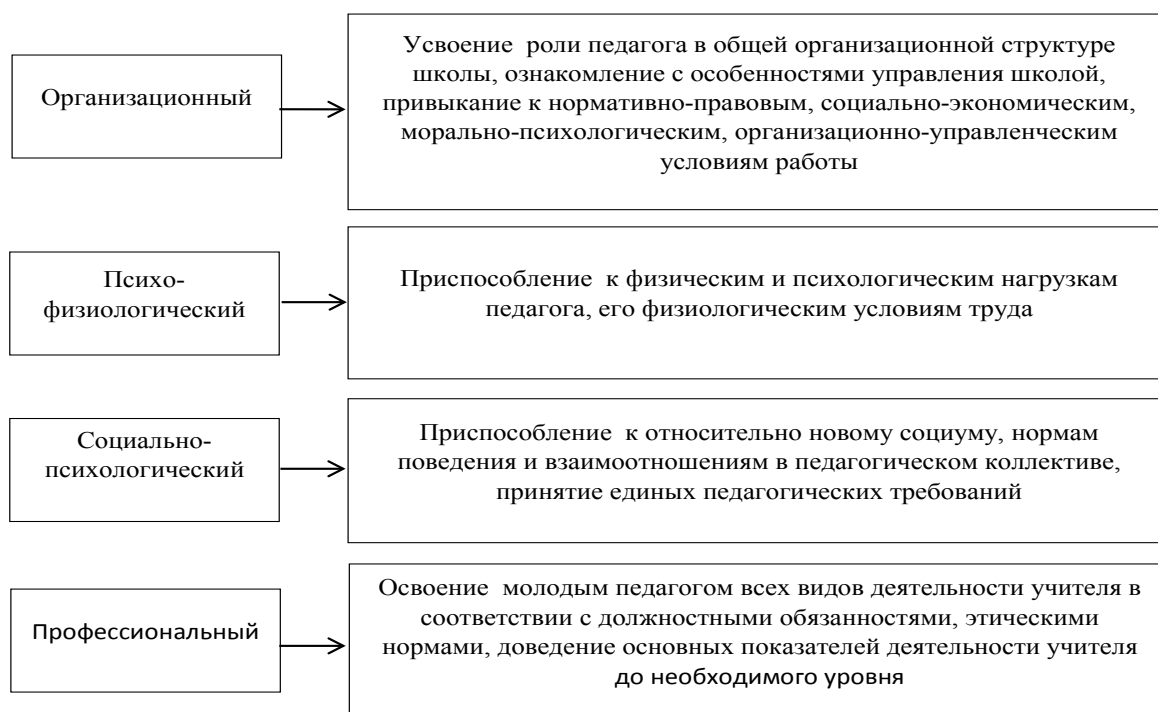
Обзор литературы по теме показал, что исследования по вопросам адаптации педагогов ведутся по разным направлениям. Проблемы профессиональной адаптации педагогов освещены в работах А.В.Щербакова, Н.Ю.Марчука, В.Т. Ащепкова, А.В.Лапшовой, Ж.В.Чернышевой,

В.А.Сластенина, П.С. Кузнецова, Р.П. Колосова, А.К. Марковой и др. Адаптационные стратегии представлены Е.М. Авраамовой, Д.И. Логиновым, Н.Е. Тихоновой, О.В. Александровой и др. Различным формам работы с молодыми педагогами по развитию профессиональных компетентностей посвящены труды Н.М.Стукаленко, Б.А.Альмұхамбетова, К.К.Гомоюнова, С.Ю.Ключникова, В.М.Рогинского и др. О необходимости повышения статуса педагога писали М.А.Абсатова, Г.Ж.Ешметова, О.А.Нечаева и др.

Обзор литературы по теме показал, что исследования по вопросам адаптации педагогов ведутся по разным направлениям. В некоторых исследованиях адаптация представляется профессиональная и социальная. Профессиональная адаптация представляет собой необходимую базовую составляющую становления молодых педагогов, которые испытывают затруднения при организации собственной педагогической деятельности [6]. Профессиональная адаптация призвана оказать молодому педагогу помощь в овладении профессией. Социальная адаптация в общем понимании представляет собой интеграцию индивида в общество, «процесс активного его приспособления к условиям среды социальной, а также результат этого процесса» [7]. Для педагога она помогает «вжиться» в педагогический коллектив школы. А.В. Щербаков рассматривает четыре вида адаптации, представленные на рисунке 1 [8].

Молодому педагогу сельской школы надо пройти все виды указанных адаптаций, а также преодолеть трудности и проблемы, связанные с особенностями педагогической деятельности и социальными условиями на селе. А если это малокомплектная школа, то адаптироваться и к ее специфике. К сожалению, как показывает практика, сельская школа постоянно испытывает нехватку педагогических кадров из-за увольнения молодых специалистов и из-за того, что в сельские школы идет недостаточное количество учителей.

Рисунок 1. Виды адаптации молодого педагога

Об этом свидетельствует сравнительный анализ статистических данных НОБД за последние 3 года в республике и по Акмолинской области [1; 9; 10].

Таблица 1

**Сравнительный анализ статистических данных о молодых педагогических
работниках**

Учебный год	Работающие молодые специалисты до 3-х лет		Прибывшие молодые специалисты		Потребность в кадрах	
	Республика Казахстан	Акмолинская область	Республика Казахстан	Акмолинская область	Республика Казахстан	Акмолинская область
2016-2017	32638 (11,9%)	1606 (11,9%)	Всего: 9007 (3,3%) В т.ч. в село: 5001 (3%)	Всего: 540 (4%) В т.ч. в село: 384 (4,1%)	4480	65
2017-2018	42 526 (13,4%)	2045 (13,6%)	Всего: 8850 (3,1%) В т.ч. в село: 5142 (2,7%)	Всего: 423 (3,1%)	4952	154
2018-2019	41205 (12,8%)	1931 (13%)	Всего: 10 226 (3,5%) В т.ч. в село: 5669 (2%)	Всего: 469 (3,5%) В т.ч. в село: 312 (2,3%)	5267	383

Как видно из таблицы, в 2018-2019 учебном году количество молодых педагогов, работающих до 3-х лет, уменьшилось по сравнению с предыдущим (по республике и по Акмолинской области на 0,6%). Количество прибывших сельских педагогов в этом же учебном году тоже стало меньше (по республике на 0,7%, по Акмолинской области на 0,8%). Несмотря на то, что в школы, в т.ч. сельские, ежегодно прибывает определенное количество молодых специалистов, все же по стране отмечается нехватка педагогов. Причем потребность в кадрах за три года выросла по республике с 4480 до 5267 (на 787 педагогов больше), по Акмолинской области с 65 до 383 (на 318 педагогов больше). Больше в кадрах нуждаются сельские школы. Данные статистики свидетельствуют о том, что в школах республики идет отток педагогических кадров. Конечно, учителя увольняются по разным причинам: переезд в страны ближнего и дальнего зарубежья, выход на пенсию и т.д., но основной причиной, как показывает практика, является низкий уровень адаптации молодых специалистов в школах.

По результатам опроса, проведенного среди сельских учителей на курсах повышения квалификации, выявлены причины увольнения молодых педагогов и недостаточного уровня профессионального развития молодых учителей, продолжающих работать. Это, в первую очередь, трудности, связанные с преподаванием предмета по обновленным программам: молодые специалисты не обучались теории и методике преподавания в рамках обновления содержания образования, тогда, как в школах по новым программам начато обучение с 2017-2018 учебного года, а с 2019-2020 учебного года по обновленным программам занимаются все классы, кроме 11-го. Потом трудности во взаимоотношениях с обучающимися, с родителями; отсутствие условий для личностного и профессионального развития молодых специалистов; разочарование в профессии учителя, несоответствие представлений о профессии реальной действительности; необдуманый выбор профессии (больше грантов, ниже

проходной балл на грант, советы родителей, солидарность с другом и др.); большая загруженность педагогическим трудом с первых дней работы; отсутствие социально-бытовых условий в сельской местности; низкая заработная плата; отсутствие знаний и навыков работы в условиях специфики и особенностей малокомплектной школы; профессиональное одиночество, когда молодой специалист предоставлен сам себе и др. К ним можно добавить и такие внешние, объективные причины низкой адаптации, как повышенная интенсивность и низкий процент поощряемости молодых педагогов [8]; снижение престижа профессии учителя; материально-техническое обеспечение школы, условия труда и отдыха учителя, возможности повышения квалификации и профессионального роста молодого учителя [11]. Иногда причиной увольнения является профессиональное выгорание, когда молодой учитель активно включается в профессиональную деятельность, его привлекают к разным видам работ, загружают заданиями и поручениями. Все это сопровождается высоким динамизмом, нехваткой времени, рабочей перегрузкой, психологическим дискомфортом [12].

Считаем, что большую роль также играют внутренние, субъективные факторы, такие, как слабая мотивация к профессиональному росту, отсутствие или недостаточное развитие профессионально важных качеств [13], недостаточный уровень педагогической культуры [14]. Многие молодые педагоги сельских школ, упоывая на внешние проблемы, не уделяют внимания внутренним личностным факторам. Исследователи отмечают, что зачастую препятствием успешной адаптации является низкая сформированность аналитических и коммуникативных умений, недостаточная профессиональная подготовка, слабая мотивация к профессиональному росту, несформированность профессиональной идентичности [15], низкий уровень самообразования.

Какие же факторы помогают преодолеть эти проблемы и способствуют успешной адаптации педагогов сельских школ? Из-

вестно, что адаптация – это длительный процесс взаимодействия молодого педагога и администрации, коллег, коллектива школы, который принято делить на 3 этапа: ознако-

мительный, стимулирования деятельности и итоговый. На каждом этапе необходимо создавать соответствующие условия.

Таблица 2

Условия успешной адаптации

Этапы адаптации	Условия успешной адаптации
Ознакомительный этап	Ознакомление с функционалом, знакомство с коллективом, обеспечение учителя учебной нагрузкой, прикрепление к нему педагога-наставника, связь с коллективом, сотрудничество с опытными учителями. Разработка программы введения в должность. Оказание помощи в преодолении трудностей, закреплении успехов. Методическая помощь в повышении психолого-педагогической и методической культуры. Обучающие семинары.
Этап стимулирования деятельности	Укрепление активной социально-профессиональной позиции молодого педагога через развитие профессиональных компетенций, творческой деятельности. Молодой педагог – активный творец педагогического процесса. Контроль и поддержка преподавательской деятельности: изменения в преподавании, во взаимоотношениях с обучающимися и коллегами. Стимулирование положительных сдвигов, анализ ошибочных действий, выработка критического отношения к себе.
Итоговый этап	Оценивание уровня подготовки молодого педагога, результативности деятельности коллектива по его профессиональному становлению. Составление перспектив дальнейшего развития его профессионального мастерства.

Некоторые исследователи первый этап адаптации выделяют, как время обучения студентов на старших курсах педагогических учебных заведений, который мотивирует интерес к конкретной сфере трудовой деятельности [16; 17]. Но самым важным периодом являются первые месяцы работы в школе. От того, как пройдет это время, зависит успешность дальнейшей адаптации. По мнению слушателей курсов повышения квалификации, на этом этапе имеют значение: поддержка молодых педагогов администрацией школы; морально-психологический

климат школы; традиции и культура организации; условия педагогического труда; оказание методической помощи; личностные и профессиональные качества самого молодого учителя.

Успешной адаптации способствуют различные формы и методы работы. Педагоги считают наиболее востребованными следующие: наставничество; консультации опытных учителей по сложным вопросам преподавания; поддержка такими ресурсами, как учебно-методическая литература, дидактический материал, необходимое оборудо-

вание и др.; обучающие семинары; курсы повышения квалификации, стажировки; открытые уроки и внеклассные мероприятия; педагогические мастерские, мастер-классы; Школа молодого учителя, Студия начинающего педагога, Ассоциация молодых педагогов и др.

Одним из главных источников получения педагогами новых знаний, умений и навыков является современная система повышения квалификации, которая обеспечивает постоянное развитие их базовых компетенций [18]. Образовательная среда филиала АО НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по Акмолинской области», способствуя успешной адаптации молодых педагогов, предлагает им участие в научно-практических конференциях, профессиональных конкурсах, мастер-классах, коучингах и т.д. В связи с тем, что в Акмолинской области преобладает количество сельских малокомплектных школ, нашим институтом совместно с учебно-методическим кабинетом при управлении образования Акмолинской области действует проект «Ресурсный центр: актуальные вопросы повышения качества образования». Проект, в котором участвуют 4 ресурсных центра и 16 прикрепленных к ним магнитных малокомплектных школ, осуществляется с целью профессионального развития и повышения творческого потенциала сельских педагогов. В его рамках проводятся мероприятия, направленные на развитие педагогами, в т.ч. молодыми специалистами, собственного потенциала, на определение возможных путей дальнейшего профессионального роста, на осознание особенностей инновационной деятельности в условиях обновления содержания образования. Акцент делается на повышение мотивации успеха, на развитие стремления преодолеть трудности на пути к цели. Эффективность программы отслеживается мониторинговыми исследованиями. С учетом их результатов реализуются следующие формы и методы работы [19]: разработка методических рекомендаций, пособий для сельских педагогов; проведение курсов повышения квалификации, обучающих семинаров, тренингов; выезды в школы

с методическим десантом; проведение научно-практических конференций, конкурсов; обмен опытом, обобщение опыта; взаимодействие в сетевом сообществе; проведение консультаций и пр. Проводимая работа не только помогает раскрыть творческий потенциал и развивать профессиональные качества молодых педагогов, но и способствует повышению статуса педагога.

За рубежом для адаптации молодых педагогов используются такие методы работы, как *buddyng*, *job shadowing*, метод погружения. *Buddyng* – это такой метод, когда между молодым специалистом и опытным педагогом отношения строятся на равных, в результате чего образуется постоянная обратная связь с обеих сторон. *Job shadowing* представляет метод закрепления за молодым специалистом опытного наставника, который сопровождает его в течение всего рабочего дня, советует, помогает, обсуждает с ним различные ситуации. При реализации метода погружения молодой специалист полностью погружается в практическую деятельность с первого рабочего дня [20].

Таким образом, молодой учитель сельской школы проходит трудоемкий путь профессионального становления, важным этапом которого является адаптация. Успешность адаптации зависит от многих факторов. В настоящее время вопросы поддержки сельских педагогов решаются на уровне правительства и Министерства образования и науки. Действует государственная программа «С дипломом в село», повышается заработная плата учителей, проводятся конкурсы и мероприятия, повышающие мотивацию к педагогической деятельности, будет внедрен закон «О статусе педагога», строятся новые школы, улучшается материально-техническая база. Реализация этих программ и мероприятий должна поддерживаться созданием эффективных условий для успешной адаптации молодых педагогов в каждой сельской школе. Перед администрацией школ стоит проблема привлечения и удержания педагогических кадров. Директор со своей управленческой командой должен постоянно искать пути ее решения [21],

эффективность которых зависит от социально-профессиональных условий, изложенных выше. Их можно объединить по следующим направлениям: индивидуальные особенности и качество подготовки молодых педагогов; материальные и социальные условия; профессиональная среда и морально-психологический климат; эффективные формы и методы работы с молодыми педагогами; адаптационное усовершенствование молодого педагога, мотивация к профессиональному росту, самообразование; непрерывное повышение квалификации.

Адаптацию в условиях обновления содер-

жания образования можно считать успешной в случае достижения молодыми педагогами положительных результатов в обучении и воспитании, в педагогической деятельности; осуществления творческого, креативного подхода к использованию инновационных методик и технологий, а также, если профессиональные умения педагога высоко оцениваются участниками образовательного процесса. Чем успешнее прошла адаптация, тем выше профессиональный уровень педагога, следовательно, и качество обучения в сельской школе.

Список использованных источников

- [1] Статистика системы образования Республики Казахстан: Национальный сборник. – Астана: АО Информационно-аналитический центр, 2019. – 319 с.
- [2] Абсатова М.А., Ешметова Г.Ж., Ергалиева С.Б. Статус профессии педагога в профессиональном самоопределении учащихся //Педагогика и психология, 2017. – №2(31). – с.13-19.
- [3] Марчук Н.Ю. Профессиональное становление и развитие личности: профессионально-личностная направленность: монография, 2-е изд., стереотип. – Москва: ФЛИНТА, 2016. – 259 с.
- [4] Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка /Под ред. проф. Л.И. кворцова. — 28-е изд. перераб. – М.: Мир и образование, 2014. – 1376 с.
- [5] Безрукова В.С. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога). – Екатеринбург, 2000. – 937 с.
- [6] Лапшова А.В., Сундеева М.О., Татаренко М.А. Адаптация педагогов в системе профессионально-педагогического образования /Проблемы современного педагогического образования, 2017. – №57 – с.195-201.
- [7] Головин С.Ю. Словарь практического психолога – Минск: Харвест, 1998. – 551с.
- [8] Щербакова А.В. Профессиональная адаптация начинающего педагога на рабочем месте современного образования /Народное образование, 2009. – № 6. – с.127-133.
- [9] Статистика системы образования Республики Казахстан: Национальный сборник. – Астана: АО Информационно-аналитический центр, 2018. – 336 с.
- [10] Статистика системы образования Республики Казахстан: Национальный сборник. – Астана: АО Информационно-аналитический центр, 2017. – 324 с.
- [11] Фролов А.Г. Адаптация преподавателя к профессионально-педагогической деятельности в высшей школе /А.Г.Фролов, С.А.Хомочкина, Г.У.Матушанских. – Казань, 2006. – С. 209.
- [12] Rilla Sovitriana, Agus Djoko Santosa, Febi Hendrayani. Teacher Burnout and Self Esteem in Tangerang’s Junior High School Teachers // International Review of Management and Marketing. – 2019. – VOL 9. – №2. – PP.26-30. [Электронный ресурс]: URL: <http://econjournals.com/index.php/irmm/article/view/7641/pdf> (дата обращения: 18.09.2019).
- [13] Профессиональное становление молодого педагога. Результаты социологического исследования, проведенного среди молодых специалистов и руководителей учреждений системы образования Тамбовской области /Сост. Лимонова М. Ю. – Тамбов: ТОГОАУ ДПО ИПКРО, 2011.
- [14] Stukalenko N.M., Murzina S.A., Kramarenko B.V., Ermekova Z.K., Rakisheva G.M. Implementation of competence approach in the professional education of prospective teachers in the higher education conditions // International Review of Management and Marketing, 2016. – VOL 6. – №3S. – PP.175-181. [Электронный ресурс]: URL: <http://econjournals.com/index.php/irmm/article/view/2209/pdf> (дата обращения: 18.09.2019).

- [15] Коноваленко К. В. Профессиональная адаптация молодых педагогов к современным условиям дошкольного образовательного учреждения // Молодой ученый. – 2013. – №10. – с.512-514.
- [16] Чернышева Ж.В. Интеграция молодых педагогов в профессию: основные понятия, этапы, показатели // Всероссийская научно-методическая конференция «Современная система образования: опыт и перспективы», июль-сентябрь 2015 года [Электронный ресурс]: <https://moluch.ru/archive/174/> (дата обращения: 19.09.2019).
- [17] Stukalenko N.M., Anishchenko O.A., Turtkarajeva G.B.1, Shajakhmetova A.A., Ermekova Z.K. About preparation of future teachers for application of innovative study technologies // Life Science journal. – 2013. VOL 10, SPL.ISSUE 12. - 139-141. [Электронный ресурс]: URL: http://www.lifesciencesite.com/ljsj/life1012s/025_21500life1012s_139_141.pdf (дата обращения: 24.09.2019).
- [18] Кажигалиева Г.А. Курсы повышения квалификации преподавателей педагогических специальностей вузов РИПКСО РК – пример эффективной реализации идей непрерывного образования // Педагогика и психология, 2017. – №3 (32). – с.160-165.
- [19] Стукаленко Н.М., Зейнелова А.Е. Ресурсный центр малокомплектных школ: проблемы и перспективы развития // Интеграция наук, 2019. – № 3(26). – с. 383-386.
- [20] Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя: [Текст] Учеб. пос. для студ. высш. пед. учеб. завед./Л.М. Митина. – М.: Академия, 2004. – 320 с.
- [21] Нечаева О. А. Роль социального статуса педагога в управлении образованием // Образование и воспитание 2017. – №3. – С.12-15. [Электронный ресурс]: URL: <https://moluch.ru/th/4/archive/61/2521/> (дата обращения: 24.09.2019).

References

- [1] Statistika sistemy obrazovaniya Respubliki Kazahstan: Nacional'nyj sbornik. – Astana: AO Informacionno-analiticheskij centr, 2019. – 319 s.
- [2] Absatova M.A., Eshmetova G.ZH., Ergaliev S.B. Status professii pedagoga v professional'nom samoopredelenii uchashchihhsya // Pedagogika i psihologiya, 2017. – №2(31). – s.13-19.
- [3] Marchuk N.YU. Professional'noe stanovlenie i razvitie lichnosti: professional'no-lichnostnaya napravlenost': monografiya, 2-e izd., stereotip. – Moskva: FLINTA, 2016. – 259 s.
- [4] Ozhegov S.I. Tolkovyy slovar' russkogo yazyka /Pod red. prof. L.I. kvorcova. — 28-e izd. pererab. – M.: Mir i obrazovanie, 2014. – 1376 s.
- [5] Bezrukova V.S. Osnovy duhovnoj kul'tury (enciklopedicheskij slovar' pedagoga). – Ekaterinburg, 2000.– 937s.
- [6] Lapshova A.V., Sundeeva M.O., Tatarenko M.A. Adaptaciya pedagogov v sisteme professional'no-pedagogicheskogo obrazovaniya /Problemy sovremennogo pedagogicheskogo obrazovaniya, 2017. – №57 – s.195-201.
- [7] Golovin S.YU. Slovar' prakticheskogo psihologa – Minsk: Harvest, 1998. – 551s.
- [8] SHCHerbakova A.V. Professional'naya adaptaciya nachinayushchego pedagoga na rabochem meste sovremennogo obrazovaniya /Narodnoe obrazovanie, 2009. – № 6. – s.127-133.
- [9] Statistika sistemy obrazovaniya Respubliki Kazahstan: Nacional'nyj sbornik. – Astana: AO Informacionno-analiticheskij centr, 2018. – 336 s.
- [10] Statistika sistemy obrazovaniya Respubliki Kazahstan: Nacional'nyj sbornik. – Astana: AO Informacionno-analiticheskij centr, 2017. – 324 s.
- [11] Frolov A.G. Adaptaciya prepodavatelya k professional'no-pedagogicheskoy deyatel'nosti v vysshej shkole /A.G.Frolov, S.A.Homochkina, G.U.Matushanskih. – Kazan', 2006. – S. 209.
- [12] Rilla Sovitriana, Agus Djoko Santosa, Febi Hendrayani. Teacher Burnout and Self Esteem in Tangerang's Junior High School Teachers // International Review of Management and Marketing. – 2019. – VOL 9. – №2. – PP.26-30. [Elektronnyj resurs]: URL: <http://econjournals.com/index.php/irmm/article/view/7641/pdf> (data obrashcheniya: 18.09.2019).

[13] Professional'noe stanovlenie molodogo pedagoga. Rezul'taty sociologicheskogo issledovaniya, provedennogo sredi molodyh specialistov i rukovoditelej uchrezhdenij sistemy obrazovaniya Tambovskoj oblasti /Sost. Limonova M. YU. – Tambov: TOGOAU DPO IPKRO, 2011.

[14] Stukalenko N.M., Murzina S.A., Kramarenko B.V., Ermekova Z.K., Rakisheva G.M. Implementation of competence approach in the professional education of prospective teachers in the higher education conditions // International Review of Management and Marketing, 2016. – VOL 6. – №3S. – PP.175-181. [Elektronnyj resurs]: URL: <http://econjournals.com/index.php/irmm/article/view/2209/pdf> (data obrashcheniya: 18.09.2019).

[15] Konovalenko K. V. Professional'naya adaptaciya molodyh pedagogov k sovremennym usloviyam doskol'nogo obrazovatel'nogo uchrezhdeniya //Molodoj uchenyj. – 2013. – №10. – s.512-514.

[16] CHernysheva ZH.V. Integraciya molodyh pedagogov v professiyu: osnovnye ponyatiya, etapy, pokazateli // Vserossiyskaya nauchno-metodicheskaya konferenciya «Sovremennaya sistema obrazovaniya: opyt i perspektivy», iyul'sentyabr' 2015 goda [Elektronnyj resurs]: <https://moluch.ru/archive/174/> (data obrashcheniya: 19.09.2019).

[17] Stukalenko N.M., Anishchenko O.A., Turtkarajeva G.B.1, Shajakhmetova A.A., Ermekova Z.K. About preparation of future teachers for application of innovative study technologies //Life Science journal. – 2013. VOL 10, SPL.ISSUE 12. - 139-141. [Elektronnyj resurs]: URL: http://www.lifesciencesite.com/ljsj/life1012s/025_21500life1012s_139_141.pdf (data obrashcheniya: 24.09.2019).

[18] Kazhigaliev G.A. Kursy povysheniya kvalifikacii prepodavatelej pedagogicheskikh special'nostej vuzov RIPKSO RK – primer effektivnoj realizacii idej nepreryvnogo obrazovaniya //Pedagogika i psihologiya, 2017. – №3 (32). – s.160-165.

[19] Stukalenko N.M., Zejnelova A.E. Resursnyj centr malokomplektnyh shkol: problemy i perspektivy razvitiya //Integraciya nauk, 2019. – № 3(26). – s. 383-386.

[20] Mitina L.M. Psihologiya truda i professional'nogo razvitiya uchitelya: [Tekst] Ucheb.pos. dlya stud. vyssh. ped.ucheb. zaved./L.M. Mitina. – M.: Akademiya, 2004. – 320 s.

[21] Nechaeva O. A. Rol' social'nogo statusa pedagoga v upravlenii obrazovaniem //Obrazovanie i vospitanie 2017. – №3. – S.12-15. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://moluch.ru/th/4/archive/61/2521/> (data obrashcheniya: 24.09.2019).

Қазіргі заманғы ауыл мектебі жағдайында жас мұғалімнің кәсіби даму жолдары мен бейімделу мәселелері

Н.М. Стукаленко¹, А.Е.Зейнелова¹

*¹Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы АҚ филиалы
(Көкшетау, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада білім берудің жаңартылған мазмұнын енгізу жағдайында ауыл мектебіндегі жас мұғалімінің мектепке табысты бейімделу мәселелері мен шарттары қарастырылған және бейімделу кезеңдеріндегі қиындықтарды жеңудің жолдары көрсетілген. Авторлар соңғы үш жылдағы жас педагог қызметкерлер туралы мәліметтер бойынша статистикаға салыстырмалы талдау жасады, соның негізінде кадрлардың қажеттілігі және педагогтарды бейімдеу бойынша мектептер жұмысының жеткіліксіз деңгейінің мәселелері бойынша қорытындылар жасады. Мақалада біліктілікті арттыру курстарының тыңдаушылары арасында сауалнама нәтижелері келтірілген, бұл сауалнама нәтижесінде ауыл мектептерінің жас педагогтерінің жұмыстан шығу себептерін және кәсіби дамуының жеткіліксіз деңгейін анықтауға, сондай-ақ оның бірінші кезеңінде табысты бейімделуге жағдай жасалуын қамтамасыз ету қажеттігін қарастыру мүмкіндігін берді. Тақырып бойынша жұмыстарды зерттеу негізінде төмен бейімделудің сыртқы және ішкі себептері анықталды, осы мәселелерді жоюға ықпал ететін факторлар анықталды және табысты бейімделу жағдайлары ұсынылды. Ауыл мектебінің жас педагогтерімен жұмыстың формалары мен әдістерін көрсете отырып, авторлар «Ресурстық орталық: білім сапасын арттырудың өзекті мәселелері» жобасы аясында институттың курстан кейінгі қызметіне тоқталды.

Түйінді сөздер: кәсіби бейімделу, жас педагог, білім беру мазмұнын жаңарту, ауыл мектебі, бейімделу түрлері мен нысандары.

Problems of adaptation and ways of professional development of a young teacher in a modern rural school

N.M. Stukalenko¹, A.E. Zeinelova¹

*¹Branch of jsc «National center for professional development «Orleu»
(Kokshetau, Kazakhstan)*

Abstract

The article deals with the problems and conditions of successful adaptation of a young rural school teacher in the context of the updated curriculum, shows the ways to overcome difficulties at the stages of adaptation. The authors conducted a comparative analysis of statistics for the last three years according to information about young teachers, on the basis of which conclusions are drawn on the needs of personnel and the insufficient level of work of schools on the adaptation of teachers. The work presents the results of a survey among teachers of professional development courses, which allowed to identify the reasons for dismissal and insufficient level of professional development of young teachers of rural schools, as well as to present the conditions for successful adaptation at its first stage. Based on the study of the topic identified external and internal causes of poor adaptation, the factors contributing to addressing these problems and presents the conditions for successful adaptation. Presenting the forms and methods of work with young teachers of rural schools, the authors dwells on the post-course activities of the Institute in the framework of the project «Resource center: topical issues of improving the quality of education.»

Keywords: professional adaptation, young teacher, updated curriculum, rural school, types and forms of adaptation.

Поступила в редакцию 26.09.2019

MP НТИ 14.35.07

N. S. SHCHERBA

Zhytomyr State Ivan Franko University (Zhytomyr, Ukraine)

THE PEDAGOGICAL PREREQUISITES OF WOULD-BE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' PREPARATION TO THE INSTRUCTION OF SEN LEARNERS

Abstract

The article highlights the pedagogical aspect of the partial scientific methodological bases of the issue of pre-service foreign language teachers' preparation to special educational needs learners' instruction. It is represented by: the pedagogy of partnership, the techniques of group learning activity, Bloom's Taxonomy, the context approach and the project learning. These are viewed as prerequisites for projecting the relevant pedagogical system. The pedagogy of partnership characterizes its axiological and motivational components, the context approach affects the content selection; the organizational component is defined by the scientific guidelines of project learning, the techniques of group learning activity and Bloom's Taxonomy.

Keywords: pre-service teacher training, foreign language, special educational needs learners, the pedagogy of partnership, the techniques of group learning activity, Bloom's Taxonomy, the context approach, the project learning.

Introduction. The necessity of introducing the inclusion of learners with special educational needs (SEN) into secondary mainstream schools is explained by a number of reasons. Firstly, it is demanded by the current international documents on human rights, and especially by the Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education [1], in all cases where it is possible. Secondly, there is scientific proof of pupils' higher academic achievements in the inclusive setting as compared to the special education one [2]. And

thirdly, it is both humane and economically expedient to empower children with disability of their maximal social inclusion and future professional performance.

In the same time, the effectiveness of inclusive education depends on a number of factors which, being ignored, can considerably decrease the outcomes of the whole process. Among these are: the national models of disability to be refocused from isolation to integration, the proper preparation of pre-service and in-service teachers to SEN learners' instruction, the experience accumulated in special education to be taken into consideration, the sufficient funding of secondary inclusive institutions to facilitate the adjustment of learning means and learning environment etc. All of the issues mentioned are highly topical for inclusion introduction but the most crucial one is the organization of proper teacher training.

The elaboration of a pedagogical system aimed at the preparation of would-be foreign language teachers to senior SEN learners' instruction is enabled by the analysis of its methodological bases. The research done allowed us to single out 4 levels of the correspondent methodology: the philosophical, the general scientific, the partial scientific and the technological ones.

The analysis of the scientific sources showed that a number of aspects of the scientific issue mentioned have been studied by researchers. Among them are:

- the pre-service and in-service preparation of teachers to SEN learners' instruction in Ukraine (O. I. Bezliudnyi, 2019; S. P. Mironova, 2016; O. S. Kazachiner, 2018; I. A. Malyshevska, 2018; G. O. Pershko, 2011; G. Konstantinova, 2018; M. Chaikovskiy, 2012);

- the pre-service and in-service preparation of teachers to SEN learners' instruction outside Ukraine (Z. G. Kerimova, 2003; I.N.Khafizullina, 2008; Yu. V. Shumilovska, 2011; S. N. Churakova, 2003; S. L. Zwane, M.M. Malale, 2018; L. P. Blanton, M. C. Pugach, L. Florian, 2011; V. Soriano, 2014; F. D. Mahlo, 2011; D. Donald S. Lazarus, P. Lolwana, 2002; S. Bagree, I. Lewis, 2013 etc.);

- the pre-service preparation of special education teachers to SEN learners' instruction

(O. P. Kirzkhalia, 2014; O. V. Martynchuk, 2019 and others);

- the preparation of (would-be) foreign language teachers to SEN learners' instruction (A.A. Ortiz, Ph. M. Robertson, 2018; Ph.M.Robertson, 2016 etc.).

In the same time the literary analysis did not reveal any scientific research aimed at designing the methodology of pre-service foreign language teachers' preparation to academic interaction with senior pupils with disability.

The **purpose** of this article is to highlight the pedagogical aspect of the partial level of the scientific methodology of pre-service foreign language teachers' preparation to senior SEN learners' instruction.

Materials and methods. The results of the research suggested in this article were obtained by means of literary analysis, the comparison of researchers' scientific views, drawing conclusions and the further practical approbation of the insights in the pedagogical experiment held in winter – spring of 2019 in Zhytomyr State Ivan Franko University (Institute for Foreign Philology, Master's Degree level). Teaching the target group served the basis for the selection of the partial scientific methodological bases suggested further.

Results. The following partial scientific methodological bases of pre-service foreign language teachers' preparation to senior SEN learners' instruction represent the author's vision which does not claim to be the only possible solution to the problem in question. In our opinion, these bases include: the pedagogy of partnership, the techniques of group learning activity, Bloom's Taxonomy, the context approach and the project learning.

1) *The pedagogy of partnership* (O.Vyshnevskiy, 2006; J. L. Epstein, 1983; T. S. Kravchynska, 2012; M. Skyba, 2019; A.Shleikher, 2018 and others) is traditionally based on the interaction between a teacher, learners and their parents (limited by the first 2 in the context of higher education), who are united by common purposes and inspirations, are voluntary and motivated associates and equal participants of the educational process

responsible for its result [3]. Among the key principles of the pedagogy of partnership are: the respect of the personality, goodwill and positive view of other people, trust in the relationships built on the bases of dialogue, interaction and mutual respect, distributed leadership that presupposes proactiveness, the right to choose, the responsibility for the choice made, and horizontal connections. These can be characterized as principles of social partnership that include equality, good will in decision-making and responsibility taking, the compulsory nature of the agreement fulfillment [3], as well as the active participation of all concerned persons in the implementation of common tasks [4].

The pedagogy of partnership in the frameworks of teacher training process primarily presupposes a peculiar redistribution of roles: a student has to become a voluntary and interested associate of a teacher, an equal participant of educational process, co-responsible for its results [5]. In our opinion, it is possible by means of students' subjectivation, that is, giving them the possibility to realize their future professional needs and to satisfy them in the learning process. The teacher, in his turn, has to assume the roles of a manager, a facilitator, a consultant and a co-participant of the educational process. In T. S. Kravchynska's opinion, which we share, the teacher has to master motivation techniques, accept the priority of subject-subject interaction in the learning process, develop the ability to predict, the strategic perspective on the pedagogical activity and responsibility [5]. The key prerequisite for this is the lifelong professional development.

2) *The techniques of group learning activity* (S. Ivanishena, 2006; V. Kotova, K.F. Nor, 1998; N.V. Mos'pan, 2011; O. M. Piekhota, A.Z. Kiktenko, 2001; O. G. Yaroshenko, 1997) presuppose the instruction in small groups united by a common purpose and indirectly managed by a teacher. As N.V. Mos'pan states, the purpose of the application of group learning activity techniques is a child's (in our case – a student's) development as a subject of learning [5]. In the context of teacher training the following ideas of the author are especially expedient:

- the combination of such forms of learning as: the whole-class, individual, pair and small-group work which allows to eliminate the drawbacks of each form taken separately;
- the development of students' skills of learning interaction and communication;
- the development of students' skills of peer teaching and raising their interest in the success of others;
- the development of students' skills of self-control, self-assessment and planning.

We agree with N.V. Mos'pan's opinion that managing group learning should be done through tasks suggested to the group that would regulate activities of its members. This way the relations of a teacher and students get the cooperative nature where a teacher explains tasks and intrudes into students' work either if they experience difficulties and ask for help [5] or to control and assess the outcomes when the task is done. Taking into consideration the fact that group forms of learning activity enable students' communication, interaction, peer-assistance and information exchange they are culturally relevant for Ukraine due to its collectivist nature [6]. Besides, the technique of group learning activity presupposes intensive communication which gives students the opportunity not only to develop but to share humanistic beliefs on the expedience of SEN children's integration into society. This process is explained by the theory of social constructivism which views communication as a tool for the collective construction of «the knowledge about correct and incorrect world» [7].

3) *Bloom's Taxonomy* (O. Pometun, 2017; Zh.Sh. Baktibaiev, 2017; N.I. Dychka, O.V. Pavlienko, 2019) helps to classify learning aims and correspondent tasks by 6 levels: of knowledge acquisition [1], of developing understanding [2], of information application [3], of analysis [4], of synthesis [5], and of evaluation [6]. The organization of instructional process in accordance with the taxonomy makes it possible to take into consideration all aspects of the desired outcomes: students' values, their motivation, knowledge and the ability to act in diverse professional situations.

In the context of would-be foreign language teachers' preparation to SEN learners' instruction, the effectiveness of methods and organizational forms chosen should be assessed from the perspective of the number of the taxonomy levels that students can acquire while studying the material. For instance, while listening to a lecture they can 'pass' only the first and the second levels (to memorize and understand a certain part of information). That is why lectures are viewed ineffective nowadays as compared to practical classes and workshops enriched with theoretical materials. We agree with N.I. Dychka and O.V. Pavlenko that while planning a lesson a teacher should design its matrix taking into consideration all levels of cognitive processes [8].

In the context of our research we can suggest a sample brief outline of a practical lesson which embraces the tasks belonging to all levels of Bloom's Taxonomy:

- (As a whole-class) a topic, a purpose and a desired outcome of the lesson are announced, the connection between the latter and students' future professional activities and needs is traced;
- (In small groups) handouts with information about the peculiarities of teaching a certain category of SEN learners are distributed among students and read by variants in small groups (level 1); the information is shared and explained by students in the same small groups (level 2); a problem situation is suggested and a list of recommendations to a novice teacher who found himself in a challenging situation – is made up by each group (level 3); groups share their finding with other groups;
- (In other small groups) a case that describes a problem situation development is suggested to students: they are supposed to analyze inappropriate professional behavior of a teacher, actions and their results of learners and parents (level 4); the situation is redesigned by students owing to their knowledge of the peculiarities of teaching the target category of SEN learners, their previous school internship and the common sense (level 5); the effectiveness of solutions to the problem suggested is discussed and peer-assessed by groups of students (level 6).

4) *The context approach* (A. O. Verbytskyi, 1991; S. I. Tykholaz, 2011; O. A. Dubaseniuk, T. V. Semeniuk, O. Ye. Antonova, 2003 and others) to teacher training presupposes the modelling of the subject and of the social context of students' future professional activities by means of a set of special didactic forms, methods and tools [9]. In S. I. Tykholaz's opinion, this approach to professional pedagogical preparation of pre-service teachers is embodied to the full extent in the application of active instructional methods that comprise:

- solving vocational tasks;
- situational analysis;
- problem-solving methods;
- role-playing;
- discussions;
- scientific research work;
- professional practice;
- internship etc.

Due to the author's observations, students are cognitively active mostly if problems considered at the lesson deal with their future professional activities. On this condition information is perceived not only as a set of theoretical statements but as a tool for the solution of future professional challenges [9].

By the context approach, the personal and professional development of students takes place in the process of their gradual involvement into 3 forms of activity:

- instructional (seminars and practical lessons);
  - paraprofessional (the analysis of professional situations, case-method, role-playing);
  - instructional-and-professional (internship and research work) [9].
- The forms of learning mentioned are compared to 3 models of learning:
- semiotic (in which all tasks and activities presuppose using text as a sign system);
  - imitational (in which academic information is viewed as a means of professional activity regulation and professional norms are acquired at the level of beliefs);
  - social (in which tasks and activities are suggested in the form of problem situations that

imitate social context and include professional interaction). In this framework students work in pairs, small groups, and take part in role-playing.

The preconditions for the implementation of the instructional activity management concept described above are: the personal responsibility of every participant of the instructional process for their parts of work, the modelling of their activities and the application of collective forms of learning [9].

5) *Project learning* (J. Dewey, 1966; W. H. Kilpatrick, 1925; G. Ye. Muravyova, 2002; O.O.Yaroshyns'ka, 2015 and others) presupposes the application of the project method in the instructional process, that is, the involvement of instruction participants into project activity. The latter is interpreted by scientist as:

- a process of a prototype design, that is possible or desirable [10];
- the transformation of natural phenomena into artificial objects and processes that satisfy human needs;
- the design of an object that does not exist;
- the choice of a way of acting, preparatory actions;
- a component of human living that allows a person to build his life rationally and to perform numerous activities [11].

The process of pre-service foreign language teachers' preparation to SEN learners' instruction includes pedagogical project activity. It is interpreted by O. O. Yaroshynska as the creation of specific projects on the basis of the conceptualization of their design which include approximate variants of motivated future teacher's activity empowered by their professional and personal values [12]. As Yu. G. Tatur states, the process of pedagogical projecting consists of 3 consistent stages:

- *I (preliminary) stage*: the specification of the terminological apparatus connected to the object being projected, the formation of the baseline data, the analysis of the legal and resource provision, of any existing restrictions

etc. If the modernization of an existing object is being projected then the data base includes the analysis results of the previous state of the object;

- *II (conceptual) stage*: a strategy is elaborated and the principles of project activities are stated, object is being structured and its strategic idea is being specified and decomposed;

- *III (technological) stage*: the organizational mechanisms, ways and means of the concept implementation within the existing restrictions are being designed. At this very stage the construct projected is approbated experimentally [13].

We agree with O. G. Prikot's idea that the key point in pedagogical projecting is the designer's awareness of individual and of conventional values that have to be corrected or changed. In the author's opinion, the following aspects should be taken into consideration:

- axiological self-determination of the pedagogical project activity participants in the polyparadigmatic pedagogical reality;
- the unconditional establishing of conventional values for all subjects of pedagogical project activity;
- singling out the unique traits of the projected phenomenon development by means of the analysis of its systemic quality and inner potential of self-development while preserving its wholeness;
- defining the purposes of projecting which should be viewed as secondary, that is, derived from the axiological system underlying self-determination of all the participants of this activity and containing the concentrated expression of the projecting results [14].

In the context of our research, projecting has to take into consideration the current state of secondary inclusive education and to model its transformation according to the desired outcomes. The latter include the humanization of pre-service teachers' value system and the developing of their professional ability to ensure the proper level of SEN learner instruction, sufficient for future social (personal and professional) integration.

Conclusion. The partial scientific methodological bases of pre-service foreign language teachers' preparation to senior SEN learners' instruction, described in the article, represent the pedagogical prerequisites of the pedagogical system design. The pedagogy of partnership coordinates its axiological and motivational subsystems, the context approach

defines the content selection; the organizational subsystem is affected by the project learning, the techniques of group learning activity and Bloom's Taxonomy.

In the same time, the limitations of this article do not allow us to highlight the psychological and technological foundations of the issue that makes up the basis for the further research.

Список использованных источников

1. The Salamanca Statement and Framework for Action. On special needs education (1994). Retrieved from http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF
2. Kalambouka, A., Farrell, P., Dyson, A., and Kaplan, I. (2007). The impact of placing pupils with special educational needs in mainstream schools on the achievement of their peers. *Educational research*, 49(4), 365-383.
3. Скиба, М. (2019). Краще разом. Що таке педагогіка партнерства і навіщо вона в НУШ. Retrieved from <https://nus.org.ua/articles/pedagogika-partnerstva-shho-tse-take-ta-yak-zrozumity-chy-vona-ye-u-shkoli/>.
4. «Педагогіка партнерства» як один із факторів ефективної взаємодії учасників освітнього процесу (2017). Інтернет-газета Віньковецького РМК «Методичні діалоги». Retrieved from http://metodialogu.blogspot.com/2017/11/blog-post_11.html
5. Кравчинська, Т. С. (2012). Педагогіка партнерства – основні ідеї, принципи та сутність. Retrieved from http://lib.iitta.gov.ua/707221/1/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf.
6. Hofstede Insights. Ukraine (2017). Retrieved from <https://www.hofstede-insights.com/country/ukraine/>.
7. Бородіна, Д. Л. (2014). Концепція соціального конструювання реальності П. Бергера і Т. Лукмана як інтерпретаційна схема дослідження іміджку міста. *Соціологія. Грані*. 10 (114). 80-84.
8. Дичка Н.І., Павленко О.В. (2019). Ефективне застосування таксономії Бенджаміна Блума у навчанні англійської мови для професійних цілей. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний рух науки». Retrieved from http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/dychka%20pavlenko_efectyvne.pdf.
9. Тихолаз С.І. (2011). Контекстний підхід до організації навчального процесу як умова розвитку професійної спрямованості студентів медичного університету. Retrieved from file:///C:/Users/User/Downloads/Znpkhist_2011_4_38.pdf.
10. Банникова Л.Н., Боронина Л.Н. Технология проектной деятельности (на примере разработки проектов первичной профилактики зависимости от ПАВ): Учебное пособие, Ч.1. – Екатеринбург, 2004.
11. Муравьёва Г.Е. Вопросы теории проектирования образовательных процессов. *Педагогическое образование и наука*, 2002. – №4. – с.13-16.
12. Ярошинська О.О. Теоретичні і методичні засади проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Дисс... докт. пед. наук. – Умань, 2015.
13. Татур Ю.Г. Высшее образование: методология и опыт проектирования. – Москва: Лотос, 2006.
14. Прикот О.Г. Методологические основания педагогической системологии: Дисс... докт. наук. – СПб, 1997.

References:

- The Salamanca Statement and Framework for Action. On special needs education (1994). Retrieved from http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF
2. Kalambouka, A., Farrell, P., Dyson, A., and Kaplan, I. (2007). The impact of placing pupils with special educational needs in mainstream schools on the achievement of their peers. *Educational research*, 49(4), 365-383.
  3. Skiba, M. (2019). Krashche razom. SHCHO take pedagogika partnerstva i navishcho vona v NUSH. Retrieved from <https://nus.org.ua/articles/pedagogika-partnerstva-shho-tse-take-ta-yak-zrozumity-chy-vona-ye-u-shkoli/>.

4. «Pedagogika partnerstva» yak odin iz faktoriv effektivnoï vzaemodii uchasnikiv osvitr'ogo procesu (2017). Internet-gazeta Vin'kovec'kogo RMK «Metodichni dialogi». Retrieved from http://metodialogu.blogspot.com/2017/11/blog-post_11.html
5. Kravchins'ka, T. S. (2012). Pedagogika partnerstva – osnovni ideï, principï ta sutnist'. Retrieved from http://lib.iitta.gov.ua/707221/1/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf.
6. Hofstede Insights. Ukraine (2017). Retrieved from <https://www.hofstede-insights.com/country/ukraine/>.
7. Borodina, D. L. (2014). Koncepciya social'nogo konstruyuvannya real'nosti P. Bergera i T. Lukmana yak interpretacijna skhema doslidzhennya imidzhu mista. Sociologiya. Grani. 10 (114). 80-84.
8. Dichka N.I., Pavlenko O.V. (2019). Efektivne zastosuvannya taksonomii Bendzhamina Bluma u navchanni anglijs'koï movi dlya profesijnih cilej. Materiali VII Mizhnarodnoï naukovo-praktichnoï internet-konferencii «Suchasnij ruh nauki». Retrieved from http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/dychka%20pavlenko_efectyvne.pdf.
9. Tiholaz S.I. (2011). Kontekstnij pidhid do organizacii navchal'nogo procesu yak umova rozvitku profesijnoï spryamovanosti studentiv medichnogo universitetu. Retrieved from file:///C:/Users/User/Downloads/Znpkhist_2011_4_38.pdf.
10. Bannikova L.N., Boronina L.N. Tekhnologiya proektnoj deyatel'nosti (na primere razrabotki proektov pervichnoj profilaktiki zavisimosti ot PAV): Uchebnoe posobie, CH.1. – Ekaterinburg, 2004.
11. Murav'yova G.E. Voprosy teorii proektirovaniya obrazovatel'nyh processov. Pedagogicheskoe obrazovanie i nauka, 2002. – №4. – s.13-16.
12. Yaroshins'ka O.O. Teoretichni i metodichni zasadi proektuvannya osvitr'ogo seredovishcha profesijnoï pidgotovki majbutnih uchiteliv pochatkovoï shkoli. Diss... dokt. ped. nauk. – Uman', 2015.
13. Tatur YU.G. Vysshee brazovanie: metodologiya i opyt proektirovaniya. – Moskva: Lotos, 2006.
14. Prikot O.G. Metodologicheskie osnovaniya pedagogicheskoy sistemologii: Diss... dokt. nauk. – SPb, 1997.

Ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды оқытуға болашақ шетел тілі оқытушылары даярлаудың педагогикалық алғышарттары

Н.С. Щерба

*Иван Франко атындағы Житомир мемлекеттік университеті
(Житомир, Украина)*

Аңдатпа

Мақалада ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды оқытуға болашақ шетел тілінің оқытушыларын даярлау проблеманың нақты ғылыми теориялық-әдіснамалық негіздерінің педагогикалық аспекті туралы айтылады. Ол ғылыми ережелерімен ұсынылған: ынтымақтастық педагогикасы, топтық оқыту технологиясы, Блум таксономиясы, контекстік тәсіл және жобалық оқыту. Бұл ережелер педагогикалық даярлаудың тиісті жүйесін дамытудың педагогикалық алғышарттарын құрайды. Серіктестік педагогикасы оның аксиологиялық және мотивациялық компоненттерін сипаттайды, контекстік тәсіл оқу, мазмұның таңдауға ықпал етеді. Ұйымдастырушылық компонент жобалық оқытудың, топтық оқыту технологиясының және Блум таксономиясының ғылыми принциптерімен анықталады.

Түйін сөздер: болашақ мұғалімдерді оқыту, шет тілі, арнайы білім беру қажеттіліктері, серіктестік педагогикасы, топтық жұмыс технологиясы, Блум Таксономиясы, контекстік тәсіл, жобалық оқыту.

Педагогические предпосылки подготовки будущих учителей иностранного языка к обучению учащихся с особыми образовательными потребностями

Н. С. Щерба

*Житомирский государственный университет имени Ивана Франко
(Житомир, Украина)*

Аңдатпа

Статья освещает педагогический аспект теоретико-методологических частнонаучных основ проблемы подготовки будущих учителей иностранного языка к обучению учащихся с особыми образовательными потребностями. Он представлен научными положениями: педагогики сотрудничества, технологий групповой учебной деятельности, Таксономии Блума, контекстного подхода и проектного обучения. Данные положения составляют педагогические предпосылки для разработки соответствующей педагогической системы подготовки. Педагогика партнерства характеризует ее аксиологический и мотивационный компоненты, контекстный подход способствует отбору содержания обучения, организационный компонент обусловлен научными положениями проектного обучения, технологий групповой учебной деятельности и Таксономии Блума.

Түйін сөздер: подготовка будущих учителей, иностранный язык, особые образовательные потребности, педагогика партнерства, технологии групповой деятельности, Таксономия Блума, контекстный подход, проектное обучения.

Поступила в редакцию 02.10.2019

МРНТИ 14.35.09

А.Ж. МУРЗАЛИНОВА¹, Н.И. ПУСТОВАЛОВА¹, Н.Т. УАЛИЕВА¹

*¹Северо-Казахстанский государственный университет имени М.Козыбаева
(Петропавловск, Казахстан)*

КОМПЕТЕНТНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННАЯ САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ РАБОТА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Аннотация

В статье обоснована необходимость организации компетентностно-ориентированной самостоятельной работы студентов. Ее особенность – корреляция самостоятельности и самостоятельной деятельности как компонентов самообразования и управление обучающимся учебно-исследовательской деятельностью.

Для актуализации самостоятельности и самостоятельной деятельности предлагается содержание компетентностно-ориентированной самостоятельной работы студентов, основанное на преемственности ее видов и форм организации в соответствии с логикой и последовательностью учебного процесса, непрерывности образования, направленности на развитие компетенций самообразования. В качестве модульных единиц содержания выступают учебно-профессиональные задачи, применение которых обосновано в аспекте компетентностного подхода.

Представленные в статье результаты исследования свидетельствуют о сформированности внешней, внутренней и процессуальной мотивации студентов педагогических специальностей. По результатам исследования сформулированы выводы о компетентностно-ориентированной самостоятельной работе как ведущем факторе развития личности обучающегося.

Ключевые слова: компетентностно-ориентированная самостоятельная работа; самостоятельность; самостоятельная деятельность; самообразование; профессиональная компетентность; индивидуальная образовательная траектория; учебно-профессиональная задача.

Актуальность исследования по организации компетентностно-ориентированной самостоятельной работы студентов вуза обусловлена востребованностью на рынке труда готовности и способности выпускника разрабатывать собственную стратегию профессионального мышления, поведения и деятельности.

Актуальность исследования усиливается в условиях непрерывного образования: «Стратегема обучения основам самообразования напрямую связана со сверхзадачей каждого человека - обучаться в течение жизни» [20].

Таким образом, с целью конкурентоспособности выпускника вуза обучение должно быть направлено на становление потребности студентов к самообразованию и самореализации, готовности формировать новые компетенции. В этой связи следует актуализировать самостоятельную работу как «высшую форму учебной деятельности, предполагающую осознание студентами своих способностей, целей, способов и приемов изучения учебного материала, его приложения в профессиональной области, а также развитие познавательной самостоятельности, направленной на решение поставленной задачи» [11]. В то же время следует принять во внимание, что уровень «определяется его личной подготовленностью, желанием заниматься самостоятельно и возможностями для осуществления этого желания» [8].

В профессиональной подготовке будущих педагогов предлагаем компетентностно-ориентированную самостоятельную работу обучающихся (далее – КО СРО). Ее определенная организация создает предпосылки формирования в структуре личности будущих педагогов самостоятельности, определяющей самостоятельную работу и самостоятельную деятельность как компоненты самообразования. Сформированная самостоятельность способствует переходу СРО в самостоятельную деятельность в структуре самообразования, что составляет результат нашего исследования.

Научная значимость исследования заключается в организации КО СРО, учитываю-

щей непрерывное усложнение педагогической деятельности в условиях реализации обновленного содержания образования в казахстанской школе и направленной на интеграцию умений и способностей самостоятельной работы, самостоятельности и самообразования. Так, самостоятельность и самостоятельная деятельность коррелируют как компоненты самообразования в условиях КО СРО, когда студент сам выполняет подавляющее большинство функций управления своей учебной деятельностью, осознает мотив, четко формулирует цель, разрабатывает программу действий, реализует запланированное, контролирует и оценивает результаты своих действий. Таким образом, КО СРО отличается тем, что «внешние условия учебной деятельности адекватны внутренним особенностям обучающихся», а «взаимодействие внешнего и внутреннего может быть актуализировано в соответствующие действия студентов» [1].

Цель исследования – разработка новых дидактических подходов к самостоятельному освоению учебного материала; пересмотр фонда заданий для самостоятельной работы в структуре учебно-методического обеспечения.

Реализация данной цели направлена на исследовательский поиск дидактических моделей образовательного процесса, «которые включают культурные и социальные условия, учитывают взаимодействие со средой, позволяют быстро ориентироваться в сложных базах данных и способны работать в условиях неопределенности» [13].

Литературный обзор. Компетентностное направление модернизации образовательной системы представлено в исследованиях К.М. Арынгазина, В.И. Байденко, В.Ф. Балашовой, М.Б. Баликаевой, А.В. Баранникова.

Педагогическим проблемам компетентностного подхода в структуре учебно-воспитательного процесса посвящен ряд работ (Т.А. Крюкова, О.Е. Левицкая, Р.П. Мильруд, А.М. Новиков, О.Ю. Перцева, Н.Ф. Радионова, В.В. Сериков, Н.М. Слаутина, П.И. Третьяков, А.П. Тряпицына, Н.В. Фомин и др.). При анализе данных работ учитываем

обоснованность позиции несостоятельности компетентностного подхода в образовании, как и феномен «беззнания формы компетенций» [17; 19; 18; 4].

В работах зарубежных и российских ученых (H.Spencer, T.Ribot, W.B.Cannon, D.Blum, И.А. Зимняя, Дж. Равен, В.В. Сериков, Н.В. Чекалева, Э.Ф. Зеер и др.) дается обстоятельный анализ контекстно-компетентностного подхода, интегрирующего предметное и социальное содержание будущей профессиональной деятельности для перевода учебной деятельности студентов в профессиональную деятельность специалистов.

В ряде педагогических исследований (В.А. Болотов, Е.В. Бондаревская, Н.Н. Двурчанская, Н.В. Днепровская, Д.С. Ермаков) специально выделяется роль самостоятельной работы студентов в формировании их исследовательской компетентности.

В советской психологии, в процессе переосмысления предмета психологии, подчеркивалось значение перестройки ее концептуального аппарата на основе парадигмы развития личности, становления потребности к самообразованию и самореализации личности (Л.Ф. Бурлачук, М.В.Грицаенко, А.В.Дорин, О.В. Митина, С.П.Баранов).

Несмотря на то, что проблемы психологической готовности обучающихся к деятельности самообразования на основе формирования устойчивых мотивов признаны ранее (H.Freudenberger, H.Perlman, A.Brouwers, R.J.Burke, В.М.Вурне и др.), только в настоящее время сущностное значение СПО в контексте Болонского процесса становится предметом пристального внимания исследователей (J.T.Cacioppo, S.Chen, W.Drydeni др.).

Психологические идеи личностного и индивидуального подходов к организации самостоятельной работы студентов в процессе совместного обучения исследуются в работах О.О.Косякова, В.Е.Медведева, Ю.А.Рокицкой, А.С.Хромовой и др.

Различным проблемам компетентностного подхода и организации СПО посвящены труды казахстанских исследователей:

С.К. Абильдиной, С.Б. Абдыгаппаровой, С.А. Абдыманапова, А.Е. Абылкасымовой, Н.А.Балабановой, А.Б. Бекмановой, А.А. Булатбаевой, С.А. Жолдасбековой, А.Е. Жумабаевой, А. Жунусбековой, С.М. Кенесбаева, А.К. Мынбаевой и др.

Наше исследование имеет свой предмет – самостоятельная работа студентов, формирующая профессиональную компетентность. Значимость данного предмета исследования отражает позиция Н.В. Миненко: «Компетенции и практический опыт самостоятельной деятельности являются базой профессиональной компетентности»[12].

Профессиональную компетентность в условиях самостоятельной работы определяем следующим образом: интегративное профессионально значимое личностное образование, которое проявляется в способности обучающегося поддерживать систему ценностного отношения к обучению и воспитанию, выполнять комплекс нормативно-творческих, проектных, педагогических, образовательных и научно-исследовательских задач, направленных на реализацию индивидуальной образовательной траектории.

Индивидуальная образовательная траектория, согласно логике нашего исследования, – индивидуальный проект достижения целей и результатов обучения, планируемых самим обучающимся посредством выбора подходящих форм, темпа, средств и методов обучения, когда условием такого выбора становится правильно организуемая самостоятельная работа студентов.

С учетом принципа непрерывного образования индивидуальная образовательная траектория становится прообразом успешного карьерного продвижения в жизни, причем успешность западные специалисты связывают с социально-когнитивными механизмами адаптации и развития [14].

Актуальность цели и предмета исследования подтверждают следующие данные: «...около 72% студентов начальных курсов не способны принять активного участия в разработке своей индивидуальной образовательной траектории, 68% обучающихся не могут эффективно спланировать и орга-

низовать свою самостоятельную работу по изучаемым дисциплинам и образовательным модулям, 66% студентов не способны самостоятельно выделить и сформулировать познавательные цели, структурировать знания» [9].

Методы исследования. Учебно-методическое обеспечение КО СРО связываем с содержанием обучения педагогическим дисциплинам, основанным на решении учебно-профессиональных задач, выступающих в качестве модульных единиц (задачно-модульный подход к структурированию содержания педагогических дисциплин). Ценность такого отбора содержания обучения определяется способностью будущего учителя решать педагогические задачи.

В учебно-профессиональных задачах представлена не надуманная учебная ситуация, а более целостная жизненная коллизия, где предметно-профессиональные знания играют инструментально-прикладную роль в оптимизации жизненных функций обучающегося. Такое применение знаний позволяет раскрыть более глубокий смысл профессиональной подготовки, интегрированной с личностным развитием.

Посредством комплекса учебно-профессиональных задач создаем проблемно-ситуативное пространство для развития профессиональной компетентности будущих педагогов. Решение таких задач считаем результатом КО СРО.

При составлении учебно-профессиональной задачи учитывали рекомендуемую структуру [15] и психолого-педагогические характеристики КО СРО:

1) обобщенная формулировка задачи, включающая описание имеющегося в практике противоречия, трудностей, вопрос, отражающий целостную проблемную коллизию (ср.: «самостоятельная деятельность предполагает изначальное видение проблемы» [22]);

2) ключевое задание, в котором обозначен «продукт» решения задачи;

3) контекст решения задачи – имеющиеся условия (характеристика людей, ресурсов, конкретной ситуации и т.д.);

4) цель в профессиональном становлении, более подробно и пропедевтически аннотируемая преподавателем во время лекционного занятия;

5) критерии оценки, обусловленные содержанием профессиональной и ключевых компетенций;

6) вариативные формы для решения задачи.

Использование учебно-профессиональных задач для структурирования учебно-исследовательского материала КО СРО целесообразно по ряду причин:

1) само чтение текста задачи (таких компонентов, как «обобщенная формулировка задачи» и «контекст решения задачи») понимается нами как деятельность, значимая не только для развития мыслительных операций студента, но и для становления его профессионального опыта, ценностей и смыслов педагогического образования;

2) знакомство с дополнительным материалом, представленным в справочно-информационной части задачи, расширяет и углубляет знания за пределами учебной дисциплины, способствует мобилизации готовности обучающегося, т.к. содержание учебно-профессиональной задачи воспринимается им как внешняя опора предстоящей деятельности;

3) над творческой частью задачи ориентирует студентов на дальнейшее мотивированное обучение по педагогической специальности;

4) самостоятельное творческое решение задач способствует устойчивой мотивации и мобилизации готовности обучающихся к учебно-исследовательской деятельности;

5) решения задач в форме интеллектуально-творческого продукта обучающихся становятся визуальным демонстрационным и методическим материалом;

6) студенты овладевают одним из методов наглядности, который смогут применить в будущей педагогической деятельности;

7) студенты достаточно длительное время погружаются в учебный процесс для решения задачи, что становится предпосылкой самообразования;

8) укрепление прямых и обратных связей, когда знания и опыт не транслируются от преподавателя к обучающимся, а обретаются в ходе их полисубъектного взаимодействия.

Решение учебно-профессиональных задач позволяет, интегрируя традиционную и личностно-ориентированную системы обучения, «находиться в режиме самообразования и саморазвития» [7]. Так, учебно-профессиональная задача моделирует ситуацию реальной профессиональной деятельности: ставится проблема и ее надо решать в ограниченный срок. Т.к. обучающийся не знаком (или мало знаком) с предметной областью, ему необходимо изучить теоретический материал, освоить метод решения, реализовать его в виде интеллектуально-творческого продукта. Таким образом, в ходе решения студентом учебно-профессиональной задачи формируется «полный временной портрет деятельности обучающегося» [5].

Обобщим результаты наблюдения за практикой применения учебно-профессиональных задач в учебном процессе по специальностям «Дошкольное обучение и воспитание», «Педагогика и методика начального обучения», «Педагогика и психология»:

- студенты понимают задачи СРО в контексте педагогической ситуации и проблемы в ней; планируют содержание СРО, определяют методы и формы реализации задач;

- направленность задач на решение проблем педагогической теории и практики стимулирует развитие межличностных ключевых компетенций в условиях коллаборативного и командного взаимодействия;

- решение задач способствует развитию навыков работы с информацией и управления ею, а также исследовательских способностей;

- работа с задачами предполагает отбор и применение учебного материала для обоснования собственной позиции и развивает способность принимать решения;

- выполнение задач предполагает следование критериям качества и сопровождается самооценкой обучающегося;

- в ходе решения задач студенты оценивают свои действия, опираясь на этические ценности, принципы, убеждения;

- выполнение СРО в виде задач усиливает субъектную позицию студента, формирует его опыт, вследствие чего добытые знания долго и прочно сохраняются, успешно используются;

- работа с задачами способствует активному освоению информационно-коммуникационных технологий, т.к. мотивирует использование ресурсов Интернета и навыки работы с информацией;

- учебная мотивация усиливается по мере получения удовлетворения от реализации профессионально-ориентированного творческого потенциала.

- задания СРО, структурированные как учебно-профессиональные задачи, предполагают регулярное, постоянное обращение обучающегося к ним и выполнение в несколько этапов (не разовое и не эпизодическое), алгоритмизацию деятельности. Их объем реально учитывает время, отводимое для выполнения учебным планом.

Технологический ресурс КО СРО связываем со следующими установками:

- представление элементов содержания образования в виде учебно-профессиональных задач, связанных с профессионально-смысловой сферой студентов, обеспечивающих субъектно-ориентированное внутренне обусловленное усвоение студентами знаний, умений, способов действий, формирующих устойчивую положительную мотивацию к будущей профессиональной деятельности;

- усвоение содержания образования в условиях диалога, кейс-стади, проекта, моделирования, групповой работы, дискуссии, ролевых и деловых игр как релевантной дидактико-коммуникативной среды, обеспечивающей субъектно-смысловое общение и образовательную рефлексивность, «когда обучающийся осознает не только результат своей познавательной деятельности, но и способы, средства и методы, обеспечивающие их получение» [16];

- имитация посредством интерактивных методов социально-ролевых и пространственно-временных условий, обеспечи-

вающих реализацию личностных функций студента, формирование у него позиции субъекта собственной деятельности, что расширяет его возможности в освоении психолого-педагогических знаний и практических умений.

Содержание КО СРО отвечает преемственности образования. Так, КО СРО студентов 1-2 курсов включает задания по работе со специальной научно-методической литературой (критический анализ прочитанного; проблемно-тематическое конспектирование; определение круга исследуемых в науке проблем и путей решения на основе прочитанного; аннотирование, рецензирование и резюмирование; систематизация прочитанного в таблицы и рисунки), а также по планированию учебно-исследовательской деятельности (разработка перспективного и операционного плана деятельности; рефлексивный анализ работы по плану; корректирование плана деятельности).

КО СРО студентов 3-4 курсов направлена на формирование ключевых /профессиональных компетенций: отбирать специальную литературу при подготовке статей, сообщений, обзоров, докладов; выделять суть рассматриваемого вопроса; выполнять терминологический анализ по теме исследования; сводить данные из разных источников по научным направлениям решения проблем; адаптировать теоретический материал к исследуемой практике; структурировать содержание, подлежащее научному описанию; выдвигать гипотезы, устанавливая связи между педагогическими явлениями; осваивать современный научно-теоретический стиль мышления и его инструментарий, в числе которого – языковое оформление мысли.

Приведенное содержание СРО отвечает пониманию ядра компетенции как деятельностных способностей обучающегося – инструментальных, межличностных, системных. Кроме того, оно отвечает задачам основного процессуального этапа обучения студентов в вузе, который «характеризуется выполнением преимущественно учебно-исследовательской деятельности, ориентиро-

ванной на развитие общих и специальных способностей обучающихся, интеллекта, эмоционально-волевой регуляции, ответственности за свое профессиональное становление и самостоятельность» [10].

Результаты. Организация КО СРО способствовала проявлению мотивационно-волевого компонента самообразовательной деятельности, включающего формирование у студентов специальностей «Дошкольное обучение и воспитание», «Педагогика и методика начального обучения», «Педагогика и психология» мотивов саморазвития, профессионального роста, комплекса внутренних волевых усилий, направленных на овладение знаниями, умениями и навыками саморазвития.

В психологической науке различают внешнюю, внутреннюю и процессуальную мотивацию. Внешняя мотивация наблюдалась в установлении обучающимися зависимости профессионального роста от результативности СРО. Внутренняя мотивация проявлялась в направленности самостоятельной деятельности обучающегося на продвижение в индивидуальной образовательной траектории. Процессуальная (учебная) мотивация проявлялась в понимании обучающимися целесообразности и полезности выполняемой работы и была направлена на «осознанное вовлечение волевой сферы в начальное становление человека как субъекта профессиональной деятельности» [2]. Преподавателем-тьютором была обеспечена психологическая настройка обучающегося на важность выполняемой работы как в плане профессиональной подготовки, так и в плане расширения эрудиции специалиста, т.к. включала методы прогнозирования личностного профессионального становления и построения профессиональной транспективы субъекта в динамичных социально-экономических условиях постиндустриального общества [3].

Обучающиеся пришли к убеждению, что результаты СРО помогут лучше понять как осваиваемый, так и новый лекционный материал. Также мы следовали методической рекомендации: большой эффект дает вклю-

чение заданий СРО составной частью в курсовой, а тем более в дипломный проект, причем это можно сделать достаточно рано – на одном из младших курсов, ведь проектный метод обучения «теперь переживает второе рождение, претендуя на роль процессуальной основы компетентностного (деятельностно-ориентированного) образования» [6].

Формированию внутренней и процессуальной мотивации способствовали интерактивные методы, посредством которых студенты приобретали более прочные и глубокие знания, проявляли индивидуальные особенности, совершенствовали такие личностные качества, как настойчивость, организованность, упорство, целеустремленность. Подчеркнем: значимость интерактивных методов в исследуемой СРО объективно увеличивается с быстрым ростом доступной сегодня студентам информации. Основная функция таких методов – объективировать теоретические знания в профессиональные компетенции будущих педагогов. Это становится возможным, т.к. интерактивные методы отвечают логике компетентностного подхода: не от теории к практике, а от формирования нового опыта к его теоретическому осмыслению через применение. Данные интерактивные методы выполняют функции метаспособов – методов, «с помощью которых человек открывает новые способы решения задач» [21].

Уточним нашу позицию: ориентированное на студентов образование не ограничивается стенами учебной аудитории, интерактивное обучение не ограничивается рамками аудиторных занятий и планируется в СРО. Итак, интерактивные методы позволили осуществлять студентам различные виды деятельности, самостоятельно пополнять знания и самим принимать решения. Организация КО СРО с учетом психолого-педагогических условий способствовала также отработке профессиональных умений и навыков, их углублению и расширению, обобщению и систематизации. В этой связи разрабатывались индивидуальные задания СРО по принципу постепенного наращивания их трудностей.

Таким образом, содержание КО СРО определяется преемственностью ее видов и форм организации в соответствии с логикой и последовательностью учебного процесса, что приводит к постепенному увеличению объема и роста сложности приобретенных знаний, сформированных умений и способностей.

К результатам относим также выявление закономерности, отражающей идею системогенеза в развитии профессиональной компетентности будущих педагогов: эффективность развития профессиональной компетентности обучающихся обеспечивается самодвижением к более сложным заданиям (структурам внешней деятельности), а затем и к внутренним структурам профессионального саморазвития.

Выводы. Эффективное развитие самообразования студентов определяется таким качеством КО СРО, которое обеспечивает целенаправленный, последовательный и управляемый переход от учебно-познавательной к самостоятельной практической профессионально-ориентированной деятельности для актуализации субъектной позиции, саморазвития и самореализации личности обучающегося.

КО СРО становится ведущим фактором развития личности обучающегося, т.к. в процессе самостоятельной деятельности проявляются творческая мотивация студента, индивидуализация стиля учебной и учебно-исследовательской деятельности, рефлексивная позиция к себе как субъекту деятельности, самоактуализация, самоконтроль, самоуправление, саморазвитие и другие личностные качества будущего педагога.

КО СРО характеризуется постепенной передачей функций управления учебной самостоятельной деятельностью от преподавателя к обучающемуся, вследствие чего студент целенаправлен на выполнение подавляющего большинства функций управления своей учебной деятельностью, сам осознает мотив, четко и диагностично формулирует цель, разрабатывает программу действий, определяет способы деятельности, реализует запланированное, контролирует и оценивает результаты своих действий.

Список использованных источников

- [1] Борзова Е.В. Обогащение образовательной среды в контексте профессиональной подготовки будущего учителя /Иновации в образовании. – 2017. – № 9. – С. 16-30.
- [2] Заводчиков Д.П., Манякова П.О. Взаимосвязь саморегуляции и личной профессиональной перспективы студентов /Образование и наука. Том 20. – 2018. – №1. – С.116-135.
- [3] Zinnatova M.V., Konovalova M.E. &Makarova N.V.The Professional Transsperspective of the Students in the Conflicting Realities of the Post-industrial Society /International Journal of Environm entaland Science Education. – 2016. – № 11. – P. 6925–6933.
- [4] Брызгалина Е.В. Проблемы интеграции естественно-научного и философского знания в современном образовании: социальные аспекты /Философия и общество. – 2017. – № 2. – С. 87-123.
- [5] Воронов М.В., Герасименко П.В., Письменский Г.И. Разработка виртуальной среды самостоятельной подготовки студентов /Иновации в образовании. – 2017. – №9. – С.31-44.
- [6] Иванова С.В., Сериков В.В. Стратегия развития образования как предмет междисциплинарного исследования /Педагогика. – 2017. – №2. – С.3-12.
- [7] Ким И.Н. Компетентностное образование в инновационном формате /Высшее образование сегодня. – 2018. – №11. – С.12-18.
- [8] Киракосян М.Ж. Портфолио как инструмент организации самостоятельной работы студента в техническом вузе /Высшее образование сегодня. – 2018. – № 6. – С.24-27.
- [9] Лазуткина Л.Н. Реализация компетентностного подхода в вузе посредством развития универсальных учебных действий студентов /Мир образования – Образование в мире. – 2017. – №4. – С.132-134.
- [10] Лейбовский М.А., Федотова Е.Л. Педагогические условия успешного личностно ориентированного социально-профессионального самоопределения студентов университета /Высшее образование сегодня. – 2018. – №1. – С.16-19.
- [11] Логинова В.В., Плотникова Е.Г. Самостоятельная работа в малых группах при обучении математике в вузе /Педагогика. – 2016. – №10. – С.54-59,
- [12] Миненко Н.В. Аналитико-рефлексивная компетентность будущих специалистов как фактор формирования их будущего потенциала /Мир образования – Образование в мире. – 2017. – №3. – С.172-179.
- [13] Назарова Т.С. Концептуальные основания формирования функциональной грамотности в образовании /Педагогика. – 2017. – №10. – С.14-24.
- [14] Okay-Somerville B, Scholarios D.Position, possession or process? Understanding objective and subjective employability during university-to-work transitions /Studies in Higher Education.2017. №42 (7)..
- [15] Оценка профессиональной компетентности бакалавров и магистров образования: методические рекомендации /Под ред. А.П.Тряпицыной. – СПб.: РГПУ им. А.И.Герцена, 2008. – 183с. – С.38.
- [16] Павлова Е.В. Проблемы индивидуализации обучения в высшей школе /Иновации в образовании. – 2017. – №1. – С 47-53.
- [17] Печников А.Н. О едином подходе к трактовке компетенций в сфере социального управления и образования /Образование и наука. – 2016. – №2. – С.4–17,
- [18] Печников А.Н., Прензов А.В. Подход к оценке сформированности специальных компетенций /Образование и наука. – 2017. – № 5. – С.28–54.
- [19] Усольцев А.П. Инфляция компетентностного подхода в отечественной педагогической науке и практике /Образование и наука, Т. 20. – 2017. – №1. – С.9-25.
- [20] Федоров О.Д., Журавлева О.Н., Полякова Т.Н. Стратегемы проектирования дополнительных профессиональных программ для педагогов /Вопросы образования /Educational Studies Moscow. – 2018 – №2. – С.71-90.
- [21] Хуторской А.В. Метапредметный подход к проектированию образования /Иновации в образовании. – 2017. – №12. – С.5-20.
- [22] Яшкова П.С. Наука и искусство в учебной деятельности и развитие самостоятельности обучающихся /Высшее образование сегодня. – 2018. – №9. – С. 21-25.

References

- [1] Borzova E.V. Obogashchenie obrazovatel'noj sredy v kontekste professional'noj podgotovki budushchego uchitelya / Innovacii v obrazovanii. – 2017. – № 9. – S. 16-30.
- [2] Zavodchikov D.P., Manyakova P.O. Vzaimosvyaz' samoregulyacii i lichnoj professional'noj perspektivy studentov /Obrazovanie i nauka. Tom 20. – 2018. – №1. –S.116-135.
- [3] Zinnatova M.V., Konovalova M.E. &Makarova N.V.The Professional Transsperspective of the Studentsin the Conflicting Realitiesof the Post-industrial Society /International Journal of Environm entaland Science Education. – 2016. – № 11. – R. 6925–6933.
- [4] Bryzgalina E. V. Problemy integracii estestvenno-nauchnogo i filosofskogo znaniya v sovremennom obrazovanii: social'nye aspekty /Filosofiya i obshchestvo. – 2017. – № 2. – S. 87-123.
- [5] Voronov M.V., Gerasimenko P.V., Pis'menskij G.I. Razrabotka virtual'noj sredy samostoyatel'noj podgotovki studentov /Innovacii v obrazovanii. – 2017. – №9. – S.31-44.
- [6] Ivanova S.V., Serikov V.V. Strategiya razvitiya obrazovaniya kak predmet mezhdisciplinarnogo issledovaniya /Pedagogika. – 2017. – №2. – S.3-12.
- [7] Kim I.N. Kompetentnostnoe obrazovanie v innovacionnom formate /Vysshee obrazovanie segodnya. – 2018. – №11. – S.12-18.
- [8] Kirakosyan M.ZH. Portfolio kak instrument organizacii samostoyatel'noj raboty studenta v tekhnicheskom vuze /Vysshee obrazovanie segodnya. – 2018. – № 6. – S.24-27.
- [9] Lazutkina L.N. Realizaciya kompetentnostnogo podhoda vvuze posredstvom razvitiya universal'nyh uchebnyh dejstvij studentov /Mir obrazovaniya – Obrazovanie v mire. – 2017. – №4. – S.132-134.
- [10] Lejbovskij M.A., Fedotova E.L. Pedagogicheskie usloviya uspehnogo lichnostno orientirovannogo social'no-professional'nogo samoopredeleniya studentov universiteta /Vysshee obrazovanie segodnya. – 2018. – №1. – S.16-19.
- [11] Loginova V.V., Plotnikova E.G. Samostoyatel'naya rabota v malyh gruppah pri obuchenii matematike v vuze /Pedagogika. – 2016. – №10. – S.54-59,
- [12] Minenko N.V. Analitiko-refleksivnaya kompetentnost' budushchih specialistov kak faktor formirovaniya ih budushchego potentsiala / Mir obrazovaniya – Obrazovanie v mire. – 2017. – №3. – S.172-179.
- [13] Nazarova T.S. Konceptual'nye osnovaniya formirovaniya funkcional'noj gramotnosti v obrazovanii / Pedagogika. – 2017. – №10. – S.14-24.
- [14] Okay-Somerville B, Scholarios D.Position, possessionorprocess? Understanding objective and subjective employability during university-to-work transitions / Studies in Higher Education.2017. №42 (7)..
- [15] Ocenka professional'noj kompetentnosti bakalavrov i magistrrov obrazovaniya: metodicheskie rekomendacii /Pod red. A.P.Tryapicynoj. – SPb.: RGPU im. A.I.Gercena, 2008. – 183s. – S.38.
- [16] Pavlova E.V. Problemy individualizacii obucheniya v vyshej shkole /Innovacii v obrazovanii. – 2017. – №1. – S 47-53.
- [17] Pechnikov A.N. O edinom podhode k traktovke kompetencij v sfere social'nogo upravleniya i obrazovaniya /Obrazovanie i nauka. – 2016. – №2. – S.4–17,
- [18] Pechnikov A.N., Prenzov A.V. Podhod k ocenke sformirovannosti special'nyh kompetencij /Obrazovanie i nauka. – 2017. – № 5. – S.28–54.
- [19] Usol'cev A.P. Inflyaciya kompetentnostnogo podhoda v otechestvennoj pedagogicheskoj nauke i praktike / Obrazovanie i nauka, T. 20. – 2017. – №1. – S.9-25.
- [20] Fedorov O.D., Zhuravleva O.N., Polyakova T.N. Ctrategemy proektirovaniya dopolnitel'nyh professional'nyh programm dlya pedagogov /Voprosy obrazovaniya /Educational Studies Moscow. – 2018 – №2. – S.71-90.
- [21] Hutorskoj A.V. Metapredmetnyj podhod k proektirovaniyu obrazovaniya /Innovacii v obrazovanii. – 2017. – №12. – S.5-20.
- [22] Yashkova P.S. Nauka i iskusstvo v uchebnoj deyatelnosti i razvitie samostoyatel'nosti obuchaemyh /Vysshee obrazovanie segodnya. – 2018. – №9. – S. 21-25.

Болашақ педагогтардың бағдарлы-құзыреттілігін өзіндік жұмыста кәсіби дайындау

А.Ж. Мурзалинова¹, Н.И. Пустовалова¹, Н.Т. Уалиева¹

¹М. Қозыбаев атындағы Солтүстік-Қазақстан мемлекеттік университеті
(Петропавл, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыруда бағдарлы- құзыреттілікті жетілдіру қажеттілігіне негізделеді. Оның ерекшелігі өзін-өзі оқытуда және оқу мен ғылыми-зерттеу қызметін басқаруда өз еркімен және өздік қызметінің компоненті болып табылады.

Еріктік пен өздік жұмысының өзектілігі үшін студенттердің бағдарлы- құзыреттілікті өздік жұмысының мазмұнына үздіксіз білім беру, өздігімен білім алу құзыреттілігін дамытуға бағдар, оқу үрдісіне сәйкестендірілген логикасын ұйымдастырудың түрлері мен формаларын сабақтастығына негізделе ұсынады. Модульдік бірліктері мазмұны ретінде құзыреттілік тәсілдерінің аспектісіне негізделген оқу-кәсіби міндеттері қолданылған.

Мақалада ұсынылған зерттеулердің нәтижелері педагогикалық мамандықтардың студенттерінің сыртқы, ішкі және ынталандырушылығының қалыптасуын көрсетеді. Зерттеу нәтижелері бойынша студенттің жеке тұлғаны дамытудағы жетекші фактор ретінде бағдарлы- құзыреттілік өзіндік жұмыс кезінде ұтымдылығы туралы тұжырымдар жасалды.

Түйін сөздер: өздік жұмыстағы бағдарлы-құзыреттілік; өзінділік; өзіндік қызмет; өздік білім; кәсіби құзыреттілік; жеке білім беру траекториясы; оқу-кәсіби міндет.

Competence-centered independent work in the professional training of future teachers

Murzalinova A. Zh.¹, Pustovalova N.I.¹, Ualieva N.T.¹

¹M.Kozybayev North Kazakhstan State University
(Petropavlovsk, Kazakhstan)

Abstract

The article substantiates the need for the organization of competence-centered independent work of students. Its peculiarity is the correlation of independence and independent activity as components of self-education and learner's management of his/her own research activities.

The content of students' competence-centered independent work is proposed for the actualization of independence and independent activity. This content is based on the continuity of its types and forms of organization in accordance with the logic and sequence of the educational process, continuity of education, and focus on the development of self-education competencies. Educational and professional tasks act as modular units of content, the use of which is justified in the aspect of the competence approach.

The results of the research presented in the article indicate the formation of external, internal and procedural motivation of students of pedagogical specialties. According to the results of the study, the competence-centered independent work was conclude to be the leading factor in the development of the student's personality.

Keywords: competence-centered independent work; independence; independent activities; self-education; professional competence; individual educational trajectory; educational and professional task.

Поступила в редакцию 19.05.2019

FTAMP 14.35.07.

Ж.Е. АБДЫХАЛЫКОВА¹. А.Н. НУРМУХАНБЕТОВА¹

¹ Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТАРДЫ ТЬЮТОРЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТКЕ ДАЯРЛАУ

Аңдатпа

Еліміздің әлемдік білім беру кеңістігіне енуі, Болон үдерісіне қосылуы жоғары білім беру жүйесін жеке дараландыру қағидаларына бағдарлауды негіздейді. Өмір бойы білім алу, үздіксіз білім алу міндеттерін шешудегі тьюторлық іс-әрекет студенттердің ЖОО –дағы оқу траекторияларын құру мен кәсіби таңдау жасауындағы нақты бағыттарын таңдауға көмектеседі. Тьюторлық сүйемелдеу оқытудың жеке дараландыру үдерісіне ауысу жағдайларының қажеттіліктерін қанағаттандырып, студенттердің кәсіби-тұлғалық дамуына ықпал етеді. Сол себептен, мақалада әлемдік білім беру жүйесінде тарихи тұрғыдан қалыптасқан, өзіндік рөлі мен ерекшелігі айқындалған тьюторлық жүйенің әлеуметтік педагогикалық іс-әрекеттегі өзектілігі зерттеледі. Жоғары білім беру жүйесіндегі тьюторлық қолдаудың анықтамаларына талдау, тьюторлық шетелдік білім беру тәжірибесіндегі ерекшеліктері сипатталады. Осының негізінде, мақалада заманауи білім берудегі тьюторлық сүйемелдеудің болашақ әлеуметтік педагогтарды тьюторлық іс-әрекетке даярлаудың мүмкіндіктері қарастырылады.

Зерттеу нәтижесінде, ЖОО-да әлеуметтік педагогтарды тьюторлық іс-әрекетті сапалы орындау құзіреттілігін қалыптастыруға мүмкіндік беретін авторлық оқу пәнінің бағдарламасы ұсынылған.

Түйін сөздер: әлеуметтік педагогика, әлеуметтік педагогикалық іс-әрекет, әлеуметтік тьюторлық, академиялық тьютор, әлеуметтік тьютор, тьюторлық сүйемелдеу, тьюторлық технология, тьюторларды кәсіби даярлау.

XXI ғасырдағы жаһандану дәуірінің келіп енуі көптеген әлемнің дамыған елдерінің білім беру жүйелерінің үздіксіз модернизациясы мен реформасы жағдайына алып келді. Қазақстанның әлемдік білім кеңістігіне енуі (Лиссабон Декларациясына қол қоюы, Болон үдерісіне қатысуы) оның халықаралық бірлестік алдындағы міндеттерін айқындайды, оның ұлттық білім беру жүйелерін қарқынды дамыту стратегиясын жаңа технологиялық платформа арқылы өткізуіне ықпал етеді. Бұл білім мазмұнын жаңартуды оның ішінде әлеуметтік-педагогикалық білімді де қайта қарастыруды талап етеді.

Қазақстандық білім беру жүйесін модернизациялауда тьюторлық сүйемелдеудің маңызы зор. Тьюторлық сүйемелдеу білім алушылардың жеке дара оқу жоспарларын, кәсіби білім алу модельдерін, білім беру мекемелерімен өзара әрекеттесу формаларына таңдау жасауымен байла-

нысты. Тьюторлық іс әрекет ашық білім беру моделіне негізделеді. Ол «ашық қоғамның» бір бөлшегі. Білім беру және тәрбиелеу әдістерінің құрамы әлеуметтік мәдени тәжірибе көздерінің мазмұны мен құрылымына, білім беру процессінің барлық қатысушыларының өзара әрекеттесу әдістері мен құралдарына байланысты. Егер оқыту үдерісінде, өзара әрекеттесу субъект-субъект қарым-қатынасында болса, оқыту және білім беру әдістері жеке-тұлғалық бағдарлы сипатта болады [1].

Әлеуметтік педагогтарды тьюторлық іс-әрекетке даярлаудың әлеуметтік педагогикалық салада маңызы зор. Сапалы кәсіби білім берудегі шешуші фактор білікті ғылыми педагогикалық кадрларды, оның ішінде магистранттарды даярлау. ЖОО-да студенттерге білім беру мен тәрбиелеудің қарқынды дамуының нәтижесінде, әлемдік білім жүйесінде салыстырмалы жаңа тұлғалық-кәсіби маман – тьютор қызметінің

белсенділігі артуда. Қазақстандық білім беру жүйесінде тьюторлық іс-әрекет соңғы он жылдықта ғана қолға алынғанымен, шетелдік жоғары білім беру жүйесіндегі студенттерге академиялық қолдау көрсету қызметтері тарихи тұрғыдан қалыптасқан, өзіндік рөлі мен ерекшелігі айқындалған жүйе. АҚШ-тың жоғары білім беру жүйесінде студенттерге академиялық қолдау көрсету бағдарламалары тәжірибеге 1888 жылы Бостон, 1889 жылы Гарвард университеттерінде енгізілді. Студенттердің жеке оқу траекториясын құруға, дербес білім алу мәселелерін, аудиториядан тыс білім алу уақытын ұйымдастыруға әсер ету мақсаттарымен академиялық эдвайзер штатары, пән бойынша қосымша тьютор сабақтарын қарқынды тәжірибеге енгізді. Академиялық қолдау көрсету идеясының АҚШ-тың жоғары білім беру жүйесінің «жаһандану» кезеңінде студенттердің академиялық, әлеуметтік, жекетұлғалық мәселелерін шешуге бағытталған арнайы академиялық қолдау көрсету орталықтарының ашылуымен ерекшеленеді.

Ұлыбританияның жоғары білім беру жүйесіндегі академиялық қолдау көрсету Еуропаның 12 ғасырдағы алғашқы университеттерінен бастау алды. Алғашында Оксфорд, кейіннен Кембридж университетінде тьюторлық жүйе орын алды. Қазіргі кезде Англияның алдыңғы қатарлы университеттері Оксфорд пен Кембрижде оқу-тәрбие үдерісінің орталық позициясында арнайы штаттық бірліктегі тьюторлар жұмыс жасайды [2].

Мысалы Де Монтфорт (Ұлыбритания, Лейчестер қаласы) университетінің тьюторлық тәжірибесінде, университет барлық студенттерді кез келген сұрақ бойынша: жалпы академиялық немесе әлеуметтік, жекетұлғалық бейімделумен немесе жеке мәселелер бойынша көмек көрсететін жеке тәлімгерлермен қамтамасыз етеді [3].

Ресейлік білім беру жүйесінде тьюторлық сүйемелдеу тәжірибесі алғаш рет 1990 жылы П.Г. Щедровицкийдың басшылығымен Мәдени саясат мектебі аясында жан-жақты талқыланды [4]. Бүгінгі таңда

тьюторлық тәжірибесі Томск, Ижевск, Кемерово, Брянск, Новосибирск және т.б. аймақтарында енгізілген. 1996 жылдан бастап Томскіде Бүкіл Ресейлік тьюторлардың ғылыми-практикалық конференциялары өткізіледі. 2007 жылда Аймақ аралық тьюторлық ассоциациясы құрылды, 2009 жылда ММПУ-інде тьютор магистратурасы ашылды. 2011 жылдан бастап «Тьюторлық сүйемелдеу» кәсіби журналы шыға бастады. Бүгінгі күні Ресейде 13 тьюторлық тәжірибе орыны мен 11 тьюторлыққа оқыту орындары бар [5].

Тұлғаның мазмұндық сипаттамасы сияқты тьютор іс-әрекетінің анықтамасы да жаңа қалыптасуда. Білім беру субъектісі – тьюторды оқу-тәрбие үдерісіне енгізу қажетті, себебі тьютор оқытушы мен студенттің арасындағы байланыстырушы звено, қосымша толықтырушы ресурс болып табылады, белгілі бір деңгейде студенттің тұлға және болашақ маман ретінде қалыптасуын қамтамасыз етеді.

ЖОО да психолого-педагогикалық іс-әрекеттің түрі болып табылатын тьюторлық іс-әрекет ерекше назар аударуды талап етеді.

Ресейдегі тьюторлық тәжірибенің негізін салушы, Ковалева Т.М. пікірінше, қазіргі заманғы ЖОО жағдайындағы тьюторлық – студенттің жеке оқу траекториясын сүйемелдеу мен қолдаудан тұратын әлеуметтік білім беру әрекетінің ерекше түрі [6].

Педагогикалық ғылымында «тьютор» терминіне әртүрлі анықтамалар берілген. Ішіндегі нақтысы «тьютор» (ағылш. *tutor lat. teutor* – бақылаймын, қамқорлыққа аламын) сөзінің этимологиясымен байланысты. Тьютор кеңесші, тәлімгер ретінде, білім алушының өзіндік іс-әрекетін ұйымдастырады, студенттердің жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, жеке дара білім бағдарламаларын жасауды қамтамасыз етеді. Ол белгілі пән бойынша білім беретін оқытушылар мен оқу-танымдық іс-әрекетінің субъектісі арасындағы делдалдық, мансапқа жету және тұлғалық-кәсіби траекторияны жобалаудағы кеңесші қызметін орындайтын оқытушының ерекше іс-әрекеті [7].

Тьюторды – білім алушымен туындаған мәселелердің шешімін табуға бағытталған жұмыстарды атқаратын оқытушы деп те тануға болады. Тьютордың рөлі студенттерге тікелей ақпараттарды беру емес, оларға білім алу барысындағы және топтық процесстердегі көмек көрсету болып табылады. Тьюторлық сүйемелдеу студенттердің білім алудағы мүмкіндіктері мен ресурстарын кеңейтуге және топтық өзара қарым қатынастарын жетілдіруге бағытталады. Тьюторлық қолдау білім берудегі жаңа педагогикалық және психологиялық білім мен дағдыларды талап етеді [8].

С.А. Щенниковтың монографиясында «тьютор» термині оқытушы – кеңесші – білім беру мен өзіндік білім алу саласындағы маман ретінде беріледі. Тьюторға тұтас білім беру модулін жүргізу, білім алушылармен топтық және жеке дара жұмыстарды ұйымдастыру жауапкершілігі жүктеледі [9].

Тьюторлық іс-әрекет – тьютор және оның субъектілері қолданатын білім беру, тәрбиелеу және дамытушы сипаттағы іс-шаралар жүйесі. Ол студенттердің ЖОО-дағы жеке оқу траекториясын басқару құралы ретінде қызмет етеді [10].

Жоғарыдағы қарастырылған әдебиеттерге шолу жасаудан, заманауи білім берудегі тьюторлық іс әрекет, тұлғаның білім алу кеңістігін кеңейтудегі, өзін-өзі анықтауындағы, өзіндік белсенділігі мен өмір жолын таңдау жасауындағы мүмкіндіктерін, қажеттіліктерін қанағаттандыратын студенттерге академиялық қолдау көрсетудің жаңа бағыты екенін анықтаймыз.

Тьюторлық іс-әрекеттің негізіне білім алушылардың қызығушылығы енеді, тьютордың міндеті білім алушыны өзі-өзі түсінуге, кәсіби айқындауға, мәселелерді дербес шешуге үйрету. Сондықтанда тьюторлық сүйемелдеу – тьюторанттың (сүйемелдеушінің) жеке дара сұранысына сай инициативті білім алу қозғалысын немесе кәсіби даму жағдайларын құруға және қамтамасыз етуге бағытталған тьютордың іс-әрекеті [11].

Студенттердің кәсіби даму процесінде және жеке оқу траекториясын психолого-педагогикалық сүйемелдеуде тьюторлық

технологияларды енгізу студенттердің білім алуды жеке дараландыруға деген сұранысына негізделді.

Жоғары білім беру жүйесін жеке дараландыру идеясы Қазақстандық білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында, жоғары білім беру білім стандарттарында, білім алушылардың оқу жоспарлары мен білім алушылардың жеке дара білім траекториясында берілген. Білім беруді жеке дараландыру білім беру процесі аясында оқытушылар мен білім беру ортасын толығымен білім алушының жеке дара психологиялық, когнитивтік және физиологиялық ерекшеліктеріне бағдарлануын ұсынады [12].

Білім беру жүйесін талдай келе, ЖОО-да қазіргі университеттердің инновациялық даму жағдайында академиялық қолдау көрсету қызметінің ерекше түрі – тьюторлық қызметтің өзіндік рөлі мен ерекшелігін айқындалды.

Зерттеу барысында шетелдік университеттердің сайттарына, ғалымдардың еңбектеріне талдау жасау арқылы, жоғары білім беру жүйесінде тьютор бағдарламаларының бірнеше түрлері мен формалары қалыптасқаны анықталды: академиялық тьютор, академиялық мәселелерді шешу тьюторы, жазба жұмыстары тьюторы, тәлімгер тьютор, студент-студент қарым қатынасындағы тьютор, онлайн тьютор.

Шетелдік тәжірибені ескере отырып, отандық ЖОО-да студенттерді әлеуметтік-педагогикалық сүйемелдеуде академиялық және әлеуметтік тьюторлықты енгізудің маңызы зор.

Болашақ әлеуметтік педагогтарды тьюторлық іс-әрекетке даярлаудың өзектілігі. Жоғары білім беру жүйесінде болашақ әлеуметтік педагогтарды тьюторлық іс-әрекетке даярлауды қарастыру, әлеуметтік педагогтың қызметтерін айқындап алуды қажет етеді.

Қазақстан Республикасының білім берудің мемлекеттік жалпы білім беру стандартында әлеуметтік педагог мемлекеттік құрылымдардың, әлеуметтік бағыттағы мемлекеттік және мемлекеттік емес қаржыландырылатын білім беру

мекемелеріндегі, тұлғаның дамуы мен тәрбиелеу проблемаларымен байланысты мекемелеріндегі қоғамдағы өсіп келе жатқан ұрпақтың толыққанды әлеуметтенуі мен тұлғалық дамуын анықтайтын маман ретінде сипатталған [13]. Әлеуметтік педагог өз қызметінде Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңынан басқа да әлеуметтік нормативтік заңдар мен құжаттарды басшылыққа алады

Әлеуметтік педагогтың негізгі мақсаты – адамды өмірге қоғамға бейімдеу, оқушының әлеуметтік жан-жақты қарым қатынасы ортасын құру. Негізгі жұмыс нысаны – балалар мен жасөспірімдер, жастар. Әлеуметтік педагогтың жұмысының негізгі бағыттары: ақпараттық-әдістемелік жұмыс; жанұяларға әлеуметтік көмек; асиоциальды тәртібі бар оқушылармен жұмыс; аналитикалық жұмыс; мұғалімдермен жұмыс; жанұямен байланыс, ата-аналармен жұмыс; ата-аналардың қамқорлығынсыз қалған балалармен жұмыс. Негізгі функциялары: диагностика жүргізу; консультация/кеңес беру; қорғау, қамқорлық көрсету; ұйымдастыру; тәрбиелеу функциясы; әлеуметтік-құқықтық функция; әлеуметтік-реабилитациялық және әлеуметтік – педагогикалық функция;

Әлеуметтік педагогтың іс-әрекеті білім беру және тәрбиелеумен бірге әлеуметтік қолдауға бағытталады.

Қазақстандағы әлеуметтік-педагогикалық білімді дамытудың қозғаушы күші әлеуметтік мәселелер. Қоғамдағы әлеуметтік мәселелердің ушығуы нәтижесінде балалар мен жасөспірімдер арасында қылмыс саны артып, жасөспірімдік алкогольизм, жезөкшелік, нашақорлық, аддиктивті теріс мінез құлықтар мен физикалық және психикалық дамуында ауытқушылығы бар жастар мен ересектер саны көбеюде. Статистикаға сүйенсек, халықтың маскүнемдік және нашақорлыққа шалдығуы көрсеткіштері 2013 жылы психикалық белсенді заттар қолдану салдарынан психика және тәртібі бұзылулармен 278, 2 (100000 адамға шаққанда) адам тіркелсе, 2017 жылы 109,2 адамды құраған. Жалпы жасалған қылмыстар саны бойынша 2005 жылы 146 347 адам тіркелсе, 2010 жылы 131 896 адам, 2015 жылы 386 718 құқықбұзушылық тіркелсе оның ішіндегі 2 944 қылмыскер

кәмелеттік жасқа толмағандар болды [14].

2010 жылы 1687 баланың, 2015 жылы 2178 баланың ата-анасы ата-аналық құқығынан айырылған. Республикамызда 2010 жылы 56 991 мың мүгедек бала болса, 2015 жылы 74 280 мың бала есепте тұр. Денсаулығы жақсы мектеп оқушыларының да саны азайып келеді. Мүмкіндігі шектеулі балалардың да саны артуда.

2015 жылғы көрсеткіштер бойынша ата-анасының қамқорлығынсыз қалған жетім балалардың саны 29 666 дан асады, 5361 бала патронаттық қамқорлықта тәрбиеленуде.

2011 жылы 2398 кәмелеттік жасқа толмаған жеткіншектер әлеуметтік педагогтың көмегіне жүгінсе, 2015 жылы 3824 жеткіншекке әлеуметтік-педагогикалық көмек көрсетілген [15]. Бұл мәліметтер қазіргі қоғамдағы әлеуметтік педагогтарды кәсіби дайындауда, тьюторлық технологияларды қолданылуының қажеттілігі мен өзектілігін дәлелдейді.

Әлеуметтік педагогтер қоғамымыздың ушығып жатқан мәселелерін бірге шешуге талпынып, қатар жұмыс істейді. Әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби қызметіндегі басты мақсат – адамның, жеке тұлғаның, отбасының әлеуметтік құқықтары мен мүдделерін қорғау. Әлеуметтік сала мамандарының мамандығы бірқатар мамандандырылуларды қамтиды: қызметтің саласы бойынша балалардың бірлестіктері мен ұйымдарының әлеуметтік педагог басшысы; әлеуметтік педагог-эколог; әлеуметтік педагог валеолог; әлеуметтік педагог тәрбиеші; жұмыс пен отбасы жөніндегі әлеуметтік педагог және т.б. мамандандырудың негізі ретінде тұрғындардың жекелеген категориясы болуы мүмкін [16].

Өз тәжірибесінде тьюторлық сүйемелдеу технологияларын мақсатты түрде қолдана алуы білім алушының өзін-өзі дамытуына, қоғамдағы әлеуметтік мәселелерді шешуіне мүмкіндік береді. Әлеуметтік педагогтың академиялық тьютор және әлеуметтік – тьютор іс-әрекетін атқаруға дайындығы қазіргі кездегі академиялық және әлеуметтік мәселелердің шешімі болып жаңа бағыт ретінде маманның кәсіби күзиреттілігін арттыруға ықпал етеді.

ЖОО-дағы оқыту-тәрбие үдерісіндегі академиялық және әлеуметтік тьютордың іс әрекеті. Педагогикалық ғылымының заманауи тәжірибелерінің бірі – әлеуметтік педагогикадағы ортада білім алушылардың академиялық және әлеуметтік мәселелерін шешуде тиімді бағыт, педагогтың, әлеуметтік педагогтың тьюторлық іс-әрекетімен, тьютордың позициясымен байланысты. Бұл әлеуметтік тьюторларды кәсіби дайындау тұжырымдамасын жасаудағы негізгі педагогикалық және әлеуметтік-педагогикалық аспектінің өзектілігін көрсетеді [17]. Академиялық тьютор білім алушыларға академиялық жетістікке жету жолдарын (оқу дағдылары (*study skills*), уақытты басқару, (*time management*), стресстік жағдайлардың алдын алу (*stress management*), тиімді оқу дағдылары (*effective reading*), жазбалар жазу (*note-taking*), тест жазу (*test-taking*), оқу бағдарламаларын қолдану (*understanding how to use syllabus*) жүзеге асыру бойынша қолдау жұмыстарын жүргізеді. Әлеуметтік тьютор әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттерді (әлеуметтік-педагогикалық диагностика, әлеуметтік-педагогикалық кеңес беру, әлеуметтік-педагогикалық профилактика, әлеуметтік-педагогикалық ағарту, әлеуметтік-педагогикалық түзету мен оңалту, ресоциализация, жанұяның әлеуметтік-педагогикалық мониторингы, әлеуметтік-педагогикалық патронаж) тьюторлық сүйемелдеу жұмыстарын атқаруда қолданады.

ЖОО-да әлеуметтік педагогтарды кәсіби даярлауда академиялық және әлеуметтік тьюторлықтың технологияларын игеруі кешенді түрде жүргізілуі тиіс. Себебі педагог іс-әрекеті академиялық мәселелерді шешуге бағытталса, әлеуметтік педагог жеке тұлғаны әлеуметтік нормаларды игеруіне, әлеуметтік ортаға бейімделуіне ықпал етеді.

Жоғары білім беру жүйесінде бакалавриат және магистратура дайындау деңгейіндегі әлеуметтік педагогтарды тьюторлық іс-әрекетке даярлаудың өзектілігі мен қажеттілігін теориялық негіздеу, білім беру жүйесіндегі тьютордың қызметтерін де айқындауды қажет етеді. Тьюторлық сүйемелдеудің мақсаты – тұлғаның білім

алу потенциалын толыққанды жүзеге асыру, өзін дамыту әлеуетін білім алу арқылы өзін-өзі тану, субъект қызметінің қажеттіліктерін қанағаттандыру. Білім беру қызметінде тұлғаға өзін-өзі жүзеге асыруына көмек беру. ҚР Білім және ғылым министрлігінің 2016 жылғы 28 қаңтардағы № 90 бұйрығымен бекітілген «Кредиттік оқыту технологиясы бойынша оқу процессін ұйымдастырудың ережесінде: «Тьютор – студенттің нақты пәнді игеруі бойынша академиялық кеңесші рөлін атқаратын оқытушы, ретінде анықталады [18].

Тьютор студенттің әртүрлі білім бағдарламаларын меңгеруіне ықпал ететін, жекедараланған білім алу қағидасын жүзеге асыру мақсатымен енгізілген жаңа педагогикалық қызмет, кәсіби бағыт.

Тьютордың негізгі функциялары: басқару функциясы; диагностика функциясы; мақсат қою функциясы; мотивациялық функция; коммуникативтік функциясы; бақылау функциясы; рефлексия функциясы; әдістемелік функциясы;

Тьютордың кәсіби іс-әрекеті тьюторанттың субъектілік позициясын қалыптастыруға бағытталған жағдайлар жасауға (білім алуда өз бетінше ізденісті ұйымдастыру, оқыту әдістерін рефлексиялау қабілеті т.с.с) тьюторантқа, оның ата-аналарына, заңды өкілдеріне білім алудағы талаптар, қажеттіліктер, мүмкіндіктер және басқа да мәселелер бойынша кеңес беруге, жеке дара білім беру бағдарламаларын талдауда және презентациялауда көмек көрсетуге бағытталады [19]. Тьютордың іс-әрекеті білім беру және тәрбиелеу процесінде тьюторлық сүйемелдеу мен қолдаудан тұрады. Тьюторлық іс-әрекетті жүзеге асыратын педагог білім алушыға саналы таңдау жасауда көмек көрсетуді мақсат етіп, өзіндік білім алуда туындайтын мәселелерін шешуде білім алу үдерісін жекедараландыруға жағдай жасайды. Тьютор әрбір білім алушының ашық білім беру қағидасына негізінде саналы таңдау жасауына, жеке оқу траекториясын мақсатты қалыптастыруына мүмкіндік береді.

Т.М. Ковалева тьюторлық сүйемелдеуді өзара байланыстағы кезеңдермен сипаттады:

диагностикалық, жобалаушы, жүзеге асырушы және аналитикалық кезең. Осыған байланысты, болашақ әлеуметтік педагогтарда тьюторлық сүйемелдеудің күзиреттіліктерін қалыптастыру барысында оның тәжірибеде

орын алған бағыттарымен сәйкес жүзеге асыру керек [20].

ЖОО-да тьюторлық іс-әрекетті талдай келе, оның келесі бағыттарын анықтадық (Кесте 1).

Кесте 1

Тьюторлық іс-әрекеттің негізгі бағыттары

Тьютор іс-әрекетінің әлеуметтік бағыты	Тьютор іс-әрекетінің әлеуметтік бағыты – білім алушының әлеуеті және қоршаған әлеуметтік ресурстық мүмкіндіктерін анықтауға бағытталады
Тьютор іс-әрекеттің мәдени-пәндік бағыты	Тьюторлық әрекеттің мәдени-пәндік бағыты – білім алушыға академиялық ортаның мүмкіндіктері мен мәдени дәстүрлерді игеруге көмектеседі.
Тьютор әрекеттің антропологиялық бағыты	Тьюторлық әрекеттің антропологиялық бағыты – жеке дараландыру принципі негізінде құрылған және білім алушының жеке тұлғалық сапасы мен мүмкіндіктеріне ықпал етеді.

Тьютор әрекетінің әлеуметтік бағытын жүзеге асырудағы тьютордың міндеті – тьюторантпен инфрақұрылымның барлық білім беру мүмкіндіктерін анықтап, білім алу мүмкіндіктерінің инфраструктуралық картасын талдап, оның ресурстарын жекедара білім алу бағдарламаларында жүзеге асыруда қолдану. Тьюторант үшін тьюторлық сүйемелдеудің бұл бағыты оның жеке «білім алу географиясын» кеңейтумен байланысты: білім алушы тьюторлық сабақтарда әртүрлі ресурстар жайлы (арнайы курстар, тренингтер, клубтар, ашық семинарлар, конференциялар т.б.) біледі, соның негізінде жеке оқу траекториясын жүзеге асыру жолдарын үйренеді.

Тьюторлық әрекеттің антропологиялық бағыты бойынша тьютордың жұмысы әрбір білім беру бағдарламасының антропологиялық талаптарын айқындауға және талқылауға көмектеседі, соның нәтижесінде жеке оқу траекториясын қалыптастырады, таңдау жасайды, жеке дара қасиеттерінің негізінде білім беру бағдарламасына түзетулер енгізеді. Тьюторлық күзиреттілікке ие тьютордың немесе педагогтың жұмысы, оқушыға немесе студентке өзінің білім алу кеңістігін толығымен көруіне және өзінің жекедара

білім алу бағдарламасын құру үшін өз потенциалын толығымен пайдалануына мүмкіндік береді [3].

Қазіргі кезде ЖОО-да көмекке мұқтаж студенттердің қолдау көрсететін мамандандырылған әлеуметтік педагогтарды әлеуметтік тьюторлар ретінде де даярлау қажеттілігі туып отыр. Әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет білім алушылардың әлеуметтік аз қорғалған санатына: материалдық қамтамасыз етілу деңгейі аз жанұяларға, мүмкіндігі шектеулі студенттерге, мүгедек білім алушыларға, әлеуметтік аз қамтылған және толық емес отбасынан шыққан студенттерге, мигрант-білім алушыларға, оралмандарға, шалғай ауылдардан келген білім алушыларға, қиын жағдайларға түскен студенттерге көмек көрсету мен қолдау көрсетуге негізделген. Себебі, әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің негізгі мақсаты тұлғаның әлеуметтік белсенділігін, дағдарыс жағдайында оның бейімделуі мен әлеуметтенуін қалыптастыру.

Әлеуметтік тьюторлық сүйемелдеу-әлеуметтік аз қорғалған студенттердің (мүгедектер, мүмкіндігі шектелген студенттер, жалғызбасты аналар, көпбалалы және аз қамтылған жанұялардың балалары, жетім

балалар) әлеуметтік ортаға бейімделуінде қажет.

ЖОО-дағы әлеуметтік педагогикалық іс-әрекет инновациялық әлеуметтік технологиялармен байланысты. Әлеуметтік технологиялар жайлы ұғым әлеуметтік жұмыстың сипаттамасында кездеседі. Тьюторлық іс-әрекеті әлеуметтік технология ретінде қарастыру әлеуметтік педагогтарды даярлаудың білім беру бағдарламасында қарастырылмаған. Сонымен қатар, тьютор жұмысындағы әлеуметтік жағдайларда қолданылатын әлеуметтік технологиялардың жүйелі зерттелуі де жүргізілмеген. Әлеуметтік технологияларды жүйелі түрде зерттеу, тьютордың жүйелі ойлау қабілетін, рефлексиясын, сыни ойлауын, эмпатиясымен бірге жалпы әлеуметтік күзіреттілігін дамытуға ықпал етеді. Тьютор іс-әрекетінің негізгі түрлері: білім беру іс-әрекеті, әдістемелік іс-әрекет, әкімшілік іс-әрекет; маркетингтік іс-әрекет; ақпараттық іс-әрекет.

Тьютор бұл әрекеттермен қоса, «әлеуметтік психологиялық-педагогикалық диагностика, әлеуметтік алдын-алу шаралары, әлеуметтік бейімделу және әлеуметтік реабилитациямен» байланысты әлеуметтік технологияларды да игеруі керек. Әлеуметтік педагогтың жұмысында әлеуметтік және педагогикалық технологиялардың интегративті түрі – әлеуметтік-педагогикалық технологиялар ретінде қарастырылады. Әлеуметтік педагогикалық технологиялар әлеуметтік педагогтың диагностика, бейімделу, түзету және реабилитация сияқты міндеттерін шешеді. Әлеуметтік педагогикалық технологиялардың негізгі түрлері: әлеуметтік-педагогикалық диагностика, әлеуметтік-педагогикалық кеңес беру, әлеуметтік-педагогикалық профилактика, әлеуметтік-педагогикалық ағарту жұмыстары, әлеуметтік-педагогикалық түзету мен реабилитация, қайта әлеуметтендіру, жанұяның әлеуметтік-педагогикалық мониторингы, әлеуметтік-педагогикалық патронаж.

Бұл әлеуметтік – педагогикалық технологияларды игерумен бірге болашақ әлеуметтік педагогтар ашық білім беру кеңістігінде

шығармашылық еркіндікке, тьюторлық іс-әрекетке де дайын болуы керек.

Ол үшін келесі мәселелер тәжірибеде жүзеге асырылуы қажет:

- білім беруді модернизациялау кешенді жобаларын жүзеге асыруда әдістемелік және ғылыми қолдау жүйелерінде әлеуметтік технологияларды тьюторлық сүйемелдеу компоненті ретінде игеруі арқылы білім алушының біліктілігін арттыру;

- әлеуметтік технологиялар жайлы ұғымды әлеуметтік педагогикалық іс-әрекеттер аясында қалыптастыру.

Зерттеу барысында әлеуметтік педагогтарды тьюторлық іс-әрекетке дайындаудағы негізгі міндеттерін айқындадық:

- әлеуметтік әсер ету деңгейлері мен мазмұндық сипаттамаларына, қызметтеріне байланысты ажыратылатын әлеуметтік технологияларды игеру;

- тьюторлық және әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттер аясындағы күнделікті және стандарттан тыс жағдаяттар мен міндеттерге арналған технологияларды құрастыра алу мен бейімдеу, өзіндік таңдау дағдыларын қалыптастыру;

- оқыту тақырыбы бойынша өзіндік жобаларды орындау барысында тьюторлардың тәжірибелік жұмыстарын сүйемелдеу және ғылыми-әдістемелік көмек көрсету;

- болашақ тьюторларды даярлауда әлеуметтік технологиялар зерттелетін модельдік тақырыптар мен мәселелер анықталатын белсенді оқыту әдістерін қолданатын біліктілігін жоғарылату курстарын ашу.

Тьюторлық технологияларды қолдану осы мақсаттарды жүзеге асыруға және келесі міндеттерді тиімді шешуге мүмкіндік береді:

- жанұялық әлеуметтік ортаны зерттеу;

- білім алушылардың қызығушылықтары мен қажеттіліктерін, мінез қылығындағы ауытқуларды, әлеуметтік қорғалу деңгейі мен бейімделуін анықтау;

- әлеуметтік-педагогикалық көмекті, қолдауды дер кезінде көрсету;

- білім алушының тұлғасы мен мекеменің, жанұяның, ортаның, әлеуметтік қызмет көрсету мамандарының, әкімшілік мекемелер арасындағы делдал болу;

– ата-аналарға көмек көрсету және олардың білім алушының әлеуметтік-педагогикалық мәселелерін шешу мен тәрбиелеу мәселері бойынша педагогикалық құзіреттілігін жоғарылату.

Әлеуметтік тьюторлық әлеуметтік педагогикалық іс-әрекеттің, диагностиканың, әлеуметтік профилактиканың, әлеуметтік бейімделудің, әлеуметтік оңалтудың бірқатар міндеттерін шешеді [21].

Болашақ әлеуметтік педагогтарды тьюторлық іс-әрекетке даярлауды қалыптастырудың ең тиімді әдістемелік тұғыры-құзіреттілік тұғыр. Болашақ тьюторларды кәсіби дайындау академиялық, кәсіби және әлеуметтік-жеке тұлғалық құзіреттіліктердің кешені түрінде

байқалатын күрделі тізбекті үдеріс. Осыған байланысты әлеуметтік салада тьюторлық құзіреттілікті қалыптастыруға бағытталған әлеуметтік педагогтарды даярлау бағдарламасына әлеуметтік тьюторлық бойынша элективті курстарды енгізу кәсіби әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекетке мамандандырудағы жетістік болады. Осы айтылғандарды жүзеге асыру үшін «Әлеуметтік педагогикалық білім берудегі тьюторлық іс-әрекет» оқу пәнінің бағдарламасы жасалды

«Әлеуметтік педагогикалық білім берудегі тьюторлық іс-әрекет» пәні кәсіби пәндер циклының элективті бөлігіне жатады. Пәннің жалпы сағаты (105 сағат). Пәннің оқу жоспары, құрылымы мен мазмұны төмендегі кестеде берілген.

Кесте 2

«Әлеуметтік педагогикалық білім берудегі тьюторлық іс-әрекет» элективті курсының тақырыптық жоспары

№ Апта	Тақырып атауы	Оқытуды ұйымдастырудың формалары мен сағаттар саны		
		Дәріс	Семинар	Білім алушының өздік жұмыс
1	2	3	4	5
Модуль 1 Тьюторлық сүйемелдеудің теориялық негіздері және халықаралық тәжірибелері				
1	Білім берудегі инновациялық үдерістер: тьюторлық сүйемелдеу. Жоғары білім беру жүйесінде тьютор ұғымының мәні	1	2	7
2	Тьюторлық сүйемелдеудің шығу тарихы: қазіргі әлемдік білім беру жүйесіндегі тьюторлық сүйемелдеудің тәжірибесі	1	2	7
Модуль 2 сүйемелдеуді жүзеге асыру технологиясы				
3	Дамытушы білім беру моделі тьюторлық сүйемелдеудің негізгі идеясы ретінде. Тьютор-оқыту үдерісін жобалаушы	1	2	7
4	ЖОО-да тьюторлық сүйемелдеудің функциялары. Тьюторлық сүйемелдеудің негізгі кезеңдері	1	2	7
5	Тьюторлық сүйемелдеудің формалары. Кәсіби білім беруде нақты жағдаяттарды қолдану (кейс-стади)технологиясы	1	2	7

6	Тьюторлық сүйемелдеуде жазбаша қарым-қатынастың міндеттері. Қосымша білім беру саласында тьюторларды дайындау мәселелері	1	2	7
Модуль 3 Әлеуметтік тьюторлықтың теориялық негіздері. Тұлғаның әлеуметтік белсенділігін қалыптастырудағы тьюторлық сүйемелдеу				
7	Қоғамның әлеуметтік мәселелері, әлеуметтік тьютор. Әлеуметтік тьютордың кәсіби іс-әрекеті мен әлеуметтік педагогикалық іс-әрекеттің ерекшелігі, айырмашылығы.	1	2	7
8	Тұлғаның әлеуметтік белсенділігінің сипаттамасы, қалыптасу кезеңдері. Әлеуметтік-белсенді мінез қылықтың негізі.	1	2	7
9	Әлеуметтік болжау, жобалау және кәсіби сынау жағдайларындағы тьюторлық сүйемелдеу.	1	2	7
Модуль 4 Отбасыны тьюторлық сүйемелдеу				
10	Жанұямен жұмыс жүргізудегі нормативтік-құқықтық және психолого-педагогикалық аспектілер. Тәуекел тобындағы жанұялармен әлеуметтік жұмыс жүргізу технологиясы.	1	2	7
11	Әлеуметтік тьюторлық сүйемелдеу жанұя институтын дамыту, нығайту және әлеуметтік жетімдің алдын алу ресурсы ретінде.	1	2	7
12	Жанұяны зерттеу технологиялары. Қиын өмірлік жағдайға ұшыраған жанұяларға әлеуметтік-педагогикалық көмек көрсету әдістері. Жанұямен жұмыс жүргізудегі әлеуметтік-білім тәжірибелері.	1	2	7
Модуль 5 Әлеуметтік тьюторлық технологиялары				
13	Әлеуметтік -педагогикалық іс-әрекеттер әдістері және заманауи әлеуметтік технологиялар. Әлеуметтік тьюторлық әрекеттің технологиялық циклы. Әлеуметтік ортаны жобалау және жеке дараландыру.	1	2	7

14	Әлеуметтік тьюторлықтағы қашықтық технологиясының ресурстары. Әлеуметтік тьюторлық және қашықтықтан сүйемелдеу технологиясы.	1	2	7
15	Әлеуметтік тьютордың тәжірибелік дайындығы мен іс-әрекетін талдауға және өзіндік жетілуіне қажетті бағыттар.	1	2	7
Барлығы 5 кредит		15	30	105

Пәннің мақсаты – магистранттарда әлеуметтік тьюторлық сүйемелдеу, әлеуметтік тьютордың іс-әрекетінің теориялық негіздерін игерудің өзіндік ерекшелігі жайлы білімді және әлеуметтік саладағы тьюторлық сүйемелдеу технологиясы мен әдістемелерін қолданудың күзиреттіліктерін қалыптастыру.

Элективті курсты меңгеруде болашақ әлеуметтік педагогтар тьюторлық іс-әрекеттің әлеуметтік бағыты – білім алушының әлеуеті және қоршаған әлеуметтік ресурстық мүмкіндіктерін анықтау; мәдени-пәндік бағыты –білім алушыға академиялық ортаның мүмкіндіктері мен мәдени дәстүрлерді игеруге көмектесу; антропологиялық бағыты – жеке дараландыру принципі негізінде құрылған және білім алушының жеке тұлғалық сапасы мен мүмкіндіктеріне ықпал ету дағдыларын жүзеге асыруға дайын болады. Ол өз кезегінде болашақ әлеуметтік педагогтарды даярлаудың сапасын арттыра түседі.

Зерттеу барысында жоғарыдағы аталғандарды қорытындылай келе, келесідей тұжырымдарға келуге болады:

1. Қазақстандағы әлеуметтік – педагогикалық білімді, әлеуметтік педагогтың кәсіби іс-әрекетін жетілдіруде тьюторлық сүйемелдеуді енгізу өзекті болып табылады. Әлеуметтік тьютор – жоғары оқу орынындағы әлеуметтік психолог-педагогикалық білім беру әрекетінің ерекше түрі ретінде қоғамдағы ұшыққан әлеуметтік мәселелерді шешуге көмектеседі.

2. Әлеуметтік тьютор тьюторлық сүйемелдеу технологияларын қолдана отырып, тұрғындардың әлеуметтік қорғалмаған санатына: материалдық қамтамасыз етілу деңгейі аз жанұяларға, мүмкіндігі шектеулі

жандар мен мүгедектерге, әлеуметтік аз қамтылған және толық емес жанұяларға, мигранттар жанұясына, қиын жағдайларға түскен адамдарға көмек және қолдау көрсетеді

3. Әлеуметтік тьютор жұмысындағы әлеуметтік-педагогикалық мәселелердің психолог-педагогикалық диагностикасы, әлеуметтік алдын-алу шаралары, әлеуметтік бейімделу және әлеуметтік реабилитациямен байланысты әлеуметтік технологиялар мен қызметтерді игеру жүйелі зерттеулер мен жаңа нұсқаулықтарды ендіруді талап етеді.

4. Әлеуметтік технологияларды тьюторлық сүйемелдеу компоненті ретінде игеруі арқылы білім алушының біліктілігін жоғарылату тьюторлық жаңа технологиялардың жасалуы мен ашық білім кеңістігіндегі шығармашылық еркіндігіне әкеледі. Әлеуметтік технологиялар спектрін игеру; тьюторлық және әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттер технологияларды құрастыра алу мен бейімдеу, өзіндік таңдау дағдыларын қалыптастыру; оқыту тақырыбы бойынша өзіндік жобаларды орындау барысында тьюторлардың тәжірибелік жұмыстарын сүйемелдеу және ғылыми-әдістемелік көмек көрсету әлеуметтік тьюторларды даярлаудағы негізгі міндеттер болып табылады.

5. Әлеуметтік тьюторлық технологияларды қолдану жанұялық ортаны зерттеуге; білім алушылардың қызығушылықтары мен қажеттіліктерін, мінез қылығындағы ауытқуларды, әлеуметтік қорғалу деңгейі мен бейімделуін анықтауға; баланың әлеуметтік-педагогикалық мәселелерін шешу мен тәрбиелеу мәселері бойынша ата-аналарға көмек көрсетуге мүмкіндік береді.

6. Тьютор іс-әрекетінің әлеуметтік бағыты мен мәдени-пәндік бағытын негізге ала отырылып жасаған кәсіби пәндер циклының элективті «Әлеуметтік педагогикалық білім берудегі тьюторлық іс әрекет» пәнінің әлеуметтік педагогтарды тьюторлық іс-әрекетке даярлаудағы маңызы зор. Себебі, магистранттар әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттерінде тьюторлық ресурстарды қолдануды меңгереді.

Тьюторлық іс-әрекет әлеуметтік-педагогикалық формалар, тәсілдер, әдістерді жүзеге асыруға, балалармен жеке жұмыс істеуге негізделеді және әрбір жеке тұлғаның және бүкіл қоғамның сұранысына бағытталады. Әлеуметтік педагогтарды даярлауда тьюторлық технологияларды ендіру, әлеуметтік педагогтардың кәсіби күзiреттiлiктерiнiң қалыптасуына негiз болады.

Әдебиеттер тізімі

[1] Индивидуальная траектория тьюторского сопровождения образовательного процесса как социальная проблема. М.В. Потапова, В.С. Цилицкий Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта, 2016. – №11 (141). – 158 с.

[2] Абдыхалыкова Ж.Е. Әлемдік білім беруде студенттерге академиялық қолдау көрсетудің теориясы мен технологиясы: АҚШ, Ұлыбритания тәжірибесі негізінде. Монография. – Астана: Мастер ЖШС, 2018. – 103-108 б.

[3] De Montfort University, Leicester, UK (www.dmu.ac.uk) (дата обращения 06.09.2019).

[4] Ковалева Т.М. Оформление новой профессии тьютора в российском образовании /Вопросы образования, 2015 – №2. – 171 с.

[5] Щедровицкий П.Г. Сопровождение к неизвестному – высший пилотаж //Тьюторское сопровождение. – 2011. – №1. – 70-72 с.

[6] Ковалева Т.М. Международный контекст открытого образования и региональной программы /Т.М. Ковалева //Открытое образование и региональное развитие: проблема современного знания: Сб. науч. тр. по материалам 5-й Всерос.науч. тьюторской конф. – М.:Томск, 2000.

[7] Journal of Danubian Studies and Research. Asya Suchanu Organization of the Master in Higher Education Methodological Support . – Vol, 3. – no. 1. – pp 220-221.

[8] The role of the tutor in a problem based learning curriculum Willem de Grave, Jos Moust, Jeannette Hommes, Maastricht University Department of Educational Development & Research Book-January 2003. – pp 7.

[9] Щенников С.А Открытое дистанционное образование. – М.: Наука, 2002. – 527с.

[10] Андреева Е.А. Внедрение тьюторских моделей обучения как одно из условий реализации индивидуализации при модернизации российского образования /Вектор науки Тольятинского государственного университета. Серия Педагогика, психология, 2011. – №1(4). – 15 с.

[11] Tutorial teaching //University of Oxford Institute for the Advancement of University Learning, электронный ресурс. Режим доступа: URL: http://www.Learning.ox.ac.uk/media/global/wwwadminoxacuk/localsites/oxfordlearninginstitute/documents/supportresources/lecturersteachingstaff/resources/resources/Tutorial_Teaching.pdf.

[12] Романова Е.А. Позиция тьютора в системе современного высшего образования /Педагогические науки, 2017. – №4 (58).

[13] State educational standard of the Republic of Kazakhstan. Higher education. Bachelor. Specialty 5B012300 – Social pedagogy and self-knowledge – Astana 2010. – 48 с.

[14] Қазақстан 2017жылы: Статистикалық жылнамалығы. – Астана, 2018.

[15] Дети Казахстана статистический сборник. – Астана, 2017. – 57-72 с.

[16] Кульбекова Б.Р. Әлеуметтік қызметкерлерді кәсіби даярлаудың ғылыми-теориялық негіздері /КазНУ Хабаршысы, Педагогикалық ғылымдар сериясы, 2019. – №2 (59). – 20 с.

[17] Ковалева Т.М. Профессия «Тьютор». – М.: Тверь: СФК-офис, 2012. – 107 с.

[18] Правила организации учебного процесса по кредитной технологии обучения //Приказ Министерства образования и науки Республики Казахстан, №152. – Астана, 2011.

- [19] Волченкова К.Н. Тьюторское сопровождение как основа субъект-субъектных отношении тьютора и студента. /Вестник ЮУрГУ. Серия «Образование. Педагогические науки», т.5. – 2013. – №3. – 71 с.
- [20] Ковалева Т.М. Гуманитарные технологии и тьюторская практика //Открытое образование и региональное образование: образование как сфера интересов инновационных сообществ. – Томск, 2002. – 25 с.
- [21] Грачева Н.Ю., Дудчик С.В. Профессиональная подготовка тьюторов для работы в социально-образовательной среде /Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса, 2016. – №3(36). – 257-259 с.

References

- [1] Individualnaia traektoriia týtorskogo soprovajdeniia obrazovatel'nogo protsessa kak sotsialnaia problema. M.V. Potapova, V.S. Tsilit'skii [Individual trajectory of tutor support of educational process as a social problem] Ýchenye zapiski ýniversiteta imeni P.F. Lesgafta – 2016.– № 11 (141) – 158 pp. (In Russian)
- [2] Abdyhalykova J.E. Álemdik bilim berýde stýdentterge akademiialyq qoldaý kórsetýdiñ teoriyasý men tehnologiiasý: AQSh, Ulybritanniia tájiribesi negizinde. [Theory and technology of academic support for students in world education: based on the experience of the USA and Great Britain.] Monographic. – Astana: Master JShS, 2018 – 103-108 pp. (In Kazakh)
- [3] De Montfort University, Leicester, UK (www.dmu.ac.uk) (data obrasheniya 06.09.2019.).
- [4] Kovaleva T.M. Oformlenie novoi professii týtora v rossiiskom obrazovanii [Making a new tutor profession in Russian education] / Voprosy obrazovaniia № 2. – 171 pp. (In Russian)
- [5] Schedrovitskii P.G. Soprovajdenie k neizvestnomý – vysshii pilotaj [Escort to the unknown-aerobatics]// Týtorskoe soprovajdenie. – 2011. – №1. 70-72 pp. (In Russian).
- [6] Kovaleva T.M. mejdýnarodnyi kontekst otkrytogo obrazovaniia i regionalnoi programmy [international context of open education and regional program]/T.M. Kovaleva // Open education and regional development: the problem of modern knowledge: sb. naých. tr. po materialam 5-i Vseros.naých. týtorskoi konf. – M.: Tomsk, 2000 (In Russian)
- [7] Journal of Danubian Studies and Research. Asya Suchanu Organization of the Master in Higher Education Methodological Support . – Vol, 3. no. 1. – 220-221 pp.
- [8] The role of the tutor in a problem based learning curriculum Willem de Grave, Jos Moust, Jeannette Hommes, Maastricht University Department of Educational Development & Research Book• January 2003. – 7 pp.
- [9] Schennikov S. A Otkrytoe distantsionnoe obrazovanie.[Open distance education.] – M.: Naýka, 2002. – 527 pp. (In Russian)
- [10] Andreeva, E.A. Vnedrenie týtorskikh modelei obýcheniia kak odno iz ýslovii realizatsii individualizatsii pri modernizatsii rossiiskogo obrazovaniia. [Introduction of tutor models of training as one of conditions of realization of individualization at modernization of the Russian education.]/ Vektor naýki Toliatn'skogo gosýdarstvennogo ýniversiteta. Seriia Pedagogika, psihologiya. – 2011. – № 1(4) – 15 pp. (In Russian)
- [11] Tutorial teaching// University of Oxford Institute for the Advancement of University Learning, elektronnyi resýrs. Rejim dostýpa: URL: http://www.Learning.ox.ac.uk/media/global/wwwadminoxacuk/localsites/oxfordlearninginstitute/documents/supportresources/lecturersteachingstaff/resources/resources/Tutorial_Teaching.pdf.
- [12] Pozitsiia týtora v sisteme sovremennogo vysshego obrazovaniia. [Tutor's position in the system of modern higher education]Romanova E.A. 2017 aprel vypýsk № 4(58) Pedagogicheskie naýki (In Russian).
- [13] 6.08.079. State educational standard of the Republic of Kazakhstan. Higher education. Bachelor. Specialty 5B012300- Social pedagogy and self-knowledge – Astana, 2010. – 48 pp. (In Kazakh).
- [14] «Kazakhstan 2017» statistikal'yq jylnamalygy [Kazakhstan 2017-a statistical compendium] – Astana, 2018. (In Kazakh).
- [15] Deti Kazahstana statisticheskii sbornik 2017 [Children of Kazakhstan statistical collection] 57- 72 pp. (In Kazakh).
- [16] Kýlbekova B.R. Éleumettik qyzmetkerlerdi kásiibi dаярлаудың ғылыми-теориялық негіздері [Scientific and theoretical bases for professional training of social workers] KAZNÝ Habarshysy. «Pedagogikal'yq ғылымдар» seriasy. – 2019 №2 (59). – 20 pp. (In Kazakh).

[17] Kovaleva T. M. Professіia «Tі́ytor». [Profession- Tutor] – M.: Tver: SFK-ofis, 2012. – 107 pp. (In Russian)

[18] Respublika Kazakhstan. Pravila organizatsii ūchebnogo protsessа po kreditnoi tehnologii obūcheniia // Prikaz Ministra obrazovaniia i naŭki Respubliki Kazakhstan. [The Republic of Kazakhstan. Rules for the organization of the educational process on credit technology of education // Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan] – 2011. – № 152. (In Kazakh).

[19] Tі́ytorskoe soprovojdenie kak osnova sŭbekt-sŭbektnyh otnosheniі tі́ytora i stŭdenta. K. N. Volchenkova Vestnik IŭŪrGŪ. Serіia «Obrazovanie. Pedagogicheskie naŭki» [Tutoring as the basis of subject-subject relationship between tutor and student. K.N. Volchenkova Bulletin of SUSU. Series “Education. Pedagogical sciences «] – 2013. tom 5. – №3 – 71 pp. (In Russian)

[20] Kovaleva T.M. Gŭmanitarnye tehnologii i tі́ytorskaia praktika // Otkrytoe obrazovanie i regionalnoe obrazovanie: obrazovanie kak sfera interesov innovatsionnyh soobestv. [Humanitarian technologies and tutoring practice // Open education and regional education: education as a sphere of interest of innovative communities.] – Tomsk, 2002. – 25 pp. (In Russian)

[21] Gracheva N.Iŭ. Dŭdchik S.V. Professionalnaia podgotovka tі́ytorov dlia raboty v sotsialno-obrazovatelnoi srede. BIZNES. OBRAZOVANIE. PRAVO. Vestnik Volgogradskogo institŭta bі́znesa, [Tutor training for work in a socio-educational environment. BUSINESS. EDUCATION. RIGHT. Bulletin of the Volgograd Institute of Business] – 2016. – № 3 (36). – 257-259 pp. (In Russian)

Подготовка будущих социальных педагогов к тьюторской деятельности в системе высшего образования

Ж.Е. Абдыхалыкова¹ А.Н. Нурмуханбетова¹

¹ Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева,
(Нур-Султан, Казахстан)

Аннотация

Вхождение страны в мировое образовательное пространство, присоединение к Болонскому процессу обосновывают ориентацию системы высшего образования на принципы индивидуализации. Тьюторская деятельность в решении задач непрерывного образования, обучения на протяжении всей жизни помогает студентам в выборе конкретных направлений в построении и профессиональном выборе образовательных траекторий в вузе. Тьюторское сопровождение способствует профессионально-личностному развитию студентов, удовлетворяя потребности условий перехода к процессу индивидуализации обучения. По этой причине в статье рассматривается актуальность системы обучения в социально-педагогической деятельности, которая имеет историческую роль в мировой образовательной системе. Анализ поддержки обучения в системе высшего образования характеризуется особенностями обучения в зарубежной практике. На этом основании, в статье обсуждается возможность подготовки будущих социальных педагогов к тьюторской деятельности в современном образовании. В результате исследования в вузе представлена авторская учебная программа, позволяющая формировать у социальных педагогов компетенции по качественному выполнению тьюторской деятельности.

Ключевые слова: социальная педагогика, социально-педагогическая деятельность, социальная тьютор, академический тьютор, социальный тьютор, Тьюторское сопровождение, тьюторская технология, профессиональная подготовка тьюторов.

Preparation of social pedagoges to the tutoring in the system of higher education

Zh.E. Abdykhalykova¹. A.N. Nurmukhanbetova¹

¹Eurasian National University named LN Gumilyov,
(Nur-Sultan, Kazakhstan)

Abstract

The accession of the country to the world educational space and the accession to the Bologna process are based on the principles of individualization of the higher education system. Tutorial activities to solve lifelong learning, continuing education problems will help students to select specific areas for creating and choosing the study trajectories

in the university. Tutorial support satisfies the needs of the transition to the individual learning process and contributes to the professional-personal development of students.

For this reason, the article considers the relevance of the training system in social and pedagogical activity, which has a historical role in the world educational system. Analysis of the support of learning in the higher education system is characterized by the features of instruction in foreign practice. On this basis, the article discusses the possibility of preparing future social educators for tutoring in modern education. As a result of the research, the author presented a curriculum at the university, which allows forming social competencies in the quality of tutoring.

The article provides for tutorial tutorship in modern education to prepare social teachers for tutorial activity.

As a result of the research, the University offered a program of authorship discipline, which allows the social teachers to form the competence of qualitative tutor activity.

Keywords: social pedagogy, social pedagogical activity, social tutoring, academic tutors, social tutors, tutor accompaniment, tutor technology, tutor professional training.

Редакцияға 13.09.2019 қабылданды.

МРНТИ 14.09.91

М.А.БЛИНОВ

Алматынський Філіал НОУ ВПО Санкт-Петербурзького гуманітарного університету профсоюзов (Алматы, Казахстан)

ПРОБЛЕМЫ УНИВЕРСАЛИЗАЦИИ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ИНДИИ

Аннотация

Получение доступного и качественного образования является правом каждого ребенка при рождении в любой стране мира, особенно это касается начального образования. В Индии в период до и после обретения независимости прилагались значительные усилия по обеспечению бесплатного и обязательного начального образования для каждого ребенка без какой-либо дискриминации. Основываясь на статье 45 Конституции Индии различные комиссии и комитеты, назначенные правительством Индии, предлагали свои рекомендации по универсализации начального образования через такие программы, как НФО, НПО, РПНО и другие. Закон «О праве детей на бесплатное и обязательное образование 2009 года» представляет собой подробный и всеобъемлющий законодательный акт, который включает положение, касающееся бесплатного и обязательного образования всех детей в возрасте от 6 до 14 лет в качестве основного права. Тем не менее, все эти политические инициативы и усилия правительства по обеспечению всеобщего начального образования остаются нереализованными. В данной статье анализируется весь период универсализации начального образования в независимой Индии, начиная с момента колониализации.

Ключевые слова: универсализация; начальное образование; программы бесплатного начального образования; Статья 45 Конституции Индии; Закон «О праве на бесплатное и обязательное образование 2009 года»

Каждая страна пытается организовать систему обучения своего населения, поскольку от нее зависит политическая, социальная, культурная и экономическая жизни нации. Современные теории экономического роста утверждают, что из всех форм материального капитала, особое значение приобретает человеческий капитал [2], а его создание непосредственно зависит от качества и количе-

ства образования [3]. Развитие демократии, социальное развитие общества также зависит от полноты и максимально широкого охвата всей нации. 10 декабря 1948 года на заседании Генеральной Ассамблеи ООН принимается Всеобщая декларация прав человека, в которой четко и однозначно говорится об образовании как об основном праве человека. В частности, в статье 26 говорится:

«образование должно быть общедоступным, а высшее образование должно быть одинаково доступным для всех на основе образовательных услуг и что образование должно быть направлено на всестороннее развитие человеческой личности» [4]. Каждая страна должна, прежде всего, организовать начальное образование детей и подростков, и если на ее территории проживают представители разных народов, то провести универсализацию образования в качестве необходимого условия развития своего общества [5]. В своей книге «Образование в Индии: проблемы и перспективы» исследователь М. Дэш говорит, что образование предназначено для всех, а не для избранных. А это означает, что образование является правом каждого ребенка при рождении [11, С.6]. Данная статья посвящена анализу ситуации по организации и универсализации начального образования в Индии, о принятых мерах и проблемах, которые возникают при его введении.

Усилия по универсализации начального образования в Индии. Известно, что система образования Индии старейшая в мире. В Древней Индии особое внимание уделялось религиозному образованию, оно осуществлялось в специальных школах [7]. Но, с появлением Британской империи в Индии меняется система образования. Ценности, принесенные британцами, не сразу были приняты просвещенными индийцами того времени, которые хотели сохранить и возродить индийские языки и делали упор на национальную систему образования [21]. Британцы, со своей стороны, хотели навязать колониальное образование, как идеологический аппарат по созданию привилегий и господства британских колонизаторов [12].

Лишь в начале 19 века, британская администрация начала задумываться об организации современной системы образования в Индии, когда парламент предложил Ост-Индской компании принять на себя ответственность за образование индийского народа [8]. В 1835 году лорд Маколей, как генерал-губернатор, смог сформировать индийскую систему образования по британской линии [23]. В 1854 году Чарльз Вуд

понял необходимость просвещения масс и в своем докладе признал ответственность правительства за начальное образование на родном языке. Комиссия 1882 года изучила состояние образования в каждой из провинций и усилила роль и ответственность местного правительства в области образования. Комиссия также указала, что государство может принять любую программу с учетом местных условий и поддержала местную систему образования [10].

В 1944 году произошло важное событие, когда Центральный Консультативный совет по вопросам образования подготовил доклад о послевоенном периоде развития образования, который известен как «Доклад Сарджента». В нем говорится о необходимости введения обязательного и бесплатного образования для мальчиков и девочек в возрасте от 6 до 11 лет, ответственность предлагалось возложить на местные органы власти [18, С.302]. В момент работы комиссии, Индия добилась независимости. Индийское национальное движение поддержало универсализацию начального образования, а британское правительство разработало несколько образовательных планов по улучшению условий начального образования в Индии. Многие индийцы внесли интересные предложения в контексте индийских ситуаций и потребностей.

В концепции бесплатного начального образования, первый шаг сделал Гопал Кришан Гокхале, который в резолюции Имперского законодательного Совета заявил, что: «Совет рекомендует начать работу в направлении обеспечения бесплатного и обязательного начального образования на всей территории страны и как можно скорее назначить смешанную комиссию должностных и неофициальных лиц для выработки конкретных предложений» [16, С.560-562]. Эта резолюция привела к созданию законопроекта о начальном образовании, известного как законопроект Гокхале, который предполагает бесплатное и обязательное образование для мальчиков в возрасте от 6 до 10 лет. Г.К. Гокхале считал, что «неграмотная и невежественная нация никогда не

сможет добиться какого-либо существенного прогресса и должна вернуться к первоначальному образу жизни» [16, С.563]. Законопроект предлагал бесплатное и обязательное образование, причем расходы должны были распределяться между местными органами власти и Правительством. Законопроект Гокхале также устанавливает обязательное начальное образование в качестве обязанности государства и содержит положение о запрете детского труда мальчиков. Законопроект был отклонен 38 голосами против 13 на основании того факта, что «не существует спроса населения на обязательное начальное образование и что местные органы власти, а также органы власти провинций выступают против этой меры, поскольку это сопряжено с многочисленными трудностями в плане организации и управления этим предметом» [14, С.7]. Но этот законопроект привел британское правительство к пересмотру всей сферы образования, а также к тому, что правительство увеличило сумму, предполагаемую на финансирование начального образования.

Индийский политический и общественный деятель, один из руководителей и идеологов движения независимости Индии, Махатма Ганди [26] был против британской системы образования. В еженедельной газете *Narijah* он предложил свою систему всеобщего обязательного образования для детей в возрасте от 6 до 13 лет с помощью родного языка, который станет самокупаемым, что приведет к всестороннему развитию учащихся [9]. В октябре 1937 года Национальная образовательная конференция под руководством президента Махатмы Ганди приняла четыре резолюции:

1) бесплатное и обязательное образование предоставляется в течение семи лет в общенациональном масштабе;

2) средством обучения должен быть родной язык;

3) процесс обучения в течение этого периода должен быть сосредоточен на какой-либо форме ручного труда и что все другие способности, которые необходимо развивать или обучать, должны, насколько это возмож-

но, быть неразрывно связаны с основным ремеслом, выбранным с должным учетом окружающей среды ребенка;

4) данная система образования будет, хоть и постепенно в состоянии покрыть оплату труда учителей.

В результате работы конференции был выбран комитет, возглавляемый доктором Закиром Хуссейном, который представил доклад, известный как «*схема Вардха*». Индийский национальный конгресс, в соответствии с планом Ганди, немедленно внедрил намеченное в семи провинциях с участием министерств Конгресса [24].

После получения независимости Индия, с учетом политических перспектив в области начального образования, предприняла усилия по преобразованию всей системы образования в национальную систему. В статье 45 Конституции Индии 1949 года говорится, что государство стремится обеспечить в течение десяти лет после начала действия конституции бесплатное и обязательное образование для всех детей в возрасте до четырнадцати лет. Это положение принималось с большим трудом, поскольку многие парламентарии считали, что Индия не располагает необходимыми ресурсами и что бесплатное и обязательное образование детям в возрасте до 14 лет должно ограничиваться лишь 11 годами. Доктор Б.Р. Амбедкар убедительно доказывал, что дети такого возраста в независимой Индии должны быть в школах, а не на фермах или фабриках. Только благодаря Б.Р. Амбедкару, это положение (обеспечить к 1960 году бесплатное образование в обычных школах полного дня для всех детей в возрасте до 14 лет) стало неотъемлемой частью Конституции Индии, но это положение не выполнено полностью и до сих пор [15, С.71].

Дальнейшие попытки были предприняты различными комиссиями в середине 60-х годов. Например, комиссия Котари высказала мнение, что поскольку образование способствует национальному развитию, то на него возлагается ответственность за объединение различных социальных групп. Положение,

когда только 10 процентов населения могут позволить себе оплачивать свое образование, ненормально. Необходима общая школьная система народного образования в качестве основы построения национальной системы образования с привлечением различных социальных классов и групп, с целью создания равноправного и интегрированного общества. Необходимо обеспечить директивный принцип, содержащийся в статье 45 Конституции и обеспечить со стороны государства бесплатное и обязательное образование для всех детей в возрасте до 14 лет [13, С.153].

Постепенно становится ясно, что развитие людских ресурсов является ключевым инструментом национального развития и индивидуального благосостояния Индии. Помимо формального образования, необходимо придать образованию патриотический характер. Об этом пишут Т.А.Данияров, Ш.А.Ташимова, Ш.У.Алкен: «Главная функция системы образования любой страны – готовить молодежь в национально-освободительном духе, бороться с устаревшими подходами в обществе, следовать народным традициям и готовиться к созданию нового этапа развития своей Родины» [6].

Национальная политика 1968 года способствовала национальному прогрессу, формированию чувства общей гражданственности и культуры, укреплению национальной интеграции. Поэтому, правительство Индии было готово способствовать развитию образования в стране на основе следующих принципов: бесплатное и обязательное образование для всех детей в возрасте до 14 лет, уделение внимания положению учителей и обеспечение равных возможностей в области образования. Наиболее важным событием стало принятие общей структуры образования по всей стране, а также усилия по зачислению девочек и детей из наименее обеспеченных слоев населения.

В 1986 году Парламент Индии ввел новые меры в политике в области образования и принял серьезную конституционную поправку, которая включила образование в действующий список для разрешения данной проблемы. Новая политика была разра-

ботана для подготовки молодежи к 21 веку и решения проблем, связанных с глобальным развитием, новыми технологиями и межкультурными сложностями. Казахские исследователи Абдуллина Г.Т. и Бейсенбай Ж. в своей статье «Важность и значение критического мышления в учебном процессе» пишут, что «целью обучения является научить учеников всех возрастов принимать осознанные решения и критически их оценивать. Главная цель учителей – дать ученикам качественное, устойчивое знание, соответствующее современным требованиям. От каждого учителя требуется эффективное использование непрерывного поиска, новых форм обучения и новая методология» [1].

Вновь возник вопрос об общей школьной системе образования по рекомендациям комиссии Котари и созданию общей структуры образования. Была создана программа НФО (Неформального образования), сутью которой была проблема ухода детей из школ и принятия комплекса тщательно разработанных стратегий, на основе микро-планирования и валового финансирования образования по всей стране.

Национальная политика в области образования (НПО) требовала организационной гибкости, разнообразия в учебной деятельности с тем, чтобы связать потребности учебной децентрализации управления и актуальность учебной программы. НПО пришлось признать, что полное осуществление общей школьной программы образования на данном этапе невозможно, альтернативой стала система неформального образования, дистанционного образования, заочного обучения и т. д.

НПО также признала, что нужно добиться полной грамотности у всех классов общества и 5 мая 1988 года предложила национальную программу по ликвидации неграмотности, уделяя особое внимание устранению диспропорций и выравниванию образовательных возможностей педагогически отсталых социальных групп, особенно зарегистрированных каст, зарегистрированных племен и педагогически отсталых меньшинств. Это

был еще один шаг для достижения грамотности взрослых в возрасте 15-45 лет.

В 1987 году была проведена операция «Blackboard» по укреплению инфраструктуры начальных школ как места проведения обучения [20]. Данная политика была изменена в 1992 году в пользу расширения минимального образовательного пространства до трех комнат и приема на работу как минимум трех учителей, причем половину учителей должны были составлять женщины. Далее эта программа была расширена до старших классов начальной школы. Были также введены минимальные уровни обучения с целью обеспечения равенства и качества, поскольку «минимум» не означал низкого качества, а обеспечивал определенные гарантии по получению минимума информации для усвоения со стороны каждого ученика. Национальная политика 1986 и 1992 года уделяла особое, приоритетное внимание универсализации начального образования [22].

Джомтъянская Конференция 1990 года призывала все страны принять эффективные меры для обеспечения всеобщего образования к 2000 году нашей эры, и окончательной целью ставилось удовлетворение основных потребностей в обучении всех детей, молодежи и взрослых. Термины «начальное» или «обязательное» были заменены термином «базовое образование». К сожалению, прежний акцент на правительственных обязательствах по обеспечению того, чтобы образование, по крайней мере, на начальном уровне, было бесплатным и обязательным, был заменен «ответственностью общества» и «партнерством» [25, С.23].

Районная программа начального образования (РПНО) стала первой программой, которая была связана с корректировкой системы социальной защиты в рамках структурной перестройки Всемирного банка Индии в 1991 года. Она направлена на сокращение различий в показателях зачисления, отсева и успеваемости среди мальчиков и девочек, повышению успеваемости с точки зрения измеряемого уровня успеваемости, и как первая инвестиция в долгосрочную

программу по повышению грамотности и вычислительных навыков граждан Индии. «Учитывая большое число детей, не посещающих школу, в возрастных группах 6-14 лет, РПНО начала свою работу в 1994 году, когда на первом этапе в семи штатах насчитывалось 42 района, которые затем расширились до 271 района, охватив еще 15 штатов, которые были наиболее отсталыми с точки зрения образования. Акцент был сделан на децентрализованное и коллективное планирование и мониторинг инициатив развития» [19, С.83-84; С.199-218]. Несмотря на то, что программа РПНО была финансирована из внешних источников, она позиционировалась как программа, имеющая сильный национальный характер. Идея этой программы заключалась в том, что она основывалась на децентрализации, на приеме на работу учителей не на полный рабочий день в начальных и средних школах, а путем замены учителей недостаточно квалифицированными, неподготовленными или недостаточно подготовленными, неоплачиваемыми лицами, которые заключая краткосрочные контракты, стали называться пара-учителями или поставщиками образовательных услуг. В результате образование превратилось в обучении грамотности. Тем не менее, цель развития образования в третьем тысячелетии осталась прежней: начальное образование для всех детей в возрасте 6-14 лет.

Премьер-Министр Индии Атал Бихари Ваджапай ввел программу «Образование для всех», которая имеет четкие временные рамки всеобщего начального образования, отвечает всем потребностям общества в качественном базовом образовании по всей стране, способствует достижению социальной справедливости через базовое образование, усиливает эффективное участие Панчаяти Радж институтов, школ и комитетов управления уровня комитетов образования сельских и городских окрестностей, объединений родителей и учителей, организаций Mother Teacher, автономных Советов племен и других на низовом уровне структуры при управлении начальной школой, отношений между Центральным, региональным и местным правительством и обеспечивает воз-

возможности государства развивать собственное видение на начальное образование [17, С.31].

В августе 2009 года Парламент Индии принял закон «О праве детей на бесплатное и обязательное образование 2009 года», который вступил в силу 1 апреля 2010 года. Этот закон представляет собой подробный и всеобъемлющий акт, который включает положения, касающиеся школьных учителей и конкретного перечня прав и обязанностей заинтересованных сторон. Самыми важными положениями закона являются следующие: 1) каждый ребенок с 6 до 14 лет имеет право на бесплатное обязательное образование в районной школе до завершения начального образования; 2) частные школы должны включать до четверти состава учеников в свои классы, формируя группы с учетом того, что дети могут иметь слабые знания и принадлежать к неимущим слоям населения, спонсируемых государством; 3) ни один ребенок не должен подвергаться физическому наказанию или психологическому насилию; 4) ни один ребенок не отправляется назад или не исключается до завершения начального образования. При этом, все школы, за исключением государственных, должны быть признаны, как соответствующие нормам в течение трех лет.

Однако в этом законе есть ряд недочетов. Дети в возрасте до шести лет лишаются права получения бесплатного ухода и первоначального дошкольного образования. Закон также ограничивает основополагающее право возрастной группы 6-14 лет, поставив условие в форме фразы «как государство может по закону определить», поскольку эта формулировка дает государству возможность произвольно ограничивать, упрощать и искажать основополагающее право, закрепленное в статье 21 А. Этот закон также уходит от конституционных обязательств по отношению к бесплатному и обязательному образованию со стороны государства и родителей/опекунов, делая его основной обязанностью в соответствии со статьей 51А(к). Закон также узаконил многоуровневую школьную систему, которая полностью противоречит

духу общей школьной системы. Таким образом, чтобы сделать начальное образование основным правом в реальном смысле этого слова, необходимо серьезно пересмотреть и устранить указанные пробелы.

Правительство Индии предприняло значительные шаги в области всеобщего начального образования. В различных пятилетних планах большое значение уделялось образованию, как в качественном, так и в количественном отношении. В государственном бюджете и бюджетах штатов предусмотрены финансовые ассигнования на различные секторы образования. Однако в течение последнего десятилетнего периода цели универсализации образования так и не удалось достичь. Время от времени различные комиссии и комитеты по образованию давали свои рекомендации по реализации цели универсализации образования. Однако, несмотря на все эти политические инициативы и усилия правительства, цель обеспечения всеобщего базового образования остается недостижимой. После 1990-х годов принятие программ структурной перестройки привело к переходу от концепции государства всеобщего благосостояния к концепции государства с рыночной экономикой. Этот факт изменил отношения между образовательными организациями и населением всей Индии, ведь произошла качественная эрозия политической власти и политической автономии государства.

Сектор начального образования в Индии был открыт для энергичных организаций внешней помощи в широком масштабе с помощью международных учреждений. Индийское государство начало новую образовательную программу под названием «Районная программа начального образования» и «Образование для всех», но все программы, которые были сформулированы после 1990-х годов, рассматривали образование как экономическое благо. Поэтому в программах основное внимание уделялось максимальному охвату детей, а не повышению человеческого потенциала детей за счет качественного образования. Данные программы заменили штатного и подготов-

ленного учителя на учителя – пара учителя, и для бедных детей было узаконено некачественное образование в форме альтернативных школ и школ с системой гарантий образования.

Таким образом, подводя итоги, можно сказать, что политическая перспектива в

универсализации начального образования в Индии претерпела радикальные изменения, и в течение времени усилия государства по достижению цели универсализации начального образования претерпели масштабные и значительные изменения.

Список использованных источников:

[1] Абдуллина Г.Т., Бейсенбай Ж. Важность и значение критического мышления в учебном процессе // Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Начальная школа и физическая культура», 2018. – №4 (55). – 2018.

[2] Балашов Ю.К. Человеческий капитал. – М.: Большая российская энциклопедия в 35 томах, 2004. – 2017.

[3] Белоцерковский А.В. К вопросу о «количестве качества» и «качестве количества» в системе образования [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-kolichestve-kachestva-i-kachestve-kolichestva-v-sisteme-obrazovaniya>, (дата обращения 15.04.2019)

[4] Всеобщая декларация прав человека (принята на третьей сессии Генеральной Ассамблеи ООН резолюцией 217 А (III) от 10 декабря 1948 г.) [Электронный ресурс]: URL: <https://www.un.org/ru/universal-declaration-human-rights/index.html> (дата обращения 25.03.2019)

[5] Данилов Д.А., Корнилова А.Г., Корнилов Ю.В. Развитие образования в многонациональной стране. Современные наукоемкие технологии. – 2016. – № 6-1. – С. 126-129; [Электронный ресурс]: URL: <http://www.top-technologies.ru/ru/article/view?id=35992> (дата обращения: 16.04.2019).

[6] Данияров Т.А., Ташимова Ш.А. Алкен Ш.У. Значение национальных ценностей для формирования личности. Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Начальная школа и физическая культура», 2018. – №4 (55). – С.28-32.

[7] История педагогики. Воспитание и школа в Древней Индии. История педагогики и образования: Учебник для СПО под общ. ред. А. И. Пискунова, 4-е изд., пер. и доп. — М.: Юрайт, 2018. – 452 с.

[8] Махов С. Ост-Индская компания. История британской Ост-Индской компании. Самара: Самиздат, 2017. – 403 с.

[9] Burke B. Mahatma Gandhi on education. The encyclopaedia of informal education. [Электронный ресурс]: URL: <http://infed.org/mobi/mahatma-gandhi-on-education> (дата обращения: 20.04 2019).

[10] Chaube, S.P. History of Indian Education. Agra: Vinod Pustak Mandir, 2005. – P.438.

[11] Dash M. Education in India: Problems and Perspectives. New Delhi: Atlantic Publishers, 2004. – P. 372.

[12] Dirks N.B. Casts of Mind: Colonialism and the Making of Modern India. Princeton: Princeton University Press, 2001. – P. 328.

[13] Sunanda Ghosh. Education in Emerging Indian Society: The Challenges and Issues. Delhi: Prentice-Hall of India Pvt. Ltd 2009, – pp. 216

[14] Ghosh Suresh Chandra. The history of education in modern India: 1757-2012. 4th edition. New Delhi: Blackswan Publication, 2013 – P. 416.

[15] Kumari Selja, et. al. Writings and Speeches of Dr. Babasaheb Ambedkar. Govt of Maharashtra (Vol. II, 1982). Bombay: The Education Department Government of Maharashtra – P. 337.

[16] Kumar Krishna, Manish Priyam and Sadhna Saxena. Looking beyond the smokescreen: DPEP and primary education in India. Mumbai: Economic and Political Weekly, 36(7), 2001. – pp. 505-596

[17] Little W. Angela. Access to elementary education in India: Politics, policies and progress. UK: Consortium for Research on Educational Access, Transition and Equity. India: CREATE Pathways to Access Series, Research Monograph Number 44, 2010. – P. 68

[18] Nandan Nilekani. Imagining India: The Idea of a Renewed Nation. Delhi: Penguin Books, 2010. – P. 528.

[19] Pathania Anita. Primary education in India: Programmes and schemes. Shimla: J.M.D. Publications, 2009. – P. 238

[20] Sharma R.K., Chandra S.S. Principles of Education. Delhi: Atlantic Publishers & Distributors (P) Ltd, 2008. – P. 582

- [21] Shashi Tharoor. An Era of Darkness. The British Empire in India. Delhi: Aleph Book Company, 2016. – P. 360.
- [22] Sharma R.K., Chandra S. S. Sociology of Education. Delhi: Atlantic Publishers & Distributors (P) Ltd, 2006. – P. 318
- [23] Babington T. The Indian Education: Minutes of Lord Macaulay. India: Penguin Classic Books, 2000 – P. 361.
- [24] Shrimali K. L. The Wardha Scheme. Udaipur: Vidya Bhawan Society, 2006 – P. 302.
- [25] Tomasevski K. Education Denied. London: Zed Books, 2003. – P.256.
- [26] Trivedi Harish. Literary and Visual Portrayals of Gandhi. The Cambridge Companion to Gandhi. Ed. Judith M Brown and Anthony J Parel. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. – P. 296.

References

- [1] Abdullina G.T. Bejsenbaj ZH. Vazhnost' i znachenie kriticheskogo myshleniya v uchebnom processe //Vestnik KazNPU imeni Abaya, seriya «Nachal'naya shkola i fizicheskaya kul'tura», 2018. – №4 (55). – 2018.
- [2] Balashov YU.K. Chelovecheskij kapital. – M.: Bol'shaya rossijskaya enciklopediya v 35 tomah, 2004. – 2017.
- [3] Belocerkovskij A.V. K voprosu o «kolichestve kachestva» i «kachestve kolichestva» v sisteme obrazovaniya. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-kolichestve-kachestva-i-kachestve-kolichestva-v-sisteme-obrazovaniya>, (data obrashcheniya 15.04.2019)
- [4] Vseobshchaya deklaraciya prav cheloveka (prinyata na tret'ej sessii General'noj Assamblei OON rezolyuciej 217 A (III) ot 10 dekabrya 1948 g.) [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.un.org/ru/universal-declaration-human-rights/index.html> (data obrashcheniya 25.03.2019)
- [5] Danilov D.A., Kornilova A.G., Kornilov YU.V. Razvitie obrazovaniya v mnogonacional'noj strane. Sovremennye naukoemkie tekhnologii. – 2016. – № 6-1. – S. 126-129; [Elektronnyj resurs]: URL: <http://www.top-technologies.ru/ru/article/view?id=35992> (data obrashcheniya: 16.04.2019).
- [6] Daniyarov T.A., Tashimova SH.A. Alken SH.U. Znachenie nacional'nyh cennostej dlya formirovaniya lichnosti. Vestnik KazNPU imeni Abaya, seriya «Nachal'naya shkola i fizicheskaya kul'tura», 2018. – №4 (55). – S.28-32.
- [7] Istoriya pedagogiki. Vospitanie i shkola v Drevnej Indii. Istoriya pedagogiki i obrazovaniya: Uchebnik dlya SPO pod obshch. red. A. I. Piskunova, 4-e izd., per. i dop. — M.: YUrajt, 2018. – 452 s.
- [8] Mahov S. Ost-Indskaya kompaniya. Istoriya britanskoj Ost-Indskoj kompanii. Samara: Samizdat, 2017. – 403 s.
- [9] Burke B. Mahatma Gandhi on education. The encyclopaedia of informal education. [Elektronnyj resurs]: URL:<http://infed.org/mobi/mahatma-gandhi-on-education> (data obrashcheniya: 20.04 2019).
- [10] Chaube, S.P. History of Indian Education. Agra: Vinod Pustak Mandir, 2005. – P.438.
- [11] Dash M. Education in India: Problems and Perspectives. New Delhi: Atlantic Publishers, 2004. – P. 372.
- [12] Dirks N.B. Casts of Mind: Colonialism and the Making of Modern India. Princeton: Princeton University Press, 2001. – P. 328.
- [13] Sunanda Ghosh. Education in Emerging Indian Society: The Challenges and Issues. Delhi: Prentice-Hall of India Pvt. Ltd 2009, – pp. 216
- [14] Ghosh Suresh Chandra. The history of education in modern India: 1757-2012. 4th edition. New Delhi: Blackswan Publication, 2013 – P. 416.
- [15] Kumari Selja, et. al. Writings and Speeches of Dr. Babasaheb Ambedkar. Govt of Maharashtra (Vol. II, 1982). Bombay: The Education Department Government of Maharashtra – P. 337.
- [16] Kumar Krishna, Manish Priyam and Sadhna Saxena. Looking beyond the smokescreen: DPEP and primary education in India. Mumbai: Economic and Political Weekly, 36(7), 2001. – pp. 505-596
- [17] Little W. Angela. Access to elementary education in India: Politics, policies and progress. UK: Consortium for Research on Educational Access, Transition and Equity. India: CREATE Pathways to Access Series, Research Monograph Number 44, 2010. – P. 68
- [18] Nandan Nilekani. Imagining India: The Idea of a Renewed Nation. Delhi: Penguin Books, 2010. – P. 528.
- [19] Pathania Anita. Primary education in India: Programmes and schemes. Shimla: J.M.D. Publications, 2009. – P. 238

- [20] Sharma R.K., Chandra S. S. Principles of Education. Delhi: Atlantic Publishers & Distributors (P) Ltd, 2008. – P. 582
- [21] Shashi Tharoor. An Era of Darkness. The British Empire in India. Delhi: Aleph Book Company, 2016. – P. 360.
- [22] Sharma R.K., Chandra S.S. Sociology of Education. Delhi: Atlantic Publishers & Distributors (P) Ltd, 2006. – P. 318
- [23] Babington T. The Indian Education: Minutes of Lord Macaulay. India: Penguin Classic Books, 2000 – P. 361.
- [24] Shrimali K. L. The Wardha Scheme. Udaipur: Vidya Bhawan Society, 2006 – P. 302.
- [25] Tomasevski K. Education Denied. London: Zed Books, 2003. – P.256.
- [26] Trivedi Harish. Literary and Visual Portrayals of Gandhi. The Cambridge Companion to Gandhi. Ed. Judith M Brown and Anthony J Parel. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. – P. 296.

Үндістандағы бастауыш білім жүйесінің әмбебаптылығына байланысты мәселелер

Блинов М.А.

*Санкт-Петербург гуманитарлық кәсіподақ университетінің
Алматыдағы филиалы (Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Қай елде болмасын баланың, әсіресе, білімнің іргетасы қаланатын бастауыш сыныпта білімнің сапалы болуы мәселесі өте өзекті тақырып болып табылады. Оның ұлтына, нәсіліне, сенім-нанымына, не тілі, не дініне, қандай да болмасын ұстанымдарына қарамастан, әр баланың сапалы, әрі бірізді жүйелі білім алуға құқығы бар екені дау тудырмаса керек. Үндістан өз тәуелсіздігін алу барысында, тіпті оған дейінгі уақытта да БО (бейресми оқыту), БҰС (білім саласындағы ұлттық саясат) сияқты бағдарламалар негізінде баланың шыққан тегіне байланысты еш кемсітушіліксіз әр балаға тегін және міндетті білім беру жұмысы қарқынды түрде жүргізілді. 2009 жылы қабылданған «тегін және міндетті білім алуға балалардың құқығы туралы» Заң 6-14 жас аралығындағы балалардың тегін және міндетті білім алу құқықтарын толық қамтыған заңнамалық акт болып табылады. Соған қарамастан, барлық баланы бастауыштық жалпы біліммен қамтамасыз ету туралы саяси бастамасы өкімет тарапынан қанша күш салса да жүзеге толыққанды аспай отыр.

Тірек сөздер: әмбебаптық; бастауыштық білім; тегін білім беру бағдарламасы; Үндістан Конституциясының 45 бабы; «тегін және міндетті білім алуға балалардың құқығы туралы» Заң.

The problems of universalization of elementary education in India

Blinov M.A.

*Almaty branch of the Saint-Petersburg Humanitarian University
of Trade Unions (Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The access to affordable and qualitative education is the right of every child at birth in every country of the world, especially primary education. In India, before and after independence, significant efforts were made to provide free and compulsory primary education for every child without discrimination. Based on article 45 of the Constitution of India, various commissions and committees appointed by the government of India have proposed their recommendations for the universalization of primary education through programmes such as NFE, NPO, DPEP and others. The children's right to free and compulsory education act 2009 is a detailed and comprehensive piece of legislation that includes a provision on free and compulsory education for all children between the ages of 6 and 14 as a fundamental right. However, all these policy initiatives and the government's efforts to achieve universal primary education remain unfulfilled. This article analyzes the entire period of universalization of primary education in independent India, since the moment of colonization.

Keywords: universalization; primary education; free primary education programs; Article 45 of the Constitution of India; the Right to free and compulsory education act 2009»

Поступила в редакцию 29.05.2019.

MPHTI 16.01.11

G.G. ZHUSSUPBEKOVA¹, A.K. TOKTANOVA², S.A. UALYEVA²

¹Sh.Ualikhanov Kokshetau State University (Kazakhstan, Kokshetau),

²Zhetysu State University named after I. Zhansugurov
(Kazakhstan, Taldykorgan)

THE PROBLEMS OF TRANSLATION THE PHRASEOLOGIES OF TIME, SPACE AND MEASURE FROM KAZAKH INTO ENGLISH

Abstract

The article discusses the method of translating phraseological units of time, space and dimensions in fiction from Kazakh into English. This becomes especially relevant in comparative phraseology, the main goal of which is the establishment of a universal and national identity of phraseological systems of various languages.

Space, measure and time are the main categories of human existence. In general, space, measure and time constitute a scientific picture of the world, which does not depend on language and is the same for all people who speaks different languages. Language embodies the centuries-old history of peoples, especially the life of entire generations. Expressiveness of the language is given to idioms, which include the following types of phrases: proverbs, sayings, idioms, and grammatical idioms. Idioms have a different, and in some cases, a rather unusual history of origin, they are united by the fact that all of them were used in the literal sense earlier, and only time has turned them into portable combinations. It is important for us to analyze and understand how similar and how different in the two compared languages (Kazakh and English) are those fragments of the picture of the world in which such universal concepts as space, measure and time are reflected at the level of phraseology.

Keywords: phraseology, etymology, phenomena, extra linguistic factors, time, measure, space.

Introduction. Phraseology is a linguistic phenomenon, which is characterized by its stability in its content, which is indefinable in every sense, which is reflected in its depth of content.

Phraseological units do not come about by themselves, but are historical manifestations of the cultural and social life of a certain era. Beliefs of the people are the basis for the formation of regular expressions in the language.

The formation of majority of phraseology comes to a story, historical or cultural background. Free combinations pass through a very complex path until they are converted to regular expressions. If one of the word combinations loses quality-marking or meaning of expression, these phrases will not be considered as words, but will be replaced by pharisaic or noun phrases.

The subtle forms of phraseology have their dimensions diminished. It is necessary to search the secrets of such phraseology in extra linguistic factors and etymology rather than

the internal law of the language. For example, the age-old phraseology of the old sheep is based on the control of the lifetime of the sheep (about 10 years). This change led to the birth of a figurative argument about a person who has grown older. To fight like Kilkenny cats (the crocodile cats) - is the formation of phraseology that is used to mean death in the 17th century in the English. The bloodshed between Kilkenny and Irishtown was the basis for a historic event that led to the collapse of both cities.

Main body. National features reflected in the language are associated with the national cultural component of phraseology. For example, in the case of domestic animals, the phraseology of the Kazakh language in terms of time and space is often used in horses, sheep, camel components, and English-speaking pigs, chickens and goose ingredients, that is, some of the names of phrases are high in Kazakh and English is low, this feature of some titles is rather high in English and low in Kazakh.

The English phrase Grin like a Cheshire cat (literally a laugh like Cheshire cat) was once used to describe the type of cheese made in Cheshire, the county of England, to a laughing cat. The expression that is derived from this event is that every time a smiling person speaks a language, it applies to a person, sometimes referred to as a joke

In the Kazakh language, when the term is derived from the specific size of the population, the lamb expresses the distance that lambs move when they move, «not too far». The equivalence image is used as a dimension in the English phrase as a big as a barn (word-for-word, warehouse wide, large).

According to the researchers, the main reason for the free link to be replaced is that the arbitrary phrase influences the occurrence of one or more phrasal or tangible words, some of which, in their free combinations, have a semantic phrasal linkage meaning.

The formation of a common constant is the result of a person's ability to make a clearer picture, and the impetus of the speaker to make the game impressive [1; S. 37].

The concept of time, space and measurement has been explained in the Kazakh culture from the very standpoint of original national perception. Unobtrusive time frames, such as seconds, minutes, and hours, reflect the notion of space and size of the Kazakh nation in the world recognition of the world, but also in the form of the Kazakh mentality. Actually, this is the kind of life and activity that separates Kazakh from a different country. The nomadic Kazakh people have traditionally been able to recognize and understand the unity of time and space. For example, the word «long» in the Kazakh language equally applies to time and space.

The concept of time refers to a combination of rapid processes based on action, which includes a series of consistent phrases that describe fast and rapid processes based on action. Because the given action takes place within a certain period of time and its duration is fixed and evaluated only in language use. For the sake of the speaker, time is also affected by the sudden (sudden, unexpected) situation, contains a

series of phrases [2; S.88]. Because the given action takes place within a certain period of time and its duration is fixed and evaluated only in language use.

Through the notion of measure, the phenomena is captured, or visualized, by weight. The previous measurement word, when we look at the concepts such as volume, area, length, and distance in certain literature, can now be called another phrasal classification of concepts such as small, abundant. At the same time it is taken into account that expressive meaning leads to a meaningful combination of metaphorical images of expressions. The first occurrence of time, space, and measurement-based phraseology has to do with the nomadic lifestyle of the Kazakh people. For example, the word «moose earth», «stick land», «handmade earth», «two countries», «milk time», «merrymaking time», «cattle field», «surprise» – such regular expressions immediately show that they were engaged in animal husbandry of the Kazakh people in the ancient times. When these phrases are translated into a different language, it varies according to the national peculiarities of the people and has another composition. The British were not nomads like the Kazakh people; they are not characterized by praise and sacred things like Kazakhs. In Kazakh, and even when greeting, she first asks for her livestock and then she asks: «Is it a livestock?» This is the reason why we cannot translate regular phrases in Kazakh with the Kalka method.

The main features of phraseology in the phraseology science are as follows:

1. Integrity of the meaning
2. The urgency of application
3. Resistance to the coupling

The meaning of the phrase, which is entirely or partly, lost the original meaning of phraseology. The consistency of the phrases is that the components of phraseology are interconnected, and the persistence of their application is evident in their readiness. These mentioned properties are general laws of Kazakh and English languages. For example: Two rabbits in one shot – Kill two birds with one stone. These phrases are used in a combination

of components. When translating, we cannot use a different word or replace them with another linguistic element, or maybe distorting the sense of harmony inherent in the nature of phraseology.

Phraseology is an indispensable part of our language. Give them the characteristics that they want, both in the sense of stability and style. The national identity of the language is evident in its entirety.

The translation of phraseology requires a great search. The quality of translation is always dependent on the level of translation of the interpreter, and, as far as possible, he / she must be fluent in both languages. However, skillful use of both languages can sometimes not provide a qualitative translation. The «national education» plays a great role in the translation of the national-cultural aspects of languages in the form.

Translation – this is a text, production, which can be functionally equivalent to the original composition. Different ways of the translation of phraseology in practice. Phraseological and stylistic functions are different languages. Their splitting is distinctive. If you want to translate them into one language with another, we will have to recall the emphasis on nationalistic excellence.

The great potential of phraseological units and the difficulty of translating them is that not only do many writers, journalists and other creative people of the language use not only regular expressions, but also their creative transformation and change. For example, “Soames is doggedly letting the spring come out of the hands, the birds in the bush no nearer the hand”, the author of the English example «a bird in the hand is worth two in the bush «in a changing way, making it more attractive to the character of the hero, making it more incapable of paying attention to things that cannot be counted as worthless, inexplicable, thereby making the reader feel indifferent to the innocent businessman. This phrase cannot be translated in a word, because the phrase «birds in the shrub will not fall into the hands» cannot be a meaningful unit in the Kazakh language, just as the phrase «one of the birds in the bush is

more than the bush». Accordingly, the translator can only use a proverb, similar to that of the Kazakh language, or a proverb that cannot be of a similar but similar nature: «The crook is more than the crane in the sky».

Such units typically make the interpreter a double trap because they may not be written in dictionaries, even if they are understandable to the linguist, or have the possibility of double connection of their linked and free units. The English word «handwriting on the wall» can also be used to describe a specific meaning (a wall inscription), which can also be used to describe a variable (predictive, predictive). In the first case, the associative linkage of this unit is either emotionally neutral («notice», «message»), and now emotionally negatively affects (a wall with a bad mark). In the second case, when the variable value is important, the association’s relationships in this sentence are different in terms of religious concepts and legends (pre-written, predestined). The context in which this phrase is used does not necessarily indicate the position of the phrase [3; 115].

He saw it as clear as a handwriting on the wall.

In this sentence, the initial phrase can be taken in a straightforward and variable sense, and can be translated differently. At the same time, the interpreter may attach more importance to associative relationships and the number of alternatives may increase:

It was as if it were written on the wall in front of him.

He clearly realized that this would not happen again.

This led to the thought that his destiny was solved.

Phraseology plays a major role in communication and gives a variety of tone to the way the phrase is transmitted. They can make the text emotionally elegant, artificial, and in a certain way give rise to aesthetic implications and cultural associations. Frequently, phraseologies help to understand the context of the text. Difficulties in translating phraseology begin with finding them in the text. The presence of two or even three «bottoms,» of

phraseological units is related to the multitude of semi biotic tendency to be related to phraseology. For example, if the English word «to come through with flying colors» literally means «all the way through the flag,» this unit will have a re-established meaning: «finish the job» (the second «bottom» of phraseology). At the same time, in some cases, the content is emotionally more effective: «to show the character» (the third «bottom» of phraseology).

In fact, in every language there are several levels of phraseology:

- exist in the dictionary and are known to everyone;
- exists in the dictionary, but exists in the dictionary;
- a person who is known to all but unknown to the dictionary for some reason;
- Phraseology that is known only to a particular public group.

The number of such levels can be even greater, but the first and most important condition – to find and extract phraseology from other free language units within the text. An easy way to find them is to find the opposite units in the text, because the existence of such units is proof that the variable value exists in the text.

«By that time he had reached the condition to see the pink elephants». If we make a mistake in this phrase, the phrase «light red elephants» creates an absolutely meaningless context: «Until now, he has come to see the light red elephants».

After these «red-colored elephants», the translator can easily state the following: «If the text contains a logical opposite of the context, then it should be considered as phraseology.» However, despite the simplicity of this rule, it is difficult to keep it in translation. For example, the name of the American «Dead-eye Dick» novel is known as «One Eyed Dick» for Russian and Kazakh readers. However, in fact, the name of this nickname, both sources of the novel's main character, is both healthy and colorful, and the English name of the novel means «sniper». The name of one of the novels of Agatha Christie's title is «The Underdog», although it is printed with the name «Non-Flaming Hood», meaning

true meaning «Loss of Night» or «Lack of Lane» [4, S.95].

The second essential prerequisite for finding phraseology is to analyze the function of the word. For example, the author of the contradictory text between direct and variable meanings is a definite visual, aesthetic, emotional, and so on. Associations or jokes – to create jokes. At the same time, phraseology is strongly supported in the sociocultural layers of a particular society and serves as a sign of the existence of these layers in the text. At the same time, phraseology has a definite stylistic tone: they may be high, neutral or have low styles, professional and other slang. For example, the emergence of phraseology in the Kazakh language has a «relative absence, a middle hand,» a relative expression of a character or phenomenon associated with it, typically a dialectic shade of low social status: «Ural is a strict country, there is no more than one and the least, and do not wait for the middle hand» [5, S.79].

It should be born in mind that the interpretation of the dialectic version of the emotional tone of the text in the Kazakh language is not simply a «betwixt and between» equivalent. After all, an archaic word dictionary, which is understood by people who read in the English equivalent, is betwixt. At the same time, it is necessary to use phraseology or antonymic translation in order to make the originality of the original language of the Kazakh language. In the Urals things do not go easy; you have a hard time to hoe about everything and everybody.

As a result of this type of rule, the rule for functional alternatives can be deduced: «In the original text, a phraseological unit or its meaning is not just translated, but also its role in its text.» For example, the text here should give a general language character that is understood by ordinary people. In addition to finding the phraseology, the translator faces national-cultural differences between similar phrases in two different languages. Comprehensible phraseology can have different stylistic shades, different visual bases, and even different emotional functions [6, S.78].

In some cases, the use of phraseology in the original text, such as illustrative or publicist, is made possible by the use of national and cultural peculiarities. There is no dictionary alternative to solving the problem here. For example, «when Queen Anne was alive» (when Anna was alive) was translated by an equivalent to the Kazakh language, the other dictionary was translated into a composition: «in my old age». However, the English phrase is based on a true historical video that can be used in the original text: «All the courtiers, belles, balls and intrigues came from, when Queen Anne was alive».

It is well-known that the meaning of «Queen Anne» in the text is simultaneously phrased and accurate. When translating it into the Kazakh language, it is impossible to use the term «Atam Zaman». This is because the Kazakh language does not correspond to the following characters in the original text: «Wives, Gentlemen, Children and Intrigues».

Here it is best to translate the translator to another term, such as the name of the king who is familiar to the reader of the Kazakh language (for example, «Arthur's King») or to a real time interval (as in the «Middle Ages»).

However, it should be borne in mind that in both cases a considerable part of the information completeness of the original phrase logical unit is lost. The main thing is that of historical and cultural associations connected with it.

Conclusion. In conclusion, it is necessary to say that translation of phraseology requires a great search. The quality of translation always depends on the level of translation of the interpreter, and, as far as possible, he / she must be fluent in both languages. However, skillful use of both languages can sometimes not provide a qualitative translation. The «national education» plays a great role in the translation of the national-cultural aspects of languages in the form.

Translation – is a text, a derivative that can be functionally equivalent to each other. There are various difficulties in accurate translation of phraseology in translation practice. The phraseological and stylistic function of different languages is different. The ways in which the components contain them are different. Therefore, when translating them from one language into another, we need to pay attention to the national peculiarities of the people, the common rules of the two languages, their individual features, etymology.

Список использованных источников

- [1]. Қайдар А. Тіл білімінің өзекті мәселелері / Алматы, 1990. – 37 б
- [2]. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка / А.В. Кунин. – Дубна: Феникс, 2005 – 88 с.
- [3]. Кузьмин С.С. Идиоматический перевод с русского на английский. Теория и практика / С.С. Кузьмин. – М.: «Флинт», 2007. – 115 с.
- [4]. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии / Н.Н. Амосова – Л.: ЛГУ 2000. – 36 с.
- [5]. Кенесбаев И. Фразеологический словарь казахского языка / И. Кенесбаев – Алматы, 1977. –145 с.
- [6]. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии / Н.Н. Амосова – Л.: ЛГУ, 1963. – 82 с.
- [7]. Смагулова Г. Национально-культурные аспекты семантической фразеологии / Г. Смагулова. – А. : «Гилим», 1998. – 194 с.
- [8]. Сарбасова Қ. Қазақ тіліндегі егістікті фразеологизмдер / Қ. Сарбасова, – Астана, 2008. – 236 б.
- [9]. Введенская Л. А. Словарь русских антонимов / Л. А. Введенская. – Ростов на Дону, 1971. – 167 с.
- [10]. Миллер Э.Н. Природа лексических и фразеологических антонимов. – Самарканд, 1990. – 216 с.
- [11]. Вежбицкая А. Понимание культур через ключевые слова / А. Вежбицкая. – М.: Славянская культура, 2001. – 287 с.
- [12]. Антрушина Г.Б. Лексикология английского языка / Г.Б. Антрушина. – Москва, 2001 –78 с.

References:

- [1]. Қайдар А. Тіл білімінің өзекті мәселелері / Алматы, 1990. – 37 б
- [2]. Kunin A.V. Kurs frazeologii sovremennogo anglijskogo yazyka / A.V. Kunin. – Dubna: Feniks, 2005 – 88 s.
- [3]. Kuz'min S.S. Idiomaticeskij perevod s russkogo na anglijskij. Teoriya i praktika / S.S. Kuz'min. – М.: «Flint», 2007. – 115 s.
- [4]. Amosova N.N. Osnovy anglijskoj frazeologii / N.N. Amosova – L.: LGU 2000. – 36 s.
- [5]. Kenesbaev I. Frazeologičeskij slovar' kazahskogo yazyka / I. Kenesbaev – Алматы, 1977. – 145 s.
- [6]. Amosova N.N. Osnovy anglijskoj frazeologii / N.N. Amosova – L.: LGU, 1963. – 82 s.
- [7]. Smagulova G. Nacional'no-kul'turnye aspekty semanticheskoy frazeologii / G. Smagulova. – А.: «Gilm», 1998. – 194 s.
- [8]. Sarbasova Қ. Қазақ тіліндегі етістікті фразеологизмдер / Қ. Sarbasova, – Astana, 2008. – 236 б.
- [9]. Vvedenskaya L. A. Slovar' russkih antonimov / L. A. Vvedenskaya. – Rostov na Donu, 1971. – 167 s.
- [10]. Miller E.N. Priroda leksicheskix i frazeologičeskix antonimov. – Samarkand, 1990. – 216 s.
- [11]. Vezhbickaya A. Ponimanie kul'tur cherez klyuchevye slova / A. Vezhbickaya. – М.: Slavyanskaya kul'tura, 2001. – 287 s.
- [12]. Antrushina G.B. Leksikologiya anglijskogo yazyka / G.B. Antrushina. – Moskva, 2001 – 78 s.

Қазақ тіліндегі уақыт, кеңістік, өлшемге негізделген фразеологизмдердің ағылшын тіліне аударылу мәселелері

Г.Г.Жусупбекова¹, Ә.К. Тоқтанова², С.А.Уалиева²

¹Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау МУ (Қазақстан, Көкшетау),

²І.Жансүгіров атындағы Жетісу МУ (Қазақстан, Талдықорған)

Аңдатпа

Мақалада уақыт, кеңістік, өлшемге негізделген фразеологизмдердің қазақ тілінен ағылшын тіліне аударылу мәселелері қарастырылады. Әсіресе, бұл салыстырмалы фразеология ғылымында өзекті болып табылады. Өйткені мұнда негізгі мақсат – әртүрлі тілдердегі фразеологиялық жүйелердің ұлттық ерекшеліктерін анықтау.

Кеңістік пен уақыт – адам өміріндегі негізгі категория. Жалпы, кеңістік, өлшем мен уақыт әлемнің ғылыми суретін құрайды, ол тілге тәуелсіз және әртүрлі тілде сөйлейтін барлық адамдар үшін бірдей. Тіл халықтардың ғасырлар бойы қалыптасқан тарихын, әсіресе, бүкіл ұрпақтың өмірін бейнелейді. Фразеологизмдер тілге экспрессивті мән береді. Фразеологизмдер мынадай тіркестерді қамтиды: мақал-мәтелдер, сөйлемдер, идиомалар және грамматикалық идиомалар.

Фразеологизмдердің шығу тарихы ерекше. Олар бұрын тура мағынада қолданылса, бүгінгі таңда уақыт әсерінен ауыспалы мағынада қолданыла бастады.

Біз үшін екі тілдегі идиомалық тіркестердің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын және олардың уақыт, кеңістік, өлшемге негізделген түрлерін анықтау өте маңызды.

Түйін сөздер: фразеология, этимология, құбылыстар, экстралингвистикалық факторлар, уақыт, өлшем, кеңістік.

**Проблемы перевода фразеологизмов времени, пространства и измерений
с казахского на английский язык**

Г.Г. Жусупбекова¹, Ә.К. Тоқтанова², С.А. Уалиева²

¹Кокшетауский ГУ имени Ш.Уалиханова (Кокшетау, Казахстан),

²Жетысуский ГУ имени И.Жансугурова (Талдыкорган, Казахстан)

Аннотация

В статье рассматривается методика перевода фразеологизмов времени, пространства и измерений в художественной литературе с казахского на английский язык.

Особенно актуально это становится в сопоставительной фразеологии, основная цель которой установление универсального и национального своеобразия фразеологических систем различных языков.

Пространство и время являются основными категориями человеческого бытия. В целом пространство и время составляют научную картину мира, которая не зависит от языка и является единой для всех людей, говорящих на разных языках.

Язык воплощает в себе многовековую историю народов, особенности жизни целых поколений. Экспрессивность языку придают фразеологизмы, к которым относятся словосочетания следующих типов: пословицы, поговорки, идиомы и грамматические фразеологизмы. Фразеологизмы имеют разную, а в некоторых случаях, и довольно необычную историю происхождения, их объединяет то, что все они раньше употреблялись в прямом смысле, и лишь время их превратило в переносные сочетания.

Для нас важно проанализировать и понять, насколько похожи и насколько различны в двух сопоставляемых языках (казахском и английском) те фрагменты картины мира, в которых на уровне фразеологии отражаются такие универсальные понятия, как пространство и время.

Ключевые слова: фразеология, этимология, явления, экстралингвистические факторы, время, мера, пространство.

Поступила в редакцию 08.05.2019.

FTAMИ: 14.25.07

А.А.КУРАЛБАЕВА

*Хожжа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан, Қазақстан)*

ОҚУЛЫҚТАРДАҒЫ МӘТІНДЕРДІҢ МАЗМҰНДЫҚ ЖАҒЫНАН БАҒАЛАНУЫ

Аңдатпа

Бұл зерттеу жұмысының мақсаты, оқулықтардағы мәтіндердің мазмұндық жағынан бағалануы болып табылады. Зерттеу жұмысына мәліметтерді жинауда: мәтіндегі әріп өлшемі, сөздер саны, мәтін ұзындығының өлшемдері қолданылды. Зерттеу барысында жиналған материалдар *frekans* пен пайыз есептеулері пайдаланылды.

Зерттеу жұмысы – құжаттарды талдау әдісіне негізделген сипаттамалық жұмыс. Мәліметтерді жинау құралы ретінде бастауыш сынып оқулықтары пайдаланылды. Зерттеу нәтижесінде оқулықтардағы мәтіндердің әріп өлшемдері, сөздер саны сынып деңгейіне сай келетіндігі анықталды. Мәтін ұзындығы 1-2-3-ші сыныптарда сынып деңгейіне сәйкес болды, ал, 4-ші сынып оқулығындағы мәтіндер зерттеу барысында қолданған өлшемнен жоғары көрсеткіш анықталды.

Түйін сөздер: оқулық, мәтін, мәтін түрлері, мәтін мазмұны, әріп өлшемі, сөз саны, сөйлем ұзындығы.

Оқулық – оқу үдерісінде қолданылатын пән материалдарының басында тұрған құрал. Оқушыларда мінез-құлық қалыптастыруда оқулықтардың алатын орны ерекше. Сондай-ақ оқулықтар оқу жоспарын жақсы нұсқада көрсететін оқу-әдістемелік материал. Осы себепті де оқулықтар пәннің оқу жоспарының мазмұнын қамтуы және бағдарламада берілген мақсаттарды орындауы керек. Жақсы әзірленген оқулықтың мұғалімдер мен оқушылар үшін пайдасы зор. Басқа оқу-әдістемелік құралдар болмаған жағдайда, оқулық мұғалімге қажетті нәтижеге қол жеткізуге көмектеседі. Оқулық оқыту үдерісіндегі іс-әрекеттерді басшылыққа алатыр, мұғалім мен оқушыларды білім беру мақсаттарына бағыттайды.

Оқулықтар білім беру мен оқыту мақсатында қолданылатын негізгі қайнар көздері. Оқулық оқушының жас ерекшеліктеріне сәйкес келетін когнитивті дағдылармен жабдықталған бай мәтіндерден тұрады [1]. Оқулықтарда әзірленген тіліне қарай айырмашылықтардың болуы өлкенің білім беру жүйесіне байланысты болады. Дегенмен ана тілін оқытуда ортақ мәселелер жиі кездеседі. Оқулықтар – білім беру мақсаттарына сәйкес келетін, оқушылардың білім алуында негізгі қайнар көзі болып табылатын оқу материалы [2]. Оқу және оқыту үдерісінде оқушылардың нені үйренетіндігі мен мұғалімнің нені үйрететіндігі айтарлықтай маңызды болып табылатын оқулық оқушылардың назарын аударып, пәнге деген қызығушылығын арттырады [3].

Мәтін сөзінің шығу тегі латынның *texere, textus, textum* «тоқу, өру, тоқу, тоқу» мағынасына келеді. Мәтін – тілдің түрлі деңгейде қарым-қатынас жасау және тілді нақтылау құралы. Тіл дыбыстардан ал, мәтін әріп, буын, сөз, сөйлем және параграфтардан тұрады. Әріптерден параграфтарға дейін тіл элементтері мәтіннің мағынасына қызмет етіп, нәтижесінде мәтін мән мен құндылыққа ие болады.

Тіл білімінің негізін қалаушы ғалым И.Р.Гальпериннің «Текст как объект лингвистического исследования» атты еңбегінде: «Мәтін – сөйлеу шығармашылығының туын-

дысы ретінде анықтайды. Аяқталған, объективтелген жазба құжаты ретінде, құжаттың түріне қарай әдеби тұрғыдан өңделген, бірқатар ерекше бірліктері (фразадан тыс бірліктер) мен атауы бар, түрлі лексикалық, грамматикалық, логикалық, стилистикалық байланыстармен біріктірілген, белгілі бір мақсат пен прагматикалық бағыты бар сөйлеу шығармашылығының туындысы», – деп көрсетеді [4, Б.31]. Ал О.И. Москальскаяның «Грамматика текста» атты еңбегінде: «Мәтін деп, бір жағынан, бір немесе бірнеше сөйлемдерден тұра-тын, сөйлеушінің ойы аяқталған, кез келген айтылған пікірді түсінсек, екінші жағынан, повесть, роман, газет немесе журнал мақалалары, ғылыми мақалалар, түрлі құжаттар тағы басқа осы сияқты тілдесімтуындылары», – деп сипаттаса [5, Б.32], Л.М. Лосева өзінің «Как строится текст» атты мұғалімдерге арналған нұсқаулығында мәтінге «құрылымдық және мағыналық жағынан аяқталған және хабарламаға автордың белгілі көзқарасы берілген, жазба түріндегі хабарлама ретінде» – деп өз пікірін білдірген. [6, Б.30].

Г.Смағұлова өзінің «Мәтін лингвистикасы» атты оқу құралында мәтіннің белгілі бір құрамнан тұратынын айта келіп: «Мәтін – тіл жүйесіндегі өзінің мәні мен болмысына сай, сөйлемдердің жай ғана тізбегі емес, мағыналық – құрылымдық күрделі тұлға. Ол – логикалық, грамматикалық, байланыстарға негізделген, тиянақты мазмұнға ие біртұтас қарым-қатынас бірлігі», – деп анықтама береді [7; 9]. Ал, М.К.Ахметованың «Мәтін лингвистикасы» оқу-әдістемелік құралында мәтін бірнеше сөйлемдердің тізбегінен құралып, күрделі аяқталған ойды білдіреді. Ал бір ғана айтылыстардан тұратын сөйлеу туындылары – мәтіннің ерекше түрі ретінде танылады. Мәтін – аяқталған толық мазмұнды білдіретін қарым-қатынастың, әсер етудің ерекше бірлігі. Ол – хабарды сақтаушы және жеткізуші болып саналады дей келе мәтіннің мынадай бірнеше белгілерден құралатынын жазады:

1. Өзара ұйымдасқан тілдік бірліктердің жиынтығынан тұрады;

2. Қоршаған болмыс туралы аяқталған хабарды білдіреді;

3. Мәтін адресант пен адресаттың арасындағы қатысымды жүзеге асырады;

4. Байласым және тұтасым сипатын иеленеді;

5. Тақырыбы және аяқталу шегі болады [8; 14].

Жармакин мен Мағзұмовтың «Мәтін лингвистикасы» атты оқу құралында мәтін – мағыналық және құрылымдық аяқталуымен, автордың хабарға көзқарасымен, хабардың нысандылығымен және прагматикалық ұстанымымен сипатталатын ауызша немесе жазбаша формадағы хабар дей келе мәтінге: «Мәтін – көпәспектiлi, әр түрлi бағытта зерттелетiн күрделi лингвистикалық құбылыс, ең жоғары коммуникативтiк бiрлiк» деген қорытынды жасаған [9;12].

Түрк тiлiнiң оқыту әдiстерiн зерттеушi Хайати Акиол «Түрiкше оқыту әдiстерi» атты еңбегiнде оқулықтағы мәтiндер жалпы әнгiмелеушi, ақпарат берушi және поэзияға негiзделген мәтiндер ретiнде қарастыруға болады [10]. Оқулықтарға енгiзiлген мәтiндердiң түрлi ерекшелiктерiмен қатар, олардың жанрларыда бiлiм беру тұрғысынан маңызды орын алады. Ақпараттық және әнгiмелеушi мәтiндердiң бiр бiрiнен түрлi ерекшелiктер бар.

Ақпараттық мәтiндерде келiсiлген бiр жiктеу болмаса да, ақпараттық мәтiндер сәйкестендiру, хронологиялық тәртiп, салыстыру, себеп-салдар байланысы және мәселенi шешу түрiнде жинақталған. Ақпараттық мәтiндердiң жалпы ерекшелiктерi: ақпаратпен қамтамасыз етедi, сөздер мен сөйлемдер шындыққа жанасады, анықтамаларда нақты ақпарат берiледi, график, кесте, сызбаларда нақты сандық мәлiметтер ұсынылады, терминдер мен техникалық сөздер қолданылады, оқырмандар ақпарат алуға ұмтылады, автор ұсынған ақпарат нақты өмiрге қатысы бар.

Әнгiмелеушi мәтiндердiң ақпараттық мәтiндерден айырмашылығы барлық жағдайды ашып түсiндiрмейдi. Мұндай мәтiндерде эмоция орын алып, оқырман мәтiннен хабарларды табу үшiн көп уақыт жұмсайды. Әнгiмелеушi мәтiндер баланың

жеке тұлғалық дамуы мен тiлiнiң дамытуына ықпал етiп, түсiну дағдыларын жетiлдiрiп, сөздік қорын байытып, негiзгi ойды оқырманға жеткiзедi. Әнгiмелеушi мәтiндердiң негiзгi ерекшелiктерi: оқиғаға негiзделген, оқиға немесе сюжет белгiлi бiр жоспарға сүйене отырып мазмұндалады, негiзгi идеясы бар, автордың өзiне тән мазмұндау стилi бар, мәтiн соңында автордың айтпақ ойы айқын емес. Хайати Акуол мәтiндердi әнгiмелеушi мәтiндер (роман, мысал, әнгiме, ертегi, аңыз, дастан, театр т.б.), ақпарат берушi мәтiндер (естелiк, биография, автобиография, кесте, график, карта, хат, күнделiк, хабар мәтiнi, жарнама, мақала, әзiл, сұқбат, хронологиялық т.б.), поэзия (өлең, жыр, ән, жұмбақ, жаңылтпаш, санамақ) деп үшке бөлiп топтастырады.

Үшiншi мәтiн түрi поэзия. Поэзия ескiден бай қиял мен ырғақты сөздер және дыбыстардың үйлесуiмен пайда болған әдеби шығарма түрi. Поэзияның негiзi: сезiм, ой, қиял және сөз өнерi болып табылады. Поэзия басқа әдебиет жанрларына қарағанда өзгеше эстетикалық тiлдiк құрылымға ие. Кавчар және Оғузхан жiктеуi бойынша поэзияны сезiм мен ойларға негiздеп төрт топқа бөлiп қарастыруға болады. Поэзияның тақырыптарына қарай түрлерi: лирикалық өлең, дiни өлеңдер, дидактикалық өлең, эпикалық өлең [11].

Мәтiнге сай ерекшелiктердi төмендегiдей мазмұндауға болады:

1. Мәтiн оқу жоспарының мақсаттарына сәйкес келуi.
2. Оқушының даму деңгейiне сай болуы.
3. Оқушы мүддесiне сай болуы.
4. Оқушылардың оқуға деген ынтасын оятуы.
5. Мазмұны мен құрылымы жағынан логикалық тұтастық болуы.
6. Жазу түрiнiң ерекшелiктерiн ажыратуы.
7. Ана тiлiнiң сұлулығын, байлығын көрсетiп, ана тiлiне деген сүйiспеншiлiктi оятуы.
8. Оқушылардың жазу және сөйлеу дағдыларын дамытуда негiзгi идея тұрғысынан қиындық тудырмауы.

9. Оқушылар сөздік қорын байытуға тырысуы.

10. Оқушыларды ойландуруға, қорытындылауға, себеп-салдар байланысын құруға бағытталуы.

11. Оқушылардың даму деңгейіне сәйкес эмоционалдық қажеттіліктеріне жауап берілуі.

12. Оқушыларға ұлттық құндылықтар туралы хабардар етуі.

13. Үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсетуді, мейірімділік пен қамқорлық, адалдық, қоршаған ортасын қорғау сынды құндылықтарды қамтуы тиіс.

С.Рахметова: «Оқулықтарға енген материалдарды тақырыбы мен мазмұны жағынан топтасақ, екі үлкен бөлімнен тұрады: көркем мәтіндер және ғылыми танымдық мәтіндер. Бұл бөлімдердің әрқайсысының мазмұнында да, оқу әдістемесінде де өзіне тән ерекшеліктер бар. Көркем шығармалар ауыз әдебиеті мен жазба әдебиеті үлгілерін қамтиды. Жаңа оқулықтардағы материалдар жүйеленуі жағынан тақырыптық принциппен орналастырылған, яғни бірнеше материал бір тақырыпқа жинақталып беріледі. Мұндағы мақсат – белгілі бір тақырып бойынша оқушыларға түрлі уақиғаларды суреттейтін сан алуан материалдарды оқыту арқылы жан-жақты ұғым, кең мағлұмат беру» – деп жазады [12, Б.43]. Мұғалім бір жыл ішінде мазмұндалатын тақырыптарды оқулыққа сүйене отырып анықтап, оқулыққа сай жылдық сабақ жоспарын әзірлейді. Оқу үдерісінде кең тараған қайнар көз – ол әрбір оқушының қолынан табылатын оқулық.

Үнсал мен Гүнеш зерттеулері бойыша оқулық келесідей сапаға ие болуы керек:

- Физикалық қасиеттер (физикалық стандарттарға сәйкестігі)
- Білім беру дизайны (мазмұндық-ұсынылу тәртібі),
- Көрнекі ұсынылуы,
- Тіл, түсіну және жазу [13].

Оқушылар танымдық, аффективті және психомоторлы білімдер мен дағдыларды оқулықтарда қамтылған мәтіндер арқылы

алады. Мәтіндер, тақырыптардың редакцияланып оқырманға ұсынылған түрі [14]. Мәтіннің оқушыны мақсатқа жеткізудегі маңызы зор. Осы себепті мәтінді құрастырмас бұрын, алдымен жазылатын мәтіннің тақырыбын таңдау және шектеу қажет. Яғни мәтінде не талғылануы қажеттігіне, не айтылуы керектігіне, қандай оқиға негізделгендігіне және мәтінде берілетін хабардә анықтап алуы қажет [15]. Уналанның айтуы бойынша мәтін жазуда мынадай элементтер қарастырылуы керек:

- Мәтіндер тақырып бойынша қызықты болуы керек,
- Мәтін тақырыбы мен идеясы оқушының деңгейіне сәйкес болуы керек,
- Мәтін сөздері ұсынылып отырған жас тобындағы оқушылардың сөздеріне сәйкес келу керек,
- Мәтіндер қысқа және оқушылардың деңгейіне сәйкес суреттер болуы керек [16].

Жазылатын мәтіндер жоғарыда аталған сапаларға сәйкес болуы керек. Әсіресе мәтіннің мазмұны оқушының күткені мен мақсатына сәйкес келсе, оқушының қызығушылығы мен белсендігі артып, үйрену деңгейі жоғарылайды [17].

Мәтіннің мазмұнын әзірлеу үшін келесі ерекшеліктер: негізгі ой, мазмұн мен тақырыптың сәйкестігі, жазу мөлшері, сөз саны мен сөйлем ұзақтығы оқушы деңгейіне сай болуы керек.

Түркия Республикасының Ұлттық білім және ғылым министрлігінің (МЕМ) 2589 санды «Tebliğler» журналына сәйкес сыныптардың деңгейіне негізделген қаріп өлшемдері төмендегідей:

- Бірінші сынып үшін ең аз 20 кегель;
- Екінші сынып үшін ең аз 18 кегель;
- Үшінші сынып үшін ең аз 14 кегель;
- Төртінші сынып үшін ең аз 12 кегель;
- Бесінші сынып үшін ең аз 11 кегель болуы қажет [18].

Оқулық басылымдарына қойылатын гигиеналық нормативтерді бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің 2015 жылғы 19 тамыздағы №611 бұйрығына сәйкес:

- Әліппенің әліппелік бөлімі 28-24-20 кегель;
- Әліппенің әріптен кейінгі бөлімі, 1-ші сынып оқулықтары 16 кегель;
- Екінші сынып оқулықтары 14-16 кегель;
- Үшінші және төртінші сынып оқулықтары үшін 12-14 кегель болуы керек деп көрсетілген [19].

Мәтін мазмұны оқушы деңгейіне сай болса, оқушының қызығушылығы мен белсенділігі артып, білім деңгейі көтеріледі. Оқулықтарға мәтіндерді әзірлемес бұрын, әрбір сынып оқушылары үшін мәтіннің ұзындығы ескерілгені жөн. Мәтін ұзындығы оқушы үшін өте маңызды. Оқуды енді үйреніп жүрген оқушы ұзын мәтіндерді оқығысы келмейді. Себебі, бұндай жағдай оқушының ішін пыстырып, жалықтырып жібереді.

Х.Ақйол мәтіндердегі сөздердің саны оқушылардың деңгейіне сәйкес:

- Бірінші және екінші сыныптар үшін 25-100 сөз арасы;
- Үшінші және төртінші сыныптар үшін 100-200 сөз арасында болуы керек деп есептейді [20].

Яғни сынып деңгейіне сай сөйлемдегі сөздердің санын ескерген жөн.

Гүнештің жазуы бойынша бір сөйлемдегі сөздердің орталама саны сыныптардың деңгейіне қарай:

- Бірінші сынып үшін бір сөйлемдегі сөздер саны – 5;
- Екінші сынып үшін бір сөйлемдегі сөздер саны – 8;
- Үшінші сынып үшін бір сөйлемдегі сөздер саны – 9;
- Төртінші сынып үшін бір сөйлемдегі сөздер саны – 10 сөз болуы керек [21].

Жоғарыда аталған жазу өлшемі, сөйлемдегі сөздер саны мен мәтін ұзақтығы сияқты өлшемдерге назар аударған жөн. Себебі бұл аталған өлшемдер оқушылардың дағдыларын назарға ала отырып әзірленген. Яғни өлшемдер сынып деңгейіне қарай өзгеріп отырады. Мәтіндер мақсатты әрекеттерге қол жеткізу құралы болып табылады. Әрбір мәтінде бір хабарламаның болуы дағдыларды меңгерту үшін мағызы зор.

Зерттеу мақсаты: бұл зерттеу жұмысының мақсаты, оқулықтардағы мәтіндердің мазмұндық жағынан бағалануы болып табылады. Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін төмендегі мәселелерге жауаптар алынады:

- 1) Мәтіндегі әріп өлшемі сынып деңгейіне сәйкес келеді ме?
- 2) Мәтіндегі сөздер саны сынып деңгейіне сай келеді ме?
- 3) Мәтіндегі сөйлем ұзындығы сынып деңгейіне сай келеді ме?

Зерттеу үлгісі: зерттеу жұмысы – құжаттарды талдау әдісіне негізделген сипаттамалық жұмыс.

Мәліметтерді жинау құралдары: мәліметтерді жинау құралы ретінде бастауыш сынып оқулықтары пайдаланылды.

Материалдарды талдау: зерттеу барысында материалдарға салыстырмалы талдаулар жасалынды.

Нәтижелер мен түсініктемелер. Зерттеу жұмысының мақстына қол жеткізу үшін 1 сыныптың «Сауат ашу», 2-3-4 сыныптардың «Әдебиеттік оқу» оқулықтарынан екі мәтіннен таңдалып алынды. Таңдап алынған мәтіндер жоғарыда аталып өткен өлшемдер бойынша зерттелді.

«Мәтіндегі әріп өлшемі сынып деңгейіне сәйкес келеді ме?» сұрағы бойынша мәтіндегі әріп өлшемдері талданып, нәтижесі кесте 1-де ұсынылды.

Кесте 1

Мәтіндегі әріп өлшемінің сынып деңгейіне сәйкестігі

Сынып	Әріп өлшемі	Оқулықтар		Өлшемдерге сай		Өлшемдерге сай емес	
				f	%	f	%
1	16	Сауат ашу	16	100	–	–	–
2	14-16	Әдебиеттік оқу	14 -14	100	–	–	–
3	12-14	Әдебиеттік оқу	14	100	–	–	–
4	12-14	Әдебиеттік оқу	14	100	–	–	–

1-ші кестені талдауда 1, 2, 3 және 4-ші Зерттеудің «Мәтіндегі сөздер саны сынып сынып оқулықтарында мәтіннің әріпдеңгейіне сай келеді ме?» сұрағы бойынша өлшемдері дұрыс екендігі көрінеді. Жалпымәтіндегі сөздер саны саналып, нәтижесі ке-барлық төрт сыныптың оқулықтарындағысте 3-де ұсынылды. мәтіндер сыныптардың деңгейіне сай деп тұжырымдауымызға болады.

Кесте 2

Мәтіндегі сөздер санының сынып деңгейіне сәйкестігі

Сынып	Сөйлемдегі сөздердің орта-лама саны	Оқулықтар	Өлшемдерге сай		Өлшемдерге жартылай сай		Өлшемдерге сай емес	
			f	%	f	%	f	%
1	5	Сауат ашу	–	–	5,5	100	–	–
2	8	Әдебиеттік оқу	7,5	100	–	–	–	–
3	9	Әдебиеттік оқу	–	–	9,5	100	–	–
4	10	Әдебиеттік оқу	–	–	10,9	100	–	–

2-ші кестені талдауда 1-4 сынып Зерттеудің “Мәтіндегі сөйлем ұзындығы оқулықтарындағы мәтіндердің басым сынып деңгейіне сай келеді ме?” сұрағы бой-көпшілігі мәтіндерде болуы керек сөздер ынша мәтіндегі сөйлемдердің ұзындығын саны өлшемдеріне сай әзірленгендігі Х.Ақйол ұсынған өлшеммен анықталды, көрінеді. нәтижесі кесте 3-де ұсынылды.

Кесте 3

Мәтіндегі сөйлем ұзындығының сынып деңгейіне сәйкестігі

Сынып	Мәтіндегі сөйлем ұзындығы	Оқулықтар	Өлшемдерге сай		Өлшемдерге жартылай сай		Өлшемдерге сай емес	
			f	%	f	%	f	%
1	25-100	Сауат ашу	46,5	100	–	–	–	–
2	25-100	Әдебиеттік оқу	–	–	120	100	–	–
3	100-200	Әдебиеттік оқу	–	–	206	100	–	–
4	100-200	Әдебиеттік оқу	–	–	–	–	350	100

3-ші кесте талдауы 1-ші сынып оқулығындағы мәтіндер ұзындығы өлшемдерге сай келді. Ал, 2-3-ші сынып оқулығындағы мәтіндер ұзындығы өлшемдерге жартылай сай келді. 4-ші сынып оқулығындағы мәтіндерге тоқталар болсақ, біз негізге алып отырған өлшемнен жоғары көрсеткіш анықталды.

Қорытынды және ұсыныстар. Зерттеу нәтижесінде 1-4-ші сынып оқулықтарындағы мәтіндердің сынып деңгейіне сай әріп өлшемі, сөйлемдегі сөздер саны, мәтін ұзындығы анықталды. Зерттеудің мақсатына

қол жеткізу үшін қарастырылған үш сұраққа да жауап алынып тұжырым жасалды. 1, 2, 3,4-ші сыныптардың оқулықтарындағы мәтіндердің әріп өлшемдері, мәтіндерде болуы керек сөздер саны сыныптар деңгейіне сай келеді. Ал, мәтіндер ұзындығы біз қарастырған өлшем бойынша 1-2-3-ші сыныптарда мәтіндер ұзындығы сынып деңгейіне сәйкестігін көрсетті, ал 4-ші сынып оқулығындағы мәтіндер өлшемнен жоғары екендігі байқалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- [1] Çeçen, M. A. ve Çiftçi, Ö. İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. – Milli Eğitim Dergisi, 173. – 39-49. 2007.
- [2] Halis, İsa Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme Nobel Yayınları. – Ankara, 2002.
- [3] Küçükahmet, Leyla Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu, Nobel Yayın Dağıtım. – Ankara, 2003.
- [4] Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 183 с.
- [5] Москальская И.О. Грамматика текста. – М.: Высшая школа, 1981. – 215 с.
- [6] Лосева Л.М. Как строится текст: Пособие для учителей – М.: Просвещение, 1980. – 94 с.
- [7] Смағұлова Г.Н. Мәтін лингвистикасы. Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2002. – 112 бет.
- [8] Ахметова М.К. Мәтін лингвистикасы: Оқу-әдістемелік құрал. – Орал: Ағартушы, 2008. – 148 бет.
- [9] Жармакин О.Қ., Мағзұмов Қ.Б. Мәтін лингвистикасы: филология мамандықтарының студенттеріне арналған оқу құралы. – Павлодар: Кереку, 2011. – 84 б.
- [10] Akyol H. Yeni programa uygun Türkçe öğretim yöntemleri. – Ankara: Kök Yayıncılık, 2008.
- [11] Kavcar Cahit, Oğuzkan Ferhan ve AKSOY Özlem, Yazılı ve Sözlü Anlatım, Anı Yayıncılık. – Ankara, 2002.
- [12] Рахметова С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі факультетінің студенттеріне арналған оқулық. – Алматы: Өлке, 2005. – 136 б.
- [13] Ünsal, Y. ve Güneş, B. Bir kitap inceleme çalışması örneği olarak MEB ilköğretim 4. sınıf fen bilgisi ders kitabına fizik konuları yönünden eleştirel bir bakış. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22 (3), 107- 120. 2002.
- [14]. Erkul R. Cümle metin bilgisi. – Ankara: Anı Yayıncılık, 2007.
- [15] Yıldız C. Türkçe öğretimi. Ed. Cemal Yıldız. – Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2008.
- [16] Ünal Ş. Türkçe öğretimi. – Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. Yapıcı. – M. (2004). İlköğretim birinci kademe ders kitaplarının öğrenci düzeyine uygunluğu. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2001. – 6 (1), 121-130.
- [17] Tan, Ş. Öğretim ilke ve yöntemleri. Ed. Şeref Tan. – Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2007.
- [18] MEB. İlköğretim 1-5. Türkçe ders kitaplarının hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken hususlar. Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının 2589 Sayılı Tebliğler Dergisi, 2006.
- [19] Оқулық басылымдарына қойылатын гигиеналық нормативтерді бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің 2015 жылғы 19 тамыздағы № 611 бұйрығы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012089>
- [20] Akyol H. Türkçe Öğretim Yöntemleri. – Ankara: Pegem Akademi, 2010.
- [21] Güneş, F. Okuma yazma öğretimi ve beyin teknolojisi. – Ankara: Ocak Yayıncılık, 2000.

References

- [1] Çeçen, M. A. ve Çiftçi, Ö. İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin tür ve tema açısından incelenmesi. – Milli Eğitim Dergisi, 2007. – 173. – 39-49.
- [2] Halis, İsa (2002). Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme Nobel Yayınları. – Ankara.
- [3] Küçükahmet, Leyla (2003), Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu, Nobel Yayın Dağıtım. – Ankara.
- [4] Galperin İ.R. Tekst kak obekt lingvistiçeskogo issledovaniya. – M.: Nawka, 1981. –183 s.
- [5] Moskalskaya İ.O. Grammatika teksta. – M.: Vısshaya şkola, 1981.–215 s.
- [6] Loseva L.M. Kak stroitsya tekst: Posobie dlya učiteley – M.: Prosvesçenie, 1980. – 94 s.
- [7] Smağulova G.N. Matin lingvistikası. Oqu quralı. – Almatı: Qazaq wniwersiteti, 2002. – 112 b.
- [8] Axmetova M.K. Matin lingvistikası: Oqu-adistemelik qural. – Orap: «Agartuşı», 2008.
- [9] Jarmakin O.Q., Magzumov Q.B. Matin lingvistikası: filologiya mamandıqtarının studentterine arnalğan oqu quralı, – Pavlodar: Kereku, 2011. – 84 b.
- [10] Akyol H. Yeni programa uygun Türkçe öğretim yöntemleri. – Ankara: Kök Yayıncılık, 2008.
- [11] Kavcar Cahit, Oğuzkan Ferhan ve AKSOY Özlem, Yazılı ve Sözlü Anlatım, Anı Yayıncılık, Ankara 2002.
- [12] Raxmetova S. Qazaq tilin oqıtu adistemesi. Bastauş oqıtu pedagogikası men adistemesi fakwlтетinin studentterine arnalğan oqulıq. – Almatı: Olke, 2005. – 136 b.
- [13] Ünsal, Y. ve Güneş, B. Bir kitap inceleme çalışması örneği olarak MEB ilköğretim 4. sınıf fen bilgisi ders kitabına fizik konuları yönünden eleştirel bir bakış. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22 (3), 107- 120. 2002.
- [14] Erkul, R. (2007). Cümle metin bilgisi. – Ankara: Anı Yayıncılık.
- [15] Yıldız, C. (2008). Türkçe öğretimi. Ed. Cemal Yıldız. – Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- [16]. Ünalın, Ş. (2001). Türkçe öğretimi. – Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. Yapıcı. – M. (2004). İlköğretim birinci kademe ders kitaplarının öğrenci düzeyine uygunluğu. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), 121-130.
- [17] Tan, Ş. Öğretim ilke ve yöntemleri. Ed. Şeref Tan. – Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2007.
- [18] MEB. (2006). İlköğretim 1-5. Türkçe ders kitaplarının hazırlanmasında dikkat edilmesi gereken hususlar. Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığının 2589 Sayılı Tebliğler Dergisi.
- [19] Oqulıq basılımdarına qoyılátın gıgıenalıq normatıvterdı bekitu turalı Qazaqstan Respublikası Ulttıq ekonomika ministrinin 2015 jılğı 19 tamızdağı № 611 buyırığı <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012089>
- [20] Akyol H. Türkçe Öğretim Yöntemleri. – Ankara: Pegem Akademi, 2010.
- [21] Güneş, F. Okuma yazma öğretimi ve beyin teknolojisi. – Ankara: Ocak Yayıncılık, 2000.

Содержательная оценка текстов в учебниках

А.А.Куралбаева

*Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави
(Туркестан, Казахстан)*

Аннотация

Целью этой исследовательской работы является содержательная оценка текстов в учебниках. В ходе сбора данных для исследовательской работе использовались: размеры букв в тексте, количество слов, размеры длины текста. В материалах собранных в ходе исследования использовались фреканы и процентные расчеты.

Исследовательская работа-описательная работа, основанная на методе анализа документов. В качестве инструмента сбора данных использовались учебники начальных классов. В результате исследования выяснилось, что буквенные параметры текстов в учебниках, количество слов соответствует уровню класса. Длина текста соответствовала уровню 1-2-3-х классов, а тексты в учебниках 4-х класса были определены выше использованного при исследовании размера.

Ключевые слова: учебник, текст, виды текста, содержание текста, размер шрифта, количество слов, длина предложения.

Evaluation of content texts in textbooks

A.A.Kuralbayeva

*Khoja Ahmet Yasawi International Kazakh-Turkish University
(Turkestan, Kazakhstan)*

Abstract

The purpose of this article is to evaluation of content texts in textbooks. The criteria used to collect data in this study: The font size of text criterion, text-title harmony criterion, finding the main idea criterion, the number of word criterion, sentence length criterion, The number of words in sentences criterions.

Research work is a descriptive work based on the document analysis method. Primary school textbooks were used as the data collection tool. The study found that the letter settings of texts in textbooks, the number of words corresponds to the grade's level. The length of the text corresponded to the level of 1-2-3 grades, and the texts in the textbooks of the 4th grade were determined above the size used in the study.

Key words: textbook, text, types of text, text content, font size, word count, the length of the sentence.

Редакцияға 08.08.2019 қабылданды.

МРНТИ 15.81.70

С.А СТЕЛЬМАХ¹, Ж.М. АКАНОВА¹, И.К. МАЦКЕВИЧ¹,
Е.В. ДЕРГАЧЕВА¹, Е.И. БАРАБАНОВА¹

¹С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті
(Өскемен, Қазақстан)

АУЫР ПСИХОНЕВРОЛОГИЯЛЫҚ АУЫТҚУЛАРЫ БАР БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН ИНКЛЮЗИЯНЫҢ ПРОПЕДЕВТИКАСЫ: А. ТОМАТИС ӘДІСІ БОЙЫНША АУДИОЖАТТЫҒУЛАРДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада ауыр психоневрологиялық бұзылулары бар балаға А. Томатис әдісі бойынша TalksUp аппаратындағы аудиожаттығулардың көмегімен түзету жұмысының тиімділігін зерттеу нәтижелері келтірілген. Патологиясы бар баланы оқытуға дайындауда осы әдісті қолдану мүмкіндігі негізделген және дәлелденген. Алынған түзету нәтижелері сипатталған, ол баланың эмоционалдық-ерік процестерінің жағымды даму динамикасында көрінді, сонымен қатар өзіне-өзі қызмет көрсету іскерлігінің деңгейін арттыруда, сөйлеуді түсінуді жақсартуда және өз сөзін белсендіруде көрінеді. Нәтижесінде зерттеленушінің тәртіптілік, дербестік, табандылық, ұйымдастырушылық, бастамашылық сияқты ерік қасиеттері қалыптасты. Баланың эмоционалдық фоны неғұрлым қолайлы және жағымды болды. Осы практикалық зерттеудің нәтижелерін психолог мамандар мен дефектолог мамандар әртүрлі патологиясы бар балалармен жұмыс істеу кезінде өз тәжірибесінде пайдалана алады. Жұмыс ҚР БҒМ қаржыландыруы аясында орындалды АР 05134666.

Түйін сөздер: А. Томатис әдісі бойынша аудио жаттығулар, RCDI-2000 ата-аналарға арналған сұрақнама, психоневрологиялық бұзылыстар, пропедевтика, инклюзивті оқыту.

Қазіргі уақытта Қазақстанның білім беру алдына күрделі міндет қойылды – ерекше білім беру қажеттілігі бар балаларға инклюзивті оқытуды жаппай енгізу. Осы енгізу барысында біртіндеп шешілетін немесе шешімді зерттеу, талдау және іздеу кезеңінде болатын көптеген проблемалар анықталды. Осындай проблемалардың бірі ауыр психоневрологиялық патологиясы бар балаларға арналған инклюзивті оқыту пропедевтикасының жоқтығы болып табылады [1; 2; 3]. Бұл санатқа аутизм, аутистік спектрдің бұзылуы, зейін тапшылығы синдромы және гипербелсенділік, коммуникацияның бұзылуы және т.б. диагнозы бар балаларды жатқызуға болады. [4; 5; 6]. Инклюзивті сынып педагогының бастапқы міндеті – балаға алғашқы оқу дағдыларын үйрету: нұсқауларды түсіну және тыңдай білу, сабақта өз эмоцияларын бақылау, оқу жағдайына сәйкес өз мінез-құлқын реттеу. [7; 8]. Психоневрологиялық ауытқулары бар

балалар мектепке келіп, мұндай дағдыларды меңгермейді, бұл олардың оқу ортасына табысты бейімделуіне кедергі келтіреді, инклюзивті сыныптың басқа оқушыларына кедергі келтіреді, жалпы оқыту процесін тежейді.

Балаға мектептегі оқуға тез бейімделуге көмектесетін әдістердің бірі аудиожаттығулар әдісі болып табылады. Томатис әдісі бойынша аудиожаттығуларды қолдану бүгінгі күні кең спектрлі болып табылады, оған мектептегі оқытудың қиындықтарды, моторлы аймақ, сөйлеу, эмоциялық реттеу, зейін және т.б. бұзылыстарды жатқызуға болады. Бұл әдіс қосалқы техника болып табылады, сондай-ақ оқыту процесін тездетеді және психосөйлеу мен әлеуметтік дамудың катализаторы болып табылады [9; 10; 11].

Эксперименттің негізгі мақсаты біздің зерттеуіміздің болжамын тексеру болды: аудио жаттығулар әдісін қолдану мектепке дейінгі жастағы балалардың эмоционалдық-

ерік саласының дамуына ықпал етеді және инклюзивті оқыту пропедевтикасының тиімді құралдарының бірі бола алады.

Эксперименталды зерттеу, жыл бойы С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университетінің «Зияткер» Ғылыми-білім беру орталығы базасында жүргізілді. Бұл мақалада біз мектепке дейінгі жастағы бала қатысқан зерттеудің сипаттамасын келтіреміз – F84.0 диагнозы анықталмаған, аутистік белгілері бар F83, F80.1. Психологиялық-педагогикалық эксперимент барысында келесі әдістер қолданылды: бақылау; RCDI ата-аналарға арналған сауалнама; «Электрондық құлақ» аппаратының көмегімен терапия; сандық және сапалық өңдеу әдістері.

Баланың даму деңгейін бағалаудың негізгі құралдарының бірі RCDI-2000 шкаласы болды. Бұл шкала өмірдің алғашқы жылдарындағы балалардың мінез-құлқының әртүрлі типтік түрлерін сипаттайтын сұрақнама болып табылады. Сұрақнама баланың анасымен толтырылып, 6 аймақ бойынша бөлінген 216 пункттен тұрады: әлеуметтік аймақ, өзіне-өзі қызмет көрсету, ірі қозғалыстар, ұсақ қозғалыстар, сөйлеудің дамуы, сөйлеуді түсіну [12]. Зерттеу барысында сұрақнама 4 рет қолданылған.

Сондай-ақ клиникалық тексерулердің қолда бар қорытындыларына талдау жүргізілді: невропатологтың қорытындылары мен тағайындаулары, психиатриялық тексеру нәтижелері.

Осы жұмыста пайдаланылатын келесі аудиожаттығулар әдісі болды [13; 14; 15]. Осы жұмыста пайдаланылатын келесі аудиожаттығулар әдісі болды [3; 4]. Балаға құлаққап түрінде жасалған «Электрондық құлақ» аппаратының арнайы жабдығы киілді, көлемі бас шеңберінің астына реттелді және жақсы жанасу және сүйек дірілін беру үшін резеңкемен бекітілген. Белдікке арнайы сөмкеде TalksUp аппараты бекітілген. Ол Tomatis әдісінде пайдаланылатын технологиялардың концентраты болып табылады. Talks Up, Electronic Gating (электрондық кезектесу) жаңа ұрпақпен жабдықталған, ол нақты уақыт режимінде

музыканы да, дауысты да өңдейді, Tomatis барлық параметрлеріне ие. Кезектесу процесі контрасты қабылдау принципіне негізделген, яғни кезектесу-бұл екі арна арасындағы ауысуы болып табылады [16; 17]. Кезектесу жүйесі дыбыс қарқындылығына байланысты. Шығыс сигналының интенсивтілігінің белгілі бір шегінен төмен 1(C 1) арнада орналасқан. Қарқындылық осы шектен жоғары болса, музыка 2(C 2) арнасына ауысады.

Әрбір арна әртүрлі жиіліктер жиынтығын (әр түрлі тембр) ұсыну үшін теңшелген.

1 арнасы төмен қарқындылығы бар төменгі жиіліктерді қолдайды (тыныштандыратын тембр, есту бұлшық етінен аз күш талап етеді). 2 арнасы жоғары жиіліктерді үлкен қарқындылықпен (тірі тембр, есту бұлшық етінен көп күш талап етеді) көрсетеді. Бұл құлақтың физиологиялық әсерін бұзбай, бұндай екі есе алмасу екі құлақтың бұлшық еттерін жұмылдырады. 2 арнаға өту мақсаты-хабарларды дәл өңдеу үшін қажетті, мида ояту және зейін механизмдерін іске қосу. Құлаққа жеткен дыбыстық сигнал жүйке жүйесін белсендіреді және адамға осы хабарламаға назар аударуға мүмкіндік береді [18; 19; 20].

Зерттеу аясында үш бағдарлама қолданылды: Негізгі, екі нұсқада Эмоциялық. Сабақ 1 сағатқа созылды. F (Fundamental) бағдарламасы – Негізгі. Келесі компоненттерден тұрады:

1) MU – сүзілмеген музыка. Моцарт музыкасы барлық спектрде, барлық бағдарламаларда қолданылады. Кохлеяға және ішкі құлақтың алдына айтарлықтай әсер етеді. Ми қабығы үшін көп энергия береді және денені босаңсытады.

2) GM GFM – грегориан әні. Парасимпатикалық жүйені белсендіруге күшті әсер етеді. Дене жиегіне және тік күйіне әсер етеді. Жеңіл жиілік сүзгісімен (1000Гц) қолданылуы мүмкін, бұл қабылдауды жеңілдетеді.

3) BP – 4000Гц немесе 6000Гц теңшелген төменгі жиілік сүзгісі бар MU. Жоғары дыбыстар нашар немесе нашар еститін адамдарға арналған.

1, 2, 3-суретте түзету жұмысы барысында қолданылатын бағдарламалардың компоненттері көрсетілген. Төменде 1-кесте-

де бағдарламаның техникалық параметрлері мен дыбыс құрамының фрагменті көрсетілген.

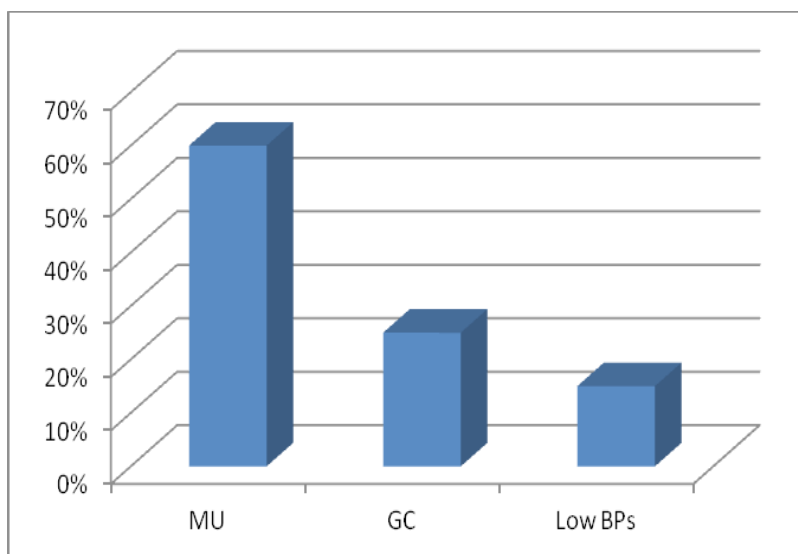
Кесте 1

Негізгі бағдарламаның сипаттамасы

Күні	Трек	Көзі	D	P	Фильтр
DAY1	1	MUCLA	10	100	LP 0-4000/12dB
	2	MUI	10	100	LP 0-6000/12dB
	3	MUA	10	100	None
	4	GFM10	10	100	HP 1000/12dB

Мұнда D (Delay) кідіріс – бұл C1 арнасынан C2-ге сүйек өткізгіштігіне өту жылдамдығы. Кідіріс 25 мс интервалдармен реттелуі мүмкін. Біз пайдаланған бағдарламаларда 7, 8 және 10 кідірістер қолданылды, бұл 175, 200 және 250 мс-ге сәйкес келеді.

P (Precession) Прецессия. Бұл C1 арнасынан C2-ге ауа өткізгіштігі бойынша өту үшін қажетті уақыт, сүйек өткізгіштігінің сигналы C2-ге ауысқаннан кейін. Бұл уақытты арттыра отырып, біз денені тыңдауға дайындаймыз. Прецессия шкаласы 0-ден 100-ге дейін жүреді, бұл 0-ден 2,5 C-ға дейін.

1-сурет. Пайыздық қатынаста негізгі бағдарламаның компоненттері

Бағдарлама (Emotion) Эмоционалдық нұсқа бірінші – E1A және екінші нұсқа – E2B. Эмоционалдық бағдарламалар мазасыздық, импульстік және эмоциялық саладағы басқа да бұзылуларға арналған. Кең спектрлерді пайдаланумен ерекшеленеді. Вальстерді (VL) қосу арқылы негізгі бағдарлама сияқты элементтерден тұрады. Вальстер өзінің

ерекше үш актілі ырғағының арқасында кіреберісте жұмыс істеуге қолдау көрсету үшін қолданылады.

Бағдарламаның техникалық параметрлері мен дыбыстық құрамы 2 және 3-кестелерде келтірілген.

Эмоционалдық бағдарламаның компоненттері 2-нұсқа пайыздық қатынаста.

Кесте 2

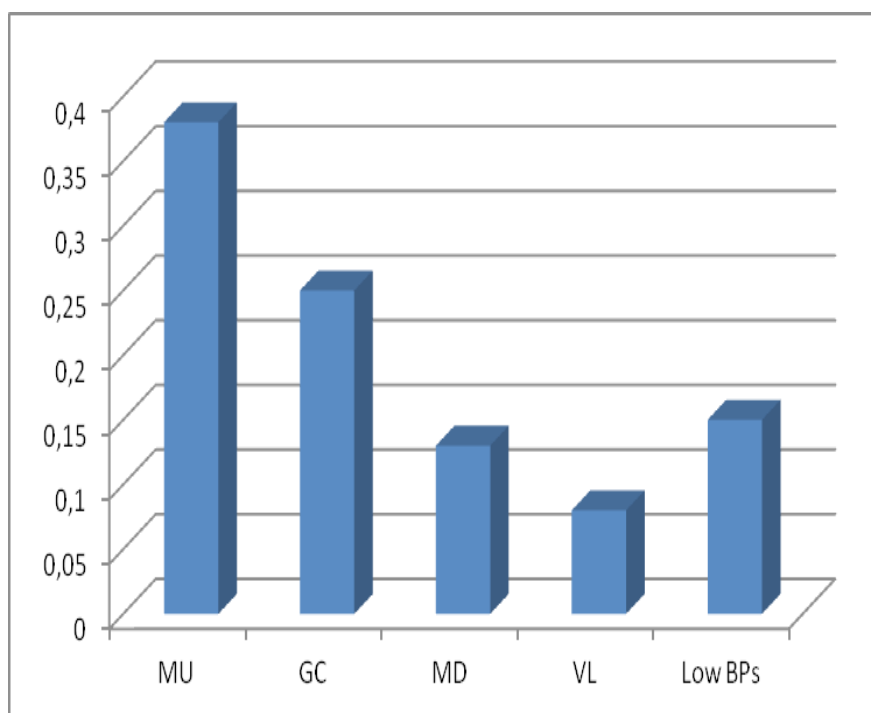
Эмоционалдық бағдарламаның сипаттамасы 1-нұсқа

Күні	Трек	Көзі	D	P	Фильтр
DAY1	1	MUCLA	10	60	None
	2	MUV	10	60	LP 0-4000/12dB
	3	MUS	10	60	None
	4	GFM4	8	80	None

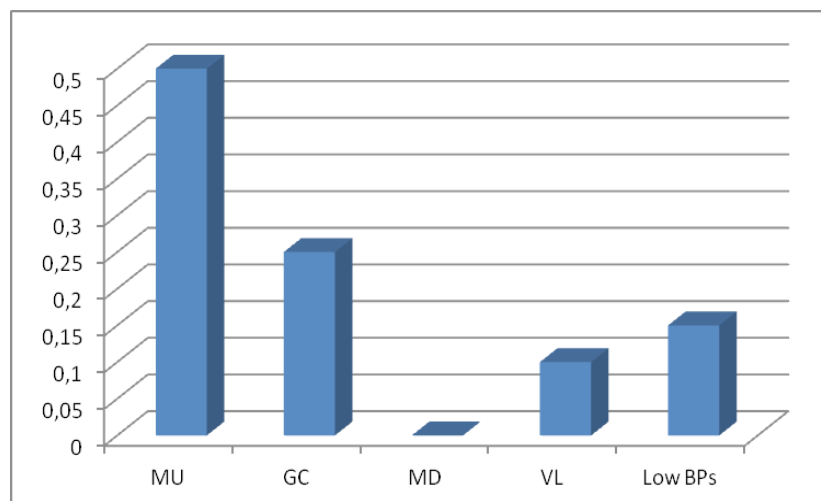
Кесте 3

Эмоционалдық бағдарламаның сипаттамасы 2-нұсқа

Күні	Трек	Көзі	D	P	Фильтр
DAY1	1	MUCLA	10	60	None
	2	MUV	10	60	LP 0-4000/ 12dB
	3	MUS	10	60	None
	4	GFM4	8	80	None

2-сурет. Эмоционалдық бағдарламаның компоненттері 1-нұсқа пайыздық қатынаста

3-сурет. Эмоционалдық бағдарламаның компоненттері 1-нұсқа пайыздық қатынаста

Баланың мінез-құлқын бақылау негізінде алғашқы диагностика жүргізілді. Бақылау нәтижелері 4-кестеде көрсетілген.

Кесте 4

Бақылау нәтижесінде алынған дағдылар мен іскерлікті сипаттау

Бағалау критерийлері	Баға
Ынтымақтастыққа дайындық және мадақтаудың тиімділігі (мадақтаудың тапсырмалар мен нұсқаулықтарды орындауға дайындыққа әсері)	Сабақ кезінде педагогке нұсқаулық алу үшін қарамайды, педагогпен өзара іс-әрекеттесу ол үшін бекітілу болып табылмайды, тапсырманы аяқтағаннан кейін адамның көрінісінде немесе педагогтың дауысында өзгеріс және мақұлдау іздемейді
Басқа адаммен коммуникация дағдылары	«Сенің атың кім?» деген сұраққа жауап бермеді. Бұрын көрген адамдарды атаған жоқ.
Баланың сөз, қимыл, карточкалардың көмегімен түрлі түрдегі өтініш білдіру мүмкіндігі	Қажетті затты сұрамады, оған қимылмен көрсетпеді және оны атамады. «Сен не қалайсың?» деген сұраққа жауап бермеді, басқалардың назарын аудармады. «Не?», «Қайда?», «Қашан?», «Неге?» деген сұрақтарды қоймады.
Ойын және бос уақыт	Ойын барысында өз іс-әрекетіне түсініктеме бермеді, басқа балалармен сөйлеспеді
Әлеуметтік өзара әрекеттесуі	Басқалардың сәлемдесуіне жауап бермеді, өзіне назар аудармады, бірлескен қызмет үшін құрдастарымен біріктірмеді, құрдастарынан кері реакция күтпеді, өзгелердің назарын сұрамады.
Баланың объектілерді, олардың функцияларын, сапасын немесе санатын атай білу қабілеті	Оны қоршаған адамдардың есімдерін атаған жоқ. «Сен қандай зат көмегімен кесіп отырсың?» деген сұраққа жауап бере алмады және бұл затты көрсете алмады. «Сен кесемен не істейсің?» деген сұраққа жауап бермеді. Төртінші артық зат таппады. Басқа адамдардың эмоцияларын атаған жоқ.

1	2
Қозғалыс имитациясы. Педагогтың «Осылай жаса» нұсқасына баланың қозғалыстарды қайталау қабілеті	«Осылай жаса» деп айтқан кезде бас қимылдарына, қолдарына, аяқпен еліктей алмады. Ауыз және тіл қимылдарына еліктемеген (тілді көтеру, ерні түтікше жасау), «осылай жаса» деп айтқан кезде. Тиісті нұсқауды берген кезде бүкіл дененің қимылдарына еліктемеді (алақанды соғу, секіру, айналдыру). «Маған кара», «Менің артымнан қайтала», «Сенің кезеңің» деген нұсқау кезінде қозғалысты көшіре алмады. Бұрын көрген іс-әрекеттерге еліктемеді «Мысық қалай жүретінін көрсет».
Киіну дағдылары	Киімдерді немесе аяқ киімдерді киіп/шеше алды, бірақ ұқыптылыққа назар аудармаған, түймелер, найзағай құлыптарды іле алмады.
Ұсақ моторика	Функционалдық мақсаты бойынша жаңашаларды пайдаланбады, қайшымен кеспеді, қағазды екіге бүктемейді, пішінді қоршамады және өтіні бойынша бейнелерді көшірмеді.

RCDI-2000 шкаласы бойынша ата-аналарға алдын ала сұрау нәтижелері 4-суретте келтірілген. 4 жас 8 ай жасында тест жүргізілді:

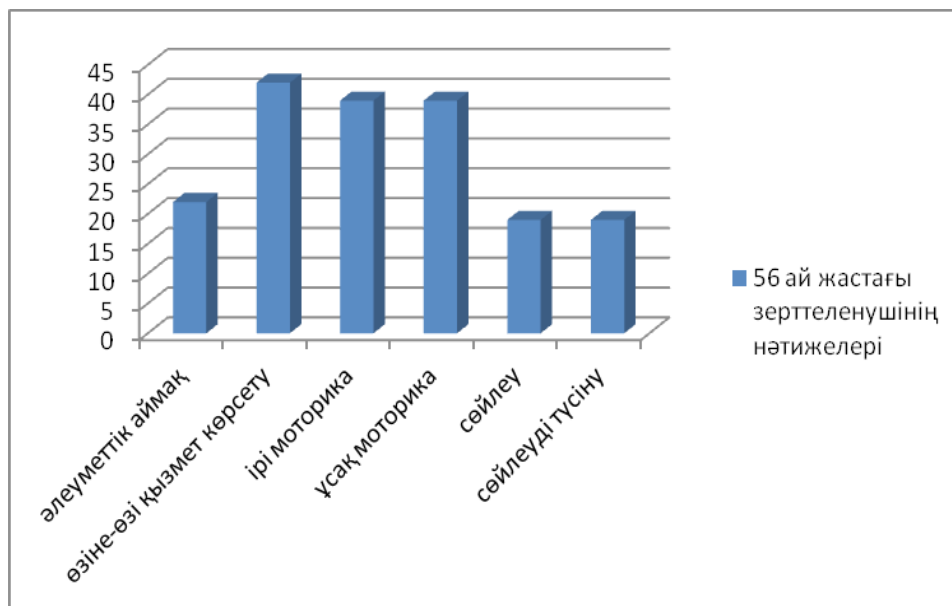
- Әлеуметтік аймақ 1 жас 10 ай деңгейінде қалыптасты.
- Өзіне-өзі қызмет көрсету 3 жас 6 ай деңгейінде қалыптасқан.

– Ірі моторика 3 жас 3 ай деңгейінде қалыптасқан.

– Ұсақ моторика 3 жас 3 ай деңгейінде қалыптасқан.

– Сөйлеу 1 жас 7 ай деңгейінде қалыптасты.

– Сөйлеуді түсіну 1 жас 7 ай деңгейінде қалыптасқан.

4-сурет. RCDI-2000 шкаласы бойынша бала нәтижелерінің гистограммасы (алғашқы диагностика)

Бұл гистограмма бізге әлеуметтік аймақ, түсінуі мен сөйлеудің дамуы сияқты параметрлер бойынша нормадан қалыс қалуды көрсетеді. Бала басқа балаларға бауырмалдық танытпайды, өзіне назар аудармайды, кешірім сұрай алмайды. Эмоциялық аймағының бұзылуының белгілері-тітіркену, жоғары қозу, қозғалу мазасыздығы. Осыны растау мынадай сұрақтарға теріс жауаптар болып табылады: кезектілікті сақтауды талап ететін ойындарды қалай ойнайды және әдетте қалай өз кезегін күтеді; әдетте жолдастарымен топтық ойындар кезінде (командалардың) нұсқауларын қалай орындайды; қарапайым үстел немесе карточкалық ойындар ережелерін сақтайды және т. б. Бала эмпатия көрінуіне қабілетсіз. Баланың дағдыларына сезімталдық, бірлескен іс-әрекетке ұмтылу, көмек туралы өтініш немесе басқалардың өтініштеріне жауап сияқты ұғымдар кірмейді.

Ата-анадан сұрастыру баланың басқа адамдардың назарын барабар тәсілмен тартуға қиналатынын, жалпы қабылданған тәсілмен өтініш/талаптар білдіруге қабілетсіздігін, барабар әлеуметтік реакцияның қалыптаспауын көрсететінін көрсетті: өз атына жауап бермейді, сәлемдесуге жауап бермейді, бейімсіз мінез-құлықты көрсете отырып, ересектердің ұсыныстарынан бас тартады, оң жауап бере алмайды. Бала хабар беру және ақпарат сұрау дағдыларының, диалогтық дағдылардың қалыптаспауын көрсетеді. Зерттеленген адам тек вокализация және бірнеше былдыр сөздерді (ана, әке, ка-ка, би-би) пайдаланады. Бала басқа балалармен белсенді ойындар ойнайды, бірақ ойында күрделі коммуникативтік дағдыларды көрсетпейді: құрдастарын басқару, оларға нұсқау беру, ойын және т.б. құрудың бастамашысы болу. Балада мінез-құлқында бұзылулар байқалады, оның назары өте тұрақсыз, шашыраңқы, еріксіз, бір орнында отыра алмайды, агрессивті реакциялар байқалады, оқудан бас тарту.

Келесі кезеңде А. Томатис әдісі бойынша аудиожаттығулар өткізілді. Зерттеленуші 13 күннен тұратын үш курстан өтті. Бірінші

және екінші курс арасында бір айлық үзіліс, екінші және үшінші – 2 айлық үзіліс болды.

Аудиожаттығулардың процедурасы кезінде бала еркін әрекетпен айналысты: конструкторда, машинкамен, жануарлар фигураларымен, геометриялық нысандармен (доптар, текшелер) ойнады, қарындашпен сурет салды, қозғалмалы ойындар ойнады.

Аудиожаттығуларды өткізу кезінде әрбір сеанс барысында бақылау, сондай-ақ ата-аналармен тығыз ынтымақтастық ұйымдастырылды.

Зерттеленуші Грегориан әндерімен трэкттерге ауыр жауап қайтарды. Ол ыңғайсыздық сезініп, құлаққаптарды алып тастауға тырысты, көңіл-күй нашарлады. Айта кету керек, мұндай үрдіс уақытша болды, яғни біртіндеп бейімделу болды, ол бүкіл сеанстар циклі бойы байқалды. Мұндай жағдай Томатис жүйесі бойынша аудиожаттығулардың практикасында айқын көрсетілген: жай-күйдің уақытша нашарлауы ретінде «қоқыс лақтыруымен» байланысты [1], тікелей терапия кезеңінде өзіндік тазартумен байланысты.

Екі Томатис терапия курсы аяқталған кезде бала өнімді байланысқа қол жеткізе бастады, педагогпен еркін байланыс жасай бастады. Сонымен қатар бала сәлемдесуге жауап береді. Баланың эмоционалдық фоны жақсарды: агрессия аз көрінеді, тиісті жағдайларға байланысты эмоциялар пайда болды. Егер бірінші сабақтарда бала өз атына жауап бермесе, көру байланысы болмаса, соңғы сабақтарда өз атына жауап бере бастады, сондай-ақ барлық жаттығулар кезінде көз байланысы бар. Бала ересектерден көмек қабылдауды, есімдік пен шылауларды есепке ала отырып нұсқаулықты түсінуді үйренді.

Ойыншықтарға қызығушылық танытады және оларды ойын жағдайында олардың мақсатына сәйкес пайдаланады, олардың физикалық қасиеттерін ескереді. Бұл ретте ойын іс жүргізу сипатына ие.

Сенсорлық салада тактильді сезімдерді бірқалыпты іздеу пайда болды: бала доп бассейнінде жүзуді, фитболда секіруді/сырғанауды ұнатады. Сезім органдары мақсатты пайдаланады. Сөйлеу дамуы жеке қысқа сөздер мен вокализация деңгейінде орналасқан. Ірі және ұсақ моторика

жеткіліксіз дамыған, бимануалды белсенділік жақсы дамыған. Аудиожаттығулардың бірінші сеансынан кейін көрсеткілік қимыл пайда болғанын атап өткен жөн. Бала таңдау кезінде немесе «Қайда орналасқанын көрсет...?» қойылған сұраққа нысандарға саусақпен көрсете бастады.

Қоршаған орта туралы білімді зерттеу арқылы алады: қарайды, сезінеді, жаңа заттармен стереотиптік әрекеттер жасауға тырысады (қолмен алады, көзге жақын жеткізеді). Ересек адамның іс-әрекетіне еліктеу дағдысы ішінара қалыптасқан. Жаңалыққа (ойыншықтар, тапсырмалар) бірқалыпты қызығушылық бар. Затты суреттермен салыстырады. Заттардың функционалдық сипаттамасы бойынша сұрыптау дағдысы қалыптасты.

RCDI – 2000 шкаласы бойынша ата-аналарға сауалнама жүргізу нәтижелері Томатис терапияның бірінші курсынан кейін көрсеткіштер топтары бойынша өсуді көрсетеді-әлеуметтендіру, сөйлеу, сөйлеуді түсіну, қол моторикасы. Осы көрсеткіштер бойынша өсу назардың шоғырлану деңгейінің өсуімен, тапсырмаларды орындауда күш-жігердің болуымен байланысты. 4 жас 9 ай жасында тест жүргізілді.

- Әлеуметтік аймақ 2 жас деңгейінде қалыптасқан
- Өзіне-өзі қызмет көрсету 3 жас 6 ай деңгейінде қалыптасқан
- Ірі моторика 3 жас 6 ай деңгейінде қалыптасқан

- Ұсақ моторика 3 жас 3 ай деңгейінде қалыптасқан
- Сөз 1 жас 9 ай деңгейінде қалыптасқан
- Түсіну 1 жас 9 ай деңгейінде қалыптасқан.

Жағымды жаққа елеулі өзгерістер сұрақнаманың келесі параметрлері бойынша байқалды.

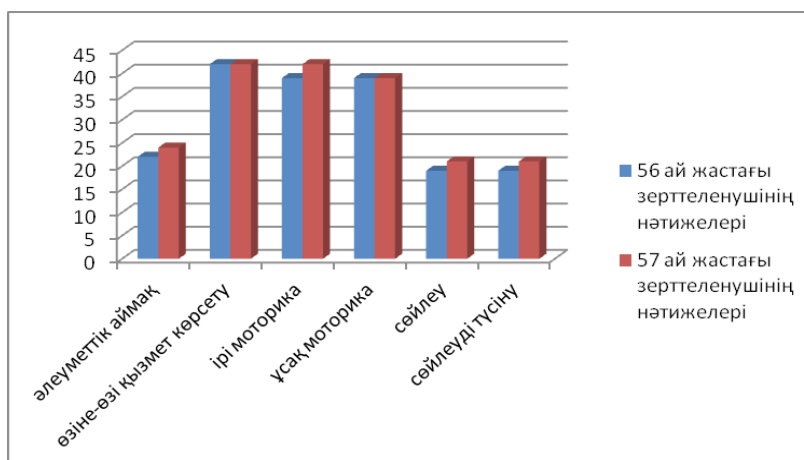
Әлеуметтік аймақта:

- Әдетте, бірдеңе істеу немесе істеумен сұрағанда тындайды;
- Әдетте ойыншықтармен немесе басқа да заттармен бөліседі – кейде олар үшін дауласуы мүмкін;
- Үй шаруасында аздап көмектеседі.
- Бірдеңе жасаған кезде көмек сұрайды.
- Басқа балалармен ойнайды және қандай да бір әрекеттерді бірлесіп орындайды.

Сөйлеу түсінігінде:

- Заттардың орналасқанын анықтайтын кем дегенде үш сөздің мәнін түсінеді: «ішінде», «үстінде», «астында», «қасында», «жанында».
- «Бәрі «деген не екенін түсінеді: егер барлық қарындаштар беруді сұраса, шынымен бәрін береді.
- «Тағы», тағы бір» деп сұрайды.

RCDI-2000 сұрақнамасы бойынша бастапқы және қайталама диагностиканың салыстырмалы нәтижелері 5-суретте көрсетілген.

5-сурет. RCDI-2000 шкаласы бойынша бала нәтижелерінің гистограммасы (екінші диагностика)

Тапсырманы орындау барысында, тапсырма қызығушылық тудырған жағдайда, 15-20 минут бір әрекетке назар аударуға қабілетті. Қызығушылық болмаған жағдайда, жиі алаңдап, немесе тапсырмаларды формальды түрде, асығыс орындауы мүмкін. Практикалық тапсырмаларды өлшеу және көру арақатынасымен орындайды. Бағдарламалау және өз қызметін бақылау функциясы қалыптасқан, алайда қызметті жоспарлауда, сондай-ақ күн тәртібін ұстауда қосымша көмек қажет.

Балалармен әлеуметтік өзара әрекеттесуге енеді. Қарым-қатынас барысында адамға қызығушылық танытады, бет пен көзге қарайды, бірлесіп көңіл бөлу және жауапты күлкі дағдыларын көрсетеді. Байланыс пен кезектілік ниетін әрдайым көрсетпейді. Әлеуметтік қашықтықты сезінуі төмен, жақындарымен қарым-қатынаста бауыр басушылықты көрсетеді. Қарым-қатынаста сөйлеуді түсінеді, ым-қимыл және мимиканы пайдаланбайды.

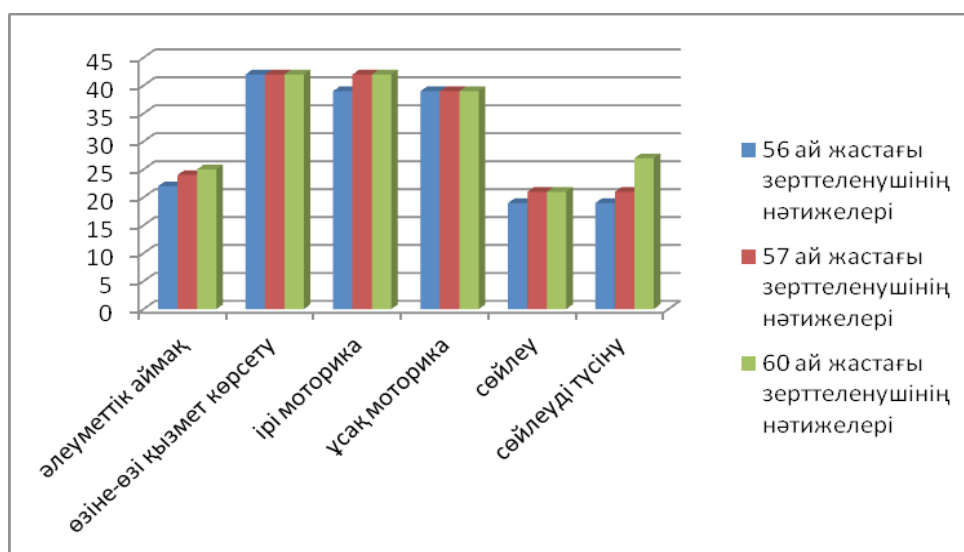
Өзіне-өзі қызмет көрсету және өз денсаулығына қамқорлық жасау дағдылары ішінара қалыптасқан: дәретхана бөлмесінде

көмекті қажет етеді, ересектердің ішінара көмегімен киініп, оның көмегімен жуылады. Тамақты өз бетінше қабылдайды және өз бетінше киім мен аяқ киімді шеше алады.

Күнделікті үй істеріне қатысуға өз бетінше ниетін сирек танытады, ересектердің өтініші бойынша қарапайым тапсырмаларды орындайды (ойыншықтарды алып тастау, заттарды орнына қою /әкелу/ беру).

Томатис терапиясының екінші курсынан кейін RCDI – 2000 шкаласы бойынша ата-аналардың сұрақнама нәтижелері 4 жас 11 ай жасында тест жүргізілді:

- Әлеуметтік аймақ 2 жас 1 ай деңгейінде қалыптасқан;
- Өзіне-өзі қызмет көрсету 3 жас 6 ай деңгейінде қалыптасқан;
- Ірі моторика 3 жас 6 ай деңгейінде қалыптасқан;
- Ұсақ моторика 3 жас 3 ай деңгейінде қалыптасқан;
- Сөйлеу 1 жас 9 ай деңгейінде қалыптасқан;
- Түсіну 2 жас 3 ай деңгейінде қалыптасқан (6 сурет).

6-сурет. RCDI-2000 шкаласы бойынша ата-аналардың сұрақнама гистограммасы (3 диагностика)

Жүргізілген терапияның екінші курсы айқын сөйлеуді түсіну, әлеуметтендіру және өзіне-өзі қызмет көрсету белгілері бойынша тұрақты өсуін көрсетеді. Қандай да бір

затпен әрекетті орындауын қаламау кезінде бас тарту қабілетін көрсетеді (кейде «Жоқ» дейді). Басқа адамдардың эмоцияларын түсінуі жақсарды (кезектілікті сақтауды

талап ететін ойындарды ойнайды және әдетте өз кезегін күтеді. Басқа балалар қатысатын істерді бастайды (белсенді түрде). Киіну/шешіну сияқты өзіне-өзі қызмет көрсету әрекеттерін орындауы еріктік қасиеттерінің белгілі бір дамуын талап етеді, сонымен қатар мақсатқа жету барысында табандылықты қажет етеді (өз бетінше киініп, шешінеді (бауды байлаудан басқа), бала сүтті өз бетінше ыдысқа төгпей құя алады, төгілген кезде шүберекпен немесе сорғышпен өз бетінше сүруге қабілетті.

Коммуникативтік және танымдық дамудағы жағымды динамика байқалады. Баланың психоэмоционалдық жағдайы тұрақты, маманның өтініші мен нұсқаулықтарын орындайды. Бірлескен қызмет процесіне тартылады, «көздің көзіне» визуалды байланысын ұзақ уақыт сақтайды. Кейде алаңдатады, тапсырмаларды орындаудан бас тартады. Мақтауға күлімсіреп жауап береді, жазғыруға көбінесе бейтарап түрде жауап береді. Ересектердің көмегімен суреттерде түрлі эмоционалдық күйлерді таба алады, ересектердің өтініші бойынша эмоционалдық күйлерді көрсетеді.

Вестибулярлық стимуляцияға жағымды жауап береді, секіруді, қозғалуды, басын шайқауды ұнатады. Баланың эмоциялық тұрақтылығы, назар аударуы, ойын іс-әрекетіне белсенді енуі, іс-әрекет түрін ауыстыруына байланысты болады. Ойын іс-әрекетіне белсенді түрде өз назарын шоғырландырады. Белгілі бір сабаққа ұзақ уақыт бойы назар аударады. Әбден эмоциялық қанығу кезінде арасында алаңдайды. «Бес бер!» өтінішінде алақанға ұрады.

Ересек адамның артынан жеке дыбыстарды, сөздерді қайталайды. Баланың пассивті сөздігі (зат есімдер, сын есімдер, етістіктер) кеңейді. Қарапайым буындық құрылымның сөздерін айтады.

Артикуляциялық аппараттың қозғалғыштығын дамытуда жақсартулар байқалады. 1-5 дейін санау кезінде артикуляциялық қалыпты ұстап тұра алады. Мақсатты ауыздан дем алуды қалыптастыруда жақсартулар байқалады.

Өз сөйлеу өнімі вокализация және ұштасқан сөздер түрінде ұсынылған (сөздердің абристері немесе сөздің бірінші және екінші буыны). Дауысты және кейбір дауыстарды қайталайды. Бала заттарды сөздік белгілермен және бірдей заттарды сәйкестендіруді үйренді. Зерделенген лексикалық тақырыптар шеңберінде бірнеше ұсынылған заттардың арасынан қажетті затты таңдайды. Ұқсас суреттерді табады, кейде педагогтың көмегі қажет.

Бала топта өзін-өзі ұстау ережелерін сақтайды, сөйлеуді қабылдайды, құрылыс материалдары мен құрылыс бөліктерінің негізгі бөлшектерін ажыратады, құрастыру үшін материалды таңдай алады. Ересектердің көмегімен қарапайым конструкцияны құрайды: салу, басу, тіреп қою. Үлгі бойынша қарапайым құрылымдарды жасай алады.

Өзіне-өзі қызмет көрсету дағдылары келесі көлемінде қалыптасқан: өз бетінше киінеді, сыдырма ілгекті, тойтарманы жаба алады, түймелерді, бауларды түйген кезде, түйіншек пен бантты байлау кезінде қиындықтарды сезінеді. Аяқ киімді өз бетінше киеді. Ересектердің ауызша кеңестерінің көмегімен заттарды орындыққа салып немесе ілгішке іле алады.

Ұқыптылық дағдылары жеткілікті көлемде қалыптасқан: қажет болған жағдайда қол орамал мен майлықты пайдаланады, өз бетімен жұмыс орнын және жеке заттарын жинайды. Өз бетінше жуылады, кейде іс-қимыл реттілігін еске салу қажет, орамалды пайдаланады.

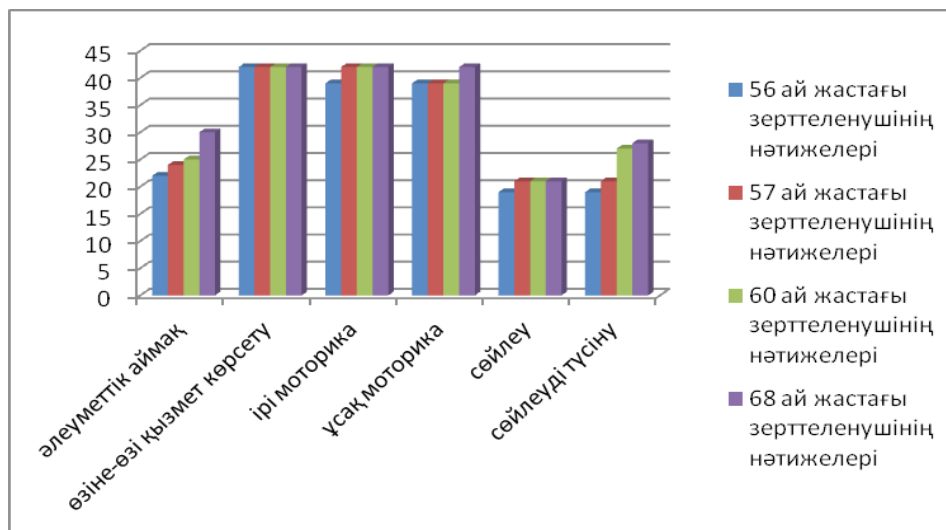
Ересек адаммен ұйымдастырылған сюжеттік-рөлдік ойындарға қатысады, «ауруханада», «дүкенде» және т.б. ойындарының сюжетін дамытады.

Томатис терапиясының үшінші курсынан кейін RCDI – 2000 шкаласы бойынша ата-аналардың сұрақнама нәтижелері 5 жас 8 ай жасында тест жүргізілді:

- Әлеуметтік аймақ 2 жас 6 ай деңгейінде қалыптасқан;
- Өзіне-өзі қызмет көрсету 3 жас 6 ай деңгейінде қалыптасқан;
- Ірі моторика 3 жас 6 ай деңгейінде қалыптасқан;

- Ұсақ моторика 3 жас 6 ай деңгейінде қалыптасқан;
- Сөйлеу жас 9 ай деңгейінде қалыптасқан
- Түсіну 2 жас 4 ай деңгейінде қалыптасқан (7 сурет).

Үш курсты өткеннен кейін балада дамудың барлық аймақтарында жағымды динамика байқалады.

7-сурет. RCDI-2000 шкаласы бойынша ата-аналардың сауалнама гистограммасы (4 диагностика)

Бала эмоцияларды “оқып” үйреніп, зейінді жақсы шоғырландырады, басқаларды тыңдайды.

Өзінің наразылығын, ренжуін білдіру қабілеті пайда болды. Мінажат ету кезінде бет әлпеті өзгереді, айнадағы өз көрінісін қызығушылықпен қарайды.

Эмпатия. Басқа балаларға жаны ашиды, көмектесуге және оларды жұбатуға тырысады. Кіші балаларды қорғайды, қауіпті іс-әрекеті жағдайында ықтимал қауіпті іс-әрекеттердің алдын алуға тырысады.

Ерікті қасиеттер өз бетінше киіну мен киімдерді жинау кезінде көрінеді, егер өз бетінше қандай да бір әрекетті істей алмаса, нақты көмек сұрайды. Өз киімдерін арнайы орындарда ұстайды, ауыстырған кезде киім мен аяқ киімді тиісті сөрелерге қояды. «Бір минут күт» дегенді түсінеді, қысқа уақыт бойы шыдамды күтеді.

Баланың коммуникативтік уәждемесі қалыптаса бастады, сабақта баланың мінез-құлқы айтарлықтай жақсарды: ол сабақ кезінде ұзақ және сабырлы отыра бастады, ересек адамның үлгісі бойынша

іс-әрекеттерді орындай бастады, физикалық көмекті қабылдай отырып, ересектерден жест арқылы көмек сұрай бастады. Тапсырмаларды орындаудағы күш-жігер іс-әрекеттің белгілі бір реттілігін талап ететін тапсырмаларда байқалады. Бала ересек адамның ауызша нұсқаулығын алғаннан кейін заттарды (ойындар, пазлдарды) әкелуге, манипуляциялар жүргізуге, кейін өз орнына алып тастауға қабілетті.

Бала ақпаратты және өз тілектерін беру үшін коммуникацияның вербалды емес тәсілдерін қолдана бастады.

Томатис терапия курстарынан кейінгі тағы бір жағымды өзгерістердің бірі ол клиникалық диагноздың өзгеруі болып табылады. Қорытындыда F83 диагнозы көрсетілген – психологиялық дамудың аралас спецификалық бұзылулары және F80.1 – экспрессивті сөйлеудің бұзылуы, моторлы алалия ауруы және ЖСТД 1 тілінің даму деңгейі көрсетілген.

Мінез-құлқындағы аутистік белгілерді алып тастаудан басқа бүгінгі күні моторлы

алалия деген нақты диагнозы бар. Бұндай диагноз арнайы мектепке дейінгі білім беру мекемесінде білім беру қызметін алуға мүмкіндік береді. Бала психиатриялық есептен консультативтік есепке ауыстырылды, стационарға тұрақты емдеуге жатқызудың қажеті жоқ.

Жалпы, жүргізілген жұмыстың қорытындысын шығара отырып, біз оның тиімділігі туралы айта аламыз: баланың эмоционалдық-ерік процестерінің дамуының жағымды динамикасы байқалды, өзіне-өзі қызмет көрсету деңгейінің жоғарылауы, сөйлеуді түсіну және өз сөзін белсендіруі жақсарды.

Эмоциялық-еріктік аймақты дамыту үшін біз А. Томатис әдісі бойынша үш курстық терапия жүргіздік. Аудиожаттығуларды пайдалану мектепке дейінгі балалардың эмоционалдық-ерік аймағының даму

деңгейін арттыруға мүмкіндік берді, ол эмоцияларды меңгеру деңгейінде мақсатқа жету және ұстап қалу шеберлігінің жылдамдығынан көрінді. Зерттеленушінің тәртіптілік, дербестік, табандылық, ұйымдастырушылық, бастамашылық сияқты ерік қасиеттері қалыптасты. Баланың эмоционалдық фоны неғұрлым қолайлы болды.

Осы нәтижелерге сәйкес Томатис-терапия әдісін қолдану мектепке дейінгі жастағы балалардың эмоционалдық-еріктік аймағын дамытуға ықпал ететінін және инклюзивті оқытуға ерекше білім беру қажеттілігі бар баланы дайындаудың тиімді құралы болып табылатыны туралы ұсынылған болжам өзінің толық растауын тапты деп айта аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

[1] Bonthuys A., Botha K., Stols A. Prospective conceptual model of Tomatis® method effects on students' self-regulation/Journal of Psychology in – 2017. – Volume 27. – Issue 5. – P 427-432 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14330237.2017.1375200?journalCode=tria20> (дата обращения: 14. 09.2019).

[2] Malak R., Mojs E., Ziarko M., Wiecheć K., Sudol A., Samborski W. The role of tomatis sound therapy in the treatment of difficulties in reading in children with developmental dyslexia. – 2017. [Электронный ресурс]: URL: <http://tomatisassociation.org/>(дата обращения: 14. 09.2019).

[3] Zhang Jingjing Effect of Tomatis® Audio Training on executive dysfunction in patients with stroke – 2016. [Электронный ресурс]: URL: <http://tomatisassociation.org/>(дата обращения: 14. 09.2019).

[4] Eun-Hee Kim The effects on intervening of dyslexia high-risk group middle and high school students in Childcare Facilities: Apply the intervention program improves auditory processing - 2016 [Электронный ресурс]: URL: <http://tomatisassociation.org> (дата обращения: 14. 09.2019).

[5] Annelize Bonthuys, Anneke Stols, Karel Botha. Tomatis® Method comparative efficacy in promoting self-regulation in tertiary students: A systematic review. – 2016 [Электронный ресурс]: URL: <http://tomatisassociation.org> (дата обращения: 14. 09.2019).

[6] Charlotte Davies, Daleen Smith. Case Study 18 Year old client diagnosed with Aspergers, OCD and anxiety using the Tomatis® Method - 2016 [Электронный ресурс]: URL: <http://tomatisassociation.org> (дата обращения: 14. 09.2019).

[7] Ansie Vercueil. Case Study: 20 years old client diagnosed with communication disorders, sensory issues and anxiety using the Tomatis® Method – 2016 [Электронный ресурс]: URL: <http://tomatisassociation.org> (дата обращения: 14. 09.2019).

[8] Gisela van Velze. Studies 6 Children From 5 Years To 7 Years Using The Tomatis® Method To Develop Learning And Academic Skills – 2016 [Электронный ресурс]: URL: <http://tomatisassociation.org> (дата обращения: 14. 09.2019).

[9] Спектр аутизма: Синдром Аспергера, высокофункциональный аутизм, аутизм-савант, аутизм Каннера, атипичный аутизм, синдром Ретта //Аутизм. АВА – терапия. Прикладной анализ поведения [Электронный ресурс]: URL: <http://autism-aba.blogspot.com/p/autismspectrum.html#ixzz3z2oz94jd> (дата обращения 14. 09.2019).

[10] Ханнафорд К. Доминирующий фактор. Как, зная ведущий глаз, ухо, руку и ногу, можно улучшить обучение [Электронный ресурс]: URL: <http://biblioteka-pushkina.ru/dominiruyushhij-faktor/> (дата обращения 14.09.2019).

[11] Расстройства аутистического спектра [Электронный ресурс] URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата обращения 14.09.2019).

[12] Расстройства аутистического спектра в DSM-V. Синдром Аспергера [Электронный ресурс]: URL: <http://www.aspergers.ru/node/248> (дата обращения 14.09.2019).

[13] Расстройства аутистического спектра в DSM-IV и МКБ-10 [Электронный ресурс]: URL: <http://www.aspergers.ru/node/186> (дата обращения 14.09.2019).

[14] Аутизм [Электронный ресурс]. URL: <http://аутизмтест.рф/>(дата обращения 14.09.2019).

[15] Каган В. Е. Аутията. Родителям об аутизме /В.Е. Каган. СПб.: Питер, 2016. – 160 с.

[16] Лиф Р., Макэкен Д. Идет работа. Стратегии работы с поведением. Учебный план интенсивного поведенческого вмешательства при аутизме. – Москва: ИП Толкачев, 2016. – 608 с.

[17] Метод Томатис. [Электронный ресурс]. URL: www.tomatis.com/(дата обращения 14.09.2019).

[18] Альфред Томатис. История и развитие. [Электронный ресурс]. URL: <http://neurotaganrog.ru/tomatis-development-s-a/al-fred-tomatis/> (дата обращения 14.09.2019).

[19] Франсуаза Николофф. Путь к слуху. – IARCTC, 2014. – 227с.

[20] Бекжанова Ж.С. Томатис әдесі /Бекжанова Ж.С. //Дефектология. – 2018. – №7-8. – 1-2 бет.

References

[1] Bonthuys A. , Botha K. , Stols A. Prospective conceptual model of Tomatis® method effects on students' self-regulation/Journal of Psychology in – 2017. – Volume 27. – Issue 5. – P 427-432 [Elektronnyy resurs]: URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14330237.2017.1375200?journalCode=rpia20>(data obrashcheniya: 14.09.2019).

[2] Malak R., Mojs E., Ziarko M., Wiecheć K., Sudol A., Samborski W. The role of tomatis sound therapy in the treatment of difficulties in reading in children with developmental dyslexia. – 2017. [Elektronnyy resurs]: URL: <http://tomatisassociation.org/>(data obrashcheniya: 14.09.2019).

[3] Zhang Jingjing Effect of Tomatis® Audio Training on executive dysfunction in patients with stroke – 2016. [Elektronnyy resurs]: URL: <http://tomatisassociation.org/>(data obrashcheniya: 14.09.2019).

[4] Eun-Hee Kim The effects on intervening of dyslexia high-risk group middle and high school students in Childcare Facilities : Apply the intervention program improves auditory processing - 2016 [Elektronnyy resurs]: URL: <http://tomatisassociation.org> (data obrashcheniya: 14.09.2019).

[5] Annelize Bonthuys, Anneke Stols, Karel Botha. Tomatis® Method comparative efficacy in promoting self-regulation in tertiary students: A systematic review. – 2016 [Elektronnyy resurs]: URL: <http://tomatisassociation.org> (data obrashcheniya: 14.09.2019).

[6] Charlotte Davies, Daleen Smith. Case Study 18 Year old client diagnosed with Aspergers, OCD and anxiety using the Tomatis® Method - 2016 [Elektronnyy resurs]: URL: <http://tomatisassociation.org> (data obrashcheniya: 14.09.2019).

[7] Ansie Vercueil. Case Study: 20 years old client diagnosed with communication disorders, sensory issues and anxiety using the Tomatis® Method – 2016 [Elektronnyy resurs]: URL: <http://tomatisassociation.org> (data obrashcheniya: 14.09.2019).

[8] Gisela van Velze. Studies 6 Children From 5 Years To 7 Years Using The Tomatis® Method To Develop Learning And Academic Skills – 2016 [Elektronnyy resurs]: URL: <http://tomatisassociation.org> (data obrashcheniya: 14.09.2019).

[9] Spektr autizma: Sindrom Aspergera. vysokofunktsionalnyy autizm. autizm-savant. autizm Kanner. atipichnyy autizm. sindrom Retta // Autizm. AVA – terapiya. Prikladnoy analiz povedeniya [Elektronnyy resurs]: URL: <http://autism-aba.blogspot.com/p/autismspectrum.html#ixzz3z2oz94jd> (data obrashcheniya 14.09.2019).

- [10] Khannaford K. Dominiruyushchiy faktor. Kak. znaya vedushchiy glaz. ukho. ruku i nogu. mozhno uluchshit obucheniye [Elektronnyy resurs]: URL: <http://biblioteka-pushkina.ru/dominiruyushhij-faktor/> (data obrashcheniya 14. 09.2019).
- [11] Rasstroystva autisticheskogo spektra [Elektronnyy resurs] URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (data obrashcheniya 14. 09.2019).
- [12] Rasstroystva autisticheskogo spektra v DSM-V. Sindrom Aspergera [Elektronnyy resurs]: URL: <http://www.aspergers.ru/node/248> (data obrashcheniya 14.09.2019).
- [13] Rasstroystva autisticheskogo spektra v DSM-IV i MKB-10 [Elektronnyy resurs]: URL: <http://www.aspergers.ru/node/186> (data obrashcheniya 14.09.2019).
- [14] Autizm [Elektronnyy resurs]. URL: <http://autizmtest.rf/> (data obrashcheniya 14.09.2019).
- [15] Kagan V.E. Autyata. Roditelyam ob autizme /V.E. Kagan. SPb.: Piter, 2016. – 160 s.
- [16] Lif R. Makeken D. Idet rabota. Strategii raboty s povedeniyem. Uchebnyy plan intensivnogo povedencheskogo vmeshatelstva pri autizme. – Moskva: IP Tolkachev. 2016. – 608 s.
- [17] Metod Tomatis. [Elektronnyy resurs]. URL: www.tomatis.com/ (data obrashcheniya 14.09.2019).
- [18] Alfred Tomatis. Istoriya i razvitiye. [Elektronnyy resurs]. URL: <http://neurotaganrog.ru/tomatis-developpement-s-a/al-fred-tomatis/> (data obrashcheniya 14.09.2019).
- [19] Fransuaza Nikoloff. Put k slukhu. – IARCTC, 2014. – 227s.
- [20] Bekzhanova Zh.S. Tomatis adesi/ Bekzhanova Zh.S. //Defektologiya. – 2018. – №7-8. – 1-2 в.

**Пропедевтика инклюзии для детей с тяжелыми психоневрологическими расстройствами:
возможности аудиотренировок по методу А. Томатис**

С.А. Стельмах¹, Ж.М. Аканова¹, И.К. Мацкевич¹, Е.В. Дергачева¹, Е.И. Барабанова¹
¹Восточно-Казахстанский государственный университет имени С. Аманжолова
(Усть-Каменогорск, Казахстан)

Аннотация

В данной статье приведены результаты исследования эффекта коррекционной работы при помощи аудиотренировок на аппарате TalksUp по методу А. Томатиса с ребенком, имеющим тяжелые психоневрологические расстройства. Обоснована возможность использования данного метода в подготовке ребенка с патологией к обучению. Описан полученный результат коррекции, который проявился в положительной динамике развития эмоционально-волевых процессов ребенка, повышении уровня умений в самообслуживании, улучшение понимания обращенной речи и активизацию собственной речи. У испытуемого были сформированы такие волевые качества, как дисциплинированность, самостоятельность, настойчивость, организованность, инициативность. Эмоциональный фон ребенка стал более благоприятный. Результаты данного исследования могут быть использованы специалистами психологами, дефектологами в своей практике при работе с детьми с различными патологиями.

Ключевые слова: аудиотренировки по методу А. Томатис; опросник для родителей RCDI-2000; психоневрологические расстройства; пропедевтика; инклюзивное обучение.

Proaedeutics of inclusion for children with severe neuropsychiatric disorders: the possibility of audio training by the method of A. Tomatis

S.A. Stelmakh¹, Zh.M. Akanova¹, I.K. Matkevich¹, Ye.V. Dergacheva¹, E.I. Barabanova¹
¹S. Amanzholov East Kazakhstan State University
(Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan)

Abstract

This article presents the results of a study effect of correctional work with the help of audio training on the TalksUp device by the method of A. Tomatis with a child with severe psychoneurological disorders. The possibility of using this method is substantiated in the preparation of a child with pathology for learning. The article describes the result of correction, which manifested itself in the positive dynamics of the development of emotional and volitional processes

of the child, increasing the level of skills in self-service, improving the understanding of speech and activation of their own speech. The subject was formed such strong-willed qualities as discipline, independence, perseverance, organization, initiative. The emotional background of the child became more favorable. The results of this study can be used by specialists psychologists, pathologists in their practice when working with children with various pathologies.

Keywords: audio training by the method of A. Tomatis, questionnaire for parents RCDI-2000, neuropsychiatric disorders, propaedeutics, inclusive education.

Редакцияға 24.09.2019 қабылданды.

FTAХР 14.25.05

А.Ж. ТАСТАНОВ¹, А.А. КАЗМАМБЕТОВА¹

¹Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті
(Шымкент, Қазақстан)

БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНЕН БАҚЫЛАУ ТҮРЛЕРІНІҢ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада көзделген мақсат: дене шынықтыру сабағындағы баламалы бақылау түрлерін тиімді пайдалану арқылы пән маңыздылығын арттыру, жеткіншек ұрпақтың денсаулығын жақсарту, Отан қорғау ісіне деген патриоттық сезімнің пайда болуына септігін тигізуі. Алдын ала, ағымдағы және қорытынды бақылауларды тестілеудің нәтижелерін өзара салыстыру, сонымен бірге, оларды мектеп бағдарламасының нормативтерімен және Елбасы сынақтарымен салыстыру, соған сәйкес уақыт аралығында оқушылардың дене қимылы дайындығының жақсаруын, соған сәйкес, оқу міндеттерін шешу деңгейі туралы баға беруге мүмкіндік береді. Ал, бұл өз кезегінде, дене тәрбиесінің амалдары мен әдістерін дифференциялауын жеңілдетеді және оқу жұмысының нәтижелерін бағалаудың шынайылығын жоғарылатады. Оқу-білімділік сараптаманың көңілдегідей болуы бақылаудың өз уақытысында болуына, жүйелілігіне, шарттылығына байланысты. Бағаның объективті болуы үшін оқу материалын сапалы және санды көрсеткіштерін, белгілі бір уақытта жұмыс нәтижесінің толықтығын тексереді.

Түйін сөздер: дене шынықтыру сабағы, бақылау түрлері, дене дайындығы нормативтері.

Алдын ала бақылау оқушылардың жаңа оқу материалын меңгеруге дайындығын немесе оқу бағдарламасының нормативтік талаптарын орындауды анықтауға арналған. Ол нақты тақырып немесе бағдарламаның бөлімін үйренер алдындағы кіріспе сабақтарда өткізіледі. Алдын ала бақылау жеңілдетілген нұсқада тексеріп көру түрінде өткізілуі мүмкін (мысалы, еңкіш жазықтықта алға қарай аунауды орындау). Егер де, тексеріп көру жаттығуын бүтіндей орындау мүмкіндігі жоқ болса, онда жаттығудың бөлек құрауыштары (компоненттері) техникасын меңгеруі дайындығын тексерумен шектелуге болады. Мысалы, арқанға үш

тәсілмен орындау амалын үйрету алдында, оқушылардың арқанда салбырап тұруы, қажетті координациямен қимыл-әрекеттерді орындау қабілеттілігін тексеру қажет. Бұндай бақылаудың мәліметтері оқу міндеттерін, оларды шешу амалдары мен әдістерін анықтап нақтылауға мүмкіндік береді. Алдын ала бақылауды орта және жоғары сынып оқушылары арасында өткізген абзал [1].

Ағымдағы бақылау оқытудың нәтижелілігін және оқушылардың оқу-танымдық іс-қызметін жедел түрде басқаруды анықтау үшін өткізіледі. Бұл

міндеттерді шешуде реттілікті сақтауға және оқушыларға өздерінің жетістіктері мен сәтсіздіктерін бағалауға мүмкіндік береді [2].

Қорытынды бақылау тақырып оқу тоқсанындағы оқу бағдарламасының бөлімдері, оқу жылы бойы оқу жұмыстарының қорытынды нәтижелерін анықтау үшін қажетті. Оның қорытындылары оқушылар мен мұғалімнің іс-қызметі сапасының негізгі көрсеткіші болып қызмет етеді.

Негізгі *бақылау әдісі* болып, *тестілеу* жатады.

Дене қимылы жаттығуларының техникасын игеруді бақылау үшін, оқытудың аталмыш кезеңінде қолданылатын, кейбір жақындататын жаттығулар пайдаланылуы мүмкін. Мысалы, жүгіріп келіп ұзындыққа серпіліп секіруді үйрету үшін, «адымдағы секіру» бақылау жаттығуын таңдап алған абзал. Іс-әрекетті орындау сапасын тексеру оны, көбінесе, оқытудың қорытынды кезеңінде әртүрлі нұсқаларда [3] орындау жолымен және стандарттық техникамен салыстыра бағалаумен, бірақ, оқыту кезеңінің білім беру міндеттерін есепке ала отырып өткізіледі. Бақылаудың неғұрлым көп әсерлі тиімділігі бірқатар шарттардың ережелерін орындаумен қамтамасыз етіледі. Біріншіден, болуы мүмкін деген бағалар объектілерін белгілеу қажет: орындалатын іс-әрекеттердің құрылымының дәл келуімен және келісілуімен бағаланатын, бүтіндей іс-әрекетті орындаудың жалпы сипаты мен түрі; техниканың кейбір бөлек компоненттерін орындаудың сипаты мен түрі, мысалы, ұзындыққа секірудегі ұшу фазасы; бөлек қимыл-қозғалыстардың тура дәлдігі, мысалы, жүгіру қадамдарындағы серіппелі аяқтың жамбасын шығару биіктігі; бүтіндей іс-әрекеттің немесе оның кейбір бөліктерін орындау нәтижелілігі, мысалы, баскетбол добының шығыршыққа түсу саны, тіреніп секірудегі жерге түсу кезінде және т.б.; екіншіден, әр сынып үшін оқушылардың дайындық деңгейін есепке ала отырып, қимыл-қозғалыс әрекетін орындаудың үлгілерін тәптіштеп түсіндіру; үшіншіден, техника элементін бағалау үшін бөлінген

санына сәйкес, әрбір бақылау жаттығулары сынап көруінің санын анықтау; төртіншіден, оқушыларға түсінікті және объективті критерийлерде градациялық диапазоны бар, сапалық айырмашылығын анықтауға жеткілікті, жалпы қабылданған бес баллдық жүйенің аясында негізделетін бағалау шкалаларын жасақтау қажет [4].

Мақсаты: дене қимылы қасиеттерін дамытуды бақылау үшін, бақылау жаттығуларының екі түрі қолданылады:

а) оқу бағдарламасы мен Елбасы сынамалары кешендерінің мазмұнына кіретін, бірақ, стандарттауға берілетін қимыл-қозғалыс әрекеттері (қысқа қашықтықтарға жүгіру, лақтырудың кейбір түрлері және т.б.);

ә) бірінші топтың жаттығуларын орындау кезінде анықталмайтын дене қасиеттерінің дамуын бақылауға арналған, арнайы құралған тесттер (бір орыннан биіктікке немесе ұзындыққа секіру, динамометрия және т.б.) [5].

Ағымдағы бақылаудың мерзімдері екі жағдайға байланысты белгіленеді. Біріншісі: әртүрлі дене қимылы қасиеттерінің әртүрлі өзгеру деңгейлері бар. Мысалы, ептілік пен жылдамдықтың өсуі немесе кемуі күш пен төзімділікке қарағанда, тезірек болады. Сондықтан да, өзгеруі тез және жиі болатын дене қимылы қасиеттерін көбірек тексеру қажет. Екіншісі: сараманда оқу бағдарламасы бөлімдерінің кезектесуі жыл бойы, соған сәйкес, дене қимылы қасиеттерінің дамуына арналған нақты оқу материалының ықпалын есепке алуды қажет етеді. Барлық дене қимылы қасиеттерінің дамуын қамтамасыз ету үшін, осы бөлімдердегі бағдарламаның арнайы қасиеттерін келесі бөлімнің қосылу шегінде, ал арнайы емес қасиеттерін – әр бөлімді өткізудің ортасы кезінде тексеруді өткізу дұрыс болады. Бақылаудың бұндай жүйесі ақпаратпен жеткілікті түрде қамтамасыз етеді (әр тест бойынша айына бір рет) және оқу жұмысына уақытылы өзгерістер енгізуге мүмкіндік береді [6;7; 8].

Зерттеу әдістері мен оны ұйымдастыру: бақылау әдістемесі уақытты мүмкіндігінше аз жұмсауды, әрбір

тесттің сабақ мазмұнымен оңтайлы байланысын, нәтижелердің шынайылығын, өңдеу жеделдігі мен оларды оқушыларға хабарлауды қамтамасыз етуі қажет [9].

Алынған білімдерді меңгеруді бақылаудың негізгі әдісіне келесі түрлерде жауапты қажет ететін ауызша сұрау жатады. Мысалы, дене қимылы жаттығуларымен айналысудың маңыздылығы туралы оқушының әңгімесі; келесі мысал – қимыл-қозғалыс әрекетін құрайтын іс-қимылдардың реттілігі мен сыртқы көрінісі туралы суреттеу; келесі мысал – нақты қимыл-әрекеттердің биомеханикалық заңдылықтарын түсіндіру; дене қимылы жаттығуларын немесе олардың бөлек компоненттерін орындау нұсқаларын көрсету. Бұған қоса, ауызша сұраудың алуан түрлілігіне оқушылардың ой-пікірлерін, жалпылауын, қорытындысын айғақтайтын және өздігінше іс-қызметін ынталандыратын бақылаулық әңгімелер де кіреді [10].

Бақылау карточкаларының (сауалнамалық парақтар) көмегімен мектептегі сабақтарды өткізу сараманында 3-5 сұрақтан тұратын жазбаша тапсырмалары бар, біржақты жауаптарды талап ететін («ия», «жоқ») немесе екі-үш сөзден тұратын, жауаптары бар, бақылау карточкаларының (сауалнамалық парақтар) көмегімен орындалатын, жазбаша сұрақ түрлері де қолданылады. Бұндай карточкалардың нұсқалары сабақтың міндеттері мен мазмұнын, оқыту кезеңдері мен оқып-үйретілетін тақырыптарды есепке ала отырып, құрастырылады. Жазбаша сұрау уақыт жағынан шектеуді, сабақтың сарамандық мазмұнының теориялық сұрақтарымен оңтайлы қосындысын және нақты ұйымдастыруды (сабаққа дейін белгіленген жерге қаламдар мен парақтарды бақылау карточкаларымен бірге жинап қояды. Сабаққа кіруге қоңырау болған кезде, әр оқушы өз орнына өтеді де, тапсырманы орындайды, орындалу уақытын мұғалім белгілейді) орындайды. Сабақтың сарамандық бөлімін өткізу кезінде, мұғалім оқушылардың іс-әрекеттері үлгісінде, сұрақтарға қалай жауап беру керектігі жөнінде түсінік береді [11].

Үлгерімді бағалау және есепке алу. Оқушылардың оқу-танымдық іс-қызметіндегі ағымдық және қорытынды бақылауының нәтижелері белгілі бір оқу міндеттерінің кешенін орындау деңгейін айқындайтын және сынып журналында белгі ретінде тіркелетін баға арқылы айқындалады. Дене шынықтырудан үлгерім бағалары жалпы педагогикалық қағидаларға негізделеді, алайда, білімдерді меңгеру деңгейін, қимыл-қозғалыс дағды-машықтарының қалыптастыру деңгейі мен дене қимылы қасиеттерін дамытуды бағалаудан тұратын, өзінің арнайылығымен ерекшеленеді. Мұғалім бағаны хабарлауы және себебін түсіндіруі қажет. Мұғалімдердің көзіне жаттығуды жақсы істей алатын, тек күшті оқушылар ғана емес, сонымен бірге, денсаулығы нашар, әлжуаз, әлсіз, осал оқушылар да түсуі маңызды. Баға объективтілігін тәртіп пен тәрбиеліліктің ықпалын шығарып тастайтын, оқушыларға түсінікті критерийлер есебінен қамтамасыз етуі маңызды [12].

Мектеп сараманында бағалаудың келесі градациялары қабылданған: «5» – жаттығу нақты, сенімді түрде, дұрыс орындалған; «4» – техника бөлшектерін біршама дұрыс емес орындауға әкелетін бір-екіден артық емес қателер жіберілген; «3» – жаттығу техника негізін бұзатын, ірі бір қателікпен немесе оның бөлшектерін біршама дұрыс емес орындауға әкелетін бірнеше ұсақ қателіктер; «2» – жаттығу техника негіздерін әжептәуір қателіктермен орындау немесе басқа да бірнешеден көп ұсақ қателіктермен орындау; «1» – жаттығу орындалған жоқ. Әр сынып үшін оқу бағдарламаларымен анықталған, техника мен орындау нәтижелерінің сандық нормаларының арақатынасын бағалау да маңызды [13].

Алдын-ала бақылау кезеңінде әдетте, баға қойылмайды, алайда, бұл бақылаудың ақпараттарын есепке алу, дәптерлерге немесе арнайы хаттамаларға түсіру міндетті болмақ. Кейінірек, ол жаттығу техникасы мен дене қимылы қасиеттерін дамытудағы белгілі бір жетістіктерге жетудің санақ нүктесі болып табылады [14].

Ағымдағы есепке алу кезінде, сынып журналына баға қою арқылы оқу тапсырмаларын орындау бағаланады. Бағаланатын оқушылардың саны әртүрлі болуы мүмкін. Сабақ үдерісінде ағымдағы баға оқушылардың жекелей оқу-танымдық іс-қызметінің кез-келген компоненттеріне қойылуы мүмкін: дене қимылы жаттығуларын меңгергені үшін, білімдерді меңгергені үшін, қимыл-қозғалыс әрекетін орындаудағы сандық көрсеткіштерінің жетістіктері үшін. Сабақтың соңында оқушының алған бағасының барлығын жалпылайтын, сабақтық балл қойылуы мүмкін [15; 16].

Бастапқы оқып-үйрету кезінде жаттығуларды жеңілдетілген жағдайларда, жетілдіру кезінде – күрделілендірілген жағдайларда (айла-тәсілдерді ұйымдастыру кезінде, ойында, жарыстық жағдайларда) бағалауға болады. Жаңа тақырыпты оқып-үйрету немесе өтілген тақырыпты бекіту сабақтарында бағалау таңдау бойынша, ал бақылау сабақтарында – фронталдық немесе топ бойынша іске асырылады [17; 18].

Тақырыпты меңгеру үшін қорытынды баға, сонымен бірге, тоқсандық және жылдық бағалар жалпылама сипатта болады және барлық ағымдағы бағаларды, үй тапсырмаларын орындау нәтижелерін есепке алуымен үлгерім қорытылады. Үлгерімнің қорытынды есепке алуы, ағымдағы қойылған бағаларды есепке алудың негізінде тоқсандық бағаларды (жоғары сыныптар үшін – жарты жылдыққа), ал жылдық қорытынды баға – тоқсандық (жарты жылдық) бағаларды қоюдың негізінде орындалады. Нақты бір тақырыпты немесе бағдарламаның бөлімін оқып-үйретудің аяғында алынған бағалардың салмағы маңыздырақ болады [19; 20].

Алынған нәтижелер мен қорытынды: оқушылардың біліми-меңгерушілік қасиеттерінің ағымдағы және қорытынды бақылау нәтижесін баға арқылы білуге болады. Онда берілген кешендік оқу міндеттерін орындауда қойылған бағалар сынып журналында тіркеледі. Үлгерімдік бағалар дене тәрбиесі бойынша жалпы педагогикалық қағидаларда

негізделеді, бірақ өзіндік ерекшеліктері бар. Ол дене қимылы дамуын қадағалау. Баға қою барысында мұғалім балалардың киім киісіне ғана қарай емес, сонымен қатар, орындаған дене қимылы жаттығуларын да есепке алған жөн. Тек дене қимылы дайындығы жоғары оқушылармен емес, әлжуаз, нашар, дене қимылы төмен оқушылармен де жұмыс істеуі, оқытуы, үйретуі керек. Бағаны қойғанда объективті болу керек. Себебі, жаттығулар кешені дене қимылы дайындығы жоғары оқушылар үшін оңай болғанымен, әлжуаз оқушылар үшін қиындықтар тудырады сөзсіз. Сондықтан, берілген жаттығуларды орындауы үшін, кетер күш, ептілік бәріне бірдей ортақ болған жөн. Жаттығуды орындауда ағымдағы бағалар оның орындалу техникасына өзінің үлесін қосуы, ал жаттығулар кешені міндетті түрде жас, жыныс ерекшеліктеріне байланысты болуы керек [21].

Алдын-ала бақылауда баға қойылмайды, оны үйрету кезінде істелінген қателер түзетілуі тиіс және қатені түзету жолдары айтылады, үйге тапсырма беріледі, қосымша сабақтарда қайталауы, спорттық үйірме немесе сыныптан тыс жұмыстарда жетілдіреді. Алдын-ала бақылаудың оқушылар көңіл-күйіне, ынталарына әкелер маңызы мол. Себебі, жаттығу жақсы орындалған жағдайда, оқушы аралық немесе қорытынды бағасын жақсы тапсыруға сенімді болады [22].

Ағымдағы бақылауда орындалудың сапалылығы сынып журналына түседі. Алдын-ала үйретілген жаттығулардың есебі ретінде, баға қойылатын оқушылар саны әртүрлі болуы мүмкін. Әр мұғалім бағаны әртүрлі қояды. Кейбірі сабақта ағымдағы жаттығуларды орындау есебінен бір сабақ бойы тек бақылау жаттығуларын қабылдайды, ал кейбірі аты-жөні бойынша кезектеп тоқсан бойы, жаттығуды орындау мүмкіндіктеріне қарап, әрқайсысына кем дегенде 4-5 баға қояды. Мысалы, бір тоқсан бойы бағаларды қою үшін, оқушылардың дене қуаты қасиеттерінің бірі – жылдамдықты алалық: бірінші баға – 60 немесе 100 метр жүгіру бойынша

қойылады. Екінші баға төзімділік бойынша – 2000 немесе 3000 метр жүгіру бойынша. Ал үшінші баға күштілікті тексереді, ол дегеніміз – ұл балалар турникте тартылуды тапсырса, қыз балалар – төсеніште арқамен жатып, қолды шүйдеде ұстап, денесін көтеріп-түсіреді: былайша айтқанда, денені көтеріп-түсіру арқылы, қарын бұлшық етін қатайту дейді. Төртінші жаттығу ептілік

пен иілгіштікті дамытуды, сол қасиеттер бойынша тапсыруды міндеттейді. Ол үшін акробатика, гимнастика жаттығуларын (алға-артқа аунау, аяқты тік көтеріп, баспен тұру, рондатт, шпагат т.б.) орындайды. Ал, ағымдағы жаттығулар жолдары да әртүрлі болады. Негізінде жаттығулар кешені дене қимылы сапалылығының барлық қасиеттерін қамтиды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Литвинов Е.Н., Погодаев Г.И. Физкультура! Физкультура! Учебник для уч-ся 5-7 кл. общеобраз. учрежд. – М.: Просвещение, 1999. – 189 с.
- [2] Скачков И.Г. Новый вариант школьного урока // Теория и практика физической культуры, 1993. – №5-6. – С. 35-36.
- [3] Vjelica B., Joksimović M., Seisenbekov Y., D’Onofrio R., Perovic T. (2018) The effects of pilates programs on motor skills and morphological characteristics of women // Ita. J. Sports Reh. Po. 5, 2. – P. 1063-1074.
- [4] Сухарев А.Г. Здоровье и физическое воспитание детей подростков. – М.: Медицина, 1991. – 272 с.
- [5] Сейсенбеков Е.К. Дене шынықтыру және спорт теориясы мен әдістемесі: Оқулық. – Астана.: ЕҰУ баспасы, 2011. – 431 б.
- [6] Бальсевич В.К., Лубышева Л.И., Прогонюк Л.Н., Мустафина Л.Н., Стрельцова Н.Я. Новые векторы модернизации систем массового физического воспитания детей и подростков в общеобразовательной школе // Теория и практика физической культуры, 2003. – № 4. – С. 56-59.
- [7] Горелик В.В., Беляев В.С., Филиппова С.Н., Чумаков Б.Н. Особенности психофизиологической адаптации учащихся 11-16 лет к учебным и физическим нагрузкам, детерминированные типами их вегетативной регуляции // Человек. Спорт. Медицина. Т. 18. – 2018. – № 1. – С. 20-32.
- [8] Binder D. Teaching Fair Play in schools. A model for successful pedagogy: A paper Presented to the 1st Joint International Session for Responsibles of Higher Institues of Phisical Education. International Olympic Academy, 2017. – P. 35.
- [9] Сейсенбеков Е.К., Марко Джоксимович, Тастанов А.Ж., Телахынов Е.Б. Физкультурно-спортивная работа в учреждениях образования зарубежных стран: сравнительный анализ и организационные формы // Педагогика и психология, 2018. – №1(34) – С.126-132.
- [10] Дуркин П.К., Лебедева М.П. К проблеме воспитания личной физической культуры у школьников и студентов // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка, 2000. – №2. – С. 50-53.
- [11] T.M. Ionomescu, G.D. Mocanu, L.G. Talaghir. The development of conditional motor skills by means of courses and applicative circuits in 6th grade girls during the physical education class // Человек. Спорт. Медицина. Т. 17. – 2017. – № 4. – С. 50-57.
- [12] Kelly L. (1988) A university public school cooperative model for designing a district wide elementary curriculum // Phisical education, recreation and dance. № 6. – p.26-32.
- [13] Sports and physical education in Finland (1999). – Helsinki: Government printing Centre. – 158 p.
- [14] Slep K., Warburton P. (1990) Phisical activity patterns of primary school children. Happy heart project. – Health education authority, Tomas Nelson and sons LTD. – P. 56.
- [15] Corbin S. (1988) Phisical Fitness in the K-12 curriculum. Some defensible solutions to perennial problems // Journal of Phisical Education, Recreation and Dance. – № 7. p.p. 10-12.
- [16] Gropler H., Thies G. (1985) Grundpositionen und Standpunkte zur Effektivirung der Auswahl und Anordnung des Bildungsgutes fur den Sportunterricht in der Oberstufe. Theorie und Praxis der Korperkultur. №3. – p.p.175-181.
- [17] Popov I. (1985) Konzeptionelle Grundlangen der Sportehplane in Bulgarien. Theorie und Praxis der Korperkultur. №3. – p.p.184-186.

- [18] Miyaznita M., Ssuadomoto T. (1987) The current problems of physical fitness in japanase chidern. Journal of sports medizine. – p. 40-45.
- [19] Callaway C.R., Twitchell R. (1987) //Journal of Phusical Education, Recreation anf Dance. vol. 58. – № 2. – p. 52-52.
- [20] Politino V. (1987) Phusical Fitness and Intramurals. Grating Excitng Opportunities //JOPERD. vol 58. – № 2. – p. 54-64.
- [21] John G., Heard H. (1989) Handbook of sports and recreational building design. – London. – v.4. – p. 25-31.
- [22] Raikkala M. (1993) Sports club as an environmntnt for young people’s noncompetitive sports //Sports for all. – Finland. – 6 p.

References:

- [1] Litvinov Ye.N., Pogodayev G.I. (1999) Fizkul’tura! Fizkul’tura! Uchebnik dlya uch-sya 5-7 kl. obsheobraz. uchrezhd. – M.: Prosveshcheniye. – 189 s.
- [2] Skachkov I.G. (1993) Novyi variant shkol’nogo uroka //Teoriya i praktika fizicheskoi kul’tury. №5-6. – S. 35-36.
- [3] Bjelica B., Joksimović M., Seisenbekov Y., D’Onofrio R., Perovic T. (2018) The effects of pilates programs on motor skills and morphological characteristics of women // Ita. J. Sports Reh. Po. 5, 2. – P. 1063-1074.
- [4] Sukharev A.G. (1991) Zdorov’ye i fizicheskoye vospitaniye detei podrostkov. – M.: Meditsina. – 272 s.
- [5] Seisenbekov Yer.K. (2011) Dene shynyqtyru zhane sport teoriyasy men adistemesi: oqulyk. – Astana.: EEU baspasy. – 431 b.
- [6] Bal’sевич V.K., Lubysheva L.I., Progonyuk L.N., Mustafina L.N., Strel’tsova N.YA. (2003) Novye vektory modernizatsii sistem massovogo fizicheskogo vospitaniya detey i podrostkov v obshcheobrazovatel’noy shkole //Teoriya i praktika fizicheskoi kul’tury. № 4. – S 56-59.
- [7] Gorelik V.V., Belyayev V.S., Filippova S.N., Chumakov B.N. (2018) Osobennosti psikhofiziologicheskoi adaptatsii uchashchikhsya 11-16 let k uchebnym i fizicheskim nagruzkam, determinirovannye tipami ikh vegetativnoi regulyatsii //Chelovek. Sport. Meditsina. T. 18. № 1. – S. 20-32.
- [8] Binder D. (2017) Teaching Fair Play in schools. A model for successful pedagogy: A paper Presented to the ist Joint International Session for Responsibles of Higher Institues of Phisical Education. International Olympic Academy. – R. 35.
- [9] Seisenbekov Yer.K., Marko Dzhoksimovich, Tastanov A.ZH., Telakhynov Ye.B. (2018) Fizkul’turno-sportivnaya rabota v uchrezhdeniyakh obrazovaniya zarubezhnykh stran: sravnitel’nyy analiz i organizatsionnyye formy //Pedagogika i psikhologiya», 2018. – №1(34) – S.126-132.
- [10] Durkin P.K., Lebedeva M.P. (2000) K probleme vospitaniya lichnoy fizicheskoi kul’tury u shkol’nikov i studentov // Fizicheskaya kul’tura: vospitaniye, obrazovaniye, trenirovka, 2000. – №2. – S.50-53.
- [11] T.M. Iconomescu, G.D. Mocanu, L.G. Talaghir. (2017) The development of conditional motor skills by means of courses and applicative circuits in 6th grade girls during the physical education class // Chelovek. Sport. Meditsina, – 2017. – T. 17, № 4. – S. 50-57.
- [12] Kelly L. (1988) A university public school cooperative model for designing a district wide elementary curriculum //Phisical education, recreation and dance. № 6. – p.26-32.
- [13] Sports and physical education in Finland. (1999). – Helsinki: Government printing Centre. – 158 p.
- [14] Sleaf K., Warburton P. (1990) Phisical activity patterns of primary school children. Happy heart project. – Health education authority, Tomas Nelson and sons LTD. – R. 56.
- [15] Corbin S. (1988) Phisical Fitness in the K-12 curriculum. Some defensible solutions to perennial problems //Journal of Phisical Education, Recreation and Dance. - № 7. p.p. 10-12.
- [16] Gropler H., Thies G. (1985) Grundpositionen und Standpunkte zur Effektivirung der Auswahl und Anordnung des Bildungsgutes fur den Sportunterriecht in der Oberstufe. Theorie und Praxis der Korperkultur. №3. – p.p. 175-181.
- [17] Popov I. (1985) Konzeptionelle Grundlangen der Sportehplane in Bulgarien. Theorie und Praxis der Korperkultur. №3.- p.p.184-186.
- [18] Miyaznita M., Ssuadomoto T. (1987) The current problems of physical fitness in japanase chidern. Journal of sports medizine. – p. 40-45.

- [19] Callaway C.R., Twitchell R. (1987) // Journal of Physical Education, Recreation and Dance. vol. 58. № 2. - p. 52-52.
- [20] Politino V. (1987) Physical Fitness and Intramurals. Grating Excitng Opportunities // JOPERD. vol 58. № 2. - p. 54-64.
- [21] John G., Heard H. (1989) Handbook of sports and recreational building design. – London. v.4. p. 25-31.
- [22] Raikkala M. (1993) Sports club as an environmnt for young people’s noncompetitive sports // Sports for all. – Finland. – 6 p.

Методы проведения видов контроля по физическому воспитанию в учреждениях образования

А.Ж. Тастанов¹, А.А. Казмамбетова¹

*¹Региональный социально-инновационный университет
(Шымкент, Казахстан)*

Аннотация

Основная идея в данной статье: гармоничное и эффективное использование методов контроля на уроках физической культуры, повышение значимости предмета, улучшение здоровья подрастающего поколения, привитие патриотических чувств в деле защиты Родины. Взаимно-попеременно сопоставляя результаты тестирования предварительного, промежуточного, текущего и итогового контролей с данными нормативами школьной программы и Президентских тестов дает возможность улучшения физической подготовленности школьников на данный период, а отсюда, оценить уровень решения учебных задач. Это, в свою очередь, облегчает дифференциацию средств и методов физического воспитания и повышает объективную оценку результатов учебной работы. Слаженная работа деятельности учебного процесса положительно влияет на своевременность контроля, которая отличается системностью и условностью. Чтобы оценка была объективной, нужно провести полноценную проверку качественных и количественных показателей учебного материала и результатов работы в определенное время.

Ключевые слова: уроки физической культуры, виды контроля, нормативы физической подготовленности.

Methods of conducting types of control on physical education in educational institutions

A.Zh. Tastanov¹, A.A. Kazmambetova¹

*¹Regional Social Innovation University
(Shymkent, Kazakhstan)*

Abstract

The main idea in this article: the harmonious and effective use of control methods in physical education lessons, increasing the importance of the subject, improving the health of the younger generation, instilling patriotic feelings in the defense of the homeland. Mutually interchanging the results of testing of preliminary, intermediate, current and final controls with these standards of the school curriculum and the Presidential tests makes it possible to improve the physical fitness of schoolchildren for a given period, and from here, assess the level of solution of educational problems. This, in turn, facilitates the differentiation of means and methods of physical education and increases the objective assessment of the results of academic work. The coordinated work of the educational process has a positive effect on the timeliness of control, which is systematic and conventional. In order for the assessment to be objective, it is necessary to conduct a full verification of the qualitative and quantitative indicators of the educational material and the results of work at a certain time.

Keywords: physical education lessons, types of control, standards of physical fitness.

Редакцияға 20.09.2019 қабылданды.

ФТАХР 14.25.05

К.И. АЛШЫНБАЕВ¹, А.А. БЕКОВ¹

¹Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті
(Шымкент, Қазақстан)

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАР ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Бала-бақша жасындағы бүлдіршіндердің дене тәрбиесі осы саладағы мамандар үшін өзекті мәселелердің бірі деп санауға болады. Баланың туылуынан мектепке барғанға дейінгі өткен уақыты адамның өскен кезіндегі әжептәуір із қалдыратыны жайлы ғылыми-әдістемелік әдебиеттерде кеңінен көрсетілген. Осы уақытта денсаулықты түзеу, дене мүшелерінің дұрыс қалыптасуына дене тәрбиесімен айналысқан әжептәуір көмек береді. Ешбір ауытқусыз туылған бала қозғалыс әрекетіне ынтасы келеді де тұрады. Үш жасқа дейінгі баланың қозғалысы 6,5 мың локомоциядан тұрса, ал жеті жасар баланың қозғалысы 16-18 мың болады. Қозғалыс әрекеттің арқасында баланың жүрек қан тамыры, тыныс алу, жүйке жүйесі, қозғалтқыш-тірек аппараты, зат алмасу үдерісі жақсарады. Олар баланың ауруға қарсы иммунитетін, ағзаның қорғаушы күштерін дамытады, қозғалыс арқылы бала дүниетанымын кеңейтеді, психикалық үдерісі кемелденеді, жігер-ерік, өз бетінше іс-әрекетті, тәртіптілікті сіңдіреді. Қозғалыс тәжірибесінің жинақталуы, күш, шыдамдылық, координация т.б. қабілеттілігінің пайда болып, оны әрі қарай дамытуға көп үлесін тигізеді. Жастайынан әдістемелік тұрғыда дұрыс тәрбиеленген балалардың дене тұрқы кемелденіп, болашақта елімізге еңбегі сіңетін, салықалы азаматтар болатыны анық.

Түйін сөздер: мектепке дейінгі жастағы балалардың дене тәрбиесі, сабақ өту сипаттамасы, әдістемелері, мақсаттары.

Мектепке дейінгі мекемелерді 1,5-2 жастағы балалардан 7 жастағыларға дейін балалар қамтиды. Топтар анатомиялық-физиологиялық ерекшеліктері, оқыту-тәрбиелеу және өмір сүру ерекшеліктеріне байланысты, топтарға бөлінеді:

1. Яслилік – 2 айлықтан 1 жасқа дейін 1-ші топ, 1 жастан 2 жасқа дейін 1-ші топ.
2. Кіші топ – 2 жастан 3 жасқа дейін 1-ші топ, 3 жастан 4 жасқа дейін 2-ші топ.
3. Орта топ – 4 жастан 5 жасқа дейін.
4. Үлкен топ – 5 жастан 6 жасқа дейін.
5. Дайындық тобы – 6 жастан 7 жасқа дейін.

Ми жұмысының қабілеттілігін дамыту үшін, саусақтардың қозғалысы көп пайдасын тигізеді, сөйлеу-қозғалыс орталығының жұмысын арттырады. Бұл жаттығулар ми жұмысының қабілеттілігімен қатар, ой-саналылықты да дамытып, соның арқасында неғұрлым көп қимыл-әрекет жасаған сайын, соғұрлым психикалық үдерісі дамып, ми қабілеттілігі артады [1].

Үш айлық бала үшін қимыл-әрекет алғаш уақыт бей-берекет болады, себебі, ол үлкендердің даусы мен қимылына рефлекстік жауап ретінде қол-аяқтарын ербеңдетеді. Сондағы қимыл-әрекеттерді істету, қол-аяқтарын бүгіп-жазып, әрдайым іс-қимыл әрекетін жасап тұру үшін әртүрлі жаттығуларды 1-2 айлықтан бастап, істетіп тұрған абзал. Екі айдан кейін бала басын ұстай алатын халге дейін жетеді. 4-5 айында отырады, 6-8 айында еңбектей бастайды. 10 ай – 1-1,5 жылында жүруге талпына бастайды. Бір жастан асқаннан соң, негізгі зейінді дұрыс жүруге әрекет ету керек. Себебі, көптеген іс-қимылдарды үйренуге талпындырмаса, бала мешел болуы да ықтимал. Ал, олардың қимыл-әрекетін әрі қарай жетілдіру үшін, әртүрлі құрал-жабдықтарды пайдаланса, мысалы: арқанға өрмелеу, сатыға шығу, тесіктерден еңбектеп өту, кішігірім белгілерден секіріп өту т.б. жаттығуларды үйренеді. Құрал-жабдықтардан – шайтан арба (велосипед), өзі

айдағыш (самокат), әткеншек, шана, шаңғы секілді құрал-саймандарды, ойыншықтарды қолдануға болады. Бес жастан кейін бұлшық ет дамуы ұлғаяды, істелінген жаттығулар күрделілене береді. Қозғалыс амплитудасын сақтауға, қозғалыс үдеуін және тепе-теңдік жаттығуларын көбейтеді. Лақтыру, қағу, допқа, яки затқа тигізбеу ойындарын үйрене бастайды [2].

Жаттығу күрделілігі және оны орындау бұндай ойындарда жеке өзіне ғана емес, енді басқа ойыншықтарға да байланысты болады. 6-7 жастарда қозғалыс дамуының сапасы артады. Жалпы даму жаттығуларын тезірек ұғып алу қасиеті жетілдіріледі. Дәл орындаушылық, пластикалық қозғалыс жаттығулары сапалырақ болады [3].

Кей жаттығуларды орындағанда пайда болған қателерді байқап, соны түзеуге атсалысады. Биіктікке, ұзындыққа секіру секілді жаттығулар, велосипед тебу, арқанға өрмелеу, шаңғы, коньки тебу, командалық ойындарға құлшыныс танытады. Әртүрлі жағдайларда бірдей бірге өсу бола бермейді, әрқайсысының даму кезеңдері әрқашан да әрқалай өтеді. Сондықтан, оның өз жолдары бар [4].

Мектепке дейінгі балалардың дене тәрбиесі 3 жас пен 6 жас аралығын қамтиды. Бұл жастағы балалардың дене бітімі толық дамып бітпеген, енді өсіп, жетіліп келе жатқан жасушалардан тұрады. Бұл кезде бала өзін қалай ұстап жүрсе, ол соған әбден үйреніп кетеді де, солай қалыптасады [5].

Мақсаты: бастауыш мектепке дейінгі жас та балалардың бірте-бірте күнде дене қимылы жаттығуларының ағзаға теріс әсер етпейтін, жеңіл түрлерімен немесе дене қимылы жаттығуларына жақын ойын түрлерімен айналысқан бала өмірі үшін маңызды екенін ата-ана ұмытпауы тиіс. Осы кезеңде балаға барлық дене қимылы мүмкіндіктерін, ыңғайлы әрекеттерін жасаған дұрыс және оның бірізділікпен дұрыс дене бітімінің қалыптасып келе жатқандығын дәрігерге ай сайын көрсетіп тұрған да артықтық етпейді.

Мектеп жасына дейінгі балалардың жоғары жүйке жүйелері толық дамып бітпегендіктен, күрделі дене қимылы

жаттығуларын жасатуға, ойландыратын сөздерді айтуға болмайды. Өйткені, баланың физиологиялық және психологиялық өсіп жетілуіне зиян келтіреді. Осы жастағы балаларда жеке жүйке жүйелерінің негіздері қалыптаса бастайды. Сонымен қатар, олардың мінезі жеке мотивінің қызығушылығы сенімділігі арта бастайды. Бірақ, бұл қасиеттер үнемі өзгеріске ұшырап отырады. Осы жастағылардың, көбінесе, үлкендердің іс-әрекеттеріне, мінездеріне еліктегені болады. Үлкендердің оларды еркелетуі буырқанды сезіміне ерекше әсер етеді [6].

Мектеп жасына дейінгі балаларға дене тәрбиесін үйрету және жүргізу өте өзекті мәселе болғандықтан, балаларға қандай дене қимылы жаттығуларын жасатқан дұрыс, олар қай қимыл-әрекетті ұнатады – осының бәрін ескеру қажет. Әйтпесе, бала бойында дене қимылы жаттығуына деген салқындық пайда болуы мүмкін. Кішкентай кезінен бастап, дене қимылы жаттығуларын істетуді дұрыс қалыптастырған жөн. Өйткені, ол сол жаттығуларды күнде орындай бергендіктен, оның бойында сол жаттығуға деген дағды, қарапайым сөзбен айтсақ, әдет пайда болады [7].

Бірақ, біраз жағдайларда балаларда әдет жоғары деңгейде қалыптасып, көпшілігі дене қимылынсыз тұра алмайды. Осы кезеңдегі балалар, көбінесе, жүгіргісі, секіргісі, алысқысы, айналысқысы келіп тұрады, дене қимылдарын жақсы көреді. Кейде бір орында отыра алмайды. Бала әйтеуір, секіріп немесе жүгіре бермей, дене жаттығуларын ақылмен, өзінің қызығушылығын біліммен орындаса, нұр үстіне нұр болады. Бала бойында дене қимылы жаттығуларына деген қабілет бала-бақшаға бармаған бүлдіршін үшін, шешуін өте күттірмейтін өзекті мәселенің біріне айналады. Ондай жағдайда, бала-бақшаға бармайтын баланың ата-аналары балалармен өздігінше, мамандармен ақылдаса отырып үйреткені абзал [8].

Осы кезеңдегі барлық іс-әрекет олар үшін қызық болып тұрады. Мектеп жасына дейінгі балаларға дене қимылы жаттығуларын жүргізбестен бұрын, қауіпсіздік ережелерін

үйреткен дұрыс. Оны үйретуші – баланың тәрбиешісі немесе ата-анасы [9].

Тәрбиеші бала-бақшада дене тәрбиесі сабағын өтер алдында спорт залын, қолданатын көрнекіліктерін бір тексеріп алу қажет. Жалпы айтқанда, қауіпсіздік ережелерін басшылыққа алу керек екендігін ұмытпағаны жөн. Бұл жастағы балалар тынымсыз болғандықтан, тәрбиеші бір топтағы балаларға дене тәрбиесі сабақтарында екі тәрбиеші болып жұмыс жүргізсе, өзіне де қолайлы болар еді. Бала-бақшада тәрбиеші металл заттарды қолданбауы қажет. Қайта жеңіл ағаш, резина, пластмасса т.б. пайдаланған жөн. Спортзал алаңы мен даладағы ойын алаңдары бетоннан жасалған болмауы керек. Өйткені, жас бүлдіршіндер жазатайым құлап немесе сүрініп, жарақат алу қаупі артады [10].

Зерттеу әдістері мен оны ұйымдастыру: баланың денсаулығының қабылдау мүмкіндігі мен жасына сай алғашқы жаттығулар сауықтыру қағидаларына сай келуі тиіс:

1. Денсаулықты сақтау, аурушандықпен күрес, ағзаны шынықтыру, оның қорғаныс қабілетін жақсарту.

2. Ағзаның барлық жүйелерінің дамуына жағдай жасау, арқаны тік ұстауға үйрету, шапшаңдыққа, шыдамдылыққа баулу.

Бала ағзасы жас болғандықтан, оған тек нәзіктік қана емес, сондай-ақ, аса иілімділік, жасушалар реактивтілігі, зат айналым жүйесіндегі жылдамдық тән; ортаның өзгермелілігі мен дене қимылы қозғалыс мөлшерінің үлкендігін жас ағза еркін көтере алады. Сонымен қатар, жалпы білім берудің міндеттері:

- жеке және қоғамдық гигиена ұстану;
- жүру, жүгіру, секіру секілді, өмірлік қозғалыс түрлерінен тәрбие беріп, жүзу, шаңғы тебу, шайтанарба, конькимен жүгіру сияқты спорт түрлеріне жайлап, бабымен баулу;

- дене қимылы жаттығулары жайлы білімдерін жетілдіріп, оларға деген қызығушылықты арттыру.

Сондай-ақ, мынадай келесі тәрбиелік

міндеттер бар:

1. Моральдық тұрғыдан тәрбиелеу (адалдық, шешім қабылдауға табандылық, батылдылық т.б.);

2. Эстетикалық және еңбекке баулу тұрғыларынан тәрбие беру.

Мектепке дейінгі мекемелердегі дене тәрбиесі балалардың мектептегі дене қимылы жаттығуларына негіз қалайды.

Дене тәрбиесінің құрамы.

Баланың жас ерекшелігі мен қозғалысына сай, дене қимылы тәрбиесінде арнайы құралдар қолданылады [11].

Тәрбиеде күн тәртібі үлкен рөл ойнайды. Ұйқы, тамақтану, әр түрлі іс-әрекеттер өз уақыты бойынша, белгілі бір ретте өтуі тиіс. Бұл жас ағзаның шамадан тыс физикалық шаршауы мен психологиялық шаршаудан сақтайды. Сонымен қатар, күн тәртібі баланың жауапкершілігі мен өзін-өзі қадағалай алуына әсер етеді.

Келесі маңызды мәселе – санитарлық-гигиеналық тәртіп. Тазалықты ұстану, ауаның тазалығы, жарық мөлшері, температура көлемі, жеке киімдер тазалығы – бала үшін тәрбие негізі болып табылады.

Табиғи факторлар, яғни су, ауа, күн сәулесі. Баланың өсіп-жетілуі мен иммунитетінің қалыптасып, ағзаның қорғаныстық қызметінің мықты болуы, бейімделу үдерісінің жетілуі үшін табиғи факторларды үнемі қадағалау керек. Бұл балабақшада соңғы кездері қолданылып жүрген аумалы шынықтыру (360-180 су температурасын өзгерту немесе 50-150 дала мен бөлме t0 алмастыру).

Алынған нәтижелер мен қорытынды: дене қимылы жаттығулары барлық жастағы балалар үшін қолданылды. Жас балалар үшін бәсең (аяқты бүгіп сергіту жасау, қолдарды кеуде тұсында аяқастыру, жатқан жағдайда аяқты тік көтеру) және белсенді (денені бүгу, кезегімен аяққа отыру, отырып-тұру немесе т.б. күрделі қозғалыстар), сонымен қатар, рефлекторлық жаттығулар (аяқ саусақтарын жиырып-босату, омыртқаны созу, т.б.) пайдаланылды [12].

2-7 жас аралығында келесі жаттығулар

қолданылды:

– гимнастикалық: жүгіру мен спорттық жүріс түрлері, биіктікке және ұзындыққа секіру, гимнастикалық қабырға мен арқанға өрмелеу; құралдармен және құралдарсыз жаттығулар, жұппен және топпен шепке орналасу, би жаттығулары;

– қозғалысы мол, сюжетті («Жалауға дейін жүгіру») және сюжетсіз ойындар («Қаздар-аққулар», «Екі аяз»); сондай-ақ, спорттық ойындар элементтері (бадминтон, үстел теннисі, баскетбол, футбол, хоккей);

– спорттық жаттығулар: велосипедпен жүру, самокат, шаңғы, конькимен сырғанау, жүзу;

– қарапайым туризм: жаяу немесе шаңғымен серуендеу.

Баланың жас ерекшелігі, жаттығу кезінде ойын элементі талап етілді.

Жаттығуларды ұйымдастырудың келесі түрлері қолданылды:

Бірінші кіші топтағы балалардың жаттығуы құрамына 12-15 минуттық жаттығу және уқалау (сипау, массаж, вибрация жасау) кірді. Уқалау 8-10 минутқа созылды. Екінші кіші топ жаттығулары өз ішінде топтарға бөлініп орындалды: 1-1,5 жас аралығында 6 адамға дейін болса, 1,5-2 жас аралығында 6-10 адам қатысты. Жаттығу 10-15 минутқа созылды. Топтарға жас мөлшері мен даму деңгейі сәйкес, балалар шоғырланды, жалпы жаттығулар мен әр түрлі спорт құралдары қолданылды. Жаттығулар кезінде тынығу уақыттары мен кідірістер болды. Егер де, жаттығуларды орындау кезінде балалардың күш-қуаттары жетпейтініне көз жеткен жағдайда, жаттығуларды орындауды дереу тоқтатылып немесе жеңіліне ауысып жатты.

Мектепке дейінгі жастағы балаларға арналған жаттығулар кең түрге ие:

Дене қимылы жаттығулары – тәрбие мен білім берудің негізі. Мақсаты – белгілі жаттығуларды дамытып, жаңа жаттығуларды үйрену. Бұл жаттығулар аптасына 3 рет кіші және орта топтарда 20-25 мин, мектепке даярлық тобында 30-35 мин созылды. Жаттығулар 3 бөлімнен тұрды: кіріспе, негізгі және қорытынды бөлім. Кіріспе бөлімінде жүру, жүгіру, реттік жаттығулар, би жаттығулары жүргізілсе, негізгі бөлімде ойындар өткізілді. Қорытынды бөлімде аз

қозғалыс, ақырын жүру сияқты тынығуға бағытталған жаттығулар өткізілді.

Таңғы гимнастика – балабақшада ең маңыздылардың бірі және ол ағзаның күн бойындағы еңбекке қабілеттілігін қамтамасыз етеді. Күнделікті таңғы жаттығулар дене тұрқының тік болуына, дене тәрбиесіне деген қызығушылықты арттыруға әсер етеді және көңіл-күйді көтеріп, буырқанды сезімдік көтерілуге әкеледі. Кіші топтарда 10-15 мин, даярлық топтарда 12-15 мин созылады. Таңғы гимнастика 3 бөлімнен тұрады: кіріспе (жүріс түрлері, 30сек-1,5 минут аралығындағы жүгіру), негізгі (бұлшық еттерге арналған жаттығулар), қорытынды (тыныштықтағы ойындар) бөлімдер.

Дене шынықтыру мезеті – сөйлеуді дамыту, біліктілікті жақсарту мақсатында өткізіледі. Ол 2-3 минут созылады, 2-3 түрлі жаттығулардан тұрады. Ағзаның шамадан тыс қажуынан сақтайды.

Ойындар таза ауада, серуендер кезінде көп қозғалысқа әсер етіп, баланың белсенділігін арттырып, буырқанды сезімдік тонусты көтереді. Бір жыл ішінде балалар 22-25 түрлі ойын түрлерімен танысып шығады.

Бос уақыттағы дене тәрбиесі айына 1-2 рет кіші топтарда 20-30 минут, жоғарғы және даярлық топтарда 45-50 минут өткізіледі. Бос уақыттағы дене тәрбиесі демалыс түрі болып табылады және әр түрлі ойындар, қызықты қолжалғаулардан (эстафета) тұрады.

Дене тәрбиесіндегі мерекелік іс-шаралар орта және даярлық топтарда жылына 2 реттен артық өткізіледі. 1-1,5 сағатқа созылған мерекеле балалар алдын-ала дайындалған жаттығулар, ойындар, би түрлерін көрсетеді. Жылдамдықты, басқа да дене қимылы қасиеттерін насихаттайды.

Өз бетінше қозғалыстар балалардың қозғалысқа икемділігін арттырады, денсаулық белсенділігін көтереді. Бұл қозғалыстар кез келген уақытта жүргізіле береді, бірақ, дене тәрбиесіне арналған құрылғылардың болуы шарт (сатылар, секіргіштер, өрмелеуге арналған құрылғылар, т.б.).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Bjelica Bojan, Joksimović Marko, Seisenbekov Yerlan, D'Onofrio Rosario, Perovic Tijana. (2018) The effects of pilates programs on motor skills and morphological characteristics of women, Ita. J. Sports Reh. Po. 5, 2. – P.1063-1074.
- [2] Bergamin, M., Gobbo, S., Bullo, V., et. al. (2015) Effects of a Pilates exercise program on muscle strength, postural control and body composition: results from a pilot study in a group of post-menopausal women. //Archives of Physical Medicine and Rehabilitation, 37(6). – S. 118.
- [3] Горелик В.В. Особенности психофизиологической адаптации учащихся 11-16 лет к учебным и физическим нагрузкам, детерминированные типами их вегетативной регуляции /В.В. Горелик, В.С. Беляев, С.Н. Филиппова, Б.Н. Чумаков // Человек. Спорт. Медицина, 2018. – Т. 18, № 1. – С. 20–32.
- [4] Жабаков В.Е., Жабакова Т.В. Педагогическое мастерство учителя физической культуры. Учебное пособие /В.Е. Жабаков, Т.В. Жабакова. – Челябинск: Ю-УГГ-ПУ, 2016. – 195 с.
- [5] Iconomescu T.M., Mocanu G.D., Talaghir L.G. (2017) The development of conditional motor skills by means of courses and applicative circuits in 6th grade girls during the physical education class // Человек. Спорт. Медицина. – Т. 17, № 4. – С. 50–57.
- [6] Callaway C.R., Twitchell R. (2015) //Journal of Physical Education, Recreation and Dance. vol. 58. № 2.– p.52-52.
- [7] Mastrogianis I., Antoniou P. et. al. (2017) Integrating the Inducement of Cognitive Conflict into the Pedagogical Model of the Tactical Approach to Teaching Volleyball Tactics in Physical Education //Journal of physical education and sports management. Vol. 4. No 1. June. 3 (2), – pp.1-24.
- [8] Медведев В.А. Оздоровительные технологии физического воспитания школьников /В.А.Медведев //Физическая культура: воспитание, образование, тренировка, 2000. – № 4. – С. 20-24.
- [9] Politino V. (1987) Physical Fitness and Intramurals. Grating Excitng Opportunities // JOPERD, vol 58. №2. – p. 54-64.
- [10] Raikkala M. (1993) Sports club as an environmntnt for young people's noncompetitive sports //Sports for all. – Finland. – 6 p.
- [11] Сейсенбеков Е.К. (2006) Научно-методическое обоснование новых организационных форм физического воспитания школьников. Автореф.дисс. ...канд.пед. наук.: 13.00.04. – Алматы, 2006. – 24 с.
- [12] Сейсенбеков Е.К., Марко Джоксимович, Тастанов А.Ж., Телахынов Е.Б. Физкультурно-спортивная работа в учреждениях образования зарубежных стран: сравнительный анализ и организационные формы //Педагогика и психология, 20018. – №1(34) – С.126-132.

References:

- [1] Bjelica Bojan, Joksimović Marko, Seisenbekov Yerlan, D'Onofrio Rosario, Perovic Tijana. (2018) The effects of pilates programs on motor skills and morphological characteristics of women, Ita. J. Sports Reh. Po. 5,2. – P. 1063-1074.
- [2] Bergamin, M., Gobbo, S., Bullo, V., et. al. (2015) Effects of a Pilates exercise program on muscle strength, postural control and body composition: results from a pilot study in a group of post-menopausal women. //Archives of Physical Medicine and Rehabilitation. 37(6), – S. 118.
- [3] Gorelik V.V. (2018) Osobennosti psikhofiziologicheskoy adaptatsii uhashchikhysya 11-16 let k uchebnym i fizicheskim nagruzkam, determinirovannyye tipami ikh vegetativnoy regulyatsii. /V.V. Gorelik, V.S. Belyayev, S.N.Filippova, B.N. Chumakov //Chelovek. Sport. Meditsina. – Т. 18, № 1. – S. 20–32.
- [4] Zhabakov V.Ye, Zhabakova T.V. (2016) Pedagogicheskoye masterstvo uchitelya fizicheskoy kul'tury. Uchebnoye posobiye /V.Ye. Zhabakov, T.V. Zhabakova. – Chelyabinsk: Izd-vo YU-UGG-PU. – 195 s.
- [5] Iconomescu T.M., Mocanu G.D., Talaghir L.G. (2017) The development of conditional motor skills by means of courses and applicative circuits in 6th grade girls during the physical education class // Человек. Спорт. Медицина. – Т. 17, № 4. – С. 50–57.
- [6] Callaway C.R., Twitchell R. (1987) //Journal of Physical Education, Recreation and Dance. volume 58. №2. – p.52-52.

[7] Mastrogiannis I., Antoniou P. et. al. (2017) Integrating the Inducement of Cognitive Conflict into the Pedagogical Model of the Tactical Approach to Teaching Volleyball Tactics in Physical Education // Journal of physical education and sports management. Vol. 4. No 1. June. 3(2). – pp. 1-24.

[8] Medvedev V.A. (2000) Ozdorovitel'nyye tekhnologii fizicheskogo vospitaniya shkol'nikov / V.A. Medvedev // Fizicheskaya kul'tura: vospitaniye, obrazovaniye, trenirovka, – № 4. – S. 20-24.

[9] Politino V. (1987) Physical Fitness and Intramurals. Grating Excitng Opportunities // JOPERD. vol 58. – №2. – p. 54-64.

[10] Raikkala M. (1993) Sports club as an environmntnt for young people's noncompetitive sports // Sports for all. – Finland. – 6 p.

[11] Seisenbekov Yer.K. (2006) Nauchno-metodicheskoye obosnovaniye novykh organizatsionnykh form fizicheskogo vospitaniya shkol'nikov avtoref. ...kand. ped. nauk. 13.00.04. – Almaty. – 24 s.

[12] Seisenbekov Yer.K., Marko Dzhoksimovich, Tastanov A. Zh., Telakhynov Ye.B. (2018) Fizkul'turno-sportivnaya rabota v uchrezhdeniyakh obrazovaniya zarubezhnykh stran: sravnitel'nyi analiz i organizatsionnye formy // Pedagogika i psikhologiya, № 1 (34) – S.126-132.

Методические основы физического воспитания детей дошкольного возраста

К.И. Алышбаев¹, А.А. Беков¹

*¹Региональный социально-инновационный университет
(Шымкент, Казахстан)*

Аннотация

Физическое воспитание детей дошкольного возраста является одной из важнейших проблем для специалистов в этой области. О том, что в возрастном периоде с рождения ребенка и до его посещения школы оставляет яркий след в жизни человека, широко освещена в научно-методической литературе. Занятия физическим воспитанием в этот период существенно помогают правильному формированию осанки, ведению здорового образа жизни. У ребенка, родившегося без существенных отклонений, всегда есть желание каким-либо двигательным действиям. Если двигательная моторика ребенка 3-х лет состоит из 6,5 тысяч локомоций, то у 7-летнего составляет 16-18 тысяч локомоций. С помощью двигательных действий, у ребенка заметно улучшается сердечнососудистая, нервная, дыхательная системы, опорно-двигательный аппарат, процесс обмена веществ. Они усиливают у ребенка иммунитет против различных заболеваний, развивают защитные силы организма, совершенствуют психический процесс, внимают в себе таких психологических качеств, как развитие силы и воли, повышение самостоятельных действий, улучшение поведенческого характера. Кроме этого, вносят свою лепту для дальнейшего развития таких физических способностей, как: координация, сила, выносливость, быстрота, двигательные умения и навыки. Воспитанные с детства навыкам и умениям двигательных действий, красивой осанки, правильного ведения здорового образа жизни дети в перспективе станут достойными гражданами, вносящих свою лепту на благо процветания своей страны.

Ключевые слова: физическое воспитание детей дошкольного возраста, цели и задачи, характеристика, методика уроков физической культуры в дошкольных учреждениях.

Methodological foundations of physical education of preschool children

K.I. Alshynbayev¹, A.A. Bekov¹

*¹Regional Social Innovation University
(Shymkent, Kazakhstan)*

Abstract

Physical education of preschool children is one of the most important problems for specialists in this field. The fact that in the age period from the birth of a child to his visit to school leaves a bright imprint on a person's life, is widely covered in scientific and methodological literature. Physical education during this period significantly helps

the correct formation of posture, maintaining a healthy lifestyle. A child born without significant deviations always has a desire for some kind of motor actions. If the motor skills of a 3-year-old child consist of 6.5 thousand locomotions, then a 7-year-old has 16-18 thousand locomotions. With the help of motor actions, the child's cardiovascular, nervous, respiratory systems, musculoskeletal system, and the metabolic process noticeably improve. They strengthen the child's immunity against various diseases, develop the body's defenses, improve the mental process, heed in themselves such psychological qualities as the development of strength and will, increasing independent actions, improving behavioral nature. In addition, they contribute to the further development of such physical abilities as: coordination, strength, endurance, speed, motor skills. In the future, children brought up with the skills and abilities of motor actions, a beautiful posture, the proper conduct of a healthy lifestyle, will become worthy citizens who will contribute to the prosperity of their country.

Keywords: physical education of preschool children, goals and objectives, characteristics, methods of physical education lessons in preschool institutions.

Поступила в редакцию 20.09.2019.

МРНТИ 14.07.09

Р.Е. КАЛДЫБЕКОВА¹, А.Н. БЕЙКИТОВА¹,

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ МЫШЛЕНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ ЧЕРЕЗ КАРТОГРАФИЧЕСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Аннотация

Систему образования можно рассматривать в масштабах страны, на уровне отдельного региона или города. В соответствии с требованиями времени, система образования, как и другие социальные сферы, требует постоянного обновления и развития. Благодаря этим новым направлениям, учащиеся приобретают навыки изучения нового материала, достижения целей, самостоятельной работы, анализа информации и применения полученных знаний на практике. Из-за недавнего технического прогресса карты стали более популярными, чем когда-либо прежде. Это особенно актуально для молодых людей, которые взаимодействуют с этими технологиями на ежедневной основе. Поэтому важно, чтобы эти потенциальные пользователи карт обладали достаточными знанием и умением обрабатывать содержание картографической продукции. В статье дан обзор мировых тенденций образования, а также сделан акцент на изменениях в образовании Казахстана за последние годы. В частности, проведен анализ современного направления преподавания географии. Здесь рассмотрены пути формирования навыков мышления учащихся на высоком уровне при обучении дисциплине в соответствии с таксономией Блума. Исследование выявило уровень мыслительных навыков учащихся средних школ при работе с географическими картами. Были подведены итоги опроса между экспериментальной и контрольной группами и выявлены направления, по которым необходимо активизировать работу в ближайшее время. Также были представлены проектные предложения по формированию картографических знаний и действий, которые непосредственно влияют на накопление знаний в географии.

Ключевые слова. картографические знания и умения; картографическая деятельность; навыки мышления; таксономия; формирование навыков; критическое мышление.

Образование как один из важнейших социальных институтов также подвержено постоянному развитию в соответствии с изменением целей и потребностей общества, с разработкой и внедрением высоких технологий. Эти обстоятельства обуславливают необходимость в постоянном поиске, исследованиях и мониторинге как общецивилизационных процессов, так и процессов функционирования

образовательных систем с целью согласования их основных параметров с общественными изменениями, с ведущими направлениями и тенденциями научно-технического и социального прогресса.

При этом модернизация требует такой элемент образования, как его содержание, поскольку именно содержание базового образования формирует фундамент и возможности усовершенствования программ подготовки, обучающихся в средней школе, предопределяет уровень и качество **высшего образования** [1]. Содержание современного образования влияет на характер развития и использования производительных сил общества, на материальную и духовную культуру, на благосостояние населения.

В настоящее время существует множество подходов к обоснованию тенденций развития образования в XXI веке. Можно выделить следующие основные тенденции:

– *гуманизация* образования как коренной поворот от его технократической цели (обеспечение производства кадрами, их приспособление к нуждам производства) к гуманистическим целям становления и развития личности, создания условий для её самореализации;

– *демократизация* образования как переход от жесткой централизованной и единообразной системы организации обучения к созданию условий и возможностей для каждого учебного заведения, каждого учителя, преподавателя, учащегося и студента наиболее полно раскрыть свои возможности и способности;

– опережающее развитие общего и профессионального образования личности по отношению к уровню развития производства, его техники и технологии;

В сегодняшнем образовательном мире среднего и высшего учебного заведения, не только передаются знания, но и идет процесс воспитания мотивированных, инициативных личностей обучающихся. Необходимо заменить формулу «образование на всю жизнь» формулой «образование через всю жизнь».

Как и другие социальные сферы, образование требует постоянного обновления, то есть использования новых методов и форм организации обучения, которые помогут учащимся, изучать новый материал, стремиться к поставленной цели, научиться самостоятельно работать, уметь анализировать информацию, научиться применять умения и навыки на практике.

В последние годы в образовательной системе Республики Казахстан происходят качественно новые изменения. Повсеместное внедрение обновленной учебной программы в общеобразовательных школах является первым шагом на пути к преобразованию института образования в целом. Обновление образовательной программы – это необходимость, продиктованная временем. Обновленное содержание учебной программы даст возможность развивать и совершенствовать свои знания и навыки как учащимся, так и учителям [10].

Стратегия реформирования образования направлена на переход образовательной системы на новый тип с целью обеспечения ее конкурентоспособности в мировом образовательном пространстве. Она предусматривает формирование поколения молодежи, которое будет защищенным и мобильным на рынке труда, будет иметь необходимые знания, навыки и компетентности для интеграции в общество на разных уровнях, будет способным обучаться на протяжении жизни.

Так как в нынешнее время технологии развиваются с немыслимой скоростью, человек должен уметь адаптироваться к любым условиям. Он должен все время учиться, так как знания обновляются каждые 4-5 лет, поэтому саморазвитие является необходимостью. В соответствии с этим, нужно развивать обучающихся такие навыки и умения, которые помогут ему в реальной жизни, а не заполнять его разум объемной информацией, которая вряд ли пригодится в повседневной жизни. Воспитание интеллектуального, полиязычного, готового к обучению на протяжении всей жизни, умеющего адаптироваться к условиям

быстроизменяющегося мира поколения – это обязанность современной образовательной системы.

Материалы и методы исследования. Обновленное содержание и структура учебной программы по географии обуславливается специфическими особенностями предмета. Если раньше география была наукой, описывающей новые земли, страны, их исследования, то сейчас *функция науки* имеет следующие направления:

- определение влияния человека на окружающую среду;
- изучение целостности экосистемы;
- предотвращение вредного воздействия человека на природу;
- поиск путей сохранения полезных ископаемых;
- определение причинно-следственных связей, происходящих в природе;
- исследование политических, демографических, экономических процессов, происходящих в мире.

Цель изучения предмета направлена на развитие определенных навыков. Навыки классифицируются по таксономии Блума.

Таксономия Блума была создана в 1956 году под руководством психолога Бенджамина Блума в целях поощрения развития более высоких форм мышления в образовании, таких как анализ и оценка концепций, процессов, процедур и принципов, а не просто запоминания фактов. Ее часто используют при разработке учебных и образовательных процессов [8].

Таксономия – это вариант классификации педагогических целей. Впоследствии Блум написал книгу под названием «Таксономия образовательных целей: сфера познания». Блум выделяет три области обучения (образовательной деятельности):

- Когнитивная: ментальные навыки (знания);
- Аффективная: чувственный рост или эмоциональные домены (эмоциональные реакции);
- Психомоторная: физические навыки (мастерство).

Когнитивная область имеет непосредственное отношение к целям изучения предмета географии. Она включает в себя знания и развитие интеллектуальных способностей. Блум выделяет шесть основных категорий когнитивного процесса:

- *Знание*. Запоминание и воспроизведение предыдущей выученной информации.
- *Понимание*. Понимание смысла, перевод, интерполяция, интерпретация инструкции или проблемы. Описать проблему собственными словами.
- *Применение*. Использовать изученный концепт в новой ситуации или использование абстракции по своему усмотрению. Это применение знаний, полученных в классе, на практике.
- *Анализ*. Разделение материала или концепции на составляющие, понимание разницы между ними.
- *Синтез*. Выбрать две несвязанные между собой части и создать нечто новое.
- *Оценка*. Научиться делать суждения о ценности идеи или материала [11].

В ходе исследования использовались методы освоения новых знаний, *методы формирования умений и навыков, практические, наглядные приемы и методы*. Особенностью этих методов является то, что обучающимся дается возможность устного изложения, формирования мыслительной деятельности, использования знаний посредством действий.

Например, работать с различными источниками географических знаний; описание, оценка вклада путешественников и исследователей в развитие географической науки и т.д. Достижение целей оценивания развивает различные практические навыки учащихся, показывает пути использования полученных знаний в жизни. Вместе с этим, представленные цели оценивания и навыки соответствуют возрасту учащихся.

Практика работы по обновленной учебной программе позволяет сделать вывод, что самостоятельность учащегося, саморегулирование своей учебной

деятельности возрастает, так как учащийся видит итоговый продукт своей деятельности, развивает навыки, применимые на практике. При этом учитель учит учиться, не дает знания «в готовом» виде, а дает направление, корректирует учебный процесс на уроке. Современный человек в нынешнее время нуждается в том, чтобы развивать в себе навыки и получать знания, необходимые в жизни. И обновленная образовательная программа по географии направлена на то, что помочь учащимся стать независимыми, самостоятельными, ответственными личностями с высокими морально-духовными ценностями.

Географическая грамотность населения в каждой стране является частью общей культуры человека. В связи с этим, одним из важнейших направлений образования является географическое мышление, в основе которой лежит система географических знаний и умений [6]. Формирование географических понятий начинается с представлений, которые тесно связаны с географическими образами.

Географический образ – это целенаправленное и четко структурированное представление о географическом пространстве, включающее наиболее яркие и запоминающиеся символы, знаки, образы и характеристики определенных территорий. Особую роль в формировании географических образов играют задания с использованием *картографических материалов* [5].

Знание карты – это не только показать государство, город. Оно предполагает наличие знаний в области физической и экономической географии, культуры, истории, политического устройства. В *настоящее время карты можно найти практически везде, и они используются как никогда ранее*. И сегодня картографическая грамотность нужна не только учителям географии в школе, она становится необходима каждому человеку. Её недостаток сказывается на нашем хозяйстве и планировании, на отношении к природе, на национальных отношениях, на международной политике и сотрудничестве. Поэтому ее освоение

должно быть обязательным и прежде всего в школе [8].

Сегодня изучение географии невозможно представить без использования *картографической информации*. Карта представляет не только привычное изображение земной поверхности на плоскости, а в настоящее время рассматривается как источник информации, который в свете информационных технологий можно было бы представить, как определенный информационный продукт, полученный в результате картографических методов исследования отдельных территорий [9]. В современном обществе прослеживается тенденция возрастания роли картографической науки. Без карт было бы очень трудно создать символ места, в котором мы живем [4].

Современный человек должен уметь пользоваться картами, столь привычно и свободно как книгами и компьютером. Данный интерес, возможно, объяснить несколькими факторами:

- возрастающей ролью рекреационной географии и способностью человека осуществлять путешествия;
- практической направленностью школьной географии.

Исходя из этого, определяется *цель географического знания*. В зависимости от целей учебного процесса карта может выступать как:

- объект изучения;
- средство наглядности;
- источник знаний;
- результат исследования.

Знакомство с картой осуществляется по следующим этапам:

- формирование картографических знаний;
- овладение практическими приемами работы с картой;
- осмысление содержания карты;
- пространственное представление.

Этапы восприятия картографической информации в каждом школьном курсе географии становятся более сложными, то есть изучение и приобретение практических

навыков работы с картой строится по принципу: «от простого к сложному». Выполнение практических заданий на уроках географии помогает сформировать определённый объём знаний о взаимосвязях и взаимодействиях в системе «человек-природа-хозяйство-окружающая среда», осознать место человека в природе, при этом постепенно формируется географическое мышление. Географическое мышление в указанном понимании является мышлением системным, комплексным, пространственным, научным, диалектическим, обобщённым. В целом можно сказать выше указанные виды мышления формируют у обучающихся навыки мышления высокого уровня [10].

В педагогической среде много лет уже существуют такие понятия, как «мышление высокого уровня», «критическое мышление». Исследованием этой проблемы с точки зрения философии, психологии и педагогики занимались зарубежные ученые Э. де Боно, Дж.Дьюи, М.Липман, Д.Халперн, Д.Кластер, Р.Х.Джонсон, П.Фрейре, Дж.Стил, Д.Спиро, К.Меридит, Ч.Темпл.

Настоящее время требует перемены мышления во многих областях жизни. Процесс мышления состоит из структурирования знаний, начиная с базового до самого продвинутого уровня. Эта идея связана с разработкой и внедрением в учебный процесс новых педагогических технологий. Под мышлением высокого уровня в географии понимается следующая мыслительная деятельность:

– умение работать с географическими понятиями и терминами;

– преобразование географического материала из одной формы выражения в другую;

– применение знаний и умений в исследовательской деятельности;

– анализировать и синтезировать географическую информацию;

– делать логические выводы;

– критически перерабатывать факты;

– грамотно представлять результаты выполненных исследований в академических формах (виде стендового доклада и т.д.);

Экспериментальная база исследования.

Эксперимент был проведен среди учащихся 13-14 лет в гимназии №12 им. Ш. Уалиханова города Алматы. Цель – выявить навыки мышления высокого уровня учащихся с помощью картографической деятельности на уроках географии. В эксперименте мы предложили вопросы третьего уровня по таксономии Б. Блума. По 1-му уровню в направлении знания и понимания учащимся было задано 4 вопроса. Содержание вопросов было направлено на выявление их общих картографических знаний. По вопросам 1-го уровня на знание и понимание показатель экспериментальной группы был на 7, 8 процента ниже показателя контрольной группы (Рисунок 1, 2). Между группами не было значительного разрыва. В связи с этим, мы пришли к выводу, что общие картографические базовые знания хорошие. Результаты можно наблюдать в предложенной ниже таблице (Табл. 1).

Таблица 1

Результаты проведенного эксперимента

1-уровень (знание и понимание)				
Вопросы	Всего	Группа	Да (%)	Нет (%)
Можете ли вы прочитать карту с помощью условных обозначений?	94	КГ	86,(91,4)	8(8,6)
		ЭГ	76,(80,8)	18 (19,2)
Есть ли искажения на глобусе?	94	КГ	90 (95,7)	4 (4,3)
		ЭГ	73,(77,6)	21 (22,4)
Можете ли вы показать расположение основного меридиана и экватора на карте?	94	КГ	91,(96,8)	3 (3,2)
		ЭГ	88(96,6)	6 (3,4)

Считаете ли вы, что картографические знания нужны в повседневной жизни?	94	КГ	89(94,6)	5(5,4)
		ЭГ	87 (92,5)	7(7,5)
Средняя медиана	94	КГ	94,6 %	5,4 %
		ЭГ	86,8 %	13,2 %

Подготовленные нами вопросы второго уровня по применению и анализу, отличались от 1-го уровня сложностью, здесь цель вопросов состояла в выявлении навыков работы с картой, атласом, пазлами, умении различать виды масштабов. Здесь показатель экспериментальной группы был на 16,7

процентов ниже контрольной (рисунок 1,2). В результате этого эксперимента, мы выявили, что учащимся необходимо уделять больше внимания практической работе с картой. Результаты эксперименты приведены в таблице ниже (табл. 2).

Таблица 2

Результаты проведенного эксперимента

2- уровень (применение и анализ)				
Вопросы	Всего	Группа	Да (%)	Нет(%)
Умеете ли вы работать с контурной картой, используя атлас?	94	КГ	88 (93,6)	6 (6,4)
		ЭГ	69 (73,4)	25 (26,6)
Если будут даны географические пазлы, сможете ли вы сложить контур материка?	94	КГ	89 (94,6)	5 (5,4)
		ЭГ	82 (87,2)	12 (12,8)
Можете ли вы различить карту по масштабу?	94	КГ	79 (84,0)	15 (16,0)
		ЭГ	66 (70,2)	28 (29,8)
Можете ли вы определить расположение стран на контурной карте?	94	КГ	83 (88,2)	11 (11,8)
		ЭГ	59 (62,7)	35(37,3)
Средняя медиана	94	КГ	90,1 %	9,9 %
		ЭГ	73,4 %	26,6 %

Вопросы 3-го уровня эксперимента посвящены синтезу и оценке. Приведенные здесь вопросы по географии сложные, выявляющие способность выполнять творческие задания. В то же время они направлены на выявление психического, эмоционального и социального развития, особенностей самораскрытия и исследовательских наклонностей. Также раскрыть способности самостоятельного отбора географических данных, делать логические выводы, делать презентации и проекты с использованием географических карт в ходе исследовательских работ.

Показатели экспериментальной группы были значительно ниже контрольной (рисунок 1, 2). Если говорить точнее, то разрыв составил 34 процента. В результате этого эксперимента была выявлена необходимость активизации исследовательской и творческой работы с учащимися. Результаты проведенного мониторинга представлены в таблице ниже (Табл. 3).

Таблица 3

Результаты проведенного эксперимента

3-уровень (синтез и оценка)				
Вопросы	Всего	Группа	Да (%)	Нет (%)
Умеете ли вы делать отбор географических данных (официальных и неофициальных) при проведении исследовательских работ?	94	КГ	76 (80,8)	18 (19,2)
		ЭГ	43 (45,7)	51 (54,3)
Если будет дан географический текст, сможете ли вы сделать логический вывод из него?	94	КГ	65 (69,1)	29 (30,2)
		ЭГ	41 (43,6)	53 (56,4)
Сможете ли вы подготовить презентацию на тему: «Познай мир с помощью карты!»?	94	КГ	61 (64,8)	33 (35,2)
		ЭГ	31 (32,9)	63 (67,1)
Сможете ли вы подготовить небольшой проект на тему: «Родной край»?	94	КГ	59 (62,7)	35 (37,3)
		ЭГ	18 (19,1)	75 (90,9)
Средняя медиана	94	КГ	69,3 %	30,7 %
		ЭГ	35,3 %	64,7%

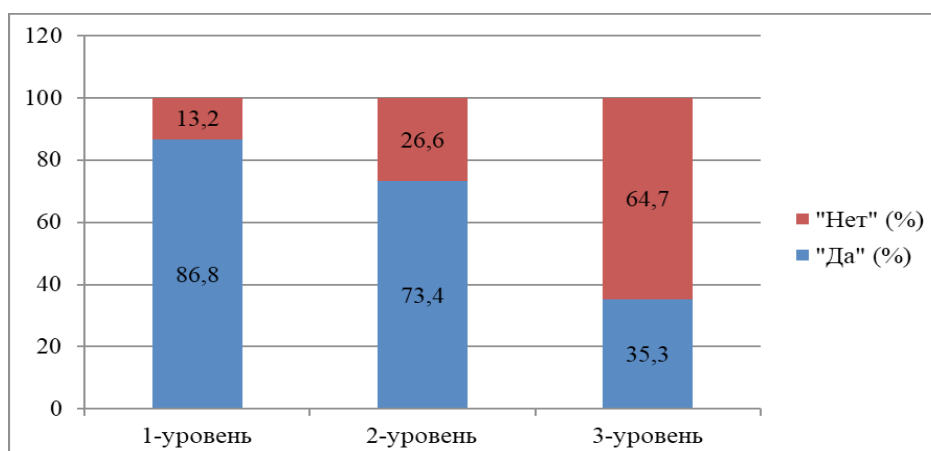

Рисунок 1. Результаты экспериментальной группы

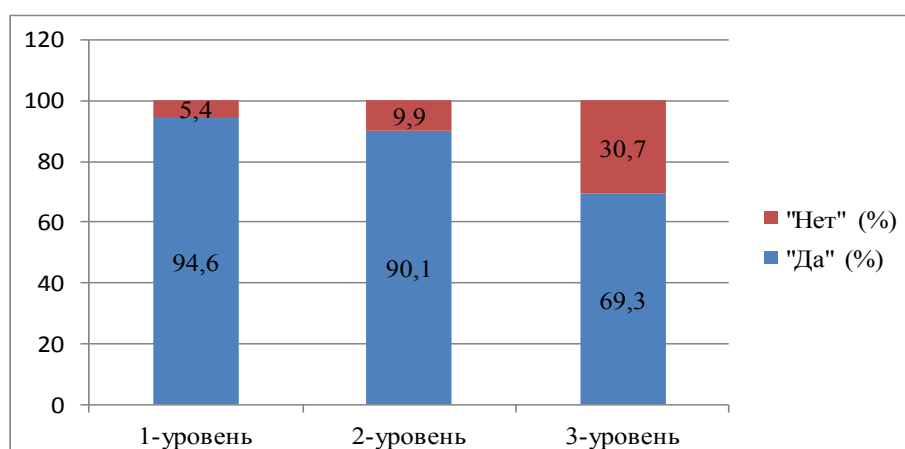

Рисунок 2. Результаты контрольной группы

После того, как были определены результаты эксперимента, мы акцентировали внимание на правильной постановке вопросов по таксономии Б. Блума на уроках географии с целью улучшения картографической деятельности учащихся посредством навыков мышления.

Правильная постановка вопроса является мощнейшим инструментом для формирования навыков мышления [2]. Существует прямая связь между вопросами, которые мы задаем учащимся и ответами. Таксономия Блума помогает расширять навыки высоко-

го уровня мышления. Постановка вопросов высокого порядка взаимосвязана и взаимозависима с мыслительными процессами [6]. Вопросы высокого уровня состоят из следующих словесных конструкций. К примеру: «Если я правильно понял, то...?», «Как бы вы поступили на месте...». Навыки постановки вопросов высокого порядка позволяют вести беседы разного уровня: кумулятивного, дебатного, исследовательского типов.

Примеры правильной постановки вопросов по предмету географии даны в следующей таблице (Табл. 4).

Таблица 4

Алгоритм постановки вопросов

Виды	Примерные вопросы, которые можно задать обучающимся
Знание	<ul style="list-style-type: none"> – Перечислите виды географических карт? – Вспомните виды масштабов? – Что такое меридианы и параллели? – Как определяются географические координаты? – Назовите географические координаты 5-ти самых крупных городов (Лондон, Канберра, Нью-Йорк, Буэнос-Айрес, Токио) мира? – Отметьте на контурной карте местоположение этих городов?
Понимание	<ul style="list-style-type: none"> – Объясните, каковы различия между параллелями и меридианами? – Сравните длину экватора и начального меридиана. – Дайте определение своими словами терминам: географическая широта и долгота? – Расскажите о географическом значении 180° меридиана. – Приведите синонимы начального меридиана. – Отличительные особенности экватора от других параллелей?
Применение	<ul style="list-style-type: none"> – Прокомментируйте значение географических координат в повседневной жизни? – Как можно применить картографические умения и навыки при изучении географии родного края? – Покажите на карте полушария 5-ти крупных городов мира (Лондон, Канберра, Нью-Йорк, Буэнос-Айрес, Токио) последовательно с севера на юг. – В тетради схематически изобразите земной шар. Подпишите экватор, тропики, полярные круги. Покажите Северный и Южный полюсы. – Упорядочите эти моря с запада на восток (Желтое, Средиземное, Черное, Аравийское, Берингово).
Анализ	<ul style="list-style-type: none"> – Какова роль карты при изучении географии? – Проанализуйте сходства и различия между глобусом и картой? – Определите расстояние своего населенного пункта от экватора и начального меридиана? – Как измерить расстояние по градусной сетке? – Докажите равенство длин дуг меридианов?

Синтез	<ul style="list-style-type: none"> – Составьте изображения континентов, с помощью географических пазлов? – Расставьте названия географических объектов соответственно их расположения на карте полушарий (Амазонка, Маракайбо, Гималаи, Ванкувер, Адриатическое) – Подготовить презентацию на тему: «Познавать мир с помощью карты».
Оценка	<ul style="list-style-type: none"> – Обсудите значение и использование географических карт для науки и практики. – Оцените роль карты в изучении географии. – Докажите, что карта является источником географических знаний? – Сравните древние и современные географические карты?

Вопросы, приведенные выше, были составлены в соответствии с таксономией Б. Блума. Это показало, что для учащихся полезно правильно в систематической последовательности представлять географические знания от их понимания до оценки. Данные вопросы постепенно продвигают учащихся от ответов на легкие до ответов на тяжелые. Получив достаточные ответы на поставленные выше вопросы, мы предложили выполнить следующие задания. Эти задания включают картографические действия, которые выполняются с использованием карты.

Используя данные карты (рисунок 3), учащимся предлагается ответить на следующие вопросы:

1) Какая территория изображена на карте (карта мира, карта полушарий, материка, их части, государства, их части и др.);

2) Какова рамка карты (круглая, прямоугольная, эллиптическая);

3) Какими линиями изображаются меридианы (прямыми, кривыми) и параллели (прямыми, кривыми, окружностями, дугами концентрическими или эксцентрическими окружностями);

4) Как изменяются промежутки между параллелями и меридианами (не изменяются, изменяются незначительно, увеличиваются или уменьшаются и во сколько раз);

5) Какие дополнительные признаки проекции изображены на карте (экватор – прямая или кривая, не изображены; полюс – не изображен, показан точкой);

6) Дать классификацию проекции по характеру вспомогательной геометрической фигуры (азимутальная, цилиндрическая, коническая, их разновидности).

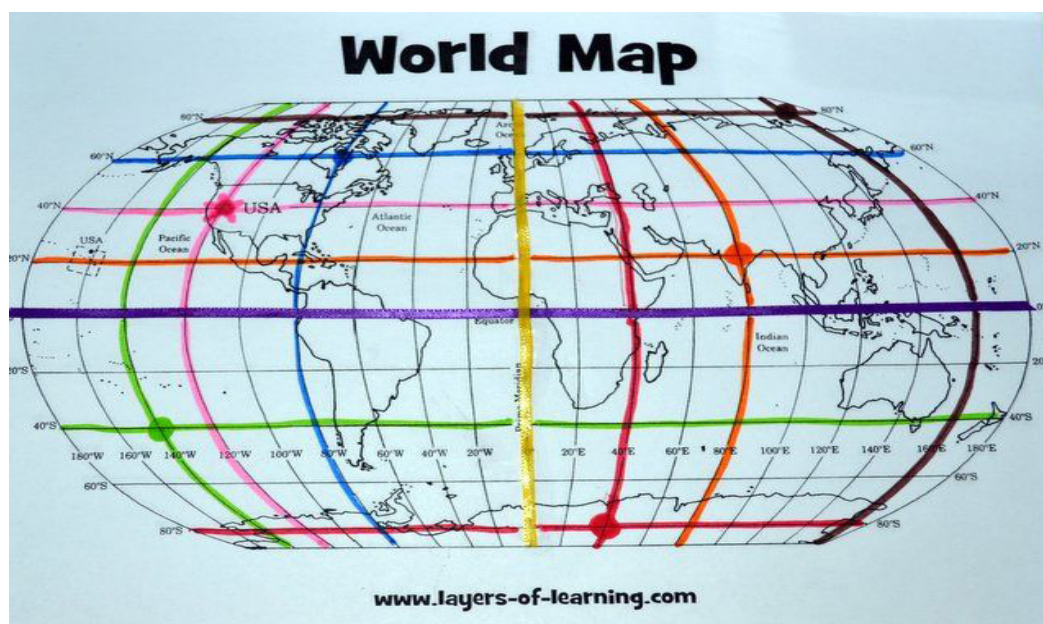

Рисунок 3. Карта мира (World Map) [12]

Таким образом, по предложенным нами заданиям, учащиеся, работая с картой, смогли развить навыки мышления высокого уровня. Навыки мышления учат запоминать, применять полученные знания, самостоятельно делать выводы.

По знанию и пониманию учащиеся получили возможность сформировать термины и понятия, являющиеся основой географических знаний. Научились различать условные обозначения на географических картах, выявлять различия между глобусом и картой, поняли, что при переносе поверхности Земли на карту, искажений больше, чем на глобусе. Сформировали понятие о важности элементов географической карты – начального меридиана, экватора, 180 меридиана. Также научились определять географические координаты с помощью меридианов, параллелей, градусной сетки. Эти навыки показали, что высокий уровень особенно у тех учащихся, кто хорошо работает с атласом. Поняли необходимость картографических знаний в повседневной жизни, например, научились находить место жительства на карте мира.

По применению и анализу сформировались умения работы с контурной картой, используя атлас. Улучшились навыки формирования контуров континентов с помощью географических пазлов. Понимают карту, различая виды масштабов. Могут определить местоположение государств на контурной карте. Могут дать определение важности географических координат в повседневной жизни. Могут своевременно

использовать картографические знания при изучении географии родного края. Сформировались необходимые навыки определения направления размещения географических объектов на карте. Научились определять, с помощью географических карт, используя масштаб, расстояние данного объекта от экватора и начального меридиана.

По уровню синтеза и оценки получили возможность формирования навыков самостоятельного отбора географических данных при проведении исследовательских работ, например, научились определять официальные это данные или неофициальные. При работе с географическим текстом, научились делать вывод по основной мысли. Выяснилось, что есть учащиеся, которые могут обобщить результаты исследований и представить их в виде презентации. Было отмечено, что некоторые творчески одаренные учащиеся имеют возможность реализовывать небольшие исследовательские проекты.

Мы считаем, что необходимо на достаточном уровне представлять работы по применению и анализу знаний среди учеников контрольной группы в экспериментальной группе. Для этого, считаем, что будет эффективней проводить дополнительные уроки по выполнению практических заданий. Также для повышения творческих способностей учащихся, необходимо уделять больше внимания занятиям исследовательской работой.

Список литературы:

- [1] Demirci A., Kesler T. and Kaya H. Activity-based Learning in Secondary School Geography Lessons in Turkey: A Study from Geography Teachers' Perspective // World Applied Sciences Journal, 2010. – №11 (1). – P. 53-63.
- [2] Kagoda A. Teaching and Learning Geography Through Small Group Discussions Current Research // Journal of Social Sciences, 2009. – №1 (2). – P. 27-32.
- [3] Anderson L.W., Krathwohl D.R. Taxonomy for learning, teaching, and assessing. – New York: Longman, 2014. – 198 p.
- [4] Aksoy B. Investigation of mapping skills of pre-service teachers as regards to various parameters // Educational Research and Reviews, 2013. – № 8(4). – P. 134-143.
- [5] Mihalache D., Mihailescu M. The Cartographic Method – a Possible Perspective in Adult Education // Social and Behavioral Sciences, 2014. – №180. – P.1170-1177.
- [6] Elizabeth R. Hinde Geography matters: Teacher beliefs about geography in today's schools // The Journal of Social Studies Research, 2015. – №39. – P. 55-62.

[7] Mirzaeia F., Phangb F., Kashefic H. Measuring Teachers Reflective Thinking Skills // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2014. – №141. – P. 640-647.

[8] Канатова Ж.К. Особенности обновленного содержания учебной программы по географии в казахстанских школах // *Молодой ученый*, 2018. – №20. – С.385-388. – URL <https://moluch.ru/archive/206/50546/> (дата обращения 11.11.2019).

[9] Ooms K., De Maeyer Ph., Dupont L., Van der Veken N., Van de Weghe N., Verplaetse St. Education in Cartography: What is the Status of Young People’s Map Reading Skills? // *Cartography and Geographic Information Science*, 2016. – №43 (2). – P. 134-153.

[10] El Soufia N., Huat Seeb B. Does explicit teaching of critical thinking improve critical thinking skills of English language learners in higher education? A critical review of causal evidence // *Studies in Educational Evaluation*, 2019. – №60. – P.140-162.

[11] Cheong-Iao Pang P., Robert P. Aghai B., Yang M., Pang B. Creating realistic map-like visualisations: Results from user studies // *Journal of Visual Languages and Computing*, 2017. – №43. – P. 60-70.

[12] Карта мира // www.layers-of-learning.com (дата обращения 11.11.2019).

References

[1] Demirci A., Kesler T. and Kaya H. Activity-based Learning in Secondary School Geography Lessons in Turkey: A Study from Geography Teachers’ Perspective // *World Applied Sciences Journal*, 2010. – №11 (1). – P. 53-63.

[2] Kagoda A. Teaching and Learning Geography Through Small Group Discussions Current Research // *Journal of Social Sciences*, 2009. – №1 (2). – P. 27-32.

[3] Anderson L.W., Krathwohl D.R. *Taxonomy for learning, teaching, and assessing*. – New York: Longman, 2014. – 198 p.

[4] Aksoy B. Investigation of mapping skills of pre-service teachers as regards to various parameters // *Educational Research and Reviews*, 2013. – № 8(4). – P. 134-143.

[5] Mihalache D., Mihailescu M. The Cartographic Method – a Possible Perspective in Adult Education // *Social and Behavioral Sciences*, 2014. – №180. – P.1170-1177.

[6] Elizabeth R. Hinde Geography matters: Teacher beliefs about geography in today’s schools // *The Journal of Social Studies Research*, 2015. – №39. – P. 55-62.

[7] Mirzaeia F., Phangb F., Kashefic H. Measuring Teachers Reflective Thinking Skills // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2014. – №141. – P. 640-647.

[8] Kanatova Zh.K. Osobennosti obnovernogo soderzhaniya uchebnoy programmy po geografii v kazakhstanskikh shkolakh // *Molodoy uchenyy*, 2018. – №20. – С.385-388. – URL <https://moluch.ru/archive/206/50546/> (data obrashcheniya 11.11.2019).

[9] Ooms K., De Maeyer Ph., Dupont L., Van der Veken N., Van de Weghe N., Verplaetse St. Education in Cartography: What is the Status of Young People’s Map Reading Skills? // *Cartography and Geographic Information Science*, 2016. – №43 (2). – P. 134-153.

[10] El Soufia N., Huat Seeb B. Does explicit teaching of critical thinking improve critical thinking skills of English language learners in higher education? A critical review of causal evidence // *Studies in Educational Evaluation*, 2019. – №60. – P.140-162.

[11] Cheong-Iao Pang P., Robert P. Aghai B., Yang M., Pang B. Creating realistic map-like visualisations: Results from user studies // *Journal of Visual Languages and Computing*, 2017. – №43. – P. 60-70.

[12] Karta mira // www.layers-of-learning.com (data obrashcheniya 11.11.2019).

Білім алушылардың ойлау дағдыларын картографиялық іс-әрекет арқылы қалыптастыру

Р.Е. Калдыбекова¹, А.Н. Бейкитова¹

*¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Заман талабына қарай білім беру жүйесі де өзге әлеуметтік салалардағыдай үнемі жаңару мен дамуды талап етеді. Осы жаңа бағыттар арқылы білім алушылар жаңа материалды ұғыну, мақсатқа жете білу, өз бетінше жұмыс істеу, ақпаратты талдау және алған білімдерін практикада қолдана білуге дағдыланады. Мақалада білім берудің әлемдік тенденцияларына шолу жасалып, соңғы жылдардағы Қазақстанның білім беру саласындағы өзгерістерге тоқталған. Атап айтқанда, географияны оқытудың заман талабына сай жаңаша бағыттағы сипатына талдау жасалған. Мұнда Блум таксономиясы бойынша пәнді оқытуда білім алушылардың жоғары деңгейдегі ойлау дағдыларын қалыптастыру жолдары қарастырылған. Зерттеу жұмысында орта мектептерде білім алушылар арасында географиялық картамен жұмыс жасаудағы ойлау дағдыларының деңгейі анықталды. Эксперименталдық топ пен бақылау тобы арасындағы сауалнама нәтижесі бойынша қортынды жасалып, алдағы уақытта қай бағытта жұмыстарды жандандыру қажеттілігі анықталды. Сондай-ақ географиядағы білімнің жинақталуына тікелей әсер ететін картографиялық таным мен іс-әрекетті қалыптастырудың жобалық ұсыныстары берілді.

Түйін сөздер: картографиялық білім мен біліктер; картографиялық іс-әрекет; ойлау дағдылары; таксономия; дағдыларды қалыптастыру; сыни ойлау.

Formation of thinking skills of students through cartographic activity

R. Kaldybekova¹, Beikitova A.¹

Abai University (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The education system can be viewed nationwide, at the level of an individual region or city. In accordance with the requirements of the time, the education system, like other social fields, requires constant renewal and development. Thanks to these new directions, students acquire skills in studying new material, achieving goals, independent work, analyzing information and applying the gained knowledge in practice. Due to recent technological advances, maps have become more popular than ever before. This is especially true for young people who interact daily with these technologies. Therefore, it is important that these potential map users have enough knowledge and ability to process the contents of the cartographic products. The article deals with an overview of global trends in education and focuses on the changes in education in Kazakhstan in recent years. In particular, the modern direction of teaching geography is analyzed. Here we consider the ways of forming thinking skills of students at a high level when teaching discipline in accordance with Bloom's taxonomy. The study revealed the level of mental skills of secondary school students when working with geographic maps. The results of the survey between the experimental and control groups were summed up and directions were identified in which it is necessary to intensify work in the near future. Project proposals for the formation of cartographic knowledge and actions that directly affect the accumulation of knowledge in geography were also presented.

Keywords. cartographic knowledge and skills; cartographic activity; thinking skills; taxonomy; skill formation, critical thinking.

Поступила в редакцию 09.09.2019

ФТАМИ 14.01.29

С.К. КАРАУЫЛБАЕВ¹, А.М. ЖУМАБАЕВА¹

¹М.Х.Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті,
(Тараз, Қазақстан)

3D ВИРТУАЛДЫ СЫНЫПТАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖАҒДАЯТТАР

Аңдатпа

Мақала ХХІ ғасырдың ақпараттық қоғамында кеңінен танымал болып келе жатқан 3D виртуалды әлемнің әзірге қолға алынбаған мәселесі – оқыту мен үйретуде 3D компьютерлік іскерлік ойын арқылы педагогикалық жағдаяттарды модельдеуге арналған. Соңғы жылдары жоғарғы оқу орны студенттерінің сөз саптау шеберлігі, өз ойын еркін жеткізе білу, топтық жұмысты ұйымдастыра білуіне педагогикалық тәжірибесінің жеткіліксіз болуы кері әсер етеді. Педагогикалық тәжірибе 1-2 курста көбіне пропедевтикалық сипатта болып, сонымен бірге оған бөлінетін уақыттың шектеулі болуына байланысты, 3D виртуалды сыныпта модельденетін педагогикалық жағдаяттар ыңғайлы уақытта, қалаулы мөлшерде көптеген үйренушілер өз бетімен жаттығып, машықтануына қолайлы. Көлемді зерттеудің ұсынылып отырған бөлігінде студенттің 3D виртуалды сыныптағы педагогикалық жағдаятты көріп-білуі, қиындықты тануы, шешімін түйсінуі мен өз тәжірибесін жетілдіруге ықпалы қарастырылды.

Түйін сөздер: 3D компьютерлік іскерлік ойын, 3D виртуалды сынып, педагогикалық тәжірибе, виртуалды көзілдірік.

ХХІ ғасырда көптеген мамандықтарда ақпараттық технология жетістіктері кеңінен қолданыла бастады [1]. Өткен ғасырдың соңында еліміздің білім беру мекемелері компьютерлік технологиялармен жабдықталып, оқытушылар мен білім алушылардың ақпараттық сауаттылығы қалыптасты. Осы ғасырдың басынан бастап электронды оқулықтар мен мультимедиялық контенттер барлық пәндер бойынша дайындалып, оқу үрдісінде пайдаланыла бастады. Елімізде 2009 жылдан орта және арнайы техникалық білім беруде *e-learning* – электрондық оқытуға бетбұрыс жасалды. *E-learning* электрондық оқыту жүйесі – Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына қосылған ауқымды мемлекеттік жоба [2]. Жоғарғы білім мекемелеріндегі цифрландыру үрдісіне «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасына [3] байланысты біраз түзетулер енгізілуде. Мобильді оқыту – *m-learning* мәселесі де зерттеу нысанына алынды [4; 5; 6]. Қазір еліміздегі ЖОО-дың 2018 жылдан бастап академиялық еркіндікке

ие болуына байланысты білім беру бағдарламаларын жаңа сыныптауыштар негізінде қайта түзу және білім берудің жаңа сындарлы талаптарына сай өзгерту іске асуда. Осындай өзгерістерді тиімді жүзеге асыруда барлық дайындық бағыттары бойынша 3D виртуалды оқу орталарын құру өзекті мәселеге айналды. 3D виртуалды оқу орталарын құру мен пайдаланудың халықаралық тәжірибесіне шолу жасасақ, педагогикалық жағдаяттарды 3D виртуалды әлемде қолданудың әлі де болса жетілдіріліп жатқанына көз жеткіземіз [7; 8; 9].

Педагогикалық жағдаяттарды модельдеу мүмкіндігі енді ғана қолжетімді бастағандықтан, оның бірнеше қиындығын атап өту керек. Алдымен 3D модельдер жасау, мимика мен эмоцияны, дене қимылдарын қозғалысқа келтіру, күрделілігін айту қажет. *Autodesk 3ds Max, Unity 3D, Blender, Autodesk Maya* т.б. бағдарламалардың 3D модельдері қазіргі уақытта қажетті мөлшерде жинақталып, кейбірі тегін жүктелуге қойылды. *GRYENGINE 5.5* бағдарламасында мимика, қозғалысты инверсивті кинематикамен, шейдер т.б.

көмегімен шындыққа жуық модельдеу қолжетімді бола бастады.

Екінші қиындық – жасанды интеллектінің диалогтық жүйесінің ағылшын тілінде Apple Siri, Google Now, Benjamin, қытай тілінде Xiaoice, орыс тілінде Яндекстің Алиса ауызекі диалог жүйелерінің қолжетімділігі мен кең таралуы, ал қазақ тілінде әлі де тұжырымдама деңгейінде болуында. Ауызекі диалог жүйелерінің (SDS – spoken dialogue systems) стильдік ерекшеліктерінің әлеуметтік ықпалы зерттеле бастады. Мысалы, Германиядағы Мюнстер университеті (University of Muenster) ғалымдары Regina Jucks және басқалары құрастырған ауызекі диалог жүйесінің сыпайылыққа қатысты сөздердің қолданылуын зерттейтін мақаланы қарап шықтық [13]. Тәжірибе барысында ғалымдардың өзі дайындаған SDS-тің ауызша хабарламаларын 58 студент бағалады. Бағдарламада университеттің бірінші курс студенттері қоятын типтік сұрақтарына берілетін жауаптар сыпайы немесе дөрекі түрде құрастырылған. Сынаққа қатысушылар дөрекі жауаптардың мазмұнын сыпайы жауаптарға қарағанда орынсыз және жағымсыз деп бағалаумен қатар SDS-тің сенімділік аспектілеріне кері әсер ететінін көрсеткен.

Ауызекі диалог жүйелері көптеген салаларда модельденуде, соның ішінде автокөліктерді дамыту саласындағы негізгі зерттеулердің біріне айналды, энергияны тұтынуды азайтудан бөлек көлік жүргізушісіне көмек және жүргізуші мен автомобиль арасында түсінікті сөйлесуді модельдеу Florian Eyben және басқаларының [11] мақаласында көрсетілді.

Үшінші қиындық, педагогикалық жағдаяттарда бағалауды іске асыру [9; 12]. 3D компьютерлік іскерлік ойындарда бағалау бірнеше деңгейде тармақталып барып іске асады.

Бірінші деңгейде пайдаланушы жауабында сөйлеу нормасының сақталуы, сөз саптау шеберлігі, өз ойын еркін жеткізе білу ескеріледі (бейтарап стиль, терминологиясының қолданылуы, эмоционалды-экспрессивті сөздер т.б.) де,

мұнда ауызекі диалог жүйелерінің негізгі ұстанымдары басшылыққа алынады.

Екінші деңгейде педагогикалық шеберлік, ұстамдылық, этика бағаланады. Француздық ғалымдар иммерсивтік виртуалды ортадағы пайдаланушының тәжірибесі (User Experience in Immersive Virtual Environment) моделін ұсынып, виртуалды оқу орталарында 10 компонентке, яғни, *виртуалды оқу орталарында болу, қатысу, ортаға толық ену, ағымда болу, виртуалды оқу ортасының ыңғайлылығы, шеберлікті қалыптастыруға ықпалы, эмоцияға әсері, тәжірибелілігі, виртуалды ортадағы пікірталас және технологияны қабылдауға* талдау жасады [13]. 3D компьютерлік іскерлік ойындардың педагогикалық дизайны [12; 14] бойынша талас тудыратын мәселелер жеткілікті. Бұл да күрделі тармақталу алгоритмі арқылы іске асады. Оқытушы 3D виртуалды сыныптың ойын сценарийін жасағанда ықтимал шешімдердің барлығын қамтуға ұмтылуы тиіс. Осыдан үшінші деңгейдегі 3D компьютерлік іскерлік ойындардың білім беру және ойын тұжырымдамасы негізіндегі жалпы бағалау туындайды. Жалпы бағалау ойын стратегиясын қай арнаға бұру қажеттігін анықтайтын болжалдық бағалау функциясын шақырады.

Студенттерінің сөз саптау шеберлігі, өз ойын еркін жеткізе білу, топтық жұмысты ұйымдастыра білуіне педагогикалық тәжірибесінің жеткіліксіз болуы әсер ететіндіктен, 3D виртуалды сыныпта модельденетін педагогикалық жағдаяттар машықтануына қолайлы болып табылады. Студенттер белгілі бір пәнді оқыту әдістемесін меңгергенде 3D виртуалды көзілдірікті киіп, құрастырылған компьютерлік іскерлік ойынды симулятор бағдарлама ретінде пайдалана алады. Осы мәселелерді қарастыра отырып, 3D компьютерлік іскерлік ойындағы педагогикалық жағдаятты студенттің көріп-білуі, қиындықты тануы, шешімін түйсінуі мен өз тәжірибесін жетілдіруге ықпалы мына қадамдар арқылы жүзеге асады:

- педагогикалық жағдаятты виртуалды оқу ортасында шешу;
- қиындықты тануы, шешімін түйсінуі;

- студенттің виртуалды оқушыға кеңес беруі;
- педагогикалық жағдаятқа байланысты қажетті іс-әрекеттің орындауы;
- виртуалды кеңесшіден ақыл-кеңес сұрауы;
- студент жауабын виртуалды кеңесшінің бағалауы;
- студенттің өз тәжірибесін сыни қорытуы;
- Алдағы уақытта осындай қиындықты шешуге жаттығуы.

Студенттерді болашақ мұғалімдік қызметке дайындау барысында 3D виртуалды сынып тренажерімен дайындау ұсынылады.

HTC Vive Focus көзілдірігіне орналас-тырылған виртуалды шындық жүйесі

3D виртуалды сынып компьютерлік іскерлік ойынында қолданылады. Олар пайдаланушының кеңістіктегі орнын анықтап, істеген әрекеттері мен қоршаған ортаның өзгерістерін жазуға мүмкіндік береді.

3D виртуалды сыныпта студенттің оқушымен, оқушылардың бір-бірімен, студенттің сыныппен қарым-қатынасына әсер ететін қоғамдық, әлеуметтік, инклюзивтік және технологиялық факторлар 1-суретте көрсетілді:

1) топшілік түсінбестіктер, топаралық конфликтілер;

2) оқушыға сыныптан тыс оқиғалардың әсері;

3) оқушылардың әлеуметтік жағдайының әртүрлі болуы;

Сурет 1. 3D виртуалды сыныптағы педагогикалық жағдаяттар

4) физиологиялық фактор деп оқу материалын ұғыну қиындығы, зейіннің тұрақсыздығы, гипербелсенділік т.б. инклюзивтік факторды ұғынамыз.

3D виртуалды сыныпта бір педагогикалық жағдаяттың осы төрт түрлі факторға байланысты төрт түрлі даму нұсқасы сипатталады.

Студент 3D виртуалды сыныпта болып

жатқан оқиғаға қалай жауап беріп жатқанына қарай жағдаят төрт бағыттың бірінде өрбиді.

Студент виртуалды көзілдірікті көзіне киіп симуляторды іске қосады. 3D виртуалды сыныпта өзінің мұғалім орнында тұрғанын көреді. Көрініс бірінші жақтан, яғни 3D физика талаптары Unity 3 D ішінде сақталғандықтан, студент сынып ішінде әрі-бері қозғалады, заттар өзінің табиғи физикалық қасиеттерімен сезіледі,

әр оқушын келбетіндегі эмоция күрделі иерархиялы анимациямен келтірілгендіктен, бет-әлпетін анық көреді.

Оқушылар бір-бірімен сөйлеседі, қозғалыстары Мауа 3D компьютерлік бағдарламасының жетілдірілген нұсқасында жасалғандықтан, реалды болып көрінеді.

Студенттің виртуалды көзілдірігінде нұсқаулық мөлдір экран 40-50 см қашықтықта тұрады. Басын қай жаққа бұрса да, осы мөлдір экранды оң жақ қапталдан көреді. Виртуалды экрандағы көмекші нұсқаулығында қолданушыға кеңестер беріледі.

Кеңестерді дыбыстау арқылы тыңдауға болады. Ол үшін дыбыстау батырмасын басып, опцияны таңдау қажет.

Нұсқаулар әртүрлі кеңес түрінде болады. Студент осылардың біреуін таңдайды және соған сәйкес қозғалады, сөйлейді, іс-әрекеттер жасайды. Студенттің іс-әрекетіне қарай оқушылардың реакциялары өзгеріп отырады. Мұны біз алдын ала сценарийге енгізіп қойғандықтан, студент шындық болмыс ретінде қабылдайды.

Виртуалды 3D симулятордың артықшылығы – қандай да бір әрекетке оқушылардың көңіл-күйі мен эмоциясын көрсетуде.

Оқушылардың сөзі көңіл-күй эмоциясымен түрлі ритмде дыбысталады. Студент виртуалды 3D симуляторды қолдану арқылы сөйлеу тәртібі және орнымен

қолдануды, қажетті жауапты таңдауды үйренеді.

Студенттің бойына біз осыны сіндіру қажетпіз. Ол бірнеше нұсқалар бойынша іс-әрекет орындай отырып, оқушының немесе сыныптың реакциясы қандай болатынына көз жеткізеді.

Онлайн білім алуда педагогикалық жағдаяттармен танысу, виртуалды симуляторлар арқылы жаттығулар орындау студенттің педагогикалық шеберлігін арттырады. Студент мұғалімнің, оқушының, мектеп басшысының рөлдерін ойнауына болады. Сабақты өзі оқып-үйренудегі қиындығы оның сабақты өзгелерге үйретудегі кездесетін қиындығымен салыстырылады. Сонда бір жағдайға ол үш түрлі баға беру арқылы ол көпфакторлы қорытынды жасайды.

Виртуалды көмекшінің әлеуметтік, қоғамдық, инклюзивтік, технологиялық факторларға байланысты түрлі ақыл-кеңес беруі, осы факторларды ажырата білуге үйретуі виртуалды 3D педагогикалық симулятордың педагогтың эталонды мінез-құлқын қалыптастыруға ықпал етуі – ұсынылып отырған 3D виртуалды сынып симуляторының артықшылығы.

Студенттің педагогикалық тәжірибені виртуалды жағдайда өтуі құнды тәжірибе жинауға көмек береді - материалдық шығын немесе моральдық қауіп-қатер саны азаяды, өзіндік қобалжуын жеңуге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- [1] Educause (2018). Report from the 2018 EDUCAUSE Task Force on Digital Transformation. Retrieved from <https://library.educase.edu/~media/files/library/2018/11/dxtaskforcereport.pdf>. (дата обращения: 12.01.2019).
- [2] E-Learning электрондық оқыту жүйесі. <https://e.edu.kz/> (дата обращения: 20.03.2019).
- [3] Цифрлық Қазақстан: Мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы №827 қаулысы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827> (дата обращения: 17.01.2019).
- [4] Crompton, H. (2013). A historical overview of m-learning: Toward learner-centred education. In Z. L. Berge & L. Y. Muilenburg (Eds.), *Handbook of mobile learning* (pp. 3–15). New York, NY: Routledge.
- [5] Viberg Olga, Andersson A. & Wiklund M. (2018): Designing for sustainable mobile learning – re-evaluating the concepts “formal” and “informal”, *Interactive Learning Environments*, DOI: 10.1080/10494820.2018.1548488
- [6] Yu-Yin Wang, Yi-Shun Wang, Hsin-Hui Lin & Tung-Han Tsai (2018): Developing and validating a model for assessing paid mobile learning app success, *Interactive Learning Environments*, DOI: 10.1080/10494820.2018.1484773
- [7] Pereira de Aguiar M., Winn B., Cezarotto M., Battaiola A. L., Varella Gomes P. Educational digital games: a theoretical framework about design models, learning theories and user experience. *Design, User Experience, and Usability: Theory and Practice*. DUXU 2018. View at Google Scholar (дата обращения: 15.02.2019).

[8] Moke C., Wright L. Technology that improves instructor presence in on line courses. 2016. Online Learning Consortium (2017). Retrieved from https://secure.onlinelearningconsortium.org/effective_practices/technology-improves-instructor-presence-online-courses (дата обращения: 02.02.2019).

[9] Bond M.; Marin V. I.; Dolch C. Digital transformation in German higher education: student and teacher perceptions and usage of digital media. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. Том: 15.

[10] Jucks Regina, Linnemann Gesa, Brummernhenrich Benjamin. Student Evaluations of a (Rude) Spoken Dialogue System Insights from an Experimental Study. *Advances in Human-Computer Interaction*. Volume 2018, Article ID 8406187, 10 pages. <https://doi.org/10.1155/2018/8406187> / (дата обращения: 09.01.2019).

[11] Eyben Florian, Wöllmer Martin, Poitschke Tony, Schuller Björn, Blaschke Christoph, Färber Berthold, Nguyen-Thien Nhu. Emotion on the Road-Necessity, Acceptance, and Feasibility of Affective Computing in the Car. *Advances in Human-Computer Interaction*. Volume 2010, Article ID 263593, 17 pages <http://dx.doi.org/10.1155/2010/263593> (дата обращения: 26.01.2019).

[12] Bellotti Francesco, Kapralos Bill, Lee Kiju, Moreno-Ger Pablo, Berta Riccardo. Assessment in and of Serious Games: An Overview. *Advances in Human-Computer Interaction*. Volume 2013, Article ID 136864, 11 pages. <http://dx.doi.org/10.1155/2013/136864> (дата обращения: 08.02.2019).

[13] Tcha-Tokey Katy, Christmann Olivier, Loup-Escande Emilie, Loup Guillaume, Richir Simon. Towards a Model of User Experience in Immersive Virtual Environments. *Advances in Human-Computer Interaction*. Volume 2018, Article ID 7827286, 10 pages. <https://doi.org/10.1155/2018/7827286> (дата обращения: 17.02.2019).

[14] Sebastian C., Anantachai A., Byun J. H., Lenox J. Assessing what players learned in serious games: in-situ data collection, information trails, and quantitative analysis. /*Proceedings of the 10th International Conference on Computer Games: AI, Animation, Mobile, Educational and Serious Games*, pp. 10–19, 2007.

References

[1] Educause (2018). Report from the 2018 EDUCAUSE Task Force on Digital Transformation. Retrieved from <https://library.educase.edu/~media/files/library/2018/11/dxtaskforcereport.pdf>. (data obrashcheniya: 12.01.2019).

[2] e-Learning elektronдық оқыту жүйесі. <https://e.edu.kz/> (data obrashcheniya: 20.03.2019).

[3] «Tsıfırlıq Qazaqstan» memlekettik baǵdarlamasyn bekıtıy tıraly. Qazaqstan Respıblıkasy Úkımėtınıń 2017 jylǵy 12 jeltoqsandaǵy №827 qaýlysy. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827> (data obrashcheniya: 17.01.2019).

[4] Crompton, H. (2013). A historical overview of m-learning: Toward learner-centred education. In Z. L. Berge & L. Y. Muilenburg (Eds.), *Handbook of mobile learning* (pp. 3–15). New York, NY: Routledge.

[5] Viberg Olga, Andersson A. & Wiklund M. (2018): Designing for sustainable mobile learning – re-evaluating the concepts “formal” and “informal”, *Interactive Learning Environments*, DOI: 10.1080/10494820.2018.1548488

[6] Yu-Yin Wang, Yi-Shun Wang, Hsin-Hui Lin & Tung-Han Tsai (2018): Developing and validating a model for assessing paid mobile learning app success, *Interactive Learning Environments*, DOI: 10.1080/10494820.2018.1484773

[7] Pereira de Aguiar M., Winn B., Cezarotto M., Battaiola A. L., Varella Gomes P. Educational digital games: a theoretical framework about design models, learning theories and user experience. *Design, User Experience, and Usability: Theory and Practice*. DUXU 2018. View at Google Scholar (data obrashcheniya: 15.02.2019).

[8] Moke C., Wright L. Technology that improves instructor presence in on line courses. 2016. Online Learning Consortium (2017). Retrieved from https://secure.onlinelearningconsortium.org/effective_practices/technology-improves-instructor-presence-online-courses (data obrashcheniya: 12.01.2019).

[9] Bond M.; Marin V. I.; Dolch C. Digital transformation in German higher education: student and teacher perceptions and usage of digital media. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. Volume: 15.

[10] Jucks Regina, Linnemann Gesa, Brummernhenrich Benjamin. Student Evaluations of a (Rude) Spoken Dialogue System Insights from an Experimental Study. *Advances in Human-Computer Interaction*. Volume 2018, Article ID 8406187, 10 pages. <https://doi.org/10.1155/2018/8406187> / (data obrashcheniya: 09.01.2019).

[11] Eyben Florian, Wöllmer Martin, Poitschke Tony, Schuller Björn, Blaschke Christoph, Färber Berthold, Nguyen-Thien Nhu. Emotion on the Road-Necessity, Acceptance, and Feasibility of Affective Computing in the Car. *Advances in Human-Computer Interaction*. Volume 2010, Article ID 263593, 17 pages <http://dx.doi.org/10.1155/2010/263593> (data obrashcheniya: 26.01.2019).

[12] Bellotti Francesco, Kapralos Bill, Lee Kiju, Moreno-Ger Pablo, Berta Riccardo. Assessment in and of Serious Games: An Overview. *Advances in Human-Computer Interaction*. Volume 2013, Article ID 136864, 11 pages. <http://dx.doi.org/10.1155/2013/136864> (data obrashcheniya: 08.02.2019).

[13] Tcha-Tokey Katy, Christmann Olivier, Loup-Escande Emilie, Loup Guillaume, Richir Simon. Towards a Model of User Experience in Immersive Virtual Environments. *Advances in Human-Computer Interaction*. Volume 2018, Article ID 7827286, 10 pages. <https://doi.org/10.1155/2018/7827286> (data obrashcheniya: 17.02.2019).

[14] Sebastian C., Anantachai A., Byun J. H., Lenox J. Assessing what players learned in serious games: in-situ data collection, information trails, and quantitative analysis. /*Proceedings of the 10th International Conference on Computer Games: AI, Animation, Mobile, Educational and Serious Games*, pp. 10–19, 2007.

Педагогические ситуации в 3D виртуальных классах

С.К. Карауылбаев¹, А.М. Жумабаева¹

¹ *Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати,
(Тараз, Казахстан)*

Аннотация

В статье рассматривается одна из широко распространенных проблем 3D виртуального мира информационного общества XXI века – моделирование педагогических ситуаций 3D компьютерных учебно-деловых игр в обучении и практике. В последние годы у студентов вузов наблюдается недостаточность педагогического опыта, и как следствие слабость риторического выступления, свободного выражения своей мысли, организации групповых работ обучающихся. Ограниченность времени, отводимого на педагогическому практику обусловил создание педагогические ситуации в 3D виртуальных классах, воспроизводимых требуемое количество раз в удобное время для неограниченного числа пользователей, способствуя формированию педагогических навыков. В этом исследовании рассматривается познание педагогической ситуации, решение проблемы в 3D виртуальном классе, влияние этого опыта на совершенствование практических навыков студента.

Ключевые слова: 3D компьютерная деловая игра, 3D виртуальный класс, педагогическая практика, виртуальные очки.

Pedagogical situations in 3D virtual classrooms

S. Karauylbayev¹, A Zhumabaeva¹

¹ *Taraz State University M.Kh. Dulaty
(Taraz, Kazakhstan)*

Abstract

The article deals with one of the problems of the 3D virtual world of the information society of the XXI century - modeling pedagogical situations of 3D computer-based educational and business games in training and practice. In recent years, university students have been experiencing a lack of pedagogical experience, and as a result, the weakness of rhetorical speech, the free expression of their thoughts, the organization of group work of students. The limited time devoted to teaching practice has led to the creation of pedagogical situations in 3D virtual classrooms that can be reproduced the required number of times at a convenient time for an unlimited number of users, contributing to the formation of pedagogical skills. This study examines the knowledge of the pedagogical situation, the solution of the problem in the 3D virtual classroom, the influence of this experience on the improvement of the student's practical skills.

Keywords: 3D computer business game, 3D virtual classroom, teaching practice, virtual glasses.

Поступила в редакцию 02.07.2019.

МР НТИ 14. 07.09

Р.Э. КУЛИЕВА

*Институт образования Азербайджанской Республики
(Баку, Азербайджан)*

РОЛЬ РАЗВИТИЯ ВООБРАЖЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Аннотация

В статье исследуются вопросы регулирования и развития воображения в системе образования. Отмечаются нерешенные вопросы в школьной педагогике и психологии по отношению развития воображения учащихся. Выявлено, что традиционная педагогика ставит перед собой цель измерять логическое мышление у детей, а творческое воображение связанное с нелогическими формами мышления остается без внимания. Указано, что воображение так же важно для обеспечения мотивации учащихся. В статье стимуляция воображения рассматривается не альтернативным педагогическим методом, а предпосылкой для формирования любого педагогического действия. Отмечается, что обучение и интеллект являются средствами, облегчающими освобождение творческого воображения учащихся.

Педагоги должны уделять внимание на занятия, стимулирующие творческое воображение детей. Взгляд на предметы, место деятельности, слушание музыки и занятие творческими задачами способствуют тому, что разум отдаляется от житейских мыслей и открывает возможности для воображения. Детям нужно дать такие поручения, для выполнения которых им нужно использовать разные виды воображения.

Отмечается, что каждый человек обладает творческим потенциалом, и задачей педагогов является выявлять этот творческий потенциал.

Ключевые слова: ученик, образование, воображение, интеллект, творчество, развитие

Постановка проблемы. Наш нынешний мир развивается быстрее, чем любая существующая система образования. Цели и задачи образования становятся все труднее. Нет точного прогноза о том, как будет выглядеть система образования в будущем. И сейчас гибкие модели образования сталкиваются с фиксированными моделями и стилями социальной жизни. Способность адаптироваться помогает системе образования достигать определенных целей, поставленных обществом. Заказ общества приводит нас к вопросу, что является самым важным навыком и компетенцией для обучения в школах. Как формировать творческие и инновационные умы, которые могут адаптироваться к непредсказуемым проблемам будущего. Альберт Эйнштейн, Стив Джобс, Марк Цукерберг и Ларри Пейдж предоставляют успешные примеры того, как внедрение инноваций в образование, в науку и в технологии может привести к созданию креативности и способности для лучшего решения возникающих проблем.

Прошлое определяет настоящее, а настоящее – будущее. Если принять во внимание то, что творчество является сутью общественного прогресса, а воображение – стимулятором творчества, чем раньше откроем путь для воображения в процессе образования, тем светлее станет будущее общества.

В соответствии с содержанием проблемы цель нашего исследования заключается в разработке системы комплексных мер для развития воображения учащихся в процессе образования.

Анализ последних исследований и публикаций по данной проблеме. По мнению Даффи [11], развитие и предпочтение творческого воображения детей имеют значение не только для завтрашнего дня, но и для настоящего. Посредством развития творческого воображения растет возможность постичь новые понятия и формировать новые связи, развить в детях способность нового миропонимания и познания.

Ученые отмечают, что понятие творческое воображение не очень древнее [22] и его связь с образованием налажено совсем недавно [13]. По мнению Эгана и Наданера [13], первые детальные высказывания относительно процесса воображения встречаются в работах Фрейда.

По словам Эгана и Наданера [13], по мере ослабления действия взглядов Фрейда и Юнга среди педагогов снизился и процентный показатель фантазии в программах обучения. Творчество стали рассматривать как психическое состояние, а также как форма воображения, способная творить конкретное, новое и нужное, как строительство нового космического корабля.

Между воображением и мышлением имеются многочисленные связи [22]. Теория множественного интеллекта Говарда Гарднера [17] определяет или различает восемь типов интеллекта: логико-математический интеллект, телесно-кинестетический интеллект, музыкально-ритмический интеллект, словесно-лингвистический интеллект, межличностный социальный интеллект, пространственный интеллект, личностный интеллект, природно-направленный интеллект. По мнению Саттона – Смита [22], в каждой из указанных сфер деятельности человек воображает по-разному, и по этой причине возникает необходимость в соответствующем обучении по этим направлениям. Каждая область человеческой деятельности, как наука, литература, архитектура, музыка, спорт, технология, социология и интуиция требует собственный специфический образ воображения.

К. Роджерс (1994) отмечает, что сама жизнь человека и восприятие мира им, есть творческий акт. Удивляет его пессимистическое утверждение, что современной культуре мало творчества, и расплатой за это будет не только плохое приспособление людей и групповая напряженность, но и полное уничтожение человеческого общества [6]. Причина в недостатке творчества в том, что существующие системы образования,

ориентированны, в основном, на усредненные стандарты. «Получив образование, мы обычно становимся конформистами со стереотипным мышлением, людьми с «законченным образованием», а не свободными, творческими и оригинально мыслящими людьми» [6].

Развитие воображения, в целом, востребовано требованиями развития науки, техники и социальными процессами в обществе. Однако, неясность в регулировании развития воображения в системе образования стала причиной того, что воображение остается нерешенным вопросом в школьной педагогике и психологии. Такое отношение к воображению в педагогике Эган [12] связывает с тем, что традиционная педагогика ставит перед собой цель измерять логическое мышление у детей, а творческое воображение связанное с нелогическими формами мышления остается без внимания. Вместе с тем, Саттон – Смит [22] считает, что воображение есть источник реальности, но воображение важно не для того, чтобы установить источник информации, а для того, чтобы обеспечить мотивацию в социальных, педагогических, психологических, физических и других науках. По мнению Эгана [12], Платон сравнивает процесс образования, измеряющий логичность и степень информативности у детей, с не окованными в цепи осужденными в темной пещере, которые могут видеть только непонятно мерцающие тени. Эган и Наданер [13] считают стимуляцию воображения не альтернативным педагогическим методом, а предпосылкой для формирования любого педагогического действия. По мнению Симпсона [21] обучение и интеллект являются средствами, облегчающими освобождение творческого воображения учащихся.

Нужно отметить, что развитие воображения нужна в многих видах человеческой деятельности. В частности, в арт-терапевтическом процессе могут быть включены разные модальности творческого самовыражения, связанные с движением и танцам, игрой и драматизацией,

повествовательной активностью, музыкальной экспрессией и импрессиией [2]. Все эти действия выполняются с помощью развитого воображения.

С помощью воображения дети двигаются в настоящем времени, а оттуда в прошлое и будущее. С помощью творческого воображения дети стараются сделать следующее:

- без слов выражать свои чувства, используя мимику, действия и танцы;
- выражать свои мысли посредством рисования и красок;
- выражать культурное наследие и постараться понять другие культуры;
- формировать новые понятия и поразмышлять о них;
- решать проблемы и достичь профессионализма;
- через самовыражение добиться самоуважения;
- почувствовать красоту и ее нескончаемость;
- показать свое восприятие и воззрение о мире через роли в играх воображения.

В творчестве и поиске новизны, символическом выражении мыслей, критического мышления, решения проблем и в межличностных конфликтах воображение проявляется как фундаментальная способность человека [23].

По мнению Хансон Мери Ворнок [18], пока существует неопределенность по поводу того, что важно ли развитие воображения ребенка для проявления творчества в его деятельности. Однако развитие воображения ребенка без всякого сомнения поможет открыть более прекрасный мир, больше любви и понимания и больше развлечений для детей.

Развитие детского воображения имеет большое значение для целей педагогики [20]. Творчество возникает именно в тот момент, когда дети демонстрируют свое воображение в той форме, в которой педагог даже не подозревал. Между творчеством и отклонением от нормы поведения существует тонкая грань [9], и по этой причине педагоги

затрудняются отличать творчески мыслящих учащихся от «непослушных» [10].

Галлас [16] утверждает, что можно определять пути поддержки детей в развитии и применении воображения в учебных упражнениях. Гаждамашко [15] заявляет, что педагоги склонны избегать вопросов, не только касательных развития интеллекта, но и даже социального, личностного развития, развития отношений и мотивации детей.

Образовательные учреждения сегодня превратились в организации, где дети постигают определенные необходимые знания и навыки. Дети уже не ведают, что такое любовь, уважение, сотрудничество, солидарность, экологическое сознание, даже индивидуальная осознанность. Образовательные учреждения стали скучными серыми местами, где преподаются определенные дисциплины и дети готовятся к экзаменам, ответы и вопросы которых давно выбраны и известны всем. По мнению Эйнштейна [14], вместо того, чтобы дети зубрили определенные знания, образовательные учреждения должны обучить их способности самостоятельного мышления и принятия решения.

Чтобы привести в действие творческое воображение детей, необходимо:

- рассматривать неожиданные обстоятельства и применять имеющуюся информацию в новых обстоятельствах;
- связать не связанные друг с другом данные;
- использование информации в новом ключе и испытание с новыми понятиями;
- создание новых проблем;
- постоянно интересоваться с преобразованиями и знать, что необходимо предпринять при столкновении с тупиковой ситуацией;
- гибкое мышление, игра с мыслями и материалами;
- строить дружественные отношения с другими;
- работа с людьми в сфере культуры, языка и религии;
- сотрудничество с разными людьми в разных сферах;
- рисковать и стремиться к новизне;

- допускать ошибки и делать выводы по ним;
- быть сосредоточенным и вместе допускать непредвиденные обстоятельства;
- противостоять трудностям с помощью творческого воображения [11].

По мнению Эгана и Наданера [13], воображение может быть хорошим и плохим. «Столетиями нам рассказывают о волках, говорящих костях, оживающих мертвецах, откусывающих части тела друг у друга братьях, но все это нелогично, не по-детски, и не представляют никакого интереса... «искреннее, яркое и живое, доброе и великолепное» воображение – это совсем другая сила, находящаяся под контролем достаточно современных старших... если ребенка лишить от нелогичности, знаний и гибкости, он может лишиться от того, что стимулирует его жизнь» (Саттон-Смит, 1988г., с. 15).

Чтобы выявить воображение детей, педагоги должны предоставить им любые возможности. Некоторые дети в сравнении с другими более склонны фантазировать, а некоторых это может сильно огорчить. Таким детям нужно давать такие поручения, которых они способны выполнять, ими нужно руководить в ходе использования воображения для решения проблем [9].

Педагоги должны позволить детям играть в фантазийные игры о войнах, об атакующих людях. Таким образом, дети могут видеть результаты агрессии в фантазийных играх [9]. Как и раньше было указано, не разрешая ребенку играть в фантазийные игры, мы ставим препятствие перед ним, вызывая, тем самым, выброс загнанной внутрь агрессии в реальной жизни.

Мы сталкиваемся с аналогичной ситуацией в художественной деятельности детей. Педагоги не уделяют должного внимания на занятия, стимулирующие творческое воображение детей. В дошкольных учреждениях воспитатель может повесить на доску картинку, и попросить их рисовать такую же картинку, чтобы способствовать осуществлению

художественной деятельности детей. Такие упражнения наполняют досуг, и способствуют проявлению творческого воображения детей.

Для того, чтобы развить творческое воображение детей и открыть их внутренний мир, необходимо уделять время, создать тишину для созерцания и т.д. Взгляд на предметы, место деятельности, слушание музыки и занятие творческими задачами способствуют тому, что разум отдалается от житейских мыслей и открывает возможности для воображения [9].

Каждый человек обладает творческим потенциалом. Задачей педагогов является выявлять этот творческий потенциал.

Жагла [19] перечисляет следующие положения, на которые должны обращать внимание педагоги при использовании воображения и восприятия:

- *Быть свободным:* Элемент свободы присутствует в природе образного и интуитивного обучения. Руководители образовательных учреждений считают, что знания должны преподаваться во время уроков, когда учащиеся молча слушают своих преподавателей. Применение творческого воображения требует свободный от предрассудков и ограничений образ жизни. Педагоги должны уметь вести занятия без страха того, что дети во время этих занятий будут шуметь. Это не означает, что все занятия, направленные на развитие творческого воображения, должны быть шумными. Занятия, направленные на развитие творческого воображения, иногда требуют шумную атмосферу, а иногда и требуется тишина... Если, руководители образовательных учреждений иногда смогут спокойно воспринять шумные уроки или выделить для таких шумных занятий надлежащее помещение, то они помогут педагогам почувствовать себя свободными и придумать для детей ситуации, соответствующие их желаниям и потребностям.

- *Непосредственность и открытость:* Мы многое познаем спонтанно. Педагоги часто стимулируют воображение учащихся по разным элементам содержания

преподаваемого предмета. Они должны постоянно наблюдать за развивающимися ситуациями учебной деятельности учащихся. А открытость – это значимое свойство во взаимодействии в учебном процессе. Иными словами, это открытая среда, где учащиеся могут свободно обсуждать свои позиции и чувствовать себя свободными при принятии решений. Быть открытым означает быть свободным.

– *Уверенность и жизненный опыт:* По мере возрастания уверенности в себе человек обретает покой, находится в мире с самим собой и окружающей его действительностью, и способен положительно повлиять на жизнь других. Если педагог не уверен в себе, то он не сможет применить такое душевное состояние для творческого воображения учащихся во время занятий. Нужно отметить, что жизненный и профессиональный опыт учителя повышает его самоуверенность для создания такого состояния. Если уверенность ученика растет, то параллельно развивается и его интуиция. Для этого еще необходимо чтобы он лучше осознал самого себя. Педагогический вывод, который можно сделать отсюда, заключается в необходимости расширять опыт ребенка, если мы хотим создать достаточно прочные основы для его творческой деятельности. Чем больше ребенок видел, слышал и пережил, тем больше он знает и усвоил, тем большим количеством элементов действительности он располагает в своем опыте, тем значительнее и продуктивнее будет деятельность его воображения при других условиях.

– *Осведомленность:* Опыт помогает знать людей и жизненные ситуации лучше, а с помощью познания растут интуитивные способности человека. Таким образом, при столкновении с аналогичными ситуациями инстинкт самосохранения вырабатывается быстрее. Если педагоги смогут узнать своих подопечных поближе, каждого в отдельности как индивида, как личности, то они смогут лучше стимулировать их творческое воображение.

Выготский [23] перечисляет основные факторы, имеющие особое воздействие на

жизнь человека, следующим образом:

– *Жизненный опыт:* Чем больше опыта, тем разностороннее воображение.

– *Потребности и интересы, связанные с ними факторы:* Люди нуждаются в адаптации к окружающей их среде. Если среда не влияет на человека, или человек полностью адаптируется в среду, то творчеству путь закрыть наглухо. Потому что ничто не подталкивает человека на активные действия.

– *Интегрированные способности и опыт в их применении:* Это материализация воображения.

– *Технические способности и привычки индивида:* Творческие модели, оказывающие влияние на индивида.

– *Среда:* На первый взгляд воображение можно рассмотреть как специфическое, не связанное с внешней средой или связанное с внешней средой только в рамках материального определения внутренне явление. Однако, ни одно открытие или научное изобретение не может произойти без необходимых материальных и психологических предпосылок.

Любое творческое воображение берет свои истоки от жизненного опыта. Применительно к педагогике, если есть желание формировать в ребенке сильное творческое начало, необходимо стараться обогатить его жизненный опыт. Иными словами, если ребенок видит, слышит больше и набирает больше опыта, его воображение будет рациональным [23].

Выводы и предложения. Воображение имеет решающее значение для развития навыков творческого, критического мышления и для решения проблем. Помимо улучшения когнитивного развития детей, воображение также помогает создавать им социальные и эмоциональные навыки, позволяя анализировать разные результаты в разных ситуациях, с которыми они сталкиваются. Воображение отличный усилитель доверия окружающим и творит чудеса с самооценкой ребенка. Усовершенствованные навыки общения, более широкий словарный запас и

адаптивные навыки обучения также являются результатом поощрения воображения. Нетрудно понять, почему Альберт Эйнштейн сказал, что «Воображение важнее знания».

Обучение детей творческому воображению ведется по разным программам. Учитывая вышесказанное и выводы исследований Е.Торранс, Л.Розе и Х.Лин можно предложить следующие положения относительно программ по развитию воображения учащихся:

1. Программы обучения, должны основываться на процедурах творческого решения проблем (использование техники мозгового штурма (А. Осборн и С. Парнес)).

2. Обучение творчеству в рамках разных дисциплин – это программа обучения, включающая драматическое чтение,

творческое исследование, общую семантику.

3. Обучать творческим видам искусств, как средство для практики в творческом мышлении.

4. Составлять специальные программы для практической тренировки креативного мышления.

5. Внести изменения в учебные планы, в расписании занятий, в методы преподавания - разработанные для создания благоприятных условий обучения творческому мышлению.

6. Создать мотивацию к творчеству и условия тестирования, для выявления творческих способностей.

7. Обеспечить игровые ситуации, теплые отношения, улучшать визуальные материалы и др. [3].

Список использованных источников

1. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности /Санкт-Петербург: Питер, 2009. – 448 с. : ил. (Мастера психологии) (978-5-49807-239-5).
2. Касен Г.А., Рамазанова С.А. Прогнозирование развития и направления совершенствования содержания арт-педагогической арт-терапевтической работы в Республике Казахстан /Педагогика и психология, 2017. – №1(30). – С.120
3. Обухова Л. Ф., Чурбанова С.М. Развитие дивергентного мышления. – М.: Московский государственный университет, 1995. – 80 с.
4. Рибо Т. Опыт исследования творческого воображения. – Санкт-Петербург: Л.Ф. Пантелеев: 1901. – [2], VI, 232 с.
5. Робинсон К. Образование против таланта /Кен Робинсон; пер. с англ. Н.Макаровой. – М.: Манн, Иванов и Фербер, Эксмо, 2013. – 336 с..
6. Роджерс К. К теории творчества: Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М.,1994. – С.74-79.
7. Утёмов В.В., Зиновкина М.М., Горев П.М. Педагогика креативности: прикладной курс научного творчества. – Москва.: МЦИТО, 2016. – 88 с.
8. Barrow R. (1988). Some Observations on the Concept of Imagination. K. Egan and D. Nadaner (Ed.). Imagination and Education (s. 79-90). New York^ Teachers College Press.
9. Beetlestone F. (1998). Creative Children, Imaginative Teaching. Buckingham: Open University Press.
10. Check J. F. (1969). An Analysis of Differences in Creative Ability Between White And Negro Students, Public And Parochial, Three Different Grade Levels, And Males And Females (Proje No: ED031757).
11. Duffy B. (2006). Supporting Creativity and Imagination in the Early Years (2.bs.). Berkshire, GBR: McGraw-Hill Education
12. Egan K. (1988). The Origins of Imagination and the Curriculum. K. Egan and D. Nadaner (Ed.) Imagination and Education (s. 91127). New York: Teachers College Press.
13. Egan K. And Nadaner, D. (1988). Introduction. K. Egan and D. Nadaner (Ed.). Imagination and Education (s.ix-xiv). New York: Teachers College Press. 43
14. Einstein A. (1990). Dünyamıza Bakış: Seçme Denemeler (2.bs.), (S. Eyüboğlu ve diğerleri, Çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
15. Gajdamaschko N. (2005). Vygotsky on Imagination: Why An Understanding of The Imagination Is An Important Issue for Schoolteachers. Teaching Education, 16, 1, 13-22.

16. Gallas K. (2003). *Imagination and Literacy: A Teacher's Search for the Heart of Learning*. New York: Teachers College Press.
17. Gardner H. (1999). *Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21st Century*. New York: Basic Books.
18. Hanson K. (1988). *Prospects for the Good Life: Education and Perceptive Imagination*. K. Egan and D. Nadaner (Ed). *Imagination and Education* (s. 128-140). New York: Teachers College Press.
19. Jagla V. M. (1994). *Teacher's Everyday Use of Imagination and Intuition: In Pursuit of the Elusive Image*. Albany, NY: State University of New York Press.
20. McKernan J. (2008). *Curriculum and Imagination: Process Theory, Pedagogy and Action Research*. London, New York: Routledge.
21. Simpson, R. M. (1922). *Creative Imagination*. *The American Journal of Psychology*, 33, 2, 234-243.
22. Sutton-Smith, B. (1988). *In Search of the Imagination*. K. Egan and D. Nadaner (Ed.). *Imagination and Education* (s.3-29). New York: Teachers College Press.
23. Trotman, D. (2006). *Evaluating the Imaginative: Situated Practice and Conditions for Professional Judgement in Imaginative Education*. *International Journal of Education&the Arts*, 7, 3.

References

- [1] Ил'ин Е.П. *Психология творчества, креативности, одаренности* /Санкт-Петербург : Питер, 2009. – 448 с. : ил. (Мастера психологии) .(978-5-49807-239-5).
- [2] Kasen G.A., Ramazanova S.A., *Prognozirovanie razvitiya i napravleniya sovershenstvovaniya sodержaniya art-pedagogicheskoy art-terapevticheskoy raboty v Respublike Kazahstan* /Pedagogika i psihologiya, 2017. – №1(30). – s.120
3. Obuhova L.F., CHurbanova S.M. *Razvitie divergentnogo myshleniya*. – M.: Moskovskij gosudarstvennyj universitet, 1995. – 80 s.
4. Ribo T. *Opyt issledovaniya tvorcheskogo voobrazheniya*. – Санкт-Петербург: L.F. Panteleev: 1901. – [2], VI, 232 s.
5. Robinson K.. *Образование против таланта* /Ken Robinson; per. s angl. N.Makarovoj. – M.: Mann, Ivanov i Ferber, Eksmo, 2013. – 336 s.
6. Rodzhers K. *K teorii tvorchestva: Vzgljad na psihoterapiyu. Stanovlenie cheloveka*. – M.,1994. – S.74-79.
7. Utyomov V.V., Zinovkina M.M., Gorev P.M. *Pedagogika kreativnosti: prikladnoj kurs nauchnogo tvorchestva*. – Moskva.: MCITO, 2016. – 88 s.
8. Barrow R. (1988). *Some Observations on the Concept of Imagination*. K. Egan and D. Nadaner (Ed.). *Imagination and Education* (s. 79-90). New York^ Teachers College Press.
9. Beetlestone F. (1998). *Creative Children, Imaginative Teaching*. Buckingham: Open University Press.
10. Check J. F. (1969). *An Analysis of Differences in Creative Ability Between White And Negro Students, Public And Parochial, Three Different Grade Levels, And Males And Females* (Proje No: ED031757).
11. Duffy B. (2006). *Supporting Creativity and Imagination in the Early Years* (2.bs.). Berkshire, GBR: McGraw-Hill Education
12. Egan K. (1988). *The Origins of Imagination and the Curriculum*. K. Egan and D. Nadaner (Ed.) *Imagination and Education* (s. 91127). New York: Teachers College Press.
13. Egan K. And Nadaner, D. (1988). *Introduction*. K. Egan and D. Nadaner (Ed.). *Imagination and Education* (s.ix-xiv). New York: Teachers College Press. 43
14. Einstein A. (1990). *Dünyamıza Bakış: Seçme Denemeler* (2.bs.), (S. Eyüboğlu ve diğerleri, Çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
15. Gajdamaschko N. (2005). *Vygotsky on Imagination: Why An Understanding of The Imagination Is An Important Issue for Schoolteachers*. *Teaching Education*, 16, 1, 13-22.
16. Gallas K. (2003). *Imagination and Literacy: A Teacher's Search for the Heart of Learning*. New York: Teachers College Press.
17. Gardner H. (1999). *Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21st Century*. New York: Basic Books.

18. Hanson K. (1988). Prospects for the Good Life: Education and Perceptive Imagination. K. Egan and D. Nadaner (Ed). Imagination and Education (s. 128-140). New York: Teachers College Press.
19. Jagla, V. M. (1994). Teacher's Everyday Use of Imagination and Intuition: In Pursuit of the Elusive Image. Albany, NY: State University of New York Press.
20. McKernan, J. (2008). Curriculum and Imagination: Process Theory, Pedagogy and Action Research. London, New York Routledge.
21. Simpson R. M. (1922). Creative Imagination. The American Journal of Psychology, 33, 2, 234-243.
22. Sutton-Smith B. (1988). In Search of the Imagination. K. Egan and D. Nadaner (Ed.). Imagination and Education (s.3-29). New York: Teachers College Press.
23. Trotman D. (2006). Evaluating the Imaginative: Situated Practice and Conditions for Professional Judgement in Imaginative Education. International Journal of Education&the Arts, 7, 3.

Оқу процесінде қиялдың дамуының рөлі

Қулиева Р.Э.

*Әзірбайжан Республикасының Білім беру академиясы
(Баку, Әзірбайжан)*

Аңдатпа

Мақалада білім беру жүйесінде қиялды реттеу және дамыту мәселелері қарастырылған. Мектеп педагогикасы мен психологиясында оқушылардың қиялын дамытуға байланысты шешілмеген мәселелер атап өтіледі. Дәстүрлі педагогиканың балалардағы логикалық ойлауды өлшеуге бағытталғандығы анықталып, логикалық емес ойлау формаларымен байланысты шығармашылық қиял еленбейді. Оқушыларды ынталандыру үшін қиялдың маңыздылығы айтылады. Мақалада қиялды ынталандыру педагогикалық әдіс емес, кез-келген педагогикалық әрекеттің қалыптасуының алғышарты ретінде қарастырылады. Оқу мен ақыл-ой оқушылардың шығармашылық қиялын шығаруға ықпал ететін құрал екендігі атап өтілді.

Мұғалімдер балалардың шығармашылық қиялын ынталандыратын әрекеттерге назар аударуы керек. Нысандарды, қызмет орнын, музыканы тыңдау және шығармашылық тапсырмалармен танысу ақылдың күнделікті ойлардан алыстап, қиялға мүмкіндіктер ашатындығына ықпал етеді. Балаларға нұсқаулар берілуі керек, олар үшін әр түрлі қиялдарды пайдалану керек.

Әр адамның шығармашылық әлеуеті бар екендігі атап өтілді, ал тәрбиешілердің міндеті – осы шығармашылық әлеуетті анықтау.

Түйін сөздер: оқушы, білім, қиял, ақыл, шығармашылық, даму.

The role of development of imagination in the learning process

Guliyeva R.E.

*Академия образования Азербайджанской республики
(Баку, Азербайджан)*

Abstract

The research article deals with the issues of regulation and development of the imagination in the education system. There are still unresolved issues in school pedagogy and psychology with regard to the development of students' imagination. The research revealed that traditional pedagogy measures logical thinking of children, and the creative imagination associated with non-logical forms of thinking is ignored. The article suggests that imagination is also important to ensure student motivation. In the article, it is suggested that stimulation of imagination should not be considered an alternative pedagogical method but a prerequisite for the formation of any pedagogical action. It is noted that learning and intelligence are the means to facilitate the development of the creative imagination of students.

Teachers should pay due attention to class activities that stimulate the creative imagination of children. A glance at objects, a place of an activity, listening to music and engaging in creative tasks contribute to the fact that the mind moves away from everyday thoughts and opens up opportunities for imagination. Children need certain instructions with which they can apply different types of imagination.

In the article, it is also mentioned that each person has creative potential and the task of teachers should identify this potential.

Key word: student, education, imagination, intellect, creativity, development

Поступила в редакцию 18.09.2018

FTAMP 37.015.3

М.Е. ЕРМАҒАНБЕТОВ¹, АСАНОВА С.Ж.², Ә.С. АКРАМОВА¹, Ш.Б.БӘЙНЕСІ¹

¹ Алматы университеті (Алматы, Қазақстан),

² «Сымбат» дизайн және технология академиясы (Алматы, Қазақстан)

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ БІЛІКТІЛІГІН ДАМУДЫҢ ШАРТЫ РЕТІНДЕ

Аннотация

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы әлемдік ақпараттық және білім беру кеңістігіне енуге бағытталған білім беру жүйесін құруда. Бұл үдеріс білім мазмұнына, оқыту әдістері мен технологияларына түзетулер жасайды. Қоғамды ақпараттандыру үдерістері адам іс-әрекетінің барлық түрлерін интеллектуалдандыруға, қоғамның сапалы жаңа ақпараттық ортасын құруға, оның ішінде адам шығармашылығының дамуы жүруіне ықпал етеді. Мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзіреттілігін дамытудың шарты ретінде ақпараттық технологияны меңгеру, болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне ақпараттық және компьютерлік оқытуды ұйымдастыру және оның бастауыш сынып оқушыларының ақпараттық-компьютерлік мәдениетін дамытуға әсері қарастырылады. Авторлар болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзіреттілігінің құрылымында ақпараттық және компьютерлік мәдениетті қарастырады. Бұл мақаланың мақсаты - мұғалімнің зияткерлік әлеуетін дамытуға ықпал ететін ақпараттық технологияларды пайдалану мүмкіндіктерін анықтау.

Түйін сөздер: ақпараттық технологиялар, білім беру, ақпараттық-коммуникациялық құзіреттілік

Кіріспе. Қазіргі қоғамның стратегиялық ресурсы – интеллектуалдық әлеуеті бар адам капиталы. Интеллектуалды ұлт қалыптастыру –Қазақстанның даму мақсаттарының бірі. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті «Интеллектуалды ұлт – 2020» Ұлттық жобасындағы «бүгінгі таңда ең құнды білім – бұл шығармашылық ойлау, білімді қайта өңдеу, жаңа шешімдер, технологиялар мен инновациялар құру қабілеті. Ол үшін бізге жаңа әдіс-тәсілдер, оқытудың жаңа формалары, жаңа мамандар қажет» [1].

Мемлекет басшысы Қ.Тоқаев елімізде электронды коммерция әлі де дамымағанын,

Интернетке қол жеткізу деңгейі төмен екенін, әсіресе ауылдық жерлерде жеткіліксіз екенін атап айтты. Осыған орай, «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы «орта мерзімді болашақта цифрлық технологияларды қолдану арқылы республика экономикасының даму қарқынын жеделдетуге және халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға, Қазақстан экономикасының болашақтың цифрлық экономикасын құруды қамтамасыз ететін дамудың түбегейлі жаңа жолына өтуіне жағдай туғызуға бағытталған болуы қажет» – делінген [2].

«Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы адами капиталды дамыту қажеттілігі туралы айтады, Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіне келесі бастамалар енгізілді ұсынады:

– 3-4 сыныптарда «Ақпараттық және коммуникациялық технологиялар» пәні енгізу, бұл мектепте және күнделікті өмірде оларды тиімді пайдалану үшін заманауи ақпараттық технологиялармен жұмыс туралы жалпы базалық білімді құрайды;

– робототехникада бағдарламалаудың жалпы негіздерін үйрететін үйірмелер ашу [3].

Бүгінде еліміздегі мектептердің алдында ақпараттық және коммуникациялық технологиялар сияқты заманауи инновациялық технологиялар саласында білікті маман даярлау міндеті тұр. Қоғамның цифрлық стандартқа көшуі университеттің білім беру мазмұнын қайта қарауды, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды мұғалімнің кәсіби іс-әрекетінің құралы ретінде пайдалануды, шығармашылық ойлау мен техникалық дағдыларды дамыту арқылы мұғалімдерді даярлауды талап етеді.

Болашақ мұғалімдерді даярлауда ақпараттық технологиялар пайдаланып оқыту мәселелері отандық және шетелдік ғалымдар мен әдіскерлердің басты назарында. Мұғалімдерді ақпараттық ортада жұмыс істеуге үйрету, олардың ақпараттық технологиялармен жұмыс істей білуі болашақ мұғалімнің зияткерлік әлеуетін дамытудың шарты болып табылады. Осы саладағы жұмыстарға шолу және талдау жасау барысында мәселенің кеңдігін, отандық жоғары оқу орнында да, шетелде де шешім іздеуде екенін көрсетеді.

Larisa V. Shavinina «High Intellectual and Creative Educational Multimedia Technologies for the Gifted» мақаласы жоғары зияткерлік және шығармашылық білім беру мультимедиалық технологияларын (HICEMT) жақын болашақта дарынды білім берудің мүмкін әдістерінің бірі ретінде ұсынады. HICEMT маңыздылығы

білім беру, психологиялық, әлеуметтік, экономикалық және технологиялық тұрғыдан қарастырылады [4].

Chen Qi «Training teacher educators: a case study of integrating information technology into teacher education» еңбегінде соңғы онжылдықта IT қолдану білім беру жүйесіне өсіп келе жатқанын көрсетеді. Мақалада Қытайдағы төрт орта мектепте ақпараттық технологиялар мен мұғалімдер білімі саласындағы зерттеу нәтижелері туралы айтылады. Зерттеуде орта мектептерде компьютерлер мен ақпараттық технологияларды енгізу процесі, мұғалімдердің түсінігі және олардың оқу бағдарламаларына жаңа технологиялардың кірігуіне көзқарасы сипатталған [5].

Mei Lick Cheok, Su Luan Wong, Ahmad Fauzi Mohd Ayub, Rosnaini Mahmud «Understanding Teacher Educators' Beliefs and Use of Information and Communication Technologies in Teacher Training Institute» түсінігі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) қолданумен байланысты сәтті тәжірибелер мен қиындықтарды ұсынды. Мақалада бес мұғалімнің ақпараттық технологияларды пайдалану, үздіксіз кәсіби даму бағдарламаларын (CPD) әзірлеу туралы пікірлері көрсетілген [6].

Shea, V.J., Dow, K.E., Chong, A.YL. et. al «An examination of the long-term business value of investments in information technology» мақалада жоғары оқу орындары енгізілген сәттен бастап ақпараттық технологиялар (IT) оқу және зерттеу жұмыстарының ажырамас, динамикалық және даулы құрамдас бөлігіне айналды. Бұл мақалада осындай ресурстармен байланысты және Овьедо университетінде білім беру факультетінде пайда болған мәселелер талқыланады. Ол сонымен қатар осы салада шешім қабылдауды жетілдіруге арналған бірнеше нұсқаулықтар беруге, сондай-ақ жоғары оқу орындарында осындай технологияларды қолдануға қатысты бірқатар маңызды қорытындыларды таратуға бағытталған [7].

Jiliang Shen, Chongde Lin, Xuemin Zhang, Zhao Xia. Qingyun Niu «Knowledge

Structure of Elementary School Teacher Training Based on Educational Technology: Focus on Classroom Teaching» мақаласында компьютерлік технологияның дамуы, мұғалімдер мен мұғалімдерге арналған көптеген онлайн-ресурстар, интерактивті оқыту туралы баяндалады. Мақалада Интернеттегі оқыту бағдарламасын қолдану және осы ресурстарды тиімді пайдалану жолдары қарастырылады [8].

«Integrating technology in a field-based teacher training program: The PT3@ASU project» атты мақалада Аризона мемлекеттік университетінде RTZ технологияларын қолдануға болашақ оқытушының дайындығын талқылайды. Brush T. және басқалар мұғалімдерді жұмысқа даярлау және бастауыш сыныптарда ақпараттық технологияларды пайдалану тәжірибесімен бөліседі [9].

Білім беруде ақпараттық технологияларды қолдану мәселелерін көптеген ғалымдар зерттеп, Ж.Ы. Сәрсекеева [10], Е.В.Михеева [11], С.В. Симонович [12] және т.б. ғылыми еңбектер жариялады. Білім берудегі ақпараттық технологиялардың құрылымы мен мазмұнын А.І. Тәжіғұлова [13], Г.Б.Таутаева [14] және т.б. сияқты қазақстандық ғалымдар зерттеді.

Қазіргі уақытта оқу процесінде электрондық және мультимедиалық оқу бағдарламаларын жасау және қолдану процесі жалғасуда. Бұл салада қазақстандық ғалымдар Д.М.Джусубалиева, А.К.Мынбаева [15], Г.К. Нұрғалиева, Е.В. Артыкбаева [16] және т.б. электронды оқулықтарды құру мәселелерімен айналысуда.

Ақпараттық технологиялар білім беру контекстінде әртүрлі әдістер, мәліметтермен және ақпараттық ресурстармен жұмыс жасау құралдары туралы білімдер жиынтығы; пән туралы соңғы ақпаратты алу үшін ақпаратты таңдау, өңдеу және беру әдісі мен құралдары. И.Г. Захарова білім берудің ақпараттық технологияларын білім берудің (мұғалімнің іс-әрекеті), білімнің (оқушының іс-әрекетін) қабылдаудың жаңа мүмкіндіктерін қалыптастыру, білім беру сапасын бағалау

және педагогикалық процесте оқушының жеке тұлғалық қалыптасуы үшін жаңа мүмкіндіктерді қалыптастыру үшін ақпараттық технологияға қосымша ретінде түсіну керек екенін айтады [17].

Оқытудың жаңа заманауи түрлерінің бірі ретінде қазақстандық оқымысты Н.Керімбаевтың халықаралық энциклопедияға кірген еңбегінде «виртуалды оқыту форматтары» жаңа көзқарас жайлы мәселе қозғайды. Ол қазіргі кездегі білім беру саласына ақпараттық технологияларды пайдаланудың тың мәселелерін ұсынады [18].

В.Ф. Шолохович «ақпараттық технологияларды» білім беруді ақпараттандыру құралдары қолданылатын білімді игерудің жоспарланған және саналы түрде ұйымдастырылған үдерісін зерделеумен айналысатын дидактиканың бір саласы ретінде бағалайды» [19].

Білім беруде заманауи ақпараттық технологиялар енгізіле отырып, білім беру мекемесінің мәдениеті мен білім беру үдерісінде мұғалімнің рөлі өзгереді. Өз бетінше білім алуға баса назар аударылуына байланысты мұғалімнің оқу іс-әрекетінің кеңестік және түзетушілік бағыты күшейтіледі. Студенттерге қазіргі заманғы технологиялармен ұсынылған ғылыми және білім беру ақпаратының шамадан тыс болуы жағдайында базалық және сабақтас пәндер бойынша мұғалімдерді даярлауға қойылатын талаптар артып келеді. Мұғалімнің тұлғалық, жалпы мәдени, коммуникативті қасиеттеріне қойылатын талаптар да едәуір артады.

Өкінішке орай, оқу үдерісінде пайдалануға арналған көптеген ақпараттық ресурстар үшін педагогикалық деңгей төмен. Бұл жағдайдың басты себептерінің бірі – негізінен компьютерлік оқыту бағдарламаларын психология, дидактика, мазмұны мен белгілі бір пәнді оқыту әдістері саласындағы жетекші мамандардың қатысуынсыз бағдарламалау саласындағы мамандар жасайды. Сонымен қатар, көп жылдық тәжірибесі бар жетекші мұғалімдер, әдетте, жаңа АКТ-дан алыс, оларды иеленбейді және консервативті ойлаудың арқасында олардың маңыздылығын әрдайым түсіне бермейді.

Ақпараттық-коммуникациялық құзырлық негізінен мынадай ерекшеліктері бар екі бөліктен тұрады.

Ақпараттық құзыреттілік:

– сын тұрғысынан ұсынылған ақпараттар негізінде саналы шешім қабылдауға;

– өз бетінше мақсат қоюға және оны негіздеуге, мақсатқа жету үшін танымдық қызметті жоспарлауға және жүзеге асыруға;

– ақпаратты өз бетімен табуға, талдауға, іріктеу жасауға, қайта қарауға сақтауға, түрлендіруге және тасмалдауға, оның ішінде қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың көмегімен жүзеге асыруға;

– логикалық операцияларды (талдау, жинақтау, құрылымдау, тікелей және жанама дәлелдеу, аналогия бойынша дәлелдеу, моделдеу, ойша эксперименттеу, материалды жүйелеу) қолдана отырып, ақпаратты өңдеуге;

– өзінің оқу қызметін жоспарлау және жүзеге асыру үшін ақпаратты қолдануға мүмкіндік береді.

Коммуникациялық құзіреттілік:

– нақты өмір жағдайында өзінің міндеттерін шешу үшін қазақ және басқа тілдерде ауызша және жазбаша коммуникациялардың түрлі құралдарын қолдануға;

– коммуникативтік міндеттерді шешуге сәйкес келетін стилдер мен жанрларды таңдауға және қолдануға;

– әдептілік ережелеріне сәйкес өзіндік пікірін білдіруге;

– нәтижелі өзара іс-әрекетті, түрлі көзқарас және әртүрлі бағыттағы адамдармен сұхбат жүргізе отырып, шиелініскен ахуалдарды шешуді жүзеге асыруға;

– жалпы нәтижеге қол жеткізу үшін түрлі көзқарастағы адамдар тобымен қатынас (коммуникация) жасауға мүмкіндік береді.

Қазіргі кезде ақпараттық коммуникациялық технологиялардың дамуы жаңа әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайға қарай бейімделіп келеді.

Атап айтқанда, қоғамдағы туындайтын жаңа ақпараттық құбылыстардың рөлі мен факторлары ақпараттық және коммуникациялық құзыреттіліктің қайшылықтары мен үйлесімділік жүйесін анықтайды. Бұл бағыттағы зерттеулердің даму деңгейі ғылым мен практиканың қажеттіліктерін қанағаттандыра алмауда. Оның ішіндегі ең бастысы – қоғамды ақпараттандыру жағдайында бастауыш мектепте математикадан білім беру бойынша зерттеулерді ұйымдастыру теориясы мен әдістемелік жүйесінің жасалмағандығында болып отыр. Оқу үдерісін ақпараттандыру білім беруді ақпараттандыру үдерістерімен ұштасып жататындығы белгілі. Сондықтан телекоммуникациялық технологиялардың, мультимедиялық оқу құралдарының кең таралуы заман талабына сай білім беру үдерісін жасап, жүзеге асыра отырып, білім алушылардың адамгершілік пен тұлғалық ұстанымдарына басымдық бере отырып, оқу үдерісін жаңа деңгейге көтереді.

Математика білім мазмұнының ең алғашқы бастамасы бастауыш буында жүзеге асатыны белгілі. Себебі, бастауыш буында жоғары сыныптарда оқылтын бүкіл пәннің іргетасы қаланып қана қоймайды, сонымен қатар білім алуға талпынушылық, яғни балалардың оқу әрекеті, танымдық белсенділік, жеке бастың адами қасиеттерінің негізі осы кезеңде қаланады. Сонымен қатар, осы кезеңде баланың белсенділігі, оның рухани және дене күші де дами бастайды. Осы жасқа лайықты мазмұн мен оны оқытудың әдісін саралау, бала жанына жақын қарым-қатынас арқылы оларды дамыту мәселесін ғылыми жолға қою оңай мәселе емес.

Бастауыш мектепте бірыңғай ақпараттық кеңістігі ақпараттық ресурстар және олармен жұмыс жасау әдістерінің иерархиясы бар ақпараттық орта болып саналады.

Сабакта ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланудың ерекшеліктері:

– оқушының өз бетімен жұмысы;

– аз уақытта көп білім алып, уақытты үнемдеу;

- білім-білік дағдыларын тест тапсырмалары арқылы тексеру;
- шығармашылық есептер шығару;
- қашықтықтан білім алу мүмкіндігінің туындауы;
- қажетті ақпаратты жедел түрде алу мүмкіндігі;
- экономикалық тиімділігі;
- іс-әрекет, қимылды қажет ететін пәндер мен тапсырмаларды оқып үйрену;
- қарапайым көзбен көріп, қолмен ұстап сезіну немесе құлақ пен есту мүмкіндіктері
- болмайтын табиғаттың таңғажайып процестерімен әр түрлі тәжірибе нәтижелерін көріп, сезіну мүмкіндігі;
- оқушының ой-өрісін дүниетанымын кеңейтуге де ықпалы зор.

Ақпараттандыруды, нақты оқу орнындағы заманауи білім беру мекемелерінің барлығына таныс қызмет түрін қоспағанда, барлық ақпаратты өңдеу үдерістерін автоматтандыруда ақпараттық технологиялық құралдарын пайдаланушы іс-шаралар кешені деп түсіндіруге болады. Осындай анықтамадан ақпараттық технология құралы ұғымының негізгі рөлі анықталады.

Ақпараттық технология құралдары «...есептеуіш техника-қорында жұмыс істейтін қондырғы және жүйе, аспаптық бағдарламалық құрал, аппараттық, техникалық кешен.

Оқытудың ақпараттық технологиялары – бұл білім беру үдерісін іске асыру үшін пайдаланатын компьютердің электронды құралдарының, компьютерлік желілердің, компьютерлік телекоммуникациялардың, басқа да байланыс құралдары мен олардың жұмыс істеу тәсілдерінің жиынтығы.

Бүгінгі таңда математиканы бастауыш сынып оқушылардың ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін қалыптастыруда пайдалана отырып оқыту – тиімді ұғындырудың бір тәсілі. Сонымен бірге оқушының ақпарат құралдарымен сауатты түрде жұмыс істей білуіне назар аударған жөн. Оқушылардың ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін қалыптас-

тырудағы оқыту технологиясының мақсаты: әрбір оқушының өзінің білім деңгейін теориялық және практикалық, оқушының мұғаліммен өздік жұмыстарында, оқушының өздік жұмыстарында оқу материалдарын дәстүрлі техникаларды, компьютерлік бағдарламалар көмегімен ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыра отырып, бірізділікпен терең меңгергенін қамтамасыз етеді.

Заман ағымына қарай бастауыш сынып оқушыларының математикалық білімдерін жетілдіруде оқу үдерісінде білім берудің озық технологияларын қолдану – бүгінгі күннің өзекті мәселесі.

Білім беру жүйесіне заманауи ақпараттық технологияларды енгізу үшін:

1. Оқу орнында жабдықтардың қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз ететін технологиялық жағдайлар жасау.
2. Техникалық жабдықты қолдауға, сондай-ақ ақпараттық технологияларды қолданудың оқу-әдістемелік аспектілерін жасауға білікті кадрларды даярлау.
3. Ақпарат пен білім өндірісінің жедел дамуын қамтамасыз ету.
4. Білім беру ұйымдарында заманауи ақпараттық технологияларды қолдану үшін ақпараттық-құқықтық базаны құру.

Қазіргі ақпараттық технологиялардың алуан түрлерін нақты дидактикалық қағидаларды ескере отырып қолдану маңызды: оқушылардың жеке мүмкіндіктеріне бейімделуді көздейтін бейімделу қағидасы; оқушылардың интерактивті диалогты, сондай-ақ, тиімді кері байланысты қамтамасыз ететін түрлі ақпараттық технологияларды қолдануды көздейтін оқытудың интерактивтілік қағидасы; оқу материалын ұсыну сапасымен салыстырғанда қазіргі заманғы ақпаратты көрсету құралдарының мүмкіндіктерін диагностикалаумен бірге оқу материалын компьютерлік визуализацияның барлық мүмкіндіктерін іске асыру принципі; алгоритмдік, визуалды-бейнелі, рефлексивті ойлау стилін қалыптастыруды, туындаған қиын сәттерде практикалық немесе

вариативті шешімдерді жүзеге асыруды, ақпаратты өңдеудің көптеген жүйелерін қолдана отырып, мәліметтер базасында мәліметтермен жұмыс жасау дағдыларын, студенттердің зияткерлік әлеуетін дамыту принципі жүйелер, ақпараттық базалар;

толықтығын, сондай-ақ оқу циклдерінің үздіксіздігін қамтамасыз ету принципі ақпараттық технологиялар құралдарының және оқу процесінің барлық бөліктерінің тұтастығының болуын білдіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- [1] Интеллектуалды ұлт – 2020 /Қазақстан Республикасы Мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010.
- [2] Тоқаев Қ. Экономиканы дамытуға жаңа ойлар, жаңа әрекеттер. – Нұр-Сұлтан, 2019.
- [3] Цифрлық Қазақстан /Қазақстан Республикасы Мемлекеттік бағдарламасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы. – Астана, 2017.
- [4] Shavinina L.V. High intellectual and creative educational multimedia technologies for the gifted //International handbook on giftedness. – Springer, Dordrecht, 2009. – Pp. 1181-1202.
- [5] Qi C. Training teacher educators: a case study of integrating information technology into teacher education // Information Technology. – Springer, Boston, MA, 1997. – Pp. 184-192.
- [6] Cheok M. L. et al. Understanding Teacher Educators' Beliefs and Use of Information and Communication Technologies in Teacher Training Institute //Envisioning the Future of Online Learning. – Springer, Singapore, 2016. – Pp. 11-21.
- [7] Shea, V.J., Dow, K.E., Chong, A.YL. et al An examination of the long-term business value of investments in information technology. Inf Syst Front (2019) 21: 213. <https://doi.org/10.1007/s10796-017-9735-5> (дата обращения 15.11.19)
- [8] Cadavieco J. F., Pérez C. R., Fernández C. B. Information technology incident management: a case study of the University of Oviedo and the Faculty of Teacher Training and Education //International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2012. – V.9. – №. 2. – Pp. 280-295.
- [9] Brush T. et al. Integrating technology in a field-based teacher training program: The PT3@ ASU project // Educational Technology Research and Development. – 2003. – Т. 51. – №1. – С. 57-72.
- [10] Sarsekeyeva Zh.Y., Akilbekova A.S., Sarsekeyeva N.Y. Intellectual development of learners as a result of educational activities //Education and science without borders, 2017. – Vol.8. – №16(2). – P.45–49
- [11] Михеева Е.В. Информационные технологии в профессиональной деятельности: Учеб. пособие для сред. проф. образования. – М.: Академия, 2004. – 384 с.
- [12] Смирнов А.В. Методика применения информационных технологий в обучении физике: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2008. – 240 с.
- [13] Тажигулова А.И. Методология и технология информатизации среднего образования. Автореферат дисс. д.п.н: 13.00.02. – Алматы, 2009. – 48 с.
- [14] Таутаева Г.Б. Бастауыш мектепте Интернет-ресурстарды пайдаланудың әдістемесі. п.ғ.к. дисс. Авторефераты. – Алматы, 2009. – 34 с.
- [15] Джусубалиева Д.М., Мынбаева А.К. Цифровая компетентность современного педагога и информационная культура: новые системы //Вестник Академии Педагогических Наук Казахстана, 2017. – №4(78). – С.25-33.
- [16] Нургалиева Г.К., Артыкбаева Е.В. Электронное обучение как условие инновационного развития системы образования //Вестник КазНУ, серия «Педагогические науки», 2012. – №1(35). – С.9-12
- [17] Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании: Учеб. пос. для студ. высш. учеб. заведений. – 6-е изд. – М.: Академия, 2010. – 192 с.
- [18] Kerimbayev N. Formats of Virtual Learning. In: Tatnall A. (eds) Encyclopedia of Education and Information Technologies. – 2019. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-60013-0_201-1
- [19] Шолохович В.Ф. Информационные технологии обучения: дидактические основы, проблемы разработки и использования. – Уральск: УГПУ, 1995. – 230 с.

References

- [1] Intellektualdy ult – 2020 /Kazakstan Respublikasy Memlekettik bagdarlamasy. –Astana, 2010.
- [2] Тоқаев Қ. Ekonomikany damytuga zhana ojar, zhana әрекеттер. – Nur-Sultan, 2019.
- [3] Cifrlық Kazakstan/Kazakstan Respublikasy Memlekettik bagdarlamasy ukimetinin 2017 zhylygy 12 zheltoksandagy № 827 kaulыsy. –Astana, 2017.
- [4] Shavinina L.V. High intellectual and creative educational multimedia technologies for the gifted //International handbook on giftedness. – Springer, Dordrecht, 2009. – Pp. 1181-1202.
- [5] Qi C. Training teacher educators: a case study of integrating information technology into teacher education // Information Technology. – Springer, Boston, MA, 1997. – Pp. 184-192.
- [6] Cheok M. L. et al. Understanding Teacher Educators’ Beliefs and Use of Information and Communication Technologies in Teacher Training Institute //Envisioning the Future of Online Learning. – Springer, Singapore, 2016. – Pp. 11-21.
- [7] Shea, V.J., Dow, K.E., Chong, A.YL. et al An examination of the long-term business value of investments in information technology. Inf Syst Front (2019) 21: 213. <https://doi.org/10.1007/s10796-017-9735-5> (data obrasheniya 15.11.2019).
- [8] Cadavieco J. F., Pérez C. R., Fernández C. B. Information technology incident management: a case study of the University of Oviedo and the Faculty of Teacher Training and Education //International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2012. – V.9. – №. 2. – Pp. 280-295.
- [9] Brush T. et al. Integrating technology in a field-based teacher training program: The PT3@ ASU project // Educational Technology Research and Development. – 2003. – T. 51. – №1. – S. 57-72.
- [10] Sarsekeyeva Zh.Y., Akilbekova A.S., Sarsekeyeva N.Y. Intellectual development of learners as a result of educational activities //Education and science without borders, 2017. – Vol.8. – №16(2). – P.45–49
- [11] Miheeva E.V. Informacionnye tekhnologii v professional’noj deyatel’nosti: Ucheb. posobie dlya sred. prof. obrazovaniya. – M.: Akademiya, 2004. – 384 s.
- [12] Smirnov A.V. Metodika primeneniya informacionnyh tekhnologij v obuchenii fizike: Ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ucheb. zavedenij. – M.: Akademiya, 2008. – 240 s.
- [13] Tazhigulova A.I. Metodologiya i tekhnologiya informatizacii srednego obrazovaniya. Avtoreferat diss. d.p.n: 13.00.02. – Almaty, 2009. – 48 c.
- [14] Tautaeva G.B. Bastauysh mektepte Internet-resurstardy pajdalanudyң әdistemesi. p.f.k. diss. Avtoreferaty. – Almaty, 2009. – 34 c.
- [15] Dzhusubalieva D. M., Mynbaeva A. K. Cifrovaya kompetentnost’ sovremennogo pedagoga i informacionnaya kul’tura: novye sistemy //Vestnik Akademii Pedagogicheskikh Nauk Kazahstana, 2017. – №4(78). – S.25-33.
- [16] Nurgalieva G.K., Artykbaeva E.V. Elektronnoe obuchenie kak uslovie innovacionnogo razvitiya sistemy obrazovaniya /Vestnik KazNU, seriya «Pedagogicheskie nauki», 2012. – №1(35). – S.9-12
- [17] Zaharova I.G. Informacionnye tekhnologii v obrazovanii: Ucheb. pos. dlya stud. vyssh. ucheb. zavedenij. – 6-e izd. – M.: Akademiya, 2010. – 192 s.
- [18] Kerimbayev N. Formats of Virtual Learning. In: Tatnall A. (eds) Encyclopedia of Education and Information Technologies. – 2019. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-60013-0_201-1(data obrasheniya 15.11.2019).
- [19] Sholohovich V.F. Informacionnye tekhnologii obucheniya: didakticheskie osnovy, problemy razrabotki i ispol’zovaniya. – Ural’sk: UGPU, 1995. – 230 s.

Овладение информационными технологиями как условие развития профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов

М.Е. Ермаганбетов¹, Асанова С.Ж.², А.С. Акрамова¹, Ш.Б.Бәйнеш¹

¹ Университет Алматы, (Алматы, Казахстан)

² Академия дизайна и технологии «Сымбат» (Алматы, Казахстан)

Аннотация

В настоящее время в Республике Казахстан идет становление системы образования, ориентированной на вхождение в мировое информационно–образовательное пространство. Этот процесс вносит коррективы в содержание образования, методов и технологий обучения. Процессы информатизации общества

способствуют интеллектуализации всех видов человеческой деятельности, созданию качественно новой информационной среды социума, в которой происходит развитие творческого потенциала человека. В статье рассматриваются вопросы овладения информационными технологиями как условия развития профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов, организации информационно-компьютерной подготовки будущих учителей начальных классов и ее влияние на развитие информационно-компьютерной культуры младших школьников. Авторы рассматривают информационно-компьютерную культуру в структуре профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов. Целью данной статьи является выявление возможностей использования информационных технологий, способствующих развитию интеллектуального потенциала педагога.

Ключевые слова: информационные технологии, образование, информационно-коммуникационная компетентность.

Ownership of information technologies as a condition of development of professional competence of the future teacher of initial classes

M. Ermaganbetov¹, S. Asanova², A. Akramova¹, Baines Sh.¹

¹ *University Almaty (Almaty, Kazakhstan),*

² *Academy of Design and Technology «Symbat»
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

Currently, the Republic of Kazakhstan is developing an education system focused on entering the global informational and educational space. This process makes adjustments to the content of education, teaching methods and technologies. The processes of informatization of society contribute to the intellectualization of all types of human activity, the creation of a qualitatively new information environment of society, in which the development of human creativity takes place.

The article discusses the issues of mastering information technology as a condition for developing the professional competence of a future primary school teacher, organizing information and computer training of future primary school teachers and its impact on the development of information and computer culture of elementary school students. The authors consider information and computer culture in the structure of professional competence of a future primary school teacher. The purpose of this article is to identify the possibilities of using information technologies that contribute to the development of the intellectual potential of a teacher.

Keywords: information technology, education, information and communication competence.

Редакцияға 22.11.2019 қабылданды.

МРНТИ 14.01.21

Л.Қ.ӨМІРЗАҚОВА

*Западно-Казахстанский государственный университет имени М.Утемисова
(Уральск, Казахстан)*

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ ПЕДАГОГА-МУЗЫКАНТА

Аннотация

В статье рассматриваются актуальные аспекты научно-исследовательской деятельности в системе подготовки будущих педагогов-музыкантов. Автором проведен анализ форм и методов учебной исследовательской работы, обзор научных исследований в сфере обучения будущих специалистов, внедрения достижений современной науки в практическую деятельность, развития музыкальной культуры и личности

обучающихся. Так, студенты активно занимаются творчеством, изучают основы научно-исследовательской работы, развивают свои навыки самостоятельного поиска и познавательной деятельности. Например, работа над рефератом способствует глубокому изучению и анализу источников, подготовка доклада способствует развитию умения излагать определенные темы музыкально-педагогического содержания. Рецензия как вид исследовательской деятельности представляет собой критический отзыв о каком-либо сочинении, а курсовая работа является важнейшим элементом учебного процесса.

Ключевые слова: научно-исследовательская деятельность, самостоятельный поиск, подготовка педагогов-музыкантов, реферат, доклад, курсовая работа, научное сообщество студентов.

Научно-исследовательская деятельность в подготовке будущих педагогов-музыкантов является важной составляющей учебного процесса, ее элементы присутствуют во всех формах учебной деятельности, таких как лекции, семинарские и практические занятия, учебная, педагогическая и производственная практика и др.

Знание и применение методов исследования позволяет педагогу-музыканту планировать и прогнозировать свою работу, системно подходить к исследовательскому поиску и обработке полученных результатов, способствует закреплению теоретических знаний и развитию творческого мышления. Решение исследовательских задач обязательно предполагает совместную деятельность педагога и обучающегося, при этом важно взаимодействие студентов друг с другом.

Существующая система подготовки музыкантов-педагогов предусматривает теоретическую подготовку в области музыкального образования, истории музыки, музыкальной педагогики, психологии музыки и знание других теоретических дисциплин, а также исполнительскую подготовку по специальным дисциплинам (инструментальная подготовка, дирижирование, постановка голоса и др.). На индивидуальных занятиях педагог может определить уровень готовности студентов к научно-исследовательской деятельности, выявить его индивидуальные способности и особенности.

Музыкальные произведения могут использоваться в качестве иллюстраций на лекциях, на семинарских и практических занятиях на их основе строится обсуждение и анализ педагогических ситуаций, на

практике студенты изучают музыкальные произведения при подготовке к урокам музыки. Примером может служить использование метода групповых дискуссий при изучении методики музыкального образования, когда студенты сравнивают и анализируют различные музыкально-педагогические ситуации, научные публикации, рассматривают различные системы и методы обучения музыке, высказывают свою точку зрения и вырабатывают общую позицию по поставленной проблеме и пути решения. В этом случае часто используются такие формы исследовательских задач, как обсуждение и художественно-педагогические деловые игры, а также другие формы и методы учебной исследовательской работы.

Многие ученые-музыканты занимались исследованием проблем подготовки музыкантов-педагогов, таких как, например, внедрение достижений современной науки в практическую деятельность будущего учителя музыки, подготовка музыканта-профессионала (Калиакбарова Л.Т. [1-3], Дүкенбай Н., Дүкенбай Н. [4], Кажигалиева Л.М. [5; 6], Нағымова М.М., Бекеева Ф.А. [7], Таиров А.Т. [8] и др.).

Э.Б.Абдуллин и Л.С.Майковская выделяют два этапа в обучении будущих педагогов-музыкантов основам исследовательской деятельности. Так, изучение теории и методики музыкального образования, научных трудов педагогов-музыкантов и исследователей позволяет понять проблемы исследовательской деятельности в подготовке специалистов. На втором этапе студентам уже намного легче освоить технологии эмпирических и теоретических методов научно-исследовательской работы и

овладеть процессом подготовки выпускной квалификационной работы [9, С.185]. По мнению авторов каждый педагог-исследователь должен стремиться к развитию личности обучающихся путем развития их музыкальной культуры [9, С.186]. Е.Е.Ланкина, Т.Н.Шапова, К.А.Жабинский, Л.А.Пиджоян, Т.Д.Кириченко, И.В.Ефремова, М.Ю.Петрова, рассматривают аспекты подготовки педагогов-музыкантов к научно-исследовательской деятельности и музыкально-просветительской деятельности в условиях вуза, а также научно-исследовательскую деятельность как фактор повышения педагогического мастерства учителя музыки [10-14].

Многие ученые изучают вопросы подготовки педагогов профессионального обучения и взаимодействия научно-исследовательской и исполнительской деятельности (Б.Т.Абенова, Г.Ш.Альназарова, К. Байдалиев, В.В. Долговых, А.Е. Есполова, Д.Ш. Жумагалиева, Л.Қ.Өмірзақова, Ө. Пұшпанов, Г.Н. Курбонова [15-23]).

Так, на занятиях студенты активно занимаются творчеством, изучают основы научно-исследовательской работы, активизируется их познавательная деятельность, развиваются навыки самостоятельного поиска. С помощью создаваемых музыкально-педагогических ситуаций и постановки научно-исследовательских задач создается особая атмосфера творческого восприятия учебного материала, чему способствуют подготовка рефератов и докладов, выполнение курсовых и квалификационных работ, рецензирование и т.д. [24].

Одной из форм исследовательской работы является подготовка реферата, суть которого состоит в кратком изложении содержания научных трудов по определенной теме или проблематике. Самостоятельная работа над рефератом способствует глубокому изучению и анализу источников и научной литературы, позволяем систематизировать и обобщать материал. Во введении освещается актуальность и значимость выбранной научной проблемы. В основной части сравниваются точки зрения исследователей

и высказывается позиция студента по отношению к рассматриваемой проблеме. В заключении делаются выводы, в конце приводится список источников [24].

При подготовке реферата важно с самого начала определить содержание темы и определить круг источников, очень удобно использовать метод контент-анализа литературы, когда все источники распределяются по группам, научным подходам или точкам зрения. Современные студенты предпочитают составлять таблицы или записывать тезисы на компьютере, однако практика показывает, что составление карточек и возможность перемещения их для визуального анализа дает возможность разложить их в нужном порядке

Критериями хорошего выступления могут выступать:

- доступность и четкость изложения материала;
- соответствие темы реферата содержанию;
- научный уровень доклада;
- достаточность необходимого фактического материала;
- наличие собственных взглядов и выводов по проблеме;
- культура выступления [24].

Более высоким уровнем исследовательской работы является подготовка докладов.

Доклад – публичное сообщение, представляющее собой развернутое изложение определенной темы музыкально-педагогического содержания. Для написания доклада следует разработать план, который может включать саму проблему, актуальность и нерешенные вопросы, цель и задачи, анализ различных точек зрения ученых, собственное мнение по проблеме, выводы и дальнейшие перспективы. Лучшие доклады также могут быть представлены на семинарских занятиях [24].

Рецензия – вид исследовательской музыкально-педагогической деятельности, критический отзыв о каком-либо сочинении, другими словами, анализ как отрицательных,

так и положительных сторон работы. При подготовке рецензии студентам следует обратить внимание на следующие моменты:

- актуальность избранной темы;
- глубина изученности проблемы;
- соответствие работы содержанию;
- корректность терминологического аппарата;
- обоснованность выводов;
- доступность изложения материала;
- выводы.

Рецензент цитирует необоснованные по его мнению позиции и доказывает свою правомерность, ссылается на конкретные источники. Рецензии должны зачитываться и обсуждаться на семинарских занятиях, что дает возможность приобрести навыки научной дискуссии. По нашему мнению, следует начинать осваивать рецензию с небольших источников, при этом необходимо учитывать индивидуальные возможности студентов [24].

Одним из важнейших видов учебного процесса является выполнение курсовой работы, которая раскрывает определенную научно-учебную проблему и требует серьезной самостоятельной работы. Тематика курсовых работ ежегодной пересматривается, графики сдачи и защиты курсовых работ составляются и утверждаются кафедрами.

Подготовка курсовых работ способствует углубленному изучению теоретической части учебного курса и развитию навыков и умений решения музыкально-педагогических задач и ситуаций [24].

При написании курсовой работы от студента требуется не только знать теорию проблемы, но и уметь проводить экспериментальные исследования. Студенты могут предлагать свои темы или проводить комплексную работу, где каждый рассматривает отдельный вопрос. При этом тематика курсовых работ должна:

- соответствовать задачам профессиональной подготовки педагога-музыканта;
- освещать актуальные проблемы музыкального образования;
- охватывать основные направления

современных научных исследований в области музыкального образования и др.

Как в правило, в курсовой работе используются результаты педагогической практики, которые анализируются и обрабатываются. Совместно с научным руководителем, студент определяет круг предполагаемых вопросов, составляет план экспериментального исследования, разрабатывает структуру работы, устанавливает сроки выполнения и формирует список изучаемых источников и научной литературы [24].

Курсовая работа отличается от выпускной (дипломной) работы объемом, содержанием и сроками выполнения, в остальном этапы подготовки совпадают. Так, например, структура курсовой работы содержит титульный лист, содержание, введение, основную часть, заключение, список использованной литературы, приложения [24].

Как известно, одним из условий профессиональной подготовки педагогов-музыкантов является научно-исследовательская деятельность. При этом саморазвитие и самовоспитание будущего специалиста предусматривает объективное понимание своих профессиональных качеств, понимание того, что требует дальнейшего развития и способность повышать свою квалификацию.

Этому в полной мере способствует организация научного объединения или научного сообщества студентов, работа в котором обеспечивает развитие научных интересов и критического мышления, формирует высокий уровень знаний и творческую самостоятельность. Основным направлением деятельности является выполнение научных исследований по тематике кафедры во внеучебное время. Структура научного объединения или сообщества включает: общее собрание, совет, секции музыкального образования [25].

Цель студенческого объединения или сообщества состоит в углубленном изучении различных аспектов музыкальной педагогики и музыкального образования.

Среди задач наиболее значимы:

- вовлечение студентов в научно-исследовательскую деятельность;
- развитие навыков самостоятельной работы студентов;
- формирование методологической культуры будущих педагогов-музыкантов;
- выявление наиболее одаренных студентов в области научного знания и развитие их творческих способностей и др.

Работа в студенческом научном объединении или сообществе с первых курсов дает большой опыт научной и исследовательской работы, способствует приобщению к этой деятельности наиболее способных студентов и повышению мотивации. Развиваются навыки и умения организационной работы, проведения заседаний, оформления и ведения необходимой документации [25].

Как отмечалось выше, научно-исследовательская деятельность предполагает работу различных секций, например, вокально-хоровой, музыкально-исполнительской, методики музыкального образования, историко-теоретической и др. В рамках секций студенты выполняют теоретические и экспериментальные исследования по своим темам, в содержание которых входит:

- посещение концертов, выставок по проблематике научно-исследовательской деятельности;
- посещение организаций образования

для проведения экспериментальных исследований;

- посещение театров, филармонии, музеев, библиотек для сбора материала;
- проведение научных и экспериментальных исследований и др.

Кроме того, в секциях студенты организуют различные творческие мероприятия – конкурсы, викторины, концерты, выставки и т.д. При их организации следует учитывать индивидуальные особенности каждого студента, чтобы все участники могли проявить их в полной мере [25].

Одним из основных условий организации научно-исследовательской работы студентов является выбор темы научного исследования как фактор будущей профессиональной деятельности педагогов-музыкантов. Немаловажны также преемственность между студентами младших и старших курсов, интеграция комплексного обучения и специализации в определенном музыкальном направлении, что дает возможность воспитывать у будущего педагога-музыканта глубокую внутреннюю культуру, широкий кругозор, самостоятельное мышление и прочную профессиональную основу.

Эффективность научно-исследовательской деятельности будущих педагогов-музыкантов зависит от множества факторов, а именно от правильного сочетания количества и объема учебных дисциплин и их соответствия учебным программам и планам, от практического освоения музыкальных произведений. Таким образом, в учебном процессе очень важно использовать весь комплекс форм и видов занятий для наиболее эффективного обучения.

Список использованных источников

[1] Калиакбарова Л.Т. Актуальные проблемы внедрения достижений современной науки в практической деятельности будущего учителя. – в кн.: Музыкальное образование в Казахстане: Хрестоматия (учебное пособие). – Вып.2. – Алматы, 2006.

[2] Калиакбарова Л.Т. Актуальные проблемы подготовки конкурентоспособного музыканта-профессионала в условиях реформирования высшего образования //Проблемы учебно-методического, методологического и информационно-технологического обеспечения подготовки специалистов в системе высшего педагогического образования: Материалы РУМС КазГосЖенПУ. – Алматы, 2010.

[3] Калиакбарова Л.Т. Инновационная образовательная среда как фактор развития научно-исследовательской работы и формирования научного мышления //The Way of Science: International scientific journal. – Volgograd, 2014. – № 7.

[4] Дүкенбай Н., Дүкенбай Г. Педагог-музыканттың әдіснамалық мәдениеті: Оқу құралы. – Павлодар, 2010. – 122 б. – ISBN 9965-573-94-8.

[5] Кажигалиева Л.М. Педагог-музыканттың кәсіби зерттеушілігін қалыптастыру негіздері //Жаңа ғасырдағы білім мен ғылым: магистранттардың ғылыми мақалалар жинағы. – Орал: М.Өтемісов атындағы БҚМУ, 2012. – 142-146 бб.

[6] Қажығалиева Л.М. Педагог-музыканттың кәсіби зерттеушілігін қалыптастыруда Дина Нұрпейісованың күй-мұраларының тәрбиелік мәні //Жоғары оқу орындағы білім, ғылым және инновация: кешегісі, бүгінгі және келешегі: М.Өтемісов атындағы БҚМУ 80 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары. – Орал: М.Өтемісов атындағы БҚМУ, 2012. – 77-80 бб.

[7] Нағымова М.М., Бекеева Ғ.А. Педагог-музыканттың тұлғалық қасиетін дамытуда этномәдени толеранттылығының мәні //БҚМУ Хабаршысы, 2013. – 96-99 бб.

[8] Таиров А.Т. Педагог-музыкантты әдістемелік дайындау үрдістегі дарынды балалармен жұмыс істеуге үйрету жолдары //Білім берудегі құзыреттілік және тұлғалық-бағдарлы тұрғылар: п.ғ.д., профессор Ә.Мұхамбетжанованың 60 жас мерейтойына арналған республикалық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Орал: М.Өтемісов атындағы БҚМУ, 2011. – 138-141 бб.

[9] Абдуллин Э.Б., Майковская Л.С. Технологии обучения основам исследовательской деятельности педагога-музыканта //Преподаватель XXI века, 2015. – №4. – С.185-190 <https://cyberleninka.ru/article/v/tehnologii-obucheniya-osnovam-issledovatel'skoy-deyatelnosti-pedagoga-muzykanta> (дата обращения 12.04.2019).

[10] Ланкина Е.Е. Аспекты подготовки педагогов-музыкантов к научно-исследовательской деятельности в условиях вуза // Томск: Вестник ТГПУ, 2013. – С.83-89 [Электронный ресурс]: <https://cyberleninka.ru/article/v/aspekty-podgotovki-pedagogov-muzykantov-k-nauchno-issledovatel'skoy-deyatelnosti-v-usloviyah-vuza>. (дата обращения 12.04.2019).

[11] Шапова Т.Н. Формирование исследовательской культуры будущего педагога-музыканта в процессе профессиональной подготовки в вузе: Автореф. дис. ... канд.пед.наук: 13.00.08. – Томск, 2010. – 23 с. [Электронный ресурс]: URL: <https://www.dissercat.com/content/formirovanie-issledovatel'skoi-kultury-budushchego-pedagoga-muzykanta-v-protssesse-professiona>. (дата обращения 12.04.2019).

[12] Жабинский К.А. Научно-исследовательский аспект профессиональной подготовки современного музыканта-исследователя – выпускника музыкального вуза //Южно-Российский музыкальный альманах, 2014. – №1. – С.6-11 [Электронный ресурс]: <https://cyberleninka.ru/article/v/nauchno-issledovatel'skiy-aspekt-professionalnoy-podgotovki-sovremennogo-muzykanta-issledovatelya-vypusknika-muzykalnogo-vuza>. (дата обращения 12.04.2019).

[13] Пиджоян Л.А., Ефремова И.В., Кириченко Т.Д. Профессиональная подготовка в вузе будущего педагога к музыкально-просветительской деятельности //Ярославский педагогический вестник, 2017. – №5. – С.119-123 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/professionalnaya-podgotovka-v-vuze-budushchego-pedagoga-k-muzykalno-prosvetitel'skoy-deyatelnosti>. (дата обращения 12.04.2019).

[14] Петрова М.Ю. Научно-исследовательская деятельность как фактор повышения педагогического мастерства учителя музыки: Дис. ... канд.пед.наук: 13.00.08. – М., 2011. – 148 с. [Электронный ресурс]: URL:<https://www.dissercat.com/content/nauchno-issledovatel'skaya-deyatelnost-kak-faktor-povysheniya-pedagogicheskogo-masterstva-uch>. (дата обращения 12.04.2019).

[15] Абенова Б.Т. Подготовка будущих педагогов профессионального обучения к использованию образовательных технологий (на примере дисциплины «Методика преподавания общетехнических и специальных дисциплин»): Автореф. дис. ... канд.пед.наук: 13.00.08. – Астана: КазАТУ им.С.Сейфуллина, 2010. – 28 с.

[16] Альназарова Г.Ш. Педагогическое проектирование содержания технологической подготовки педагогов профессионального обучения: Автореф. дис. ... канд.филол.наук: 10.02.06, 10.02.01. – Караганда, 2001. – 29 б.

[17] Байдалиев К. Актуальность подготовки педагогов профессионального обучения в техническом вузе // Академическая мобильность в вузах Республики Казахстан: опыт и перспективы: Материалы научно-практической конференции. – Уральск, 2011. – С.70-72.

[18] Долговых В.В. Профессиональная подготовка будущих педагогов-психологов // Вестник ЖГУ им.И.Жансугурова. – 2010. – С.31-35.

[19] Есполова А.Е. Особенности подготовки педагогов профессионального обучения в системе непрерывного образования: Автореф. дис. ... канд.пед.наук: 13.00.08. – Алматы: КазНАУ, 2007. – 27 с.

[20] Жумағалиева Д.Ш. Подготовка педагогов к работе в рамках компетентностного подхода к образованию в условиях перехода на 12-летнее школьное обучение // Формирование функциональной грамотности учителей начальных классов в условиях 12-летней школы: Материалы областного научно-практического семинара. – Уральск, 2012. – С.10-13.

[21] Өмірзақова Л.Қ. Болашақ педагог-хормейстердің шығармашылық белсенділігін қалыптастыру жолдары // Ғ.Құрманғалиевтің музыкалық-педагогикалық мұрасы: Ғ.Құрманғалиевтің туғанына 100 жыл толуына арналған Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары. – Орал: БҚМУ, 2009. – 277-279 бб.

[22] Пұшпанов Ө. Педагог-музыканттың оқытушылардың рухани мәдениетін қалыптастыруда музыкалық-насихаттаушылық іс-әрекеті // Инновация және білім беру технологиялары: Халықаралық ғылыми-практикалық конференция еңбектері: Педагогикалық ғылымдар секциясы. – Жетісай: Сырдария университеті, 2014. – 397-401 бб.

[23] Курбонова Г.Н. Общее в научно-исследовательской и исполнительской деятельности педагога-музыканта как основа взаимодействия учебных дисциплин в его профессиональной подготовке // Педагогика искусства: Электронный научный журнал ИХО РАО, 2012. – № 3 [Электронный ресурс]: URL: <http://www.art-education.ru/electronic-journal/obshchee-v-nauchno-issledovatel'skoy-i-ispolnitel'skoy-deyatelnosti-pedagoga>. (дата обращения 05.05.2019).

[24] Смирнов С.С. Моя исследовательская работа. Как написать реферат, курсовую, ВКР и научную статью (а также цитировать и указывать источники). – М., 2015. – 60 с. [Электронный ресурс]: URL: http://dspace.bsu.edu.ru/bitstream/123456789/18622/1/Smirnov_My%20research.pdf. (дата обращения 05.05.2019).

[25] Уалиева Н.Т. Психолого-педагогические условия организации самостоятельной работы студентов на основе компетентностного подхода: Дис. ... доктора PhD. – Алматы, 2016. – 192 с. [Электронный ресурс]: URL: http://kaznpu.kz/docs/dissertacionnie_raboti/Ualiyeva_Nazym_Toleubekovna.pdf. (дата обращения 05.05.2019).

References

[1] Kaliakbarova L.T. Aktual'nye problemy vnedreniya dostizhenij sovremennoj nauki v prakticheskoj deyatel'nosti budushchego uchitelya. – v kn.: Muzykal'noe obrazovanie v Kazahstane: Hrestomatiya (uchebnoe posobie). – Вып.2. – Алматы: 2006.

[2] Kaliakbarova L.T. Aktual'nye problemy podgotovki konkurentosposobnogo muzykanta-professionala v usloviyah reformirovaniya vysshego obrazovaniya // Problemy uchebno-metodicheskogo, metodologicheskogo i informacionno-tehnologicheskogo obespecheniya podgotovki specialistov v sisteme vysshego pedagogicheskogo obrazovaniya: Materialy RUMS KazGosZHenPU. – Алматы, 2010.

[3] Kaliakbarova L.T. Innovacionnaya obrazovatel'naya sreda kak faktor razvitiya nauchno-issledovatel'skoj raboty i formirovaniya nauchnogo myshleniya // The Way of Science: International scientific journal. – Volgograd, 2014. – № 7.

[4] Дүкенбай Н., Дүкенбай Г. Педагог-музыканттың әдіснамалық мәдениеті: Оқу құралы. – Павлодар, 2010. – 122 б. – ISBN 9965-573-94-8.

[5] Kazhigaliev L.M. Pedagog-muzykantтың kasibi zertteushiligin kalypastyru negizderi // ЗHаңа ғасырдағы bilim мен ғылым: magistrantтардың ғылыми мақалалар zhinaғы. – Орал: М.Өtemisov atyндағы BҚМУ, 2012. – 142-146 бб.

[6] Қазhyғалиева L.M. Pedagog-muzykantтың kәsibi zertteushiligin kalypastyruda Dina Nұrpejisovanyn кyj-mұраларынyn тәрбиелік мәні // ZHоғары оқу орындағы bilim, ғылым zhәне innovaciya: keshegisi, бүgini zhәне

keleshegi: M.Өtemisov atyndaғы BҚМУ 80 zhyldyғына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары. – Oral: M.Өtemisov atyndaғы BҚМУ, 2012. – 77-80 bb.

[7] Narymova M.M., Bekeeva F.A. Pedagog-muzykantтың тұлғалық қасиетін дамытуда этномәдени толеранттылығының мәні // BҚМУ Хабаршысы, 2013. – 96-99 bb.

[8] Tairov A.T. Pedagog-muzykantты әдістемелік дайындау үрдістегі даярды балалармен зһымис истеуге үйрету зһoldary // Bilim berudegi қызыретілік және тұлғалық-бардарлы тұрғылар: р.ғ.д., профессор Ә.Мұхамбетжанованың 60 zhas merejtojына арналған республикалық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Oral: M.Өtemisov atyndaғы BҚМУ, 2011. – 138-141 bb.

[9] Abdullin E.B., Majkovskaya L.S. Tekhnologii obucheniya osnovam issledovatel'skoj deyatel'nosti pedagoga-muzykanta // Prepodavatel' XXI veka, 2015. – №4. – S.185-190 <https://cyberleninka.ru/article/v/tehnologii-obucheniya-osnovam-issledovatel'skoj-deyatelnosti-pedagoga-muzykanta> (data obrashcheniya 12.04.2019).

[10] Lankina E.E. Aspekty podgotovki pedagogov-muzykantov k nauchno-issledovatel'skoj deyatel'nosti v usloviyah vuza // Tomsk: Vestnik TGPU, 2013. – S.83-89 [Elektronnyj resurs]: <https://cyberleninka.ru/article/v/aspekty-podgotovki-pedagogov-muzykantov-k-nauchno-issledovatel'skoj-deyatelnosti-v-usloviyah-vuza>. (data obrashcheniya 12.04.2019).

[11] SHapova T.N. Formirovanie issledovatel'skoj kul'tury budushchego pedagoga-muzykanta v processe professional'noj podgotovki v vuze: Avtoref.dis. ... kand.ped.nauk: 13.00.08. – Tomsk, 2010. – 23 s. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.dissercat.com/content/formirovanie-issledovatel'skoj-kul'tury-budushchego-pedagoga-muzykanta-v-protsesse-professiona>. (data obrashcheniya 12.04.2019).

[12] ZHbinskij K.A. Nauchno-issledovatel'skij aspekt professional'noj podgotovki sovremennogo muzykanta-issledovatelya – vypusknika muzykal'nogo vuza // YUzhno-Rossiyskij muzykal'nyj al'manah, 2014. – №1. – S.6-11 [Elektronnyj resurs]: <https://cyberleninka.ru/article/v/nauchno-issledovatel'skij-aspekt-professional'noj-podgotovki-sovremennogo-muzykanta-issledovatelya-vypusknika-muzykal'nogo-vuza>. (data obrashcheniya 12.04.2019).

[13] Pidzhoyan L.A., Efremova I.V., Kirichenko T.D. Professional'naya podgotovka v vuze budushchego pedagoga k muzykal'no-prosvetitel'skoj deyatel'nosti // YAroslavskij pedagogicheskij vestnik, 2017. – №5. – S.119-123 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/professional'naya-podgotovka-v-vuze-budushchego-pedagoga-k-muzykal'no-prosvetitel'skoj-deyatelnosti>. (data obrashcheniya 12.04.2019).

[14] Petrova M.YU. Nauchno-issledovatel'skaya deyatel'nost' kak faktor povysheniya pedagogicheskogo masterstva uchatelya muzyki: Dis. ... kand.ped.nauk: 13.00.08. – M., 2011. – 148 s. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.dissercat.com/content/nauchno-issledovatel'skaya-deyatelnost-kak-faktor-povysheniya-pedagogicheskogo-masterstva-uch>. (data obrashcheniya 12.04.2019).

[15] Abenova B.T. Podgotovka budushchih pedagogov professional'nogo obucheniya k ispol'zovaniyu obrazovatel'nyh tekhnologij (na primere discipliny «Metodika prepodavaniya obshchetekhnicheskikh i special'nyh disciplin»): Avtoref.dis. ... kand.ped.nauk: 13.00.08. – Astana: KazATU im.S.Sejfullina, 2010. – 28 s.

[16] Al'nazarova G.SH. Pedagogicheskoe proektirovanie soderzhaniya tekhnologicheskoy podgotovki pedagogov professional'nogo obucheniya: Avtoref.dis. ... kand.filol.nauk: 10.02.06, 10.02.01. – Karaganda, 2001. – 29 b.

[17] Bajdaliev K. Aktual'nost' podgotovki pedagogov professional'nogo obucheniya v tekhnicheskome vuze // Akademicheskaya mobil'nost' v vuzah Respubliki Kazahstan: opyt i perspektivy: Materialy nauchno-prakticheskoy konferencii. – Ural'sk, 2011. – S.70-72.

[18] Dolgovyh V.V. Professional'naya podgotovka budushchih pedagogov-psihologov // Vestnik ZHGU im.I.ZHansugurova. – 2010. – S.31-35.

[19] Espolova A.E. Osobennosti podgotovki pedagogov professional'nogo obucheniya v sisteme nepreryvnogo obrazovaniya: Avtoref.dis. ... kand.ped.nauk: 13.00.08. – Almaty: KazNAU, 2007. – 27 s.

[20] Zhumagalieva D.SH. Podgotovka pedagogov k rabote v ramkah kompetentnostnogo podhoda k obrazovaniyu v usloviyah perekhoda na 12-letnee shkol'noe obuchenie // Formirovanie funktsional'noj gramotnosti uchitelej nachal'nyh klassov v usloviyah 12-letnej shkoly: Materialy oblastnogo nauchno-prakticheskogo seminar. – Ural'sk, 2012. – S.10-13.

[21] Өmirзақова Л.Қ. Bolashak pedagog-hormeysterдің шығармашылық белсенділігін қалыптастыру зһoldary // F.Құрманғалиевтің музыкалық-педагогикалық мұрасы: F.Құрманғалиевтің туғанна 100 zhyl toluyna арналған Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары. – Oral: BҚМУ, 2009. – 277-279 bb.

[22] Pұshpanov Ө. Pedagog-muzykantтың оқытушылардың рухани мәдениетін қалыптастыруда музыкалық-насихаттаушылық іс-әрекеті //Innovaciya zhәне bilim беру tekhnologiyalary: Halykaralyқ ғылыми-praktikalық konferenciya еңбектері: Pedagogikalық ғылымдар sekciyasы. – ZHetisaj: Syrdariya universiteti, 2014. – 397-401 bb.

[23] Kurbonova G.N. Obshchee v nauchno-issledovatel'skoj i ispolnitel'skoj deyatel'nosti pedagoga-muzykanta kak osnova vzaimodejstviya uchebnyh disciplin v ego professional'noj podgotovke //Pedagoga iskusstva: Elektronnyj nauchnyj zhurnal IHO RAO, 2012. – № 3 [Elektronnyj resurs]: URL: <http://www.art-education.ru/electronic-journal/obshchee-v-nauchno-issledovatel'skoj-i-ispolnitel'skoj-deyatelnosti-pedagoga>. (data obrashcheniya 05.05.2019).

[24] Smirnov S.S. Moya issledovatel'skaya rabota. Kak napisat' referat, kursovuyu, VKR i nauchnyu stat'yu (a takzhe citirovat' i ukazyvat' istochniki). – M., 2015. – 60 s. [Elektronnyj resurs]: URL: http://dspace.bsu.edu.ru/bitstream/123456789/18622/1/Smirnov_My%20research.pdf. (data obrashcheniya 05.05.2019).

[25] Ualieva N.T. Psihologo-pedagogicheskie usloviya organizacii samostoyatel'noj raboty studentov na osnove kompetentnostnogo podhoda: Dis. ... doktora PhD. – Almaty, 2016. – 192 s. [Elektronnyj resurs]: URL: http://kaznpu.kz/docs/dissertacionnie_raboti/Ualiyeva_Nazym_Toleubekovna.pdf. (data obrashcheniya 05.05.2019).

Музыкант-оқытушыны даярлаудағы зерттеу қызметі

Өмірзақова Л.Қ.

*М.Өтемисов атындағы Батыс-Қазақстан мемлекеттік университеті
(Орал, Қазақстан)*

Аңдатпа

Мақалада болашақ музыкант оқытушыларын даярлау жүйесіндегі ғылыми-зерттеу жұмыстарының маңызды аспектілері қарастырылады. Автор білім беру зерттеулерінің нысандары мен әдістеріне талдау жасады, болашақ мамандарды даярлау саласындағы ғылыми зерттеулерге шолу жасады, практикада заманауи ғылымның енгізілуі, студенттердің музыкалық мәдениеті мен жеке басының дамуы. Сонымен, студенттер шығармашылықпен белсенді айналысады, зерттеу жұмысының негіздерін оқып үйренеді, өз бетінше іздену және танымдық белсенділік дағдыларын дамытады. Мысалы, реферат бойынша жұмыс дереккөздерді терең зерттеуге және талдауға ықпал етеді, баяндама дайындау музыкалық-педагогикалық мазмұндағы белгілі бір тақырыптарды айта білу қабілетін дамытуға ықпал етеді. Зерттеу жұмысының түрі ретінде шолу кез-келген эссеге сыни шолу болып табылады, ал курстық жұмыс оқу процесінің маңызды элементі болып табылады.

Түйін сөздер: ғылыми-зерттеу қызметі, өзіндік ізденіс, музыкант мұғалімдерді оқыту, эссе, баяндама, курстық жұмыс, студенттердің ғылыми қоғамдастығы.

Research activities in the training of a musician teacher

L.K.Umirzakova

*Makhambet Utemisov West Kazakhstan State University
(Uralsk, Kazakhstan)*

Аңдатпа

The article discusses relevant aspects of research activities in the training system of future musician teachers. The author conducted an analysis of the forms and methods of educational research, a review of scientific research in the field of training of future specialists, the implementation of modern science in practice, the development of musical culture and personality of students. So, students are actively engaged in creativity, study the basics of research work, develop their skills of independent search and cognitive activity. For example, the work on the abstract contributes to the deep study and analysis of sources, the preparation of the report contributes to the development of the ability to express certain topics of musical and pedagogical content. Review as a type of research activity is a critical review of any essay, and term paper is an essential element of the educational process.

Keywords: research activity, independent search, training of musician teachers, abstract, report, term paper, students' scientific community.

Поступила в редакцию 02. 07. 2019

МРНТИ 14.35.21

А.А.УМАРОВ

Национальный университет обороны
(Нур-Султан, Казахстан)

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ СИСТЕМЫ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ВОЙСКАМИ

Аннотация

В статье рассматриваются теоретические основы системы военной безопасности Казахстана в целом и информационного обеспечения управления войсками в частности. Автор отмечает особенности современных военных конфликтов, исследует структуру военного образования и подготовки военных специалистов. Так, в вооруженной борьбе наблюдаются тенденции применения «гибридных» методов для создания неблагоприятных внешних условий и дестабилизации внутренней обстановки в противостоящих государствах. Для развития государственного и военного управления создаются центральные и территориальные органы управления обороной, информационные системы государственных органов и организаций интегрируются в единую военную организацию. Принимаются меры по развитию военного образования, учебные заведения реорганизуются с учетом реальных потребностей, в учебный процесс внедряются современные технологии обучения, развивается учебно-лабораторная база, ведется обмен передовым опытом с зарубежными военными учебными заведениями.

Ключевые слова: военное управление, информационные системы, управление войсками, информационное обеспечение.

XIX век называли веком производства, XX век – веком управления, а XXI век по праву именуют веком информации. Информационное общество развивается стремительными темпами, определяя и поддерживая направления и процессы, способствующие созданию системы информационного обеспечения [1].

Как известно, в вооруженных силах различных стран одним из главных направлений наращивания военного потенциала, повышения эффективности применения армии, авиации, флота является реализация концепции сетцентрической войны (Network Centric Warfare, NCW). Под ней понимается ориентированная на достижение информационного превосходства концепция проведения военных операций, предусматривающая увеличение боевой мощи группировки объединенных сил за счет создания единой информационно-коммуникационной сети, связывающей датчики (источники данных), лиц, принимающих решения, и

исполнителей, что обеспечивает доведение до участников операций информации об обстановке, ускорение процесса управления силами и средствами, а также повышение темпа операций, эффективность поражения сил противника, живучесть своих войск и уровень самосинхронизации боевых действий [2].

Проблемами информационного обеспечения управления войсками занимались многие ученые, например, в российской военной науке. Так, А.Ф.Шаталов утверждает, что распространение информации оказывает влияние на все социальные системы и на международном, и на внутригосударственном уровнях, становясь одной из ведущих тенденций мировой политики, при этом грамотное использование информационных ресурсов обеспечивает максимальную эффективность управления социальными системами и процессами. Особую значимость информационное обеспечение приобретает для военного управления, управления войсками в связи со спецификой

военной организации и особенностями жизнедеятельности ее элементов [3].

Н.А.Шимшинов рассматривает такие ключевые аспекты информационного обеспечения как регулируемые взаимоотношения и взаимодействия по поводу поиска, получения, производства и распространения информации. Автор указывает на отсутствие системного подхода к осуществлению мониторинга и анализа развития событий, прогнозированию информационных угроз и др. [4].

А.П.Толмачев, В.В.Баранюк, Н.Н.Тютюников изучают вопросы информационного обеспечения войсками с использованием автоматизированных систем военного назначения в условиях сетецентрических войн [5].

Р.В. Болгов, К.А. Панцеров, С.М. Виноградова, Н.А. Васильева рассматривают вопросы формирования информационного общества и на основе современных теорий раскрывают содержание понятий информационного общества и информационной политики, концепции нового международного информационного порядка. Особое внимание авторы уделяют изучению феномена «цифрового разрыва» и информационного империализма и обзору основных региональных моделей построения информационного общества, проводят анализ основополагающих международных документов, определяющих его развитие. Кроме того, излагают основные подходы к формированию электронного правительства и рассматривают концепции информационной войны [6].

О.Н.Шмаков исследует вопросы информационного обеспечения служебно-боевой деятельности внутренних войск системы МВД, приводит периодизацию действий, анализ специфических особенностей, проблем, нормативной базы и задач информационного обеспечения, обобщая опыт деятельности государственного и военного управления [7].

Коллектив авторов (Лютиков И.В., Гарин Е.Н., Верховец С.В., Гамов М.В., Бойкова А.В., Викторов Д.С., Богданов А.В.,

Филонов А.А., Кучин А.А., Ищук И.Н.) изучают информационное обеспечение военно-научных исследований, разработали основы организации обучения в адъютантуре, рассматривают научные исследования как процесс получения новых знаний [8].

Среди особенностей современных военных конфликтов отмечаются их активность, скоротечность, расширение масштабов, сфер ведения военных действий (в космическое и информационное пространство), а также высокое напряжение сил и ресурсов государства в вооруженной борьбе. Наблюдаются тенденции применения «гибридных» методов борьбы, целями которых являются создание неблагоприятных внешних условий и дестабилизация внутренней обстановки в противостоящем государстве. В Казахстане задачи военной безопасности решаются на основе комплексного развития военной организации государства, оптимизированы состав и структура Вооруженных Сил РК, созданы органы управления территориальной обороны. В рамках реализации мер по развитию системы государственного и военного управления внедряются автоматизированные системы управления войсками, оружием и ресурсами. Создан Национальный центр управления обороной, предпринимаются меры по обеспечению интеграции с информационными системами государственных органов и организаций, входящих в состав военной организации государства. В интересах развития военного образования уточнена структура военных учебных заведений с учетом реальных потребностей, в учебный процесс внедряются современные технологии обучения, развивается учебно-лабораторная база, ведется обмен передовым опытом с зарубежными военными учебными заведениями [9].

Так, основными мерами по развитию военного образования являются:

1) приведение системы подготовки военных специалистов, военных научных кадров, а также состава и структуры военных учебных заведений и учебно-

воспитательного процесса в них в соответствии с потребностями Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований;

2) введение и развитие востребованных специальностей для военной организации государства;

3) повышение качества подготовки военных специалистов и военных научных кадров за счет введения в учебный процесс современных методик и технологий обучения, поднятия уровня учебной, научной и методической работы, профессиональной подготовки профессорско-преподавательского состава;

4) оптимизация состава и структуры военных кафедр при гражданских высших учебных заведениях, исключение дублирования подготовки в них специалистов по военным специальностям, получаемым в военных учебных заведениях;

5) включение в учебные программы учебных материалов для изучения тенденций развития военного искусства и военного строительства, опыта вооруженной борьбы, в том числе с использованием «гибридных» методов борьбы, с участием террористических и экстремистских организаций, повстанческих войск, частных военных и охранных компаний, сил специальных операций;

6) совершенствование учебной и научной лабораторной базы военных учебных заведений, внедрение в процесс обучения тренажеров, симуляторов для развития умений и привития практических навыков военнослужащим [9].

Основными мерами по развитию военной науки являются:

1) повышение военно-научного потенциала в Вооруженных Силах, других войсках и воинских формированиях за счет увеличения военных научных кадров;

2) осуществление подготовки военных научных кадров в приоритетном порядке по военно-техническим специальностям и общей теории военной науки, теории военного искусства и теории военного строительства;

3) развитие научно-исследовательской

базы, в том числе лабораторий по моделированию военных действий и военно-техническим направлениям;

4) продолжение развития дисциплин общественных, естественных, технических наук, занимающихся военной проблематикой;

5) использование ведущих специалистов из других отраслей науки при выполнении военно-научных исследований [9].

В Национальном университете обороны с 2002 года существует кафедра «Управления войсками», которая приказом МО РК от 26.08.2014 г. № 1/14/1/1 переименована в кафедру «Управления войсками и службы общевойсковых штабов». Кафедра готовит специалистов по следующим военным специальностям: Военное и административное управление, Управление техническим обеспечением, Управление тыловым обеспечением, Управление воспитательными и социально-правовыми процессами, Военное образование.

Основным предназначением кафедры является изучение и обобщение, внедрение в учебный процесс:

– опыта управления войсками при подготовке и в ходе операций (боевых действий) в мировых, локальных войнах и вооруженных конфликтах, а также в практике оперативно-тактической подготовки и боевой подготовки войск и штабов;

– направлений совершенствования и развития систем, организационных форм и методов управления с учетом развития средств, форм и способов ведения современной вооруженной борьбы, новых достижений науки и перспектив развития и применения новых технических средств управления;

– подготовка военных специалистов, умеющих творчески применять теоретические положения управления войсками в боевой обстановке и повседневной деятельности войск, умеющих правильно организовать и проводить занятия по оперативно-тактической и боевой подготовке с личным составом Вооруженных Сил Республики Казахстан.

Среди изучаемых дисциплин – Управление войсками и служба общевойсковых штабов, Управление повседневной деятельностью войск [10].

Однако, на сегодняшний день, по нашему мнению, требуют дальнейшего развития и совершенствования система подготовки специалистов и изучение отдельных элементов системы информационного обеспечения управления войсками, таких как условия функционирования вышеуказанной системы, требования современных операций, технологические процессы переработки информации, методики оценки ее эффективности, преобразования информационно-логической структуры и др.

В современных условиях война приобретает глобальный характер, что обусловлено межконтинентальной досягаемостью средств поражения, широким использованием комплексных

систем вооружения, объединяющих средства разведки, связи, навигации, управления и поражения, а также переносом главных событий военных действий в воздушно-космическую сферу.

С другой стороны, цели войны могут быть достигнуты решением ряда задач на локальном уровне, например, адресным, избирательным воздействием на наиболее важные объекты противника высокоточным оружием. Это находит отражение в основных положениях доктринальных документов, определяющих основы применения вооруженных сил иностранными государствами в войнах и вооруженных конфликтах, которые убедительно свидетельствуют о возрастании роли информационных систем и автоматизированных систем военного назначения [2].

Список использованных источников

- [1] Городов О.А. Информационное право. 2-е издание: Учебник для бакалавров. – СПб: СПбГУ, 2015 [Электронный ресурс]: URL: <https://books.google.kz/books?id=4Bn8C>. (дата обращения 16.10.2019).
- [2] Толмачев А.П., Баранюк В.В., Тютюнников Н.Н. Информационное обеспечение управления Вооруженными Силами Российской Федерации // Вестник Академии военных наук, 2011. – № 3(36). – С.102-105 [Электронный ресурс]: URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=17254144> (дата обращения: 17.07.2019).
- [3] Шаталов А.Ф. Информационное обеспечение деятельности органов военного управления Вооруженных Сил Российской Федерации: Дис. ... канд.соц.наук: 22.00.08. – М., 2000. – 182 с. [Электронный ресурс]: URL: <http://cheloveknauka.com/informatsionnoe-obespechenie-deyatelnosti-organov-voennogo-upravleniya-vooruzhennyh-sil-rossiyskoj-federatsii>. (дата обращения 16.10.2019).
- [4] Шимшинов Н.А. Информационное обеспечение деятельности Вооруженных Сил РФ в процессе их становления и развития // Известия Самарского научного центра Российской академии наук, 2008. – Т.10. – № 4. – С.1168-1175 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/informatsionnoe-obespechenie-deyatelnosti-vooruzhennyh-sil-rf-v-protsesse-ih- stanovleniya-i-razvitiya>. (дата обращения 16.10.2019).
- [5] Толмачев А.П., Баранюк В.В., Тютюнников Н.Н. Информационное обеспечение управления Вооруженными Силами Российской Федерации // Вестник Академии военных наук, 2011. – №3(36). – С.102-105 [Электронный ресурс]: URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=17254144>. (дата обращения 16.10.2019).
- [6] Болгов Р.В., Панцеров К.А., Виноградова С.М., Васильева Н.А. Информационное общество и международные отношения. – СПб: СПбГУ, 2014 [Электронный ресурс]: URL: <https://books.google.kz/books?id=Rso7DwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>. (дата обращения 16.10.2019).
- [7] Шмаков О.Н. Проблемы и опыт информационного обеспечения внутренних войск МВД России при выполнении служебно-боевых задач // Вестник Екатеринбургского института. – 2015. – № 2(30). – С.65-72 [Электронный ресурс]: URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=24213001>. (дата обращения 17.10.2019).
- [8] Основы военно-научных исследований: Учебник / И.В.Лютиков, Е.Н.Гарин, С.В.Верховец [и др.]; под ред. М.В.Гамова. – Красноярск: СФУ, 2017. – 322 с. [Электронный ресурс]: URL: <https://books.google.kz/books?id=5GufDwAAQBAJ&pg=PA51&lpg>. (дата обращения 17.10.2019).
- [9] Военная доктрина Республики Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан. – 29.09.2017. - № 554. – Астана, 2017: [Электронный ресурс]: URL: https://www.mod.gov.kz/rus/dokumenty/voennaya_doktrina/ (дата обращения 14.07.2019).

[10] Кафедра управления войсками и СОШ: Национальный университет обороны имени Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы [Официальный сайт]: URL: <http://www.nuo.kz/department/department-of-management-of-armies/> (дата обращения: 15.07.2019).

References

[1] Gorodov O.A. Informacionnoe pravo. 2-e izdanie: Uchebnik dlya bakalavrov. – SPb: SPbGU, 2015 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://books.google.kz/books?id=4Bn8C>. (data obrashcheniya 16.10. 2019).

[2] Tolmachev A.P., Baranyuk V.V., Tyutyunnikov N.N. Informacionnoe obespechenie upravleniya Vooruzhennymi Silami Rossijskoj Federacii //Vestnik Akademii voennyh nauk, 2011. – № 3(36). – S.102-105 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=17254144&> (data obrashcheniya: 17.07.2019).

[3] Shatalov A.F. Informacionnoe obespechenie deyatel'nosti organov voennogo upravleniya Vooruzhennyh Sil Rossijskoj Federacii: Dis. ... kand.soc.nauk: 22.00.08. – M., 2000. – 182 s. [Elektronnyj resurs]: URL: <http://cheloveknauka.com/informatsionnoe-obespechenie-deyatelnosti-organov-voennogo-upravleniya-vooruzhennyh-sil-rossiyskoy-federatsii>. (data obrashcheniya 16.10. 2019).

[4] Shimshinov N.A. Informacionnoe obespechenie deyatel'nosti Vooruzhennyh Sil RF v processe ih stanovleniya i razvitiya // Izvestiya Samarskogo nauchnogo centra Rossijskoj akademii nauk, 2008. – T.10. – № 4. – S.1168-1175 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/informatsionnoe-obespechenie-deyatelnosti-vooruzhennyh-sil-rf-v-protse-ih- stanovleniya-i-razvitiya>. (data obrashcheniya 16.10. 2019).

[5] Tolmachev A.P., Baranyuk V.V., Tyutyunnikov N.N. Informacionnoe obespechenie upravleniya Vooruzhennymi Silami Rossijskoj Federacii //Vestnik Akademii voennyh nauk, 2011. – №3(36). – S.102-105 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=17254144>. (data obrashcheniya 16.10. 2019).

[6] Bolgov R.V., Pancerev K.A., Vinogradova S.M., Vasil'eva N.A. Informacionnoe obshchestvo i mezhdunarodnye otnosheniya. – SPb: SPbGU, 2014 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://books.google.kz/books?id=Rso7DwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>. (data obrashcheniya 16.10. 2019).

[7] Shmakov O.N. Problemy i opyt informacionnogo obespecheniya vnutrennih vojsk MVD Rossii pri vypolnenii sluzhebno-boevyh zadach // Vestnik Ekaterininskogo instituta. – 2015. – № 2(30). – S.65-72 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=24213001>. (data obrashcheniya 17.10. 2019).

[8] Osnovy voenno-nauchnyh issledovanij: Uchebnik / I.V.Lyutikov, E.N.Garin, S.V.Verhovec [i dr.]; pod red. M.V.Gamova. – Krasnoyarsk: SFU, 2017. – 322 s. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://books.google.kz/books?id=5GufDwAAQBAJ&pg=PA51&lpg>. (data obrashcheniya 17.10. 2019).

[9] Voennaya doktrina Respubliki Kazahstan: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan. – 29.09.2017. - № 554. – Astana, 2017: [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.mod.gov.kz/rus/dokumenty/voennaya_doktrina/ (data obrashcheniya 14.07.2019).

[10] Kafedra upravleniya vojskami i SOSH: Nacional'nyj universitet oborony imeni Pervogo Prezidenta Respubliki Kazahstan – Elbasy [Oficial'nyj sajt]: URL: <http://www.nuo.kz/department/department-of-management-of-armies/> (data obrashcheniya: 15.07.2019).

Әскерлерді басқарудың ақпараттық қамтамасыз ету мамандарды даярлау жүйесінің теориялық негіздері

А.А.Умаров

Ұлттық қорғаныс университеті (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада тұтастай алғанда Қазақстанның әскери қауіпсіздік жүйесінің теориялық негіздері және әскерді басқаруды ақпараттық қамтамасыз ету қарастырылған. Автор қазіргі заманғы әскери қақтығыстардың ерекшеліктерін атап өтеді, әскери білім мен әскери мамандарды даярлау құрылымын зерттейді. Сонымен, қарулы күресте қолайсыз сыртқы жағдайларды жасау және қарама-қарсы мемлекеттердегі ішкі жағдайды тұрақтандыру үшін «гибридті» әдістерді қолдану тенденциялары байқалады. Мемлекеттік және әскери

бақылауды дамыту үшін орталық және аумақтық қорғаныс органдары құрылды, мемлекеттік органдар мен ұйымдардың ақпараттық жүйелері бірыңғай әскери ұйымға біріктірілді. Әскери білім беруді дамыту бойынша іс-шаралар жүргізілуде, оқу орындары нақты қажеттіліктерді ескере отырып қайта құрылуда, оқу процесіне заманауи білім беру технологиялары енгізілуде, оқу-зертханалық база дамуда, озық тәжірибелер шетелдік әскери оқу орындарымен алмасуда.

Түйін сөздер: әскери басқару, ақпараттық жүйелер, әскерлерді басқару, ақпараттық қамтамасыз ету.

Theoretical bases of specialists' training of troop control information system

A.A.Umarov

National Defense University (Nur-Sultan, Kazakhstan)

Abstract

The article discusses the theoretical bases of the military security system of Kazakhstan in general and information support for command and control in particular. The author notes the features of modern military conflicts, explores the structure of military education and training of military specialists. So, in the armed struggle, there are trends in the use of «hybrid» methods to create adverse external conditions and destabilize the internal situation in opposing states. For the development of state and military control, central and territorial defense control bodies are created, information systems of state bodies and organizations are integrated into a single military organization. Measures are being taken to develop military education, educational institutions are being reorganized taking into account real needs, modern educational technologies are being introduced into the educational process, a training and laboratory base is being developed, and best practices are being exchanged with foreign military educational institutions.

Keywords: military command, information systems, command and control, information support.

Редакцияға 28. 10. 2019 қабылданды.

МРНТИ 14.22.24

Е.Т. ХОРҒАСБАЙ

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІ БОЙЫНША ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПӘНАРАЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ *(функционалдық сауаттылық негізінде)*

Аңдатпа

Мақалада оқушылардың білім беру сапасының халықаралық зерттеулері негізінде пәнаралық құзіреттерін дамыту жолдары қарастырылады. Білім беруді жаңарту үнемі алға қарай ұмтылу мен дамыту үдерісі болғандықтан, бұл кезең кезеңімен өтетін және алынған нәтижелерге бағытталған өзгерістер жиынтығы болып саналады. Қоғамдағы жүріп жатқан өзгерістер, ғылыми техникалық прогресс және жалпы білім беретін мектеп құрылымының өзгеруі – жас ұрпақты тәрбиелеуді дамытып қалыптастыруды талап етеді.

Қазақстан оқушыларының білім беру (бағалануы) сапасының халықаралық PISA, TIMSS, PIRLS, TIMSS ADVANSED, ICILS зерттеулеріне қатысуы қазіргі кезде жүзеге асырылуда. Халықаралық деңгейде бәсекеге қабілетті, құзіретті, жоғары білімді жеке тұлғаны тәрбиелеу, мектеп қабырғасынан бастап оқушыларды ғылыми-зерттеу және тәжірибелік қызметке қатыстыру, қазақстандық және әлемдік білім беру жүйесінің таңдаулы дәстүрлеріне сәйкес жалпы орта білімнің инновациялық моделін құру осы заманға сәйкес білім берудегі объективтік қажеттілік болып табылады.

Түйін сөздер: құзіреттілік, функционалды сауаттылық, білім беру, халықаралық зерттеулер, жаратылыстану-математикалық пәндер, тапсырмалар.

Еліміз үшін маңызды болып табылатын мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту бойынша алға қойылған стратегиялық міндетті шешу жағдайында тұлғаның ең басты функциялық сапалары белсенділік, құзіреттілік, шығармашыл тұрғыда ойлауға және шешім қабылдай алуға, кәсіби жолын таңдай алуға қабілеттілік, өмір бойы білім алуға дайын тұруы болып табылады. Бұл функционалдық дағдылар мектеп қабырғасында қалыптасады.

Елімізде жүргізіліп жатқан білім саясаты әлемдік білім кеңістігімен ықпалдасуға бағдарланған. Қазақстанда жүргізіліп жатқан білім беру жүйесін реформалау құзырлылық ұстанымына және әлемдік білім беру кеңістігіндегі оқытудың озық әдістемелері мен амал-тәсілдеріне негізделген. Осыған орай оқушылардың білімін бақылау, бағалау жүйесінен емтихандар алынып отыр. Өйткені құзырлылық сипатындағы тесттер, тапсырмалар оқушылардың игерген білімдері мен дағдылары сыртқы ортадағы өзгерістерге сәйкес кіріктіре алу қабілеттерін анықтайды және дамытады.

«Функционалдық сауаттылық» ұғымы алғаш рет өткен ғасырдың 60-шы жылдары ЮНЕСКО құжаттарында пайда болды және кейіннен зерттеушілердің қолдануына енді. Функционалдық сауаттылық, кеңінен алғанда, білім берудің (бірінші кезекте жалпы білім беруді) көп жоспарлы адамзат қызметімен байланысын біріктіретін тұлғаның әлеуметтік бағдарлану тәсілі ретінде түсіндіріледі. Осы тұрғыда PISA халықаралық салыстырмалы зерттеулеріне көңіл бөлген жөн.

Алдымен PISA халықаралық салыстырмалы зерттеулері дегеніміз не және оның маңыздылығына тоқтала кетсек. PISA зерттеулері қазіргі уақытта әлемде мектептік білім берудің тиімділігін салыстырмалы бағалаудың әмбебап құралы ретінде қарастырады.

PISA халықаралық зерттеуінің міндеті – білім беру саясатында ғылыми дәлелденген және жасампаздық шешімдерді шығару үшін білім беру саласындағы әлемдік басымдықтарды сипаттайтын зерттеу

құралдарының негізінде объективті өлшеулер арқылы алынған айқын нәтижелерді талдау болып табылады [1].

Көптеген елдерде негізгі білімді оқушылар 15-жаста аяқтайды, яғни бағдарламада ортақтық бар. Осылайша 15-жастағы білім алушылардың ғылыми-жаратылыстану сауаттылығы PISA халықаралық зерттеуінің басты бағыттарының бірі болып отыр. Аталған зерттеу қазақстандық оқушылардың халықаралық зерттеулердегі көрсеткіштерін арттыруға негізделген. Сондай-ақ жаратылыстанудан білім беру, ғылыми-жаратылыстану сауаттылыққа түгелдей тәуелді. Жаратылыстану сауаттылығы он бес жастағы білім алушының жаратылыстану құбылыстарын суреттей, түсіндіре және болжай білуіне, ғылыми аргументтер мен қорытындыларды интерпретациялай білуіне және бойында құзіреттілік дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Сонымен оқушының логикалық ойлау қабілетін арттыруда PISA тапсырмаларының атқаратын ролі зор. Логикалық сипаттағы тесттер оқушылардың білімді жете меңгеру мен оларды өмір жағдайларында қолдана білу қабілеттерін анықтауға арналған. География сабағында PISA критерийлерін қолдана отырып, проблеманы талдау, “ойлан, жұппен жұмыс істе, бөліс», «мен-сен-біз» т.б. стратегияларын қолдану арқылы іске асырылады. PISA (Programme for International Student Assessment) зерттеуінің әрбір кезеңіне халықаралық контексте саралау жұмысы жүргізіледі. Бұл әрбір қатысушының білім беру жүйесінің стратегиялық мақсатын анықтауға мүмкіндік береді [2].

Қазіргі таңда әрбір оқушының қызығушылығы мен қабілетін ескеру, оқытудың іс-әрекеттік мәнділігін арттыру, білімнің практикалық бағытталуын күшейту, оқу материалдарының мазмұнын оқушының өмір тәжірибесіне жақындату, оның өз бетінше оқу және ізденушілік қызметін кеңейтетін жағдайлар туғызу білім сапасын арттырудың негізгі тәсілдері болып саналады. Білім нәтижесі ретінде қалыптасқан құзіреттілік білім алу кезінде

анықталатындығы көрсетілген. Ал пән бойынша құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған тапсырмалар жан-жақты оқу әрекеттерін қалыптастырып, оқушының ой-өрісін одан әрі дамытуға негізделеді.

Құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған тапсырмаларды құрастырудың басты мақсаты – оқушыларға тек қана білім беріп қана қоймай, сол алған білімдерін өмірде қолдана алатын құзыреттілігі қалыптасқан жас ұрпақ тәрбиелеу, ол үшін оқушының теориялық алған білімдерін өмірмен байланыстыратын тапсырмалар реттілігін орындауына жағдай жасау қажет [3]. Оқушының сабақта өзіндік мәліметтерді жинақтап, белгілі бір уақытта білімдерін одан әрі дамытуға әрекет жасауы тек білу, түсіну ғана емес, сондай-ақ талдау, синтез, бағалау әрекеттерін жан-жақты қолдану арқылы көрініс табады.

Оқушы берілген мәліметтер ішінен өзіне қажетті ақпаратты өз бетімен анықтай алуға, орындалатын жұмыстың ішінен өздігінен мақсат қойып, таңдаған мәліметтерін негіздей алуы керек.

Жаратылыстану бағытындағы пәндер бойынша оқушылардың пәнаралық құзыреттерін қалыптастыруда күтілетін нәтижелер төмендегідей:

- 1) Білім алуда ақпарат көздерімен жұмыс жасауды қалыптастыру және дамыту.
- 2) Сынақ, емтихан, олимпиада, зерделік сайыстардағы тапсырмаларды оқушылар жоғары деңгейдегі орындай алу.
- 3) Оқушының пәнге деген көзқарасы өзгереді, оқу материалын жақсы меңгеруге мүмкіндік алады, оқушының ойлау қабілеті артады.

Осы аталған нәтижелер негізінде оқушы бойында төмендегі қасиеттер қалыптасады:

- Басқарушылық (проблеманың туындауын шеше алу қабілеттілігі);
- Ақпараттық (танымдық қабілетін қалыптастыруға қабілеттілігі);
- Коммуникативті (үш тұғырлы тіл арқылы ауызша, жазбаша коммуникациясы);
- Әлеуметтік (өзіндік әлеуметтік қарым-қатынасқа қабілеттілігі);

– Технологиялық (ғылыми, өзіне қажетті деңгейде жаңа технологияларды қолдану қабілеттілігі) [4].

Құзыреттілікке бағытталған тапсырмалар оқушының ақпарат пен кейбір әрекеттерді жүзеге асыруды емес, оның оқу қызметін ұйымдастырады. Құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған тапсырмалар келесі құрылымдардан тұрады:

Контекст. Тақырыптың «өмірлігі» негізгі функция болып табылады.

Мазмұнды тиістілік. Белгілі бір пәнге байланысты тақырыптық тиістілік, тапсырманы орындау үшін қажетті мәліметтер топтамасы.

Компонент қызметтілігі. Тапсырманың бағытталған қызмет түрлері қарастырылады.

PISA халықаралық зерттеуі барлық білім беру ұйымдарындағы 15-жастағы оқушылардың оқу, математика және жаратылыстанудан білім жетістіктерін анықтауды мақсат етіп қояды. Зерттеу оқушылардың қабілеттерін емес, ол оқу барысында меңгерген білімдері мен дағдыларын өмірлік жағдайларда қолдана білу ептіліктерін бағалауға бағытталған. PISA шеңберіндегі тестілеу барысында функционалдық сауаттылықтың үш саласы бағаланады: оқудағы сауаттылық, математикалық және жаратылыстану-ғылыми сауаттылық. Зерттеу айналым бойынша (үш жылда бір рет) жүргізіледі. Әрбір айналымда функциялық сауаттылықтың қандай да бір түріне ерекше назар аударылады.

PISA зерттеуінде ғылыми жаратылыстану сауаттылығы ретінде ғылыми жаратылыстану білімдерін қолдана білу, қоршаған әлемді және оған адамның іс-әрекетінен қосылатын өзгерістерді түсінуге және сәйкесінше шешімдер қабылдауға қажетті мәселелерді анықтап, негіздемелі қорытындылар жасай білу қабілеттерімен түсіндіріледі [5].

Жаратылыстану ғылыми сауаттылығы – тұлғаның негізгі жаратылыстану ғылыми таным әдістерін қолдана алу қабілеті, сұрақ құрылымына байланысты білімдерін қолдану және жетілдіру, жаратылыстану

ғылыми құбылыстарды түсіндіру және ғылыми дәлелдерге негізделген қорытынды жасай алуы.

PISA зерттеуінде ғылыми жаратылыстану сауаттылығы ретінде ғылыми жаратылыстану білімдерін қолдана білу, қоршаған әлемді және оған адамның іс-әрекетінен қосылатын өзгерістерді түсінуге және сәйкесінше шешімдер қабылдауға қажетті мәселелерді анықтап, негіздемелі қорытындылар жасай білу қабілеттерімен түсіндіріледі.

Жаратылыстану бағытындағы ғылыми сауаттылықтың ерекшеліктері:

- жаратылыстанудың негізгі ерекшеліктерін адами таным мен зерттеу формасы ретінде түсіну қабілеттілігі;

- жаратылыстану ғылымдары мен технологияның материалдық, интеллектуалдық және мәдени салаға әсер ететіндігі туралы білімді көрсету;

- мектепте алған білімді түрлі өмірлік жағдайларда қолдана алу қабілеттігі, қойылған мәселелерді ғылыми әдістермен шешу, ақпараттың түрлі көздерімен жұмыс жасай және оны сыни тұрғыдан бағалай алу;

- эксперимент тәжірибелер жасау, болжамдар келтіру және қолдайтын немесе жоққа шығаратын зерттеулер өткізу, айтылған көзқарасқа қарсы шығу немесе оны негіздеу.

Ғылыми-жаратылыстану сауаттылық – бұл ғылыми-жаратылыстану саласында әр түрлі өмірлік жағдаяттарды шешудегі жеке дәлелдемелерінің таңдауында адамның өз білімдерін пайдалану қабілеттілігі [6].

Ғылыми-жаратылыстану сауаттылығының компоненттері – құбылысты ғылыми тұрғыдан негіздеп түсіндіріп, ғылыми зерттеуді талдау және жобалау, берген көрсеткіштерді ғылыми жорамалдауы.

Жаратылыстану білім саласы негізінде оқушылардың бойында күзiреттiлiктi қалыптастыру:

Ғылыми-жаратылыстану білім беру саласы оқушылардың бойында табиғат құбылыстары және заңдылықтары туралы ұғым қалыптастырады; табиғатты танып-білудің ғылыми әдістерімен таныстырады.

Ол адамға табиғаттың бір бөлігі ретінде тек қана табиғат әлемін түсінуге ғана емес, сонымен қатар бұл құбылмалы әлемде дүниетанымдық, мәдени және білікті тұлғаның қалыптасуына, жүйелі-құнды жеке тұлғалық тәрбие беруге бағытталған.

«Жаратылыстану» білім беру саласы пәндерін оқытудың маңызды компоненті тұлғаның функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға бағытталуы тиіс, ғылыми-жаратылыстану сауаттылығы бұл компоненттердің бірі болып табылады. Қазақстан мектептерінің 15 жасар оқушыларының PISA халықаралық салыстырмалы зерттеулеріне қатысуының нәтижелері ғылыми-жаратылыстану сауаттылығының жеткілікті деңгейде қалыптаспағандығын дәлелдейді (2009 ж. қатысушы 65 елдің ішінде 58-орын, 2012 ж. қатысушы 65 елдің ішінде 53-орын) [7].

Осыған байланысты «Жаратылыстану» білім беру саласы пәндерін оқыту барысында функционалдық сауаттылықты білім мен біліктерді адамның әртүрлі іс-әрекеті салаларында өмірлік мақсаттарды кең көлемде жүзеге асыруға қажетті дағды ретінде қалыптастыру.

«Жаратылыстану» білім саласының мазмұны кіріктірілген, оның құрамына енгізілген пәндер: жаратылыстану, география, биология, химия, физика. Осы пәндердің ішінде география мен химия арасындағы байланысты анықтау үшін, ол пәндерді оқыту ерекшеліктеріне тоқтала кетсек:

География. Мектептің білім беру жүйесінде жас ұрпақты жан-жақты дамыту мен тәрбиелеуде, патриоттық сезімдер мен ұлттық сана, жалпы және географиялық мәдениет, қоршаған ортаға деген саналы қарым-қатынас қалыптастыруда, функционалды сауатты, шығармашыл тұлға тәрбиелеуде, Жер бетіндегі тіршілікті сақтауда табиғат пен қоғам алдындағы жауапкершілікті сезінуде, қазіргі әлемде Қазақстанның орнын түсінуде және ел әлеуетін көтерудегі өз үлесін ұғынуда география пәні үлкен рөл атқарады.

Білім берудің негізгі орта деңгейінде

географияны оқытудың мақсаты – оқушылардың бойында ғылыми-жаратылыстану білімдерін, табиғат, қоғам және экономиканың жүйелі байланысы жайлы, саналы бірлестігі бар ғажайып ғаламшар ретіндегі, Жер туралы түсініктері пен көзқарастарын дамыту қазіргі география ғылымы, оның жетістіктері мен адамзат алдында тұрған маңызды проблемаларды шешудегі рөлі туралы түсінік қалыптастыру; Қазақстандағы және дүниежүзіндегі табиғи, әлеуметтік-экономикалық және экологиялық үдерістердің географиялық аспектілерін анықтау үшін қажет географиялық ойын қалыптастыру; табиғат дамуының заңдылықтары, халықтың және шаруашылықтың орналасуы, географиялық кеңістікте болып жатқан үдерістердің динамикасы мен аумақтық ерекшеліктері туралы кешенді әлеуметтік-бағдарлы географиялық білім жүйесін қалыптастыру [8].

Оқыту мақсаттарына сәйкес «География» пәнін оқытудың мынадай міндеттері анықталды: география ғылымы және Жер туралы серіктес ғылымдардың негізін меңгерту, табиғатқа, оның дамуына, табиғаттың, қоғамның және экономиканың байланысына диалектикалық-материалистік көзқарас қалыптастыру; табиғат ресурстарын үнемді де тиімді пайдалануға және қоршаған ортаны қорғауға, табиғи және экологиялық жағдайды бағалау мен болжауға қажетті білім мен біліктілікті меңгерту; қазіргі дүниежүзілік дамудың негізгі бағыттарымен, экономиканың және табиғат кешенінің дамуы барысында туындайтын жеке бір аймақты, сол сияқты барлық дүние жүзін қамтитын проблемаларды және сұрақтарды оқып-білу; оқу еңбегіне қажетті біліктілік пен дағдыларды қалыптастыру, зерттеушілікке құштарлықты, зейін және байқағыштықты, логикалық ойлауды, есте сақтау қабілетін, сөз шеберлігін және көптілділікті, қиялдау, аумақтық бейнені қалыптастыра білу шеберлігін, қоршаған ортаны эстетикалық тұрғыдан қабылдау, өмірге шығармашылық көзқарасын және өз білімін арттыруға, дамытуға талпынушылықты қалыптастыру;

географиялық, саяси, экономикалық, басқа да ғылыми және әдістемелік ақпаратты, карталарды, мерзімді баспасөз басылымдарын, ғаламторды, білім берудің цифрлық ресурстарын қолдана білу дағдыларын дамыту; өз өмірі және әрекеті барысында географиялық білімді тиімді пайдалана білуі үшін білім, дағды және шеберлікті меңгерту, өмірлік көзқарас қалыптастыру [9].

Оқушылар алған білімді картографиялық жұмыстар, далалық зерттеулер мен практикалық жұмыстарды орындауда, түрлі диаграммалар мен кестелер құрастыруда, экономикалық, тарихи-географиялық нысандар мен оқиғаларды суреттеуде, табиғи және экономикалық құбылыстар мен үдерістерді бақылауда пайдалана алады.

Сабақ барысында орындалатын практикалық жұмыстар, географиялық құбылыстарды бағалауға, болжауға, түсіндіруге, сипаттауға, анықтауға, сонымен қатар картамен, оның өлшеуіш ресурстарымен жұмыс істеуге бағытталған. Міндетті түрде бағаланатын практикалық жұмыстар нөмірмен белгіленген.

Оқушылардың ғылыми-жаратылыстану сауаттылығын дамыту көлемінде географиялық білімді өмірлік тәжірибеде, оқу және оқудан тыс әртүрлі жағдаяттарда қолдана білу біліктілігін қалыптастыруға бағытталған тапсырмаларды сабақта пайдалану ұсынылады. Бұл тапсырмаларды әзірлеу және сабақта пайдалану барысында PISA, TIMSS халықаралық салыстырмалы зерттеулерінің тапсырмаларына сүйену қажет.

Химия. Жаратылыстану ғылымы білім беру жүйесінде химия оқу пәнінің маңызы әлемнің ғылыми көрінісін қалыптастырудағы, адамзаттың жаһандық проблемаларды шешудегі, табиғат заңдарын танып білудегі рөлімен анықталады.

Оқу пәні ретінде химия оқушыларды күнделікті өмірге, өндірістік іс-әрекеттерге, білім алуды жалғастыруға, қоршаған ортада өзін дұрыс ұстауға қажетті химиялық білімдермен қаруландыруға міндетті.

Жалпы білім беруді жетілдірудің басым

міндеті оқушылардың білім, білік және дағдыларды меңгеру ғана емес, маңызды құзыреттіліктерін қалыптастыруды да талап ететін білім берудің қазіргі жаңа сапасы мен тиімділігіне қол жеткізу болып табылады.

Химиялық білім берудің мазмұнын жүзеге асыру келесі қағидаларға негізделеді:

– химиялық білім беруді ізгілендіру, оқытудың экологиялық бағыттылығын, оның тәрбиелеу және әлеуметтендіру әлеуетін күшейту;

– химиялық білім берудің мазмұнының тұтастығы, жаратылыстану ғылымы саласына жататын басқа пәндермен мазмұндық сабақтастығы;

– оқытудың ақпараттық-коммуникациялық технологияларын, мультимедиялық және цифрлық білім беру ресурстарын пайдаланып оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, функционалдық сауаттылығын және өздігінен білім алу дағдыларын дамыту;

– оқытуды саралап жіктеу және жекелеу, бағдарлы оқыту жүйесінде оқушылардың жеке білім алу траекторияларын қалыптастыру;

– химиялық білім беру мазмұнының тәжірибелік және қолданбалы бағыттылығын арттыру арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту;

– іргелі білімдердің ғылымилық, көрнекілік, түсініктілік, жүйелілік дидактикалық қағидалары мен тәжірибелік-бейімделген және қолданбалы аспектілермен тиімді арақатынасын сақтау. Оқыту міндеттері:

– әлемнің химиялық жаратылыстану-ғылыми көрінісі туралы білімді меңгерту және олардың функцияларын (танымдық, кіріктірілген, түсіндірмелі, болжау) қолдану;

– заттардың құрамы, құрылысы, қасиеттері мен қолдану арасындағы себеп-салдарлы байланыстарды анықтау;

– химиялық терминологияны, химиялық элементтердің таңбаларын, заттардың формулаларын сауатты түрде пайдалану білігін қалыптастыру;

– заттарды танудың химиялық әдістерін меңгеру;

– заттардың сандық және сапалық

құрамын анықтауда және олардың қасиеттерін зерттеуде реактивтер, қыздыру құрылғыларымен жұмыс жасау барысында қауіпсіздік техникасының талаптарын сақтай отырып, химиялық тәжірибелер жүргізудің әмбебап дағдылары мен зерттеу біліктіліктерін дамыту;

– адамзаттың экологиялық, азық-түлік, өндірістік, энергетикалық мәселелерді шешудегі химияның өскелең мәні мен гуманистік бағыттағы рөлін ашу;

– өмірлік және экологиялық мәселелерді шешуде алған білімді пайдаланудың функционалдық қабілеттіліктерін арттыру;

– мультимедиялық сандық білім беру ресурстарын қолдану, презентация мен жобалау жұмыстарын жасауда коммуникативті-ақпараттық біліктіліктері мен дағдыларын дамыту;

– негізгі мектепті бітірушінің ары қарай оқу бағытын таңдау дайындығы мен өз білімін жетілдіруге деген құлшынысын дамыту [10].

Химиялық білімнің мазмұны инвариантты және вариативті бөліктерден тұрады. Инвариантты бөлік «Химия» оқу пәнінің базалық мазмұнына сәйкес келеді. Мазмұнның инвариантты өзегі жанды және жансыз табиғаттың құбылыстарын түсіндіруге қажетті негізгі химиялық ұғымдар, заңдар, теориялар, фактілерден тұрады. Вариативтік құраушысы адамгершілік, тарихи-дүниетанымдық, эстетикалық, өнер танушылық, қолданбалы, экологиялық, аймақтық компоненттерді жүзеге асырушы химияның мектеп курсы мазмұнының гуманитарлық аспектісін көрсетеді.

Химия пәні бойынша дамытушы білім беру үдерісі, оқушылардың қоршаған әлем туралы базалық жаратылыстану ғылыми білімдерінің дамуын, қоғамның әлеуметтік-экономикалық жетілуіндегі химиялық ғылым мен технологияның рөлін түсінуін және оқу мен практикалық іс-әрекетте химиялық білімдерін қолдану бойынша функционалдық сауаттылығының дамуын, біртұтас экология-гуманистік дүниетанымға тәрбиелеуін қамтамасыз етуі тиіс [11].

Оқушылардың функционалдық сауаттылығының дамуына, олардың өздігінен оқу-танымдық іс-әрекеттерін ұйымдастыруына, оқудағы және өмірдегі әр түрлі жағдайларда алған білімдері мен меңгерілген әрекет ету тәсілдерін қолдана білулерін дамытуға ерекше көңіл бөлінеді. Осыған байланысты зертханалық және тәжірибелік жұмыстар, химиялық эксперименттер жүргізу, ғылыми жобаларды орындау оқушылардың жаңа білім алу, танымдық мәселелерін кеңейту және тәжірибелік дағдыларға ие болуда, химияны оқу себебін дамытуда кеңінен қолданылуы тиіс. Оқушылардың дербестігін, белсенділігін, ой өрісін және тәжірибелік дағдыларын, олардың химияға қызығушылықтарын дамытатын оқытудың проблемалы-іздеушілік, интерактивтік, коммуникациялық және ойын әдістерін, жобалау әдістерін қолдану ұсынылады. Өздігінен орындалған оқушылардың жобаларын таныстыруды, әрбір тоқсан аяғында оқу жетістіктерін бағалау түрі ретінде өткізіп тұру ұсынылады.

Химия пәнінен білім беру үрдісін ұйымдастыруда төмендегі әдістемелік тәсілдерді қолданған тиімді [12]:

– оқытуға жүйелік іс-әрекеттік, практикаға бейімделген тәсілдер басымдылығы;

– химиялық эксперименттің, жобалау-зерттеу іс-әрекеттерінің рөлі мен орнын күшейту;

– қазақстандық және аймақтық компоненттерін кеңейту;

– оқу әрекетінің репродукциялық түрлерінен дербес іс-әрекет жасауға, іздеу-зерттеушілік жұмыс түрлеріне, аналитикалық әрекеттерге басымдық беру, осыған байланысты оқушылардың бойында аналитикалық қабілеттер, түйінді құзыреттіліктер қалыптастыру ерекше көңіл бөлу;

– оқытудың интерактивті түрлерін, қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану.

Химия бойынша жазбаша орындалатын үйрету мақсатындағы жұмыс түрлеріне

тапсырмалар, тестер, есептер, презентациялар, конспект-жоспарлар, тірек сызбалар, талдамалық және қорытындылаушы кестелер, зертханалық тәжірибелер, практикалық және бақылау жұмыстары жатады.

Үйрету мақсатындағы жұмыстардың түрін, мазмұнын және көлемін оқу бағдарламасы, сонымен қатар мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары талаптарын ескере отырып, оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдартағы тапсырмалар негізінде мұғалім анықтайды.

Білім алушылардың зерттеушілік мәдениеті мен танымдық-ойлау белсенділігін дамыту мақсатында белгілі бір тарауды аяқтаған соң кіші жобаларды қорғау, шығармашылық жұмыстар байқауы сияқты қорытындылаушы дәстүрден тыс сабақтарды жүйелі түрде өткізіп отыру қажет.

Алған білімдерін тәжірибеде қолдану дағдыларын дамыту үшін зертханалық тәжірибелер мен демонстрациялық жұмыстарды орындауда бейне тәжірибелермен мультимедиялық құрал-дарды қолдану тиімді.

Мектептегі химия білімі жүйесі алдында қойылған міндеттерді орындауды оқу процесін технологияландыру және жобалау арқылы жүзеге асыруға болады.

Сонымен, PISA халықаралық зерттеулері аясында құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған тапсырмалар оқушының ынтасын жоғарылатудың бірден бір әдісі. Біріншіден, оқушы тапсырманы орындау кезінде өзінің бағытын, көзқарасын өзгертеді; екіншіден, құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған тапсырмалар басқа әрекет, қызметті талап етеді; үшіншіден, оқытылатын материалдар қосымша қызмет жағдайларын білуге және қолдануға мүмкіндік береді; төртіншіден, оқушының пәнге деген көзқарасы өзгереді, оқу материалын жақсы меңгеруге мүмкіндік алады, оқушының ойлау қабілеті артады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы ҚР Президентінің №1118 Жарлығы, 2010 жылғы 7 желтоқсан. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001118>. (Көру күні 21.10.2019).
- [2] PISA халықаралық зерттеулері аясында оқушылардың ғылыми – жаратылыстану функционалдық сауаттылығын дамыту. Типтік оқу бағдарламасы /Қарағанды, 2014. – 118-121б.
- [3] Пралиев С.Ж., Жампеисова К.К., Хан Н.Н., Колумбаева Ш.Ж., Кайдарова А.Д. Концептуальные основы системной модернизации педагогического образования Республики Казахстан /Педагогика және психология. – 2015. – №1(22). – 44-59 б.
- [4] Инструментарий международного исследования PISA – 2018 /Компьютерный формат: Сборник /АО Информационно-аналитический центр. – Астана, 2016. – 126 с.
- [5] Жапбаров Н.А. Білім беру жүйесін ақпараттандыруда интерактивті оқыту кешенін пайдалану тиімділігі //Білім. Образование, 2009. – Т.43. – №1. – 14-17 б.
- [6] Воронов М.В., Слива А.В., Фокина В.Н. Компетентностное обучение в условиях информационно-коммуникационных дистанционных образовательных технологий //Открытое и дистанционное образование. – Томск, 2008. – №3(31). – 29-35 с.
- [7] Бейкитова А., Хорғасбай Е. Формирование естественно научной грамотности учащихся на основе географии и химии (на примере при изучении темы Аральского моря): Международная научно-практическая конференция /Геоэкологические проблемы Аральского моря. – Ташкент, 2019. – 345 с.
- [8] PISA, PIRLS халықаралық зерттеулер контекстінде оқу сауаттылығын дамыту. Әдістемелік нұсқау. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2014. – 80 б.
- [9] Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік //Назарбаевтың Н.Ә Қазақстан халқына Жолдауы, 31 қаңтар 2017 ж. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700002017> (Көру уақыты 06.11.2019).
- [10] Максаковский В.П. Научное пособие школьной географии. – Москва: Просвещение, 1982. – 89 с.
- [11] 12 жылдық білім беру жағдайында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың тұжырымдамалық тұғырлары. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 41 б.
- [12] Култуманова Г., Бердибаев Г., Картпаев Б., Иманбек И., Шарбанова К., Рахимова М., Жумабаева М., Принепесова З., Окенова Б., Увалиева А. Основные результаты международного исследования образовательных достижений 15-летних обучающихся PISA-2012 /А. – Астана: НЦОСО, 2013. – 283 с.

References

- [1] Kazakstan Respublikasynda bilim berudi damytudyn 2011-2020 zhyldarga arналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы KR Prezidentinin №1118 Zharlygy, 2010 zhylygy 7 zheltoksan. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001118>. (Koru uaqyty 21.10.2019).
- [2] PISA halykaralyk zertteuleri ayasynda okushylardyn gylimi – zharatylystanu funkcionaldyk sauattylygyn damytu. Tiptik oqu bagdarlamasy /Karagandy, 2014. – 118-121b.
- [3] Praliev S.Zh., Zhampeisova K.K., Han N.N., Kolumbaeva Sh.Zh., Kajdarova A.D. Konceptual'nye osnovy sistemnoj modernizacii pedagogicheskogo obrazovaniya Respubliki Kazahstan /Pedagogika zhәне psihologiya. – 2015. – №1(22). – 44-59 b.
- [4] Instrumentarij mezhdunarodnogo issledovaniya PISA – 2018 /Komp'yuternyj format: Sbornik /AO Informacionno-analiticheskij centr: – Astana, 2016. – 126 s.
- [5] Zhapbarov N.A. Bilim beru zhyjesin akparattandyruда интерактивті оқыту кешенін пайдалану тиімділігі //Bilim. Obrazovanie, 2009.–Т.43. – №1. – 14-17 b.
- [6] Voronov M.V., Sliva A.V., Fokina V.N. Kompetentnostnoe obuchenie v usloviyah informacionno-kommunikacionnyh distancionnyh obrazovatel'nyh tekhnologij //Otkrytoe i distancionnoe obrazovanie. – Tomsk, 2008. – №3(31). – 29-35 с.
- [7] Bejkitova A., Horgasbaj E. Formirovanie estestvenno nauchnoj gramotnosti uchashchihsya na osnove geografii i himii (na primere pri izuchenii temy Aral'skogo morya): Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferenciya /Geoekologicheskie problemy Aral'skogo morya. – Tashkent, 2019. – 345 s.

[8] PISA, PIRLS halykaralyk zertteuler kontekstinde oқu sauattylygyn damytu. Adistemelik nuska. – Astana: Y. Altynsarin atyndagy Ulttyk bilim akademiyasy, 2014. – 80 b.

[9]. Kazakstannyn ushinshi zhangyruy: zhahandyk basekege kabilettilik //Nazarbaevtyн N.A Kazakstan halkyna Zholdaу, 31 kantar 2017 zh. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700002017> (Koru uakyty 06.11.2019).

[10] Maksakovskij V.P. Nauchnoe posobie shkol'noj geografii. – Moskva: Prosveshchenie, 1982. – 89 s.

[11] 12 zhyldyk bilim beru zhagdajynda okushylardyn funkcionaldyk sauattylygyn kalyptastyrudyn tuzhyrymdamalyk tugyrlary. Adistemelik kural. – Astana: Y. Altynsarin atyndagy Ulttyk bilim akademiyasy, 2013. – 41 b.

[12] Kultumanova G., Berdibaev G., Kartpaev B., Imanbek I., Sharbanova K., Rahimova M., Zhumabaeva M., Prinepesova Z., Okenova B., Uvalieva A. Osnovnye rezul'taty mezhdunarodnogo issledovaniya obrazovatel'nyh dostizhenij 15-letnih obuchayushchihsya PISA-2012 /A. – Astana: NCOSO, 2013. – 283 s.

**Формирование компетентности у обучающихся по естественным дисциплинам
(на основе функциональной грамотности)**

Е. Т. Хоргасбай

*Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В статье рассматривается как развивать компетенции учащихся на основе международных исследований. Модернизация образования является продолжением процесса стремления и развития, который представляет собой поэтапный переход в образовании и ориентирован на результаты. Изменения в обществе, научно-технический прогресс и изменения в структуре общего образования требуют развития подрастающего поколения.

Качество обучения (оценки) казахстанских обучающихся будет обеспечиваться по международными исследованиями PISA, TIMSS, PIRLS, TIMSS ADVANSED, ICILS. Конкурентоспособность на международном уровне, непрерывное образование и привлечение учащихся к научной и экспериментальной деятельности в школе, создание инновационной модели общего среднего образования в соответствии с лучшими традициями Казахстана и мировой системы образования является объективной необходимостью в современном образовании.

Ключевые слова: компетентность, функциональная грамотность, образование, международные исследования, естественно-математические дисциплины, задачи.

**Formation of competence in trainers in natural disciplines
(based on functional literacy)**

Е. Т. Khorgasbay

Abai University, (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article discusses how to develop students' competencies based on international research. Modernization of education is a continuation of the process of aspiration and development, which represents a phased transition in education and is focused on results. Changes in society, scientific and technological progress and changes in the structure of general education require the development of the younger generation.

The quality of training (assessment) of Kazakhstan students will be ensured by international studies PISA, TIMSS, ADVANSED, ICILS. Competitiveness at the international level, continuing education and involving students in scientific and experimental activities at school, creating an innovative model of general secondary education in accordance with the best traditions of Kazakhstan and the world education system is an objective necessity in modern education.

Keywords: competence, functional literacy, education, international studies, natural-mathematical disciplines, tasks.

Редакцияға 05.11.2019 қабылданды.

МРНТИ 14.15.15

Т.Н. ЖУНДЫБАЕВА

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
(Алматы, Қазақстан)**БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА БІЛІМДІ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЕНГІЗУДІҢ
МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ШЕШУ ЖОЛДАРЫ***Аңдатпа*

Мақалада соңғы жылдары өзекті болып келе жатқан білімді басқару, білім беру ұйымдарына білімді басқару жүйесін енгізудің бірқатар мәселелері нақты мысалдар арқылы көрсетіліп, «білім, білімнің түрлері мен қызметтері», «білімді басқару» туралы зерттеген ғалымдардың еңбектеріне талдау жасалынған. Сондай-ақ білім беру ұйымдарына білімді басқару жүйесін енгізудің өзіндік жолдары қарастырылған.

Сонымен бірге мақалада «Білімді басқаруға» деген қажеттіліктің туындауының басты себебі білімді бағалы нарықтық активке айналдыру және білім беру ұйымдардың оны өзінің бәсекелестік артықшылықтарын күшейту үшін пайдалануға ұмтылысы болып табылатындығына, білімді басқару шетелдерде 90 жылдардан бастап қарқынды дами бастағанымен Қазақстанда бұл әлі жетік қарастырылмаған мәселе екендігіне басты назар аударылған. Білімді басқару жүйесін білім беру ұйымдарына енгізудің негізгі мәселелерін анықтау олардың қызметтерін тиімді үйлестіру, сондай-ақ қойылған мақсаттарға жету үшін ресурстарды қалыптастыру және пайдалану үшін қажет.

Түйінді сөздер: білім, білімнің түрлері мен қызметтері, білімді басқару, жүйе.

Соңғы бірнеше онжылдықта әлемнің ірі компаниялары, консалтингтік ұйымдар, бизнес мектептері, мемлекеттік ведомстволар мен халықаралық ұйымдармен қатар білім беру ұйымдары да білімді басқару мәселесіне баса көңіл бөле бастады. Бұл компьютерлік жүйелердің арттыруымен, ақпараттың үлкен көлемімен жұмыс істеудің жаңа тәсілдерінің, интернет-бумның, әлеуметтік желілердің пайда болуы - осының барлығы түрлі ұйымдарда білімді басқару жүйесін енгізудің қажеттілігін дәлелдей түсуде.

Зерттеудің мақсаты: білім беру ұйымдарында білімді басқару жүйесін енгізудің негізгі мәселелерін анықтап, оларды шешу жолдарын ұсыну.

Зерттеу әдістері. Зерттеу барысында білімді басқару жүйесін білім беру ұйымдарына енгізу мәселелерін қарастыру барысында сөздіктерге, ғылыми әдебиеттерге талдау, жинақтау, жалпылау әдістері пайдаланылды.

Жалпы білім беру ұйымдарында білімді басқару жүйесін енгізудің негізгі мәселелерін

қарастырмастан бұрын алдымен «Білім, білімді басқару» ұғымдарының мәнін анықтап алу жөн. Қазақстан: Ұлттық энциклопедиясында: «*Білім* – адамдардың белгілі бір жүйедегі ұғымдарының, деректері мен пайымдауларының, т.б. жиынтығы. Білім адамзат мәдениетінің ең ауқымды ұғымдарының бірі болып табылады. Ол сана, таным, объективті әлем, субъект, ойлау, логика, ақиқат, парасат, ғылым және т.б. күрделі де терең ұғымдармен тығыз байланыста әрі солар арқылы анықталады», - деп жазылған [1]. Ғылыми әдебиеттерде білімнің әр түрлі классификациясы ұсынылған. Мысалы, *табиғатына қарай: декларативтік, процедуралық; ғылыми дәрежесіне қарай: ғылыми білім (эмпирикалық-тәжірибе немесе бақылау негізінде), теориялық-абстрактілі модельдерді талдау негізінде), ғылыми емес; орналасқан жеріне қарай: жеке тұлғалық (анық емес, жасырын, формальды емес) білім және формальды (айқын) білім.*

Айқын емес білім- адамның бас миының нейрондық құрылымдарында сақталатын

ойлау мәдениеті, тәжірибесі, шеберлігі, дағдылары, мамандардың интуициясы. Айқын емес білімдер адамның кәсіби іс-әрекеті, оқуы барысында дамып, ақыл-ойында өмір сүреді және ол көбіне мұра ретінде беріледі.

Айқын білімге: құжаттардағы білім; электрондық тасығыштардағы білім; дербес компьютерлердегі білім; ғаламтордағы білім; білім базасындағы білім; сарапшы-адамдардың білімдерінен алынған сараптамалық жүйелердегі білім жатады. Айқын (жүйеленген) білім сөздер мен сандар арқылы білдірілуі мүмкін және дәл мәліметтер, ғылыми формулалар түрінде оңай берілуі және алмасуы мүмкін. Айқын да, анық емес те білімді тасушы тек нақты тұлға ғана емес, сонымен қатар ұйым да бола алады.

Білімді басқару теориясы ХХ ғасырдың 50-ші жылдары Э. Тоффлердің еңбегінен бастау алғанымен, 90-шы жылдардың соңында өзінің ең үлкен дамуына ие болған өте жас ғылыми тұжырымдама.

Бұл мәселеге О.Н. Олейниктің диссертациялық зерттеуінде Д. Белла, М. Маклюэн және Й. Масудың бірқатар жұмыстарында, 1970-ші жылдары информатиктер В.М. Глушков, Ю.А.Шрейдер, Р.С.Гиляревский, Л.С. Козачков еңбектерінде білімді басқарудың ақпараттық негіздері әзірленгендігі, 1980-1990 жылдары аралығында Швецияда, АҚШ пен Жапонияда бір мезгілде скандинавиялық, немесе еуропалық, американдық және жапондық деп аталған білімді басқарудың үш түрлі тұжырымдамасы пайда болғандығы, 1986 жылы К. Вииг «білімді басқару» ұғымын енгізгендігі айтылған [2].

Білім менеджменті тұжырымдамасының дамуына 1990 жылы жарық көрген Питер Сенгенің «Пятая дисциплина: Искусство и практика самообучающейся организации» [3] 1995 жылы И. Нонаки және Х. Такэутидың «Компания-создатель знания: Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах» [4] еңбектері үлкен үлес қосты.

Білімді басқару мәселелерінің әр түрлі аспектілері ресейлік ғалымдар:

А.Л. Гапоненко (Управление знаниями, 2001.) [5], Д.Белл (Социальные рамки информационного общества. Новая технократическая волна на Западе, 1986) [6], К.Вииг (Основы управления знаниями, 1986) [7], Б.З. Мильнер (Управление знаниями в корпорациях, 2006) [8], Л.А. Трофимова, В.В. Трофимов (Управление знаниями, 2012) [9] және т.б. еңбектерінде қарастырылады.

Жоғарыда көрсетілген еңбектерде білімді басқару жүйесінің теориялық және әдіснамалық негіздерінің бірқатар маңызды аспектілері қарастарғанын байқауға болады. Дегенмен білім беру ұйымдарында білімді басқару жүйесін енгізуде біршама мәселелер туындап отыр.

Білім менеджменті (ағыл. *knowledge management*), немесе білімді басқару – бұл жүйелі процестер, соның арқасында ұйымның табысы үшін қажетті зияткерлік капиталдың негізгі элементтері құрылады, сақталады, бөлінеді және қолданылады; зияткерлік активтердің барлық түрлерін неғұрлым жоғары өнімділікке, тиімділікке және жаңа құнға түрлендіретін стратегия [10].

С.В. Паникарова және М.В. Власовтың пікірінше білімді басқару-білімді жүйелі қалыптастыру (генерациялау), жаңарту, беру және қолдану. Олардың ойынша білімді тиімді басқару үшін:

- ұйым үшін білім дегеніміз не?
- ұйымда кім білімге ие?
- ұйымда білім туралы білімді кім біледі?
- білім қалай құрылады, беріледі, жаңартылады және сақталады?
- ұйымдағы бар білімге қол жеткізу қалай ұйымдастырылған?
- ұйымда бар білімнің қандай бөлігі пайдаланылады, оған қаншалықты қол жетімді және сұранысқа ие?
- қазір қандай білімдер қажет және болашақта қандай білімдер қажет болады?
- білім қанша тұрады және ұйым үшін олардың құндылығын қалай бағалауға болады?» деген сұрақтарға жауап табу қажет.

Сондай-ақ олар білімді басқарудың төмендегідей қызметтерін бөліп көрсетеді:

- білімді жинақтау-ұйымның қызметкерлерін жеке және жалпы оқыту;
- білімді формализациялау-ережелерді, ұстанымдарды, әдістерді әзірлеу;
- білімді сақтау – білімді сақтаудың қолайлы әдісін анықтау (кейін оны фирманың ішінде енгізуге болатындай);
- білім диффузиясы – ұйымның ішінде білімді тарату және кәсіпорыннан тыс оның таратылуын шектеу;
- білімді үйлестіру және бақылау – ұйымның білімі дұрыс қолданылатынына және бір-біріне қайшы келмейтініне көз жеткізу маңызды.

Ал осы қызмет түрлерінің тиімділігі ұйымдық мәдениетке, кәсіпорынның ұйымдық құрылымына, оның инфра-құрылымы мен өзара қарым-қатынасына тікелей байланысты [11].

Білімді басқару ұғымына берілген көптеген анықтамаларының ішінде осы саладағы ең танымал практиктердің бірі Билл Гейтстің берген анықтамасы ерекше маңызға ие. Ол: «Білімді басқару – бұл ақпараттық ағымдарды басқарудан басқа нәрсе; ол, адамдар қажетті іс-әрекеттерді дер кезінде қабылдауы үшін қажетті хабарлардың қажетті адамдарға қажетті уақытта қол жеткізуіне кепілдік беруі тиіс. Б. Гейтс білім мен іс-әрекет арасындағы тікелей байланысты көрсетеді. Ол адамдарды білім тасымалдаушылар ретінде көрді. Сонымен қатар ол білімді басқару ұғымына анықтама беруде өте маңызды элемент ретінде уақытқа ерекше назар аударды. Себебі уақыт адам іс-әрекетінің орны толмас ресурсы және сыншысы, оның тиімділігінің өлшемі [12].

Gartner Group білімді басқару ұғымының толық анықтамасын ұсынды: «Білімді басқару-бұл кәсіпорынның барлық ақпараттық активтерін іздеуді, жинауды, бағалауды, қалпына келтіруді және таратуды көздейтін жүйе. Мұндай активтердің құрамына деректер базасы, құжаттар, саясат, рәсімдер, сондай-ақ бұрын тіркелмеген жекелеген қызметкерлердің білімі мен тәжірибесі кіруі мүмкін» [13].

Жүйе дегеніміз (лат. *systema*, гр. *συστήμα* – бөліктерден құралған тұтастық, қосылыс) – бір-бірімен қарым-қатынаста

және байланыста болатын, сөйтіп белгілі бір тұтастық, бірлестік құратын көптеген құрамдас бөліктер жиынтығы [14].

Келесі бір назар аударатын мәселе «Білімді басқару жүйесі неден тұрады?» деген сауал. Себебі ол білімді басқаруда ерекше маңызға ие. Білімді басқару жүйесі арнайы порталдар мен контентті басқару жүйелері арқылы ұйымның барлық мүшелеріне қол жетімді ақпарат пен деректерден тұрады. Алайда, тағы үш өте маңызды құрамдас бөліктер бар:

- 1) Өмірден алынған сабақтар базасы;
- 2) Құзыреттердің орналасқан жерін анықтау;
- 3) Практик-мамандардың қауымдастығы.

«**Өмірден алынған сабақтар» базасына** нақты іс-әрекет барысында алынған, бірақ стандартты рәсімдер шеңберінде құжаттауға жатпайтын білім мен тәжірибе тіркеледі және жалпыға қол жетімді болады. Яғни қажетті білімді, ақпаратты жұмыс жасап жатқан маманнан жинауға және оны айқын білімге айналдыруға баса назар аударылады.

Оған мысал ретінде Марк Маццидің Wyeth фармацевтикалық компаниясының білімді басқару бөлімінде жұмыс істеген кездегі тәжірибесін келтіруге болады. Wyeth компаниясы нарыққа балаларға арналған жаңа дәрі шығарады. Жаңа препаратты сату бұрынғыдан жоғары болады деп болжалды. Себебі жаңа дәрі-дәрмекті күніне бір рет қабылдау керек болғандықтан ата-аналарға емдеу режимін сақтауды қамтамасыз ету оңайырақ болады.

Бастапқы кезеңде дәріні сату деңгейі өте жоғары болғанымен, көп ұзамай құлдырай бастайды. Сатушылардың бірі сатып алушылармен әңгіме барысында, сатылымның құлдырауына себеп дәрі-дәрмектің жағымсыз дәмі болғанын анықтайды, соның салдарынан балалар дәрі-дәрмекті қабылдаудан бас тартқан. Оны білген фармацевтикалық компания дәрі-дәрмектің жағымсыз дәмін апельсин шырынын ішу арқылы жоюға болатынын ойлап табады. Компания дәріні бір стакан апельсин шырынымен бірге қабылдау керектігі туралы емдеуші дәрігерлер мен сатушыларды ескертеді, солай дәріні сату деңгейін өсірген.

Құзыреттердің орналасқан жерін анықтау. Білімнің қайнар көзі мамандар. Ол білімді алудың ең жақсы жолы осы мамандармен сөйлесу.

Алайда, қажетті білімі бар қажетті сарапшыны іздеу нағыз проблема болуы мүмкін.

Құзыреттердің орналасқан жерін анықтау үш бағыт: бірінші, қызметкерлердің түйіндемесінде көрсетілген құзыреттер; екінші, қызметкерлерді дербес бағалау барысында анықталатын құзыреттілік пен білім саласы (әдетте бұл онлайн-сауалнама арқылы өтеді); үшінші, қызметкердің жазған еңбектерін, жобаларын, жасаған сараптамалық жұмыстарын, конференцияларда жасаған баяндамаларын, жеке қарым-қатынас барысындағы пікірлерін және т.б. талдау жолымен автоматты түрде алынған ақпараттар бойынша жүргізіледі. Талданатын коммуникациялардың құрамына әдетте email-хат алмасу, сондай-ақ Twitter және Facebook сияқты әлеуметтік желілердегі белсенділік те кіреді.

Практик-мамандардың қауымдастығы – бұл белгілі бір мәселелерді талқылау, үздік тәжірибелерімен бөлісу, өмірден алынған сабақтары туралы сөйлесу үшін бірге жиналатын (жеке немесе виртуалды) қызығушылықтары ұқсас адамдар тобы.

Білімді басқару-материалдық активтерді немесе қаржы ресурстарын басқарудан гөрі күрделі үдеріс. Сондықтан оны білім беру ұйымдарына ендіруде бірқатар мәселелер кездеседі.

Біз ғылыми әдебиеттерге және өз тәжірибемізге сүйене отырып білім беру ұйымдарына білімді басқаруды енгізудің төмендегідей проблемаларын бөліп көрсетуге тырыстық:

– *біріншіден*, ұйым басшыларында да, қызметкерлерде де білімді басқару үдерісі туралы білімнің жетіспеуі және оны дұрыс түсінбеуі.

Күнделікті тәжірибе көрсеткендей білім беру мекемелерінің профессор-оқытушылар құрамы мен орта және жоғары буын басшылары өзінің кәсіби қызметі барысында

білімді басқарудың белгілі бір элементтерін мезгіл-мезгіл пайдаланады. Мысалы, «Білімді сақтау және пайдалану мәселесі». Профессор-оқытушылар құрамы күнделікті оқу-тәрбие үдерісіне қажетті ақпараттарды дайындайды және оны компьютерлерінде сақтайды, бірақ уақыт өте келе сол материалдарды қалай, қайда сақтағандарын ұмытып қалады, немесе компьютер істен шығып, материалдар жойылады.

Тура сондай жағдай білім беру ұйымдарында да орын алып отыр. Кез келген білім беру ұйымдарында көптеген бөлімшелер бар. Олар өздеріне қажетті ақпараттарды есеп түрінде қағаз және электронды нұсқада қабылдайды, бірақ оның ішіндегі ақпараттарды керек кезінде пайдаланбайды. Қайтадан кафедралардан, профессор-оқытушылардан қайта сұрайды. Бұл материалдардың арнайы папкада жүйелілікпен сақталмауы. Содан барып, қажетті білімді іздеуге көп уақыт пен күш кетеді. Осымен байланысты екінші мәселе туындайды;

– *екіншіден*, білім мен тәжірибе алмасуға кедергі келтіретін білім беру ұйымдарындағы корпоративтік, ұйымдастырушылық және техникалық мәдениеттің болмауы. Мысалы, бір бөлімде жинақталған білімдердің, ақпараттардың, мәліметтердің екінші бөлімге қолжетімді болмауы немесе мамандардың сол базалармен жұмыс істеуге құзыреттіліктерінің болмауы, немесе жай ғана дайын ақпараттарды алуға үйренгендігі. Сондықтан бір ақпаратты әр түрлі бөлімдердің қайта-қайта сұрауы орын алады. Мысалы, білімалушыларды оқуға қабылдау барысында олар туралы толық ақпарат алынып, жыл сайын базаға ендіріледі. Алайда оқу-үдерісі басталысымен әлеуметтік қолдауды қажет ететін білімалушылардың тізімін, арнайы құжаттарын қайтадан кафедралардан сұрайды.

Тағы бір мәселе тәжірибелі мамандардың өз білімдерімен алмасуға қаншалықты даяр болуы. Кез келген ұйым мүшелері өз білімдерімен әр түрлі жағдайларда, әр түрлі құралдар арқылы алмаса алады.

Мысалы, арнайы ұйымдастырылған іс-шараларда немесе кенеттен (дәліздерде, түскі ас кезінде) тілелей қарым-қатынас арқылы білім алмасса, кейде электрондық поштаны пайдаланды. Кейбіреулері мүлдем алмаспайды. Себебі білім адамның жеке құндылығы. Адамның күн күрісінің негізі және оның сол ұйымдағы орнын анықтайды;

– *үшіншіден*, білімді басқарудағы тағы бір үлкен мәселе оларды беру қиындығы болып табылады. Білім адамның басына құя салатын суықтық емес. Білім ақпарат арқылы беріледі және осы ақпаратты меңгеруіне қарай адам келесі деңгейге көшеді. Ал бұл көп жылдарға созылатын қиын және ұзақ үдеріс. Сондықтан білім беру ұйымдары қажетті деңгейде білімі мен тәжірибесі бар мамандарды жұмысқа алуға тырысуы кездейсоқ емес;

– *төртіншіден*, компьютерлер мен сараптамалық жүйелердің дамына қарамастан, білімнің жалғыз тасымалдаушысы және оларды өңдеу құралы бұрынғысынша адам болып қалуда. Білімді жасаушылар да, тасымалдаушылар да – адамдар, сондықтан білімді басқарудағы ең маңыздысы персоналды басқару. Шын мәнінде білімді басқару – персоналды басқару;

– *бесіншіден*, білімді басқарумен тығыз байланысты келесі мәселе персоналды қысқарту кезінде білімді жоғалту болып табылады. Ұйымда білімнің негізгі тасымалдаушылары адамдар, соның ішінде ұйымда көп жылдардан бері жұмыс атқарып келе жатқан зейнет жасындағы мамандар болып келеді. Ұйымдағы қысқартулар зейнеттегі және зейнеталды жастағы адамдардан басталады, бұл ретте ұйым өзінің зияткерлік капиталынан айырылуы мүмкін. Адам кетті – онымен бірге оның барлық байланыстары да, жинаған білімі де кетеді;

– *алтыншыдан*, жоғарыда келтірілген білімді басқарудың құрамына кіретін үш өте маңызды құрамдас бөліктерді жүзеге асыру барысында кездесетін қиыншылықтар. Мысалы, «Өмірден алынған сабақтар» базасына енгізілген ақпараттардың белгілі бір практикалық құндылығы бар деп кім

шешеді? Барлық қызметкерлер өмірден алынған сабақтарын базаға енгізуге құқығы бар ма? Жүйеде ол қанша уақыт қалады? Қазіргі кезде оның мағыздылығы жоқ деп кім шешім қабылдайды? деген сұрақтарға жауап беру қажет. Сондай-ақ мамандар қауымдастығын ұйымдастыру да қарапайым іс емес. Онда кем дегенде үш: менеджер, модератор және идеялық көшбасшының болуы қажет.

Біз аталған мәселені зерттеген ғалымдардың пікірлеріне сүйене отырып, жоғарыда айтылған проблемаларды шешудің бірқатар төмендегідей жолдарын қарастыруды жөн көрдік:

– бөлім, бөлімше басшыларынан, професор-оқытушылар мен қызметкерлерден білімді басқаруға қатысты кездестірген қиындықтары және оны жетілдіру жолдары туралы пікірлерін білу мақсатында онлайн сауалнамалар алынуы керек. Респонденттер-әдетте, өз қызметінде кездесетін мәселелерді тұжырымдайды және бағалайды. Сауалнамалар нәтижелері бойынша анықталған қиындықтарды жою қарастырылады;

– сақталған білімдер жүйелі (яғни реттеу, сипаттау және құрылымдау), тез табылатындай іздеуге қолайлы және қолжетімді болуы керек. Яғни, ұйым және оның мүшелері қажетті деректерді тез табу мүмкіндігіне ие болуы керек. Қажетті ақпарат тез табылмаса, оның ешқандай пайдасы жоқ. Б.Гейтстің сөзімен айтқанда, қажетті шешімдерді қабылдау үшін қажетті ақпараттар, қажетті адамдарға қажетті уақытта қол жетімді болу керек. Ол үшін білім беру ұйымдарындағы менеджерлердің ұйымдастырушылық және техникалық мәдениетін көтеру қажет;

– білімнің көзі де тасымалдаушы да адамдар, тәжірибелі мамандар. Ал оларды басқару, олардың үздік, өмірден алынған сабақтары туралы ойларымен, өзіндік тәжірибелерімен бөлісуіне, ақпаратпен, білімдерімен алмасуына итермелейтіндей жағдай жасалынуы, яғни жағымды орта тудыру керек. Жағымды орта қызметкерлердің психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз

етеді, тілектестік атмосферасын құруға, қателіктерге төзіммен қарауға, оны түзетуге, мамандардың өз пікірін еркін білдіруге мүмкіндік береді. Адамдар конструктивтік негізде дауласқан кезде, әртүрлі бәсекелес идеялардың, оларды іске асырудың баламалы тәсілдерінің болуын мойындайды;

– білімді басқару жүйесінің маңызды мәселелерінің бірі зейнеткерлердің білімін сақтау болып табылады. Ол үшін мамандар қоғамдастығы арқылы зейнеткерлерді жұмысқа тарту керек. Қауымдастық арқылы зейнеткерлерді жұмысқа тарту бір жағынан олардың өздерінің әлі де қажеттігін сезінулеріне, екінші жағынан әріптестерімен сұқбаттасуға, пікірталастыруға, ойларымен бөлісуге, ал жас мамандарға өзіне қажетті тәжірибе жинауға, кәсіби жетілуіне мүмкіндік береді. Бұл үдерістегі басты құндылық – зейнеткердің өзінен кейін қалдыратын ақпараты емес, оның ұйымның қызметкерлерімен бірлесіп мәселені шешудің тың жолдарын іздестіруі. Себебі мәселені шешу барысында пікірталас туындайды, оның барысында зейнеткер өз білімін беріп, жақсы шешім табуға қатысады. Яғни, шешім зейнеткер білімінің нәтижесі ғана емес, қызметкерлермен өзара іс-қимылының нәтижесі болып табылады;

– кемшіліксіз жұмыс жоқ. Мәселе білім беру ұйымдарының басшылары кемшіліктерге қалай қарайтындығына байланысты. Кез келген әрекеттер, тіпті егер олар жақсы жоспарланған болса да, онда қате кету қаупі бар. Кез келген модельдер мен тұжырымдамалар практикалық тексеруді талап етеді. Қызметкерлер жаңалықтарды жасап, оны тәжірибеде пайдалану барысында жіберген қателіктері үшін жазаланамыз деп қорықпауы тиіс. Ондай жағдайда басшылар кінәлілерді іздеуге уақыт жұмсамай, кемшіліктерді анықтап, оны жоюдың жолдарын мамандармен бірлесіп шешуі қажет. Сондай-ақ тәжірибелі және дарынды жас мамандардың жаңа білімді жасауына, тың идеяларды жүзеге асыруына қажетті ынталандыруларды енгізу маңызды.

Қорыта келе білімді басқару – білімді жинақтау, тарату және тиімді пайдаланудан

тұратын үдеріс екендігін байқадық. Білімді басқару үдерісін тиімді жүзеге асыру үшін білім беру ұйымдарының барлық қатысушыларының тәжірибесі мен білімі құнды болып табылатынына ешкім күмән келтірмейді, бірақ олар білім беру ұйымының даму міндеттерін шешу үшін жеткіліксіз болуы мүмкін. Сондықтан жалпы білім беретін ұйымдарының алдыға қойылған мақсаттарына жетуін қамтамасыз етуге қабілетті үлкен кәсіби әлеуеті бар педагогикалық қызметкерлердің білім жиынтығы пайдаланылады. Ол жиналған білім мен тәжірибенің құндылығы сайып келгенде білім беру ұйымының тиімді жұмысына айналады.

Педагогтар мен білім беру ұйымының білімі білім беру стандартын жүзеге асырудың құнды ресурсы, білім берудің жоғары сапасына қол жеткізу факторы болып табылады. Сондықтан кез келген білім беру ұйымының стратегиялық мақсаты оның зияткерлік әлеуетін арттыру болып табылады.

Бұл білім беру ұйымында ақпарат еркін және тез таратылса, оқытушылардың жинақталған және ағымдағы білімімен алмасуларына, белсенді шығармашылық жұмыстармен айналысуына жағдай жасалынса ғана мүмкін болады. Бұл ретте білім беру ұйымының зияткерлік әлеуетін арттыру оқытушыларды жеке оқытумен және біліктілігін арттырумен ғана емес, сонымен қатар идеялармен, біліммен, практикалық тәжірибемен өзара алмасудың арқасында да қамтамасыз етіледі.

Білім беру ортасында ұйым мүшелерінің еркін және белсенді білім алмасуы болуы үшін, біріншіден, ынтымақтастыққа қолайлы атмосфера құру, екіншіден, біліммен алмасуды қолдау, ынталандыру жүйесін құру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жантану атауларының түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2006. – 384 бет. ISBN 9965-409-98-6 (көру уақыты 08.08.2019).
2. Олейник, О.Н. Управление знаниями в процессах обеспечения качества услуг библиотечно-информационных центров. Автореф... канд. пед. наук. – Казань, 2013.
3. Сенге П. Пятая дисциплина: Искусство и практика самообучающейся организации: Книга в кратком изложении | Пятая дисциплина | Питер Сенге <https://www.getabstract.com> > (көру уақыты 08.08.2019).
4. Нонака И., Такеучи Х. Компания – создатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах (The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation). – М.: Олимп-Бизнес, 2003. – 384 с.
5. Гапоненко А. Л. Управление знаниями. – М.: ИПК госслужбы, 2001. – 52 с.
6. Белл Д. Социальные рамки информационного общества //Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С.330-342.
7. Вииг К. Основы управления знаниями: Пер. с англ – М.: Прогресс, 1986. – 371 с.
8. Мильнер, Б.З. Управление знаниями в корпорациях: Учеб. пособие /Б.З. Мильнер, З.П. Румянцева, В.Г.Смирнова. – М.: Дело, 2006. – 303 с.
9. Трофимова Л.А., Трофимов В.А. Управление знаниями: Учебное пособие. – СПб. : СПбГУЭФ, 2012. – 77 с.
10. Менеджмент знаний – Википедия <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (көру уақыты 01.08.2019).
11. Паникарова С. В., Власов М. В. Управление знаниями и интеллектуальным капиталом: Учеб. пособие. – Екатеринбург: Урал. ун-т, 2015. – С.22-23.
12. Гейтс Б.Г. Бизнес со скоростью мысли. Изд. 2-е, исправленное rykovodstvo.ru exspl. – 16 с. (көру уақыты 01.08.2019).
13. Gartner Group (1999) Knowledge Management Scenario: Trends and Directions for 1998-2003.
14. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Механика /Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е.Арын. – Павлодар: ЭКО ҒӨФ, 2007. – 291 б.

References:

1. Zhantanu ataularynyñ tysindirme sozdigi. –Almaty: Sozdik-Slovar, 2006. – 384 bet. ISBN 9965-409-98-6 (koru uaqyty 08.08.2019).
2. Olejnik, O.N. Upravlenie znaniyami v processah obespecheniya kachestva uslug bibliotechno-informacionnyh centrov. Avtoreferat na sois. kandidat pedagogicheskikh nauk. – Kazan', 2013. – 5 str.
3. Senge, P. «Pyataya disciplina: Iskustvo i praktika samoobuchayushchejsya organizacii» Kniga v kratkom izlozhenii | Pyataya disciplina | Piter Senge <https://www.getabstract.com> >(kөru uaqyty 08.08.2019).
4. Nonaka I., Takeuchi H. Kompaniya – sozdatel' znaniya. Zarozhdenie i razvitie innovacii v yaponskikh firmah (The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation). – M.: Olimp-Biznes, 2003. – 384 s.
5. Gaponenko A. L. Upravlenie znaniyami. – M.: IPK gossluzhby, 2001. –52 s.
6. Bell, D. Social'nye ramki informacionnogo obshchestva //Novaya tekhnokraticeskaya volna na Zapade. – M.: Progress, 1986. – S.330-342.
7. Viig K. Osnovy upravleniya znaniyami: Per. s angl – M.: Progress, 1986. – 371 s.
8. Mil'ner, B.Z. Upravlenie znaniyami v korporaciyah: ucheb. posobie /B.Z. Mil'ner, Z.P. Rumyanceva, V.G. Smirnova. – M.: Delo, 2006. – 303 s.
9. Trofimova L.A., Trofimov V.A. Upravlenie znaniyami: uchebnoe posobie. – SPb. : Izd-vo SPbGUEF, 2012. – 77s.
10. Menedzhment znaniy – Vikipediya <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (kөru uaqyty 01.08.2019).
11. Panikarova, S.V., Vlasov M. V. Upravlenie znaniyami i intellektual'nyñ kapitalom : [ucheb. posobie]. – Ekaterinburg: Ural. un-ta, 2015. – S.22-23.
12. Gejts B. G. Biznes so skorost'yu mysli. Izd. 2-e, ispravlennoe rykovodstvo.ru exspl. – 16 s. (kөru uaqyty 01.08.2019).

13. Gartner Group (1999) Knowledge Management Scenario: Trends and Directions for 1998-2003.
14. Орысша-қазақша тусындирме создік: Механика / Zhalpy redakciyasyn baskargan e.g.d., professor E.Aryn. – Pavlodar: EKO GOF, 2007. – 291 b.

Проблемы и пути решения внедрения системы управления знаниями в организациях образования

Т.Н. Жундыбаева

*Казахский национальный университет имени ал-Фараби
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

В статье раскрывается ряд актуальных в последние годы проблем управления знаниями, внедрения системы управления знаниями в организациях образования. Проанализированы труды ученых, исследовавших «знание, виды и функции знаний», «Управление знаниями». Также предусмотрены собственные пути внедрения системы управления образованием в организациях образования.

Вместе с тем, в статье акцентировано внимание на том, что главной причиной возникновения потребности в «управлении знаниями» является превращение образования в ценный рыночный актив и стремление образовательных организаций использовать его для усиления своих конкурентных преимуществ, хотя управление знаниями за рубежом начинает динамично развиваться с 90-х годов, в Казахстане это еще не рассмотренная проблема. Определение основных вопросов внедрения системы управления знаниями в организации образования необходимо для эффективной координации их деятельности, а также формирования и использования ресурсов для достижения поставленных целей.

Ключевые слова: знание, виды и функции знаний, управление знаниями, система.

Problems of the introduction of knowledge management system in education organizations and solutions

T. N. Zhundybaeva

Kazakh national university named after al-Farabi (Almaty, Kazakhstan)

Abstract

The article reveals a number of topical problems of knowledge management in recent years, the introduction of a knowledge management system in educational organizations. The works of scientists who have studied “knowledge, types and functions of knowledge”, “Knowledge Management” are analyzed. This article also provides its own ways of introducing an education management system in educational organizations.

At the same time, the article focuses on the fact that the main reason for the need for “knowledge management” is the transformation of education into a valuable market asset and the desire of educational organizations to use it to strengthen their competitive advantages, although knowledge management abroad has been begun to develop dynamically since 1990s, in Kazakhstan this issue has not considered yet. Determining the main issues of introducing a knowledge management system in the organization of education is necessary for the effective coordination of their activities, as well as the formation and use of resources to achieve their goals.

Keywords: knowledge, types and functions of knowledge, knowledge management, system.

Редакцияға 08.08.2019 қабылданды.

МРНТИ 14.35.07

Ж.Ж.ОРДАБАЕВА, К.М.КАНГУЖИНА

Северо-Казахстанский государственный университет имени М.Козыбаева
(Петропавловск, Казахстан)

ПРАКТИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ РЕЗУЛЬТАТОВ ДИПЛОМНЫХ РАБОТ ПО СПЕЦИАЛЬНОСТИ 5В010800 – ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И СПОРТ

Аннотация

Содержание и структура статьи отражает логику выбора темы дипломной работы студентами специальности 5В010800 – «Физическая культура и спорт» в контексте специфики избранного вида спорта. Наряду с этим, в статье раскрывается актуальность проблемы исследования. Исходя из теоретико-методологического обоснования понятия «практическая значимость исследования», составлен денотатный граф, отражающий его суть. На ряде примеров (Ибраимов Е.С., Ильин И.А.), дается иллюстрация выбора известными спортсменами темы диссертационного исследования, отражающей проблему спорта высших достижений с учетом собственного практического опыта подготовки к международным спортивным соревнованиям. Также в статье представлены примеры практической значимости некоторых дипломных работ студентов Северо-Казахстанского государственного университета имени М. Козыбаева специальности 5В010800 – «Физическая культура и спорт» за 5 лет.

Ключевые слова: научно-исследовательская работа; практическая значимость исследования; денотатный граф; дипломная работа; физическая культура и спорт.

В Государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы [4], одной из задач является «вовлечение студентов высших учебных заведений в формирование культуры здорового образа жизни нации». В связи с этим, оптимальным потенциалом в достижении данной задачи выступает сотрудничество студентов, обучающихся по специальности 5В010800 – «Физическая культура и спорт» с учащимися школ. Это положение определяет замысел нашей статьи.

Цель исследования – раскрыть логику выбора темы дипломной работы студентами специальности 5В010800 – «Физическая культура и спорт», заключающейся в проведении ими дипломного исследования на основе собственного практического опыта подготовки к районным, областным, республиканским и международным соревнованиям по избранному виду спорта.

Первоначально дадим теоретическую интерпретацию понятия «научно-исследовательская работа». Это работа,

связанная с научным поиском, проведением исследований, экспериментов в целях расширения имеющихся и получения новых знаний, проверки научных гипотез, установления закономерностей развития природы и общества, научного обобщения, научного обоснования проектов [6].

Качество содержания методологического аппарата научно-исследовательской работы – это доминирующий критерий определения качества всего содержания научно-исследовательской работы.

Дальнейшие рассуждения построим в аспекте рассмотрения одного их компонентов методологического аппарата научно-исследовательской работы – практической значимости. Дадим характеристику названному компоненту. Отметим, что данная характеристика была сформирована, исходя из анализа работ педагогов-ученых: Ф.А. Кузина [12], В.В. Краевского [11], Е.В.Бережновой [1], В.И. Загвязинского [5], А.С. Тотановой [13].

Практическая значимость отвечает на вопрос: какие конкретные недостатки

практики можно исправить с помощью полученных в ходе исследования результатов?

Если исследование носит методологический характер, то практическая значимость может проявиться в:

- публикации основных результатов исследования в печати;
- наличии авторских свидетельств, актов о внедрении результатов исследования в практику;
- апробации результатов исследования на конференциях;
- использовании разработок по проблеме исследования в учебно-воспитательном процессе учебных заведений разных уровней образования (среднего общего, высшего профессионального).

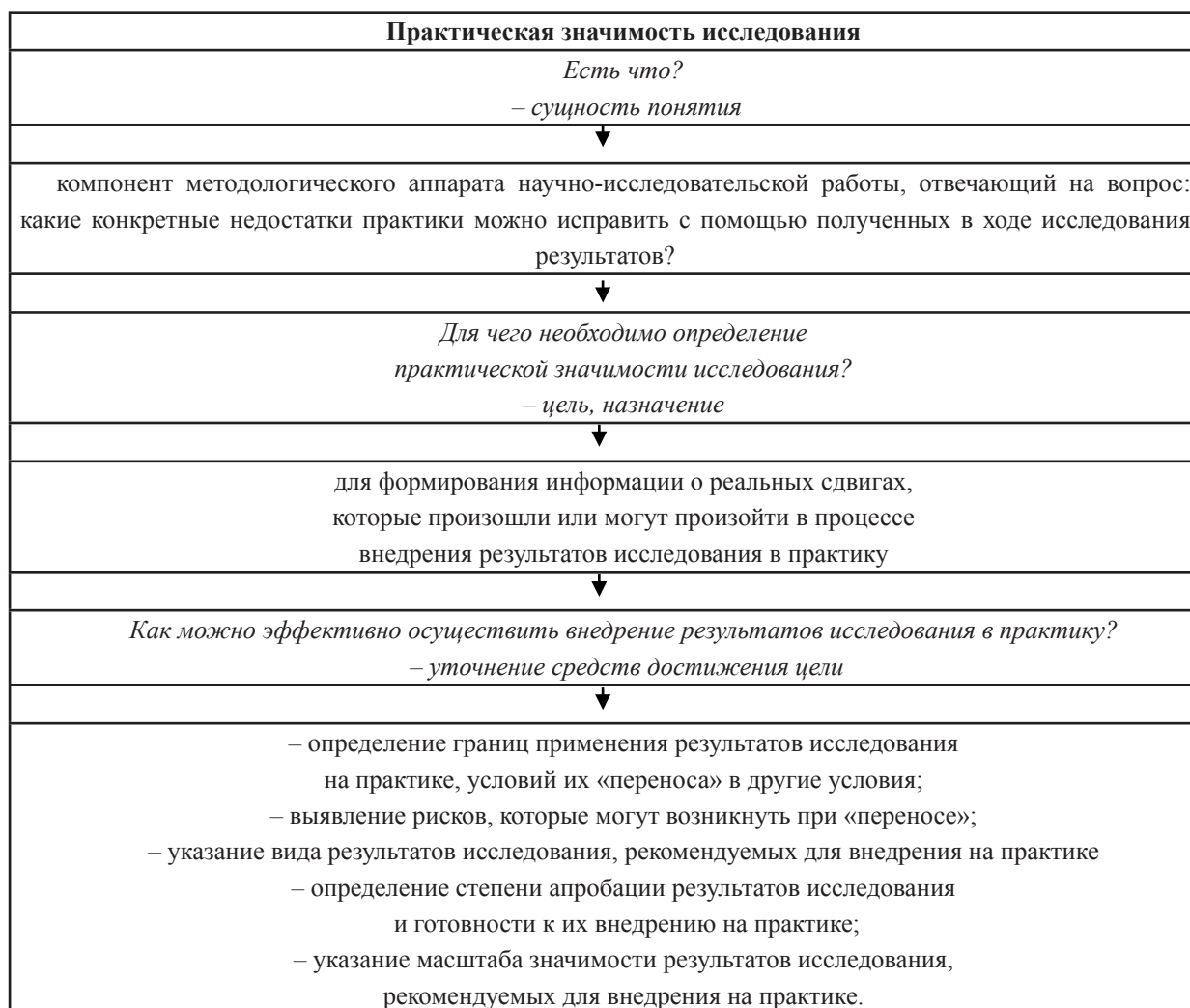
Если исследование носит методический

характер, то практическая значимость может проявиться в:

- наличии научно обоснованной и апробированной в результате опытно-экспериментальной работы системы методов и средств совершенствования определенных видов деятельности.

По мнению педагогов-ученых: Н.А. Вершинина, Н.И. Загузов, С.А. Писарева, А.П. Тряпицына [2; 3] критерий практической значимости всегда являлся актуальным, и свидетельствует о реальных сдвигах, которые произошли или могут произойти в процессе внедрения результатов исследования в практику.

Исходя из сказанного, нами был составлен денотатный граф, отражающий суть понятия «Практическая значимость исследования» (Схема 1).

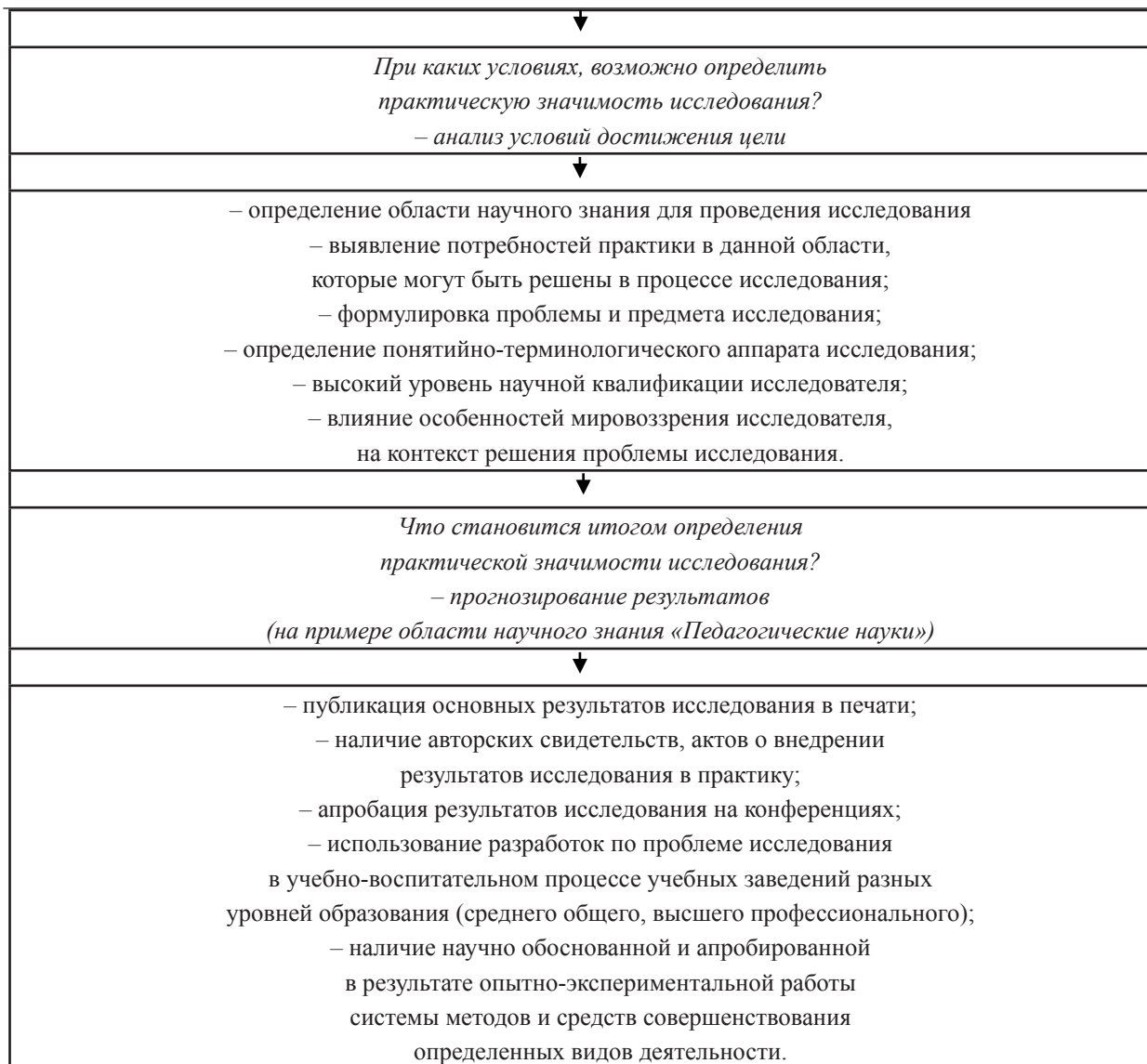

Схема 1. Денотатный граф к понятию «Практическая значимость исследования»

Наука и спорт взаимосвязаны друг с другом. Многие спортсмены на основе собственного практического опыта подготовки к международным спортивным соревнованиям впоследствии теоретически обосновали и экспериментально проверили разработанную ими методику, в рамках проведения диссертационного исследования по теме, отражающей актуальную проблему спорта высших достижений.

Проиллюстрируем данный факт на ряде примеров.

Ибраимов Ермахан Сагиевич (вид спорта – бокс) [7]:

- мастер спорта СССР, заслуженный

мастер спорта Республики Казахстан, мастер спорта международного класса.

- олимпийский чемпион, 2-х кратный чемпион Азии, чемпион Азиатских игр.

– кандидат педагогических наук по специальности 13.00.04 – «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры». Тема диссертации: «Управление подготовкой боксеров на предсоревновательном этапе».

Ильин Илья Александрович (вид спорта – тяжелая атлетика) [8]:

- заслуженный мастер спорта Республики Казахстан, мастер спорта международного класса;

– 2-х кратный чемпион мира среди юниоров, 4-х кратный чемпион мира среди взрослых, 2-х кратный чемпион Азиатских игр.

– доктор философии (PhD) по специальности 6D010800 – «Физическая культура и спорт». Тема диссертации: «Научно-методическое обоснование подготовки высококвалифицированных тяжелоатлетов».

По мнению Л.И. Шалабаевой [15], достижение успеха у спортсменов определяется психологическими особенностями их мотивации, которая формируется личностью самого спортсмена, тренерским составом и общим психологическим сопровождением спортивной деятельности.

Дипломная работа является научно-исследовательской работой – первого уровня сложности. В связи с этим, изложим результаты дипломных работ студентов по специальности 5B010800 – «Физическая культура и спорт» в аспекте отражения их практической значимости на основе проведенной опытно-педагогической работы (на примере Северо-Казахстанского государственного университета имени М.Козыбаева).

Следует отметить, что подготовка студентов в университете (ранее Петропавловский педагогический институт имени К.Д. Ушинского) по специальности 5B010800 – «Физическая культура и спорт» осуществляется с 1959 года [14].

В качестве примера, приведем выборку тем дипломных работ студентов, с указанием практической значимости полученных результатов (выборка осуществлена за текущие 5 лет: 2014-2018 гг.).

1.Бондаренко В.А.

Тема: «Особенности влияния систематических занятий плаванием на функциональное состояние и адаптивные возможности организма детей».

Практическая значимость исследования: разработаны методические рекомендации по обучению детей (6-9 лет) плаванию вольным стилем методом полного погружения с учетом функционального состояния и адаптивных возможностей их организма.

Примечание: Автор работы обучается в аспирантуре с отрывом от производства Уральского государственного университета физической культуры по специальности 49.06.01 – Физическая культура и спорт (Российская Федерация, г.Челябинск), где продолжает исследование проблемы дипломной работы в рамках кандидатской диссертации [9], [10].

2.Джан С.В.

Тема: «Подготовка кендоистов на этапе начальной спортивной специализации».

Практическая значимость исследования: определен и отобран комплекс специальных упражнений для обучения правильному передвижению и абдоминальному дыханию у начинающих кендоистов для обеспечения эффективности тренировочного процесса.

Примечание: Работа отмечена дипломом Министерства образования и науки Республики Казахстан III степени (Республиканский ежегодный конкурс научно-исследовательских работ студентов по естественным, техническим, социально-гуманитарным и экономическим наукам в вузах Республики Казахстан).

3.Бекболатов А.Н.

Тема: «Некоторые вопросы развития физической подготовленности спортсменов, занимающихся греко-римской борьбой».

Практическая значимость исследования: разработана, обоснована, апробирована методика повышения спортивных результатов юных борцов (15-16 лет) путем совершенствования физической подготовки.

Примечание: Автор работы является мастером спорта Республики Казахстан, мастером спорта международного класса, 3-х кратный чемпион Республики Казахстан среди подростков, 2-х кратный чемпион Республики Казахстан среди молодежи, серебряный призер чемпионата Республики Казахстан среди взрослых, серебряный призер Евразийского турнира, бронзовый призер чемпионата мира среди молодежи, серебряный и бронзовый призер чемпионатов мира среди взрослых.

4.Бекимов Т.Т.

Тема: «Характеристика функциональных

показателей сердца спортсменов, занимающихся бодибилдингом».

Практическая значимость исследования: разработаны методические рекомендации по подготовке спортсменов, занимающихся бодибилдингом с учетом характеристик функциональных показателей сердца.

Примечание: В опытно-педагогической работе принимали участие 8 спортсменов, из них 3 – мастера спорта Республики Казахстан, 2 – кандидата в мастера спорта Республики Казахстан.

5. Камнева Е.А.

Тема: «Развитие физических качеств у юных волейболисток на этапе начальной подготовки».

Практическая значимость исследования: разработана, обоснована, апробирована методика по развитию физических качеств юных волейболисток (8-12 лет) в условиях учебно-тренировочных занятий детско-

юношеского клуба физической подготовки.

Примечание: Внедрение методики позволило достичь следующих результатов – 1-е место на чемпионате Тимирязевского района Северо-Казахстанской области,

1-е место на чемпионате Северо-Казахстанской области.

Таким образом, подводя итог, отметим: что развитие методологической культуры студентов специальности 5В010800 – «Физическая культура и спорт» в контексте написания ими дипломной работы по избранному виду спорта, имеющей высокий уровень практической значимости позволяет повысить качество подготовки молодого поколения по определенным видам спорта и сформировать резерв спортсменов в области высших достижений.

Список использованных источников

- [1] Бережнова Е.В. Основы учебно-исследовательской деятельности студентов: Учебник для студ. сред. учеб. заведений /Е.В. Бережнова, В.В. Краевский. – М.: Академия, 2006. – 128 с.
- [2] Вершинина Н.А., Загузов Н.И., Писарева С.А., Тряпицына А.П. Диссертационные исследования по педагогике в современном научном пространстве //Сибирский педагогический журнал, 2007. – №8. – С.10-28
- [3] Вершинина Н.А., Загузов Н.И., Писарева С.А., Тряпицына А.П. Определение научных результатов исследования //Сибирский педагогический журнал, 2008. – №1. – С.5-28.
- [4] Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы. – URL: <http://www.edu.gov.kz> (дата обращения 03.10.2019).
- [5] Загвязинский В.И. Исследовательская деятельность педагога: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2008. – 176 с.
- [6] Закон Республики Казахстан «О науке». – URL: <http://www.online.zakon.kz> (дата обращения 03.10.2019)
- [7] Ибраимов Ермахан Сагиевич. – URL: ru.wikipedia.org (дата обращения 08.10.2019).
- [8] Ильин Илья Александрович. – URL: ru.wikipedia.org (дата обращения 08.10.2019).
- [9] Кангужина К.М., Бондаренко В.А., Наумов А.В. Использование метода полного погружения для оптимизации двигательной активности в плавании детей 7-10 лет//Вестник Северо-Казахстанского государственного университета имени М.Козыбаева, 2014. – №1 – С.36-41.
- [10] Кангужина К.М., Бондаренко В.А. Оценка функционального состояния организма детей при плавании методом полного погружения: Проблемы формирования ценностных ориентиров в воспитании сельской молодежи /Сборник материалов международной научно-практической конференции. – Тюмень: Государственный аграрный университет Северного Зауралья, 2014.
- [11] Краевский В.В. Общие основы педагогики: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2003. – 256 с.
- [12] Кузин Ф.А. Диссертация: Методика написания. Правила оформления. Порядок защиты. Практическое пособие для докторантов, аспирантов и магистрантов. – М.: Ось-89, 2001. – 320 с.
- [13] Тотанова А.С. Методика научно-педагогического исследования: Учебно-метод. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – Алматы: Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2006. – 119 с.

[14] Факультету физической культуры 40 лет (1967-2007): Сборник, посвященный юбилею факультета / Под ред. К.М. Кангужиной. – Петропавловск: Северо-Казхастанский государственный университет имени М.Козыбаева, 2007. – 57 с.

[15] Шалабаева Л.И. Психологические особенности мотивации достижения успеха спортсменов // Педагогика и психология. – 2019. – №1. – С.87-97.

References

[1] Berezhnova E.V. Osnovy uchebno-issledovatel'skoj deyatel'nosti studentov: Uchebnik dlya stud. sred. ucheb. zavedenij /E.V. Berezhnova, V.V. Kraevskij. – М.: Akademiya, 2006. – 128 s.

[2] Vershinina N.A., Zaguzov N.I., Pisareva S.A., Tryapicyna A.P. Dissertacionnye issledovaniya po pedagogike v sovremennom nauchnom prostranstve //Sibirskij pedagogicheskij zhurnal, 2007. – №8. – S.10-28.

[3] Vershinina N.A., Zaguzov N.I., Pisareva S.A., Tryapicyna A.P. Opredelenie nauchnyh rezul'tatov issledovaniya //Sibirskij pedagogicheskij zhurnal, 2008. – №1. – S.5-28.

[4] Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan na 2016-2019 gody. – URL: <http://www.edu.gov.kz> (data obrashcheniya 03.10.2019).

[5] Zagvyazinskij V.I. Issledovatel'skaya deyatel'nost' pedagoga: Ucheb. posobie dlya stud. vyssh. ucheb. zavedenij. – М.: Akademiya, 2008. – 176 s.

[6] Zakon Respubliki Kazahstan «O nauke». – URL: <http://www.online.zakon.kz> (data obrashcheniya 03.10.2019)

[7] Ibraimov Ermahan Sagievich. – URL: ru.wikipedia.org (data obrashcheniya 08.10.2019).

[8] Il'in Il'ya Aleksandrovich. – URL: ru.wikipedia.org (data obrashcheniya 08.10.2019).

[9] Kanguzhina K.M., Bondarenko V.A., Naumov A.V. Ispol'zovanie metoda polnogo pogruzheniya dlya optimizacii dvigatel'noj aktivnosti v plavanii detej 7-10 let//Vestnik Severo-Kazahstanskogo gosudarstvennogo universiteta imeni M.Kozybaeva, 2014. – №1 – S.36-41.

[10] Kanguzhina K.M., Bondarenko V.A. Ocenka funkcional'nogo sostoyaniya organizma detej pri plavanii metodom polnogo pogruzheniya: Problemy formirovaniya cennostnyh orientirov v vospitanii sel'skoj molodezhi / Sbornik materialov mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. – Tyumen: Gosudarstvennyj agrarnyj universitet Severnogo Zaural'ya, 2014.

[11] Kraevskij V.V. Obshchie osnovy pedagogiki: Ucheb. dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenij. – М.: Akademiya, 2003. – 256 s.

[12] Kuzin F.A. Dissertaciya: Metodika napisaniya. Pravila oformleniya. Poryadok zashchity. Prakticheskoe posobie dlya doktorantov, aspirantov i magistrantov. – М.: Os'-89, 2001. – 320 s.

[13] Totanova A.S. Metodika nauchno-pedagogicheskogo issledovaniya: Uchebno-metod. posobie dlya stud. vyssh. ucheb. zavedenij. – Almaty: Kazahskij nacional'nyj pedagogicheskij universitet imeni Abaya, 2006. – 119 s.

[14] Fakul'tetu fizicheskoy kul'tury 40 let (1967-2007): Sbornik, posvyashchennyj yubileyu fakul'teta /Pod red. K.M. Kanguzhinoj. – Petropavlovsk: Severo-Kazahstanskij gosudarstvennyj universitet imeni M.Kozybaeva, 2007. – 57 s.

[15] Shalabaeva L.I. Psihologicheskie osobennosti motivacii dostizheniya uspekha sportsmenov //Pedagogika i psihologiya. – 2019. – №1. – S.87-97.

**5B010800 – «Дене мәдениеті және спорт» мамандығындағы
дипломдық жұмыстардың практикалық маңызы**

Ж.Ж. Ордабаева¹, К.М. Кангужина¹

*М. Қозыбаев атындағы Солтүстік-Қазақстан МУ
(Петропавл, Қазақстан)*

Аңдатпа

Бұл мақаланың мазмұны мен құрылымы 5B010800 – «Дене шынықтыру және спорт» мамандығының студенттері таңдап алған дипломдық жұмыстардың тақырыбының олардың таңдаған спорт түрлерінің ерекшеліктеріне сәйкестігін көрсетеді. Сонымен қатар бұл мақалада зерттеу мәселесінің өзектілігі жеткілікті деңгейде көрінеді. Осыған байланысты «зерттеудің тәжірибелік құндылығы» түсінігінің теориялық және әдістемелік негізінде оның мағанасын айқындайтын денотаттық граф құрылған. Атақты спортшылардың (Ибраимов Е.С., Ильин И.А.) халықаралық деңгейдегі жарыстарға дайындалу тәжірибесін және олардың спортық жетістіктеріндегі мәселелерді анық көрсететінін диссертациялық зерттеу тақырыптары мысал ретінде алынған. Мақалада М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінің 5B010800 – «Дене шынықтыру және спорт» мамандығы студенттерінің соңғы 5 жылда орындалған тәжірибелік маңызы бар кейбір дипломдық жұмыстары мысал ретінде келтірілген.

Түйін сөздер: ғылыми-зерттеу жұмысы; зерттеудің тәжірибелік құндылығы; денотаттық граф; дипломдық жұмыс; дене шынықтыру және спорт.

**The practical importance of results diploma thesis
on the specialty 5B010800 – «Physical culture and sport»**

Zh. Ordabayeva¹, K.Kanguzhina¹

*M. Kozybayev North-Kazakhstan state university
(Petropavlovsk, Kazakhstan)*

Abstract

The content and structure of the article reflects the logic of choosing the topic of the thesis by students of specialty 5B010800 – «Physical culture and sport» in the context of the specifics of the chosen sport. Along with this, the article reveals the relevance of the research problem. Based on the theoretical and methodological substantiation of the concept «practical significance of the study», a denotation graph was compiled reflecting its essence. On a number of examples (Ibraimov E.S., Ilyin I.A.), an illustration is given of the choice of the topic of dissertation research by well-known athletes, reflecting the problem of sports of the highest achievements, taking into account their own practical experience in preparing for international sports competitions. The article also presents examples of the practical significance of some thesis works by students of North-Kazakhstan state university named after M.Kozybaev, specialty 5B010800 – «Physical culture and sport» for 5 years.

Keywords: research work; practical relevance of the study; denotative graph; graduate work; physical culture and sport.

Поступила в редакцию 08.10.2019.

МРНТИ 14.35.07

С.А.МЕДЕТБАЕВА¹, Н.К.АХМЕТОВ¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИГРОВОМ ОБУЧЕНИИ

Аннотация

В статье рассматриваются психолого-педагогические проблемы применения информационных технологий в игровом обучении. Освещены проблемы информатизации, обозначены группы проблем психолого-педагогического характера, связанные с разработкой технологии обучения и с созданием компьютерных учебных игр. Рассмотрены принципы построения и проведения компьютерных игр, выделены модели в структуре компьютерных игр. Приведены ссылки на созданные компьютерные учебные игры по химии на примере игр «Аналитическое лото» и «Химическая реакция».

Ключевые слова: информационные технологии, проблемы информатизации, психолого-педагогические проблемы, учебные компьютерные игры, технология разработки компьютерных игр.

В системе образования информационные технологии занимают одно из ведущих мест из современных методов и технологий обучения. Психолого-педагогические проблемы использования информационных технологий активно обсуждаются и изучаются представителями различных областей науки.

Основная часть. Рассмотрению вопросов психолого-педагогического обоснования возможности их использования в высшей школе посвящены исследования В.П.Беспалько, Б.С.Гершунского, Т.Гергей, Е.И.Машбица, И.В.Роберт, Е.Д.Маргулиса, П.И.Пидкасистого, Ж.С.Хайдарова, О.Р.Ельмикеева и др.

С точки зрения этих исследователей, информационные технологии способствуют формированию более разносторонних знаний и умений и обеспечивают лучшее усвоение и запоминание учебного материала учащимися. Кроме того для них компьютер является средством не только обучения, но и решения разнообразных, в том числе и учебных задач. В силу этого увеличивается и актуализируется необходимость коренного пересмотра содержания учебного материала, разработки принципиально новых путей построения учебных курсов с

использованием компьютера как средства обучения [1, С.43].

При анализе использования информационных технологий в преподавании и процесса обучения в учебных заведениях, Grégoire et al (1996) обеспечил следующие выводы в отношении обучения студентов:

- информационные технологии могут стимулировать развитие интеллектуальных навыков;
- информационные технологии могут способствовать способам усвоения знаний, умений и навыков и отношения, хотя это зависит от ранее приобретенного знания и вида учебной деятельности;
- информационные технологии стимулируют «спонтанный интерес» больше, чем традиционные подходы [2, С.47].

Применение компьютеров на уроке создает дополнительный эмоциональный настрой, что в свою очередь положительно сказывается на общем развитии учащихся. При этом компьютер вследствие упорядоченности действия загружаемых в него программ постоянно предъявляет к работающим с ним учащимся достаточно жесткие требования, без соблюдения которых работа не будет реализована. В этом

случае компьютер играет роль серьезного дисциплинирующего фактора в общей схеме учебного процесса [3, С.173-175].

Однако, растущее применение компьютеров во всех сферах человеческой деятельности порождает новые проблемы. В отечественной и зарубежной психологии выделяют следующие психологические феномены, связанные с освоением человеком новых информационных технологий [4]:

- персонификацию, «одушевление» компьютера, когда компьютер воспринимается как живой организм;
- потребность в «общении» с компьютером и особенности такого общения;
- различные формы компьютерной тревожности;
- вторжение во внутренний мир человека, ведущее к возникновению у некоторых пользователей экзистенциального кризиса, сопровождающегося когнитивными и эмоциональными нарушениями. При этом может происходить переоценка ценностей, пересмотр взглядов на мироздание и свое место в мире.

В целях изучения эмоционально-психического состояния и индивидуально-личностных особенностей в работе А.М.Боковикова [5] изучается стресс, связанный с компьютеризацией профессиональной деятельности, определяются факторы стрессоустойчивости в процессе адаптации человека к работе на компьютере. Основным стрессогенным фактором при работе на компьютере автор считает утрату контроля над деятельностью, когда ситуация взаимодействия с компьютером выходит из-под контроля.

Наличие компьютерной тревожности значительно снижает компьютерную грамотность и интерес к работе на компьютере. Люди, испытывающие высокую тревогу при выполнении какого-либо задания на ЭВМ, как правило, имеют отрицательное отношение к компьютеру. С другой стороны, как указывают Д.Кэмпбелл и К.Перри, отрицательные эмоции в некоторых случаях могут стимулировать рост активности, стремление выполнить задание как можно

лучше и приводит тем самым к повышению успешности деятельности [6].

А.В.Минаков и Ю.Ю.Гудошникова в своей статье уделяют особое внимание возникновению ряда психологических новообразований и различных эффектов у человека, вызванных воздействием новой информационной средой и спецификой взаимодействия в ней. Освещая проблемы информатизации, приводит негативные примеры – побочные эффекты применения информационных технологий, с которыми сталкиваются психологи и психотерапевты современности [7].

К ним относятся: технострессы, компьютерофобии, зависимость от компьютерных игр (индивидуальных, групповых, ролевых), Интернет – зависимость, хакерство, сужение круга интересов, аутизация, трансформация идентичности, неразвитость социального интеллекта, обеднение социального компонента общения и другие [8].

Важным аспектом в области информационных технологий является включение компьютерных игр в образовательную среду. Компьютерная игра, носитель, основанный на игре и развлечении, может рассматриваться как обучающая игра, которая также известна как «edutainment» [9]. В то время как edutainment приносит концепцию развлечений и образования в то же время, компьютерные игры также объединяют идею игры, веселья и практического опыта в учебной среде. Следовательно, играя в компьютерную игру можно предположить, что это деятельность учиться через игру [10].

Компьютерные игры появились во второй половине XX века, набирают популярность и постепенно входят в число методов обучения. И, наверное, этот процесс будет продолжаться подобно тому, как все шире применяются в обучении другие инновационные технологии. В настоящее время сформировались многие исследовательские группы, нацеленные на изучение обучающего потенциала компьютерных игр и их роль в образовании. Часть этих групп разрабатывает

педагогические модели применения компьютерных игр [11].

В целом они выделяют три группы проблем, связанных с применением учебных компьютерных игр:

- проблемы теоретико-методологического характера;
- проблемы, связанные с разработкой технологии обучения;
- проблемы создания компьютерных обучающих программ.

С точки зрения Е.И.Машбица [12] при анализе проблем первой группы, прежде всего, необходимо выяснить, каким требованиям должна удовлетворять теория обучения. Эта теория, во-первых, должна быть сопряжена с учебной деятельностью; во-вторых, она должна быть не только описательной (дескриптивной), но и предписывающей (перспективной), наконец, в-третьих, она должна опираться на качественно иной, по сравнению с традиционным, анализ основных компонентов деятельности учащегося и обучающего, прежде всего таких непосредственно связанных, с процессом управления учебной деятельностью, как обучающее воздействие, метод обучения. При рассмотрении второй группы проблем принимается, что технология обучения является связующим звеном между теорией обучения и его практической реализацией. Проблемы, отнесенные к третьей группе являются как бы основным звеном в компьютеризации обучения. Именно здесь находят свое практическое применение его теория и технология. Рассматривая проектирование компьютерных обучающих программ как процесс, можно выделить следующие уровни их подготовки:

- 1) концептуальный (установление психологических механизмов взаимодействия обучающего и обучаемого в учебном процессе);
- 2) технологический (решение проблем взаимодействия различных компонентов способа управления);
- 3) операциональный (определение функций и способов реализации, которые можно возложить на компьютер)

4) реализующий (перевод психолого-педагогических принципов и способов управления в конкретные обучающие воздействия).

О.Р.Ельмикеев в своей работе среди теоретико-методологических проблем обратил внимание на проблемы классификации компьютерных учебных игр, там как классификация компьютерных игр является достаточно размытой в силу большой субъективности критериев, используемых авторами [13, С.75-77]. Среди проблем разработки технологии компьютерного обучения, им выделяется проблема управления учебной деятельностью и проблема уточнения места и функций игры в учебном процессе. Автор наибольшую перспективу видит в использовании компьютерной игровой среды, которая не ограничивает действия учащихся строгим набором правил и дает возможность выбора между игрой и не игрой. Среди проблем проектирования обучающих программ отмечается сложность построения многоуровневого процесса, который требует специальной подготовки, овладения специальными знаниями и умениями, организации коллективной деятельности с другими разработчиками компьютерных игровых программ.

По-мнению Е.Д.Маргулиса основная причина невысокой эффективности использования учебных игр с помощью компьютера (как и вообще обучающих программ) заключается в том, что их разработкой занимались в основном профессиональные программисты, которые полагались лишь на свой опыт составления обучающих программ. Акцент при этом переместился на процедуры кодирования, а психолого-педагогические проблемы оказывались на втором плане и подчас вовсе игнорировались. Между тем именно решение этих проблем является основной предпосылкой эффективности обучающих программ [14, С.47]. Поэтому для того чтобы наметить пути разработки эффективных учебных игр, необходимо уточнить, что именно должно разрабатываться, каким требованиям должна удовлетворять учебная

игра (с учетом специфики ее компьютерной реализации).

Также М.Пренски в своей статье к числу проблем использования учебных компьютерных игротносит технические (отсутствие технической поддержки, нехватка времени), структурные (негибкий график, отсутствие возможностей для профессионального обучения) и культурные (восприятие учителями преподавания и технологий) проблемы [15, С.10]. Поскольку школы, как правило, имеют хорошо структурированные, ориентированные на конкретные дисциплины учебные программы, малое «факультативное» время и негибкий график, сложная компьютерная игра может затянуться ненадолго. Он может быть введен на час в понедельник, студентам может быть разрешено изучить особенности игры в течение часа в среду, они могут играть в игру в течение часа в пятницу, а затем они должны думать и обсуждать об игре в следующий понедельник. Такая практика не является наиболее педагогически обоснованной или желательной ни для извлечения максимальной пользы из игр, ни для обучения. Однако лишь немногие школы готовы менять свою временную или еженедельную структуру для удовлетворения потребностей сложной учебной игры. И поэтому М.Пренски считает, что проблемы использования учебных игр в школе – это не технические вопросы (которые, при желании, могут быть решены относительно легко), а культурные вопросы, которые гораздо труднее преодолеть. По словам профессора Лима, «школы должны трансформировать свою культуру и практику:

- перепроектирование учебной программы с учетом важных для учащихся вопросов;
- создание более широких возможностей для учащихся с различными потребностями;
- повышение гибкости организации учебного дня, характеризующегося высокой степенью сегментарности, позволяющей при необходимости использовать более длительные периоды времени;
- использование внешнего опыта и знаний учащихся; и переход от структур

оценки к возможностям поддержки процесса обучения, которые действуют не в качестве оценочных средств для содействия социальному воспроизводству» [15].

П.И.Пидкасистый и Ж.С.Хайдаров разработали теоретико-методологические основы построения игровых моделей и руководство их функционированием, определяющие ключевые позиции обучения и воспитания с помощью имитационных и компьютерных игр [16]. Их принципы построения и проведения имитационных игр, за счет значительной схожести имитационных и компьютерных игр, могут быть положены в основу при разработке сценариев учебных компьютерных игр, так как они учитывают основные положения теории развития, организации и управления, а также основополагающие дидактические принципы и принципы педагогической психологии.

1. *Принцип активности:* в игре должны быть активно задействованы физические и интеллектуальные силы человека.

2. *Принцип открытости и доступности:* игра должна быть проста и понятна и доступна всем желающим.

3. *Принцип динамичности:* игра не должна быть скучной, затянутой.

4. *Принцип наглядности:* наглядность выражается в графическом и цветовом оформлении игры.

5. *Принцип занимательности и эмоциональности игры:* занимательность и активность значительно усиливают познавательный интерес к игре и познавательную активность.

6. *Принцип моделирования:* в играх должны отражаться явления имитации реальной действительности.

7. *Принцип разыгрывания и исполнения ролей:* при действии данного принципа человек может «примерить» на себя множество различных социальных ролей, оценить их достоинства и недостатки за непродолжительное время, что в реальной жизни просто невозможно. Это особенно ценно в учебных играх, например, при моделировании будущей профессиональной деятельности.

8. *Принцип индивидуальности:* игра должна позволять игроку проявлять какие-то свои индивидуальные качества, черты личности для самовыражения и самоутверждения.

9. *Принцип коллективности:* игра должна способствовать социализации игрока, развитию у него склонностей к взаимодействию, взаимовыручке, умения работать в команде, мыслить сообща, приходить к общему мнению, находить компромиссные решения.

10. *Принцип целеустремленности игрока:* этот принцип строится на законах единства цели и задач для игрока и его соперников или его команды.

11. *Принцип самостоятельности и самостоятельности игрока:* даже коллективная игра должна предполагать для каждого персонажа самостоятельные функции, которые может выполнить только он. В то же время в коллективной игре игрок должен быть, прежде всего, частью команды.

12. *Принцип состязательности и соревнования в игре:* в игре должны быть использованы скрытые мотиваторы, побуждающие игрока к деятельности, мобилизации всего потенциала физических, интеллектуальных и духовных сил.

13. *Принцип результативности:* игрок обязательно должен в конце игры получить какой-либо результат, а также иметь возможность с ним ознакомиться. Ему важно осознавать, что деятельность была продуктивной, а не бесполезной, чтоб были достигнуты какие-то результаты.

14. *Принцип проблемности:* игра должна представлять собой планирование, организацию и разрешение проблемных ситуаций. Решение игроком проблемных ситуаций приводит к активизации интеллектуальных способностей человека, воображения, творческого мышления.

В исследованиях Минг-Чаун Ли, Чин-Чунг Цай, показаны что большинство учебных цифровых игр использовались для продвижения научных знаний, концептуального обучения, в то время как менее одной трети было реализовано для развития у учащихся знаний, умений

и навыков решения проблем в игровой деятельности. Они провели обзор эмпирических исследовательских статей, касающихся обучения игровым наукам (GBSL), опубликованных в период с 2000 по 2011 год [17]. Заметим, что тридцать одна статья была определена с помощью баз данных Web of Science и SCOPUS.

В структуре компьютерной игры выделяют 3 основные модели:

1. **Модель ЗУН** (знаний, умений и навыков), модель играющего и модель управления (в соответствии с рисунком 1). Эти модели выбраны в соответствии с основополагающими дидактическими принципами обучения, отраженными в ключевых вопросах педагогики: «чему учить?», «кого учить?», «как учить?». Модель ЗУН отвечает на вопрос: «Чему учить?» и определяет цель обучения посредством компьютерной игры. Именно от модели ЗУН зависит выбор методов и приемов, обеспечивающих достижение заданной цели.

2. **Модель играющего** позволяет ответить на вопрос: «Кого учить?» и определяет объект воздействия. Данная модель определяет дидактические приемы, позволяющие добиться индивидуализации процесса воздействия и учета психологических особенностей играющих. При анализе модели играющего необходимо выяснить наличие обратной связи и возможности адаптации играющего к игровым условиям. Если обратная связь позволяет получить сведения о способах решения игроком предложенных ему учебно-игровых задач, то такой вид обратной связи называют знанием результата. Если помимо этого обратная связь позволяет узнать трудности, с которыми столкнулся игрок, их причины, то это информационная обратная связь.

3. **Модель управления** позволяет ответить на вопрос: «Как учить?» и определяет дидактические методы и средства передачи, закрепления и контроля ЗУН. Основная цель данного этапа – выявить особенности управления образовательно-воспитательным процессом посредством компьютерной игры [18].

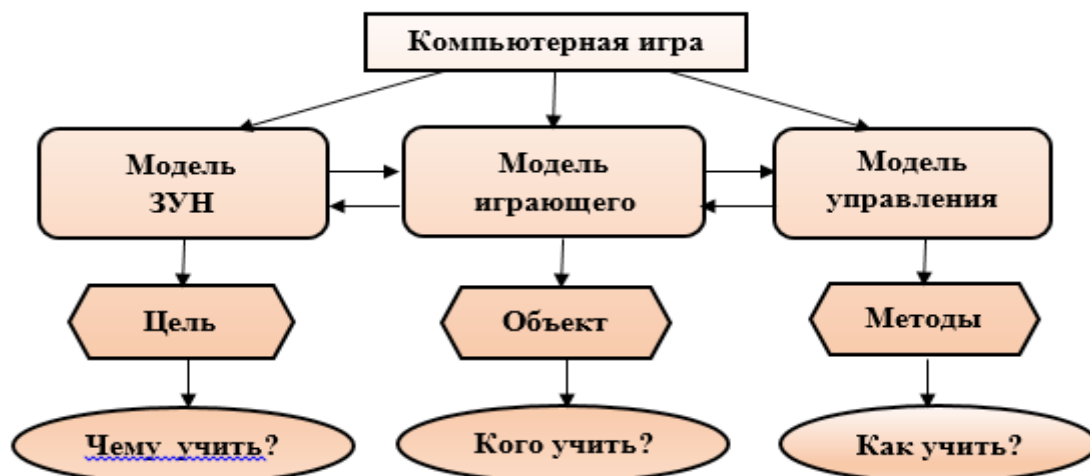

Рисунок 1. Структура компьютерной игры

Заметим, что создание учебных игр по естественным наукам является более сложной задачей и труднее реализуется в методическом, организационно-техническом планах, т.к. проблема заключается в сложности совмещения в одно целое содержания учебной игры и компьютерной программы для ее реализации.

Для разработки компьютерных игр используются различные технологии, требующие определенные программные и технические ресурсы: различные языки программирования, игровые ядра (движки), мультимедийные платформы и т.д. Так технология разработки компьютерных игр была описана в статье А.А.Думиньш, Л.В.Зайцевой [19]. В ней авторами рассмотрены такие технологии для разработки компьютерных игр как: Adobe Flash служащая средой разработки, объектно-ориентированный язык Action Script; приложения HTML, CSS, AJAX, предназначенные для мобильных устройств; Java – предназначенная для создания интернет-приложений; Unity3D – предназначенная для создания сетевых приложений, особенно для игр. Сравнение этих технологий охарактеризованы по следующим признакам: простота кода; доступность технологии; совместимость с операционными системами для разработки; поддержка графики; поддержка аудио, видео; несовместимость браузеров и т.п.

В Казахском национальном педагогическом университете имени Абая на кафедре химии, в течение ряда лет, проводится работа по внедрению игрового обучения в учебный процесс. Для реализации этой цели были подготовлены соответствующие учебные игры по химии нового содержания, даны научно-педагогические и методические рекомендации по их использованию в средних и высших учебных заведениях [20].

Были созданы, например, учебные компьютерные игры «Аналитическое лото» и «Химическая реакция». Игра «Аналитическое лото» предназначена для обучения учащихся методам химического качественного анализа. Другая игра, получившая условное название «Химическая реакция» основана на свойстве определенных катионов и анионов при химическом взаимодействии давать осадки при совместном присутствии. Игры относятся к классу имитирующие настольные игры, являются браузерными и размещены в сети Интернет с которыми можно ознакомиться в ссылках «Аналитическое лото» [21] и «Химическая реакция» [22].

В разработке учебных компьютерных игр были предложены соответствующие критерии, обеспечивающие эффективность учебного процесса, надлежащие целям обучения, выполняющие такие дидактические и педагогические функции, как:

I. Инструментальные – формирующие

определенные навыки и умения посредством компьютерных технологий;

II. Обретение навыков решения задач с помощью учебных игр;

III. Формирование умений и навыков критического мышления, анализа проблемных ситуаций и принятие решения;

IV. Выработка умений выбрать и построить последовательность логически правильных действий посредством отбора химических символов отдельных катионов и соответствующих им символов групповых реагентов, осаждающих их;

V. Формирование системы понятий, направленных на усвоение теоретического материала. Формирование знаний и развитие мышления учащихся;

VI. Социально-психологические- развитие социальных и коммуникативных навыков.

Таким образом, проведенный анализ в данной статье показал, что использование компьютерных игр в образовательном процессе повышает эффективность усвоения учебного материала, придает процессу обучения положительную эмоциональную

окраску, способствует развитию творческого и нестандартного мышления. Приведенный в данной работе материал иллюстрирует наиболее общие проблемы, связанные с применением учебных игр компьютера в учебном процессе. Теория, технология, проектирование обучения как бы образуют с компьютером единую систему. Поэтому научные психолого-педагогические знания могут стать теоретической основой компьютерного обучения, будучи при этом преобразованными в инструментарий решения проблем проектирования обучающих систем и применения компьютера в учебном процессе.

Следовательно, использование информационных технологий в игровом обучении является эффективным, средством обучения. С помощью компьютеров и других информационных и коммуникационных технологий удастся представить материал для изучения в более наглядном виде, способствует активизации интеллектуальных способностей человека, воображения, творческого мышления, что существенно влияет на его понимание и запоминание.

Список использованных источников:

- [1] Гергей Т., Машбиц Е. И. Психолого-педагогические проблемы эффективного применения компьютера в учебном процессе // Вопросы психологии. – 1985. – № 3. – С.41- 49.
- [2] Ian W. Gibson. At the intersection of technology and pedagogy: considering styles of learning and teaching. Journal of Information Technology for Teacher Education, Volume 10, 2001 – Issue 1-2. – 2006. – P.47.
- [3] Гришина А.В. Проблемы и перспективы использования компьютерных игр при обучении младших подростков на уроках информатики /А.В.Гришина //XX школьной и вузовской информатики: проблемы и перспективы: Сборник научных статей по материалам международной конференции. – Нижний Новгород: НГПУ, 2006. – С.173-175.
- [4] Машбиц Е.И. Психолого-педагогические аспекты компьютеризации //Вести высшей школы. – 2012. – № 4.
- [5] Боковиков А.М. Модус контроля как фактор стрессоустойчивости при компьютеризации профессиональной деятельности //Психологический журнал. – 2010. – № 1.
- [6] Васильева И.А., Осипова Е.М., Петрова Н.Н. Психологические аспекты применения информационных технологий //Вопросы психологии. – 2012. – № 3.
- [7] Минаков А.В., Гудошникова Ю.Ю. Психологические особенности лиц, склонных к Интернет-зависимости [Электронный ресурс] URL: <http://hosting.vspu.ac.ru/~imago/publ5m.htm>. (дата обращения 07.02.2019).
- [8] Доронина О.В. Страх перед компьютером: природа, профилактика, преодоление // Вопросы психологии. – 2013. – № 1. (дата обращения 07.02.2019).
- [9] Kirriemuir, J., McFarlane, A.: Literature Review in Games and Learning http://www.futurelab.org.uk/download/pdf8/research/lit_reviews/Games_Review1.pdf. (дата обращения 07.02.2019).

- [10] Rapeepisarn K., Wong K., Fung C., Khine M. Взаимосвязь между жанрами игр, обучающими методиками и учебными стилями в образовательных компьютерных играх//Технологии электронного обучения и цифровых развлечений. – Edutainment. – 2008. Т. 5093. Springer, Берлин, Гейдельберг. pp.497-508
- [11] Бершадский А.М., Янко Е.Е. Игровые компьютерные технологии в системе образования//Современная техника и технологии. – 2016. – № 9 [Электронный ресурс]. URL: <http://technology.snauka.ru/2016/09/10429> (дата обращения: 07.02.2019).
- [12] Машбиц Е.И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения: (Педагогическая наука – реформе школы). – М.: Педагогика, – 1988. – 192 с.
- [13] Ельмикеев О.Р. Педагогические условия применения компьютерной игр в образовательном пространстве учебного заведения [Электронный ресурс]: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 . – М.: РГБ, – 2005. – С.75-77.
- [14] Маргулис, Е.Д. Психологические особенности учебной игры с использованием компьютера //Вопросы психологии – 1988. – № 2. – С.45-51.
- [15] Marc Prensky. Students as Designers and Creators of Educational Computer Games. Students As Educational Game Designers. 2007. p.10
- [16] Пидкасистый П.И., Хайдаров Ж.С. Технология игры в обучении развитии: Учебное пособие. – М.: РПА, 1996. – 268 с.
- [17] Ming-Chaun Li, Chin-Chung Tsai. Game-Based Learning in Science Education: A Review of Relevant Research. Journal of Science Education and Technology. December 2013, Volume 22, Issue 6, pp 877–898.
- [18] Грамолин В.В. Обучающие компьютерные игры /Информатика и образование. – 1994. – № 4.
- [19] Думиньш А.А., Зайцева Л.В. Компьютерные игры в обучении и технологии их разработки //Журнал Образовательные технологии и общество. – Рига, LV-1009, Латвия. – 2012.
- [20] Ахметов Н.К. Теория и практика игрового обучения в подготовке учителя //Республиканский издательский кабинет. – Алматы, 1995. – 205 с.
- [21] Комплекс химических игр. – Национальная научная лаборатория [Электронный ресурс]: URL: <https://akhmetovchemicalgame1.netlify.com/>. (дата обращения 07.02.2019).
- [22] Комплекс химических игр. – Национальная научная лаборатория [Электронный ресурс]: URL: <https://akhmetovchemicalgame2.netlify.com/> (дата обращения 07.02.2019).

References

- [1] Gergej T., Mashbic E. I. Psihologo-pedagogicheskie problemy effektivnogo primeneniya komp'yutera v uchebnom processe //Voprosy psihologii. – 1985. – № 3. – S.41- 49.
- [2] Ian W. Gibson. At the intersection of technology and pedagogy: considering styles of learning and teaching. Journal of Information Technology for Teacher Education, Volume 10, 2001. – Issue 1-2. – 2006. – R.47.
- [3] Grishina A.V. Problemy i perspektivy ispol'zovaniya komp'yuternykh igr pri obuchenii mladshih podrostkov na urokah informatiki / A.V.Grishina // XX shkol'noj i vuzovskoj informatiki: problemy i perspektivy: Sbornik nauchnykh statej po materialam mezhdunarodnoj konferencii. – Nizhnij Novgorod: NGPU, 2006. – S.173-175.
- [4] Mashbic E.I. Psihologo-pedagogicheskie aspekty komp'yuterizacii //Vesti vysshej shkoly. – 2012. – № 4.
- [5] Bokovikov A.M. Modus kontrolya kak faktor stressoustojchivosti pri komp'yuterizacii professional'noj deyatel'nosti // Psihologicheskij zhurnal. – 2010. – № 1.
- [6] Vasil'eva I.A., Osipova E.M., Petrova N.N. Psihologicheskie aspekty primeneniya informacionnykh tekhnologij //Voprosy psihologii. – 2012. – № 3.
- [7] Minakov A.V., Gudoshnikova YU.YU. Psihologicheskie osobennosti lic, sklonnykh k Internet-zavisimosti [Elektronnyj resurs] URL: <http://hosting.vspu.ac.ru/~imago/publ5m.htm>. (дата обрaшчениa: 07.02.2019).
- [8] Doronina O.B. Strah pered komp'yuterom: priroda, profilaktika, preodolenie // Voprosy psihologii. – 2013. – № 1.
- [9] Kirriemuir, J., McFarlane, A.: Literature Review in Games and Learning http://www.futurelab.org.uk/download/pdf8/research/lit_reviews/Games_Review1.pdf. (дата обрaшчениa: 07.02.2019).
- [10] Rapeepisarn K., Wong KW, Fung CC, Khine MS Vzaimosvyaz' mezhdru zhanrami igr, obuchayushchimi metodikami i uchebnymi stilyami v obrazovatel'nykh komp'yuternykh igrakh// Tekhnologii elektronnoho obucheniya i

cifrovyyh razvlechenij. – Edutainment. – 2008. Т. 5093. Springer, Berlin, Gejdel'berg. pp.497-508

[11] Bershadskij A.M., Yanko E.E. Igrovyje komp'yuternye tekhnologii v sisteme obrazovaniya // Sovremennaya tekhnika i tekhnologii. – 2016. – № 9 [Elektronnyj resurs]. URL: <http://technology.snauka.ru/2016/09/10429> (data obrashcheniya: 07.02.2019).

[12] Mashbic E.I. Psihologo-pedagogicheskie problemy komp'yuterizacii obucheniya: (Pedagogicheskaya nauka - reforme shkoly). – M.: Pedagogika, 1988. – 192 s.

[13] El'mikeev O.R. Pedagogicheskie usloviya primeneniya komp'yuternyj igr v obrazovatel'nom prostranstve uchebnogo zavedeniya [Elektronnyj resurs]: Dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. – M.: RGB, 2005. – S.75-77.

[14] Margulis, E.D. Psihologicheskie osobennosti uchebnoj igry s ispol'zovaniem komp'yutera // Voprosy psihologii – 1988. – № 2. – S.45-51.

[15] Marc Prensky. Students as Designers and Creators of Educational Computer Games. Students As Educational Game Designers. 2007. p.10

[16] Pidkastyj P.I., Hajdarov ZH.S. Tekhnologiya igry v obuchenii razvitii: Uchebnoe posobie. – M.: RPA, 1996. – 268 s.

[17] Ming-Chaun Li, Chin-Chung Tsai. Game-Based Learning in Science Education: A Review of Relevant Research. Journal of Science Education and Technology. December 2013, Volume 22, Issue 6, pp 877- 898.

[18] Gramolin V.V. Obuchayushchie komp'yuternye igry / Informatika i obrazovanie. – 1994. – № 4.

[19] Dumin'sh A.A., Zajceva L.V. Komp'yuternye igry v obuchenii i tekhnologii ih razrabotki // Zhurnal Obrazovatel'nye tekhnologii i obshchestvo. – Riga, LV-1009, Latvija. – 2012.

[20] Ahmetov N.K. Teoriya i praktika igrovogo obucheniya v podgotovke uchitelya. // Respublikanskij izdatel'skij kabinet. – Almaty, 1995. – 205 s.

[21] Kompleks himicheskix igr. – Nacional'naya nauchnaya laboratoriya [Elektronnyj resurs]: URL: <https://akhmetovchemicalgame1.netlify.com/>. (data obrashcheniya: 07.02.2019).

[22] Kompleks himicheskix igr. – Nacional'naya nauchnaya laboratoriya [Elektronnyj resurs]: URL: <https://akhmetovchemicalgame2.netlify.com/>. (data obrashcheniya: 07.02.2019).

Ойын оқытуда ақпараттық технологияларды қолданудың психологиялық-педагогикалық мәселелері

С. А.Медетбаева¹, Н.К.Ахметов¹

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан*

Аңдатпа

Бұл мақалада ақпараттық технологияны ойын арқылы қолдана отырып оқытуда психология-педагогикалық мәселелері қарастырылады. Ақпараттандыру мәселелері айқындалып, оқыту технологиясының өңделуімен және компьютерлік оқу ойындарын құрумен байланысты психология-педагогикалық бірнеше мәселелердің топтары анықталды. Компьютерлік ойындарды құру және өткізу қағидалары қарастырылған, компьютерлік ойындардың құрылымында модельдер белгіленген. Химия пәнінен компьютерлік ойындарға «Аналитикалық лото» және «Химиялық реакция» мысалында сілтемелер көрсетілген.

Түйінді сөздер: ақпараттық технологиялар, ақпараттандыру мәселелері, психологиялық-педагогикалық мәселелер, компьютерлік ойындар, компьютерлік ойындарды өңдеу технологиялары.

Psychological and pedagogical problems of application of information technologies in game training

S.A.Medetbayeva¹, N.K.Akhmetov¹,

*Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)*

Abstract

The article discusses the psychological and pedagogical problems of the application of information technology in game learning. The problems of informatization are highlighted, the groups of psychological and pedagogical problems associated with the development of teaching technology and the creation of computer training games are

identified. The principles of building and conducting computer games are considered, models in the structure of computer games are highlighted. Links to the created computer training games in chemistry are given on the example of “Analytical Lotto” and «Chemical Reaction».

Keywords: information technologies, problems of informatization, psychological and pedagogical problems, educational computer games, technology for the development of computer games.

Поступила в редакцию 28.10.2019.

MPHTI 06.81.23

G.K.KASSYMOVA¹, S.T.ISSALIYEVA¹, A.N.KOSHERBAYEVA¹

*Abai Kazakh National Pedagogical University
(Almaty, Kazakhstan)*

E-LEARNING AND ITS BENEFITS FOR STUDENTS

Abstract

This article is devoted to investigating the e-learning system out of Kazakhstan and its effects on students' cognition. Authors made a literature review on a distance education history when and how it has been developing. Then they analyzed the information about e-learning. There has been a survey conducted by authors about e-learning satisfaction. The number of survey participants included more than 100 students and academic staff from more than five universities. The result was discussed in the article and identified e-learning issues. According to these learning problems, there have been suggested two types of e-learning which make a lesson effective for both students and teachers. Authors came to the conclusion that e-learning should be implemented for the benefits of society in open access.

Keywords: e-learning, distance learning, mega universities, students, educators.

Introduction. E-learning is an implementation of electronic media for a variety of learning purposes to facilitate the delivery of distance education, online learning or blended learning. There are many terminologies regarding the e-learning which includes distance education, blended learning, hybrid learning, online learning etc. J.J.Roberts [1] asserts that distance education implies a teaching and learning processes which take place separately from each other. It means that there is a geographical and physical separation between a teacher and a student in both place and time. Learners acquire knowledge separated from their teachers whereas students interact with educational materials, classmates and teachers in a blended learning system through both an online learning environment. The University of Central Florida, with more than 60,000 students, has been a leader in the development of blended learning system. This

teaching approach incorporates the flexibility and convenience of online learning with traditional teaching methods [2].

The main part. Nowadays, there are many top mega universities which use distance education system. According to J.J.Roberts (Table 1), the United Nations Human Development Report indicated top 10 mega universities in developing countries in 2016. Such universities have got more than 100, 000 students who study in distance education at a degree level. Table 1 gives more information about the top mega universities worldwide. It can be concluded that a distance education university has been successful up to date. For example, Unisa University in South Africa has been existing as the first distance education teaching university since 1946 (table 1) [1; 5].

Table 1

Top 10 mega universities in developing countries

University	Country	Number of students
IGNOU	India	4, 000, 000
Open University of China	China	2, 700, 000
Anadolu	Turkey	1, 974, 000
Allama Iqbal	Pakistan	1, 326, 000
Bangladesh OU	Bangladesh	650, 000
Terbuka	Indonesia	646, 000
Shanghai Open University	China	610, 000
Dr BR Ambdekar	India	450, 000
Unisa	South Africa	350, 000
NOUN	Nigeria	300, 000

However, there is no exact definition of mega-university. It is largely believed that «mega-universities are not defined just by quantity». A big amount of online learners is a key characteristic of distance education. The condition of online education in the United States of America (the USA) has been successful as well. Students, who consider online learning now, have a wide range of options to choose from the «mega-universities». For instance, there are such universities like Southern New Hampshire, Liberty, Grand Canyon, and Western Governors,

and all these universities boast massive online enrollments. Initially, online education was implemented mainly for-profit universities, for example, the University of Phoenix, but the environment is changing. Currently, it will be found that nonprofit universities and large traditional schools are investing heavily in the development of online programs with goals of their own «mega» enrollments. Table 2 shows just a few examples of schools implementing strategies for continued growth (table 2) [2; 5].

Table 2

The USA’s mega universities

University	Students more than	Online programs more than
Arizona State University	25, 000 by 2025	200
Southern New Hampshire University	300,000 by 2023	150
The State University of New York	400,000	500
Purdue University Global	30,000	175
Western Governors University	110,534*	55*

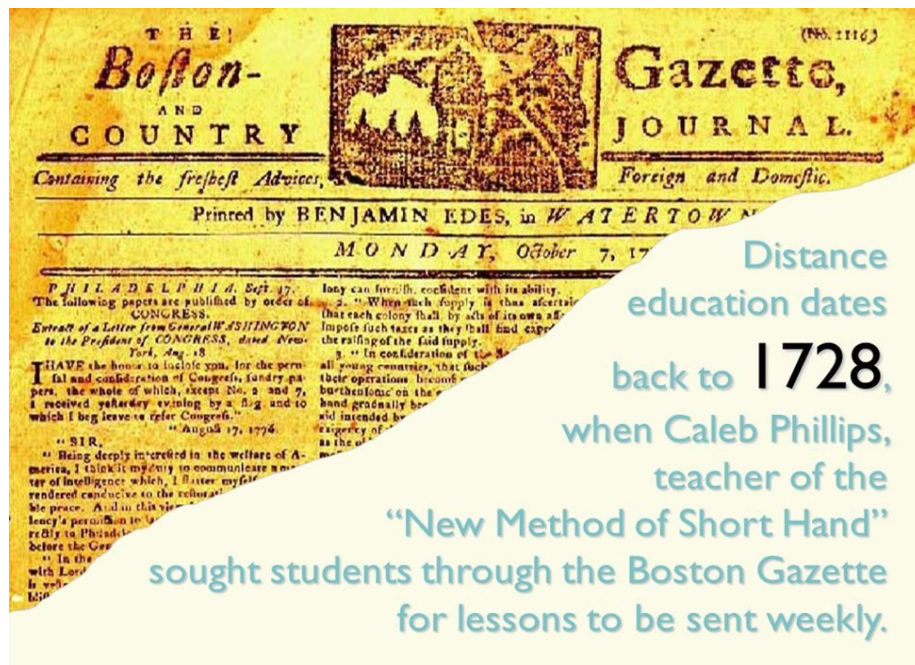
*Source retrieved from google engine

Distance education is not a new teaching way. It was common in the late 1800s, but its rapid use started in the late 1990s with the breakthrough of the online revolution [3, P. 22]. E-learning started with a single print medium model to a fully online education model. There are some research studies about the history of online learning generations. Researchers [1; 11] indicated 5 generations of distance education delivery. They include:

- Single print medium or parcel post (Correspondence),
  - Radio and television broadcasting,
  - Combination – correspondence assisted by broadcasting,
  - Tele-learning, interactive audio and video conferencing,
  - Online delivery.
- Teacher and students are separated geographically in correspondence education. It is considered to be ‘a method of providing

education for nonresident students by mail; After students had completed all the tasks, they sent them to distance educator for feedback and grading' [3, p. 23]. The earliest references to correspondence education might be an advertisement which was placed by Caleb Phillips in the Boston Gazette on 20th March 1728 (Picture 1). Since that time correspondence education was expanded from the mailed

postcards to college-level correspondence courses by different pioneers such as Isaac Pitman, Anna Eliot Ticknor, Lewis Miller, John Heyl Vincent, William Harper Rainey etc. As a result, the University of Chicago was quite successful in terms of enrollment; there were 3, 000 students in 350 courses with 125 instructors in the late 1800s [2, P. 23-24].

Picture 1. Advertisement placed by Caleb Phillips in the Boston Gazette Source was retrieved from: <https://www.sutori.com/story/the-history-of-distance-education--4Af1NswW6PB58HeCaJ3ptWNh>

Distance education continued to be developed by the radio and television inventors in the late 1800s and in the beginning 1900s. The radio and television were initially used for broadcasting of lectures in term of education but later they served as a teaching tool to demonstrate and explain concepts in the classroom [3, P. 24-28].

According to J. J. Roberts [1], e-learning is the use of electronic media to facilitate teaching. It focuses on teaching, education and electronic media and it combines traditional and distance education. As an example, we can consider blended learning. It consists of traditional teaching and online learning. As can be seen in table 3 that all these types of learning are still used today. We have conducted an online

survey called “E-learning Satisfaction Survey” in November 2019 within 4 days and there were more than 100 academic participants among students and teachers from Abai University, Al-Farabi University, Satbayev University in Kazakhstan, Yogyakarta State University in Indonesia, several other Kazakhstani and oversea universities. The survey result shows that the learners and teachers stated they prefer to use e-learning, blended learning, CLIL, CALLA, face-to-face teaching style and self-learning. It means all of the survey participants have been experienced in these teaching methods and have got a positive opinion.

Table 3 - Survey result, question 7

. Which teaching style do you prefer?	
E-learning	
Blended learning, which means a face-to-face teaching by using online materials	
Content Language Integrated Learning (CLIL)	
Cognitive Academic Language Learning Approach (CALLA)	
Face-to-face learning	
Self-learning	
<p>Legend:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ E-learning ■ Blended learning, which means a face-to-face teaching by using online materials ■ Content Language Integrated Learning (CLIL) ■ Cognitive Academic Language Learning Approach (CALLA) ■ Face-to-face learning ■ Self-learning 	
ANSWER CHOICES	RESPONSES
E-learning	44.00%
Blended learning, which means a face-to-face teaching by using online materials	29.00%
Content Language Integrated Learning (CLIL)	9.00%
Cognitive Academic Language Learning Approach (CALLA)	4.00%
Face-to-face learning	13.00%
Self-learning	1.00%

Almost a half amount of participants prefers to use e-learning whereas one-thirds has chosen a blended learning style. Approximately 10 % of the participants have been using the Content-Language Integrated Learning approach which is useful to develop foreign language skills in non-linguistic subjects. However, there have been also 13 % of students and teachers who prefer traditional teaching style. These

participants expressed distrust in distance learning content and education quality later in the survey interview. Slightly small numbers of participants admitted that they like also self-learning (1%) and Cognitive Academic Language Learning Approach (4%) which are beneficial to learn online English independently. Furthermore, in a study of J. J. Roberts [1], there has been a confirmation that it is not

easy to establish trust, comfort, meaningful interaction between a distance educator and a learner. Additionally, two-thirds (69.1%) of chief academic leaders resulted in another study [3, P. 22] that online learning is critical for an academic long term strategy. That is why it is important to mention that the role of distance educators is challenging. They should be a subject specialist, a researcher, a mentor, a student supporter, an expert user of information technology, an instructional designer, a facilitator, an educational manager, a team player, an open mind to the latest news etc. These online teaching skills enable a teacher to keep students learn online successfully.

E-learning is divided into synchronous and asynchronous learning [4, P. 43-46]. Synchronous e-learning is an online lesson between teacher and student. Both of them participate

online in the lesson. According to our survey result in November 2019, some participants stated that online lesson does not give an opportunity to ask questions and interact with a teacher and online participant learners. They also thought that it does not develop learner skills because of the absence of a teacher (see table 4). However, this statement is not true in the e-learning system. Synchronous e-learning style solves such kind of problem. Every learner is able to ask questions online and get immediately an answer from a teacher, and they can also discuss a topic problem in the virtual lesson by using their accumulated theoretical and practical knowledge. The main benefit of synchronous learning is that students do not feel isolated in the virtual environment since they communicate with each other during the learning process.

Table 4 - Survey result, question 10

<p>10. Do you think that e-learning develops your cognitive competence such as critical thinking, problem solving or speaking / writing / reading / listening skills? Please, share briefly with your opinion about impact of e-learning on cognitive development!</p> <p>Participant: I think traditional teaching is better for cognitive development. As it gives the opportunity to the participants to ask questions and other members to join the discussion. E-learning is good for a refresher course where students have already completed their education but just want to brush up their knowledge.</p> <p style="text-align: right;">11/20/2019 10:18 AM.</p> <p>Participant: I think e-learning mostly develops my problem-solving skill, reading and listening skill. E-learning helps me to absorb the material of learning very well because it serves in a simple way and you can learn anytime when you ready like it is available for 24/7. Through e-learning, people are trained to learn more independently. So you must really pay attention to the content, I mean reading and listening skills are really needed in this case. And it is obviously developing two skills. And it is going parallel with problem skill development, when you really understand the content trough listening and reading skills, you must good at doing problem-solving. For me personally, the most cognitive aspect that I feel the most is those 3 aspects. The 2 other aspects I don't really feel it because my role is more likely as the content user rather than a content creator.</p> <p style="text-align: right;">11/20/2019 6:34 PM.</p>

Asynchronous learning is an online lesson where a teacher is absent. Students learn on their own pace and at the convenient for them time. However, there is an argument that asynchronous learning might lead students to feel isolated and unmotivated to continue the lesson [4, p.: 45]. However, according to our survey result, see table 4 above, e-learning

leads students to learn and develop themselves independently. It encourages to improve their knowledge and problem-solving skills while completing tasks.

One of the most important benefits of e-learning is that it helps educators to save time when grading students' knowledge. For example, if a teacher creates his own online

test after each lesson for controlling students' knowledge, it will test and give an instant result to a student after answering all the test questions; a teacher does not spend much time on checking students' tests like in traditional teaching. Thus, an advanced online technology program enables to do some work for human beings, even in cognitive educational tasks.

Conclusion. In conclusion, since there have been almost 3 centuries to use distance education teaching methods worldwide, the focus should be on learning achievement and learner outcomes. Today's students should be prepared to be competent in the labour market after graduating from university when

choosing an online program. It should be used for the benefits of both students and educational institutions where online programs are provided to society in open access. Ideally, we should offer students synchronous and asynchronous learning categories in order to benefit from different delivery learning formats. Moreover, we need to still understand educational technology progression and accordingly, we should investigate different teaching methods to deliver knowledge in order to improve education quality by using world web pages. Development of e-learning is an ongoing educational project for long-term use and we should expect more benefits from it in the future.

References

- [1] Roberts, J. J., 2019, 'Online learning as a form of distance education: Linking formation learning in theology to the theories of distance education', HTS Theologies Studies/Theological Studies 75(1), a5345 [Elektronnyhttps://doi.org/10.4102/hts.v75i1.5345 (data obrashcheniya 18.09.2019).
- [2] Online Education and Mega-Universities: Factors to Consider. By Melissa Venable, Ph.D., published on November 01, 2019. <https://www.bestcolleges.com/blog/online-education-and-mega-universities/>(data obrashcheniya 18.09.2019).
- [3] Hope E. Kentnor, Distance education and the evolution of online learning in the United States. Chapter 2, Curriculum and Teaching Dialogue. Volume 17, Numbers 1 & 2, 2015, pp. 21–34. https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1026&context=law_facpub (data obrashcheniya 18.09.2019).
- [4] E-learning: concepts, trends, applications. San Francisco, California, United States of America, January 2014
- [5] Kassymova, G.; Triyono, B.; Dossayeva, S.; Akhmetova, A. (2019), Cognitive competence and electronic learning. Materials of International Practical Internet Conference "Challenges of Science". ISBN 978-601-323-144-0. Issue II, 2019. Page 153-158. <https://doi.org/10.31643/2019.030> (data obrashcheniya 25.09.2019).
- [6] Kassymova, G., Arpentieva, M., Kosherbayeva, A., Triyono, M., Sangilbayev, O., Kenzhaliyev, B. K. (2019). Science, education & cognitive competence based on E-learning. The Bulletin. №1(377). -P. 269–278 <https://doi.org/10.32014/2019.2518-1467.31>(data obrashcheniya 25.09.2019).
- [7] Arpentieva M. R. et al., Environmental education in the system of global and additional education. Bulletin of National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. ISSN 1991-3494. Volume 3, Number 379 (2019), p. 158 – 168. <https://doi.org/10.32014/2019.2518-1467.82> (data obrashcheniya 1.10.2019).
- [8] Atayeva M. et al., (2019) Impact of reading on students' writing ability. Materials of International Practical Internet Conference "Challenges of Science". ISBN 978-601-323-144-0. Issue II, 2019. Page 5-13. <https://doi.org/10.31643/2019.001> (data obrashcheniya 1.10.2019).
- [9] Lavrinenko S. V. et al. (2019). The negative impact of the internet on the educational process. International youth scientific conference "Heat and mass transfer in the thermal control system of technical and technological energy equipment" (HMTTSC 2019). <https://doi.org/10.1063/1.5120671>(data obrashcheniya 15.10.2019).
- [10] Lavrinenko S. V. et al., (2019). Motivation of technical university students and its impact on the effectiveness of the educational process. International youth scientific conference "Heat and mass transfer in the thermal control system of technical and technological energy equipment" (HMTTSC 2019). <https://doi.org/10.1063/1.5120670>(data obrashcheniya 15.10.2019).
- [11] Mochamad B. Triyono, LilisTrianingsih, &DidikNurhadi. Students' employability skills for construction drawing engineering in Indonesia. World Transactions on Engineering and Technology Education. Volume 16, Issue 1, 2018, Pages 29-35.

[12] Stepanova G. A. et al., The problem of management and implementation of innovative models of network interaction in inclusive education of persons with disabilities. International journal of education and information technologies. ISSN 2074-1316. Volume 12, 2018. P. 156-162.

[13] Bait SyaifulRijal, RatnaWardani. Critical Success Factors for E-Learning in Vocational Training: A Comparative Analysis between ICT Experts, Trainer and Faculty. International Journal of Advanced Science and Technology Vol. 28, No. 16, (2019), pp. 720 – 723.

[14] TitiWerdiningsih, M. BruriTriyono, NuurWachid Abdul Majid. Interactive Multimedia Learning based on Mobile Learning for Computer Assembling Subject using the Principle of Multimedia Learning (Mayer), International Journal of Advanced Science and Technology Vol. 28, No. 16, (2019), pp. 711-719.

[15] Muhammad IrfanLuthfi, RatnaWardani. Application of Design Thinking in Designing History Instructional Media for High School Students. International Journal of Advanced Science and Technology Vol. 28, No. 16, (2019), pp. 698-710.

Электрондық оқыту және оның студенттерге тигізетін пайдасы

Г.К.Касымова¹, С.Т.Исалиева¹, А.Н.Кошербаева¹

*¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

Аңдатпа

Бұл мақала Қазақстаннан тыс жерлерде электронды оқыту жүйесін және оның студенттердің танымына әсерін зерттеуге арналған. Авторлар қашықтықтан білім беру тарихына қашан және қалай дамып жатқандығы туралы әдебиеттерге шолу жасады. Содан кейін олар электронды оқыту туралы ақпаратты талдады. Электрондық оқытуға қанағаттанушылық туралы авторлар студенттер және оқытушылар арасында сауалнама жүргізді. Сауалнамаға қатысушылардың қатарына бес-тен астам университеттің 100-ден астам студенттері мен оқытушылары кірді. Нәтиже мақалада талқыланып, электронды оқыту мәселелері анықталды. Оқытудың осы проблемаларына сәйкес, студенттерге де, мұғалімдерге де сабақты тиімді ететін электронды оқытудың екі түрі ұсынылды. Авторлар электронды оқыту ашық қол жетімділікте қоғамның пайдасы үшін енгізілуі керек деген қорытындыға келді.

Түйін сөздер: электронды оқыту, қашықтықтан оқыту, мега университеттер, студенттер, оқытушылар.

Электронное обучение и его преимущества для студентов

Г.К.Касымова¹, С.Т.Исалиева¹, А.Н.Кошербаева¹

*¹Казахский национальный педагогический университет Абая
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

Статья посвящена исследованию системы электронного обучения в Казахстане и ее влияния на познавательную деятельность студентов. Авторами осуществлен обзор научной литературы по истории создания и развития дистанционного образования. Авторами на основе анализа текущего состояния электронного обучения, приведены теоретические основы. Далее проведен опрос об удовлетворенности электронным обучением. Всего в опросе приняло участие более 100 студентов и преподавателей из пяти университетов. В процессе обработки и обсуждения результатов выявлены актуальные проблемы электронного обучения. В соответствии с ними предложены два типа электронного обучения, которые делают урок эффективным как для студентов, так и для преподавателей. Авторы пришли к выводу, что электронное обучение должно осуществляться на благо общества и в открытом доступе.

Ключевые слова: электронное обучение, дистанционное обучение, мега-университеты, студенты, преподаватели.

Поступила в редакцию 23.10.2019.

МРНТИ 15.81.57

С.М.ИМАНБАЕВ¹, М.М.БЕЙСЕМБАЕВА¹

¹Университет «Туран-Астана» (Нур-Султан, Казахстан)

СОЦИАЛЬНАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ ОСУЖДЕННЫХ: ОБЕСПЕЧЕННОСТЬ ПСИХОЛОГО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Аннотация

В статье анализируются основные понятия, закономерности, психолого-правовая основа пенитенциарной ресоциализации осужденных в учреждениях уголовно-исправительной системы Казахстана. Авторы определяют понятие «ресоциализация осужденных», его сущность и особенности с точки зрения исправительной психологии, изучающей психологические основы ресоциализации. Исправление и перевоспитание осужденного основано на способности претерпевать изменения под воздействием специально организованной среды, для чего необходимо разрушить его преступный стереотип и заменить его трудовым. Кроме того, рассматриваются вопросы, связанные с социальной реабилитацией осужденных. Подходы к пониманию «социальная адаптация», «социализация», «ресоциализация» и «десоциализация» и их составных частях; поднимается вопрос о видах социальной реабилитации и их структуре, приводятся примеры положительного опыта социальной реабилитации, анализируются ресоциализирующие факторы, даются рекомендации по совершенствованию системы ресоциализации осужденных.

Ключевые слова: социальная реабилитация и адаптация, психологическая, медицинская ресоциализация и десоциализация, реинтеграция в общество, восстановление утраченных социальных связей, обучение и трудовая деятельность осужденных, социальная терапия, подготовка к освобождению.

Введение. Реформирование уголовно-исполнительной политики Республики Казахстан направлено на достижение трех основных целей: исправление осужденных, профилактики преступности (специальная и общая превенция) и социальная адаптация и реабилитация лиц, оказавшихся в сфере уголовного судопроизводства. 30 декабря 2016 года № 38-VI был принят Закон Республики Казахстан «О пробации», в котором заложен институт социально-правовой помощи осужденным, где одной из целей пробации является ресоциализация осужденного, а также социальная адаптация и реабилитация лица, освобожденного из учреждения уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы. Таким образом, Законом «О пробации» обеспечивается правовое регулирование и создание необходимых условий для социальной реабилитации и адаптации данной категории лиц [1].

Отбывание наказания осужденными в условиях исправительного учреждения

является ведущим фактором, оказывающим влияние на их дальнейшую жизнь. Исправление и перевоспитание осужденного основано на присущей человеческой психике гибкости, способности претерпевать изменения под воздействием специально организованной внешней среды [2]. Для этого необходимо разрушить его преступный стереотип и заменить трудовым [3]. Именно поэтому проблема ресоциализации осужденных принадлежит к числу особенно актуальных [4].

Основная часть. Касаясь темы уголовно-исполнительной системы и места в ней осужденного, невозможно обойти вопрос самого понятия реабилитации, а также ее видов. В теории права существует несколько различных точек зрения касательно понятия социальной реабилитации.

Так, юридический энциклопедический словарь дает нам следующее определение социальной реабилитации: «возвращение или укрепление социальных связей, усвоение индивидом ценностей и норм,

отличающихся от усвоенных им ранее, вид личностного изменения, при котором зрелый индивид принимает тип поведения, отличный от принятого им прежде, восстановление социального и личностного статуса, реинтеграцию и востребованность в обществе» [5].

Что же такое ресоциализация осуждённых? Ресоциализация осуждённых подразумевает процесс адаптации и восстановления навыков вхождения в социум после освобождения от наказания; это система реабилитационных мероприятий по восстановлению ослабленных или утраченных социальных функций за время отбывания уголовного наказания и статуса личности. То, что в Республике Казахстан и странах СНГ называют ресоциализацией, в зарубежной практике определяют, как «социальная терапия», к основным направлениям которой относят: обучение осуждённых; трудовую деятельность;

занятия спортом; приобщение к культурно-просветительским мероприятиям.

Заглянув в словарь и обратившись к толкованию термина «социальная терапия», мы узнаем, что она подразумевает комплекс решений, процедур, мероприятий и действий, направленных на решение социальных проблем различного уровня организации. Из этого определения следует, что социальная терапия - это явление, которое можно рассматривать и анализировать на различных уровнях организации общества. Уровни социальной организации будут определять цели, задачи, возможности и методы, используемые в процессе социальнотерапевтического воздействия на конкретный социальный объект [6].

Уже исходя из толкований двух этих понятий («ресоциализация» и «социальная терапия») мы видим, что в Казахстане, как и на многих других территориях постсоветского пространства, сохраняется гораздо менее гуманистический подход к одной из главных целей исправления осужденного – социальной реабилитации, направленной на формирование позитивных социальных интересов и установок, приобретение положительных трудовых

навыков, восстановление утраченных социальных связей и способностей к адаптации в обществе.

Необходимо отметить, что понятие «социальная реабилитация» неразрывно связано с двумя другими понятиями – десоциализацией и ресоциализацией.

Десоциализация – это утрата усвоенных ценностей, норм, социального статуса, привычного образа жизни или сознательный отказ от них. Она может проходить в течение короткого или длительного периода, быть более или менее интенсивной, добровольной или принудительной. В результате десоциализации люди теряют человеческий облик и ранее усвоенные ценности, личность нивелируется, растворяется в агрессивной массе. Теряют значение статусные различия, а также нормы и табу, действующие в обычных условиях. Если десоциализация наступает в результате добровольного отказа от прежних ценностей (например, уход в монастырь), то этот процесс не приводит к нравственной деградации личности, а, наоборот, может даже духовно обогатить её. В случае вынужденной десоциализации (потеря работы, лишение свободы) личность оказывается неспособной выдержать давление социальных обстоятельств, что толкает её к иллюзорному уходу от реальности (бродяжничество, алкоголизм, наркомания). Один из примеров десоциализации – совершение преступления, что означает нарушение общественных, законодательных норм и посягательство на охраняемые ценности. Совершение преступного деяния свидетельствует о десоциализации субъекта: тем самым он демонстрирует свой отказ от ключевых ценностей общества.

Десоциализация осуждённых обусловлена совокупностью взаимосвязанных факторов, таких как:

- 1) принудительная изоляция от общества;
- 2) включение осуждённых в однополюсные группы;
- 3) жёсткая регламентация поведения на всех уровнях;
- 4) облачение в спецформу;
- 5) замена имени на «номер», старой

обстановки на обезличенную;

6) отвыкание от прежних ценностей, обычаев и привыкание к новым;

7) утрата свободы действий.

Так, глядя на проблему с позиции противопоставления «десоциализации», «ресоциализацию» можно определить, как комплекс мероприятий по ликвидации негативных последствий десоциализирующих факторов. Соответственно, если попытаться даже не полностью устранить, а хотя бы минимизировать влияние каждого из указанных факторов, у нас складывается вполне реалистичная, жизнеспособная модель комплексной социальной реабилитации и адаптации [6].

При тюремной десоциализации осуждённый морально опускается и отчуждается от мира в такой степени, что возвращение его в социум зачастую невозможно. Показателем десоциализации в данном случае служат рецидивы и, как следствие, возвращение к тюремным нормам и привычкам.

Ресоциализация, напротив, означает усвоение новых ценностей; это процесс повторного прохождения социализации. Как считают многие ученые, главная цель уголовного наказания – ресоциализация преступников, направленная на профилактику рецидивной преступности. Чтобы снизить вероятность рецидива преступления, важно нейтрализовать негативные последствия лишения свободы, облегчить адаптацию освобождённых к условиям жизни на свободе. Оказывая помощь освобождёвшимся в трудовом устройстве, восстановлении социальных связей, госорганы и общественные организации способствуют их ресоциализации. При нормальном протекании процесса ресоциализации вероятность рецидива преступлений в разы снижается. Таким образом, десоциализация и ресоциализация – это две формы проявления социализации. И та, и другая, могут быть глубокими и поверхностными.

Так, на устранение предпосылок социальной дезадаптации и депривации

гражданина после освобождения из мест лишения свободы и в период нахождения на учете службы пробации ориентирована Комплексная стратегия социальной реабилитации граждан, освобождёвшихся из мест лишения свободы и находящихся на учете службы пробации, в Республике Казахстан на 2017 - 2019 годы [7].

Сегодня ресоциализация осуждённых является приоритетной задачей, которую необходимо решать на уровне госструктур. Процесс ресоциализации направлен на возвращение освобождёвшихся к жизни в социуме, приобретение ими нужных умений для жизни в обществе, соблюдение принятых норм и законодательства. Осуждённый, не прошедший процесс ресоциализации, опасен для общества.

В социальной помощи нуждаются все лица, освобождёвшиеся из мест лишения свободы, которым в первое время после освобождения необходимо адаптироваться к условиям жизни на свободе, нужны средства для проживания и поиска работы [7].

Деятельность исправительных учреждений должна быть направлена на разрешение двух основных проблем: исполнение наказания и ресоциализацию осуждённого, формирование у него набора качеств, необходимых для адаптированного поведения в социуме.

Ресоциализация включает в себя: *профилактику, коррекцию, восстановление.*

1. *Профилактика* направлена на устранение, сглаживание причин, условий и факторов, вызвавших отклонения в развитии личности. Зачастую она ориентирована на социальное окружение человека.

Специальная профилактика позволяет создать климат в обществе, позволяющий исключить совершение преступлений.

Общая профилактика направлена на формирование антикриминогенных мотивов поведения и понимание неотвратимости наказания за совершённое преступление.

2. *Коррекция* предусматривает работу с конкретными отклонениями, имеющимися у осуждённого, и коррекцию поведения. При длительном занятии преступной

деятельностью у человека вырабатываются определённые привычки и навыки, составляющие преступный стереотип. Он теряет нормальные трудовые навыки, приобретая взамен преступные. Прежде чем адаптировать преступника к жизни в адекватной социальной среде, нужно разрушить в нём стереотип преступника и заменить трудовым стереотипом.

3. *Восстановление* в правах предусматривает учёт ключевых положений Конвенции ООН, касающихся прав человека на жизнь, достойное существование, получение образование, труд и пр.

Подготовка осуждённых к освобождению – важный этап деятельности исправительных учреждений. С этой целью осуществляется комплекс мероприятий, направленных на поддержку освобождаемых в последующем трудовом и бытовом устройстве, подготовку к их жизни в условиях полной свободы, что и является ресоциализацией осуждённых. Сегодня исправительные учреждения по существу должны становиться центрами подготовки осужденных к освобождению и их реинтеграции в свободное гражданское общество. Так как подготовка осужденных к освобождению является необходимым условием ресоциализации осужденных. Более того, она взаимосвязана с глубинными процессами, прежде всего нравственного оздоровления, социализации и социальной активности каждого из осужденных. Здесь, следует согласиться с мнением Шаяхметова Ш.Ш. о том, что эффективность процесса ресоциализации зависит от того, насколько правильно будет проведена работа по подготовке осужденных к освобождению [8].

Действительно, в период исполнения и отбывания наказания центр тяжести при выборе приоритета целей наказания необходимо смещать в сторону ресоциализации осужденного, что позволит более эффективно строить работу со спецконтингентом, уделяя значительное внимание его будущему устройству жизни на свободе. Отсутствие же должного внимания на проведение мероприятий

воспитательного характера, направленного на закрепление результатов исправления, отсутствие четкого взаимодействия в процессе подготовки осужденного к жизни на свободе с местными исполнительными органами, органами занятости населения, общественными организациями, отсутствие необходимых документов у осужденных при освобождении на сегодняшний день приводит к снижению эффективности реализации любой программы уголовно-исполнительной системы, относящейся к успешной социальной адаптации осужденных [9].

Социальная ресоциализация. Успешная ресоциализация осуждённых невозможна без изменения к ним отношения окружающих: на уровне общества, социальных институтов, производственных коллективов, общественных организаций, семьи и родственников.

К бывшим осуждённым общество должно проявлять гуманность, понимая, что кара за наказание не должна продолжаться всю жизнь.

Гуманное общество не мстит, а проявляет терпимость, лояльность и сострадание к освободившимся, признаёт их права, обеспечивает социальную поддержку, защиту, гарантии. К сожалению, в нашем обществе пока не наблюдается такой гуманности, даже со стороны государства. Намещё необходимо научиться поддерживать оступившихся, давать им жизненный шанс.

Бывшие заключённые не должны чувствовать себя изгоями общества, иначе тюрьма станет их единственным пристанищем до конца жизни.

Социальная ресоциализация осуждённых должна иметь также и юридическую основу, а именно: закон о социальной адаптации осуждённых; правовые нормы на сохранение жилья, трудовое устройство после освобождения; ответственность местных органов власти.

Важным моментом процесса ресоциализации является психологическая поддержка осуждённого во время и после отбывания срока.

Психологическая ресоциализация связана с преодолением социальной дискриминации, а также изменением представления осуждённого о самом себе.

Квалифицированный специалист способен повлиять не только на самого осуждённого, но и на его родственников, сформировать у них гуманное отношение к оступившемуся [6].

Исправительная (пенитенциарная) психология изучает психологические основы ресоциализации – восстановления ранее нарушенных социальных качеств личности, необходимых для полноценной ее жизнедеятельности в обществе, проблемы эффективности наказания, динамику личности осужденного в процессе исполнения наказания, формирование ее поведенческих возможностей в различных условиях лагерного и тюремного режима, особенности ценностных ориентаций и стереотипов поведения в условиях социальной изоляции, соответствие исправительного законодательства задачам исправления осужденных [10].

Ресоциализация личности осужденных связана, прежде всего, с их ценностной переориентацией, формированием у них механизма социально-положительного целеполагания, отработкой у личности прочных стереотипов социально-положительного поведения. Создание условий формирования социально адаптированного поведения личности – основная задача исправительных учреждений.

Исправительная (пенитенциарной) психология исследует закономерности и особенности жизнедеятельности человека, отбывающего наказание, положительные и отрицательные факторы условий социальной изоляции для личностной самореализации индивида. Перед работниками исправительных учреждений стоит сложнейшая задача диагностики личностных дефектов осужденных, разработка обоснованной программы исправления этих дефектов, предупреждение тех многочисленных отрицательных

«влияний тюрьмы», которые традиционно содействуют криминализации личности. Выделению пенитенциарной психологии в самостоятельную отрасль юридической науки стал возможен в результате изучения и установления психологических закономерностей явлений, возникающих в условиях исполнения уголовного наказания (М.Н. Гарнет, С.В. Познышев, Б.С. Утевский, А.Г. Ковалев, Макаренко, А.С. К.К.Платонов, В.Н. Мясищев, А.В. Ярмоленко, О.И.Зотова, Х.И. Ханкин, В.Ф.Пирожков, А.Д. Глоточник, В.Л. Васильев, Ю.В. Чуфаровский, М.И.Еникеев, В.Г. Деев, А.Н. Сухов и др.) [11; 12; 13].

Решение сложных проблем психодиагностики и психокоррекции отдельных категорий осужденных – задача посильная только соответствующим специалистам в области ресоциализирующей психологии. В связи с этим отметим и острый дефицит в соответствующих кадрах, и крайнюю научную неразработанность проблем пенитенциарной психологии – теории личностной перестройки, социальной реконструкции осужденных.

Среди осужденных (заключенных) – люди, потерявшие ценностные ориентации в жизни, многие из них страдают аутизмом (болезненной социальной отчужденностью), разнообразными психическими аномалиями – психопаты, невротики, лица с крайне пониженной психической саморегуляцией. Эти люди остро нуждаются в медико-реабилитационном и психотерапевтическом режиме.

Основной «грех тюрьмы» – отрыв человека от его социального лона, разрушение социальных связей личности, подавление ее способности к свободному целеполаганию, разрушение ее возможности человеческой самореализации. Человек, разучившийся в процессе исполнения уголовного наказания планировать свое поведение, – психический инвалид [14]. В рамках ресоциализации перед воспитателями исправительных учреждений, психологами стоит очень сложная задача: планирование нового человека и формирование у него стойкого

стремления к перестройке собственной личности.

Психологическая ресоциализация базируется на психодиагностике и включает: психопрофилактику; психокоррекцию; психотерапию в кризисных и критических ситуациях.

Результатом психологической ресоциализации осуждённых являются:

раскаяние; осознание вины, очищение; выработка социального иммунитета [6].

Как утверждается в Минимальных стандартных правилах обращения с заключёнными, режим, принятый в заведении, должен стремиться сводить до минимума разницу между жизнью в тюрьме и жизнью на свободе, которая убивает в заключённых чувство ответственности и сознание человеческого достоинства. Желательно, чтобы перед завершением срока наказания принимались меры к постепенному возвращению заключённого к жизни в обществе. Этой цели можно добиться с учетом особенностей каждого правонарушителя, вводя особый режим для освобождаемых либо в самом заведении, либо в каком-нибудь другом учреждении или же освобождая заключённых на испытательный срок, в течение которого они все же остаются под надзором, при условии, что такой надзор не возлагается на полицейские власти и сочетается с эффективной социальной помощью.

В обращении с заключёнными следует подчеркивать не их исключение из общества, а то обстоятельство, что они продолжают оставаться его членами.

Обязанности общества не прекращаются с освобождением заключённого. Поэтому необходимо иметь государственные или частные органы, способные проявлять действенную заботу об освобождаемых заключённых, борясь с предрассудками, жертвами которых они являются, и помогая им вновь включиться в жизнь общества [15].

Такие результаты возможны, если психологическая установка осуждённого на новый образ жизни подкреплена комплексом социальных условий для её реализации. В

ином случае общество получит рецидив преступного поведения.

Медицинская ресоциализация – это система мер, направленная на сохранение и восстановление здоровья осуждённого, не только физического, но также духовного, социального и психологического.

Каждый заключённый нуждается в медицинской ресоциализации. Криминальная среда включает в себя множество умственно отсталых людей, невротиков, асоциальных психопатов, алкоголиков, наркоманов, лиц с последствиями черепно-мозговых травм. Многие из них нуждаются не только в поддержке специалистов, но и в психиатрическом лечении. Любые модели медицинской ресоциализации должны строиться на базе комплексной диагностики (этимологической, симптоматической и др.). И только исходя из результатов комплексной диагностики можно предлагать модели ресоциализации («профилактику», «коррекцию», «реабилитацию», «диагностику», «восстановление», «развитие») либо их комплекс. Каждая модель несёт определённое содержание, включает свои формы и методы работы, круг заинтересованных и компетентных участников и ориентирована на конкретные результаты. Наиболее эффективной считается комплексная модель ресоциализации осуждённых, реализуемая в условиях межведомственного взаимодействия.

Таким образом, при подробном теоретическом рассмотрении таких понятий, как «социальная адаптация», «реабилитация», «ресоциализация», «реинтеграция в общество» можно сделать вывод, что знание данных понятий предоставляет нам возможность ответить на важнейшие вопросы в сфере пенитенциарной и постпенитенциарной probation, способствует ориентированию сотрудников службы probation и уголовно-исполнительной системы при выборе конкретных методов и способов исправительно-трудового воздействия, психологической работы, а также помогает лучше представить проблемные

вопросы ресоциализации осужденных, отбывших лишение свободы, и выработать рекомендации по совершенствованию работы в данном направлении. Кроме того, необходимо продолжить внедрение в деятельность службы пробации современных методов изучения личности осужденного, разработку индивидуальных программ для лиц данной категории, а также систему предупреждения рисков, с целью индивидуализации процесса исправления осужденных, что несомненно положительно отразится на снижении преступности в Казахстане.

Список использованных источников

- [1] О пробации: Закон Республики Казахстан. – 30.12.2016. – № 38-VI [Электронный ресурс]: URL: https://online.zakon.kz/Document?doc_id= (дата обращения 01.10. 2019).
- [2] Волков В.Н. Цель и задачи уголовно-исполнительной психологии. В кн.: Юридическая психология. – М. – 2009. – С.310-313 [Электронный ресурс]: URL: <http://yurpsy.com/files/xrest/2/184.htm>. (дата обращения 01.10. 2019).
- [3] Васильев В.Л. Предмет и задачи исправительно-трудовой психологии. В кн.: Юридическая психология. – СПб. – 2005. – С.604-632 [Электронный ресурс]: URL: <http://yurpsy.com/files/xrest/2/181.htm>. (дата обращения 02.10. 2019).
- [4] Акажанова А.Т. Юридическая психология: Учебное пособие. – Алматы: Изд. NURPRESS, 2013. – 102 с. [Электронный ресурс]: URL: <http://www.kstounb.kz/ru/knigi/history?node=1054>. (дата обращения 02.10. 2019).
- [5] Юридический энциклопедический словарь / под ред. Малько А.В. – М.: Проспект, 2016. – 1136 с.
- [6] Специализированный ресурс «Уголовный эксперт» [Электронный ресурс]: URL: <http://ugolovnyi-expert.com/resocializaciya-osuzhdennyx/> (дата обращения 05.10. 2019).
- [7] Об утверждении Комплексной стратегии социальной реабилитации граждан, освободившихся из мест лишения свободы и находящихся на учете службы пробации, в Республике Казахстан на 2017-2019 годы: Указ Президента Республики Казахстан. -08.12.2016. – № 387 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.adilet.gov.kz>. (дата обращения 01.10. 2019).
- [8] Шаяхметов Ш. Выполняя ответственную миссию //Заң және заман. – Закон и время. 2018. – № 4. – С.8-9.
- [9] Молдашева А.Б. Система подготовки осужденных к освобождению: структура и содержание [Электронный ресурс]: URL: <http://www.adilet.gov.kz/ru/node/8818>. (дата обращения 05.10. 2019).
- [10] Шиханцов Г.Г. Юридическая психология: Учебник для вузов. – Изд.второе. – М.: ЗЕРЦАЛОМ, 2006. – 272 с. [Электронный ресурс]: URL: http://ebooks.grsu.by/ur_psix/index.htm. (дата обращения 01.10. 2019).
- [11] Ушатиков А.И., Казак Б.Б. Основы пенитенциарной психологии. – М., 2001 [Электронный ресурс]: URL: <http://yurpsy.com/files/xrest/2/172.htm>. (дата обращения 01.10. 2019).
- [12] Писарев О.М. Понятие субкультуры осужденных. В кн.: Психология пенитенциарного социума. – Томск. - 2007. – С.12.-52 [Электронный ресурс]: URL: <http://yurpsy.com/files/xrest/2/171.htm>. (дата обращения 05.10. 2019).
- [13] Новиков В.В., Мокрецов А.И. Понятие о неформальной среде осужденных. В кн.: Личность осужденного: социальная и психологическая работа с различными категориями. – М. – 2006 [Электронный ресурс]: URL: <http://yurpsy.com/files/xrest/2/167.htm>. (дата обращения 05.10. 2019).
- [14] Стручков Н.А. Курс исправительно-трудового права. Проблемы общей части. – М.,2000. – С.29.
- [15] Минимальные стандартные правила обращения с заключенными [Электронный ресурс]: URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/prison.shtml. (дата обращения 05.10. 2019).

References

- [1] O probacii: Zakon Respubliki Kazahstan. – 30.12.2016. – № 38-VI [Elektronnyj resurs]: URL: https://online.zakon.kz/Document?doc_id= (data obrashcheniya 01.10.2019).
- [2] Volkov V.N. Cel' i zadachi ugovovno-ispolnitel'noj psihologii. V kn.: YUridicheskaya psihologiya. – M. – 2009. – S.310-313 [Elektronnyj resurs]: URL: <http://yurpsy.com/files/xrest/2/184.htm>. (data obrashcheniya 01.10.2019).

- [3] Vasil'ev V.L. Predmet i zadachi ispravitel'no-trudovoj psihologii. V kn.: YUridicheskaya psihologiya. – SPb. – 2005. – S.604-632 [Elektronnyj resurs]: URL: <http://yurpsy.com/files/xrest/2/181.htm>.(data obrashcheniya 02.10.2019).
- [4] Akazhanova A.T. YUridicheskaya psihologiya: Uchebnoe posobie. – Almaty: Izd. NURPRESS, 2013. – 102 s. [Elektronnyj resurs]: URL: <http://www.kstounb.kz/ru/knigi/history?node=1054>.(data obrashcheniya 02.10.2019).
- [5] YUridicheskij enciklopedicheskij slovar' / pod red. Mal'ko A.V. – M.: Prospekt, 2016. – 1136 s.
- [6] Specializirovannyj resurs «Ugolovnyj ekspert» [Elektronnyj resurs]: URL: <http://ugolovnyi-expert.com/resocializaciya-osuzhdennyx/>.(data obrashcheniya 05.10.2019).
- [7] Ob utverzhenii Kompleksnoj strategii social'noj rehabilitacii grazhdan, osvobodivshihya iz mest lisheniya svobody i nahodyashchihya na uchete sluzhby probacii, v Respublike Kazahstan na 2017-2019 gody: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan. -08.12.2016. - № 387 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.adilet.gov.kz>.(data obrashcheniya 01.10.2019).
- [8] Shayahmetov Sh. Vypolnyaya otvetstvennyuyu missiyu // Заң zhәне zaman. – Zakon i vremya. – 2018. – № 4. – S.8-9.
- [9] Moldasheva A.B. Sistema podgotovki osuzhdennyh k osvobozhdeniyu: struktura i sodержanie [Elektronnyj resurs]: URL: <http://www.adilet.gov.kz/ru/node/8818>. (data obrashcheniya 05.10.2019).
- [10] Shihancov G.G. YUridicheskaya psihologiya: Uchebnik dlya vuzov. – Izd.vtoroe. – M.: ZERCALO-M, 2006. – 272 s. [Elektronnyj resurs]: URL: http://ebooks.grsu.by/ur_psix/index.htm.(data obrashcheniya 01.10.2019).
- [11] Ushatikov A.I., Kazak B.B. Osnovy penitenciarnoj psihologii. – M., 20001 [Elektronnyj resurs]: URL: <http://yurpsy.com/files/xrest/2/172.htm>.(data obrashcheniya 01.10.2019).
- [12] Pisarev O.M. Ponyatie subkul'tury osuzhdennyh. V kn.: Psihologiya penitenciarного sociuma. – Tomsk. - 2007. – S.12.-52 [Elektronnyj resurs]: URL: <http://yurpsy.com/files/xrest/2/171.htm>.(data obrashcheniya 05.10.2019).
- [13] Novikov V.V., Mokrecov A.I. Ponyatie o neformal'noj srede osuzhdennyh. V kn.: Lichnost' osuzhdennogo: social'naya i psihologicheskaya rabota s razlichnymi kategoriyami. – M. – 2006 [Elektronnyj resurs]: URL: <http://yurpsy.com/files/xrest/2/167.htm>.(data obrashcheniya 05.10.2019).
- [14] Struchkov N.A. Kurs ispravitel'no-trudovogo prava. Problemy obshchej chasti. – M., 2000. – S.29.
- [15] Minimal'nye standartnye pravila obrashcheniya s zaklyuchennymi [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/prison.shtml.(data obrashcheniya 05.10.2019).

Жүргізілген әлеуметтік рабылдау: психологиялық және құқықтық реттің қауыпсыздығы

С.М. Иманбаев¹, М.М. Бейсембаева¹

¹ «Тұран-Астана» университеті (Нур-Сұлтан Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада Қазақстанның қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріндегі сотталғандарды пенитенциарлық қайта әлеуметтендірудің негізгі ұғымдары, заңдылықтары, психологиялық және құқықтық негіздері талданады. Авторлар «сотталғандарды қайта орналастыру» түсінігін, оның мәні мен ерекшеліктерін түзету психологиясы тұрғысынан анықтайды, ресоциализацияның психологиялық негіздерін зерттейді. Сотталушыны түзету және қайта тәрбиелеу арнайы ұйымдастырылған ортаның әсерінен өзгеріске түсу қабілетіне негізделген, ол үшін оның қылмыстық стереотипін жойып, оны еңбекке ауыстыру қажет. Сонымен қатар, сотталғандарды әлеуметтік оңалтуға байланысты мәселелер қарастырылады. «Әлеуметтік бейімделуді», «әлеуметтенуді», «қайта өмірлеуді» және «десоциализацияны» және олардың компоненттерін түсіну тәсілдері; әлеуметтік оңалтудың түрлері мен олардың құрылымы туралы сұрақ туындайды, әлеуметтік оңалтудың оң тәжірибесінің мысалдары келтіріліп, ресоциализация факторлары талданады; сотталғандарды қайта орналастыру жүйесін жетілдіру бойынша ұсыныстар берілген.

Түйін сөздер: әлеуметтік оңалту және бейімдеу, психологиялық, медициналық ресоциализация және десoциализация, қоғамға қайта біріктіру, жоғалған әлеуметтік байланыстарды қалпына келтіру, сотталғандарды оқыту және еңбек қызметі, әлеуметтік терапия, босатуға дайындық.

Social rehabilitation of convicted: availability of legal regulation

C.M.Imanbaev¹, M.M.Beisembaeva¹

¹«Turan-Astana» university (Nur-Sultan, Kazakhstan)

Abstract

The article analyzes the basic concepts, patterns and legal basis of the penitentiary re-socialization of convicts in prisons in Kazakhstan. The authors define the concept of “resocialization of convicts”, its essence and features from the point of view of corrective psychology, which studies the psychological foundations of resocialization. Correction and re-education of the ability to undergo changes under the influence of a specially organized environment, for which it is necessary to destroy his criminal stereotype and replace it with a labor one. In addition, issues related to the social rehabilitation of prisoners are considered. Approaches to understanding “social adaptation”, “socialization”, “resocialization” and “desocialization” and their components; the question is raised about the types of social rehabilitation and their structure, examples of positive experience of social rehabilitation are given, and resocializing factors are analyzed; recommendations are given for improving the system of resocialization of convicts.

Keywords: social rehabilitation and adaptation, psychological, medical resocialization and desocialization, reintegration into society, restoration of lost social ties, training and work of convicts, social therapy, preparation for release.

Поступила в редакцию 25.10.2019

XFTAP 14.35.07

Ш.ДЖАНЗАКОВА¹, Г. КЕНЖЕҒАЛИЕВА¹, А.НҰРБАҚЫТ¹

¹*Х. Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті
(Атырау, Қазақстан)*

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІНЕ БАУЛУ

Аңдатпа

Мақалада мектеп оқушыларын қарым-қатынас мәдениетіне, шығармашылыққа баулу тұтас педагогикалық үдерісте орындалатын іс-әрекеттерге жан-жақты тоқталады. Педагогикалық қарым-қатынас – мұғалім мен оқушы арасындағы педагогикалық-психологиялық ортаны қалыптастыруға бағытталған, мектептегі, сабақтағы және сыныптан тыс уақытты, ата – ана – мектеп – оқушы арасындағы байланысты қамтитын іс – әрекеттер екені ашылып беріледі.

Мектеп оқушыларын қарым-қатынас мәдениетіне баулуда мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас негізгі орын алады. Алғашқы мұғалімнің оқушылармен қарым-қатынасы мұғалім сыныптың қандай екенін, олармен сөйлесудің әдістерін қолдану керек екенін анықтайды. Педагогикалық үдерісте оқушылардың қарым-қатынасы арқылы шығармашылыққа баулудың негізінде білім, білік, дағды, мәдениет, ұлттық құндылықтарды тұлғаның бойына сіңіре білуі.

Түйін сөздер. Қарым-қатынас, қарым-қатынас мәдениеті, шығармашылыққа баулу, тұтас педагогикалық үдеріс, іс-әрекет, педагогикалық қарым-қатынас.

Мектеп оқушыларын қарым-қатынас Педагогикалық қарым қатынас – мұғалім мәдениетіне, шығармашылыққа баулу мен оқушы арасындағы педагогикалық тұтас педагогикалық үдерісте өтеді. психологиялық ортаны қалыптастыруға Педагогикалық үдерістегі негізгі тәрбиелік бағытталған, мектептегі, сабақтағы және шара қарым-қатынас болып табылады. сыныптан тыс уақытты, ата – ана – мектеп

– оқушы арасындағы байланысты қамтитын іс-әрекеттер. Қарым-қатынас танымдық немесе эмоционалды ақпарат, тәжірибе, білімдер, біліктер, дағдылар алмасу негізінде іске асады. Сонымен қатар, қарым-қатынас тұлғалар мен топтар дамуының және қалыптасуының қажетті педагогикалық шарты болып табылады.

«Әрбір адам әлеуметтік ортада өмір сүргендіктен басқа адамдармен ақпарат алмасады, тәжірибесімен бөліседі, бірігіп ынтымақтастық қарым-қатынастарды сақтауға тырысады. Қарым-қатынас үнемі әлеуметтік, ұжымдық сипатта болатындықтан оны адамның қоғамдық ортаға бейімделуінің негізгі факторларының бірі деп қарастыруға болады. Олай болса, қарым-қатынас – қоршаған ортамен адамдар арасындағы байланысты тұрақтандырушы тетік.

Ғылымаралық ұғым ретінде қарым-қатынас – өзара іс-әрекеттер қажеттіліктерінен туындайтын және ақпараттармен алмасуды, өзара түсінісуді, қабылдауды қамтитын адамдар арасындағы байланыстарды орнатудың және дамытудың күрделі үдерісі ретінде қарастырылады» [1].

Мақаланың мақсаты. Мұғалім мен оқушы арасындағы, оқушы мен оқушы арасындағы қарым-қатынастар арқылы тұлғаның мәдени құндылықтарын қалыптастыру. Педагогикалық қарым-қатынас – педагогикалық үдеріс субъектілерінің өзара әрекеттестік негізінде іске асады.

Мектеп оқушыларын қарым-қатынас мәдениетіне, шығармашылыққа баулуда тұлғаралық қарым қатынастың (мұғалім мен оқушы, оқушы мен оқушы, т.б.) ғылыми – теориялық негіздерін аша отырып, субъект – субъект қатынастың маңыздылығын айқындау. Педагогикалық үдерісте оқушылардың қарым-қатынасы арқылы шығармашылыққа баулудың негізінде білім, білік, дағды, мәдениет, ұлттық құндылықтарды тұлғаның бойына сіңіре білуі.

Қарым-қатынас оқушылар арасында бірлескен іс - әрекет қажеттілігін туғызып, байланыс орнататын күрделі процесс екі

немесе одан да көп адамдардың арасындағы танымдық немесе эмоционалды ақпарат, тәжірибе, білімдер, біліктер, дағдылар алмасуы ретінде. Педагогикалық қарым-қатынас бір адам екінші адаммен тәжірибе (білім, икем, дағды, жалпы адамзаттық мәдениет, ұлттық құндылықтар т.б.) алмасқанда болады; ол әрбір профессионалды қарым-қатынаста болады, сондықтан да педагогикалық стильдерді кейде бізбен сипаттаған басшылық стильдеріне ұқсатады [1].

Мектеп оқушыларын қарым - қатынас мәдениетіне баулуда мұғалім мен оқушы арасындағы қарым – қатынас негізгі орын алады. Алғашқы мұғалімнің оқушылармен қарым – қатынасы мұғалім сыныптың қандай екенін, олармен сөйлесудің әдістерін қолдану керек екенін анықтайды:

– өзіне көңіл аударту кезеңі (пауза, сөз арқылы көңіл аударту, қимыл арқылы - кесте көрсету, көрнекілік құралдар көрсету, тақтаға жазу т.б.);

– тыңдаушылардың қарым-қатынасқа даярлығын анықтау кезеңі (тыңдаушылар дәрісханасындағы қарым-қатынасқа жағымды психологиялық ахуалдың барын не жоғын анықтайды);

– вербальдық қатынасты орнату кезеңі (ақпаратты ең тиімді жолмен ұғынықты, логикалық жүйелі түрде жеткізу);

– мазмұнды және эмоционалды кері байланысты ұйымдастыру кезеңі (тіл құралын дұрыс қолдану, ақпаратты баяндаудың логикалығы, монологтың орнына диалогтық қатынас орнату, сұрақтар қою арқылы аудиторияның зейінін тақырып аясына шоғырландыру, қызықты проблемалық сұрақтар қою, оқушылардың түсінген не түсінбегенін, қабылдау деңгейлерін анықтау) [1].

Мектеп оқушыларын қарым-қатынас мәдениетіне баулуда тұлғаралық мәдениеттік әрекеттер негізгі оры алады. Мәдениет ұғымына философиялық тұрғыда берілген анықтамада «Мәдениет дегеніміз – тұлғаның бойындағы рухани және материалдық құндылықтардың жиынтығы», – деп

тұжырымдайды. Құндылық – рухани және материалдық құндылық болып екіге бөлінеді [2, б.242-243]. Аталған құндылықтар мектептің педагогикалық үдерісінде толықтай қамтылады.

Мектеп оқушыларын қарым – қатынас мәдениетіне баулуда жоғарыда айтылғандай педагогикалық үдерісте іске асатын мәдени қарым–қатынастар мұғалім мен оқушы, оқушы мен оқушы, оқушы және әлеуметтік орта т.б. негізгі орын алады. Мектеп оқушыларын қарым – қатынас мәдениетіне баулуда біздің негізгі мақсатымыз зиялы, мәдениетті тұлғаны қалыптастыру.

Ғалым Ж.Ж.Наурызбайдың мәдениетті тұлғаның көрсеткішін 4 негізде қарастырады:

Тілдік сана – ана тілін, мемлекеттік және шетел тілдерін білу ғана дүниенің бар құбылысын, бояуын, әуенін санаға құю.

Тарихи сана – этникалық және мемлекеттік сананың негізі. Ұлттық ой-сана, этностың мыңдаған жылдық аңыз-әпсанасы бейне-белгілері, наным-сенімдері халықтың тарихын білу арқылы ерекшеленеді. Тарихи сананы қалыптастыру – тарихи танымның дұрыс қалыптасуына тәуелді.

Географиялық сана – планеталық, ғаламдық, экологиялық саналар деңгейіне самғаумен бірге кіндік кескен жер, туған өлке, Отан, өз шаңырағын қастерлеу сезімімен қатар тыныстау парыз.

Көркемдік сана – ұшқыр қиял, нәзік сезім, әсемдікке құштарлық, әдемілікті бағалай білу, көркемдік талғам, өнер туындыларына тәнті болу қасиеттері [3].

Ж.Ж.Наурызбай мәдени құндылықтары қалыптасқан мәдениетті тұлғаны қалыптастыру үшін: тілдік сана, тарихи сана, географиялық сана, көркемдік сана қажет деп, әр ұғымғы бүгінгі күн тұрғысынан тұжырымдама беріп отыр [3; 4].

Қарым-қатынас ұғымына Б.Д.Парыгиннің берген негізгі өлшемдері: 1) психикалық контакт, тұлғаның бірін-бірі қабылдауы; 2) вербальді және вербальді емес қарым-қатынастар; 3) өзара бірлескен іс-әрекеттер тұрғысынан қарастырылады [5].

Ал, М.М.Рыбакова мұғалім мен оқушының арасындағы қарым-қатынаста бес негізгі бағытын ұсынғаны белгілі:

– қатаң тәртіппен ресми қарым-қатынас негізінде білімге ерекше талап қою;

– нейтралды қатынас – оқушылармен интеллектуалдық-танымдық деңгейіне сәйкес;

– қамқорлық қатынас – оқушының өзіндік әрекетіне қолдау; ата-аналармен байланыс;

– конфронтациялық қатынас – оқушыларды іштегі жек көру, жұмысқа үнемі қанағаттанбау, менсібеушілік үнмен сөйлесу;

– ынтымақтастық қатынас – барлық істі бірлесе жүргізу, бір-біріне қамқорлық жасау, оптимизм және өзара сеніммен қарым-қатынас жасау [6].

Педагогикалық қарым-қатынаста мұғалімнің педагогикалық шеберлігі, өзін ұстай білуі, сөйлеу мәдениеті, сөзінің әуезділігі, өзара түсіністікке қол жеткізу, өзара түсіністікке қол жеткізу үшін үлгі болып табылады.

Сонымен қатар, мектеп оқушыларының арасындағы қарым қатынаста коммуникациялық жүйенің орны ерекше. Коммуникациялық қарым – қатынаста информативті, интерактивті, перцептивті, экспрессивті т.б. тұрғыда іске асырылады. Мектеп оқушыларын қарым – қатынас арқылы шығармашылыққа баулудың маңызы ерекше.

Мектеп оқушыларын қарым-қатынас мәдениетіне баулу барысында Атырау қаласындағы Қ.Сәтпаев атындағы № 19-шы мектеп-гимназияда 5 «А» және 5 «Б» сыныбында жүргізілген тәжірибелік-эксперименттік жұмыста оқушылардың арасында сауалдамалар, тест тапсырмалары, ойындар арқылы оқушылардың ынтымақтастықта жұмыс атқаруына мүмкіндіктер болды. «Сіз сыныпта кімнің басшы болғаның қалар едіңіз?», «Сыныптағы досыңыз кім?», «Экскурсияға кіммен барғанды қалар едіңіз?», «Ақыл кеңес алауға кімге барасыз?» т.б. сауалнамалар жүргізе отырып сыныптағы қарым қатынас мәдениетін нақтылауға, оқушылардың ішкі «Менің» айқындауға мүмкіндік болды.

«Сіз сыныпта кімнің басшы болғаның қалар едіңіз?», – деген сауалнамаға оқушылардың көбі бір ғана фамилияны атады. Бұл жерде анықтағанымыз фамилиясы

аталған оқушының оқушылармен қарым - қатынаста ашық - жарқын, мейірімді, сабағы жақсы, достыққа берік, басқа адамның ішкі жан дүниесін түсініп», – деген түсініктеме берілді.

«Ақыл – кеңес алауға кімге барасыз?», – деген сауалға да оқушылар сыныптағы оқушылардың 75 пайызы бір-бірін атады. Сауалнамаларға берілген жауаптарды қорытындылай келе, сынып оқушылары ынтымақтастықта қарым-қатынаста іс-әрекет атқаратыны нақтыланды.

Мектеп оқушыларын қарым-қатынас мәдениетіне, шығармашылыққа баулу тұтас педагогикалық үдерісте орындалатын іс-әрекеттер болып табылады. Педагогикалық қарым-қатынас – мұғалім мен оқушы арасындағы педагогикалық-психологиялық

ортаны қалыптастыруға бағытталған, мектептегі, сабақтағы және сыныптан тыс уақытты, ата – ана – мектеп – оқушы арасындағы байланысты қамтитын іс-әрекеттер жүйесі болып табылады.

Мектеп оқушыларын қарым-қатынас мәдениетіне баулуда мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас негізгі орын алтыны, мұғалімнің оқушылармен қарым-қатынасы мұғалім сыныптың қандай екенін, олармен сөйлесудің әдістерін қолдану керек екенін анықтайды. Педагогикалық үдерісте оқушылардың қарым-қатынасы арқылы шығармашылыққа баулудың негізінде білім, білік, дағды, мәдениет, ұлттық құндылықтарды тұлғаның бойына сіңіре білуі деп қабылдаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Таубаева Ш, Иманбаева С.Т., Берікханова А.Е. Педагогика. Оқулық. – Алматы: ОНОН, 2017. – 340 б.
 [2] Алтаев Ж., Қасабеков А., Ғабитов Т. Философия және мәдениеттану. Оқу құралы. –Алматы: Жетіжарғы, 1998. –272 б.
 [3] Наурызбаев Ж.Ж. Ұлттық мектептің ұлы мұраты. – Алматы: Ана тілі, 1995. – 190 б.
 [4] Наурызбаев Ж.Ж. Этнокультурное образование. – Алматы: Ғылым, 1994.
 [5] Парыгин Б. Д. Анатомия общения /Б. Д. Парыгин. – СПб: Издательство Михайлова, 1999. – 301 с.
 [6] Рыбакова М.М. Конфликт и взаимодействия в педагогическом процессе. Исследовательская работа. – М., 1991.
 [7] Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.
 [8] Жусупбекова Г.Г. Бастауыш мектептің оқу үдерісінде оқушылардың коммуникативтік сапаларын дамытудың қазіргі тенденцияларына шолу //Педагогика және психология. Ғылыми-әдістемелік журнал. – 2019. – № 1. – 13-21 бб.
 [9] Әбішева Р.Р. Сөз мәдениетін қалыптастырудың кейбір мәселелері //Педагогика және психология. Ғылыми-әдістемелік журнал, 2019. – №1. – 177-183 бб.

References

- [1] Taubaeva Sh., Imanbaeva S.T., Berikhanova A.E. Pedagogika. Okulyk. – Almaty: ONON, 2017. – 340 b.
 [2] Altaev Zh., Kasabekov A., Gabitov T. Filosofiya zhane madeniettanu. Oku kuraly. –Almaty: Zhetizhargy, 1998. – 272 b.
 [3] Nauryzbaev Zh.Zh. Ultyk mekteptin uly muraty. – Almaty: Ana tili, 1995. – 190 b.
 [4] Nauryzbaev Zh.Zh. Etnokul'turnoe obrazovanie. – Almaty: Gylym, 1994.
 [5] Parygin B.D. AnATOMiya obshcheniya /B.D.Parygin. — SPb: Izdatel'stvo Mihajlova, 1999. – 301 s.
 [6] Rybakova M.M. Konflikt i vzaimodejstviya v pedagogicheskom processe. Issledovatel'skaya rabota. – M., 1991.
 [7] Kan-Kalik V.A. Uchitelyu o pedagogicheskom obshchenii. – M.: Prosveshchenie, 1987. – 190 s.
 [8] Zhusupbekova G.G. Bastauysh mekteptin oku uderisinde okshylardyn kommunikativtik sapalaryn damytudyn kazirgi tendenciylaryna sholu //Pedagogika zhane psihologiya. Gylymi-adistemelik zhurnal. – 2019. – № 1. – 13-21 bb.
 [9] Abisheva R.R. Soz madenietin kalypstastyrudyn keibir maseleleri //Pedagogika zhane psihologiya. Gylymi-adistemelik zhurnal, 2019. – №1. – 177-183 bb.

Приобщение школьников к культуре общения

Ш.Джанзакова¹, Г.Кенжегалиева¹, А.Нұрбакыт¹

*¹Атырауский государственный университет им. Х. Досмухамедова,
(Атырау, Казахстан)*

Аннотация

В статье рассматривается приобщение школьников к культуре общения, творчеству, останавливается на деятельности, выполняемых в целостном педагогическом процессе.

Педагогическое общение – это деятельность, направленная на формирование психолого-педагогической среды между учителем и учеником, включающая в себя школьное, внеклассное время, связь между родителями – школой – учеником.

Основное место в приобщении школьников к культуре общения занимает взаимоотношения между учителем и учеником, а также ученик с учеником. Общение учителя с учащимися определяет, что учитель определяет статус класса, должен использовать методы общения с ними. В педагогическом процессе внедрение в учащихся знания, умения, навыки, культуры, национальные ценности на основе приобщения учащихся к культуре, к творчеству.

Ключевые слова: культура общения, приобщение к творчеству, целостный педагогический процесс, деятельность, педагогическое общение.

Familiarizing students to the culture of communication

Sh. Janzakova¹, G. Kenshegalieva¹, A. Nurbakit¹

*¹Atyrau State University named after Kh. Dosmukhamedov,
(Atyrau, Kazakhstan)*

Abstract

In this article, students get acquainted with the culture of communication and creativity and focus on activities carried out in a holistic pedagogical process. Pedagogical communication is revealed as an activity aimed at creating a pedagogical and psychological environment between a teacher and a student, including communication at school, in the lesson and after classes, between parents – school – student.

The main place in acquaintance of students with the culture of communication is occupied by the relationship between teacher and student. The first communication of the teacher with the students determines that the teacher in a class, should use methods of communication with them. Knowledge, skills, culture, national values on the basis of introducing students to creativity in the pedagogical process.

Keywords: The culture of communication, familiarization with creativity, a holistic pedagogical process, activity, pedagogical communication.

Редакцияға 25.10. 2019.

К.К. АХМЕТОВА

ФАО «НЦПК «Өрлеу» ИПК ПР по городу
(Нұр-Сұлтан, Казахстан)

ОСОБЕННОСТИ СОЗДАНИЯ МУЗЕЯ УЧИТЕЛЯ В СИСТЕМЕ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ ПЕДАГОГОВ

Аннотация

В статье автор рассматривает систему образования как один из кластеров национальной истории с позиции изучения, сохранения и передачи культурного наследия лучших традиций педагогического опыта Республики Казахстан. Создание Музея Учителя в системе повышения квалификации является доступным, эффективным решением популяризации инновационного опыта в условиях обновления содержания образования.

Направленность содержания музея рассмотрена в свете реализации национальной идеи «Мәңгілік Ел» Первого Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева на принципах проекта новой Культурной политики Казахстана, в связи с которыми определены особенности образовательно-воспитательного процесса деятельности Музея Учителя. При сборе, хранении материалов казахстанского учительского бренда определена связь музея с научно-практическими принципами музейной педагогики, повышение квалификации специалистов музея в курсовой и межкурсовой периоды. Использование активных методов, разработка тематических экспозиций нового формата, выход в международное музейное пространство отражает творческий подход при организации деятельности Музея Учителя.

Ключевые слова: национальная культура; система образования; Музей Учителя; культурное наследие; система повышения квалификации; музейная педагогика; основы и принципы музейной педагогики.

Особое место в развитии национальной истории занимает образование. Первый Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев национальную культуру выразил красивым афоризмом так: «Пространство – мера всех вещей, время – мера всех событий. Когда смыкаются горизонты пространства и времени, начинается национальная история» [1]. За годы Независимости система образования Казахстана осуществила поэтапный переход от традиционной системы обучения учащихся школ до обновленного содержания образования. Единство учебной и внеучебной среды в образовательном процессе ведет к становлению личности. Формирование личности новыми требованиями, готовность самостоятельно принимать решения при любых ситуациях развивает мобильность, конкурентоспособность выпускника школы для жизни в меняющемся мире.

Существует ряд общемировых тенденций, характеризующих современный вектор

культурной политики развитых стран, важнейшими из которых являются:

- 1) содействие творчеству и генерация творческой свободы;
- 2) обеспечение сохранности культурного наследия, защиты национальной культуры и языка;
- 3) создание равных возможностей участия в культурной жизни всех слоев населения;
- 4) создание условий для творческой реализации молодежи, в особенности детей;
- 5) интеграция культурного и социально-экономического развития общества и др. [2].

Поликультурное казахстанское пространство, сплочение казахстанского народа с его поликультурным наследием [3] – это главный аспект, с учетом которого создаются все образовательные проекты. В связи с этим, приоритетными направлениями музея являются: разработка информационно-документационной системы; разработка

новых проектов выставочных экспонатов; изучение потребности аудитории; разработка музейно-образовательных программ; разработка системы комплектования музейных коллекций; развитие музейной системы коммуникации и PR, создание казахстанского бренда Учителя. Содержание работы Музея Учителя в социо-культурном пространстве современного общества ориентировано на потребности различных слоев населения, некоторые из них в ходе изучения экспонатов и активного общения с музейными специалистами могут проявить творческий интерес к представленным ценностям музея.

Повышение квалификации педагогов в условиях обновленного содержания образования основано на идеях изучения и сохранения культурного наследия многонационального государства Казахстан. В настоящее время накоплены лучшие традиции опыта деятельности педагогов, которые необходимо выявлять, изучать, анализировать, обобщать, распространять, сохранить и передать из поколения в поколение. Профессионализм учителя совершенствуется не только по прохождению курсов повышения квалификации, но и его активному участию в конкурсах, проектах, конференциях, выставках, через которые он реализует творческие возможности в соответствии с требованиями педагога нового формата.

С целью повышения престижа профессии учителя, популяризации инновационного опыта в условиях обновления содержания образования, сохранения и предоставления широкого доступа к материалам документам по истории учительства, возрождения образовательного наследия лучших педагогов через реализацию **«первого условия модернизации нового типа, сохранения своей культуры, собственного национального кода»** [4] в системе повышения квалификации педагогических кадров возникает необходимость создания Музея Учителя Казахстана.

Музей – собрание музейных экспонатов, создаваемое на научной основе и подлежащее

учету, хранению, консервации, исследованию на базе научных подходов музееведения и профильных наук, и используемое в научно-исследовательских и образовательно-воспитательных целях. Музей как целостная педагогическая система будет работать при наличии и взаимодействии всех структурных и функциональных компонентов, подчиненных общей цели развития и самореализации личности, сопричастности ее мировому потоку культуры [4].

Одной из важнейших категорий классификации является профиль музея Учителя, то есть его специализация.

Главной особенностью классификации является связь музея с конкретной наукой. Музейная педагогика имеет тенденцию к оформлению в научную дисциплину на стыке музееведения, педагогики и психологии. Существует проблема развития символического, абстрактно-образного мышления, ибо искусство – это язык символов и музейный педагог должен помочь расшифровать этот язык, приобщить к восприятию предметного языка культуры, к музейной культуре. Все принципы находятся в единстве и взаимосвязаны между собой [4]. Создание Музея Учителя в системе повышения квалификации, как вида творческого кластера предусматривает соблюдение следующих принципов проекта Культурной политики Казахстана: приоритетность национального культурного наследия, определяющего самобытность и национальную идентичность отечественной культуры в глобальном мире; признание культуры как фактора роста и мощного ресурса социального развития; уважение культурного многообразия страны, поддержка и развитие культур и традиций полиэтничного Казахстана; свобода творческой личности и форм культурного самовыражения; единство культурной среды на базе современных культурных кластеров и передовых технологий [5].

В своих трудах Файзуллина Г. Ш., отмечая поликультурное население Казахстана, рассматривает новую миссию музеев, «для новых экономических условий, в

которых развиваются новые независимые государства». Необходимость мирного сосуществования и взаимовлияния на фоне этнических конфликтов на международной арене требует особых усилий для укрепления и углубления данной ситуации [6]. Целенаправленная деятельность по созданию музейной среды – экспозиционная деятельность и ее цель – обеспечить оптимальные условия для восприятия искусства зрителем. В этом аспекте «Наиболее актуальным направлением деятельности музея является его участие в решении личностных проблем – самообразования, социализации, культурного самоопределения и др., поскольку именно личность – источник, процесс и результат культуры» [7].

Известны следующие принципы объединения экспонатов в экспозиции: ценностный – экспозиция состоит из предметов, имеющих эстетическую и культурологическую ценность; научности и единства – экспозиция имеет свою концепцию, создается по единому научно-обоснованному плану; обратной связи – учитывается художественное восприятие зрителя. Критерии понимания языка экспозиции: эмоциональная реакция, эстетическое наслаждение, выявление главной идеи экспозиции, личностное развитие, удовлетворение художественной, познавательной потребностей и т.д.; доступности – уровень экспозиции детерминирован культурной средой, социумом.

«...Музей мыслится как традиционный институт хранения, изучения и презентаций культурного наследия, ориентированный на определенную профильную дисциплину – историю педагогики» [8]. Изучение экспонатов музея с соблюдением связи фундаментальной науки с прикладными проектными разработками с привлечением слушателей курсов, педагогов организаций образования, ученых ВУЗов, музейных специалистов предоставит возможность к обобщению и распространению опыта столичных педагогов, научно-

практическим исследованиям по развитию музейной педагогики. Разработка дифференцированных методов работы с различными социальными и возрастными группами возможно на основе изучения и анализа их потребностей, восприятий экспозиций. В определённых случаях возникает необходимость корректировки в содержании самой экспозиции [9].

Системная организация музейной деятельности предполагает использование активных методов: экспертизы экспонатов; дизайна; хранения; организации музейно-педагогических программ; сотрудничества; проектов; комплектования фондовой, экспозиционной и научно-просветительной работы, а также реставрации музейных предметов, рекламы и пропаганды музейных коллекций и т.д. Практикоориентированные принципы музейной педагогики: обоснованность и приоритетность; историческая преемственность и непрерывность; индивидуальность; междисциплинарность; инклюзивность и социальная направленность; инновационность и креативность; системность и целостность; интегрированность; безопасность и сохранность. Музейная педагогика, как любая педагогика, основывается на поиске нестандартных форм организации музейно-педагогической деятельности и установлении взаимодействия со всеми ведомственными подразделениями системы образования [10].

Формой организации музейных мероприятий являются экскурсии, семинары, конференции, мастер-классы, дискуссии, встречи, день открытых дверей, музейная ночь, круглые столы, уроки мужества, уроки-встречи, формы мероприятий в онлайн-режиме. Проекты виртуального музея, цифровых ресурсов для презентации экспонатов музея Учителя, использование сети Интернет для трансляции экспозиций на региональных, республиканских, международных уровнях предоставят возможность развитию коммуникации и доступности музейных материалов в

широком географическом масштабе. В поисках формы специалист музея исходит из содержания: отбирает оптимальное средство, которое бы наилучшим образом несло на себе нагрузку внешнего оформления идеи. Опираясь на классификацию методов воспитания, музейный педагог выбирает наиболее оптимальный метод на основе направленности – интегративной характеристики в единстве цели, содержания и процессуальных сторон методов воспитания [10].

Для Музея Учителя необходимо собрать систематизированный результат многолетнего труда педагогов организаций образования, педагогов-новаторов, педагогов-победителей профессиональных конкурсов, педагогов-представителей династий. Нарастание тенденции создания системы непрерывного образования, выступающего условием развития гражданственности, социальной интеграции, достижения равных возможностей и занятости, прослеживается в составе фондов музея, в тематике его научной, экспозиционной и культурно-образовательной деятельности. Именно принцип непрерывности при создании Музея Учителя позволяет развитию музейной деятельности в «течение всей жизни».

Экспозиции в Музее Учителя – коммуникация знаний об истории педагогической профессии, развития педагогической науки Казахстана; о богатом педагогическом наследии казахского народа; о его прошлом, настоящем и будущем; создание в выставочном жанре повествований, ситуаций, провоцирующих интерес к учителю; популяризация профессии Учителя. Отражая лучшие идеи системы образования, экспонаты Музея Учителя возрождают утраченные ценности для повышения статуса педагога в обществе. В своей статье Л.В. Мардахаев характеризует ценности с акцентом на человеческую практику. Ценности представляют собой положительную или отрицательную значимость объектов и явлений окружающего мира для человека,

определяющую их вовлеченность и сферу человеческой жизнедеятельности. Это – один из основных элементов культуры. В качестве ценностей национального воспитания выступают национальные ценности личности (патриотизм, национальная гордость, национальная справедливость, национальная успешность, порядочность) и государства (национальная зрелость и самодостаточность). Они отражены в национальных проектах и ценностях гражданского общества (национальная идея, патриотизм, духовность и др.), в данном случае одна из особенных идей создания музея [12]. Собираемый, обобщаемый и распространяемый через музейную деятельность педагогический опыт является ценностью, в котором сосредоточены идеи национальной культуры нашего государства.

Обращение к человеку как к главной фигуре музейной коммуникации получило известность в музейной науке и практике как антропологический подход. Антропологический подход ознаменовал также пересмотр представлений о хронологических рамках наследия. Поэтому музейными предметами зачастую становятся реалии современной жизни, участниками которого являются люди [10]. Формы организации музейно-педагогической деятельности влияют на эффективность музейно-педагогического процесса.

Одним из главных особенностей продвижения проекта Музея Учителя является разработка и осуществление совместных музейно-педагогических проектов инновационного формата, участие в международных форумах музеев, обмен экспозиционных выставок с ведущими музеями стран ближнего и дальнего зарубежья (в этом плане изучен опыт Музея Истории образования г. Новосибирска и Новосибирской области при НИПК РО), активное участие специалистов музея по повышению профессионального роста (в курсовой и межкурсовой период) [12].

В процессе отбора, комплектования, изучения и хранения музейных предметов необходимо учитывать особенности

музейно-педагогического исследования. Образовательно-воспитательный процесс в Музее Учителя, а также изучение возможностей в подготовке экспозиций в работеспосетителями основаны на принципах музейной педагогики. Особенности динамики и тематической разнообразности Музея Учителя предполагают присутствие различных форматов – от больших базовых экспозиций до небольших ярких выставок, рассчитанных на определенную аудиторию; от уличных экспозиций до мини-выставок, устроенных в школе или библиотеке представляет музейное образование не только содержательным, но и увлекательным. Тематика и форматы экспозиций меняются

в соответствии запросам и реакциям различных групп посетителей. Опираясь на международный музейный опыт, музейный экспонат и музейная экспозиция должны восприниматься «как символ души той или иной эпохи».

При создании Музея Учителя в ФАО «НЦПК» Өрлеу» ИПК ПР по г. Нұр-Сұлтан с учетом педагогической, образовательной направленности, предполагается расширение функции музея от экспозиционно-выставочного до инновационного, науч-но-исследовательского, культурно-воспитательного, просветительского, комму-никативного, имиджевого формата.

Использованная литература

- [1] Указ Президента Республики Казахстан «О Концепции культурной политики». Постановление Правительства Республики Казахстан от 22 сентября 2014 года № 998.
- [2] Назарбаев Н.А. Семь граней Великой степи», 21 ноября. – Астана, 2018.
- [3] Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания, 12 апреля. – Астана: Акорда, 2017.
- [4] Троянская С.Л. Музейная педагогика и ее образовательные возможности в развитии общекультурной компетентности: Учебное пособие. – Ижевск: Ассоциация «Научная книга», 2007.
- [5] Концепция Культурной политики Казахстана. Указ Президента Республики Казахстан от 4 ноября 2014 года № 939.
- [6] Файзуллина Г. Ш. Культурно-образовательная деятельность музеев Казахстана в период независимости: 1991-2005 гг. Автореф. ... канд. ист. наук: ВАК РФ 24.00.03 – Москва, 2005.
- [7] Мастеница Е.Н. Регионалистика и проблемы содержания экспозиций провинциальных музеев // Современная историография и проблемы содержания исторических экспозиций музеев: По материалам «круглого стола», состоявшегося 18 мая 2001, Орел - М., 2002. – С.55.
- [8] Юхневич М.Ю. Я поведу тебя в музей: Учеб. пособие по музейной педагогике /М-во культуры РФ, Рос. ин-т культурологии. – М., 2001. – 223 с.
- [9] Краснова Е.М. Методические аспекты музейной педагогики /Методическое пособие. Тамбов: ТОГОАУ ДПО ИПК РО, 2011.
- [10] Муналбаева У.Д. Музейная педагогика. История, теория, практика: Учебное пособие.–Алматы: Publicite, 2013. – 528 с.
- [11] Мардахаев Л.В. Методологические основы национального воспитания. //Педагогика и психология, 2014. – №1(18). – с.62-76.
- [12] Основные принципы и направления реформирования музейной отрасли <https://articlekz.com/article/11335>. (Дата обращения 19.06.2019).

References

- [1] Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan «O koncepcii kul'turnoj politiki». Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 22 sentyabrya 2014 goda № 998.
- [2] Nazarbaev N.A. Sem' granej Velikoj stepi», 21 noyabrya. – Astana, 2018.

- [3] Nazarbaev N.A. Vzgl'yad v budushchee: modernizatsiya obshchestvennogo soznaniya, 12 aprelya. – Astana: Akorda, 2017.
- [4] Troyanskaya S.L. Muzejnaya pedagogika i ee obrazovatel'nye vozmozhnosti v razvitii obshchekul'turnoj kompetentnosti: Uchebnoe posobie. – Izhevsk: Associatsiya «Nauchnaya kniga», 2007.
- [5] Konceptsiya Kul'turnoj politiki Kazahstana. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 4 noyabrya 2014 goda № 939.
- [6] Fajzullina G. SH. Kul'turno-obrazovatel'naya deyatel'nost' muzeev Kazahstana v period nezavisimosti: 1991-2005 gg. Avtoref. ...kand. ist. nauk: VAK RF 24.00.03 – Moskva, 2005.
- [7] Mastenica E.N. Regionalistika i problemy sodержaniya ekspozitsij provincial'nyh muzeev //Sovremennaya istoriografiya i problemy sodержaniya istoricheskikh ekspozitsij muzeev: Po materialam «kruglogo stola», sostoyavshegosya 18 maya 2001, Orel – M., 2002. – S.55.
- [8] YUhnovich M.YU. YA povedu tebya v muzej: Ucheb.posobie po muzejnoj pedagogike /M-vo kul'tury RF, Ros.in-t kul'turologii. – M., 2001. – 223 s.
- [9] Krasnova E.M. Metodicheskie aspekty muzejnoj pedagogiki /Metodicheskoe posobie. Tambov: TOGOAU DPO IPK RO, 2011.
- [10] Munalbaeva U.D. Muzejnaya pedagogika. Istoriya, teoriya,praktika: Uchebnoe posobie. – Almaty: Publicite, 2013. – 528 s.
- [11] Mardahaev L.V. Metodologicheskie osnovy nacional'nogo vospitaniya. //Pedagogika i psihologiya, 2014. – №1(18). – s.62-76.
- [12] Osnovnye principy i napravleniya reformirovaniya muzejnoj otrasli <https://articlekz.com/article/11335>. (Data obrashcheniya 19.06.2019).

Педагогтердің біліктілігін арттыру жүйесінде мұғалімдер мұражайын құрудың ерекшеліктері

Қ.Қ. Ахметова

*«ӨРЛЕУ» Біліктілікті арттыру ұлттық орталығы АҚ филиалы
(Нұр-Сұлтан)*

Аңдатпа

Мақала авторы білім беру жүйесін ұлттық тарих кластерлерінің бірі ретінде Қазақстан Республикасының педагогикалық тәжірибесінің ең үздік дәстүрлерін зерттеу, сақтау және тарату арқылы қарастырады. Мұғалім мұражайын құру біліктілікті арттыру жүйесінде білім беру мазмұнын жаңарту тұрғысынан инновациялық тәжірибені танымал етудің тиімді шешімі болып табылады.

Мұражайдың мазмұны Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Мәңгілік ел» ұлттық идеясын жүзеге асыру аясында мұғалімнің мұражайы оқу үрдісінің ерекшелігін айқындайтын Қазақстанның жаңа мәдени саясатының жобасы туралы қағидаттарын анықтайды. Қазақстан мұғалімдерінің брендін жөнінде материалдарды жинау және сақтау кезінде мұражайдың ғылыми-практикалық қағидаларының, мұражай мамандарының курстық және курс аралық кезеңде байланысы анықталды.

Мұғалім мұражайының қызметін ұйымдастыру кезінде белсенді әдістерді қолдану, жаңа үлгідегі тақырыптық экспозицияларды істеу, халықаралық мұражай кеңістігіне шығу шығармашылық тәсілді көрсетеді.

Түйінді сөздер: ұлттық мәдениет; білім жүйесі, мұғалім мұражайы; ұлттық мұра; біліктілікті арттыру жүйесі, мұражай педагогикасы, мұражай педагогикасының негіздері мен қағидалары.

Features of creation of the teacher's museum in the system of professional development of teachers

K.K. Akhmetova

*Branch of JSC «National center for professional
development «Orleu» (Nur-Sultan, Қазақстан)*

Abstract

In the article the author considers the education system as one of the branches of national history from the perspective of studying, preserving and transferring the cultural heritage of the best traditions of pedagogical experience of the Republic of Kazakhstan. The creation of Teachers' Museum in the system of in-service training is an affordable, effective solution to promote innovative experience in terms of updating the content of education.

The focus and the content of the Museum are considered within implementation of national ideas «Mangilik El» of the First President of the Republic of Kazakhstan N. A. Nazarbayev and the principles of the project of the new Cultural policy of Kazakhstan, in connection with defined features of the educational process of Teacher Museum.

While collecting, storing materials of the Kazakhstani teacher's brand, the connection of the Museum with scientific and practical principles of Museum pedagogy, professional development of Museum specialists in the course and inter-course periods is determined. Using of active methods, development of thematic exhibitions of a new format, access to the international Museum space reflects the creative approach in the organization of Teacher Museum.

Key words: national culture, education system, teacher's Museum, cultural heritage, professional development system, Museum pedagogy, basics and principles of Museum pedagogy.

Поступила в редакцию 25.06.2019

Т.К.КАБИЕВА

Казахская национальная академия искусств имени Т.К.Жургенева
(Алматы, Казахстан)

ОСОБЕННОСТИ КАЗАХСТАНСКИХ ТЕЛЕВИЗИОННЫХ ПРОЕКТОВ (на примере программ национального телеканала «Қазақстан»)

Аннотация

В статье речь идет о роли телевизионной информации. Роль телевидения в современном обществе трудно переоценить. Его воздействие на массовое сознание доказано многочисленными исследованиями. Основное содержание исследования составляет анализ направленности телевизионных программ национального телеканала «Қазақстан». Развитие массового телевидения привело не к глубинному, а поверхностному восприятию увиденного. Для современного зрителя – телевизионная информация становится главным определителем осознания происходящего, он заставляет думать, смотреть и делать выводы. Телевидение может, как открыть новые горизонты знания и кругозора зрителя, так и лишить человека подлинности чувств и переживаний, поэтому сегодня перед телевидением стоит задача формирования разносторонне развитой личности путем приобщения к настоящей духовной культуре.

Таким образом, рассматривая место телевидения в формировании социокультурных ценностей современного казахстанского общества необходимо говорить о качестве телевизионных программ.

Ключевые слова: социокультурные ценности, культурная политика, казахстанское телевидение, формирование личности, развитие общества.

Современный Казахстан является развивающейся страной со своей культурой, экономикой и социальными отношениями. В настоящее время сфера культуры получает всестороннюю поддержку для развития и продвижения в мировое пространство. Основными приоритетами деятельности государства в культурной сфере являются:

- сохранение и развитие национальной культуры и культур народа, населяющих Казахстан;
- сохранение историко-культурного наследия народов Казахстана;
- формирование и развитие казахстанского рынка культурной продукции и услуг;
- расширение международного культурного пространства.
- воспитание современной молодежной культуры в области информационной коммуникации, направленные на формирование социокультурных ценностей населения.

Проблема формирования социокультурных ценностей во все времена играла акту-

альную роль в развитии общества. Однако постановка этой проблемы в различных обществах осуществлялась по-разному. Современное казахстанское общество на этапе его преобразования приобретает стихийный характер, личность как бы отданная самой себе, испытывает большую потребность в системе. Эта система должна охватить социокультурные ценности.

Одной из путей формирования социокультурных ценностей является программа «Рухани жаңғыру», которая является следствием программной статьи Н.Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». В ней Первый президент страны выделил основные направления модернизации сознания казахстанского общества и каждого жителя республики: конкурентоспособность, сохранение национальной идентичности, культ знания и открытость сознания. Данные приоритетные направления развития перекликаются и с базовыми ценностями казахстанского народа, которые отражены в Патриотическом

акте «Мәңгілік Ел» «Семь незыблемых основ Мәңгілік Ел» [1], которые необходимо сохранить, укреплять, и передавать следующим поколениям. Сохранение и укрепление ценностей, направленных на гуманизм, уважение, толерантность и нравственность позволит современному казахстанскому обществу эффективно войти в всемирное сообщество и на равных конкурировать в мировом социуме.

Современный Казахстан нацелен на политику развития социокультурных ценностей во всех областях культуры: искусства, архитектуры, кино и телевидения и др. 13 января 2004 года был подписан Указ о Государственной программе «Культурное наследие». Данная программа развивалась поэтапно, определяя основные аспекты, связанные с изучением, охраной, использованием и пропагандой культурного наследия страны, преемственности, развития и возрождения историко-культурных традиций.

На сегодняшний день состояние культуры Казахстана характеризуется посильным обеспечением комплекса мер по сохранению и дальнейшему развитию многовековых традиций, открытием новых памятников истории культуры, активизацией работ по консервации, реставрации мавзолеев, старинных мечетей, созданием на базе новых историко-культурных музеев-заповедников. В настоящее время в Казахстане насчитывается более 25 тысяч памятников истории археологии, архитектуры и искусства, 11 тысяч библиотек, 147 музеев, 8 историко-культурных заповедников-музеев, 215 архивов. Таким образом, в Казахстане имеется огромный потенциал для воспитания населения в духе нравственных ценностей и духовного

богатства. При активизации всех данных и создании художественных продуктов в виде телевизионных программ (киноистории, документального кино, ток-шоу по истории и ценностях страны, культурных программ и т.д.) возможно создание телевизионных шедевров, которые возможно транслировать и за пределами республики. Телевидение Казахстана проходит путь независимости наравне со становлением государства. В 1991 году был принят закон «О средствах массовой информации», в апреле 1992 года был издан Указ РК «О защите средств массовой информации на переходном этапе к рыночной экономике», в 1995 году Конституция РК юридически закрепила их свободу. Правительство представило СМИ налоговые льготы, обеспечило почтовые расходы, оказало поддержку в приобретении типографического оборудования. В этом же году была разработана Государственная программа развития спутникового телевидения, которая позволила получить до 50 программ из стран Европы, Азии, Америки. Информационная политика государства способствовала налаживанию взаимодействия в рамках информационного пространства стран СНГ. Развивалось информационное взаимодействие со странами Центральной Азии. С 1997 года стали объявляться тендеры на телерадиоканалы. На информационном рынке появилось новое направление – рекламное. Стали выпускаться иллюстративные журналы, информационно-рекламные издания. Началось объединение крупных медиахолдингов. За периоды с 2011 по 2019 годы наблюдается рост телеканалов.

Таблица 1

Данные о динамике телеканалов РК

	2011	2019
Количество каналов национального оператора	11	113
Всего каналов	30	128

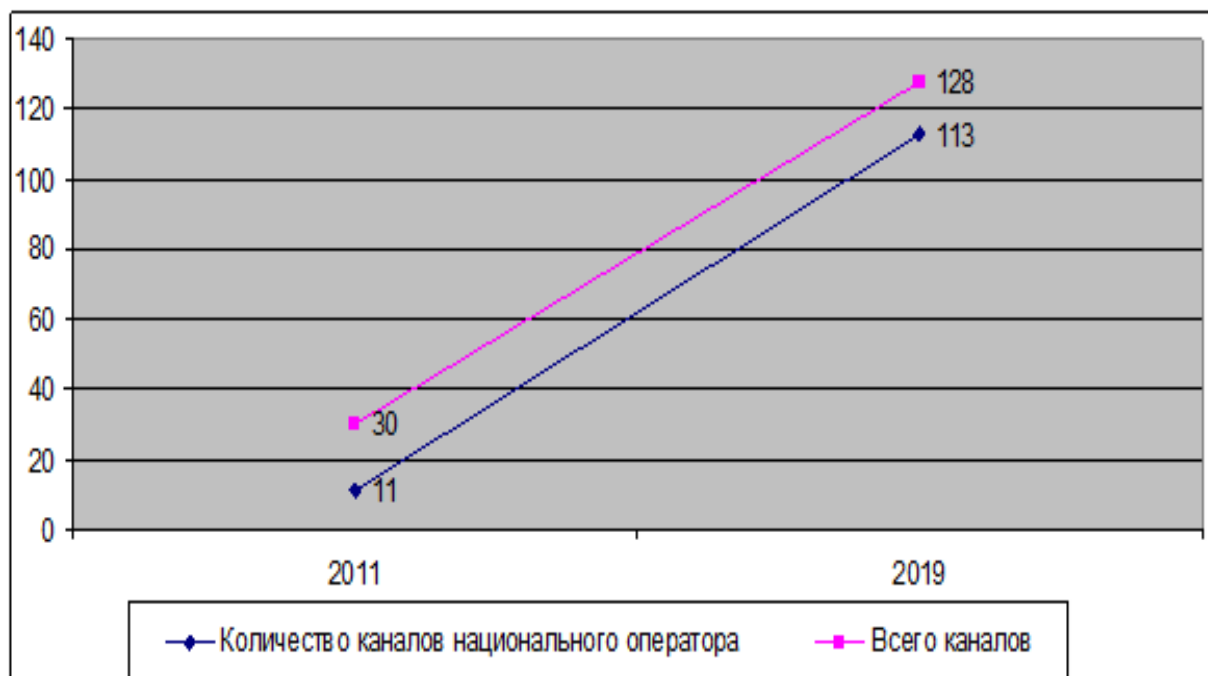

Рисунок 1. Количество каналов в 2011и 2019 годах

На настоящий момент по данным АО «Казтелерадио» охват территории телевизионными программами республиканских каналов составляет:

- «Казахстан» – 96,25%
- «Хабар» – 95,7%;
- «Первый канал – Евразия» – 78,9%;

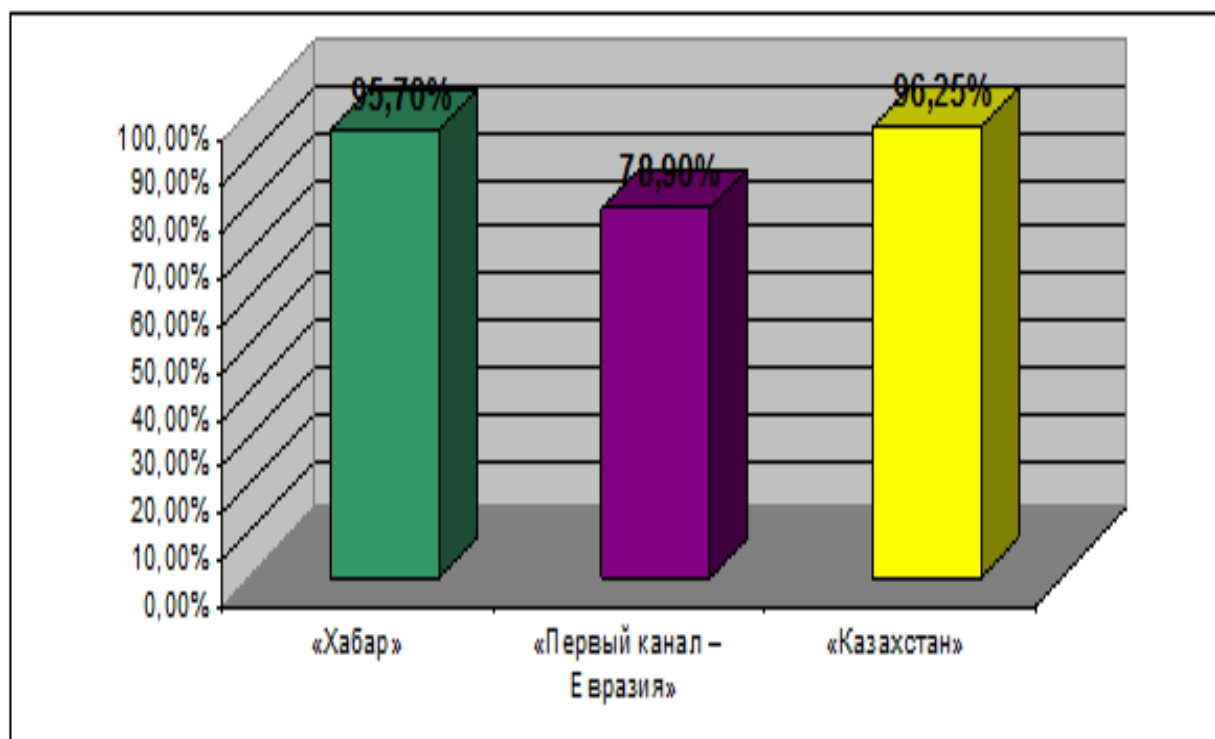

Рисунок 2. Охват территории телеканалами

Выполнение государственного заказа на проведение государственной информационной политики на республиканском уровне осуществляется филиалами республиканского телеканала «Казахстан», Кроме того, для более широкого освещения жизни регионов каждый филиал вещает на дополнительном самостоятельном телевизионном канале в областных центрах. Для обеспечения высококачественными программами областных филиалов РТРК «Казахстан» производит централизованный закуп и распределение кино- и видео продукции, художественных и документальных фильмов отечественного и зарубежного производства, телесериалов и других лицензионных продуктов. Они приобретаются на международных и казахстанских телевизионных рынках, ярмарках, либо непосредственно у компаний-производителей. Изыскивается возможность тиражирования общественно-значимых программ, в том числе на государственном языке, для показа через ОТРК.

Телевизионные программы транслируются на 11 языках. Кроме казахского и русского языка, программы выходят на татарском, корейском, английском и других языках.

Роль телевидения в современном обществе очевидна. Его воздействие на массовое сознание трудно переоценить. Практически в каждом доме есть телевизор, который является наиболее доступным способом связи с внешним миром и средством получения оперативной информации. «Телевидение является главным источником влияния на общественное мнение, и в Казахстане оно по-прежнему занимает лидирующие позиции по охвату аудитории со средним количеством пользователей в день – 80%» [2].

«Целевая аудитория с подключенным кабельным оператором в домохозяйстве предпочитает казахстанским эфирным каналам – российские телеканалы. Приведенные данные свидетельствуют о преобладании российских телеканалов в казахстанском информационном поле. Сложившаяся ситуация с зависимостью информационного пространства от иностранного государства непосредственным образом затрагивает про-

блемы национальных интересов страны». [3]. Таким образом, актуальным становится и вопрос развития конкурентоспособного отечественного телевидения.

Телевизионная информация на сегодня является самым влиятельным средством, доносящим до человека не только звук, текст, изображение, но и создающий эффект присутствия, личного общения с каждым по отдельности, психологического ощущения сопричастности телезрителя к происходящим событиям. Все это приводит к запуску механизма суггестии (внушение), когда информация не подвергается сомнению и сознательной переработке.

Вместе с тем, телевидение активно использует специальные телевизионные технологии, в основе которых лежат теории массового убеждения Э.Роджерса [4] когнитивного внушения А.Бека [5] и другие. Эти технологии призваны обеспечить по отношению к телевидению следующие функции:

- формирование приоритетов общественного мнения;
- переключения общественного мнения с одного аспекта на другой;
- введение в общественное мнение новых тем и ситуаций;
- организация поддержки политических и экономических инициатив;
- осуществление контрпропагандистских информационных действий.

При этом общественное мнение понимается как состояние массового сознания, заключающееся в себе скрытое и явное отношение различных социальных общностей к проблемам, событиям, фактам действительности. Другими словами – это оценочное суждение различных социальных групп по общественно значимым проблемам [6].

Формирование общественного мнения стало самостоятельной индустрией, нацеленной на формирование оценочных позиций с использованием организационно-технических комплексов, обеспечивающих быструю подачу и массовое тиражирование словесной, образной и музыкальной информации.

Коммуникация является одной из основ социальной жизни. Она позволяет человеку сформулировать общую картину мира, получить представление об обществе, в котором живет, расширить круг общения независимо от расстояний. Потребность людей в активном взаимодействии породила систему средств массовой информации, являющейся приметой цивилизованного государства, составляющих один из его культурных пластов.

Телевидение относится к наиболее эффективным каналам доставки информации, оно способно выводить на экран изображение, текст, устную речь и музыку, формируя художественно-эстетические стороны информации. Оно создает самые доступные массовому сознанию и эффективные рекламные обращения. Это самое значимое средство связи с широкой общественностью, наиболее актуальное для государства при проведении политических компаний. Телевидение быстро формирует отношение публики к герою передачи и его высказываниям, способно оперативно создавать имидж персоны или организации, строить либо разрушать репутации. Эффект присутствия на телевидении обладает самым сильным воздействием. Телеинтервью превращается в сеанс создания психологического портрета, а телевизионная речь, близкая к формам межличностного общения, повышает эффективность передаваемой информации. Все это позволяет сделать вывод о том, необходимо провести анализ вопросов формирования социокультурных ценностей казахстанского телезрителя посредством казахстанских телепрограмм, именно в аспекте социо-культурного анализа.

Для научного анализа влияние телевидения на формирование общественного мнения можно выделить работы, направленные на лексико-семантические и синтаксические особенности телевизионных программ А.Н. Бертякова [7], Г.Н. Беспмятнова [8], Н.Г.Вартанова [9] и др.; манипуляции общественным сознанием: Г.Шиллер [10], Р.М.Тухватуллин [11], С.В.Коновченко [12], Д.Маквайл [13] и другие.

Проведем анализ национального телевидения РТРК «Казахстан», и на примере некоторых телепередач опишем направленность казахстанского телевидения на формирование социокультурных ценностей казахстанского телезрителя и его влияние на общественное мнение. Национальный канал функционирует с 1958 года, т.е. стоял у истоков зарождения казахского телевидения. Изначально, телеканал осуществлял вещание еженедельно по пять часов, и уже 1987 году по объему телевидения телеканал занимал четвертое место среди всех союзных республик, по производству художественных и документальных фильмов – второе. Телеканал «Қазақстан» является крупнейшим медийным ресурсом страны. Техническое оснащение позволяет покрыть вещанием практически 100% территории Республики Казахстан, а также приграничные области России, Кыргызстана, Узбекистана, Туркменистана, Китая и Монголии. Современное техническое оснащение отвечает всем требованиям современного телевизионного вещания. Это позволяет осуществлять информационное сопровождение технически сложных прямых трансляций.

Одним из важнейших достижений канала является бесспорное лидерство среди остальных участников медийного пространства по пропаганде и популяризации государственного языка. С 1 сентября 2011 года НТК «Қазақстан» перешел на 100-процентное вещание на казахском языке. Кроме того, телеканал также лидирует и по производству собственных проектов, составляющих не менее 87% от общего объема вещания.

На настоящем момент в эфире телеканала присутствуют программы всех жанров – развлекательные и образовательные программы для людей разного возраста, новости и оригинальные ток-шоу, общественно-политические и экономические передачи, проекты, направленные на популяризацию государственного языка. Каждый телезритель может найти для себя что-то полезное и интересное. Разветвленная корреспондентская сеть во многих странах мира и уникальный доступ к ньюсмейкерам любого уровня по-

звонят новостной службе телеканала выдавать оперативную и достоверную информацию обо всех значимых событиях в стране и мире.

Существенную долю вещания телеканала составляют трансляции художественных фильмов и сериалов. Эфир телеканала представлен фильмами всех жанров - мировая классика, комедии, детективы, арт-хаус, триллеры и экшн-фильмы.

В прайм-тайм уже который год идут любимые казахстанским зрителем турецкие и индийские телесериалы. Помимо выпуска разножанровых передач телеканал осуществляет производство художественных фильмов. В производстве проектов активно используются последние достижения телевещания, такие как виртуальная студия.

С развитием графических технологий реального времени появилась возможность делать виртуальные декорации практически неотличимыми от реальных, с мягкими тенями, отражениями и динамическим освещением. Персонал обучен безленточной технологии производства, обработки и хранения видеоконтента. Внедрение данной системы позволяет повысить оперативность и вместе с тем производительность труда творческих объединений телеканала. Особая гордость телеканала - высокопрофессиональная дубляжная студия. В каждом новом сезоне усилиями актеров дубляжа озвучивается огромное количество фильмов. С декабря 2012 года Национальный телеканал «Қазақстан» начал свое вещание из Казмедиацентра. На всех технологических площадках медиацентра установлено современное оборудование от ведущих мировых производителей «Sony», «Omneon», «Dalet», «Pharos», «Everts», «Apple», «Avid». В новой студии, в новом HD формате Национальный телеканал «Қазақстан» расширяет свои границы в медиaprостранстве. [14].

Телепрограммы канала:

«Таңшолпан». Проект утренней программы вполне соответствует своему названию. Он значительно отличается от других проектов информационно-развлекательного жанра. Основная идея программы нового стиля

и совершенно другого формата - придать утреннему состоянию телезрителя всплеск эмоций и новые ощущения. Оказывать необходимые услуги, соответствующие требованию и вкусу людей. Транслирующаяся в прямом эфире утренняя программа «Таңшолпан» предоставляет в информационном блоке каждому казахстанцу новости текущего дня. Музыка и песни, юмор, интересные сюжеты, встречи, а также различные советы - все это в течение 160 минут.

«Елорда». Столица Казахстана – Нур-Султан за короткое время превратилась в крупный финансово-политический центр. Здесь принимаются решения важные не только для страны, но и для всего мира. Образцовые сооружения современной архитектуры, наравне со зданиями прошлого столетия сделали столицу Казахстана привлекательным и удивительным открытием для иностранных гостей. В этой передаче ведущий рассказывает о самом городе, о его сегодняшнем, вчерашнем и завтрашнем, о жителях столицы и об интересных судьбах людей, приехавших покорять столицу. Программа «Елорда» интересна всем, кто хочет знать больше и быть в курсе того, что происходит в столице.

«Шаңырақ». Первая на казахстанском телевидении программа, ежедневно выходящая в эфир передача посвященная проблемам семьи. «Для того чтобы сформировать примерную, дружную, крепкую семью необходимо чтобы каждый член такого маленького государства как семья внес свой вклад. Творческая группа программы разбивает все стереотипы выносит итог. Каждая программа посвящена определенной семье, в прямом эфире будут идти поиски решения их проблем. Далее и после программы данная семья будет находиться под контролем творческой группы программы. Главная цель – не только погоня за высокими рейтингом, но и формирование дружной и крепкой семьи. Главная особенность проекта – задействовать каждого члена семьи в решении проблем» – таким образом позиционируют себя творческая группа проекта. [15]. Программа ведется на казахском языке, продолжительность 80 мин.

Программа «*Мәселе*» – пытается найти правдивые ответы на вопросы телезрителей без фальши и красок, транслируя сюжеты с доказательными фактами. «Команда репортеров поднимает наиболее и социальные проблемы общества. В аналитическом и образовательном контексте темами обсуждения станут вопросы и задачи, которые по-настоящему волнуют общество. Затрагиваются все социальные стороны проблем, тем самым, пытаясь найти оптимальные решения предметов внимания прямо в эфире. Тем самым стараются быть близки к народу, помогая донести и решать проблемы общества и народа, обеспечивая правдивой информацией» [16]. Продолжительность 30 минут.

Программа политического ток-шоу «*MINBER*» является площадкой для обсуждения масштабных тем духовного и политического развития страны, а также поиска ответов на различные вопросы, обмена мнениями. Это ток-шоу, в котором обсуждаются идеи политических деятелей и мнения представителей власти. К тому же, всесторонний анализ и пропаганда государственной политики и программ внутри страны. В программе также отражаются анализ и обсуждение политико-экономической ситуации в стране и международных связей. Цель – пропаганда государственной политики и программ, проводимых государством внутри страны. [17]. Язык передачи – казахский, продолжительность 50 мин.

Программа «*Парасат майданы*» – проводится в виде дискуссии между ведущими специалистами в области культуры, искусства, литературы. «Вопрос будет рассматриваться с двух сторон: с одной стороны – люди старшего поколения с опытом, с другой – современное мнение молодого поколения. Программа предназначена для того, чтобы выявить мнения двух поколений. Кроме того, программа формирует авторитетное мнение среди представителей интеллигенции» [18]. Продолжительность: 30 мин.

«*Шинагер*» – аналогия программы просвительской программы «*Будьте здоровы*». «Данная социальная информационно-позна-

вательная программа направлена на разъяснение населению простым народным языком о сути медицины. В программе принимают участие специализированные квалифицированные врачи. Любой зритель студии может принять участие в программе и получить бесплатную медицинскую помощь или совет. Ведущая и врачи помогут вам получить ответы на любой интересующий вас вопрос. Лучшие врачи, ученые и династийные врачи поделятся своим опытом, а также помогут дельным советом». [19]. Продолжительность – 30 минут.

«*Елден хабар*» – информационное вещание. «Особенность проекта – своевременно доставить актуальные новости телезрителям. В программе может принять участие любой желающий репортер Казахстана. Проект не ограничивает своих зрителей: любой желающий может отправить интересное и содержательное видео, снятое на мобильный телефон, написать комментарий к видео и отправить нам. Еще одна цель проекта – установление обратной связи со зрителями» [20].

«*Қызық екен...*» интеллектуально-развлекательная телевикторина. В игре участвуют две команды, которым будут заданы вопросы по 12 темам. Каждый вопрос содержит 3 варианта ответов. Правильный ответ будет показан в виде сюжета, графики или анимации. Выигрывает та команда, которая наберет наибольшее количество денег, а денежные средства будут разделены между членами команды и болельщиками среди зрителей [21].

«*Апта*» – еженедельная итоговая информационно-аналитическая программа, где широко освещаются особо важные события, произошедшие за неделю с стране и мире. Кроме того, программа затрагивает острые проблемы общества через журналистское расследование. [22].

«*Жаңалықтар*» – телевизионная программа освещает основные политические, культурные и экономические события в Казахстане и за рубежом. Столичные репортеры, а также постоянно действующие корреспонденты в регионах готовят новости из любой

точки Казахстана. Каждый день программа представляет зрителям полную информационную картину дня. Выпуск новостей состоит из нескольких информационных блоков, куда входят: самое главное событие дня на этот час, официоз, информация о событиях в мире, информация из регионов, социальной сферы, культурной, блок спортивных новостей.

«*Қарекет*» – Ток шоу, участники которого обсуждают актуальные, социально значимые проблемы. Гости программы - простые казахстанцы, люди творчества, общественные деятели, политики и представители госорганов. Ток-шоу подготовлен на подобие российской программы «Пусть говорят» и шоу-программа на КТК «Наша правда». Все эти три ток-шоу программы, которые на сегодняшний день стали популярными, обсуждая острые социальные проблемы, имеют высокие рейтинги. В студии гости и зрители обсуждают житейские проблемы, социальные межнациональные отношения и т.д. А также обсуждаются реформы, принятые государством: их пользы и минусы. [23]. Если российская передача «Пусть говорят» открыто обсуждают любые темы, стоит отметить «без комплексов», переходя на личности и оскорбляя друг друга, то ток-шоу «Қарекет» рассчитан именно на казахстанскую аудиторию. Здесь учтен менталитет и характер казахского народа, особенно скромность. На программе обсуждают социально значимые темы честно и правдиво. Приводят точные факты.

«*Жарқын бейне*» – посвящена личностям, легендарным людям, ушедших из жизни. «Как они жили? Какая у них была судьба? Почему мы их вспоминаем?» отвечая на такие вопросы, воспитываем молодежь. Воспоминания друзей и близких людей погибших. [24].

«*Сыр сұхбат*» – сегодня в век высоких технологий дети отдаляются от книг, познавательных телепрограмм. Они всё меньше осведомлены о людях искусства, писателях, политиках, светилах медицины, науки. Идея программы – приблизить современную молодёжь к ярким представителям интелли-

генции. Общась посредством вопросов-ответов, поставленных самими школьниками, они смогут из уст героя программы узнать то, что их интересует.

Главные действующие лица ток-шоу – собравшиеся в студии зрители-подростки не старше 18 лет и специально приглашенный гость, которому и будут адресованы вопросы. Зачастую в отечественных ток-шоу есть ведущий, который и является главным интервьюером.

В этом шоу ведущий – лишь третье действующее лицо. Интервьюировать героя программы будут сами дети. Они - самая непосредственная и независимая категория населения, тонко чувствующая фальшь и лицемерие, поэтому в итоге предполагается живая и непринужденная беседа.

«*Қылмыс пен жаза*» – преступления, наказание, методы расследования, факты правонарушения. Мы покажем кто, зачем и почему переступил черту закону. Реальные факты из жизни, съемки из зала суда и оперативная разработка. Полный телевизионный отчет о самых громких уголовных делах, судебных процессах и гражданской ответственности. Мы напомним, телезрителям, что за совершение преступления грозит наказание. [25].

«*Жан жылуы*» – основная задача программы - обратить внимание общественности на проблемы семей, которые давно находятся или волею случая попали в тяжелые социальные условия: нуждающихся в помощи, многодетных матерей, инвалидов. Наряду с этим искать и находить пути выхода из критических ситуаций для отдельно взятых граждан, помогать им в улучшении материального положения, снабжать рекомендациями по части открытия собственного дела, создавать психологические установки для условий, при которых достижимы любые, кажущиеся самыми далекими перспективы [26]. Программа нацелена на то, чтобы развивать чувства отзывчивости, доброты и щедрости у телезрителей, особенно у несовершеннолетних детей.

«*Көкпар*» – проект освещает соревнования по национальному виду спорта көкпар

с целью популяризации национальных конных видов спорта. Также программа освещает международные турниры и чемпионаты с использованием репортажного жанра.

Каждая семья образует отдельную команду. Для прохождения в следующий круг соревнований, команда должна победить соперников (набрать наибольшее количество баллов). Каждая команда состоит из четырех человек: папа и мама, двое детей (или тетя, дядя и племянники). Программа состоит из семи конкурсов (количество конкурсов может варьироваться). Все команды состязаются в равных условиях. «Горячие» интервью с победителями, проигравшими, организаторами, оригинальные «стендапы», сюжеты, участие прославленных спортсменов. В рубрике «Советы профессионала» медицинские работники, спортсмены, тренеры дают полезные советы по поддержанию хорошей физической формы, питанию, количеству употребляемой жидкости при занятиях спортом, о вреде курения, алкоголя, наркотиков и т.д.

«Звездная» – рубрика, в которой знаменитые люди Казахстана (певцы, актеры, политики и мн. др.) занимаются спортом и подаются пример вести здоровый образ жизни, несомненно, привлечет внимание многих телезрителей.

«Өнер шежіресі» – новый проект знакомит телезрителей от знаменитых художников до простых мастеров рукоделия, признанных народом. В каждом выпуске программы будет выступать представитель одного направления искусства, речь которого, несомненно, будет завлекать интерес общей аудитории. Помимо этого телепроект отвечает на актуальные вопросы о современности и о национальном искусстве. В основе программы заложен творческий путь знаменитых личностей и их вклад в развитие искусства.

«Телқоңыр» – народная музыка – это неотъемлемая часть культуры любого народа, которая передается из поколения в поколение. В казахской музыкальной культуре особое место занимают кюи, народные песни и песенные эпосы – жыры. Цель передачи «Телқоңыр» – пропаганда казахской народ-

ной музыки, оказание поддержки артистам, продолжающим древние музыкальные традиции, ознакомление зрителей с историей возникновения и развития музыки в казахской степи. В каждом выпуске передачи обсуждается история одной или нескольких произведений, вопросы исполнения этих произведений. В обсуждении участвуют 10-12 человек (музыковеды, писатели, эстрадные артисты). [2].

«Ақ сауыт» – казахстанской армии исполняется 20 лет. За эти годы военная сила нашей республики росла и развивалась у нас на глазах.

Телепроект «Ақ сауыт» призван воспитывать в подрастающем поколении чувство патриотизма и любви к Родине. Цель программы – через ежедневные будни солдат и офицеров показать, как воспитывается мужской характер и активная гражданская позиция [28].

«Алаң» – программа представлена в виде дискуссионного клуба с участием популярных общественных деятелей и ученых, ярких представителей сферы искусства, литературы и студенчества. Круг обсуждаемых вопросов – духовно-нравственная проблематика, волнующая аудиторию: как мы живем? какие у нас ценности? куда движется современное общество?

«Иман айнасы» – программа посвящена теме религии и духовно-нравственного развития в современном мире. Проект освещает основы и обычаи исламской традиции казахского народа, поднимает актуальные вопросы религиозного и светского воспитания. Участие в создании передачи принимает Духовное управление мусульман Казахстана. [29].

«Дауа» – основная цель программы – показать все сферы медицины, а также стать посредником между врачами и зрителями. В программе будут участвовать врачи разных специальностей, фармацевты, пациенты, нуждающиеся в лечении, а также пациенты, перенесшие различные заболевания, которые будут делиться своими мнениями. В доступной форме доведут до зрителя о методах лечения и профилактике заболеваний. В основном в программе наряду с медицин-

ским консультированием будут освещаться пути разумного использования современных медицинских возможностей. Также будет информация о новых достижениях отечественной медицины и призвание молодежи к ведению здорового образа жизни. [30].

«Қазақстанды таныту» – телепроект «Открывая Казахстан» представляет собой цикл из десяти видеороликов о культуре и быте казахского народа хронометражем не более двух минут, которые запущены в дни Наурыза в эфире телеканалов ТРК «Қазақстан» и АО «Агентство «Хабар». Проект рассчитан, в первую очередь, на молодежь и актуализирует темы национальной и культурной идентичности. Особенность роликов – необычная комбинация художественной видеосъемки и графики, визуальных спецэффектов и занимательных фактов. Темы, освещаемые в роликах, раскрывают принципы игры асык ату, рассказывают об истории, письменности и богатстве казахского языка, показывают, как изготавливают музыкальный инструмент – домбра. Кроме этого, рассказывают об особенностях инструмента кобыз и о принципах проведения

айтыса. История и правила казах күресі, особенности породы собак тазы. Виды национальных украшений, праздники, связанные с взрослением мужчины, производство и полезные свойства кумыса, все это можно увидеть в этом проекте [31].

Таким образом, анализ телепрограмм РТРК «Казахстан» показал всю многообразность направлений казахстанских передач, начиная с развлекательного до аналитического. Однако данные передачи не пользуются высокими рейтингами. Объясняется это тем, что режиссерская задумка не отличается от аналога российских или западных телеканалов, которые носят больше развлекательный элемент, интриги и шоу. Также можно заметить, что глубина содержания не включает социокультурной направленности зрителя, тогда как перед телевидением, на сегодняшний день, встает задача необходимости повышения культурного уровня зрителя. В данном случае потребителя нужно воспитывать через приобщение к настоящей духовной культуре путем создания отечественных программ, ориентированных на казахстанского зрителя.

Список использованных источников:

1. Патриотический акт «Мәңгілік Ел». Разработан и утвержден Ассамблеей народа Казахстана, принят на XXIV сессии АНК под председательством первого президента РК Нурсултана Назарбаева, 2016 год.
2. Татьяна Старцева, «Анализ медиапотребления», TNS Gallup Media Asia, <http://www.slideshare.net/KazakhstanPressClub/media-consumption-in-kazakhstan-2014> (дата обращения 10.06.2019).
3. Сергей Маринин. Конкурентоспособное телевидение как фактор информационной безопасности Казахстана: проблемы и поиск решений, 2016.
4. Rogers E. Communication technology: The new media in society. – N.Y.: Free press, 1986.
5. Когнитивная психотерапия расстройств личности / под.ред. А.Бека, А.Фримена СПб.: Питер, 1994. – С.45.
6. Философский энциклопедический словарь /Под. гл. ред. Л.Ф.Ильичева, П.Н.Федосеева, С.М.Ковалева, В.Г.Панова, 1983. <http://philosophy.niv.ru/doc/dictionary/philosophical/index.htm>). (дата обращения 10.06.2019).
7. Бертнякова А.Н. Лексико-семантические особенности заголовков ТВ-передач. Автореф. дис.канд. филол.наук. – Таганрог, 1997. – 22 с.
8. Беспмятнова Г.Н. Языковая личность телевизионного ведущего. Текст автореф. канд.филол.наук. – Воронеж, 1994. – 19 с.
9. Варганова Н.Г. Структурно-семантические и функциональные особенности жанра рекламного интервью в русских и французских СМИ. Автореф. дис... канд. филол.наук. – Ростов-/Д., 2006. – 23 с.
10. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием. – М., 1980,
11. Тухватуллин Р.М. Влияние общественного мнения на ценностные ориентации личности в сфере национального развития и межнациональных отношений: Дис.. д-ра социол. наук. – Уфа, 1999. – 289 с.
12. Коновченко С.В. Общество – СМИ – власть /Коновченко С.В. – Ростов-на-Дону: СКАГС, 2001.
13. McQuail Denis. McQuail’s Theory of Mass Communication. – London: Sage, 2002.

14. Информационный портал телеканала «Казахстан» [Электронный ресурс] <https://kaztrk.kz/ru/projects/programmy> (дата обращения 10.06.2019).
15. Информационный портал телеканала «Казахстан», программа «Шаңырақ» [Электронный ресурс] <https://kaztrk.kz/ru/projects/shanyraq> (дата обращения 07.06.2019).
16. Программа телеканала «Казахстан» – «Мәселе» [Электронный ресурс] <https://kaztrk.kz/ru/projects/masele> (дата обращения 07.06.2019).
17. Информационный портал телеканала «Казахстан», программа «Мінбер» [Электронный ресурс] <https://kaztrk.kz/ru/projects/minber> (дата обращения 07.06.2019).
18. Информационный портал телеканала «Казахстан», программа «Парасат Майданы» [Электронный ресурс] <https://kaztrk.kz/ru/projects/parasat-maidany> (дата обращения 10.06.2019).
19. Информационный портал телеканала «Казахстан», программа «Шипагер» [Электронный ресурс] <https://kaztrk.kz/ru/projects/shipager> (дата обращения 10.06.2019).
20. Информационный портал телеканала «Казахстан», программа «Елден хабар» [Электронный ресурс] <https://kaztrk.kz/ru/projects/elden-habar> (дата обращения 10.06.2019).
21. Информационный портал телеканала «Казахстан», программа «Қызық екен» [Электронный ресурс] <https://kaztrk.kz/ru/projects/kyzyq-eken> (дата обращения 10.06.2019).
22. Информационный портал телеканала «Казахстан», программа «Апта.kz» [Электронный ресурс] <https://kaztrk.kz/ru/projects/aptakz> (дата обращения 10.06.2019).
23. Информационный портал телеканала «Казахстан», программа «Қарекет» [Электронный ресурс] <https://kaztrk.kz/ru/projects/qareket> (дата обращения 10.06.2019).
24. Информационный портал телеканала «Казахстан», программа «Жарқын бейне» [Электронный ресурс] <https://kaztrk.kz/projects/zharqyn-beine> (дата обращения 10.06.2019).
25. Информационный портал телеканала «Казахстан», программа «Қылмыс пен жаза» [Электронный ресурс] <https://kaztrk.kz/projects/kylmyspenjaza> (дата обращения 10.06.2019).
26. Информационный портал телеканала «Казахстан», программа «Жан жылуы» [Электронный ресурс] <https://kaztrk.kz/projects/zhan-zhyluy> (дата обращения 11.06.2019).
27. Информационный портал телеканала «Казахстан», программа «Телқоңыр» [Электронный ресурс] <https://trcenter.com/middle/телқоңыр+бағдарламасы> (дата обращения 11.06.2019).
28. Информационный портал телеканала «Казахстан», программа «Ақсауыт» [Электронный ресурс] <https://kaztrk.kz/projects/aqsauyt> (дата обращения 11.06.2019).
29. Информационный портал телеканала «Казахстан», программа «Иман айнасы» [Электронный ресурс] <https://kaztrk.kz/projects/iman-ainasy> (дата обращения 11.06.2019).
30. Информационный портал телеканала «Казахстан», программа «Дауа» [Электронный ресурс] <https://kaztrk.kz/projects/daua> (дата обращения 15.06.2019).
31. Информационный портал Abai.kz. Телепроект «Қазақстанды таныту» [Электронный ресурс] <https://abai.kz/post/16562> (дата обращения 15.06.2019).

References

1. Patrioticheskij akt «Mәngilik El». Razrabotan i utverzhden Assambleej naroda Kazahstana, prinyat na XXIV sessii ANK pod predsedatel'stvom pervogo prezidenta RK Nursultana Nazarbaeva, 2016 god.
2. Tat'yana Starceva, «Analiz mediapotrebieniya», TNS Gallup Media Asia, <http://www.slideshare.net/KazakhstanPressClub/media-consumption-in-kazakhstan-2014> (data obrashcheniya 10.06.2019).
3. Sergej Marinin, «Konkurentosposobnoe televidenie kak faktor informacionnoj bezopasnosti Kazahstana: problemy i poisk reshenij», 2016.
4. Rogers E. Communication technology: The new media in society.– N.Y.: Free press, 1986.
5. Kognitivnaya psihoterapiya rasstrojstv lichnosti / pod.red. A.Beka, A.Frimena SPb.: Piter, 1994. – S.45
6. Filosofskij enciklopedicheskij slovar'. /Pod. gl. red. L.F.II'icheva, P.N.Fedoseeva, S.M.Kovaleva, V.G.Panova, 1983. <http://philosophy.niv.ru/doc/dictionary/philosophical/index.htm>. (data obrashcheniya 10.06.2019).

7. Bertnyakova A.N. Leksiko-semanticheckie osobennosti zagolovkov TV-peredach. Avtoref. dis.kand.filol.nauk. Tagonrog, 1997. – 22 s.
8. Bepamyatnova G.N. YAzykovaya lichnost' televizionnogo vedushchego. Tekst avtoref. kand.filol.nauk. Voronezh., 1994. – 19 s.,
9. Vartanova N.G. Strukturno-semanticheckie i funktsional'nye osobennosti zhanra reklamnogo interv'yua v russkikh i francuzskikh SMI. Avtoref. dis... kand. filol.nauk. – Rostov-/D., 2006. – 23 s.
10. SHiller G. Manipulyatory soznaniem. – M., 1980.
11. Tuhvatullin P.M. Vliyanie obshchestvennogo mneniya na cennostnye orientacii lichnosti v sfere nacional'nogo razvitiya i mezhnacional'nyh otnoshenij: Dis.. d-ra sociol. nauk. – Ufa, 1999. – 289 s.
12. Konovchenko S.V. Obshchestvo – SMI – vlast' / Konovchenko S.V. – Rostov-na-Donu: SKAGS, 2001
13. McQuail Denis. McQuail's Theory of Mass Communication. – London: Sage, 2002.
14. Informacionnyj portal telekanala «Kazahstan» [Elektronnyj resurs] <https://kaztrk.kz/ru/projects/programmy> (data obrashcheniya 10.06.2019).
15. Informacionnyj portal telekanala «Kazahstan», programma «Shaygrak» [Elektronnyj resurs] <https://kaztrk.kz/ru/projects/shanyraq> (data obrashcheniya 07.06.2019).
16. Programma telekanala «Kazahstan» – «Masele» [Elektronnyj resurs] <https://kaztrk.kz/ru/projects/masele> (data obrashcheniya 07.06.2019).
17. Informacionnyj portal telekanala «Kazahstan», programma «Minber» [Elektronnyj resurs] <https://kaztrk.kz/ru/projects/minber> (data obrashcheniya 07.06.2019).
18. Informacionnyj portal telekanala «Kazahstan», programma «Parasat Majdany» [Elektronnyj resurs] <https://kaztrk.kz/ru/projects/parasat-maidany> (data obrashcheniya 10.06.2019).
19. Informacionnyj portal telekanala «Kazahstan», programma «Shipager» [Elektronnyj resurs] <https://kaztrk.kz/ru/projects/shipager> (data obrashcheniya 10.06.2019).
20. Informacionnyj portal telekanala «Kazahstan», programma «Elden habar» [Elektronnyj resurs] <https://kaztrk.kz/ru/projects/elden-habar> (data obrashcheniya 10.06.2019).
21. Informacionnyj portal telekanala «Kazahstan», programma «Kyzyk eken» [Elektronnyj resurs] <https://kaztrk.kz/ru/projects/qyzyq-eken> (data obrashcheniya 10.06.2019).
22. Informacionnyj portal telekanala «Kazahstan», programma «Apta.kz» [Elektronnyj resurs] <https://kaztrk.kz/ru/projects/aptakz> (data obrashcheniya 10.06.2019).
23. Informacionnyj portal telekanala «Kazahstan», programma «Qareket» [Elektronnyj resurs] <https://kaztrk.kz/ru/projects/qareket> (data obrashcheniya 10.06.2019).
24. Informacionnyj portal telekanala «Kazahstan», programma «Zharkyn bejne» [Elektronnyj resurs] <https://kaztrk.kz/projects/zharqyn-beine> (data obrashcheniya 10.06.2019).
25. Informacionnyj portal telekanala «Kazahstan», programma «Kylmys pen zhaza» [Elektronnyj resurs] <https://kaztrk.kz/projects/kylmyspenjaza> (data obrashcheniya 10.06.2019).
26. Informacionnyj portal telekanala «Kazahstan», programma «Zhan zhyluy» [Elektronnyj resurs] <https://kaztrk.kz/projects/zhan-zhyluy> (data obrashcheniya 11.06.2019).
27. Informacionnyj portal telekanala «Kazahstan», programma «Telkonur» [Elektronnyj resurs] <https://trcenter.com/middle/telkonur+bardarlamasy> (data obrashcheniya 11.06.2019).
28. Informacionnyj portal telekanala «Kazahstan», programma «Aksauyt» [Elektronnyj resurs] <https://kaztrk.kz/projects/aqsauyt> (data obrashcheniya 11.06.2019).
29. Informacionnyj portal telekanala «Kazahstan», programma «Iman ajnasy» [Elektronnyj resurs] <https://kaztrk.kz/projects/iman-ainasy> (data obrashcheniya 11.06.2019).
30. Informacionnyj portal telekanala «Kazahstan», programma «Daua» [Elektronnyj resurs] <https://kaztrk.kz/projects/daua> (data obrashcheniya 15.06.2019).
31. Informacionnyj portal Abai.kz. Teleproekt «Kazakstandy tanytu» [Elektronnyj resurs] <https://abai.kz/post/16562> (data obrashcheniya 15.06.2019).

**Қазақстандық телевизиялық жобалардың ерекшеліктері
(«Қазақстан» ұлттық телеарнасының бағдарламалары негізінде)**

Кабиева Т.К.

Т.Журғенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы

(Алматы, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақаланың негізгі мазмұны «Қазақстан» телеарнасының телевизиялық бағдарламаларының бағытына талдау жасау. Бүгінгі таңда телевизияның қоғамдағы орны ерекше. Телевизия ақпаратының бұқаралық санаға тигізетін әсері көптеген зерттеулермен дәлелденген. Телевизиялық ақпарат көрермен үшін қоғамда болып жатқан жағдайдың басты көзі. Көрермендер естіп көргендерін сынсыз, терең талдаусыз тікелей қабылдайтын болды. Көрермен телевизиядағы ақпаратқа карап шешім қабылдайды. Телевизия бір жақтан көрерменнің ой өрісін кеңейтуге әсер етсе, екінші жағынан шынайы сезімінен айырып еліктеушілікке апарады. Сондықтан бүгінгі күні қазақстандық телевизия алдында шынайы рухани мәдениетке баулау арқылы қазақстандық қоғамда әлеуметтік мәдени құндылықтарды қалыптастыру міндеті тұр. Сонымен қатар телевизияның қоғам дамуындағы орнын қарастыру барысында телевизиялық бағдарламалардың сапасы туралы айту маңыздығын айқындалады.

Түйін сөздер: әлеуметтік мәдени құндылықтар, мәдени саясат, қазақстандық телевизия, қоғамдық пікір, тұлғаның қалыптасуы.

**The features of Kazakhstan television projects
(on the example of the programs of the national TV channel «Kazakhstan»)**

Kabiyeva T.K.

T.Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts (Almaty, Kazakhstan)

Annotation. The role of television in modern society is difficult to overestimate. Its influence on mass consciousness has been proven by numerous studies.

The main content of the study is an analysis of the direction of television programs of the national TV channel «Қазақстан».

The article deals with the role of television information. The development of mass television has led not deep but to superficial perception of seen. For the modern viewer, television information becomes the main determinant of awareness of what is happening, it makes you think, watch and draw conclusions. Television can both open up new horizons of knowledge and the spectator's outlook, and deprive a person of the authenticity of feelings and experiences, therefore, today, television is faced with the task of forming a diversified personality by familiarizing with real spiritual culture.

Thus, considering the place of television in the formation of the sociocultural values of modern Kazakhstan society, it is necessary to talk about the quality of television programs.

Key words: socio-cultural values, cultural policy, television of Kazakhstan, public opinion, the formation of personality.

Поступила в редакцию 19.11.2019.

Ұзақбаева Сақыпжамал Асқарқызы

педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Халықаралық педагогика білімдері ғылымдары академиясының (МАНПО) және Қазақстан педагогика ғылымдары академиясының (АПН) академигі

Ұзақбаева Сақыпжамал Асқарқызы – 1949 жылы қазан айының 16 жұлдызында Шығыс Қазақстан облысының Аякөз қаласында дүниеге келген. 1966 жылы №244 қазақ орта мектебін, 1968 жылы бір жылдық педагогикалық курсты бітіреді.

Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институтының музыка-педагогика факультетінде «Жалпы білім беретін мектеп пен педагогикалық училищенің музыка пәні мұғалімі» мамандығы бойынша дәріс алып, оны үздік белгімен аяқтайды. Білім министрлігінің жолдамасымен өзі бітірген факультетте оқытушылық қызметте қалдырылады.

Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтының педагогика кафедрасында, алғашында стажер-зерттеуші болып, кейіннен аспирантураға түсіп ғылыми-зерттеу жұмысымен айналысады. Педагогика ғылымдарының докторы, профессор Григорий Абрамович Умановтың жетекшілігінде кандидаттық диссертация қорғайды.

1982-1986 ҚазМемқызПИ жылдары музыка-педагогика факультетінің хорды дирижерлеу кафедрасының меңгерушісі болып жұмыс жасайды. 1986 жылдың қазан айынан Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтының педагогика кафедрасында доцент қызметін жалғастырады. «Қазақ халық педагогикасындағы эстетикалық тәрбие» тақырыбына докторлық диссертация жазып, оны ҚР Ұлттық ғылым академиясының академигі, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Күләш Құнантаеваның кеңесшілігінде жоғары деңгейде қорғап шығады. 1994 жылы ҚР ЖАК-ның шешімімен профессор атағы беріледі.

Сақыпжамал Асқарқызы ұлттық мәдениеттің дамуына елеулі үлес қосқан, Халықаралық деңгейдегі заманауи шығармашылықты жоғары оқу орны – Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының оқу және оқу-әдістемелік ісі жөніндегі проректоры қызметін атқарады.

2008-2009 оқу жылынан күні бүгінге дейін Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің педагогика және психология кафедрасында профессор, 2013 жылдан кафедра меңгерушісі қызметін атқарады.

Докторлық диссертация қорғаған жылдан бастап С.А. Ұзақбаева педагогика ғылымы мен білімін ұйымдастыру ісіне белсене араласады, ғылыми-педагогикалық кадрларды даярлау жүйесінде жауапты жұмыстарды атқарады:

– Қазақстан Республикасы Министрлер кабинеті жанындағы Жоғары аттестациялық комиссия құрамындағы педагогика және психология ғылымдары бойынша ұйымдастырылған сарапшылық Кеңестің ғылыми хатшысы (1993-1995);

– Қазақстан Республикасы Жоғары аттестациялық комиссиясының бұйрығымен Абай атындағы Алматы мемлекеттік университетіндегі педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін беру жөніндегі диссертациялық Кеңестің төрайымы (1995-1999);

– Аталған диссертациялық Кеңестің педагогика ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін беретін Кеңеске қосылуына байланысты осы Кеңестің ғалым хатшысы (2000-2001);

– 2016 жылдан бастап Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ-де жаңа бағытта ашылған «6D011900 – Шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін беретін диссертациялық Кеңестің мүшесі, 2018 жылдан Кеңес төрайымының орынбасары болып қызмет атқарады.

С.А. Ұзақбаева Ресей халықаралық педагогика ғылымдары академиясының академигі және (2003) және Қазақстан педагогика ғылымдары академиясының академигі болып (2015) сайланады. ҚР Білім және Ғылым министрлігі жариялаған конкурсқа қатысып, «2013 жылдың жоғары оқу орнының үздік оқытушысы» атағының иегері атанады.

Қазақстандағы этнопедагогика ғылымының бүтіндей бір ғылыми бағытының авторы Сақыпжамал Асқарқызы отандық білімнің теориясы мен практикасының өркендеп, дамуына елеулі үлес қосады, өзінің ғылыми мектебін қалыптастырады. Оның ғылыми мектебі бүгінде республика мен республикадан тыс шетел ғалымдары арасында үлкен беделге ие: осы жылдар аралығында оның ғылыми жетекшілігінде педагогика мамандығы бойынша (13.00.01; 13.00.08) 17 докторлық және 54 кандидаттық диссертация, «6M010300 – Педагогика және психология» мамандығы бойынша 19 магистрлік диссертация қорғалады. Бірқатар докторанттар (PhD) мен магистранттар өздерінің ғылыми зерттеу еңбектерін жазу үстінде.

С.А. Ұзақбаеваның жетекшілігінде орындалған зерттеулер заманауи бағыттағы проблемаларды қарастырады: қазақ этномәдениеті мен этнопедагогикасының әдіснамасы; халықтың мәдени мұрасының педагогикалық әлеуеті; фольклордың, халық аспаптық музыкасының, ән шығармашылығының, сәндік-қолданбалы өнерінің (ою-өрнектері) өскелең ұрпақтың адамгершілік, эстетикалық және патриоттық тәрбиесіндегі рөлі; этнопедагогиканың гендерлік саласы; халықтың дәстүрлі мәдениетін үздіксіз білім беру «бала-бақша-мектеп-мектептен тыс мекемелер-арнайы орта және жоғары кәсіби оқу орындары» жүйесіне ендіру жолдары; менеджменттің өзекті проблемалары; кәсіби жоғары білімді болашақ мұғалімдерді даярлау; студенттердің ұлттық сана-сезімін қалыптастыру; ұлы ойшылдар, ағартушылар мен өнер қайраткерлерінің педагогикалық мұралары және т.б.

Бүгінгі таңда оқушылары – ғылыми мектебінің ізбасарлары республиканың жоғары оқу орындарында, білім беру жүйесінде лауазымды қызмет атқаруда (ректор, проректор, декан, кафедра меңгерушісі, бөлім жетекшісі, директор, профессор, доцент) және оның педагогикалық идеясын жүзеге асыру арқылы ғылыми мектебін жалғастыруда.

Ұзақбаева С.А. 200-ге жуық ғылыми еңбектердің авторы: монографиялар, оқу, оқу-әдістемелік құралдар, ғылыми мақалалар (республикалық, халықаралық – Импак-фактор Thomson Reuters; Scopus, оқу бағдарламалары оқу-әдістемелік кешендер және т.б.). Соның ішінде: *оқу құралдары*: «Өміршең өнер өрісі», «Тамыры терең тәрбие», «Қазақ халық педагогикасы», «Қазақ этнопедагогикасы: тәлімдік тағылымдар», «Этнопедагогика», «Педа-

гогика высшей школы», «Казахские народные детские игры», «Инклюзивное образование»; монографиялары: «Ұлт өнерін өрнектеген», «Theory and technology of future specialists creative abilities formation», «Theory and practice of professionally oriented training of future specialists», «Музыка в школе» және т.б.; оқу-әдістемелік құралдары: «Молодому исследователю», «Профилактика суицидального поведения подростков», «Педагогическая практика в профессиональной подготовке будущего учителя», «Тәрбие өнері», «Организация и планирование воспитательной работы» және т.б. республикалық білім беру жүйесіне ендірілген.

Сақыпжамал Асқарқызы аты аңызға айналған, Қазақстан Ленин комсомолы сыйлығының Лауреаты, Бүкілодақтық және Республикалық конкурстардың Лауреаты, дипломанты, профессор М.Х. Балтабаевтың жетекшілігінде құрылған «Халықтық вокалдық – аспаптық «Айгүл» ансамблінің алғашқы құрамының мүшесі Он жыл ансамбль құрамында болып, ритм гитарада ойнап, квартетте ән айтқан, ансамбльдегі концерттік даярлықты ұстаздық қызметпен қатар алып жүрген. Оның қазақ өнерін (әндері мен күйлерін) алыс және жақын шетел мемлекеттеріне (Польша, Венгрия, Германия, Франция, Югославия, Жапония, Қырғызстан, Ресей және т.б.) танымалдауына және ансамбльдің жоғарыда аталған атақтарға ие болуына қосқан үлесі мол.

Жылдар өте, яғни 2008 жылы ансамбльдің құрылғанына 40 жыл толуына орай Сақыпжамал Асқарқызы ансамбльдің алғашқы құрамын жинап, өткендегі репертуарды жаңа өндемеде (аранжировкада) қайта жаңғыртып, концерттік бағдарлама даярлайды. Концерттік репертуарды CD дискіге түсіреді және ансамбльдің шығармашылық жолынан мазмұнды түсініктеме беретін кітапша шығарады. 2009 жылы Республиканың бірқатар қалаларында есеп беру концертін ұйымдастырады: Астана («Конгресс Холл»), Алматы («Республика сарайы»), Ақтау, Атырау, Өскемен, Талдықорған, Қызылорда, Түркістан (Ясауи атындағы ХҚТУ-нің Студенттер сарайы).

2019 жылдың наурыз айында Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің ректоры, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Гауһар Төремұратқызы Алдамбергенованың бастама-қолдауымен ансамбльдің 50-жылдық мерей тойы Абай атындағы Опера және балет театрында аталып өтті, ансамбль мүшелері көрермендер алдында концерт берді.

Ұзақбаева Сақыпжамал Асқарқызының ғылыми-педагогикалық қызметі, ғылымды, өнерді дамытудағы және ғылыми кадрлар даярлаудағы еңбегі ҚР Білім және ғылым Министрлігі тарапынан жоғары бағаланады: Құрмет грамотасымен, «Қазақстан Республикасының ғылымын дамытуға сіңірген еңбегі үшін» төс белгісімен (куәлік №01284, 25.01.2008), «Ы.Алтынсарин» төс белгісімен (куәлік №655, 13№10№2009), «2013 жылдың жоғары оқу орнының үздік оқытушысы» медалімен марапатталады. ҚР Мәдениет, ақпарат және спорт министрлігі мен ҚР Мәдениет пен өнерді қолдаудың мемлекеттік қорының «Мәдениет қайраткері» құрмет белгісімен (2006, куәлік № 1174) және «Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетіне 70 жыл» Құрмет белгісімен (2013, Куәлік №82) марапатталады.

Ұзақбаева Сақыпжамал Асқарқызына тән тұлғалық қасиеттер: кәсіби біліктілік, рухани жомарттық, қарапайымдылық пен мейірімділік, әділеттілік пен шынайылық.

РЕФЕРЕНТНАЯ ЛИЧНОСТЬ И ПРОФЕССИОНАЛИЗМ УЧЕНОГО-ПСИХОЛОГА

Знаменитый отечественный ученый, доктор психологических наук, профессор, теоретик и исследователь-экспериментатор, педагог, несомненный лидер психологического общества в республике Хорлан Токтамысовна Шерьязданова в этом году отмечает свой юбилей. В связи с этим написано и посвящено эссе дорогому УЧИТЕЛЮ, УЧЕНОМУ-ПСИХОЛОГУ.

Х.Т. Шерьязданова родилась 29 декабря 1949 года в городе Алма-Ате. Окончив с серебряной медалью среднюю школу, в 1967 г. Х.Т. Шерьязданова поступила на отделение психологии факультета психологии Московского государственного университета им. М.В.Ломоносова и получила диплом по специальности «Психология. Преподаватель психологии». Затем – аспирантура в НИИ общей и педагогической психологии АПН СССР, защита кандидатской диссертации об развитии избирательного отношения к зрительным воздействиям у детей дошкольного возраста в г. Москве (1978), преподавательская деятельность на кафедре психологии Казахского педагогического института им.Абая (1978-1980 гг.) и с 1980 г. – в Казахском государственном женском педагогическом институте. Шерьязданова Хорлан Токтамысовна 30 лет успешно работала в должности заведующей кафедры теоретической и практической психологии в КазГосЖенПУ. Она является активным членом ряда психологических сообществ – диссертационных советов, редакций, и др.

Результаты множества проведенных исследований были обобщены Хорлан Токтамысовной в докторской диссертации, защищенной в 1999 году в НИИ «Семьи и воспитания РАО» по теме «Психологические основы профессиональной подготовки педагогов и психологов дошкольного образования». Основная идея диссертации заключалась в том, что эффективность профессиональной деятельности педагогов и психологов дошкольного образования зависит от целенаправленного психологического образования в вузе, в реализации и совершенствовании педагогического общения, знании особенностей психологического развития детей. Профессиональная подготовка педагогов и психологов дошкольного образо-

вания связана и с разработкой еще одной важной для исследований Х.Т. Шерьяздановой проблемы – обусловленность развития когнитивных процессов детей и профессиональный уровень педагогического общения взрослых.

Ясность мысли и соответствующая ей ясность высказывания, четкое, логически безупречное представление своей научной позиции, широта интересов, критичный ум являются важными качествами Хорлан Токтамысовны. Видимо, именно эти качества позволили Хорлан Токтамысовне стать автором более 200-х наименований учебной, методической литературы по проблемам возрастной, детской, общей психологии и активно, плодотворно продолжать свой путь научного поиска в психологии. Психологическая наука стала ее призванием и профессией. Следовательно, вклад Хорлан Токтамысовны в развитие отечественной психологической науки весом и значим. А диапазон научных интересов Х.Т. Шерьяздановой широк: детская психология, возрастная психология, педагогическая психология, психология развития, психология общения, когнитивная психология, психология высшей школы, психология самопознания и саморазвития личности, теория и методология психологической науки, проблемы психологического здоровья, психология духовного развития, коррекционная психология...

Ранее в нашей республике традиции теоретико-экспериментального изучения психологии общения; тематика психологического развития детей дошкольного и школьного возрастов; проблемы психологической подготовки студентов; практическое решение задач психологической коррекции развития практически не существовало. В связи с этим методология новой школы создавалась Х.Т. Шерьяздановой фактически с чистого листа, с опорой на подходы, теории, концепции, идеи своих московских учителей, стоявших у истоков советской психологии общения, развития – А.В. Запорожца, М.И. Лисиной, и др. Следовательно, изначально в основание школы была положена методология исследования системы взаимодействия и взаимоотношения внутри схемы «ребенок-ребенок», «ребенок-воспитывающий/обучающий взрослый» и «воспитывающий/обучающий взрослый-воспитывающий/обучающий взрослый». Такой парадигмальный подход сделал школу открытой для новых идей, новых знаний, новой науке – психологии XXI века. И в научной школе Х.Т. Шерьяздановой сводятся, сталкиваясь и соединяясь между собой в своеобразный «коллаж», несколько интересных идей, психологических положений и концепции. Тем не менее, в школе всегда доминирует научная позиция яркого, идейного, харизматичного лидера – Шерьяздановой. Также, в основном по инициативе Хорлан Токтамысовны поддерживается эмоциональная сплоченность между ее последователями.

Поэтому, большой интерес всегда вызывает научная позиция самого лидера школы. А с другой стороны, это научная позиция сама по себе стала фактом научной уникальности, творчества, исследовательской объективности не только самой Х.Т. Шерьяздановой, но и ее учеников.

Открытость и межпредметный характер психологии общения приводил к необходимости с самого начала выстраивать ее концепцию на четкой методологической основе, вводить в рамки определенной парадигмы, в которой бы объяснялись и получали смысл и истолкование эмпирические данные. В силу многих причин и прежде всего того, что Х.Т. Шерьязданова выпускница знаменитого, престижного факультета психологии МГУ им. М.И. Ломоносова, где во все времена доминирует теория деятельности А.Н. Леонтьева, общение определяется в контексте деятельностной парадигмы. Также, Хорлан Токтамысовна прежде всего обращает внимание на социальную роль общения. Х.Т. Шерьязданова в своей научной деятельности активно, в то же время очень аккуратно использует потенциал московской психологической школы для создания на ее основе и содержания учебных дисциплин, научных исследований. Это изначально дало возможность достаточно широкой трактовки некоторых положений и принципов теории общения в контексте онтогенетиче-

ского развития детей и психологической подготовки взрослых, в первую очередь, детских психологов и педагогов к взаимодействию с детьми. В этом плане особенно важным представляется то, что Х.Т. Шерьязданова на основе концепции М.И. Лисиной и деятельностной теории А.Н. Леонтьева общение рассматривает как взаимодействие, как коммуникативную деятельность. И именно такой подход на сегодняшний день в нашей отечественной психолого-педагогической науке является методологической доминантой. Огромное значение для развития школы имел и тот факт, что Х.Т. Шерьяздановой раскрыта содержательная сторона общения и проанализирован потребностно-мотивационный аспект в системе многомерных взаимодействий.

С точки зрения подготовки педагогов, детских психологов к развитию общения детей, важным представляется позиция Х.Т. Шерьяздановой об объединении разрозненных данных о природе, генезисе, средствах и механизмах общения и о разработке «реально-действующих» способов подготовки специалистов. Это позволило ученому обосновать формирование исследовательской позиции студентов и организацию педагогического процесса на базе психологии общения как основу подготовки педагогов и психологов дошкольного образования. Положение о формировании исследовательской позиции студентов, сформулированное Х.Т. Шерьяздановой, объясняет не только академическое знание исследований в области психологии, но и умение их моделировать в самостоятельной педагогической деятельности как для коллективной работы детей, так и для отдельного ребенка.

Вместе с тем, пожалуй, главное, что было блестяще разработано в науке и использовано на практике Х.Т. Шерьяздановой при построении концепции психологии общения в дошкольном образовании, это, *во-первых*, положение об избирательности восприятия у дошкольников; *во-вторых*, положение о связи избирательности восприятия и общения детей; *в-третьих*, методика диагностики избирательности и ее показателей у детей дошкольного возраста. Также ученый-психолог, объясняя противоречивые мнения в науке об избирательном отношении к «социальным» зрительным воздействиям детей раннего возраста, акцентирует внимание на общении как условии восприятия и различения видимых воздействий. Таким образом, Хорлан Тохтамысовна определяет во взаимосвязи последовательность и уровни избирательности у детей от рождения до конца дошкольного возраста. Этот принципиально новый подход дал возможность рассмотреть под другим углом зрения не только избирательное отношение детей к «социальным» и «несоциальным» зрительным воздействиям, изменение содержания потребности в общении на протяжении дошкольного детства, но и процесс формирования основ мировоззрения и направленности личности дошкольников. Таким образом, категория «общения ребенка» вводилась в контекст онтогенетического развития детей и связывалась с этическими инстанциями, личностными диспозициями, ролью взрослого в процессе общения как образца для ребенка, что позднее также актуализировалось в исследованиях, проводимых в школе Х.Т. Шерьяздановой. А в настоящее время теория ученого дает возможность разработать ее последователям новые аспекты, новые детерминанты и предикторы психологии общения. Например, опираясь на концепцию психологии общения и подготовки студентов Хорлан Тохтамысовны, психологическую готовность я рассматриваю как актуализацию субъектности через взаимодействие и взаимоотношение между людьми. А идея ученого об использовании народных игр как средства развития взаимоотношений между взрослым и ребенком и детьми между собой является методологическим положением в работах Ж.К. Аубакировой. Еще одна диссертантка Х.Т. Шерьяздановой – М.Д. Ауренова в своем исследовании на эмпирических материалах доказала, что общение определяет уровень психического и личностного развития детей-сирот подросткового возраста. Таким образом, категория «общения» и проблема развития общения в трудах Х.Т. Шерьяздановой приводила к новому ракурсу исследования процесса взаимодействия в педагогической деятельности. И категории «общение», «развитие» являются

базисными в научной школе Шерьяздановой, объединяя научно-исследовательские работы сотрудников кафедры, ее учеников и последователей.

Принцип системности неоднократно подчеркивается в работах Х.Т. Шерьяздановой. Поэтому можно говорить о том, что концепция ученого органично соединяет в себе идеи столь разных школ, как теория деятельности, теории личности и когнитивную психологию, рассматривая общение в качестве коммуникативной деятельности; в качестве необходимого условия развития личности, ее мировоззрения и направленности; в качестве результата избирательного восприятия других и избирательного внимания к «социальным» стимулам.

Важным фактором в формировании психологического знания, т.е. психологического «на-укообразования» является экспериментальное изучение психических явлений: параметры, по которым осознаются и оцениваются определенные характеристики психики или личности; адекватность психологического инструментария для определения количественных и качественных показателей; необходимость соотнесения эмпирических данных; нормы и стандарты развития психических процессов, свойств и состояний. Поэтому, даже самые ранние работы Хорлан Тохтамысовны свидетельствуют о том, что она была энтузиастом новой, только формирующейся в конце прошлого столетия объективной, экспериментальной психологии не только в нашей стране, но и по всему Советскому Союзу. И методология Шерьяздановой, связанная с экспериментальным изучением общения, а именно, с разработкой системы диагностики форм общения у детей дошкольного возраста, стала уникальным подходом и важнейшим открытием в экспериментальной психологии детства. Более того, Хорлан Тохтамысовна, обращая внимание главным образом на проблемы развития общения, указывает и использует комплементарность психодиагностических методик. И в связи с этим, разработанная ею система диагностики сферы общения ребенка научно-методически обоснована и реализована как механизм, обеспечивающий коррекцию поведения детей, как условие развития дошкольника.

Проблемы развития общения детей привели Шерьязданову к обоснованию психологических особенностей педагогического стиля общения и определению влияния педагогического стиля общения на развитие познавательной деятельности детей.

Изучая и классифицируя типологические трудности в общении у детей дошкольного возраста, Х.Т. Шерьязданова всегда поднимает проблемы организации психологической службы дошкольных учреждениях образования и профессиональной подготовки педагогов-психологов в вузах. При этом, психология общения установлена как форма организации подготовки специалистов.

Занимающие существенное место в психологии прикладные аспекты – психокоррекция, тренинги, групповые и индивидуальные психотехнологии и т.д., которые не развиваются сами по себе без опоры на фундаментальную науку, также нашли свое место в научных исследованиях и практической деятельности Х.Т. Шерьяздановой и ее учеников, получив возможность разработки новых технологий обучения, воспитания и развития.

Следует отметить и то, что, исследуя проблемы психологии общения и создавая ведущую отечественную научную школу по развитию общения, Хорлан Тохтамысовна как бы предугадала магистральное направление современных работ в психологической науке, так и постмодернистские тенденции современной психологии. Поэтому неудивительно, что в последние годы исследования психологии общения и процесса развития личности начинают занимать заметное место в научной деятельности не только Х.Т. Шерьяздановой и ее последователей, но и ее коллег. При этом основными точками соприкосновения здесь становятся психология общения и психологические основы профессиональной подготовки специалистов. И мы должны признать, что именно Хорлан Тохтамысовна Шерьязданова развивала современную педагогическую психологию в Казахстане.

Почти все, что говорит и пишет Х.Т. Шерьязданова, предельно оригинально. Ее замыс-

лы удивительны, ее разработки всегда «в тренде». Она наверное, единственный крупный психолог в стране, которая в последние годы активно занимается научной разработкой и теоретико-методологическим инструментарием анализа реального положения сферы подготовки и практического наполнения программ образования по подготовке специалистов-психологов в высшем звене. Проведенные Хорлан Токтамысовной исследования показывают состояние и пути решения, реализацию программы образования в республике. Она в своих исследованиях выделяет следующие шаги модернизации образовательных программ: востребованность программ обучения; основные параметры образовательных программ с ориентацией на практико-ориентированную деятельность; взаимосвязь образовательных программ по направлениям «Образование», «Социальные услуги»; определены общие и профессиональные компетенции; обозначены индикаторы (результаты обучения) и дескрипторы (показатели успешности достижения результата); выделены паспорта компетенций (карты компетенций) через модули как самостоятельный, заверченный структурный элемент программы образования.

За оригинальные научно-исследовательские труды, безупречную преподавательскую и руководящую деятельность Хорлан Токтамысовна Шерьязданова награждена знаком «Отличник народного образования РК» (1994), Указом Президента Республики Казахстан – медалью «Ерең еңбегі үшін» (2003). Ей в 2009 г. Указом Президента Республики Казахстан присвоено звание «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері». Хорлан Токтамысовна обладатель государственного гранта «Лучший преподаватель вуза» (2005-2014) МОН РК.

За текстами научных трудов и выступлений Х.Т. Шерьяздановой вырисовывается портрет человека, характерными чертами личности которого являются беззаветная преданность науке, следование ее традициям и творческое развитие их, забота о сохранении высоких критериев научности психологического знания, благодарное отношение к своим учителям, смелость и бескомпромиссность в отстаивании собственной позиции. По-этому значимость личности Хорлан Токтамысовны среди всех членов научного сообщества страны зиждется не только на ее вкладе, который она сделала в отечественную психологическую науку, но и ее человеческих качествах.

Будучи психологом не только по образованию, но и по духу, Хорлан Токтамысовна дает окружающим уникальные образцы отношения к людям. В ней удивительно гармонично сочетаются ее внешнее и внутреннее, она является самодостаточным ученым, психологом, преподавателем. Все, кому когда-либо посчастливилось встретиться с Х.Т. Шерьяздановой, общаться, просить совета, поддержки или помощи, не могли не оказаться под влиянием ее удивительной личности. Каждый из общающихся с ней отмечает присущие этому человеку расположенность к людям, деликатность, готовность выслушать и помочь. При встречах с Хорлан Токтамысовной возникает ощущение, что принципы уважения и принятия чужой индивидуальности являются ее натурой. Она всегда внимательна к мнениям, высказанным учениками, коллегами и сотрудниками, ее интересуют мысли исследователей независимо от их возраста и научного статуса. Поэтому в ее кабинете всегда ощущается особая атмосфера, совмещающая настоящий демократизм и подлинную интеллектуальность.

Х.Т. Шерьязданова подготовила 3-х докторов психологических наук, 30 кандидатов психологических и педагогических наук, более 10-и магистрантов по специальности «Психология». Жизнь и творчество, успешность и человечность Хорлан Токтамысовны являются яркими составляющими ее научной школы, восстанавливающие связь времен и помогающие становлению и психологической, и, шире, социокультурной идентичности. По-этому считаю, мне крупно повезло: ибо опыт, знание, приобретенные под ее научным руководством и во время реализации республиканских проектов «Мәдени мұра», «Самопознание», и в период подготовки, защиты докторской диссертации, являются поистине бесценными, особо актуальными в исследовательской, педагогической, тренинговой и консультативной

работах. Она всегда и все время проявляет искренний интерес и внимание к успехам других, радуется и гордится достижениями своих учеников и сотрудников. Поэтому в каждом шаге нашей психолого-педагогической деятельности видна Хорлан Токтамысовна как фасилитатор, с тем удивительным сочетанием качеств, которые позволяют ей осветить своим присутствием столь большое число областей психологического знания и практики: сильная и невероятно эрудированная, мудрая и тактичная, чуткая и доброжелательная.

Также, соединение фактов биографии, семейно-родственных связей Х.Т. Шерьяздановой с ее уникальными научными трудами и успешной профессиональной педагогической деятельностью в вузе; соединение ее богатого опыта в качестве заведующей кафедрой с ее социальной активностью в обществе; соединение ее заботливого отношения ко всем – детям-сиротам, студентам, своим последователям, коллегам с ее дружбой с известными людьми из научной и политической среды; соединение выполненных ею ответственных поручений государственного масштаба с ее яркими выступлениями перед психологическими, педагогическими сообществами многих стран мира определяет нашего УЧИТЕЛЯ не только как ПСИХОЛОГА-УЧЕНОГО, ПРОФЕССИОНАЛА-ПЕДАГОГА, НАСТАВНИКА-ПРЕПОДАВАТЕЛЯ, но и как референтной ЛИЧНОСТИ во всем и для многих. С уверенностью могу заявить, что для всех психологов, педагогов нашей страны доктор психологических наук, профессор Хорлан Токтамысовна Шерьязданова является абсолютным, непререкаемым авторитетом.

Особо хочется с удовлетворением отметить, что в работах психологов, педагогов очень часто встречаются ссылки на ее труды. И это при том, что, насколько мне известно, самой Хорлан Токтамысовне абсолютно не свойственна склонность «внедрять» свои идеи, активного навязывания, «всучивания» их кому-то и куда-то. Всем известна ее позиция от научных идей до материальной поддержки учеников, коллег, сотрудников: «пожалуйста, бери», ее миссия создавать предпосылки для развития других. И все принимают Хорлан Токтамысовну такой, какая она есть: помогающей, очень много работающей на науку, общественные организации, друзей, знакомых и не очень, – на всех, кто обращается к ней за советом или помощью.

В одной статье нет возможности рассмотреть всю стройную систему взглядов, личностных особенностей Хорлан Токтамысовны. Зная целеустремленность и настойчивость Хорлан Токтамысовны, я уверена в том, что, и дальше психология обогатится уникальными и интересными положениями, данными. Я хотела лишь передать свое восхищение блестящим ученым и свой восторг, свою гордость от общения и сотрудничества с интеллигентным, добрым, обаятельным, позитивным и мудрым человеком; и в дни ее старта за новыми творениями признаться ей в благодарности, любви; и пожелать Хорлан Токтамысовне – самому близкому мне человеку в психологии, крепкого здоровья, дальнейших успехов в научной и педагогической деятельности, душевной гармонии и радости общения с новыми учениками и последователями!

А.Р. ЕРМЕНТАЕВА

*доктор психологических наук, профессор
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева*

К ПОРТРЕТУ УЧЕНОГО, ПСИХОЛОГА, НАСТАВНИКА-КОУЧА

Жизнь и деятельность одного из ведущих казахстанских ученых-психологов Хорлан Токтамысовны Шерьяздановой представляет большой интерес с точки зрения вклада ученого в развитие казахстанской науки, в центре которой находится психология.

Шерьязданова Хорлан Токтамысовна родилась 29 декабря 1949 года в городе Алматы в интеллигентной семье. Годы ее детства пришлось в 50-60-е годы. Ее детство и ранняя юность совпали с годами укрепившегося советского периода, когда 50-е считались годами восстановления после Второй Мировой войны, а 60-е – временем радикальных, новых, захватывающих открытий и тенденций в науке, искусстве и литературе советского народа. Будучи еще школьницей, Шерьязданова Х.Т. опубликовала свои первые интересные статьи в журнале «Дружные ребята», выпускаемый в Казахстане, и эти публикации были первыми весточками неутомимой тяги к познанию и началом раскрывающегося таланта ученого. Окончив с серебряной медалью среднюю школу в 1967 году, Х.Т. Шерьязданова поступила в Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова на отделение психологии факультета философии и психологии. Шерьязданова Х.Т. училась у таких известных ученых как А.Н. Леонтьева, А.Р. Лурия, П.Я. Гальперина, Д.Б.Эльконина, А.В.Запорожца и др. После окончания университета поступила в аспирантуру в НИИ общей и педагогической психологии АПН СССР, защита кандидатской диссертации о развитии избирательного отношения к зрительным воздействиям у детей дошкольного возраста в г. Москве, под руководством М.И.Лисиной в лаборатории раннего и дошкольного детства.

Трудовая деятельность Х.Т. Шерьяздановой началась на кафедре психологии Казахского педагогического института имени Абая (1978-1980 гг.) под руководством доктора психологических наук М.М.Мукановым, а с 1980 г. – в Казахском государственном женском педагогическом институте. С 1988 г. по 2018 г. являлась бессменной заведующей кафедрой теоретической и практической психологии, в результате чего был сформирован достойный коллектив ученых-психологов, чей труд и деятельность позволили выпустить огромное количество педагогов-психологов и психологов в разных сферах деятельности человека, а также своими достижениями внести неоценимый вклад в казахстанскую науку. Результаты исследований докторской диссертации, защищенной в 1999 году в НИИ «Семьи и воспитания РАО» (г. Москва, Россия) по теме «Психологические основы профессиональной подготовки педагогов и психологов дошкольного образования», подтверждают идею о том, что эффективность профессиональной деятельности педагогов и психологов дошкольного образования зависит от целенаправленного психологического образования в вузе, в реализации и совершенствовании педагогического общения, знаний особенностей психологического и психического развития детей.

Х.Т. Шерьязданова вошла в число ведущих казахстанских психологов. На протяжении своей деятельности она посвящает свои исследования в области психологии общения, педагогической психологии, возрастной психологии, психологической службы в системе образования на всех ступенях онтогенеза: детский сад – школа – колледж – вуз, психолого-педагогического сопровождения социальной сферы, а также исследованиям модернизационных процессов в системе образования, психологического менеджмента, укрепления статуса педагога и педагога-психолога и многих других.

Одним из ярких и интересных проектов, который возглавила Х.Т. Шерьязданова был Проект разработки и внедрения предмета «Самопознания», идея которого принадлежит С.А. Назарбаевой. Начиная с 2001 года замечательно собранный авторский коллектив под ее руководством трудится над разработкой программ по духовно-нравственному воспитанию «Самопознание» для всех ступеней образования, начиная со старшей и подготовительной группы детского сада до первого курса ВУЗа. В основу программы положены фундаментальные психологические концепции известных зарубежных и казахстанских просветите-

лей, ученых-педагогов и ученых-психологов, а целью является возрождение, сохранение и укрепление духовных ценностей в подрастающем поколении.

Как автору статьи, для меня очень важно выделить такое направление в деятельности Х.Т. Шерьяздановой как коуч-наставничество. На протяжении всего периода сотрудничества, я была свидетелем того, что определив, какие знания, умения и навыки необходимо получить сотрудникам, Хорлан Токтымысовна как настоящий коуч-наставник сразу определяла: какая учебно-трудовая среда наиболее благоприятна для достижения целей. При этом обязательно учитывала, что люди учатся одному и тому же по-разному, в зависимости от особенностей структуры личности, индивидуальной и профессиональной мотивации, возраста, опыта и т.д. Как руководитель своего коллектива она всегда помнит то, что ее наставничество направлено не только на преодоление сложностей в профессиональной деятельности, но и на развитие сильных сторон человека. Ее целью являлось и всегда остается — постоянно помогать сотрудникам в достижении качества работы. Отличительным в характере Х.Т. Шерьяздановой является то, чтобы оставаться мудрым руководителем, с особой гибкостью в общении раскрывать ученикам и воспитанникам, посредством наставничества и веры в них, их способности, таланты, помогать оттачивать мастерство. И в то же время это – передача богатого опыта, и понимание того, что психологические знания способствует формированию психологической культуры, и это – часть большой жизни каждого человека и общества в целом.

Руке Х.Т. Шерьяздановой принадлежит более 250 научных публикаций, более 30 учебников и учебных пособий. Но дело, разумеется, не в их количестве. Труды ученого заложили основы таких научных направлений, как психология общения, а позже - модернизация образования в Республике Казахстан и инновационные подходы в системе образования РК.

В своих трудах Х.Т. Шерьязданова отразила анализ реальной практики применения специалиста-психолога в различных областях образования, указала на резервные возможности повышения эффективности деятельности педагога-психолога как творчески работающую личность, обладающую индивидуальными возможностями и способностями.

Ее неутомимая научно-педагогическая деятельность была увенчана многочисленными наградами, среди которых: «Отличник образования Казахской ССР», медаль «Ерең еңбегі үшін», звание «Қазақстан сіңірген қайраткері», «Лучший преподаватель года» (2005 - 2014).

Как ученый Х.Т. Шерьязданова неутомима. Ее статьи в специальных журналах появляются одна за другой: Москва, Санкт-Петербург, Ярославль, Ташкент и многие другие. Отмечу, что ее труды интересны и с пользой изучаются теми, для кого они предназначены. Уверена, такие качества ученого Х.Т. Шерьяздановой, как целеустремленность, высокое чувство долга перед Отечеством, желание делать все на достойном уровне, доброжелательность, чуткость, безупречность в трудолюбии, широта и глубина научного мышления остаются для нас примером жизненного и профессионального пути.

Исхакова Эльзара Варисовна,

кандидат психологических наук, старший преподаватель
кафедры педагогики, психологии и социальных дисциплин
Академии Кайнар г. Алматы

Колесникова Галина Афанасьевна

кандидат педагогических наук, доцент, член-корреспондент Международной академии наук педагогического образования (МАНПО)

Колесникова Галина Афанасьевна родилась в 1959 году в г. Петропавловске Северо-Казахстанской области. С 1974 по 1978 год обучалась в Петропавловском музыкальном училище на дирижёрско-хоровом отделении. В 1978 году поступила на музыкально-педагогический факультет Петропавловского педагогического института и после окончания (1982) была распределена на кафедру постановки голоса.

В июне 2005 года успешно защитила диссертацию на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по теме «Профессиональная компетенция будущего учителя в освоении вокально-хоровой музыки». Научный руководитель – доктор педагогических наук, профессор Джердималиева Ритта Рамазановна. В 2007 году выпустила монографию «Профессиональная компетенция учителя музыки: теория и практика», в 2011 учебное пособие «История и теория музыкального образования», имеет 10 учебно-методических пособий. С мая 2005 года заведует кафедрой музыкальных дисциплин. Колесникова Г.А. имеет более 100 публикаций в различных изданиях, принимала участие в международных (Казахстан, Россия), республиканских и региональных научно-практических конференциях. Научные статьи опубликованы в научных и научно-методических журналах: Республиканский научно-методический журнал «Педагогика и психология», Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки»; информационно-методический вестник РИПК СО «Менеджмент в образовании»; Республиканский научно-методический журнал «Профессионал Казахстана», «Білім-образование» и др., журналах с ненулевым импакт-фактором (РИНЦ) – «Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – Серия: Педагогика, Психология», «Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук» и др.

Член-корреспондент Международной академии наук педагогического образования (МАНПО), входит в состав РАСН (Российская ассоциация содействия науке), в комиссию по взаимодействию науки, искусства и образования. В составе члена международного Научного совета по проблемам истории музыкального образования, участвует в реализации международного проекта «История музыкального образования: новые исследования», выступала с научными докладами на сессиях (Пермь, Екатеринбург, Курск, Москва, Воткинск).

Активно сотрудничает с вузами Казахстана и России, в качестве председателя ГАК, чтения лекций (Семипалатинский государственный педагогический институт), а также участвуя в работе международных и республиканских конференций (Астана, Москва и др.). Колесникова Г.А. прошла зарубежную стажировку в Валенсийском политехническом университете (Валенсия, Испания).

Колесникова Г.А. является членом Республиканского УМС по специальности «Музыкальное образование». По её инициативе совместно с департаментом образования и с Советом директоров школ-искусств, детских музыкальных школ, общеобразовательных школ в течение 10 лет проводятся семинары для педагогов-музыкантов города, области на государственном и русском языках по актуальным проблемам культуры и музыкально-художественного образования. Систематически оказывает организационно-методическую помощь учителям школ в проведении и подготовке открытых уроков по музыке, конкурсов, фестивалей детского вокально-хорового исполнительства.

Галина Афанасьевна активно работает со студентами по линии СНО, является научным руководителем ряда курсовых и дипломных работ, которые заняли призовые места на Республиканских конкурсах НИРС. Руководила подготовкой студентов, занимавших призовые места на Республиканских студенческих Олимпиадах /Борсукова С. (2007), Маркина И. (2009), Брагина А. (2011), Шныцарь Д. (2012), Садаев А. (2015)/.

По инициативе Колесниковой Г.А. на протяжении многих лет проводится Областной конкурс вокального исполнительства «Тан Шолпан».

Награждена грамотами ректора университета; благодарственным письмом РУМС РК (КазГосЖенПУ) за активное участие в работе учебно-методической комиссии (2009); дипломом методиста за подготовку призёра III Республиканской студенческой олимпиады; почетной грамотой министра образования и науки РК (2012); благодарностью Акима СКО (2015); благодарственным письмом за подготовку участников II Международного конкурса «Волшебный путь искусства» (Алматы); дипломом за подготовку Лауреатов I Международного конкурса имени Ядвиги Щепановской (Омск).

СЛОВО ОБ УЧИТЕЛЕ

*Твой учитель не тот, кто тебя учит,
а тот, у кого учишься ты.*

Ричард Бах

БАЛТАБАЕВ Марат Хамитович
(1940-2008) – доктор педагогических наук, профессор, заслуженный работник культуры РК.

25 октября 2019 года на кафедре Музыкального образования и хореографии института Искусств, культуры и спорта состоялось торжественное открытие аудитории имени доктора педагогических наук, профессора Марата Хамитовича Балтабаева. Данное мероприятие было организовано силами выпускников музыкально-педагогического факультета 1994 года.

Почетными гостями были супруга Марата Хамитович – Екатерина Козыбаевна Балтабаева, его дочь Айгуль, родные братья и сестры. Словами воспоминаниями выступили друзья, соратники, коллеги М.Х. Балтабаева, видные ученые Республики Казахстан: казахстанский общественный деятель, культуролог, кандидат филологических наук Мурат Ауэзов, культуролог, доктор исторических наук Марат Семби, доктор психологических наук, профессор Жамиля Намазбаева, солист вокально-инструментального ансамбля «Айгуль» доктор педагогических наук Менсулу Джексембекова, коллега доцент Алия Умурзакова и многие другие.

Замечательный музыкант, уважаемый профессор, любимый педагог, художественный руководитель, большой знаток музыки, специалист в области музыкальной педагогики и культурологии, Марат Хамитович, в 1966 году окончив Московский государственный институт культуры, посвятил себя музыке и творчеству.

Долгое время с 1966 по 1986 года он занимался педагогической деятельностью, работая на музыкально-педагогическом факультете Казахского государственного женского педагогического института (ныне Казахского государственного женского педагогического университета) в качестве ассистента, преподавателя, старшего преподавателя, доцента, заведующего кафедрой и декана. В этот период он опубликовал более 40 п.л. научно-методических трудов, защитил кандидатскую диссертацию на тему «Народно-музыкальное творчество казахов как средство эстетического воспитания студенческой молодежи».

Большим начинанием в его жизни организация студенческого ансамбля «Айгуль», который завоевал большую популярность и стал известным не только в нашей стране, но и за рубежом.

Эти годы знаменуются тем, что он организовал из девушек-казашек вокально-инструментальный ансамбль «Айгуль», в переводе означающий «лунный цветок». Находясь под впечатлением от популярного в те года фильма с участием Мерелин Монро «В джазе только девушки», Марат Хамитович решил создать свой женский коллектив своего рода джаз-бенд, собрав в ее коллектив молодых, красивых, увлеченных музыкальным искусством, талантливых участниц. Репертуар начинался с песни «Айгуль», который метр посвятил своему

детищу, она и стала в последствии, гимном этого молодого коллектива. Оригинальностью вокально-инструментального ансамбля стало преемственность народных музыкальных традиций с современным музыкальным направлением. Произведения звучали в широком диапазоне музыкальных инструментов в сопровождении домбры, шанкобызе, электрооргана, электрогитары и саксофона, многоголосным пением, использованием традиционных народных мелодий и современных метро-ритмических особенностей. Сам Марат Хамитович писал песни, делал обработки и переложения для своего коллектива.

С богатым музыкальным репертуаром ВИА «Айгуль» гастролировала не только на просторах Казахстана, но и за рубежом. Они давали концерты в Германии, Польше, Франции, Югославии, Японии, Египте и Монголии. Ансамбль был лауреатом Всесоюзного телевизионного конкурса «Алло, мы ищем таланты» (1969); удостоен звания «Народный художественный коллектив» (1975); лауреатом премии Ленинского комсомола (1977). Позднее группа распалась, но творческие связи между ее участниками продолжаются. В канун празднования 60-летия Казахского государственного женского педагогического института, на базе которого «Айгуль» родился и процветал, состав возродился следующими участниками, среди которых известные научные и педагогические деятели. Это академик Международной академии наук педагогического образования, доктор педагогических наук, профессор Сахипжамал Узакбаева (рит-гитара), доктор педагогических наук, профессор Менсулу Исакова (саксофон), профессор Галина Карамолдаева (солистка, соло-гитара), педагоги Айгерим Даирбаева (бас-гитара), Акмарал Артыкова (синтезатор), Гулзада Бектеолова (ударные), доцент Роза Ерназарова и Карлыгаш Муртазина (солисты ансамбля).

В этом году ансамбль отметил свой 50-летний юбилей, который прошел в южной столице в стенах ГАТОБ имени Абая. На концерте исполнялись песни прошлых лет, где наряду с известными произведениями, звучали также песни в аранжировке композитора Марата Хамитовича Балтабаева.

В дальнейшем его жизнь связала с еще одним удивительным вузом. Это был первый педагогический вуз страны и тогда он именовался как Алматинский государственный университет имени Абая (АГУ им.Абая), в котором с 1986 по 1995 года М.Х. Балтабаев проработал в качестве заведующего кафедрой, а потом уже и деканом факультета музыки, хореографии и народного искусства. За этот период была создана и апробирована концепция художественно-эстетического воспитания учащейся молодежи и программа «Елім-ай». Именно это направление послужило в выборе темы докторской диссертации «Основы музыкально-эстетического воспитания учащейся молодежи средствами казахской традиционной художественной культуры», которую Марат Хамитович Балтабаев успешно защитил и организовал своеобразную авторскую школу на стыке педагогики, музыки, художественной культуры и культурологии.

В 1995 по 1998 года, работая директором республиканского научно-исследовательского центра проблем культуры, он выпустил монографии «Казахская традиционная художественная культура в системе образования» (1994) и «Современная художественная культура Казахстана: гносеология, преемственность, перспективы» (1998). Позднее вышло учебное пособие «Педагогическая культурология» (2000) и электронный учебник «Музыка». На протяжении всей своей научно-педагогической и исследовательской деятельности он вел активную позицию учителя-новатора, методолога и культуролога, опубликовав ряд статей на страницах популярных журналов Республики Казахстан и выступая во многих международных, региональных и республиканских научно-теоретических и практических конференциях, форумах и симпозиумах.

М.Х. Балтабаев также был известен как общественный деятель и научный руководитель. С 1995 по 1998 года М.Х. Балтабаев работал заведующим лабораторией развития этнокультурологического образования и директором информационного центра казахской

академии образования имени Алтынсарина Министерства образования и науки РК. В 1995-1999 гг. работал в качестве эксперта по психолого-педагогическим наукам ВАК РК, с 1997 г. был председателем экспертного Совета по педагогике и членом диссертационных Советов по защите диссертаций специальностей педагогики музыкального образования, искусствоведения и культурологии.

Эти годы – годы научной работы и наставничества. Под руководством Марата Хамитовича защитили диссертации его ученики и продолжатели его художественно-эстетической концепции педагогического образования республики: Бекзада Утемуратов, Жасыралы Енсепов, Алма Кожахметова, Лаура Какимова и другие.

В этот период своей жизни им изданы основные его научные труды. Наиболее крупные публикации это: «Фольклор және вокалды аспаптық ансамбльдер» (1989), «Қазақ халық музыкасы және студент жастар» (1991), монография «Современная художественная культура Казахстана: гносеология, преемственность, перспективы» (1997), «Казахская традиционная художественная культура Казахстана» (1998).

За долгую безукоризненную научно-педагогическую деятельность Балтабаев М.Х. стал Лауреатом Премии ВЦСПС (1976), ему было присвоено почетное звание «Заслуженный деятель культуры» (1980), действительный член Международной академии наук (СПб, 1996), почетный гражданин г. Дархан (Монголия), был награжден значком «Отличник народного образования РК (1990).

Вклад Марата Хамитовича в руководство и организацию музыкально-педагогического факультета огромен. В 1989 году кафедра «Музыки» существовавшая тогда при ПМНО, была преобразована в факультет и первым его руководителем был М.Х. Балтабаев. Были открыты три отделения, готовившие специалистов на казахском, русском и уйгурском языках. У истоков стояли преподаватели А.А. Манаспаева, Т.Кышкашбаев, Н.А. и М.В. Быковских, А.И. Умурзакова, В.А. Лагодин и другие.

В рамках данного мероприятия выпускники создали документальный фильм «Ұстазға тағзым», посвященный памяти своего учителя-наставника и руководителя, и показали концерт, на котором выступили выпускники разных лет – Рамазан Стамгазиев, Медеу Арынбаев, солист фольклорно-этнографического ансамбля «Қоныр» Махаббат Мыктыбеков, хореограф Гульбахрам Ибрагимов и другие.

Всем своим творческим и неутомимым педагогическим трудом Марат Хамитович доказал, что музыка, искусство, культура – это великое дело и миссия, которую он безукоризненно выполнил. Стержнем его деятельности была концепция, которая на сегодняшний день не утратила своей актуальности, а наоборот возвысилась и тесно перекликается с духовно-культурными направлениями, указанные в национальной идеи «Мәңгілік Ел» и государственной программе «Рухани жаңғыру». Это удивительное явление – редкий сплав искусства и науки, что еще раз показывает, что идея учителя живет.

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

Абдыхалыкова Жазира Есенкелдіқызы – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, PhD доктор, *zhazkenti@mail.ru*

Абибулаева Айжан Будановна – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, *asyoka93@gmail.com*

Аканова Жанель Маратбековна – С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті, психология магистрі, *svetaya_80@mail.ru*

Акрамова Әлия Смагулқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, Алматы Университетінің педагогика және психология кафедрасының доценті

Алшынбаев Кулалбек Ильясович – педагогика ғылымдарының кандидаты, университет доценті, Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, *kulalbek@mail.ru*;

Асанова Сабыркуль Жайлаубекқызы – техника ғылымдарының докторы, өнертану профессор, «Сымбат» дизайн және технология академиясы

Ахметова Кымбат Касымовна – педагогика ғылымының кандидаты «ӨРЛЕУ» Біліктілікті арттыру ұлттық орталығы АҚ филиалы Астана қаласы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты, *ahmetova_kymbat@mail.ru*

Ахметов Нурлан Каркенұлы – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *akhmetov.karken-uly@mail.ru*

Барабанова Елена Ивановна – С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті, психология ғылымдарының кандидаты, доценті, *anb777@yandex.ru*

Бейкитова Альбина Нұрахметқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 6D011600 – География мамандығының 3-курс докторанты, *ban_1985@mail.ru*

Байнеш Шолпан Борантайқызы – педагогика ғылымдарының докторы, доцент, Алматы университеті

Бейсембаева Мария Маратовна – магистрант, «Тұран-Астана» университеті, *eliff_kair567@mail.ru*

Беков Арын Асенұлы – магистр, аға оқытушы, Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті.

Блинов Михаил Алексеевич – Санкт-Петербург гуманитарлық кәсіподақ университетінің Алматыдағы филиалының доценті, *mablinov@mail.ru*

Дергачёва Евгения Владимировна – С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті, психология ғылымдарының кандидаты, доценті, *eugenia735@mail.ru*

Джанзақова Шолпан Исағалиқызы – Х.Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор м.а., педагогика кафедрасының меңгерушісі, *sholpan.dzhanzakova@mail.ru*

Досбенбетова Анара Шаймахановна – педагогика ғылымдарының докторы, доцент, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті *anarados56@mail.ru*

Ермағанбетов Мубарак Ермағанбетұлы – химия ғылымдарының докторы, профессор, Алматы университеті

Жумабаева Айжамал Мыктыбекқызы – М.Х.Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, ғалым хатшы, *aijamaljumabaeva@mail.ru*

Жундыбаева Тұрархан Нұрмұханқызы – педагогикалық ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы ҚазҰПУ, *turarkhan.2011@mail.ru*

Исалиева Сауле Темирбаевна – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *salia72@mail.ru*

Жусупбекова Гульсара Галимбековна – PhD докторанты, ХАА корреспондент-мүшесі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *uk.gulsara74@mail.ru*

Зейнелова Айгуль Ерденовна – «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы «Ақмола облысы бойынша педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты», педагогика ғылымдарының магистрі, luna.1963@mail.ru

Иманбаев Серик Марденович – құқықтық ғылымдарының кандидаты, профессор, «Тұран-Астана» университеті, esirgep57@mail.ru

Кабиева Тұрсынғұл Қойшыбайқызы – Т.К.Жургенов атындағы қазақ ұлттық өнер академиясының 2 курс докторанты, Kabiyeva2505@gmail.com

Казмамбетова Алина Айсултановна – магистр, аға оқытушы, Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті.

Қалдыбекова Рәзия Елтүзерқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің 6D011600-География мамандығының 2-курс докторанты, razia-75@mail.ru

Кангужина Касия Мурзахметовна – биология ғылымдарының кандидаты, профессор, М. Қозыбаев атындағы Солтүстік-Қазақстан мемлекеттік университеті, k_m_49@mail.ru

Караев Есет Жаумбаевич – экономика ғылымдарының магистрі, «MLS-Group» консалтинг компаниясының бас директоры, 10-11 сыныптарға арналған «Кәсіпкерлік және бизнес негіздері» ОӘК авторы, 2019, eshekn@mail.ru

Карауылбаев Сапарғали Калымбетұлы – М.Х.Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Ph.D., қолданбалы информатика және бағдарламалау кафедрасының доценті, saparkalymbet@mail.ru

Қасаболат Айгүл Жапарбекқызы – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 6D010300-Педагогика және психология мамандығының 2-курс докторанты, kasabolata@gmail.com

Касымова Гүлжайна – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, zhaina.kassym@gmail.com

Кобдикова Жанартай Уажитовна – Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының докторы, доцент, «Арман-ПВ» баспасының ғылыми жетекшісі, zhuk53@mail.ru

Кошербаева Айгерим Нуралиевна – педагогикалық ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, aigera63@mail.ru

Кенжеғалиева Гүлназ Шарапқызы – Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

Куатов Азат Кадырович – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығы 2-курс докторанты, kuatovak@gmail.com

Кулиева Разия Эльхановна – Әзербайджан білім институты (Баку, Әзербайджан)

Куралбаева Алия Ахметкаримовна – Хожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, PhD, доцент м.а., kural-aliya84@mail.ru

Масимова Хуршидам Ташболатовна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика және психология кафедрасының 2-курс докторанты, masimovaxurshida@mail.ru

Масырова Римма Рамазановна – педагогикалық ғылымдарының докторы, профессор, Еуразиялық технологиялық университет

Мацкевич Ирина Константиновна – С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті, психология ғылымдарының кандидаты, доценті, imatskevich@mail.ru

Медетбаева Салима Адамбекқызы – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, salimat@mail.ru

Мырзалинова Алма Жәкімқызы – М. Қозыбаев атындағы Солтүстік-Қазақстан мемлекеттік университеті педагогика ғылымдарының докторы, профессор, *M_alma60@mail.ru*

Нұрбақытов Аңсаған Нұрбақытұлы – Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

Савельева Виктория Вячеславовна – PhD 3 курс докторанты, Еуразиялық технологиялық университет

Стельмах Светлана Александровна – С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті, психология ғылымдарының кандидаты, доценті, *stelmah_svetlana@mail.ru*

Стукаленко Нина Михайловна – «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалы «Ақмола облысы бойынша педагог қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты», педагогика ғылымдарының докторы, профессор, *nms.nina@mail.ru*

Тастанбекова Қуаныш Еспергеновна – PhD, Университет Цукуба білім институты салыстырмалы педагогика және халықаралық білім кафедрасының аға, *kuanysh26@human.tsukuba.ac.jp*

Тастанов Әділбай Жұматайұлы – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, *tastanov_70@mail.ru*;

Тоқтанова Асель Керимовна – жалпы университеттік шетел тілдер кафедрасының оқытушысы, пед.ғ.магистрі, І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, *assel_miledi83@mail.ru*

Уәлиева Назым Төлеубекқызы – М. Қозыбаев атындағы Солтүстік-Қазақстан мемлекеттік университет 6D010300-Педагогика және психология мамандығы бойынша философия докторы (PhD), *nazym.85.kz@mail.ru*

Уалиева Сауле Айткалиевна – Жалпы университеттік шетел тілдер кафедрасының аға оқытушысы, магистр, І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, *ualievas@list.ru*

Умаров Асхат Амангельдиевич – Ұлттық қорғаныс университеті, *gulmira.umarova.2015@mail.ru*

Хорғасбай Еңлік Тохполатқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 6D011600 – География мамаудығының 2 курс докторанты, *enlik1@mail.ru*

Щерба Наталия Сергеевна – Ивана Франко атындағы Житомирский мемлекеттік университеті, (Украина, Житомир) *scherbanatasha@gmail.com*.

Наши авторы

Абдыхалыкова Жазира Есенкелдиевна – Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, PhD доктор, *zhazkenti@mail.ru*

Абибулаева Айжан Будановна – доктор педагогических наук, профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, *asyoka93@gmail.com*

Аканова Жанель Маратбековна – магистр психологии, Восточно-Казахстанский государственный университет имени С. Аманжолова, *svetaya_80@mail.ru*

Акрамова Алия Смагуловна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и психологии Университета Алматы

Алшынбаев Кулалбек Ильясович – кандидат педагогических наук, и.о. доцента, Региональный социально-инновационный университет, *kulalbek@mail.ru*;

Асанова Сабыркуль Жайлаубековна – доктор технических наук, профессор искусствоведения, «Сымбат» дизайн және технология академиясының президенті

Ахметова Қымбат Қасымовна – кандидат педагогических наук, Филиал АО «НЦПК«Өрлеу» «Институт повышения квалификации педагогических работников по городу Астана, *ahmetova_kymbat@mail.ru*

Ахметов Нурлан Каркенович – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *akhmetov.karken-uly@mail.ru*

Барабанова Елена Ивановна – кандидат психологических наук, доцент, Восточно-Казахстанский государственный университет имени С. Аманжолова, *anb777@yandex.ru*

Бейкитова Альбина Нурахмятовна – докторант 3-курса по специальности 6D011600-География Казахского национального педагогического университета имени Абая, *ban_1985@mail.ru*

Бәйнеш Шолпан Борантайқызы – доктор педагогических наук, доцент, Университет Алматы

Бейсембаева Мария Маратовна – магистрант, университет «Туран-Астана», *eliff_kair567@mail.ru*

Беков Арын Асенович – магистр, старший преподаватель, Региональный социально-инновационный университет

Блинов Михаил Алексеевич – доцент кафедры социально-культурных технологий, Алматинский филиал НОУ ВПО Санкт-Петербургский гуманитарный университет профсоюзов, *mablinov@mail.ru*

Дергачева Евгения Владимировна – кандидат психологических наук, доцент, Восточно-Казахстанский государственный университет имени С. Аманжолова, *eugenia735@mail.ru*

Джанзакова Шолпан Исагалиевна – заведующий кафедрой педагогики Атырауского государственного университета имени Х.Досмухамедова, доктор педагогических наук, и.о.профессора, *sholpan.dzhanzakova@mail.ru*

Досбенбетова Анара Шаймахановна – доктор педагогических наук, доцент Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, *anarados56@mail.ru*

Ермаганбетов Мубарак Ермаганбетович – доктор химических наук, профессор, Университет Алматы

Жумабаева Айжамал Мыктыбекқызы – кандидат педагогических наук, ученый секретарь Таразского государственного университета имени М.Х.Дулати, *aijamaljumabaeva@mail.ru*

Жұндыбаева Турархан Нурмахановна – кандидат педагогических наук, КазНПУ имени Абая, *turarkhan.2011@mail.ru*

Исалиева Сауле Темирбаевна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *salia72@mail.ru*

Жусупбекова Гульсара Галимбековна – докторант PhD, член-корреспондент Международной Академии Информатизации, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, uk.gulsara74@mail.ru

Зейнелова Айгуль Ерденевна – магистр педагогических наук, филиал АО «НЦПК «Өрлеу» «ИПК ПР по Акмолинской области», luna.1963@mail.ru

Иманбаев Серик Марденович – кандидат юридических наук, профессор, университет «Туран-Астана», esirgep57@mail.ru

Кабиева Тұрсынғұл Қойшыбайқызы – докторант 2 курса Казахской национальной академии искусств имени Т.К.Жургенова, Kabiyeva2505@gmail.com

Казмамбетова Алина Айсултановна – магистр, старший преподаватель, Региональный социально-инновационный университет

Калдыбекова Разия Елгузеровна – докторант 2-курса по специальности 6D011600-География Казахского национального педагогического университета имени Абая, razia-75@mail.ru

Кангужина Касия Мурзахметовна – кандидат биологических наук, профессор, Северо-Казахстанский государственный университет имени М. Козыбаева, k_m_49@mail.ru

Караев Есет Жаумбаевич – магистр экономических наук, генеральный директор консалтинговой компании «MLS-Group», автор УМК «Основы предпринимательства и бизнеса» для 10-11 кл., 2019, eshesn@mail.ru

Карауылбаев Сапаргали Калымбетулы – Ph.D., доцент кафедры прикладной информатики и программирования Таразского государственного университета имени М.Х.Дулати, saparkalymbet@mail.ru

Касаболат Айгуль Жапарбековна – Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, докторант 2 курса специальности 6D010300-Педагогика и психология kasabolata@gmail.com

Касымова Гулжайна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, zhaina.kassym@gmail.com

Кобдикова Жанартай Уажитовна – доктор педагогических наук, доцент, Казахский национальный женский педагогический университет; научный руководитель издательства «Арман-ПВ», zhuk53@mail.ru

Кошербаева Айгерим Нуралиевна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, aigera63@mail.ru

Кенжегалиева Гулназ Шараповна – Атырауский государственный университет им. Х.Досмухамедова

Куатов Азат Кадырович – докторант 2-го курса специальности «Социальная педагогика и самопознание», Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, kuatovak@gmail.com

Кулиева Разия Эльхановна – Институт Образования Азербайджанской Республики

Куралбаева Алия Ахметкаримовна – PhD, и.о. доцента, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, kural-aliya84@mail.ru

Масимова Хуршидам Ташболатовна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант 2 курса кафедры педагогики и психологии. masimovaxurshida@mail.ru

Масырова Римма Рамазановна – доктор педагогических наук, профессор, Евразийский технологический университет

Мацкевич Ирина Константиновна – кандидат психологических наук, доцент, Восточно-Казахстанский государственный университет имени С. Аманжолова, imatskevich@mail.ru

Медетбаева Салима Адамбековна – докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, salimat@mail.ru

Медетбаева Салима Адамбекқызы – докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, salimat@mail.ru

Мурзалинова Алма Жакимовна – доктор педагогических наук, профессор, Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, M_alma60@mail.ru

Нурбакитов Ансаган Нурбакитович – Атырауский государственный университет имени Х. Досмухамедова

Нурмуханбетова Ардагүл Нурмуханбетовна – Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, докторант специальности «Социальная педагогика и самопознание», arda.nur76@mail.ru

Өмірзақова Ләззат Қайыржанқызы – старший преподаватель, Западно-Казахстанский государственный университет имени М. Утемисова

Ордабаева Жанна Жаксылыковна – кандидат педагогических наук, доцент, Северо-Казахстанский государственный университет имени М. Козыбаева, zhanna.orda@list.ru

Пустовалова Наталья Ивановна – кандидат педагогических наук, доцент, Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, nata_pustovalova@mail.ru

Савельева Виктория Вячеславовна – докторантка 3-го курса PhD, Евразийский технологический университет

Стельмах Светлана Александровна – кандидат психологических наук, доцент, Восточно-Казахстанский государственный университет имени С. Аманжолова, stelmah_svetlana@mail.ru

Стукаленко Нина Михайловна – доктор педагогических наук, профессор, филиал АО «НЦПК «Өрлеу» «ИПК ПР по Акмолинской области», nms.nina@mail.ru

Тастанбекова Куаныш Еспергеновна – PhD, старший преподаватель кафедры сравнительной педагогики и международного образования института образования Университета Цукуба, Япония. Эл. адрес: kuanysh26@human.tsukuba.ac.jp

Тастанов Адилбай Жуматаевич – кандидат педагогических наук, доцент, Региональный социально-инновационный университет, tastanov_70@mail.ru;

Токтанова Асель Керимовна – преподаватель общеуниверситетской кафедры иностранных языков, магистр пед. наук, Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова, assel_miledi83@mail.ru

Уалиева Назым Толеубековна – доктор философии (PhD) по специальности 6D010300 – Педагогика и психология, Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева, nazym.85.kz@mail.ru

Уалиева Сауле Айткалиевна – старший преподаватель общеуниверситетской кафедры иностранных языков, магистр пед. наук, Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова, ualievas@list.ru

Умаров Асхат Амангельдиевич – Национальный университет обороны, gulmira.umarova.2015@mail.ru

Хоргасбай Енлик Тохполатовна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант 2 курса по специальности 6D011600 – География enlik1@mail.ru

Щерба Наталия Сергеевна – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, кафедра межкультурной коммуникации, Украина, Житомир. Кандидат педагогических наук, доцент, доцент. scherbanatasha@gmail.com.

OUR AUTHORS

Abdykhalykova Zhazira – L.N. Gumilyov Eurasian National University, PhD., doctor, *zhazkenti@mail.ru*

Abibulayeva Aizhan – Doctor of Pedagogical Sciences, Eurasian National University named after L.N.Gumilyov, *asyoka93@gmail.com*

Akanova Zhanel – master of psychology, S. Amanzholov East Kazakhstan state University, *svetaya_80@mail.ru*

Akramova Aliya – the candidate of pedagogical sciences, docent of department of pedagogy and psychology University of Almaty

Alshynbayev Kulalbek – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Regional Social Innovation University, *kulalbek@mail.ru*;

Asanova Sabyrcul – Doctor of Technical Sciences, Professor of Art History, President of the Symbat Academy of Design and Technology

Akhmetova Kymbat – candidate of pedagogic sciences. Branch of JSC «National center for professional development «Orleu» Institute for professional development of Astana city», *ahmetova_kymbat@mail.ru*

Akhmetov Nurlan – Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *akhmetov.karken-uly@mail.ru*

Barabanova Elena – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, S. Amanzholov East Kazakhstan State University, *anb777@yandex.ru*

Beikitova Albina – 3-year doctoral student in the specialty 6D011600-Geography, Abay Kazakh national pedagogical University, *ban_1985@mail.ru*

Buinesh Sholpan – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the University of Almaty

Beisembayeva Maria – master student, «Turan-Astana» University, *eliff_kair567@mail.ru*

Bekov Aryn – Master, Senior Lecturer, Regional Social Innovation University

Blinov Mikhail – the senior lecturer of the department of social cultural technologies, Almaty branch of the Saint-Petersburg Humanitarian University of Trade Unions, *mablinov@mail.ru*

Dergacheva Yevgeniya – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, S. Amanzholov East Kazakhstan State University, *eugenia735@mail.ru*

Dzhanzakova Sholpan – Atyrau State University after Kh. Dosmukhamedov, Doctor of pedagogical science, professor, *sholpan.dzhanzakova@mail.ru*

Dosbenbetova Anara – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, South Kazakhstan State Pedagogical University, *anarados56@mail.ru*

Ermaganbetov Mubarak – Doctor of Chemical Sciences, Professor, University of Almaty

Zhumabaeva Aizhamal – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Taraz State University M.Kh.Dulaty, *aijamaljumabaeva@mail.ru*

Zhundibayeva Turarkhan – candidat of pedagogical sciences, Abai Kazakh National Pedagogical University, *turarkhan.2011@mail.ru*

Issaliyeva Saule – doctoral student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *salia72@mail.ru*

Zhussupbekova Gulsara – PhD student, corresponding member of the IIA, Abai Kazakh National Pedagogical University, *uk.gulsara74@mail.ru*

Zeinelova Aigul – master of education, Branch of jsc «National center for professional development «Orleu» «Institute for professional development of Akmola region», *luna.1963@mail.ru*

Imanbayev Serik – Candidat of law sciences, professor, «Turan-Astana» University, *esirgep57@mail.ru*

Kabiyeva Tursyngul – 2nd year PhD Student of Kazakh national academy of arts named after T.K. Zhurgenov, *Kabiyeva2505@gmail.com*

Kazmambetova Alina – Master, Senior Lecturer, Regional Social Innovation University

Kaldybekova Razia – 2-year doctoral student in the specialty 6D011600-Geography, Abay Kazakh national pedagogical University, *razia-75@mail.ru*

Kanguzhina Kasiya – candidate of biological sciences, professor, M. Kozybayev North-Kazakhstan state university, *k_m_49@mail.ru*

Karaev Eset – master of Economics, General Director of consulting company «MLS-Group», The author of the textbook for secondary school «Basics of entrepreneurship and business» for grades 10-11, 2019, *eshekn@mail.ru*

Karauylbayev Sapargali – Ph.D., associate professor, Taraz State University M.Kh.Dulaty, *saparkalymbet@mail.ru*

Kassabolat Aigul – Eurasian national University named after L.N. Gumilyov, doctoral student of 2 course specialty 6D010300-pedagogy and psychology *kasabolata@gmail.com*

Kassymova Gulzhaina – doctoral student, Abai Kazakh National Pedagogical University, *zhaina.kassym@gmail.com*

Kobdikova Zhanartay – Doctor of pedagogical Sciences, professor, Kazakh national women’s pedagogical University, scientific Director of the publishing house «Arman-PV», *zhuk53@mail.ru*

Kosherbayeva Agerim – Doctor of pedagogical sciences, professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, *aigera63@mail.ru*

Kenzhegalieva Gulnaz – Atyrau State University after Kh.Dosmukhamedov

Kuatov Azat – 2nd year course student of the specialty «Social pedagogy and self-knowledge», Eurasian National University named after L.N.Gumilyov, *kuatovak@gmail.com*

Guliyeva Raziya – Institute of Education of the Republic of Azerbaijan

Iskakova Aliya – PhD, Acting Associate Professor, Khoja Ahmet Yasawi International Kazakh-Turkish University, *kural-aliya84@mail.ru*

Masimova Khurshidam – Kazakh National Pedagogical University named after Abay, PhD 2-year student of the Department of Pedagogy and Psychology, *masimovaxurshida@mail.ru*

Massyrova Rimma – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Eurasian Technological University

Matckevich Irina – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, S. Amanzholov East Kazakhstan State University, *imatskevich@mail.ru*

Medetbayeva Salima – doctoral student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *salimam@mail.ru*

Murzalinova Alma – Doctor of Pedagogical Sciences, North-Kazakhstan state university named after M. Kozybayev, *M_alma60@mail.ru*

Nurbakitov Ansagan Atyrau State University after Kh.Dosmukhamedov

Nurmukhanbetova Ardagul – L.N. Gumilyov Eurasian National University , Specialty: 6D010300 - «Social pedagogy and self-knowledge, PhD candidate, *arda.nur76@mail.ru*

Umirzakova Lyazzat – senior lecturer, Makhambet Utemisov West Kazakhstan State University

Ordabayeva Zhanna – candidate of pedagogical sciences, associate professor, M. Kozybayev North-Kazakhstan state university, *zhanna.orda@list.ru*

Pustovalova Natalya – candidate of pedagogical sciences, associate professor, North-Kazakhstan state university named after M.Kozybayev, *nata_pustovalova@mail.ru*

Savelyeva Victoriya – Doctoral Candidate of the 3rd year training Eurasian Technological University

Stelmakh Svetlana – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, S. Amanzholov East Kazakhstan State University, *stelmah_svetlana@mail.ru*

Stukalenko Nina – doctor of pedagogy, professor, Branch of jsc «National center for professional development «Orleu» «Institute for professional development of Akmola region», *nms.nina@mail.ru*

Tastanbekova Kuanysh – assistant professor, University of Tsukuba, Institute of Education, laboratory of comparative and international education, Japan. E-mail: *kuanysh26@human.tsukuba.ac.jp*

Tastanov Adilbay – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Regional Social Innovation University, *tastanov_70@mail.ru*;

Toktanova Assel – teacher of university-wide department of foreign languages, master of pedagogical sciences, Zhetysu state university named after I. Zhansugurov. *assel_miledi83@mail.ru*

Ualyeva Nazym – Associate Professor Doctor of Philosophy (PhD) in the specialty 6D010300 – Pedagogy and Psychology, North-Kazakhstan state university named after M. Kozybayev, *nazym.85.kz@mail.ru*

Ualyeva Saule – senior teacher of university-wide department of foreign languages, master of pedagogical sciences, Zhetysu state university named after I. Zhansugurov

Umarov Askhat – National Defense University, *gulmira.umarova.2015@mail.ru*

Khorgasbay Yenglik – Kazakh National Pedagogical University named after Abai, (Almaty, Kazakhstan) PhD doctor of 2 nd course , 6D011600 – Geography, *enlik1@mail.ru*

Shcherba Nataliia – Zhytomyr State Ivan Franko University, the Chair for Cross-cultural Communication, Ukraine, Zhytomyr. Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Docent. *schurbanatasha@gmail.com*.

МАЗМҰНЫ

Педагогиканың және психологияның әдіснамасы мен теориясы

Кобдикова Ж.У., Караев Е.Ж. ЖОО білім беру үрдісінің сапасын мониторингтеу.....	5
Тастанбекова Қ.Е. Жапонияның білім саласындағы тіл саясаты: жапон тіліне екінші тіл ретінде және ағылшын тіліне шет тіл ретінде оқутудың мәселері	12
Қуатов А.К., Абибулаева А.Б. Сотталғандарды қайта әлеуметтендіру әлеуметтік және психологиялық-педагогикалық факторлар.....	22
Масимова Х.Т. Жаңартылған білім беру жағдайында педагогтардың бағалау әрекетінің мәні, мазмұны, құрылымдық ерекшеліктері.....	29

Білім беру саласындағы инновациялар

Бидайбеков Е.Ы., Пак Н.И., Бостанов Б.Ғ., Қожағұл А.Т. Мектепке робототехникадан мұғалім дайындаудың маңыздылығы және оны оқытудың мазмұны.....	42
Досбенбетова А.Ш. Инновациялық технологиялар негізінде оқушылардың экономикалық мәдениетін қалыптастыру.....	50
Қасаболат А.Ж. Жобалық іс-әрекет негізі ретінде болашақ педагогтің жобалық құзыреттілігін дамыту.....	61
Массырова Р., Савельева В. Жобалау қызметі білім берудегі инновациялық процесс ретінде.....	72

Білім берудің мәселелері мен келешегі

Стукаленко Н.М., Зейнелова А.Е. Қазіргі заманғы ауыл мектебі жағдайында жас мұғалімнің кәсіби даму жолдары мен бейімделу мәселелері	79
Щерба Н.С. Ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды оқытуға болашақ шетел тілі оқытушылары даярлаудың педагогикалық алғышарттары	88
Мурзалинова А.Ж., Пустовалова Н.И., Уалиева Н.Т. Болашақ педагогтардың бағдарлы -құзыреттілігін өзіндік жұмыста кәсіби дайындау	95
Абдыхалықова Ж.Е., Нурмуханбетова А.Н. Жоғары білім беру жүйесінде болашақ әлеуметтік педагогтарды тьюторлық іс-әрекетке даярлау	105
Блинов М.А. Үндістандағы бастауыш білім жүйесінің әмбебаптылығына байланысты мәселелер	118
Жусупбекова Г.Г., Тоқтанова Ә.К., Уалиева С.А. Қазақ тіліндегі уақыт, кеңістік, өлшемге негізделген фразеологизмдердің ағылшын тіліне аударылу мәселелері	127
Қуралбаева А.А. Оқулықтардағы мәтіндердің мазмұндық жағынан бағалануы	133

Білім берудің заманауи әдістемелері мен технологиялары

Стельмах С.А., Аканова Ж.М., Мацкевич И.К., Дергачева Е.В., Барабанова Е.И. Ауыр психоневрологиялық ауытқулары бар балаларға арналған инклюзияның пропедевтикасы: А. Томатис әдісі бойынша аудиожаттығулардың мүмкіндіктері.....	142
Тастанов Ә.Ж., Казмамбетова А.А. Білім беру мекемелеріндегі дене тәрбиесінен бақылау түрлерінің әдістері	156

Алшынбаев К.И., Беков А.А. Мектеп жасына дейінгі балалар дене тәрбиесінің әдістемелік негіздері	163
Қалдыбекова Р.Е., Бейкитова А.Н. Білім алушылардың ойлау дағдыларын картографиялық іс-әрекет арқылы қалыптастыру.....	169
Карауылбаев С.К., Жумабаева А.М. 3D виртуалды сыныптағы педагогикалық жағдаяттар.....	181
Кулиева Р.Э. Оқу процесінде қиялдың дамуының рөлі	187
Ермаганбетов М.Е., Асанова С.Ж., Акрамова А.С., Бәйнеш Ш.Б. Ақпараттық технологияларды қолдану болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби біліктілігін дамытудың шарты ретінде	195
Өмірзақова Л.Қ. Музыкант-оқытушыны даярлаудағы зерттеу қызметі	202
Умаров А.А. Әскерлерді басқарудың ақпараттық қамтамасыз ету мамандарды даярлау жүйесінің теориялық негіздері	211
Хоргасбай Е.Т. Жаратылыстану пәндері бойынша оқушылардың пәнаралық құзіреттерін қалыптастыру (функционалдық сауаттылық негізінде)	216
Жұндыбаева Т.Н. Білім беру ұйымдарында білімді басқару жүйесін енгізудің мәселелері мен шешу жолдары	225
Ордабаева Ж.Ж., Кангужина К.М. 5B010800 – Дене мәдениеті және спорт мамандығындағы дипломдық жұмыстардың практикалық маңызы	233
Медетбаева С.А., Ахметов Н.К. Ойынды арқылы оқытуда ақпараттық технологияны қолданудың психологиялық-педагогикалық мәселелері	240
Касымова Г.К., Исалиева С.Т., Кошербаева А.Н. Электрондық оқыту және оның студенттерге тигізетін пайдасы	249
Иманбаев С.М., Бейсембаева М.М. Жүргізілген әлеуметтік рабылдау: психологиялық және құқықтық реттің қауыпсыздығы	256
Джанзакова Ш., Кенжеғалиева Г., Нұрбақыт А. Мектеп оқушыларын қарым-қатынас мәдениетіне баулу	264

«Мәңгілік Ел» ұлттық идея контексіндегі білім беру, мәдениет және өнер

Ахметова Қ.Қ. Педагогтердің біліктілігін арттыру жүйесінде мұғалімдер мұражайын құрудың ерекшеліктері	269
--	-----

Рухани жаңғыру: ғылыми, білім беру және мәдени кеңістігі

Кабиева Т. Қ. Қазақстандық телевизиялық жобалардың ерекшеліктері («Қазақстан» ұлттық телеарнасының бағдарламалары негізінде).....	276
--	-----

Мерейтоймен құттықтаймыз

Ұзақбаева С. А.	289
Шерьязданова Х. Т.	292
Колесникова Г.А.	300

Ақпарат

Ұстаз туралы сөз	302
-------------------------------	-----

Содержание

Методология и теория педагогики и психологии

Кобдикова Ж.У., Караев Е.Ж. Мониторинг качества образовательного процесса в вузе...5	
Тастанбекова К.Е. Языковая политика в сфере школьного образования в Японии: проблемы обучения японскому как второму и английскому как иностранному языкам 12	
Куатов А.К., Абибулаева А.Б. Социальные и психолого-педагогические факторы ресоциализации осужденных 22	
Масимова Х.Т. Сущность, содержание и структурные особенности оценочной деятельности педагогов в условиях обновленного содержания образования.....29	

Инновации в образовании

Бидайбеков Е.Ы., Пак Н.И., Бостанов Б.Г., Кожагул А.Т. Значимость подготовки школьного учителя робототехнике и содержание его обучения.....42	
Досбенбетова А.Ш. Формирование экономической культуры учащихся на основе инновационных технологий 50	
Касаболат А.Ж. Развитие проектной компетентности будущего педагога как основы проектной деятельности.....61	
Массырова Р., Савельева В. Проектная деятельность как инновационный процесс в образовании.....72	

Проблемы и перспективы образования

Стукаленко Н.М., Зейнелова А.Е. Проблемы адаптации и пути профессионального развития молодого учителя в условиях современной сельской школы 79	
Щерба Н.С. Педагогические предпосылки подготовки будущих учителей иностранного языка к обучению учащихся с особыми образовательными потребностями 88	
Мурзалинова А.Ж., Пустовалова Н.И., Уалиева Н.Т. Компетентностно-ориентированная самостоятельная работа в профессиональной подготовке будущих педагогов 95	
Абдыхалыкова Ж.Е. Нурмуханбетова А.Н. Подготовка будущих социальных педагогов к тьюторской деятельности в системе высшего образования 105	
Блинов М.А. Проблемы универсализации начального образования в Индии 118	
Жусупбекова Г.Г., Токтанова Э.К., Уалиева С.А. Проблемы перевода фразеологизмов времени, пространства и измерений с казахского на английский язык 127	
Куралбаева А.А. Содержательная оценка текстов в учебниках 133	

Современные методики и технологии обучения

Стельмах С.А, Аканова Ж.М., Мацкевич И.К., Дергачева Е.В., Барабанова Е.И. Пропедевтика инклюзии для детей с тяжелыми психоневрологическими расстройствами: возможности аудиотренировок по методу А. Томатис.....142	
Тастанов А.Ж., Казмамбетова А.А. Методы проведения видов контроля по физическому воспитанию в учреждениях образования 156	
Алшынбаев К.И., Беков А.А. Методические основы физического воспитания детей дошкольного возраста 163	
Калдыбекова Р.Е., Бейкитова А.Н. Формирование навыков мышления обучающихся через картографическую деятельность 169	

Карауылбаев С.К., Жумабаева А.М. Педагогические ситуации в 3D виртуальных классах.....	181
Кулиева Р.Э. Роль развития воображения в процессе обучения.....	187
Ермаганбетов М.Е., Асанова С.Ж., Акрамова А.С., Бәйнеш Ш.Б. Овладение информационными технологиями как условие развития профессиональной компетентности будущего учителя начальных классов.....	195
Өмірзақова Л.Қ. Научно-исследовательская деятельность в профессиональной подготовке педагога-музыканта	202
Умаров А.А. Теоретические основы подготовки специалистов системы информационного обеспечения управления войсками	211
Хоргасбай Е.Т. Формирование компетентности у обучающихся по естественным дисциплинам (на основе функциональной грамотности).....	216
Жундыбаева Т.Н. Проблемы и пути решения внедрения системы управления знаниями в организациях образования	225
Ордабаева Ж.Ж., Кангужина К.М. Практическая значимость результатов дипломных работ по специальности 5В010800 – Физическая культура и спорт.....	233
Медетбаева С.А., Ахметов Н.К. Психолого-педагогические проблемы применения информационных технологий в игровом обучении	240
Касымова Г.К., Исалиева С.Т., Кошербаева А.Н. Электронное обучение и его преимущества для студентов	249
Иманбаев С.М., Бейсембаева М.М. Социальная реабилитация осужденных: обеспеченность психолого-правового регулирования.....	256
Джанзакова Ш., Кенжегалиева Г., Нұрбақыт А. Приобщение школьников к культуре общения	264

Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел»

Ахметова К.К. Особенности создания музея учителя в системе повышения квалификации педагогов	269
--	-----

Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство

Кабиева Т. Қ. Особенности казахстанских телевизионных проектов (на примере программ национального телеканала «Қазақстан»).....	276
---	-----

Поздравляем юбиляров

Узакбаева С. А.	289
Шеръязданова Х. Т.	292
Колесникова Г.А.	300

Информация

Слово об учителе	302
-------------------------------	-----

CONTENT

Methodology and theory of pedagogy and psychology

Kobdikova Zh.U., Kapaev E.Zh. Monitoring of quality of educational process in university.....	5
Tastanbekova K.E. Language education policy in Japan: problems of teaching Japanese as second language and English as foreign language	12
Kuatov A., Abibulayeva A. Social and psychological-pedagogical factors of resocialization of condemned.....	22
Massimova.H.T. The essence, content and structural features of the evaluative activities of teachers in the context of updated education content.....	29

Innovations in education

Bidaibekov Y.Y., Pak N.I., Bostanov B.G., Kozhagul A.T. The importance of the preparation of school teacher of robotics and the content of its teaching.....	42
Dosbenbetova A. Formation of economic culture of students based on innovative technologies.....	50
Kassabolat A.Zh. Development of the design competence of a future teacher as the basis of project activities	61
Massyrova R., Savelyeva V. Project activity as innovative process in education.....	72

Problems and prospects of education

Stukalenko N.M., Zeinelova A.E. Problems of adaptation and ways of professional development of a young teacher in a modern rural school	79
Shcherba H.S. The pedagogical prerequisites of would-be foreign language teachers' preparation to the instruction of sen learners.....	88
Murzalinova A. Zh., Pustovalova N. I., Ualiev N. T. Competence-centered independent work in the professional training of future teachers.....	95
Abdykhalykova Zh. E. Nurmukhanbetova A.N. Preparation of social pedagoges to the tutoring in the system of higher education.....	105
Blinov M.A. The problems of universalization of elementary education in India.....	118
Zhussupbekova G.G., Toktanova A.K., Ualyeva S.A. The problems of translation the phraseologies of time, space and measure from kazakh into English.....	127
Kuralbayeva A. A. Evaluation of content texts in textbooks.....	133

Modern methods and technologies of teaching

Stelmakh S.A., Akanova Zh.M., Matckevich I.K., Dergacheva Ye.V., Barabanova E.I. Propaedeutics of inclusion for children with severe neuropsychiatric disorders: the possibility of audio training by the method of A. Tomatis.....	142
Tastanov A.Zh., Kazmambetova A.A. Methods of conducting types of control on physical education in educational institutions	156
Alshynbayev K.I. Bekov A.A. Methodological foundations of physical education of preschool children	163

Kaldybekova R., Beikitova A. Formation of thinking skills of students through cartographic activity	169
Karauylbayev S., Zhumabaeva A. Pedagogical situations in 3D virtual classrooms.....	181
Guliyeva R.E. The role of development of imagination in the learning process.....	187
Ermaganbetov M.E., Asanova S.Zh., Akramova A.S., Baines Sh.B. Ownership of information technologies as a condition of development of professional competence of the future teacher of initial classes.....	195
Umirzakova L.K. Research activities in the training of a musician teacher.....	202
Umarov A.A. Theoretical bases of specialists' training of troop control information system.....	211
Хорғасбай Е. Formation of competence in trainers in natural disciplines (based on functional literacy).....	216
Zhundybaeva T.N. Problems of the introduction of knowledge management system in education organizations and solutions	225
Ordabayeva Zh., Kanguzhina K. The practical importance of results diploma thesis on the specialty 5B010800 – Physical culture and sport»	233
Medetbayeva S.A., Akhmetov N.K. Psychological and pedagogical problems of the application of information technology in game learning.....	240
Kassymova G.K., Issaliyeva S.T., Kosherbayeva A.N. E-Learning and its benefits for students.....	249
Imanbaev C.M., Beisembaeva M.M. Social rehabilitation of convicted: availability of legal regulation	256
Janzakova Sh., Kenshegalieva G., Nurbakit A. Familiarizing students to the culture of communication.....	264

Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел»

Akhmetova K. Features of creation of the teacher's museum in the system of professional development of teachers	269
--	-----

Rukhany zhangyru: scientific, educational and cultural space

Kabiyeva T. K. The features of Kazakhstan television projects (on the example of the programs of the national TV channel «Kazakhstan»).....	276
--	-----

We congratulate wits anniversare

Uzakbayeva S. A.	289
Sheryazdanova H.T.	292
Kolesnikova G. A.	300

Information

A word about the teacher	302
---------------------------------------	-----

Авторлар назарына!

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «Педагогика және психология» журналының негізгі тақырыптық бағыты үздіксіз білім беру жүйесінің барлық деңгейлерін ағымдағы жай-күйі туралы зерттеулерді жариялауы болып табылады.

Журнал келесі айдарлардан тұрады: Педагогика және психологияның әдіснамасы мен теориясы; Педагогика және психология тарихы; Қолданбалы психология және психотерапия; Білім берудегі инновациялар; Білім берудің мәселелері мен перспективалары; Оқытудың қазіргі заманғы әдістері мен технологиялар; «Мәңгілік ел» ұлттық идея аясындағы білім, мәдениет және өнер; Рухани жаңғыру: ғылым, білім беру және мәдени кеңістік.

Журнал жылына 4 рет шығады.

Редакциялық алқа журналдың барлық ғылыми бағыттары бойынша, тоқсанның бірінші айының 5-ші күніне дейін, бұрын жарияланбаған мақалаларды қабылдайды (қаңтар, сәуір, шілде, қазан). Мақалалар электрондық форматта ұсынылады (doc, docx, rtf). Файлдың атауында автордың тегін көрсетеді (бірлескен авторлар болса – бірінші автордың аты).

Шрифт – Times New Roman, кегль – 14, мәтінді ені бойынша тегістеу, аралығы – 1, тармақ – 1,25 см, үстіңгі және астыңғы жақтары – 2 см, сол жағы – 3 см, оң жағы – 1 см.

Кестелер, сызбалар, суреттер анық болуы керек, мысалы: 1 сурет. Атауы. 1 кесте. Атауы. Кестелер, диаграммалар, суреттердің саны барлық мақаланың көлемінен 20% аспауы керек.

Барлық мақалалар ашық (сыртқы және ішкі) сыннан, редакциялық сараптама және бір жақты құпия (анонимді) сыннан өту керек.

Мақала құрылымына қойылатын талаптар:

- ҒТАМИ (ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық индексі) – мақала тілінде;
- авторлардың толық аты-жөні (бас әріптер курсивпен, тегі – аты-жөнін алдында) – мақала тілінде;
- электрондық пошта;
- жұмыс (оқу) орны, қала, ел (мақала тілінде);
- мақаланың атауы (ортасында, қалың шрифт, бас әріптермен) – мақала тілінде;
- аңдатпа (мақала тілінде), 100-200 сөз;
- түйін сөздер/сөйлемдер (5-10 сөз), нүктелі үтірмен бөлінеді (мақала тілінде);
- мақаланың мәтіндегі бары: кіріспе (өзектілік, ғылыми маңыздылығы, зерттеудің мақсаты), негізгі бөлім (әдеби шолу, әдістер, нәтижелер) және қорытынды (қорытындылар);
- пайдаланылған әдебиеттер тізімі алфавиттік тәртіппен төртбұрышты жақшаларда үздіксіз нөмірленеді; мәтіндегі сілтемелер төртбұрышты жақшаларда жазылады, «//» и «-» арнайы белгіштерді пайдалануға жол берілмейді. Автоматты бет сілтемелерін пайдалану рұқсат етілмейді. Әдебиет тізімде соңғы 3 жылдағы 20 деректен аз болмау керек, оның ішінде шетел деректер – 10-нан асу керек. Scopus және Web of Science базаларында жарияланған мақалаларға сілтемелер жасалуы қажет;
- References;
- аңдатпалар (басқа 2 тілде, мысалы: мақаланың мәтіні қазақ тілде болса, аннотация (орыс тілде) және abstract (ағылшын тілде) 100-200 сөз.

Барлық материалдар талапқа сай рәсімделуі және толықтай тексерілуі керек. Редакция алқасы авторлармен келіспей-ақ тақырыптарды өзгерту, мақалалардың мәтіндерін қысқарту мен оларға қажетті стилистикалық түзетулер енгізу құқын өзінде қалдырады. Фактілердің дәлелдігі үшін жарияланып отырған мақалалардың авторлары жауапты. Редакцияның көзқарасы мен авторлардың пікірлері берілген қолжазба материалдарымен сәйкес келмеуі мүмкін. Редакциялық алқасы мен қайтарылған мақалалар қайтадан қабылданбайды және қарастырылмайды. Мақаланың қолжазбалары авторларға қайтарылмайды.

Мақаланың электрондық нұсқасын редакция алқасына жіберуіңізге болады. Мақаланың көлемі (ҒТАМИ, атауы, авторлар туралы ақпарат, аңдатпа және түйін сөздер есептеусіз) 2100 сөздерден кем емес және 5000 сөздерден артық емес болуы керек (7-16,5 бет, 1 бет – шамамен 300 сөз). 2019 жылдан бастап мақаланың көлеміне қойылатын талаптар Scopus базасының талаптарына сәйкес өзгереді (1-4-қосымшалар).

Мақаланың бір бетінің басылу бағасы – 700 теңге сыртқы авторлар үшін (500 теңге – Абай атындағы ҚазҰПУ авторлар үшін), редакцияның оң шешімі бойынша университеттің банктік шотына, «Педагогика және психология» журналында жариялау үшін төлем» белгісімен төленеді (5 – қосымша).

Мақала мәтіні сараптамадан өткеннен кейін журналға жариялаудың кезекті ретімен басып шығару үшін төлем ақының түбіртегін мына мекен-жайға: 050010, Алматы қ., Достық даңғылы, 13 немесе pedagogika@kaznu.kz электрондық поштасына бекітілген файлмен жіберу керек. Анықтама телефоны: 8 (727) 291-91-82.

Журналға «Қазпошта» АҚ арқылы жазылуға болады. Жеке жазылушылар және заңды тұлғалар үшін жазылу индексі 74253. Журналға бір жылға жазылған тұлғалар мақала жариялау төлем ақысынан босатылады.

Редакциялық алқасы

К сведению авторов!

Основной тематической направленностью журнала «Педагогика и психология» является публикация научных исследований по актуальным проблемам современного состояния всех ступеней и уровней образования. В журнале имеются следующие рубрики: *методология и теория педагогики и психологии; история педагогики и психологии; прикладная психология и психотерапия; инновации в образовании, проблемы и перспективы образования, современные методики и технологии обучения, образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік ел», Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство*

Журнал издается 4 раза в год.

Редакционный совет Научно-методического журнала «Педагогика и психология» Казахского национального педагогического университета имени Абая принимает статьи по научным направлениям журнала. Ранее неопубликованная статья представляется в электронном формате (в форматах doc, docx, rtf). В названии файла указывается фамилия автора (при наличии соавторов – фамилия первого автора).

Кегль шрифта – 14, шрифт – Times New Roman, выравнивание – по ширине текста, интервал – одинарный, абзац – 1,25 см, поля: верхнее и нижнее – 2 см, левое – 3 см, правое – 1 см.

Таблицы, диаграммы, рисунки представляются в формате, допускающем форматирование (необходимо для осуществления перевода), например: Рисунок 1. Название, Таблица 1. Название. Количество таблиц, диаграмм, рисунков не должно превышать 20% от всего объема представленной статьи.

Все статьи должны пройти открытое рецензирование (внешнее и внутреннее) и одностороннее слепое (анонимное) рецензирование.

Требования к структурным элементам статьи:

- МР НТИ (межгосударственный рубрикатор научно-технической информации);
- фамилия, имя, отчество авторов (на 3 языках);
- ученая степень, ученое звание, должность каждого из авторов (на 3 языках);
- адрес электронной почты и контактный телефон одного из авторов.
- название статьи (на 3 языках);
- аннотация (на 3 языках) от 100 слов до 200 слов (для иностранных авторов на русском и английском языках), аннотация должна включать в себя информацию о цели исследования, методологии и результатах;
- ключевые слова /словосочетания на 3 языках (5-10 слов), отделяются друг от друга точкой с запятой;
- текст статьи включает: **введение** (актуальность, научная значимость, цель исследования), **основная часть** (литературный обзор, методы, результаты) и **заключение** (выводы);
- список использованных источников приводится в алфавитном порядке со сквозной нумерацией; ссылки в тексте оформляются в квадратных скобках. Использование автоматических постраничных ссылок не допускается. Список литературы должен содержать не менее 20 источников за последние 3 года, из них иностранных источников – не менее 10. Преимуществом станет использование статей, опубликованных в базах Scopus и Web of Science;
- References.

Все материалы должны быть оформлены в соответствии с требованиями и тщательно отредактированы. Редакционный совет оставляет за собой право отбора статей для включения в журнал, менять заголовки, сокращать тексты статей и вносить в них необходимую стилистическую правку без согласования с авторами. Ответственность за достоверность фактов несут авторы публикуемых статей. Рукописи статей авторам не возвращаются. Точка зрения редакции может не совпадать с мнениями авторов публикуемых материалов.

Объем статьи (без учета МР НТИ, названия, сведений об авторах, аннотации и ключевых слов) должен составлять не менее 1 500 слов и не превышать 5 000 слов (от 5 до 16,5 страниц. 1 страница примерно 300 слов). С третьего номера 2018 года требования к объему статьи будут изменены в соответствии с требованиями базы данных Scopus.

Стоимость публикации 1 страницы текста – 700 тенге для сторонних авторов (500 тенге – для авторов из КазНПУ имени Абая), оплата производится перечислением с пометкой «Оплата за публикацию в журнале «Педагогика и психология» на банковский счет университета: РГП ПХВ КазНПУ имени Абая, КОД 16, РНН 600900529562, ИИК KZ17856000000086696 АГФ АО «Банк ЦентрКредит» г.Алматы, БИК KCSJBKZKX.

Тексты статей и копию/скан платежных поручений, подтверждающих оплату, просим присылать для публикации по адресу: 050010 г.Алматы, проспект Достык, 13 или отправлять прикрепленным файлом по электронной почте (pedagogika@kaznpu.kz). Телефон для справок: 8(727) 291-91-82.

На журнал можно подписаться через АО «Казпочта». Индекс для юридических лиц и индивидуальных подписчиков 74253. Авторы, подписавшиеся на журнал, освобождаются от оплаты за публикацию статей в течение года.

Редакционный совет

Information for authors!

Thematic focus of the «Pedagogy and Psychology» Journal is the publication of scientific research on current problems of the modern state of all stages and levels of education. The journal contains the following headings: *Modern Problems of Education; Methodology and Theory of Pedagogy and Psychology; Pedagogical and Psychological Science to society; History of Pedagogy and Psychology; Education Issues; Applied Psychology and Psychotherapy; Modern Methods and Technologies of Education.*

Journal is published 4 times a year.

Editorial Board of the Scientific and Methodological Journal “Pedagogy and Psychology” of the Abai Kazakh National Pedagogical University accepts articles on the scientific directions of the journal. Previously, an unpublished article is presented in electronic format (in the formats doc, docx, rtf). The name of the file indicates the author’s surname (if there are co-authors the surname of the first author).

The size of the font is 14, the font is Times New Roman, the alignment is according to the width of the text, the spacing is single, the paragraph is 1.25 cm, the margins are upper and lower – 2 cm, left – 3 cm, right – 1 cm.

Tables, diagrams, figures are presented in a format that can be formatted (necessary for translation), for example: Figure 1. Title, Table 1. Title. The number of tables, diagrams, drawings should not exceed 20% of the total volume of the submitted article.

All articles must undergo an open review (external and internal) and one-way blind (anonymous) review.

Requirements for the structural elements of the article:

- II STI (Interstate index of scientific and technical information);
- the author’s full name (in 3 languages);
- the author’s academic degree, academic rank, position (in 3 languages);
- the author’s e-mail address and telephone number;
- title of the article (in 3 languages);
- abstract (in 3 languages) from 100 words to 200 words (for foreign authors in Russian and English); the abstract should include information about the purpose of the research, used methodology and its results;
- keywords / phrases in 3 languages (5-10 words) should be separated from each other by a semicolon;
- the text of the article includes: **introduction** (relevance, scientific significance, research objective), **the main part** (literary review, methods, results) and **conclusion** (conclusions); **references**.
- the list of sources used in the paper should be listed in alphabetical order with end-to-end numbering; Links in the text should be formatted in square brackets. Using automatic pagination is not allowed. References should contain at least 20 sources published during last 3 years, including at least 10 foreign sources. The use of articles published in the Scopus and Web of Science databases will be considered as an advantage.

All the materials should be prepared in accordance with the requirements and carefully edited. The Editorial Board reserves the right to select articles to be published in the journal, to change the headlines, cut articles and make all the necessary stylistic corrections without the authors’ consent. The authors are responsible for the accuracy of the facts in the published articles. Manuscripts are not returned. The Editorial board opinion may be different from the published materials authors’ opinion. The volume of the article (not including MR STI, title, information about authors, annotation and keywords) should be at least 1,500 words and not exceed 5,000 words (from 5 to 16.5 pages, 1 page approximately 300 words). From the third issue of 2018, the requirements for the volume of the article will be changed in accordance with the requirements of the Scopus database.

The cost of publication is 700 tenge per page for third-party authors, 500 tenge – for authors from Abai Kazakh National Pedagogical University. The payment is made by transferring with the mark «Payment for publication in the journal «Pedagogy and Psychology » to the bank account of the University: Republican state enterprise on right of economic management Abai KazNPU , CODE 16, TRN 600900529562, IIC KZ17856000000086696 AGF JSC «Bank Center Credit » Almaty, BIC KCJBKZKX.

The authors are cordially asked to send the texts of the articles in printed form and copies of payment orders confirming payment on this address: 050010, Almaty, Dostyk Avenue, 13 or send by attached file on this e-mail address: *pedagogika@kaznpu.kz* / telephone: 8 (727) 291-91-82.

The journal can be subscribed to in the JSC “Kazpost”. Index for legal bodies and individual subscribers is 74253. Persons who subscribe to the journal will be exempt from payment for the publication of articles during the year.

Editorial Board

**Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казакский национальный педагогический университет имени Абая**

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛДАР/НАУЧНЫЕ ЖУРНАЛЫ

№	Название журнала / серий Хабаршы/Вестника	ФИО редактора /замредактора / ответсекретаря	Телефоны/электронные адреса
1	2	3	4
1	«Педагогика және психология» /«Педагогика и психология»	Балыкбаев Такир Оспанович	8 (272) 291 91 82
		Момбек Алия Ануарбековна	8 (727) 291 91 82, 8 701 756 12 87 <i>aliya_mombek@mail.ru</i>
14 Серий Хабаршы/Вестника			
2	«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы /Серия «Социологические и политические науки»	Абсагтаров Раушанбек Боранбаевич	8 (727) 291 76 43
		Нурбекова Жанар Абаевна	8 701 111 54 88 <i>janaranur@yahoo.com</i>
3	«Филология ғылымдары» сериясы /Серия «Филологические науки»	Сманов Бахтияр Урисбаевич	8 (727) 291 34 33
		Коканова Жарқынай Атаевна	8 707 827 27 85 <i>zharka75@mail.ru</i>
4	«Педагогика ғылымдары» сериясы /Серия «Педагогические науки»	Жампеисова Корлан Кабикеновна	8 (727) 291 19 81
		Қиясова Бахыт Айдархановна	8 707 843 15 76 <i>vestnikkaznpu@mail.ru</i>
5	«Психология» сериясы /Серия «Психология»	Намазбаева Жамиля Идрисовна	8 (727) 291 29 19 <i>nii.psy@mail.ru</i>
		Жігітбекова Бахыт Дастановна	8 701 358 99 05 <i>bakhytdastan@mail.ru</i>
6	«Тарих және саяси – әлеуметтік ғылымдар» сериясы /Серия «Исторические и социально – политические науки»	Кенжебаев Габит Капесович	8 (727) 291 46 88
		Оспанова Рыскуль Рамазановна	8701 305 66 72, <i>ablai_angel@mail.ru</i>
7	«Физика-математика ғылымдары» сериясы /Серия «Физико-математические науки»	Бердышев Абдумаулен Сулейменович	8(727) 272 75 87 <i>Vestnik.KazNPU.FMS@gmail.com</i>
		Ахметова Оксана Сейдуллаевна	8 701 438 27 76 <i>ah_oksa@mail.ru</i>
8	«Жаратылыстану – география ғылымдары» сериясы /Серия «Естественно – географические науки»	Жанбеков Хайрулла Нышанович	8 (727) 291 13 71
		Жаксыбаева Жанар Муратовна	8 701 141 35 35 <i>zhanarkaznpu@mail.ru</i>
9	«Көркем өнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы /Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика»	Исабек Нұрдаулет Еркінұлы	8 (727) 291 76 08
		Ақбаева Шолпан	8 777 258 53 68 <i>akbaeva_sholpan@mail.ru</i>
10	«Арнайы педагогика» сериясы /Серия «Специальная педагогика»	Макина Ляззат Хайыржановна	8 701 766 73 07
		Денисова Ирина Александровна	8 705 5501952 <i>irenadenisova@mail.ru</i>
		Сардарова Зарина	8 775 2522682 <i>sardarova.zarina93@mail.ru</i>
11	«Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы /Серия «Начальная школа и физическая культура»	Адамбеков Кайрат Ильясович	8 701 367 18 91
		Ерназаров Саламат Хайрылбашарұлы	87016471366 <i>yernazarov.s@mail.ru</i>
12	«Халықаралық өмір және саясат» сериясы /Серия «Международная жизнь и политика»	Кузнецов Евгений Александрович	8 (727) 291 37 69
		Сабитова Айнур Алимхановна	8 701 779 88 70 <i>ayka.kyan@mail.ru</i>
13	«Экономика» сериясы /Серия «Экономическая»	Иманбердиев Борасын Джакипбаевич	8 (727) 291 81 16
		Абельбаева Айман	8 701 287 01 93 <i>adelbaeva_83@mail.ru</i>
14	«Юриспруденция» сериясы /Серия «Юриспруденция»	Толеубекова Бахытжан Хасеновна	8 (727) 293 02 71
		Калкаева Несибели Бакитовна	8 701 4153016 <i>nesibeli77@mail.ru</i>
15	«Көп тілде білім беру және шетел тілдері филология» сериясы /Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»	Аяпова Танат Танирбердиевна	8 (727) 291 30 66
		Боданбекова Зауреш	8 701 452 65 09
		Жауыншиева Жазира	8 702 423 79 17 <i>zhazira.zhauynshieva@mail.ru</i>

**АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ/
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. АБАЯ**

Мамандықтардың тізімі/ Перечень специальностей

Білім беру бағдарламасы тобының нөмірі	Білім беру бағдарламалары тобы	Бейіндік пәндер	Қазақстан Республикасы жоғары және жоғары оқу орнанан кейінгі білім мамандықтарының Классификатор бойынша мамандықтардың коды мен атауы (2009)		
		1 бейіндік пән			
		2 бейіндік пән			
1	2	3	4	5	6
V001	Педагогика және психология	Биология	География	5B010300	Педагогика және психология
V002	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу	Биология	География	5B010100	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу
V003	Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі	Биология	География	5B010200	Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі
V004	Бастапқы әскери дайындық	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010400	Бастапқы әскери дайындық
V005	Дене шынықтыру мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010800	Дене шынықтыру және спорт
V006	Музыка мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010600	Музыкалық білім
V007	Көрем еңбек және сызу мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B010700	Бейнелеу өнері және сызу
				5B012000	Кәсіптік оқыту
V008	Құқық және экономика негіздері мұғалімдерін даярлау	Дүниежүзі тарихы	География	5B011500	Құқық және экономика негіздері
V009	Математика мұғалімдерін даярлау	Математика	Физика	5B010900	Математика
				5B012600	Математика-Физика
				5B012700	Математика-Информатика
V010	Физика мұғалімдерін даярлау	Физика	Математика	5B011000	Физика
				5B012800	Физика-Информатика
V011	Информатика мұғалімдерін даярлау	Математика	Физика	5B011100	Информатика
V012	Химия мұғалімдерін даярлау	Химия	Биология	5B011200	Химия
				5B012500	Химия-Биология

1	2	3	4	5	6
B013	Биология мұғалімдерін даярлау	Биология	Химия	5B011300	Биология
B014	География мұғалімдерін даярлау	География	Дүниежүзі тарихы	5B011600	География
				5B012900	География-Тарих
B015	Гуманитарлық пәндер мұғалімдерді даярлау	Дүниежүзі тарихы	География	5B011400	Тарих
				5B013000	Тарих-Дінтану
B016	Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау	Қазақ тілі	Қазақ әдебиеті	5B011700	Қазақ тілі және әдебиеті
				5B012100	Қазақ тілінде оқыт-пайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті
B017	Орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау	Орыс тілі	Орыс әдебиеті	5B011800	Орыс тілі және әдебиеті
				5B012200	Орыс тілінде оқытпайтын мектептердегі орыс тілі және әдебиеті
B018	Шет тілі мұғалімдерін даярлау	Шетел тілі	Дүниежүзі тарихы	5B011900	Шетел тілі: екі шетел тілі
B019	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандарын даярлау	Биология	География	5B012300	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану
B020	Арнайы педагогика мамандарын даярлау	Биология	География	5B010500	Дефектология
B024	Музыкатану және өнертану	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B041600	Өнертану
B028	Хореография	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B040900	Хореография
B029	Аудивизуалды құрылғылар және медиа өндіріс	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B072200	Полиграфия
B030	Бейнелеу өнері	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B041300	Кескіндеме
				5B041400	Графика
B031	Сән, интерьер дизайны және өнеркәсіп дизайны	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B041700	Сән өнері
				5B042100	Дизайн
B032	Философия және этика	Дүниежүзі тарихы	География	5B020100	Философия
B033	Дінтану және теология	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B020600	Дінтану
B034	Тарих және археология	Дүниежүзі тарихы	География	5B020300	Тарих
B035	Түркітану және шығыстану	Дүниежүзі тарихы	Шетел тілі	5B021200	Түркітану
				5B020900	Шығыстану

1	2	3	4	5	6
B036	Аударма ісі	Шетел тілі	Дүниежүзі тарихы	5B021000	Шетел филологиясы (12 бағыт)
				5B020700	Аударма ісі
B037	Филология	Қазақ/Орыстілі	Қазақ/Орыс әдебиеті	5B020500	Филология
B038	Әлеуметтану	Математика	География	5B050100	Әлеуметтану
B039	Мәдениеттану		Шетел тілі	5B020400	Мәдениеттану
B040	Саясаттану және азаматтық құқықтану	Дүниежүзі тарихы	Шетел тілі	5B050200	Политология
				5B020200	Халықаралық қатынастар
				5B050500	Аймақтану
B041	Психология	Биология	География	5B050300	Психология
				5B050700	Менеджмент
B044	Менеджмент және басқару	Математика	География	5B051000	Мемлекеттік және жергілікті басқару
				5B050600	Экономика
B045	Аудит және салық салу	Математика	География	5B050800	Учет және аудит
B046	Қаржы, экономика, банк және сақтандыру ісі	Математика	География	5B050900	Қаржы
B047	Маркетинг және жарнама	Математика	География	5B051100	Маркетинг
B049	Құқық	Дүниежүзі тарихы	Адам. Қоғам. Құқық	5B030100	Құқықтану
				5B030200	Халықаралық құқық
B050	Биологиялық және сабақтас ғылымдар	Биология	Химия	5B060700	Биология
				5B070100	Биотехнология
B051	Қоршаған орта	Биология	География	5B060800	Экология
B052	Жер туралы ғылым	Математика	География	5B060900	География
B053	Химия	Химия	Биология	5B060600	Химия
B054	Физика	Физика	Математика	5B060400	Физика
B055	Математика және статистика	Математика	Физика	5B060100	Математика
B056	Механика	Физика	Математика	5B060300	Механика
B057	Ақпараттық технологиялар	Математика	Физика	5B060200	Информатика
				5B070300	Ақпараттық жүйелер
				5B070500	Математикалық және компьютерлік модельдеу
B064	Механика және металл өңдеу	Математика	Физика	5B071600	Аспап жасау
B091	Туризм	География	Шетел тілі	5B090200	Туризм
B092	Тыңғу	Шығармашылық емтихан	Шығармашылық емтихан	5B090600	Мәдени демалыс
B093	Мейрамхана ісі және мейманхана бизнесі	География	Шетел тілі	5B091200	Мейрамхана ісі және қонақ үй бизнесі

Білім беру бағдарламасы тобының нөмірі	Білім беру бағдарламаларының тобы	Жалпы кәсіптік пән	Арнайы пән	Қазақстан Республикасы жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім мамандықтарының Классификатор бойынша мамандықтардың коды мен атауы (2009)	
1	2	3	4	5	
B001	Педагогика және психология	Педагогика және психология негіздері	Тәрбие қызметінің теориясы мен практикасы	5B010300	Педагогика және психология
B002	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу	Мектепке дейінгі педагогика және психология негіздері	Тәрбие қызметінің теориясы мен практикасы	5B010100	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу
B003	Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі	Педагогика және психология негіздері	Тәрбие қызметінің теориясы мен практикасы	5B010200	Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі
B004	Бастапқы әскери дайындық мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Педагогика және психология негіздері	5B010400	Бастапқы әскери дайындық
B005	Дене шынықтыру мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Педагогика және психология негіздері	5B010800	Дене шынықтыру және спорт
B006	Музыка мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Педагогика және психология негіздері	5B010600	Музыкалық білім
B007	Көркем еңбек және сызу мұғалімдерін даярлау	Шығармашылық емтихан	Педагогика және психология негіздері	5B010700	Бейнелеу өнері және сызу
				5B012000	Кәсіптік оқыту
B008	Құқық және экономика негіздері мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Құқық және экономика негіздері	5B011500	Құқық және экономика негіздері
B009	Математика мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Математика	5B010900	Математика
				5B012600	Математика-Физика
				5B012700	Математика-Информатика
B010	Физика мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Физика	5B011000	Физика
				5B012800	Физика - Информатика
B011	Информатика мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Информатика	5B011100	Информатика

1	2	3	4	5	6
B012	Химия мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Химия	5B011200	Химия
				5B012500	Химия-Биология
B013	Биология мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Биология	5B011300	Биология
B014	География мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	География	5B011600	География
				5B012900	География-Тарих
B015	Гуманитарлық пәндер мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Қазақстан тарихы	5B011400	Тарих
				5B013000	Тарих-Дінтану
B016	Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Қазақ тілі	5B011700	Қазақ тілі және әдебиеті
				5B012100	Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті
B017	Орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Орыс тілі	5B011800	Орыс тілі және әдебиеті
				5B012200	Орыс тілінде оқытпайтын мектептердегі орыс тілі және әдебиеті
B018	Шет тілі мұғалімдерін даярлау	Педагогика және психология негіздері	Шетел тілі	5B011900	Шетел тілі: екі шетел тілі
B019	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандарын даярлау	Педагогика және психология негіздері	Тәрбие қызметінің теориясы мен практикасы	5B012300	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану
B020	Арнайы педагогика мамандарын даярлау	Педагогика және психология негіздері	Биология	5B010500	Дефектология
B024	Музыкатану және өнертану	Шығармашылық емтихан	Гармония	5B041600	Өнертану
B028	Хореография	Шығармашылық емтихан	Хореография тарихы	5B040900	Хореография
B029	Аудиовизуалды құрылғылар және медиа өндіріс	Физика	Қазақ тілі/Орыс тілі	5B072200	Полиграфия

1	2	3	4	5	6
B030	Бейнелеу өнері	Шығармашылық емтихан	Қазақстан бейнелеу өнері	5B041400	Графика
				5B041300	Кескіндеме
B031	Сән, интерьер дизайны және өнеркәсіп дизайны	Шығармашылық емтихан	Сурет және композиция	5B041700	Сән өнері
				5B042100	Дизайн
B032	Философия және этика	Қазақстан тарихы	Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар негіздері (Философия, мәдениеттану, әлеуметтану және саясаттану негіздері)	5B020100	Философия
B033	Дінтану және теология	Шығармашылық емтихан	Қазақстан тарихы	5B020600	Дінтану
B034	Тарих және археология	Қазақстан тарихы	Дүниежүзі тарихы	5B020300	Тарих
B035	Түркітану және шығыстану	Қазақ тілі/Орыс тілі	Дүниежүзі тарихы	5B021200	Түркітану
				5B020900	Шығыстану
B036	Аударма ісі	Қазақ тілі/Орыс тілі	Шет тілі	5B021000	Шетел филологиясы (12 бағыт)
				5B020700	Аударма ісі
B037	Филология	Қазақ тілі/Орыс тілі	Қазақ әдебиеті/Орыс әдебиеті	5B020500	Филология
B038	Әлеуметтану	Қазақстан тарихы	Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар негіздері	5B050100	Әлеуметтану
B039	Мәдениеттану	Қазақстан тарихы	Әлеуметтік мекемелердің жұмысын ұйымдастыру	5B020400	Мәдениеттану
B040	Саясаттану және азаматтық құқықтану	Қазақстан тарихы	Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар негіздері (Философия, мәдениеттану, әлеуметтану және саясаттану негіздері)	5B050200	Политология
				5B020200	Халықаралық қатынастар
				5B050500	Аймақтану
B041	Психология	Қазақстан тарихы	Психология негіздері	5B050300	Психология

1	2	3	4	5	6
B044	Менеджмент және басқару	Экономика негіздері	Менеджмент	5B050700	Менеджмент
				5B051000	Мемлекеттік және жергілікті басқару
				5B050600	Экономика
B045	Аудит және салық салу	Қаржы және несие	Ұйым экономикасы	5B050800	Учет және аудит
B046	Қаржы, экономика, банк және сақтандыру ісі	Қаржы және несие	Ұйым қаржысы	5B050900	Қаржы
B047	Маркетинг және жарнама	Экономика негіздері	Маркетинг	5B051100	Маркетинг
B049	Құқық	Мемлекет және құқық теориясы	Қазақстан Республикасының азаматтық құқығы	5B030100	Құқықтану
				5B030200	Халықаралық құқық
B050	Биологиялық және сабақтас ғылымдар	Химия	Биология	5B060700	Биология
				5B070100	Биотехнология
B051	Қоршаған орта	Химия	Биология	5B060800	Экология
B052	Жер туралы ғылым	География	Физика	5B060900	География
B053	Химия	Биология	Химия	5B060600	Химия
B054	Физика	Математика	Физика	5B060400	Физика
B055	Математика және статистика	Математика	Физика	5B060100	Математика
B056	Механика	Физика	Математика	5B060300	Механика
B057	Ақпараттық технологиялар	Математика	Алгоритмдеу және бағдарламалау негіздері	5B060200	Информатика
				5B070300	Ақпараттық жүйелер
				5B070500	Математикалық және компьютерлік модельдеу
B064	Механика және металл өңдеу	Материалтану	Еңбекті қорғау	5B071600	Аспап жасау
B091	Туризм	География	Туристік қызметті ұйымдастыру	5B090200	Туризм
B092	Тынығу	Шығармашылық емтихан	Қазақстан тарихы	5B090600	Мәдени демалыс
B093	Мейрамхана ісі және мейманхана бизнесі	Қазақстан тарихы	Мейрамхана мен қонақ үй шаруашылығындағы қызмет көрсетуді ұйымдастыру	5B091200	Мейрамхана ісі және қонақ үй бизнесі

7M01 Педагогикалық ғылымдар		Білім беру	
1	2	3	4
7M011	Педагогика және психология	6M010300	Педагогика және психология
		6M012400	Педагогикалық өлшемдер
			Білім берудегі менеджмент
7M012	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу педагогикасы	6M010100	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу
7M013	Жалпы білім беру пәнінің мамандануынсыз мұғалімдерді даярлау	6M010200	Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі
7M014	Жалпы білім беру пәнінің мамандануымен мұғалімдерді даярлау	6M010400	Бастапқы әскери дайындық
		6M010600	Музыкалық білім
		6M010800	Дене шынықтыру және спорт
		6M010700	Бейнелеу өнері және сызу
		6M012000	Кәсіптік білім беру (сала бойынша)
7M015	Жаратылыстану пәндері бойынша мұғалімдерді даярлау	6M010900	Математика
		6M011000	Физика
		6M0111000	Информатика
		6M011200	Химия
		6M011300	Биология
		6M011600	География
7M016	Гуманитарлық пәндер бойынша мұғалімдерді даярлау	6M011400	Тарих
7M017	Тілдер мен әдебиет бойынша мұғалімдерді даярлау	6M011700	Қазақ тілі мен әдебиеті
		6M011800	Орыс тілі мен әдебиеті
		6M011900	Шетел тілі: екі етел тілі
		6M012100	Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті
		6M012200	Орыс тілінде оқытпайтын мектептердегі орыс тілі мен әдебиеті
7M019	Арнайы педагогика бойынша мамандар даярлау	6M010500	Дефектология
7M02 Өнер және гуманитарлық ғылымдар		Гуманитарлық ғылымдар	
7M021	Өнер	6M041600	Өнертану
		6M072200	Полиграфия
7M022	Гуманитарлық ғылымдар	6M020100	Философия
		6M020300	Тарих
		6M020600	Дінтану
		6M020900	Шығыстану
		6M021200	Түркітану

1	2	3-	4
7M03 Әлеуметтік ғылымдар		Әлеуметтік ғылымдар	
7M023	Тіл және әдебиет	6M020500	Филология
		6M020700	Аударма ісі
		6M021400	Әдебиеттану
7M031	Әлеуметтік ғылымдар	6M020400	Мәдениеттану
		6M020200	Х а л ы қ а р а л ы қ қатынастар
		6M050100	Әлеуметтану
		6M050200	Саясаттану
		6M050300	Психология
		6M050500	Аймақтану
7M04 Бизнес, басқару және құқық		Құқық Әлеуметтік ғылымдар, экономика және бизнес	
7M041	Бизнес және басқару	6M050600	Экономика
		6M050700	Менеджмент
		6M050800	Учет және аудит
		6M050900	Қаржы
		6M051000	Мемлекеттік және жергілікті басқару
		6M051100	Маркетинг
7M042	Құқық	6M030100	Құқықтану
		6M030200	Халықаралық құқық
7M05 Жаратылыстану ғылымдары, математика және статистика		Жаратылыстану ғылымдары	
7M051	Биологиялық және сабақтас ғылымдар	6M060700	Биология
7M052	Қоршаған орта	6M060800	Экология
		6M060900	География
7M053	Физикалық және химиялық ғылымдар	6M060400	Физика
		6M060600	Химия
7M054	Математика және статистика	6M060100	Математика
		6M060300	Механика
7M06 Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар		Техникалық ғылымдар и технологиялар	
7M061	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар	6M060200	Информатика
		6M070300	Ақпараттық жүйелер
7M11 Қызмет		Қызмет	
7M111	Қызмет көрсету саласы	6M090200	Туризм
		6M090600	Мәдени демалыс

8D01 Педагогикалық ғылымдар		Білім беру	
8D011	Педагогика және психология	6D010300	Педагогика және психология
		6D012400	Педагогикалық өлшемдер
8D012	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу педагогикасы	6D010100	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу
8D013	Жалпы білім беру пәнінің мамандануынсыз мұғалімдерді даярлау	6D010200	Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі
8D015	Жаратылыстану пәндері бойынша мұғалімдерді даярлау	6D010900	Математика
		6D011000	Физика
		6D011100	Информатика
		6D011200	Химия
		6D011300	Биология
6D011600	География		
8D016	Гуманитарлық пәндер бойынша мұғалімдерді даярлау	6D011400	Тарих
8D017	Тілдер мен әдебиет бойынша мұғалімдерді даярлау	6D011700	Қазақ тілі мен әдебиеті
		6D011800	Орыс тілі мен әдебиеті
8D019	Арнайы педагогика бойынша мамандар даярлау	6D010500	Дефектология
8D02 Өнер және гуманитарлық ғылымдар		Гуманитарлық ғылымдар	
8D022	Гуманитарлық ғылымдар	6D020100	Философия
		6D020300	Тарих
8D023	Тіл және әдебиет	6D020500	Филология
		6D021300	Лингвистика
		6D021400	Әдебиеттану
8D03 Әлеуметтік ғылымдар, журналистика және ақпарат		Әлеуметтік ғылымдар	
8D031	Әлеуметтік ғылымдар	6D050100	Әлеуметтану
		6D050200	Саясаттану
8D04 Бизнес, басқару және құқық		Әлеуметтік ғылымдар, экономика және бизнес	
8D041	Бизнес және басқару	6D050600	Экономика
		6D050700	Менеджмент
		6D050800	Учет и аудит
		6D050900	Финансы
8D05 Жаратылыстану ғылымдары, Математика және статистика		Жаратылыстану ғылымдары	
8D051	Биологиялық және сабақтас ғылымдар	6D060700	Биология
8D052	Қоршаған орта	6D060800 6D060900	Экология География
8D053	Физикалық және химиялық ғылымдар	6D060400 6D060600	Физика Химия
8D054	Математика және статистика	6D060100	Математика
8D06 Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар		Техникалық ғылымдар и технологиялар	
8D061	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар	6D060200 6D070300	Информатика Ақпараттық жүйелер

Выпускающий редактор: *Алия Момбек*
Дизайнер: *Нурбол Жетигенов*
Верстка: *Нурмагамбетова Айсанем*

Отпечатано в типографии издательства «Ұлағат»
КазНПУ им. Абая.

Подписано в печать 25.12.2019.
Формат 60x84¹/₈. Бумага сыктывкарская. Печать – RISO.
32 п.л. Тираж 300. Заказ №201.

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
050010, Алматы, пр. Достык, 13. Тел. 291-91-82.

**ҰСЫНЫСТАР ҮШІН
ДЛЯ ЗАМЕТОК**